

BASARABIA

IN SECOLUL XIX

DE

ZAMFIR C. ARBURE

OPERĂ PREMIATĂ ȘI TIPĂRITĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

BUCURESCI
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE CAROL GÖBL
Furnisor al Curții Regale
16, STRADA DOAMNEI, 16
1898.

Mazil din codrii Bicului

INTRODUCERE.

Considerațiuni istorice generale asupra Basarabiei dinainte de 1812.

I.

Astăzi, sub nume de *Basarabia* se înțelege tot teritoriul românesc lungit între Prut și Nistru, cu picióarele muiate în Marea Négră și cu fruntea umbrită la pólele Carpaților.

În vechime, numai partea sudică a acestei regiuni se numia Basarabia, nordul purtând un singur nume cu restul Moldovei.

Sub Petru-Rareș, Sultanul Suleiman, cucerind de la Moldoveni acest prețios petec de pământ, stabilí acolo două sangiacuri otomane: unde fusese Cetatea-Albă a Românilor se auzí numele turcesc de Ak-Kerman, iară Tighinea moldovenească devení Bender.

Un șanț antic, cunoscut la popor sub numele de Troian-de-sus, începându-se de la Prut mai jos de Fălciú și sfîrșindu-se la Nistru mai sus de Bender, despărția Moldova proprie de acéastă nouă provincie musulmană.

Natura Basarabiei diferescé și diferia tot-deauna cu desăvîrșire de cea a celor-lalte țeri române.

În loc de maiestóse păduri și daurite holde, nu veđi acolo

decât monotóne deșerturî, așternute cu luciul năsipului său presărate cu debilî arbustî, pēduceî său măceșî, și cu sēlbatice erburî și buruene, iar între ele, cevă caracteristic, fantasticul scaiete, al căruî cap rotund ca o minge, spinos ca un ariciu și ușure ca puful, se deslipesce tómnă de putređitul său trunchiu și apoi, gonit de cea mai slabă suflare a vîntului, rotesce mereu de-alungul pustiului, pân'ce se innécă în Nistru său în Dunăre.

«In loc de posomorîții Carpați, uriașele sentinele ale Moldovei, nu veđi acolo decât pitulate și împrăstiate grămădióre de pămînt, carî se par a fi înălțate cu mîna omului, căci producerile naturei nu pot fi atît de meschine.

«In loc de nenumărate 'ape și riulețe, veđi cîte o baltă «sărată, cîte un pîrău efemer ce nu-l vei mai găsi mîne, «sorbit de arșița sórelui....

Ast-fel descrie Basarabia în trăsuri colorate, plastice, marele nostru istoric și filolog Bogdan P. Hasdeu, fiul nemuritorului Basarabén Alexandru Hasdeu, în_una din scrierile sale istorice. (1)

Cu aceste cîte-va linii, scrise de savantul nostru academician, ne place a împodobî întăia pagină a acestui op, datorit unei munci de mai mulți ani.

Istoria primordială a romănescei țerișóre care se numesce «Basarabia» este și rămâne acoperită de întuneric; acel întuneric se sparge de-abiă pe timpul lui Herodot. După dișele clasicului istoric, Schiți (2), strîmtorați de Masageți, trec din Asia în Europa pe la 630 înainte de Christos și năvălesc asupra Chimerienilor, carî erau așezați de-alungul malului nordic al Mării Negre. Regii Chimerienilor se încercă să opréscă puhoiul noilor veniți, dar sunt uciși de supușii lor și înmormîntați aprópe de Nistru. Schiți ocupă atunci întregul teritoriū de la Don până la Dunăre, așezându-se prin urmare și în Basarabia de sud.

La rîndul lor, Schiți, în noua lor patrie, au fost mereu atacați de alte némuri. Dintre vrăjmași, mai cu sémă dureros i-a isbit Dariu Histaspe, Regele persan, care a trecut Dunărea lângă actuala Isaccea. Armatele persane năvăliseră în

(1) *Ioan Vodă cel Cumplit*, 1894, p. 117—118

(2) Herodot, cartea IV, Melpomena.

Basarabia după unii din scriitorii clasici pe la 508, după alții pe la 515 înainte de Christos. Împreună cu Persanii ajung în Basarabia și Elenii, dintre care un număr se înrolase în armata lui Darius; acești Greci recunoscuseră importanța comercială a țărilor udate de Marea Neagră. Curînd după această expedițiune au apărut în Schiția coloniștii greci, care s'au și așezat pe alocurea, încercînd să intre în relațiune de comerț cu popoarele barbare așezate între Nistru și Don. Herodot (1) a găsit pe acești Greci locuind în Basarabia; el pomenesce pe Tiriții, de origine elenă, care locuiau lângă gura Tirasului și care aveau pe acolo așezăminte bine întocmite. Lângă gura Nistrului el menționează orașul Tiras sau Ofuza, care era construit pe locul actualului oraș Ak-Kerman. După arătările lui Amnian Marcellin însă, Ofuza a fost întemeiată de Fenicienii, iar Niebuhr crede cum că coloniile grece s'au întemeiat pe la 370 înainte de Christos.

Schiții, în luptele lor cu Sarmații, au fost nenorociți; domnia lor s'a surpat prin aceste războaie crâncene, iar în locul lor în actuala Basarabia apar Geții și Dacii, veniți din Tracia și Mesia.

După Strabon, Geții au fost împinși din Tracia de către Bastarni, popor necunoscut de Herodot. Pe la Cahul, Geții s'au întîlnit apoi cu armata lui Alexandru Macedon, care s'a încercat să învingă pe Tribalii, pitulați prin mlaștinile de la Babadag. Alexandru-cel-Mare a trecut Dunărea și a distrus orașul Geților.

Sub Berebista, Geții înving pe Sarmați și-și largesc dominațiunea până la Dnipro; ei au distrus orașul Olvia de pe Bug și au ocupat Ofuza.

Domnia Geților, după mîrtea lui Berebista, a fost nimicită atât din cauze launtrice, cât și din cauza războaielor cu Romanii.

Sub August, Basarabia a devenit o parte integrantă a Imperiului Roman și a fost alipită la Mesia inferioară împreună cu Tiras, întemeiat, după Pliniu, acolo unde altă dată a fost Ofuza. În muzeul Societății de istorie și arheologie din Odesa se află o piatră de marmoră înaltă de un cot și jumătate și lată

(1) Herodot s'a născut în anul întăiu al Olimpiadei LXXIV, adică pe la 484 înainte de Christos.

de un cot și un sfert, găsită pe malul stâng al Nistrului lângă Ak-Kerman. Pe acea pétră se pôte ceti următorul fragment de inscripțiune fôrte prețios :

1. GIIAVCT
 NITATISINSPECTAQVODVO ,
 QVARATIONEVIDEBATVRCVMIVSTA .
 ONESERVAVIMVSVTNEQVEIPSIGONS . .
5. NE DIVTVRNAPELLERENTVRETINPOTTER .
 DECRETA CIVIVMADSVMDORVMGONSIL
 PRAESIDISPROVINCIAE C. V. PERPENDERENT .
 EXEMPLVM EPISTVLAE ADHERACLITVM
 QVAMQVAM TYRANORVMCIVITAS ORIGINEM
10. DATI BENEFICII NONOSTENDAT NEG FACILEQVAE
 PER ERROREMAVT LIGENTIAMVSVRPATA SVNT PRAE
 SCRIPTIONE TEMPORIS CONFIRMENTVR TAMEN
 QVONIAM DIVI AN TONINI PARENTIS NOSTRI LITTE
 RASSEDET FRATRUM IMPERATORVM GOGOTAMVSITEM
15. ANTONII HIBERI GRAVISSIMI PRAESIDIS QVOD ATTINET
 AD IPSOS TYRĀ NOS QVIQVE ABIISSE CVNDVM LEGES
 EORVM IN NVMERVM CIVIVM ADSVM PTISUNT EXPRI
 STINO MORE NIHIL MVTARIVOLVMVS RETINE ANT
 IGITVR QVAQVA RATIONE QVAE SITAMSIVE POSSESSAM
20. PRIVILEGII GAVSAMIN PROMERCALIBUS QVQVERE
 BVS QVAS TAMEN PRISTINO MORE PROFESSIONIBVS
 ADDISCERNENDAMVNIFICAMERCIMONIORVMEDEN
 DAS ESSE MEMINERINT SED CVMILLYRICIFRVCTVM
 PER AMBITIONEM DE MINVI NON OPORTEAT SCIENT
25. EOS POSTHAC EVERINT ADSVMPTI FRVCTUM
 IMMVNITATIS ITA DE MVM HABITVROS SI EOS LEGATVS
 ET AMICUS NOSTER VCIVRE CIVITATIS DIG NOS ESSE DE
 CRETO PRONVNTIAVE RIT QVOS CREDIMVS SATIS A
 BVN DE QVAE SIBI CONSVLTUM SI GRATI FVERINT EXI
30. STIMATVROS QVOD ORIGINE BENEFICII NON QVAESI
 TA DIGNOS HONORE CIVES FIERI PRAEGEGERIMUS.
 ΟΟΤΙΜΟΣΤΕΡΤΥΛΛΟΣ ΑΡΧΟΤΣΙΒΟΤΑΗΔΗ
 ΜΩΤΥΡΑΝΩΝ ΧΑΙΡΕΙΝ
 ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝΓΡΑΜΜΑΤΩΝΠΕΜ
35. ΦΘΕΝΩΝ ΜΟΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝΗ ΗΜΩΝ ΑΝΕΙ
 ΚΗΤΩΝ ΚΑΙ ΕΤΥΧΕΣΤΑΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
 ΤΟΥΤΟΙΣ ΜΟΥΤΟΙΣ ΓΡΑΜΜΑΣΙΝ ΠΡΟΕΤΑΞΑΟ
 ΠΩΣ ΤΝΟΝΤΕΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΕΙΣ ΓΜΑΣ ΜΕΓΑΛΟ
 ΔΟΡΙΑΝ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΑΥΤΩΝ ΤΥΧΗ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗ
40. ΣΗΤΕ ΕΡΡΩΣΘΑΙ ΓΜΑΣ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΕΙΝ ΠΟΛ
 ΛΟΙΣ ΕΤΣΙΝ ΕΥΧΟΜΑΙ ΑΠΕΔΟΘΗΠΡΟ
 ΙΓ ΚΑΛΑΝΔΩΝ ΜΑΡΤΙΩΝ ΑΗΝΕΩΝΟΣ Η
 ΑΝΕΣΤΑΘΗ ΕΠΙ ΜΟΥΚΙΑΝΟΥ ΚΑΙ ΦΑΒΙΑΝΟΥ

ΠΑΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΕΜΡ ΕΤΕΙ
45. ΑΡΧΗΣ Π ΑΙΔΙΟΥ ΚΑΜΠΟΥΡΝΙΟΥ.

Imperatoriam privi-

1. legii auctoritatem, epistola de jure immunitatis inspecta quod vobis datum ex aequa ratione videbatur, cum justa religione servevimus, ut neque ipoi constitutio-
5. ne dinturna pellerentur, et in posterum decreta civium assumendorum consilio Praesidis Provinciae v. c. perpenderentur.
Exemplum epistolae ad Heraclitum.
Quamquam Tipanorum civitas originem
10. dati beneficii non ostendat, nec facile, quae per errorem aut licentiam usurpata sunt,
prae-
scriptione temporis confirmentur, tamen, quoniam Divi Antonini, parentis nostri, litteras, sed et fratrum imperatorum cogitamus, item
15. Antonii Hiberi, gravissimi Praesidis, quod attinet
ad ipsos Tyranos, queque ab sis secundum leges
eorum in numerum civium adsumpti sunt,
ex pri-
stino moze nihil mutari volumes. Retinent igitur quaquam ratione quaesitam sive possessam.
20. privilegii causam in promencalibus quoque rebus, quas tamen pristino more professionibus ad discernando mugnifica, mercemoniarum edendosesse meminerint. Sed cum Illyricifructum per ambitionem domini nan oporteat, sciant
25. eos, qui posthac fuerint adsumpti, fructum immunitatis ita demum habituros, si eoslegatus et amicus noster v. c. jure civitatis dignos esse decreto pronuntiaverit; quos credimus satis a bundequo sibi consultum, si grati fuerint existimatu-
30 stimatu-
ros, quod, origine beneficii non quaesita, dignos honore cives fieri praeceperimus.

Οοῖνιος Τέρτυλλος ἄρφουσι βουλῇ δη
 μῃ Τυράνων χαίρειν.

35. Αντίγραφον τῶν θείων γραμμάτων πεμ-
 φτέντων μοι ὑπο τῶν κυρίων ἡμῶν ἀνει-
 κήτων καὶ ευτυχιστάτων αὐτοκρατόρων
 τούτοις μου τοῖς γράμμασιν προέταξα, ὅ-
 πως γνόντες τὴν θείαν εἰς ὑμᾶς μεγαλο-
 δωρίαν τῇ μεγάλῃ αὐτῶν τύχῃ εὐχαριστή-
 40. σῆτε. ἐρῶσθαι ὑμᾶς καὶ εὐτυχεῖν πολ-
 λοῖς ἔτεσιν εὐχομαι. ἀπεδόθη προ
 ἸΓ καλανδῶν Μαρτίων Ἀθηνῶνος Η
 ἀνεστάθη ἐπὶ Μουκιάνου καὶ Φαβιάνου
 ὑπάτων ἐν τῷ EMP ἔτει
 45. ἀρχῆς II Αἰλίου Καλπουρνίου. (1)

(1) Iată traducerea *ad-litteram* a acestei inscripțiuni :

«După cercetarea edictului privitor la dreptul de privilegiu comercial, noi am păstrat, cu datorita sfințenie, în totă puterea, privilegiul împărătesc dat vouă, precum s'a constatat în puterea legilor, acésta, atât pentru ca să nu lipsescă dispozițiunile de demult puse în acțiune, cât și pentru ca și în viitor să fie respectate patentele acelora cari, după bunăvoința președintelui nostru de provincie, se vor prenumără între cetățeni.

«Copia rescriptului dată lui Heraclite.

«Neluând în considerațiune că *cetățenii tiriteni* nu arată originea privilegiului dat lor și că aceea ce este apropiat pe nedrept și arbitrar nu se poate întări pe considerațiunea că e o stăpânire veche, totuși, amintindu-ne de chrisóvele atât ale Divului Antonie, părintele nostru, cât și ale fraților Impăraților și a lui Antonie Hiber, președintele nostru provincial, noi voim ca în obiceiurile antice atât ale *Tiritenilor* înșiși, cât și ale acelora cari, după legile în ființă la ei, au fost primiți în numărul de cetățeni—nimic să nu se clintescă. De aceea, dreptul la privilegiu, în ori-ce mod căpătat și găsit, ei de o potrivă să-l menție și în ceea ce privesce obiectele de cumpărat; cu condițiunea însă că, ca și în trecut, nu vor încetă a arată mărfurile lor, pentru ca să se deosibescă de acele cari nu sunt scutite de vamă. Dar, de ore-ce veniturile *Illiriei* nu trebuie să se micșoreze din cauza toleranței, să le fie cunoscut că acei cari apoi se vor primi în numărul cetățenilor numai în acel cas vor fi scutiți de plata vămi, când legatarul și amicul nostru o va întări prin edictul său, declarând că sunt demni de a căpăta dreptul la cetățenie. Așa dar, admitem că, dacă ei vor fi recunoscători, apoi se vor convinge cum că foarte mult s'a făcut pentru dînșii; de ore-ce noi, fără a mai cercetă sorgintea privilegiului lor, am ordonat să fie considerați drept cetățeni privilegiați.

«Ovanu Tertill salută pe archonți, senat și *poporul Tiritianilor*. Copia scrierilor păstrate cu evlavie și trimisă mie, cari sunt de la ai noștri

O altă descoperire arheologică s'a făcut în județul Cahul. În luna Maiu 1843, lângă colonia Cartal, nisce țărani coloniști au desgropat într'un câmp mai multe petre cu rămășițele pe ele ale unor inscripțiuni antice. După cercetarea făcută de către arheologul rus d-l Murzakewici, aceste petre aparțineau unor construcțiuni antice. Una din petre a conservat abia câte-va litere latine:

J VAÆF

P. . .

Alte cinci petre au conservat următoarele litere : (1)

N. 2 EV
VS .
TO .
FIL.

N. 3 RES .
RES .
B

N. 4 . O
. OSALY
TE.

N. 5 . RE
CVM.
IBV

N. 6 SACR . M .

Afară de aceste bucăți nedescifrabile, d-l Murzakewici a mai găsit o piatră de 1 $\frac{1}{2}$ cot lungime și $\frac{3}{4}$ cot lățime,

neclintiți și în liniște domnitori a-tot-țîitorî, am explicat înaintea lor cuvintele noastre proprii, pentru ca voi singuri să vă convingeți despre bună-voința noastră fără exemplu și să ridicați rugăciuni pentru a lor înaltă sortă. Vă doresc belșug și noroc la mulți ani. Dat în ziua 13 înaintea calendelor lui Martie, în a 8-a Lineor; expus în timpul consulatului lui Mucian și Fabian, în anul 145 de sub șefia lui P.; Elia Calpurniu.»

(1) Записе Одесс., Об Ист., т. I, pag. 625.

care posedă un desen bine conservat. Desemnul reprezintă pe Apollon și Diana.

Rămășițe arheologice romane se găsesc mereu în Basarabia. Ele sunt mărturie că valea întrégă, începând de la gurile Dunării și până la Nistru, pe timpul domniei romane, a fost ocupată de cetățeni romani.

O legendă istorică pretinde chiar că Traian ar fi despărțit Dacia de restul lumii barbare printr'un val uriaș, ale cărui urme s'aũ păstrat în Țilele noastre.

Sub Antonin Filosoful printre autochtoni s'aũ așezat 16 nemuri barbare. (1) În secolul III după Christos, în Basarabia apar Goții, cari se amestecă cu Daci. Apoi în secolul IV, sub Ermanaric, domnia Goților se întinde deja de la Taurida și Marea Negră până la Marea Baltică. Cantemir scrie că Goții aũ avut în Basarabia mai multe orașe, pe alocurea unde acum se află satul Lăpușna, orașul Orheiũ, ȧrgușorul Telenesci etc.; iar Bekker în *Istoria Universală* (part. III, p. 326) pretinde că sub numele de Goți s'ar înțelege un fel de unire a mai multor popore sub egida Goților.

La anul 332 Impăratul bizantin Constantin-cel-Mare, după ce Goții călcaseră hotarele imperiului său, a trecut Dunărea și, după Sozomen, ar fi biruit țera lor, creștinându-i cu acest privilegiu.

Dintre cetățile construite de Romani, una din cele mai importante a fost cetatea Sf. Ciril, care se află lângă actualul Ak-Kerman, acolo unde altă dată eră *Ulmiton*. După Procop, aci a fost cuibul «tălhăresc al Slavilor»; iar mai departe eră cetatea *Egista* și pe hotarul Schiției cetatea *Almirina*.

De la Chilia în sus pe Dunăre, după unii Traian, după alții Justinian, a construit cetățile *Literata* și *Cantalozatio*; iar mai departe *Smornes*, care pôte să fi fost construit pe locul unde ađi se află orașul Ismail. Ȧrăniĩ romani până acum numesc Ismailul *Smil*, cuvânt ce pôte derivă de la anticul *Smornes*.

De la Ismail, mergend pe șoséua cea mare spre Bolgrad,

(1) Carta Peutengeriană așeză aci pe Veneți. *Kogălniceanu* crede că aceste nemuri aũ fost slave. *Schafarik* în *Славянскія Древности*, t. I, p. 223-224-225, idem.

la gura Ialpugului, care se revarsă în lacul cu același nume, exista acum 30—40 ani urmele unei cetăți mari, pe care țerani români o numesc *Tinta* și care poate să fi fost vechea *Tanata*, zidită de Romani și reconstruită apoi de Stefan-cel-Mare, iar mai târziu dăruită de Turci, cari din materialul cetății marelui Domn român au zidit cetatea *Tabac*, de lângă actualul Bolgrad. Cantemir însă scrie că cetatea *Tabac* a fost pe malul Dunării.

Lângă satul istoric Cartal a existat de asemenea o mare cetate romană, poate *Epolium*, ale cărei temelii solide s'au păstrat până acum partea de mătă-năpte a satului.

Mai jos, în dreptul Isacei (vechea Oblucița), există până acum un vad peste Dunăre, peste care a trecut armata lui Darius Histaspes, iar pe la 1828 armata rusă, cu ajutorul Lipovenilor din Tulcea, sub domnia Imperatorului Nicolae I. Fi-va acest vad tocmă locul unde Darius construisese podul de pe Dunăre?

Puțin mai la o parte de la Dunăre, pe șes, a fost cetatea *Campis*, iar pe malul Dunării chiar cetatea *Serni*, pe locul unde acum se află orașul Reni. Mai sus, la gura Prutului, a fost cetatea *Daciporata*, iar și mai sus, tot pe linia Prutului, exista altă dată cetățile dace *Piroboridava* și *Zarigadava*.

Pe la 375 năvălesc în Basarabia Hunii, sfarmă rezistența Goților și-i silesc să-și caute scăpare pe teritoriul Imperiului Roman. Basarabia devine deci patrimoniul unei nouă monarhii create de Atila.

Pe la 454 domnia Hunilor începuse să slăbească; moștenitorii «biciului lui Dumnezeu» desfac statul în mai multe bucăți; Innac, unul din fiii lui Atila, capătă Basarabia, care devine cunoscută sub numele de Hunivara, adică hotarul Hunilor.

După acesta, Basarabia devine din nou bulevardul prin care trec barbarii, în mișcarea lor din Asia. Pe timpul lui Justinian I, pe la 545, a devenit patrimoniul Anților, un popor de gîntă slavă, care locuia între Nistru și Dnipru. Așezându-se în Basarabia pentru un timp oarecare, Anții mereu sunt călcați de alte neamuri barbare, cari năvălesc din Asia și se înghesuiesc spre stepile de la sudul Rusiei actuale. La acest timp se referă descrierile lui Procopiu și ale lui Jordanes privitoare la anticul Tiras, numit de Slavi *Belgorod*, cu care

nume a fost cunoscut oraşul şi Impăratului Constantin Porfirogenetul.

Jordanes scrie: «In părţile de la mătă-nópte ale munţilor Carpatini, unde isvoréscé Vistula, pe un litoral nemărginit, locuesce un popor numeros, Veneđii, sub diferite numiri; dar mai cu sémă sub două nume: Slaví şi Anđi. Slavii locuesc *a civitate nova, et slavino Romunense, et lacu qui appellatur Mussiarus, usque ad Danastrum et in Boream visla tenus* (1) (de la oraşul noŭ al ţării romănescé şi lacul Musian până la Nistru şi la Nord până la Vistula mlaştinele); şi pădurile le servesc drept cetăţi. Anđii sunt cei mai puternici dintre locuitorii de pe malul Mării Negre şi ocupă totă ţera de la Nistru până la Dunăre.»

Pe la anul 566, Anđii au fost călcaţi de Longobarđii, apoi de Avari, Bulgarí şi Maghiarí, până ce aceştia din urmă s'au strămutat în Pannonia, în fine de Pecenegí şi de Cumaní.

Slavii cari locuiaŭ în Basarabia erau cunoscuţi letopisetului slav Nestor sub numele de Teveriení şi Uglicí şi plătiaŭ tribut lui Igor, după ce Sveneld a luat capitala lor *Peresecina*. (2)

(1) B. P. Hasdeŭ, *Strat şi substrat*. O ingenioasă ipotesă istorică, care dărimă modul de a înţelege acest pasagiŭ din Jordanes al altor istorici.

(2) Satul Peresecina există în Basarabia şi acum şi se compune din 460 case, având o populaţiune de peste 2000 suflete, parte Români, parte Ruteni şi Evrei. Satul posedă o biserică cu hramul sf. Michail. Numele satului se pomenesce într'un chrisov al lui Ilie-Voevod, datat cu anul 6904 (1396). Iată textul chrisovului în cestiune după Записки Одес. Общ. Истоп., v. V:

«Suret de la Ilie Voevod, leat ҃анд Mai ҃

«Facem însciinţare pentru adevărata sluga noastră dumnélui Dema Uzanie, că slujind mai înainte răposatului părintelui nostru cu dreptate şi credincioasă slujbă, iar astăzi slujesco şi noué cu dreptate şi cu credinţă, pentru care şi noi, văđând a lui dréptă şi credincioasă slujbă, l'am miluit pre dînsul, osebit de altele, i-am dat lui întru al nostru pămînt loc *din pustiŭ*, lui şi frăţini-seŭ Petrica, de pe aceea parte de Ikel anume Cobilca, din vîrf şi până în gură *şi Peresecina*, din vîrf până la gură, şi câte sate vor puté să-şi facă, să facă, acele ca să le fie parte dréptă....»

Despre Peresecina letopiseţul lui Nestor face următórea menţiune:

«И бѣ у него (adecă la Igor) воевода, именемъ Светолдъ и предучи Угличы, и «возложи на нихъ Игорь дань и вдаеть Светелду. И невдашется одинъ градъ именемъ Пересльчинъ и сѣде около его три лѣта.»

Vorbind despre acești Slavî, letopisețul lui Nestor spune: «Тиверцы приседаху ко Дунаеву и бѣ множество ихъ, сѣдаху по Бугу и по Днепру оли до моря и суть города ихъ и до сего дня, до то ся зовяху отъ грекъ великая Скуѣъ.» Adecă: «Tiverienii erau așezați *spre* Dunăre și au fost mulți, ședeau ei pe riul Bug și de-alungul Dnistrului până la mare și sunt orașele lor p'acolo până acum, și acestea de Greci se numesce Schiția-mare».

Este deci de observat că letopisețul nu pomenesce de loc nici despre Prut, nici despre Nistru și așeză pe Slavî dincolo de Nistru, pe Bug și Dnistrul până la mare și *spre* Dunăre, adecă probabil la gurile Dunării.

Pe la secolul XII Basarabia, după mórtea lui Iaroslav, a fost dejă călcată de avangarda migrațiunii mongole, ce începù a curge spre Europa; acéstă avangardă eră formată din Polovți sau Cumanî, cari s'au așezat în Basarabia, unde au și rămas până ce n'au plecat în Ungaria.

În curînd întregul litoral de la Volga până la Don, de la Don până la Taurida, Ociacof, Bug și Nistru, deveni o întinsă pustietate, acoperită de puhoiul popórelor mongole.

Mongolii cuceriră pe toți Slavii de la Răsărit: Principii Kievului și ai Moscvei se supuseră lor și Țarii Moscvei deveniră curtenii plecați ai Hanilor.

Puțin înaintea acestor timpuri triste pentru Basarabia, pe malurile Pontului Euxin apărură coloniile genoveze și pisane. Acești pioneri latini, în curgere de patru secole, au domnit peste Marea Năgră și, pretutindenea unde împrejurările naturale permiteau fundarea de factorii de comerț cu popórele barbare, ei au întemeiat colonii și cetăți întărite.

Pe malurile Dunării și ale Nistrului până aji există rămășițe mărețe de ale acelor cetăți; pe-alocurea s'au păstrat chiar și turnuri și bastioane. Despre aceste rămășițe vom vorbi pe larg mai la vale.

Cu puhoiul mongol s'a isprăvit grósnea migrațiune a popórelor din Asia și, imediat ce valea Dunării s'a curățit de nomadi, valoroasa viață a nămului traco-roman descinse din plaiurile Carpaților și ocupă pămîntul strămoșesc.

Întăiu s'a format Țera-Románescă, apoi Moldova.

Din acest moment istoria Basarabiei e strîns legată de istoria Moldovei și a Valachiei.

Intr'o vreme, mai ales până la mórtea lui Mircea-cel-Mare, tot ţermul Dunării, de la Severin până la Chilia, aparţinea Munteniei, a căreia ţeră, după porecla dinastiei princiare, se numia «Basarabia».

După ce însă Moldovenii se lăţiră cu încetul, bucată cu bucată, şi în fine, sub Stefan-cel-Mare, tăiară tocmai la Milcov hotarul Ţării-Romănesci, teritoriul dintre gura Nistrului şi Dunăre conservă el singur, ca amintire, numele de Basarabia.

Dimitrie Cantemir, în opera sa *Descriptio Moldaviae* (ed. 1872, p. 10) scrisă pe la 1716, descriind teritoriul Moldovei, dice: «*Tribus* olim absolvebatur partibus *inferiore, superiore et Bassarabia* în quibus universim provinciae minores numerabantur viginti tres. Postea quam vero sequentibus temporibus Turcarum tyrannide oppressa esset, Basarabia, Aroni principis perfidia, tradita Tigine cum duobus partibus, novemdecim tantum regiones, neque haec integrae hodiernis principibus remanserunt.»

Apoi Cantemir, când enumără judeţele Moldovei, spune că Moldova-de-sus se compunea din judeţele: Hotin, Dorohoiu, Hârlău, Cernăuţi, Suceva, Némţu şi Bacău; iar Moldova-de-jos se compunea din judeţele: Iaşi, Cârligătura, Roman, Vasluiu, Tutova, Tecuci, Putna, Covurluiu, Fălci, Lopuşna, Orhei şi Soroca. În fine (p. 19): *Bugéc, Akkerman, Chilia* şi *Ismail*, adică Basarabia propriu zisă.

Partea de la mēdă-nópte a actualei Basarabia intră deci ca parte integrantă a Moldovei, şi în acēstă parte a ţării se aşeză temeinic némul nostru, care a şi rămas acolo până în zilele noastre. (1)

(1) Poporaţiunea romănescă a acestei părţi din Basarabia de la 1861 începū a emigră, din cauza strîmtorării, în Caucas, unde acum locuiesc peste 7.000 de Români orheieni şi hotineni împrejurul Cutaifului şi al Taurisului. Dar aceştia sunt rămăşiţa altor mii şi mii de Moldoveni, cari au perit în Caucas, din cauza frigurilor şi miseriei. În revista d-lui Stasiulevici, «*Vestnik Europi*», 1896, luna Martie, găsim la pag. 208 următorul pasagiū privitor la nenorocii colonişti români din Basarabia: «Moldovenii din Basarabia erau ademeniţi de a se aşeză pe malul Mării Negre la Caucas. Şi ce fel de privilegii, ce fel de manopere (priemi) nu s'au născocit pentru a uşurā problema! Dar pentru a luptă cu forţele grósnice ale naturei erā necesar ca omul să se formeze de secole, să fie

Partea de jos a actualei Basarabii, deși poporată la rîndul ei de Români, totuși a rămas expusă în curgere de aproape cinci secolî migrațiunii popórelor tătare; apoi se așezară aci colonii bulgare, sërbe și muscălescî.

Incepînd cu domnia lui Ștefan-cel-Mare, Basarabia, atît cea de sus, cît și cea de jos, în tóte peripețiile culminante ale vieței istorice a némului nostru, împărtășesce sórta patriei-mame. Situată la marginea lumii civilisate, sórta Basarabiei a fost de a primii cea dintâiú tóte loviturile tempestei, deslănțuite în contra lumii civilisate de lumea barbară, care se așeză încetul cu încetul în văile Rusiei, dincolo de Nistru.

«Potopul Asiei a vrut să înghiță lumea», ȑice Bălcescu în sublima *Cântarea României*, «și Români i-au pus stavilă». Avangarda acelor Români, cari au stăvilit în curgere de secolî puhoiul popórelor barbare, au fost Români din Basarabia, sentinela neadormită a lumii civilisate. Cu ochii ȑintiȑi spre pustietățile stepelor de dincolo de Nistru, unde se învîrteau hordele Slavilor și Mongolilor, Români din ȑinuturile Hotinului, Sorociei și Orheiului păziau hotarul Moldovei.

Aci, între Prut și Nistru, între cetatea Hotin și Cetatea Albă, la Tighinea, la Lipinȑi, Chilia, lângă Cahul, Lăpușna, Soroca, Varniȑa și așa mai departe, s'au petrecut luptele cele mai crâncene între Moldoveni și Turci, Tătari, Cazaci, Poloni.

Solul Basarabiei e îmbibat de sânge românesc.

Pe acest petec de pămînt românesc a fâlfăit în secolul XV stégul grósnic pentru Musulmani al nebiruitului Ștefan-cel-Mare. Numele marelui Domn al Moldovei e scris cu litere de aur pe paginile istoriei Basarabiei, și tóte încercările istoricilor ruși, ca Batiuşcoff și Nakko, de a șterge de pe

bine oțelit, pentru a îndurá această climă și această natură. Pentru a-ȑi organiza traiul în aceste strîmtori, pentru a nu se cutremurá față cu neajunsurile și a nu fugi îndérét, erá trebuincios să fii, ca Prometeu, încatenat pe o stîncă de către necesitatea istorică, de neputinȑa de a eȑi din aceste locuri sêlbaticce. Coloniștii moldoveni, crescuȑi în alte condiȑiuni, veniȑi aci pentru a-ȑi găsi o patrie mai bună, au găsit, în loc de raiú, precum li s'a promis, miseria, bólele și mórtea. *Șir lung de morminte de-alungul malurilor Caucasului, iată tot ce a rămas din această nereușită colonizare.*» (A. Starostavski.)

zidurile Hotinului, Sorocei, Tighinei, Cetății-Albe și ale Chilieii gloriosul nume al lui Ștefan-cel-Mare, vor rămâne zadarnice.

Ștefan-cel-Mare a domnit 47 ani, 2 luni și 3 săptămâni, și s'a săvârșit la 2 Iulie 1504. Înaintea săvârșirii sale, el chemă pe Vlădicii și toți sfetnicii săi, boeri mari și alții toți câți s'au prilejit, «arătându-le cum nu vor pute ține țera precum o au ținut el, ci socotind decât toți mai puternic pre Turc și mai înțelept, a dat învățătură să se închine Turcului». (1)

Dar pacea și prietășugul cu Turcii, dicea marele Ștefan, să se facă în așa condițiuni ca țera să-și păstreze drepturile strămoșești; iar neputându-se învoi cu această îndatorire, atunci mai bine să moră cu toții, apărând patria.

Se dice că sufletul omului, înainte de a se destrupă, adeseori cu ochii spirituali prevede și pătrunde șirul evenimentelor, cari logic se înlanțuesc de secol.

Ștefan-cel-Mare de sigur că a prevădut viitorul țerii românești și, prevădându-l, a dat urmașilor săi acel sfat înțelept, care până în zilele noastre a rămas și rămâne punctul culminant al politicii mari.

De la Ștefan-cel-Mare și până la Dimitrie Cantemir, Moldova, împreună cu partea sea integrantă *Basarabia*, prin șirul logic al evenimentelor istorice a fost osândită de a ocupa locul între ciocan și nicovală.

În fața puterii grósnice a Imperiului Otoman, se încheagă și creșcă puterea și mai redutabilă a Rusiei.

Când Turcii luară de la Ștefan-cel-Mare Cetatea-Albă și Chilia, atunci Regele Poloniei Casimir IV scriă Marelui Duce al Moscvei ca să se unescă cu dînsul pentru a se opune victoriilor Musulmanilor. Ioan III, Ducele Moscului, a răspuns la această îndemnare «că-l este prea departe pentru a ajuta pe Ștefan Voevod, dar că cei-lalți Regi ai creștinății, cari sunt mai aproape, să-l ajute».

Ioan III eră înrudit cu Ștefan-cel-Mare, căci fiul marelui Kneaz al Moscvei ținea în căsătorie pe Elena, flica marelui Domn al Moldovei.

Intemeiătorul Moscvei (sobiratel zemli ruskoi), precum îl

(1) Letopisețul Urechii.

numesc pe Ioan III istoricîi ruși, eră dejă și intemeiătorul politiceîi viclene a Rusiei față cu popóarele creștine, carî țineau pept la hotarele Imperiului musulman.

Causa refuzului lui Ioan III de a ajutá pe Stefan eră dorința de a certá pe Domnul Moldovei cu Ducele Litvaniei Alexandru și nici decum de a mijloci pentru împăcarea Principilor creștinî.

În anul 1513, Bogdan, fiul lui Stefan-cel-Mare, își aduse aminte de povețele tatălui său și trimise la Constantinopole pe Logofétul Teut spre a închiná Moldova. Sultanul Selim iscáli tratatul de pace, prin care Sublima Pórtă recunosceá Moldova de țerá neatárnată, care are dreptul de a fi cărmuită după legile ei, de către Domniî aleși de națiune.

Sub Petru Rareș, fiul natural al lui Stefan-cel-Mare, Sultanul Suleiman, cucerind partea de sud a Basarabiei, stabili acolo două sandjacuri otomane.

Acésta crá primul pas pe povîrnișul alunecos, ce-l făcú Turcia, călcând tractatul încheiat între Moldova și dînsa.

Dejă Petru Rareș, pentru a împedicá pe Sublima Pórtă de a nimici neatárnarea țerii, s'a vėđut silit de a recurge la ajutorul Rusiei: în anul 1542 el trimite soli la Țarul Ioan IV, sub pretext de a cumpărá samuri pentru sultan. Țarul Moscvei primi pe soli și propuse lui Petru ajutor în contra Turciei. Solia Țarului n'a putut însă străbate prin Polonia, fiind împedicată de a trece în Moldova.

La 1574 Ioan-cel-Cumplit, pentru același scop, se adreséză la Cazaci și Poloni. Ceî dintâi, strîmtorași de Tătari, primesc propunerea vitézului Domn al Moldovei și-î trimit pe Hatmanul Swirgovski cu câte-va sutimi de Cazaci; ceî din urmă refuză de a rupe pacea cu Sublima Pórtă. După mai multe victorii strălucite, Ioan-cel-Cumplit cade ucis mișelesc de Turci.

Lupta lui Ioan-Vodă cel Cumplit de lângă Cahul este și va rămâné o pagină gloriósă din istoria némului nostru.

La 1594 și 1595 Basarabia devine prada Cazacilor. În luna Iulie 1594 Hatmanul Nalivaico arde Tighinea și Chilia și jefuesce întregă țera de jos; pe la Septembrie același an Lobodă și Nalivaico ajung la Iași și bat lângă Sucéva pe Aron-Vodă.

La 1616 Poloniî ocupă Hotinul, sprijinind pe fiîi lui Eremia Movilă în pretențiunile lor la scaunul domnesc; la 1617

Taganrog, Cameni-Zaton și Novo-Bogoroditsk, retrăgându-și hotarele până la Kiev și împrejurimile sale.

Împreună cu armata rusescă a părăsit Moldova și Dimitrie Cantemir, care s'a strămutat în Rusia împreună cu mai mulți boeri și slugi. Aprópe tóte acele familii boeresci parte s'aú stins, parte s'aú rusificat.

După Petru-cel-Mare atitudinea și politica Rusiei față cu Imperiul Otoman s'a schimbat. Urmașii lui Petru-cel-Mare aú înțeles că cuceririle mari nu sunt după puterea Imperiului rus de abiă înjghebat; că înainte de a da pept cu Imperiul Otoman în Peninsula Balcanică, e necesar de a cucerii stepele nemărginite de la Sud, ocupate de Tătari și apérate cu cetățile turcesci.

Achizițiunile teritoriale la Sud Rusia începù a face chiar sub Petru II, când într'un mod secret Cazacii deveniră supuși ruși: la 1734 *Zaporojia* se aliplă la Rusia.

La 1738 Minich luă Ociacof și se apropie de Nistru; la 1739 Capnist cu Cazacii a ars Soroca și Minich a învins pe Turci la Stavuceni, lângă Hotin. Resultatul acestui război a fost ocuparea cetății Hotin de către Ruși și intrarea armatei rusesci în Iași, unde Impărătesa Ana a fost proclamată de Impărătesa Moldovei. Norocul Moldovenilor a fost că tocmai atunci s'a încheiat pacea între Turci și Imperiul Austriac; Rusia a fost silită a face același lucru și, după stipulațiunile tractatului încheiat, a remite îndărăt atât Ociacoful, cât și Hotinul.

Cu tóte astea hotarele Rusiei s'aú apropiat de noi și stepele dintre Bug și Donețu aú trecut de la Tătari spre Rusia.

Sub Impărătesa Ecaterina II, Rusia mai făcù un pas mare spre hotarele Moldovei.

Întâiul război s'a început la 1769, când Galișin a trecut Nistrul și a ocupat Hotinul și Iașii; în curînd însă a fost silit să trecă Nistrul îndărăt. Galișin cedă comandamentul lui Rumentzef, care bătù pe Turci lângă Cameneț, iar generalul Cazarin, ajutat de voluntiri munteni, în frunte cu Spătarul Cantacuzino, a ocupat Bucurescii.

La 10 Iulie 1774 s'a încheiat pacea de la Cuciuc-Cainardji. Stipulațiunile tractatului, contrariu pretențiunilor Rusiei, care cerea Ociacof, întrégă Moldova și Muntenia, s'aú mărginit

în a cedă Rusiei Chercei și Enicale, precum și a proclama pe Tătarii din Crimea independenți de Turcia.

Cu toată dorința Rusiei de a cuceri ambele Principate dunărene, scopul țintit n'a putut să fie realizat, din cauză că la 1772. în loc de aceste două țări, dînsa căpătă o bucată din Polonia. Imperiul Austriac însă, folosindu-se de împrejurările favorabile pentru dînsul, a ocupat pe atunci Bucovina, care la 1777 a și fost recunoscută de Turcia ca provincie austriacă.

În așa mod două imperii vecine micșorară o națiune creștină, care în curgerea secolilor aprópe singură ținuse pept lumii musulmane în mersul ei crescînd spre inima Europei.

La 1783 Crimea a fost alipită la Rusia, iar la 1787 s'a început al doilea război între Imperiul Rus și Pórtă.

Impăratesa Ecaterina II dete comanda armatei favoritului său Potiomkin, care cu ajutorul Cazacilor Zaporojeni luă Ociacoful. După acéstă isbîndă, Rușii ocupă Principatele dunărene. Suvarof luă Ismailul; de-Ribas Tulcea și Isaccea.

Consecința acestui război a fost întinderea Rusiei până la Nistru, adecă pînă la hotarele Moldovei.

În anul 1806 un nou război s'a încins între Rusia și Imperiul Otoman. Generalul Michelsohn ocupă Basarabia, prădând-o și jefuind-o pînă la Iași; în același timp Generalul Essen ocupă Hotinul, Generalul Meyendorf luă Benderul, iar Principele Dolgorukiî trecu la Bârlad și Galați.

Pórtă, înspăimîntată de succesele armatelor ruse, voiă să începă tractative de pace, dar Impăratul Alexandru I ceru imperios cedarea întregii Moldove și a Munteniei pînă la Dunăre.

În curînd armata rusă în adevăr ocupase atât Basarabia cât și ambele Principate; în mînile Turcilor n'a mai rămas decît cetățile Ismail, Brăila și Giurgiu.

La 7 Iulie 1807 s'a încheiat pacea de la Tilsit și armatele rusă și otomană au fost datóre să părăsescă atât Moldova cât și Valachia. Dar în locul Sultanului Selim se urcă pe tron Mahmud II și Pórtă refușă de a accepta condițiunile de pace.

În anul 1809 un nou congres s'a deschis la Iași. Pentru astă dată Impăratul Alexandru I a arătat dorința Rusiei de a cuceri întregă Moldova și Muntenia.

Răsboiul a reînceput și, la încheierea păcii, la 1812, Turcia cedă Rusiei Basarabia.

De atunci și până pe la 1856 Prutul a devenit hotarul Moldovei din spre Imperiul Rus.

După tractatul din Paris, Rusia, învinsă de coalițiunea Puterilor mari europene la Sevastopole, a cedat Moldovei îndărăt partea de jos a Basarabiei, adecă un petec de pământ ca de 10.288 km. pătr., cu o populațiune de peste 127.451 suflete.

La 1878, Rusia, călcând cuvîntul de onoare al Impăratului Alexandru II, care s'a legat trecînd Prutul cu armatele sale de a garanta integritatea teritoriului României, a cerut de la Congresul din Berlin înapoierea Basarabiei de la Sud. Areopagul european a cedat stăruințelor Rusiei și, în schimbul pămîntului luat, a alipit la România partea din teritoriul Țării-Românești de sub Mircea-cel-Mare: Dobrogea.

Am povestit în trăsuri generale istoricul teritoriului român dintre Prut și Nistru; am arătat ce sôrtă crudă a fost de vécuri ursită pentru această țără.

De la 1812, Românii din Basarabia sunt sub stăpînire străină. Ei sunt opriți a învăța limba lor maternă, opriți a se ruga lui Dumnezeu românește: *școla și biserica* în Basarabia au devenit pârghia cu ajutorul căreia guvernul rus nădăjduesce să rusifice populațiunea românească.

Nici o carte, nici un țiar românesc n'are voie să trecă Prutul, în nici o școală nu este permis a se învăța românește în nici o bibliotecă nu se tolerază de se a țină o carte românească; la sudul Basarabiei, chiar anul trecut, adecă la 1895, poliția rusescă a sefestrat de la mocanii transilvăneni «Visul Maicăi Domnului», pe «Arghir» etc, oprindu-î de a ceti chiar și aceste cîrticele.

Cu ajutorul școlei, Rusia a isbutit să rusifice aprópe de-săvîrșit pătura cultă din Basarabia; *cu ajutorul bisericei,* dînsa nădăjduesce să rusifice și populațiunea rurală.

Au trecut 86 ani de când Românii din Basarabia stau sub jugul Rusiei ortodoxe, și până în zilele noastre țeranul român de dincolo de Prut nu vorbesce altă limbă decăt cea românească, nu se rógă lui Dumnezeu decăt în limba părinților săi.....

Dumitrașcu-Vodă Cantemir (Intrarea sa în Iași).
(După o gravură mare a Academiei din Petersburg.)

CARTEA I.

GEOGRAFIA FISICĂ ȘI POLITICĂ.—GEOLOGIA.—OROGRAFIA.—HIDROGRAFIA.—CLIMA.—FLORA, FAUNA.

I.

GEOGRAFIA FISICĂ.

Țera care este cunoscută sub numele de Basarabia se află așezată între $45^{\circ} 9'$ și $48^{\circ} 38'$ latitudine de Nord și $23^{\circ} 4'—28^{\circ} 8'$ longitudine de Răsărit, după meridianul din Paris. (1)

La începutul anului 1853 guvernul rusesc a trimis în Basarabia pe Colonelul Teodoroff împreună cu mai mulți ofițeri de Stat-major pentru fixarea pozițiunii acestei țări, precum și a topografiei ei. Lucrarea acésta a durat mai mulți ani și s'a terminat abia pe la 1857, fiind condusă de Generalul Blaremborg.

Drept amintire a lucrărilor, cari au durat propriu zis 40 ani, iar nu patru, de ore-ce au fost începute nu la 1853, ci la 1816, guvernul rus a dispus să se ridice un monument lângă Ismail. Acest monument s'a așezat la 1852 și se compune dintr'o piramidă de tuciū în înălțime de patru metri, având patru păreți. Pe păretele din spre médă-nópte următórea inscripțiune în limba rusă arată scopul monumentului:

(1) După lucrarea lui Struve, pozițiunea Basarabiei, calculată după meridianul Pulkow, este $4^{\circ}19'$ lat. apus și $0^{\circ}8'$ long. de Răsărit. Același plan trigonometric este adoptat de către Statul-major rusesc în lucrarea sa din anul 1891. După o altă lucrare ruséscă, Списки населенных мѣстъ, t. III, Basarabia este arătată între $45^{\circ}—49^{\circ}$ lat. de Nord și $43^{\circ}—48^{\circ}$ long. de Răsărit de la Ferroe.

Hotarul de la Sud
al
meridianului 25° 20'
de la Dunăre
până la
Oceanul de
ghéță
prin
Suedia și Norvegia
Din ordinul
Augustilor Monarchi
Impăraților
Alexandru I,
Nicolae I
și Regelui Oscar I,
lucrând neîntrerupt de la
1816 până 1852,
aui măsurat
geometrii
a trei popore.
Latitudinea 45° 20' 28".

Apoi, pe la 1848, directorul Observatoriului din Pulkow, d-l Sabler, a calculat pozițiunea a 74 locuri din Basarabia, luând ca punct central al triangulațiunii satul Vadul, care se află așezat sub 26° 47' 33" 306 long. după meridianul Parisului.

Iacă pozițiunile unora din aceste locuri, calculate de către Observatoriul din Pulkow:

Meridianul din Paris.

Numele punctului.	Latitudine.	Longitudine.
Akerman (oraș)	46°11', 31,7"	28° 0', 30,3"
Albinețu (sat)	47°32', 50,5"	25°17', 46,3"
Atachi (tîrg)	48°26', 40,8"	25°27', 13,1"
Bender (oraș)	48°49', 27,4"	27° 9', 14"
Bălți (oraș)	47°45', 49,7"	25°36', 1,1"
Vadul (sat)	47° 5', 21,8"	26°47', 33"
Lipcani (sat)	48°16', 4,3"	24°28', 21,8"
Noua-Suliță (tîrg)	48°16', 5,7"	28°56', 29,1"
Orhei (oraș)	47°22', 17,5"	26°29', 25,7"
Putinesci (sat)	47°50', 5,4"	25°48', 15,1"
Romancauți (sat)	48°29', 28"	24°52', 28,2"
Rosoșeni (sat)	48°24', 17,7"	24°40', 15,1"
Recea (sat)	47°58', 53,6"	25°20', 51,3"

Basarabia modernă posedă ca hotare politice despre nord-răsărit Imperiul Austriac și anume Galiția și vechiul pământ românesc Bucovina, spre apus Regatul României, iar spre răsărit Rusia.

După conturul său general, Basarabia ni se înfățișează ca un fel de corn de abundență, cercuit de malurile râurilor Nistru și Prut; iar gura cornului stă deschisă spre Marea Neagră, ale căreia valuri se abat de malul cornului în lungime ca de 20 kilometri.

Nistru și Prutul, hotarele naturale ale Basarabiei, isvorăsc din munții carpați, ale căror ultime înălțimi, transformate într'un lanț de deluri, se isprăvesc în apropiere de orașul Bălți și satul Cornesci; această verigă de înălțimi formează linia de despărțire a apelor ce se scurg în Basarabia. De aci spre mare nivelul terenului scade mereu; iar la depărtare ca de vre-o două poște de Chișinău spre mătă-ți începe întinsa vale a Bugului.

Albiile râurilor, ale pîraelor și bălțile încep din înălțimea Bălților și se îndreptă ba către Nistru, ba către Prut, după direcțiunea văilor împresurate de deluri. Văile mereu se lărgesc spre mătă-ți, iar spre Bugc valea devine foarte largă și cu desăvîrșire deschisă spre sud-răsărit, din care cauză această parte a Basarabiei e bătuită de mari curenți de aer și vînturile ce suflă aci usucă și slăbesc vegetațiunea solului. Valea Bugului, deschisă spre răsărit, e acoperită cu vegetațiunea stepelor de dincolo de Nistru; *stipa capelata* și *stipa plumosa* dau acestei văi aspectul monoton și trist al stepelor, unde abia pe ici pe colea se înalță în slava cerului nisce movile, rămășițe unor timpuri antice. Mai la vale câmpia este tăiată de valul lui Traian.

Prin pozițiunea sa geografică, Basarabia beneficiază de sôrele strălucitor și binefăcător al sudului Europei, ea posedă un pământ roditor, plin de vlagă, delurile sale verzi sunt acoperite cu păduri, codri tăcuți și dumbrăvi, còstele munților cu vii și livezi, iar riurile și isvòrele sale șerpuesc spre câmpii, unde pasc cirezi, herghelii și turme de vite, cai și oi.

Prin aspectul priveliștilor sale, precum și prin conformațiunea solului său, Basarabia se desparte radical în două părți; partea de sus, spre mătă-nòpte, e muntòsă, abundență în vlagă

apelor, acoperită cu o vegetațiune succulentă, plină de păduri și codri; partea de jos, spre mătă-đi, 'e din contră plană, lipsită alocurea cu desăvîrșire de apă potabilă, cu clima uscată, săracă în vegetațiune decorativă.

La Nord, spre Orheiū, Hotin, Soroca, călătorul adese-orî rămâne fermecat de priveliștea peisagiului, și împrejurimile Rinului nu sunt de loc mai pitoresci decăt împrejurimile de la Soroca de pe Nistru.

Nisce maluri înalte și abrupte sunt alocurea acoperite peste tot cu păduri, alocurea góle și stâncóse. Dincolo de mal spre nord se întind păduri vaste și tăcute în posomorita lor maiestate; din aceste păduri, prin văi înguste și stâncóse șerpuesc isvóre și rîulețe, cari se revarsă în Nistru. În fine bătrânul Nistru cu apele sale curgătóre, sfredelindu-și albia printre stânci și déluri, pentru a-și revêrsă apele în Marea Négră..... Iar peste tóte acestea un cer albastru, un aer imbibat de parfumul florilor și al finețelor, și colo sus — sus, în slava cerului, plutesc vulturii Basarabiei.

La Sud, dincolo de Chișinău, aspectul se schimbă, călătorul ese din desișul dumbrăvilor, liveđilor și al viilor pentru a intră în Bugéc.

În general e răspândită o părere greșită despre acéstă parte a Basarabiei, pe care unii și-o închipuesc drept un fel de Sahara. Imaginațiunea deșteptată prin acéstă comparațiune zugrăvesce dejă caravane de cămile, mișcându-se în cadență prin stepele nemărginite de nisip ridicat în troeni de un vînt ferbinte.

Nimic din tóte acestea. Bugécul este o vale largă și întinsă, cu un pămînt fórte fertil, care, dacă a rămas necultivat în curgerea secolilor, apoi acéstă se datoresce puhoiului popórelor sêlbatică cari călcaū acest sol, devastând în drumul lor orî-ce le-a stat în cale. Nu pămîntul Bugécului propriū đis e cauza că agricultura suferă une-orî pe acolo, ci clima uscată, care adese-orî distruge rodul abundent al muncêi omului.

Călătorul venit din spre nordul Basarabiei și care-și ține calea spre mătă-đi, intrând în Bugéc nu vede decăt o câmpie întinsă dinaintea ochilor sêi. Nici un delușor, nici un isvor saū rîuleț, nici o dumbravă, cât de mică. Pe ici pe colea, din când în când, câte un cătun, compus din cinci șese căsuțe saū bordeie. Aspectul acesta trist și monoton se schimbă

imediat ce călătorul o va lua spre răsărit sau apus. În curînd monotonia stepelor începe a dispăre şi, privind împrejurul său, călătorul observă că nu se află deja în fundul unei văi, ci din contră pe vîrfurile unui înalt platou; stepele s'au isprăvit printr'o rîpă colosală, iar în fundul acestei rîpe curg râurile Cogalnic sau Cogălnic, Ialpuch, Şaga, Cunduc. Direcţiunea sa şi linia albiei rîului, orî-care ar fi el, se desemnăză nu prin suprafaţa lucie a apelor, ci printr'o panglică verde desemnată din trestie orî papură. Pe alocurea, aceste rîuri sunt stăvilite, formînd iazuri şi chiar lacuri; iar împrejurul acestor lacuri sunt sate sau colonii. Şi pe cît îmbrăţişeză ochiul călătorului orizontul întins al stepelor, el pretutindenea descopere vîrfurile ascuţite ale bisericilor protestante din coloniile germane sau cupolele argintii ale bisericilor ortodoxe din satele bulgăresci.

Satele şi coloniile se ţin lanţ de-alungul malurilor rîurilor desemnate în depărtare prin linia verde a stuăriilor. La dreapta şi la stînga drumului se întind nemărginite păşuni, pe cari pasc cireţi de vite şi turme de oi. Iar acolo unde se isprăvesc păşunile se încep lanuri de bucate: grîul ca un zid se înalţă din ambele părţi ale drumului, spicul grîului e aplecat spre pămînt, de plin ce este; colo mai departe încep fineţele. Pălcuri de flori presară întrîga câmpie, unele mai înalte, altele mai îndesate. Pare că fie-care floare te priveşte, mirată de a vedea pe un om în solitudinea câmpiei; pare că întrîga câmpie ascultă şi şopteşte cu vîntuleţul, care adie printre mi şi mi de flori.

Aşa e Bugécul.

Dar a trecut luna Maiu, bucatele s'au copt şi a sunat ora bine-cuvîntată a secerişului. Cu o săptămână înainte de seceriş, vîntul, care până atunci adia prin câmpii, de-odată a încetat de a sufla; nici o urmă de nor pe cer, din a căruia înălţime nemărginită arde 'un sôre neîndurat. Termometrul arată 45°—46° la umbră... şi în două trei zile bucatele succulente sunt ferte, grîul e pierdut. Întrîga muncă a omului a perit fără nici un rezultat; speranţele de primăvară s'au risipit în câte-va zile, iar câmpiile cu flori s'au prefăcut în praf şi cenuşă.

Aşa e Bugécul.

II.

GEOGRAFIA POLITICĂ.

Basarabia posedă în momentul de față următoarele hotaro politice :

La mēdă-nōpte 'ea se învecinesce cu Galiția austriacă, și anume de la satul Onuta, unde riul Nistru intră în ținuturile Imperiului Rus, și până la gura riului Sbrucia, lângă satul Isacovățu, unde acest riuleț să revarsă în Nistru. Linia acēsta de hotar are o întindere de 46 kilometri.

Maī departe riul Nistru desparte Basarabia de guvernămîntul Podolia, iar maī jos de guvernămîntul Herson.

La rēsărit ea se învecinesce cu guvernămîntul Herson, avēnd ca linie de demarcațiune malul stāng al Nistrului, care se revarsă în Marea Négră, formānd limanul Cetății-Albe.

La nord-apus Basarabia se învecinesce cu Bucovina, și anume de la Onuta, așezat pe malul Nistrului, până la riul Prut, de lângă orășelul Noua-Suliță. Lungimea acestui hotar este de 55 kilometri.

De la satul Onuta granița merge în sus de-alungul malului riului Onuta, care se varsă în Nistru, și până la satul Balamut. Acest hotar este în lungime de 16 kilometri; de acī, pe distanță de 15 kilometri și ceva, granița este desemnată pe uscat și trece prin desișul pădurii până la riulețul Aria, care se revarsă în riulețul Răchita, la gura satului Răchita; de acī granița șerpuesce de-alungul malului Răchitei, trecēnd satele Rēvcauteni și Stroesci până la Prut, lângă Noua-Suliță. Granița acēsta are o lungime de peste 24 kilometri. Drept vorbind, întrégă acēstă graniță merge pe uscat, de óre-ce riulețele Grina, Răchita și Onuta prin Iunie sēcă și se usucă.

La Apus Basarabia se învecinesce cu România, a căreia parte integrantă a fost în curgerea secolilor. Granița acēsta, în lungime de peste 170 kilometri, merge aprópe în linie dréptă de la comuna urbană Noua-Suliță până la satul Nēm-țeni, tot pe malul riului Prut. Acī riul Prut curge într'o

vale infundată și are pe alocurea o lărgime de 3—4 kilometri; apele sale șerpuesc ba la dreapta, ba la stânga până la Sculeni. Când apele Prutului se revarsă, adese-orî se întîmplă că riul își schimbă albia, și atunci și granița între România și Basarabia se schimbă; această schimbare însă nu vătămă întru nimic drepturile reciproce ale proprietarilor riverani, de orice drepturile acestea sunt ocrotite printr'o stipulațiune specială, care privește pe proprietarii megiași ai ambelor state. Mai spre Sud de satul Nemțeni, anume acolo unde din spre dreapta se revarsă râulețul Jijia în Prut, granița se depărtează de la malul stîng al râului și merge pe uscat în lungime de aproape 45 kilometri până la partea de sus a râulețului Sărățica; iar mai departe merge pe malul Sărățicai, până la revărsarea sa în Prut. Aci granița iarăși e desemnată pe uscat de la satul Sărățica până la colonia Camrat și de aci până la satul Bărăgan. Această linie are o lungime ca de 26 kilometri.

Până la retrocedarea Basarabiei de la Sud, după tratatul din Berlin, granița între Basarabia și România mai jos de satul Camrat mergea spre mîdă-ți pe linia bălței Chirsan până la satul Congazu, de unde se desemnă apoi prin chiar linia malului Ialpugului până la valul de jos al lui Traian, lângă satul bulgăresc Tabac. După răpirea de către Rusia a celor trei județe de dincolo de Prut, granița între ambele state a devenit rîul Prut.

La sud granița Basarabiei se desemnă până la 1879 printr'o linie pe uscat în lungime de peste 135 kilometri aproximativ; granița acesta mergea de la satul Tabac prin comuna Tatar-Bunar până la satul Băzărénca-de-sus, trecînd de-a-curmezișul apelor cari se revarsă în Lacurile sărate. Mai spre răsărit de Băzărénca, granița mergea drept la Apus, unde, trecînd pe lângă lacul sărat Burnas (Burnóie), se isprăvia la malul Mării Negre.

Spațiul său suprafața.

După lucrările comisiunii topografice a Statului-major rusesc, Basarabia ocupă un spațiu său suprafață de 31.360,60

verste pătrate. (1) Suprafața acésta este cercuită de mai sus arătatele hotare politice dinaintea anului 1879. Spațiul său suprafața celor trei județe răpite la 1879 este arătată mai departe.

Linia cea mai lungă de sus în jos, care ar trece de la un capăt al Basarabiei (între Prut și Nistru) până la capătul cel-lalt, are o întindere de peste 400 kilometri și se începe la gura riulețului Siclava, care se varsă în Nistru, și se isprăvesce la gura riulețului Balaban, ce se varsă în Marea Négră.

Linia cea mai mare în lărgime între Prut și Nistru are o întindere de 140 kilometri, iar cea mai scurtă o întindere de 40 kilometri.

III.

ÎMPĂRȚIREA ADMINISTRATIVĂ.

Ocârmuirea rusescă a despărțit Basarabia în opt județe sau «uezdi» și un ținut urban numit *gradonacialstvo*; acéastă împărțire pur administrativă a fost în vigóre până la 1856. Județele erau următoarele: *Hotin, Soroca, Iași, Orheiū, Chișineū, Bender, Akerman, Cahul* și ținutul urban *Ismail*.

După Tractatul din Paris de la 1856 s'a reîntors la patria-mamă parte din județele Chișineū și Akerman și Cahulul cu Ismailul. După depositul topografic militar a Statului-major rusesc, acea parte reîntórsă Moldovei aveă întindere de o 7.817 verste pătrate. (2)

(1) Versta = 500 stinjenī. După darea de sémă a Generalului guvernator al Basarabiei din anul 1864, Basarabia posedă un spațiu de 3.275.637 deseatine sau verste pătrate 32.567. Iar după datele comitetului statistic central de pe lângă Ministeriul de Interne din Petersburg, astronomul Schwetzer a stabilit că Basarabia posedă un teritoriū cu o suprafață de 30.670 verste pătrate sau 633,87 mile pătrate. *Idem Strelbitski*.

(2) După calcularea nouă din anul 1881, partea luată de Rusia după stipulațiunea Congresului din Berlin este de 10.754 verste pătrate, adecă de 222,7 mile pătrate. Acest litoral alipit acum la Imperiul rus face parte din următoarele județe:

Chișineū	140	v. p.	adecă 2,90	mile pătr.
Akerman	4.662,6	v. p.	> 96,37	> >
Ismail	5.951,5	v. p.	> 123	> >

După alcătuirea noiei granițe în anul 1857, despărțirea administrativă a Basarabiei a fost prefăcută: din partea județului Cahul rămasă Rusiei s'a alcătuit un nou județ Camrat, care însă la 1858 a fost desființat și s'a alipit la județele Bender și Akerman. De atunci și până la 1880 Basarabia avea numai șapte județe și anume:

La nord, între Nistru și Prut, județul Hotin; la Sud-Răsărit de la dînsul în jos pe Nistru județele *Soroca, Orheiū, Bender, Akerman* și *Ismail*.

La sud de la Hotin, în jos pe Prut, județele *Iași* și *Chișineū*.

La 1879—80 o nouă împărțire administrativă a împărțit pentru ultima oară Basarabia, și în momentul de față Basarabia posedă opt județe și anume: *Hotin, Soroca, Orheiū, Bălți* numit și județul *Iași, Bender, Akerman, Ismail*, iar la centru județul *Chișineū*.

Spațiul ce ocupă fie-care din aceste județe este următorul: (1)

Județe	Verste pătrate	Mile pătrate
<i>Hotin</i>	3.572 ₇	73 ₁₅
<i>Soroca</i>	4.023 ₄	83 ₃₀
<i>Bălți</i> (Iași) .	4.722 ₃	97 ₆₀
<i>Orheiū</i>	3.549 ₉	73 ₃₇
<i>Chișineū</i> .	3.085 ₈	63 ₇₇
<i>Bender</i> .	4.440 ₂	91 ₇₆
<i>Akerman</i> .	7.276	150 ₃₈
<i>Ismail</i> .	?	?
Total	30.670 ₂	633 ₈₇

În această tabelă nu intră suprafața celor trei județe alipite la Rusia după Tractatul din Paris, pe care suprafață am arătat-o deja mai sus.

Fie-care județ la rîndul său este împărțit, în privirea administrațiunii polițienesci, în *stane* și *nacialstvo*, iar din punctul de vedere pur fiscal în *volosti*. Fie-care județ posedă câte patru *stane*, iar *volosti* se compun din mai multe comune, și anume:

(1) *Военно-Статистическій сборникъ*, С.-Петербургъ.

Volosti (plăși) din județul Hotin :

Reședința de volosti (plasă)	Numărul satelor
Noua-Sulița .	14
Grozina .	14
Clișcova	15
Lipcani .	20
Stălinesci	22
Briceni	18
Corjența	17
Securenii	17
Româncuț	12
Chelmeni .	16

Volosti (plăși) din județul Soroca :

Atachi	12
Climăuțeni	12
Arionesci .	18
Cobolța .	16
Badiceni .	17
Tirnova	13
Ocolina .	19
Pepenii	12
Căinari .	22
Râșcova	14
Cotinenii .	15
Vâscauțeni	18

Volosti (plăși) din județul Bălți :

Hiliceni .	19
Cornesci	22
Vulpecsi .	18
Sculeni	24
Fălescii .	16
Bolotina (Bălți) .	22
Brânceni .	27

Reședința de volosti (plasă).	Numărul satelor.
Copăcenî (Capocenî)	. 25
Bălți-Slobozia	. 24

Volosti din județul Orhei:

Telenescî .	. 18
Căzănescî.	. 11
Samășcanî	. 14
Rezina	18
Cinișeuță	. 16
Chipercenî	. 19
Ișnovățu	17
Criulenî	13
Sărățenî	18
Pogârnicenî.	. 19
Dașcova .	. 17
Martinescî.	18
Tuzora .	. 15

Volosti din județul Chișinău:

Volcineța	12
Boldurescî	. 11
Zbiroî	. 13
Nisporenî	5
Vasienî	. 10
Lopușna	6
Bujor.	15
Hârlova .	. 15
Găncescî.	9
Ialovenî .	14
Vornicenî.	. 10
Sireța	. 10
Mirenî	. 21

Volosti din județul Bender:

Telita	. 14
Gura-Galbină .	8

Reședința de volosti (plasă)	Numărul satelor
Căinara	13
Cahul	7

Volosti din județul Akerman :

Purcarî	. 10
---------	------

Cele trei județe de la mătă-qi, fiind alipite la Rusia după Tractatul din Berlin, au rămas până acum împărțite administrativ în comune urbane și comune rurale, precum au fost sub ocârmuirea pămîntenă. Așa dar județul *Ismail* nu posedă *volosti*.

Există un proiect de lege, prin care actualul județ *Ismail* va fi despărțit în două județe și anume: *Ismail* și *Renî*. Abrogarea legilor comunale române se va face cu începere de anul 1899, când în această parte a Basarabiei se vor introduce definitiv legile rusești și administrațiunea cu instituțiunea numită *Zemskie nacialniki*. (1)

În afară de această despărțire administrativă a Basarabiei, domeniile Statului sunt administrate a parte și anume:

In județul Hotin reședința centrală a administrațiunii domeniilor (circumscripțiunea) se află în satul Medvejenî și administrează 11 sate.

In județul Bender circumscripțiunea se află în satele Căușanî și Cimișliu: cea dintâi administrează 5 *volosti*, cea din urmă 4 *volosti*, și anume:

Circumscripțiunea din Căușanî:

Reședința de volosti	Numărul satelor
Herbovêț.	4
Căuzanî.	3
Copana.	3
Opancea	3
Hadjimus	4

Circumscripțiunea din Cimișliu:

Obacladjaba	3
Taracliu	5

(1) A se vedé capitolul privitor la administrațiune.

Reședința de volosti	Numărul satelor
Cimișliu	3
Cionaca.	3

In județul Akerman administrațiunea domeniilor Statului se află în două sate și anume:

Circumscripțiunea Ivanovac:

Reședința de volosti	Numărul satelor
Alexandrovca.	6
Ivanovca	4
Olonesci	5
Talmazl.	4
Țaricieni	4

Circumscripțiunea Tatar-Bunar :

Divisia .	3
Plachtieva	6
Tatar-Bunar	4

Coloniile. Administrațiunea coloniilor din sudul Basarabiei, fiind până la 1872 alcătuită într'un mod deosebit, ele s'aû administrat până la acest an de un comitet special pe temeiul unor decrete (ucasurî) ad-hoc. Din această cauză și despărțirea coloniilor până la 1872 eră deosebită de restul țerii.

Coloniile bulgare și cele germane se află în județele Bender și Akerman. Coloniștii bulgarî locuiesc în 43 sate din aceste județe. (1) Aceste colonii sunt împărțite acum în trei volosti și anume:

	Numărul satelor
Ocolul Bugécului-de-sus	19
Bugécul-de-jos	19
Ismail	5

Administrațiunea coloniilor se află altă dată la Camrat.

Coloniile germane compun în momentul de față 24 sate și sunt împărțite în trei *volosti* saû ocolurî și anume :

(1) In acest număr nu intră coloniile bulgare din cele trei județe luate de Rusia după Tractatul din Berlin, despre carî a se vedé mai jos.

Numărul satelor

Cléstița	10
Malo-Iaroslovăt	11
Sărata.	3

Administrațiunea coloniilor germane se află la Ancécrac, saū precum se numesce acest sat de către Ruși, *Tarutino* (din jud. Akerman).

Tot în acest județ sunt așezați și Cazaciī din Noua-Rusie, a căror comenduire se află în satul (stanița) Nicolaewca-Novorosiiskaia (Bairamcea, precum îl numesce poporul). Cazaciī locuiesc în patru stanițe (1) și cinci cătune.

IV.

GEOLOGIA.

Speciī neptunice.— Basarabia face parte din acea vale mare ce este împresurată de munții Carpați, Balcani, délurile Tauridei și platoul înalt al Altaiului. La méďă-nópte și nord-răsărit, acéstă vale forméză un teren déluros, care este propriū ȡis scoborișul munților carpatini; de aci apoi valea se scobórá mereū spre méďă-ȡi și sud-răsărit, isprăvindu-se cu nisce malurī nisipóse linse de valurile Mării Negre.

După părerea lui Elisée Reclus, din punctul de vedere geologic Basarabia eră altă dată în întregimea sa acoperită cu apele mării, făcēnd parte din fundul acestei mări.

După Pallas și Tournefort, în timpurile preistorice Marea Négră aveā orizontul apelor sale așa de departe, în cât Marea Caspică și golfurile sale erau unite cu Marea Négră printr'o strîmtóre așezată între rîurile Maniciu și Cuma, iar mai departe cu Caucasias. După părerea învățaților, munții Traciei de lângă Bosfor pe acele timpuri despărțiau Marea Mediteraneă de Marea Négră, în care Dunărea, Nistrul, Donul și Cubani își revērsaū apele; sub presiunea îndelungată a apelor acumulate, Marea Négră a rupt în fine stăvilarul natural și și-a revērsat prisosul în Mediteranea, inundānd o

(1) Sate căzăcesci.

parte din Grecia, insulele Archipelagului și producând acele calamități despre cari ne povestesc legendele antice.

Apele Mării Negre și-au sfredelit calea prin strîmtórea Bosforului, iar Marea Négră, Marea Caspică și Marea Aralului s'aú despărțit, formând între ele nisce continente nisipóse, pe alocurea presărate cu lacuri sărate și văi adînci.

În aceste timpuri tocmai aú apărut, de sigur de sub apele mării, la început numai partea muntósă a Basarabiei de la nord și nord-răsărit, iar în urmă valea Bugécului și valea imensă a Ucraniei și Rusiei de la médă-qi.

Partea de la nord-răsărit a Basarabiei, care e împresurată între rîurile Nistru și Prut, forméză o vale, al cărei sol a fost abundant hrănit prin aluviuni, aduse de curentul acestor rîuri cu multiplele lor brațe și isvóre de pe cóstele Carpaților. Acest sol e de o fertilitate uimitóre. Pótele munților din acéstă parte a Basarabiei sunt acoperite cu codri și liveđi întinse, iar printre déluri șerpuesc isvóre ce ocolesc câmpiile, revérsându-și apele în cele două artere principale: Prutul și Nistrul. Tot în acéstă parte a Basarabiei sunt și acele păduri seculare, acum cam distruse, mulțumită unei gospodării destrăbălate și industriei rapace a ovreimii.

Partea sud-răsăriténă a Basarabiei n'are acea incadrare admirabilă a délurilor, ce forméză pragul Carpaților, dar totuși presintă un farmec deosebit. Dînsa face dejă parte din regiunea vastă a platoului, care începe dincolo de rîul Volga și, trecënd rîurile Don, Dnipru și Nistru, ocupă un spațiu de peste 80 milióne de hectare, adecă e cât o Franță și jumătate. Valea acésta colosală serviă în vremurile antice de cale puhoiului popórelor asiatice, în grósnica lor mișcare spre Europa. Pe acéstă cale a străbătut Atila cu Hunii și Tătarul cu Cazacii, cari apoi, respinși de Români, și-aú re-luat, în trépétul cel mare a cailor, calea pustiei.... Aci, la malul Nistrului, a stat și a veghiat neclintită sentinela română, apărând lumea civilisată de hordele sélbatice ale pustietăților Asiei.

Partea sudică a Basarabiei e partea cea mai sterilă; dînsa până acum pórtă încă pe suprafața sa urmele originiei sale: nisipuri întinse, lacuri sărate, lipsă de vegetațiune plină de vlagă — sunt urmele cari arată că aci eră fundul mării.

Formațiunea dominantă a solului Basarabiei aparține pe-

riodului *diluvian*; pozițiunea orizontală a straturilor arată că această parte a globului nostru n'a îndurat acele sbuciumări și cataclisme plutonice, cari au lăsat urme neșterse aiurea; de aceea geologia solului Basarabiei e lipsită de varietatea metalelor și mineralelor, cari fac parte integrantă din solul vulcanic.

Formațiunea principală, așezată sub stratul superior al pământurilor diluviane, aparține formațiunii terțiare: lut colorat cu ocră feruginos, var compus de scoicile maritime *univalvae*, pământ de nisip (*silex*) și lut plitos.

În partea de Nord a Basarabiei varul zace în straturi mari la o adâncime foarte mică. La Orheiă dobândirea varului și coccarea sa e ocupațiunea locuitorilor. În restul Basarabiei asemenea stratul calcar se găsește pretutindenea. Pe malurile râulețelor, în rișe și bălți adese-ori apa descopere straturi mari de var petrificat.

Pe alocurea calciu se găsește de o recentă formațiune; aceste straturi însă spre nord dispar, fiind înlocuite prin calciu de o formațiune veche. Pe malurile Nistrului straturile solului stau pe alocurea desvelite, așa că aici studiul geologic al solului e foarte favorabil. După *humus* imediat se vede perfect un strat gras de pământ nisipos-lutos; apoi după el vine stratul terțiar de *oolit*, care nu conține decât scoici cimentate cu var; mai departe vin straturile de calciu, cari sunt treptat amestecate cu *schistă lutoasă*, care mai jos e cu desăvârșire compactă. Sub schistă, pe alocurea stau desvelite nisce straturi conglomerate. În unele locuri din județul Hotin și Soroca malurile angulare ale Nistrului descoper pe aici pe coala stânci de granit (*sienit*), cari merg spre Podolia.

Malurile râului Prut sunt aproape pretutindenea lutose. În general înălțimile cari împresură albiile râurilor au desemnuri moi, datorate speciilor terțiare. Aspectul cu desăvârșire orizontal al straturilor prin rișe și bălți, precum și existența unor straturi groase de calciu, compus din scoici maritime, lipsa desăvârșită a urmelor vulcanice—demonstră originea sedimentară a acestei părți a continentului Europei. Uscarea treptată acestui litoral se demonstrează din altă parte prin grosimea stratului fructifer său *humus*, care în partea de la miază-noapte e foarte gros, iar spre miază-zi

mereu se subțiază. Acest strat, firesce, s'a format înainte în părțile déluróse, unde grosimea sa se acumulă, pe când apele mării treptat treptat se retrăgeau, formând în urma lor bălți și ravine.

Litoralul de sud, de la linia imaginară desemnată de la stâncile carpatine drept spre malul Nistrului de lângă Soroca, a eșit de sub apele mării, în retragerea înaintea litoralului de la nord a acestei linii. Demonstrațiunea acestui fapt, după geologul finlandez d-l Cutorga, reese din chiar formațiunea délurilor, cari aci sunt compuse numai din *calciu oolit* și conglomerate de *scoicē*, formate din scoicē de diferite mărimi împetrite în sedimentul calcar sau nisip-lutos petrifiat. În lăuntrul acestor bolovanī adese-orī se găsește *coraliū*. Pe alocurea însă *oolitul* nu e definitiv format, ceea ce arată recenta sa formațiune.

Litoralul spre nord de linia imaginară trasă de noi, care cuprinde o parte din județul Soroca și întregul județ Hotin, are un caracter deosebit. Aci găsim o formațiune mai veche și, afară de *calciu*, *fer* și *gips*, munții posedă mare cantitate de *cremene* și *cuarț*.

Specii plutonice.—Stratul pe care sunt așezate toate straturile cele suprapuse ale solului Basarabiei, după d-l Bleda, învățatul inginer de mine din Rusia, este *granitul*. Granitul se găsește în mare cantitate desvilit în albia Nistrului, unde se presintă sub forma de stânci rotunde acoperite cu schista pseudo-cornósă. (1) Aceste stânci de granit forméză în curmezișul riului Nistru cataracte, cari se află lângă satul Cosauțeni. Granitul acesta e feruginos și de aceea are o colóre roșiatică sau întunecósă.

Terenurile de tranșițiune.—Terenurile acestea în Basarabia posedă *vaccea sură* și formațiuni calcare de tranșițiune. Ele se vđ foarte bine pe malurile Nistrului, mai jos de Soroca ; de aci apoi se întind, ascunse sub sedimente secundare și terțiare spre nord-apus, trec granița austriacă și forméză un șir neîntrerupt de déluri stâncóse. *Vaccea sură* în Basarabia este formată din pétră nisipósă amestecată cu *cuarț*, *schistă nisipósă* și *schistă lutósă*, acéstă din urmă cu *jeasma* lutósă

(1) Геологическія изслѣдованія Бессарабіи „Торный Журналъ“, Raportul Majorului Bleda. Idem Strelbitsky.

verdie. Schista lutósă zace de obicei pe stratul de cuarț nisipos și pe alocurea e amestecată cu schistă nisipósă. În oricare cas însă cuarțul predomină în aceste straturi. Stratul de jasma zace lângă comuna urbană Atachi de pe Nistru, culcat peste cuarțul nisipos, acoperit de un strat de schistă lutósă.

Formațiunea acésta începe a se desemnă pe malul Nistrului, la depărtare de 20 km. de Hotin, fiind ascunsă aci sub formațiunea calcară de transițiune, și forméză nisce dëluri înalte și stâncóse. Aceste dëluri se compun din *cuarț, silice, schistă ordósă, arillad, schista de talc* și pétră calcară de talc.

Lângă satul Cosauțeni, ce se află în fața orașului Iampoli, se fabrică din cuarțul nisipos nisce table pentru podele și pavagiū, carī se întrebuintéză la Odesa ca pétră de export.

Formațiunea petrei calcare zace în Basarabia de-adreptul pe *vaccea sură* și se póte vedé pe lângă Hotin, unde e descoperită, iar mai departe se întinde sub formațiunea de gips, spre nord-răsărit, unde din nou apare pe suprafața malurilor Nistrului, apoi trece granița austriacă, înclinând tot spre mēdă-nópte, și trece în guvernământul Podolia. În alte direcțiuni, în Basarabia, ea nu se mai vede descoperită, iar pe Prut e ascunsă sub straturile terțiare.

Specia principală în acéstă formațiune este decī pentru Basarabia pétră calcară compactă, de colóre sură-închisă; la frecare și pe timp de plóie ea exhală un miros neplăcut și zace în straturi gróse.

Terenuri secundare.— Terenurile secundare ale Basarabiei se mărginesc cu *marga* (la marne) saū un fel de pămīnt vāros, amestecat cu humă, pe care în guvernământul Herson agricultorii o întrebuintéză pentru îngrășarea pămīntului de arătură. Marga din Basarabia e în tot-deauna urmată de nisip verde și pétră nisipósă lutósă. Aceste din urmă straturi sunt temelia pe care este așezată marga; la rīndul lor ambele straturi de mai sus aū ca substrat *vaccea sură*. Marga e acoperită cu nisip galben saū alb.

Formațiunea de *cretă* apare mai jos de Dubasari și se întinde pe malurile Nistrului imediat sub straturile terțiare. În malurile Prutului de la satul Pasarita până la Noua-Sulița ea apare pe suprafață, așa că cuarțul nisipos aci zace de-adreptul pe margă. Nisipul verde al acestei formațiuni e

förte mărunt, amestecat cu lut și grăunțe verdui, cari par a fi *clorit*. Marga are multe straturi, cu cuibari de cremene de felurite colori, precum și *pirite*.

Terenuri terțiare. — Formațiunea terțiară din Basarabia se compune din patru sedimente și anume: *a)* din lutul lipos și lignit; *b)* din gips; *c)* din nisip de scoici, pétră nisipósă, lut-merghel; și în fine *d)* din pétră calcară oolită. Aceste din urmă două sedimente sunt pe alocurea cu desăvîrșire amestecate între ele. Terenurile terțiare se întind peste întreaga Basarabie, trecând în direcțiunea nord-apusénă hotarele României, iar la răsărit peste Nistru, Bug, Ing și Dnipru, paralel cu Marea Négră.

Formațiunea acésta e așezată de-adreptul pe margă și pétră calcară. Posițiunea straturilor, atât în râpe cât și în déluri, e orizontală; de aceea și forma acestor déluri în Basarabia e rotundă și plată la vîrf. Albiile rîurilor în aceste terenuri sunt incadrate de maluri rotunđi, cu peșteri, râpe și lunecușuri.

Lut lipos și lignit. Acest strat terțiar e compus din straturi de lut lipos, amestecat în direcțiunea orizontală cu straturi de nisip cu lignit, gips și pétră nisipósă-lutósă. Sedimentul acesta apare pe Nistru mai jos de Bender, asemenea și de-alungul Prutului.

Lutul lipos are structura schistósă; în pămînt e compact și tinos, iar la aer se întăresce, se despică în sloiuri și crapă; are colórea albastră sură, dar când zace în apropiere de lignit devine negru. În acest strat de lut se găsesc adeseori buturugi de lemn putredit și carbonisat, iar stratul propriu ăis posedă sloiuri de lignit compact, cari se asémănă adese-ori cu antracitul. În acest strat se mai găsesc și cui-buri de cristaluri de *selenit* și mai rar *pirit sulfuros*.

Lignitul are înfățișarea unei masse de o colóre sură închisă și e îmbibat de sulfat de fer; pe alocurea acéstă massă posedă nisce vine subțiri de un mineral care se asémănă cu antracitul. În pămînt lignitul e umed, tinos, iar la aer se usucă, și atunci presintă o structură de sloiuri subțiri, cari se despică lesne. De obicei el se compune din două straturi despărțite unul de altul printr'un sloi de lut lipos; stratul superior are o grosime de 20 cm., cel de jos de 13—15 m.

Vara, pe timpurile călduróse, lignitul exală la suprafață sulfat de fer, în formă de praf alburíu.

Gipsul zace la Nistru pe pétră calcară, iar la Prut pe margă de cretă (de pildă lângă satul Lipcaní). De aci el trece peste hotare în Austria și România, precum și peste Nistru în guvernămíntul Podolia. Dincolo de Hotin și de satul Lipcaní el este înlocuit cu pétră calcară oolită. Sedimentul acesta este format de gips, pétră calcară, pétră nisipósă, conglomerat și *brecia* (un fel de marmoră — *la brèche*). Straturile gróse de acéstă specie sunt așezate orizontal; înainte se ivesce pétră calcară porósă, care conține scoici de apă dulce, apoi vine gipsul, acoperit cu un strat gros de pétră calcară, și în fine apar pétră nisipósă, conglomeratele și breccia calcară acoperită cu lut de diferite colorí, apoi nisip cu conglomerate. Pétră calcară care aparține acestui strat e fórté tare, conține trunchiurí de arborí petrificați și carbonisați, asemenea și alte plante mai mici. Aceste corpurí organice sunt incrustate în pétră așa de tare în cât este cu neputință a le extrage. Printre straturile calcare se găsesc asemenea într'un sloiú de nisip calcar oseminte de animale vertebrate. Puțin mai jos de Hotin, pe malul Nistrului, tóte aceste straturí se pot vedé descoperite pe suprafața pămíntului. Gipsul din acest sediment e compact, mărunt și are înfățișare de marmoră. Sunt trei colorí de gips în Basarabia—unul alb ca zaharul, altul sur deschis și al treilea ros.

În gips zac pe aci pe colea sloiurí de vine de *selenit*. Inginerul de mine maiorul Blede, în raportul său (1) din anul 1839, arátase dejă că în mai multe locurí pe malurile Prutului se găsesc în lut buturugí și copaci întregí, carí trebuie să fie saú de origine recentă saú putreziți și carbonisați. Arborii aceștia ard ca antracitul, deși dau puțină căldură. Unele din aceste trunchiurí au în diametru aprópe un stíngen. Locuitorii moldovení dic că se găsesc și mai gróși. Este posibil ca acești arborí să nu fi fost aduși aci de curentul apelor, ci să fie rămășițe ale pădurilor, carí au perit în epoca diluviană. De aceea tocmai arborii carbonisați sunt în tot-deauna culcați de-acurmezișul văilor și se póte ca sub stratul lutos să se găséscă lignit, iar de-asupra

(1) *Горный журналъ*, 1839, partea I, p. 6.

lui turbă. În anii 1881—85 alți ingineri de mine au opinat în studiile lor geologice asupra Basarabiei pentru părerea de mai sus a lui Bledé, arătând mai multe considerațiuni temeinice în sprijinul acestei păreri.

Pétra nisipósă, lut-merghel, zace pe vîrfurile délurilor în formă de merghel calcar, avînd pe alocurea o grosime de peste 4 stînjeni, iar aiurea umplînd fundături mari, precum se pöte observă lângă satul Senatovea, de unde acest strat merge prin comuna urbană Vadul-Raşcova și se isprăvesce lângă satul Rezina. Dincolo de Bender sedimentul acesta dispăre în stratul lutos și lignit. În nisipul scoicos din acest sediment se găsec specimene din următoarele scoici calcare: venuliti, cardita, surbinita, corbulita și nuculiti.

Pétra calcară oolită și cea formată de scoici. În acest strat stăpînesc mai cu sémă pétra calcară oolită, iar pétra formată de scoici ocupă locul secundar.

Sedimentul acesta forméză înălțimile délurilor Basarabiei și are straturile așezate orizontal. Spre sud-răsărit, dincolo de Bender, atît pe Nistru cît și pe Prut, el e înlocuit cu sedimentul nisipos scoicos amestecat cu pétră nisipósă și lut-merghel. Spre nord-apus, nu departe de Lipcani de pe Prut, și până la Hotin pe Nistru, el este înlocuit cu gips, iar spre răsărit trece Nistrul și se întinde spre Dnipru.

Pétra calcară oolită din acest sediment se presintă sub diferite forme: une-orî e de merghel, amestecat cu cuarț, cu tendință de a trece în cuarț nisipos; alte-orî e compactă sau porósă. În forma sa curată, pétra calcară se găsec pe riul Reut și Băcu lângă Chișineu, unde este întrebuințată pentru construcțiunea de case, monumente funerare și plăci pentru podele. Pétra calcară din Basarabia, analizată de geologii ruși, s'a constatat că este compusă de scoici petrificate și anume de următoarele specii: cardita, valanita, mitalita și venulita, iar mai rar de specia carboliților, armuliților, vermiculiților și altor scoici maritime. Pétra acésta calcară e compactă și granulósă, de colóre sură-galbenă; se află amestecată cu pétră calcară oolită.

Schista calcară din acest strat se presintă sub forma unor sloiuri subțiri și posedă asemenea mare cantitate de scoici petrificate.

Terenul diluvian. — Pétra calcară scoicosă de mare, care se

găsesce lângă Akerman, aparține unei formațiuni vechi. Ea formeză acolo un strat de-alungul malurilor mării. Întréga massă a acestei petre este compusă din scoici sfărâmate, printre cari se observă bine specia carliților, mitiliților, zoleniților etc. Scoicile sunt legate în pétră printr'un ciment calcar, în care pe ici pe colea se află cavități umplute cu cristale de *spath calcar*.

Terenu post-diluvian. — Lutul și nisipul din Basarabia este de mai multe specii: se găsesce lut roșu, galben-roșcat, galben-albui, alb și calcar; nisipul e amestecat cu conglomerat, bolovan și pétră de munte. Tóte astea compun stratul superior, din cari es în văi și câmpii coline și déluri. Lutul se menține pe locuri înalte, iar nisipul pe acele mai de jos. Nisipul acopere suprafața solului stepelor de lângă Marea Négră, precum și văile de-alungul Nistrului și Prutului.

V.

OROGRAFIA.

Fisionomia orografică a Basarabiei posedă două tipuri caracteristice: partea din spre méďă-nópte e muntósă, partea din spre méďă-qi e câmpósă.

Munții Basarabiei sunt ultimele verige ale marelui lanț carpatin. Carpații, trecând dincolo de Prut, și anume în acel spațiu îngust dintre Nistru și Prut care formeză hotarul nord-apusén a Basarabiei, se transformă de aci înainte în déluri destul de înalte.

Munții Basarabiei ocupă întréga parte nord-apusénă a județului Hotin și mai cu sémă spațiul dintre orașul Hotin satul Briceni și Stănilesc. De aci délurile se despică în două verigi: una se îndréptă de la Stănilesc spre orașul Bălți, alta, cea mai importantă, apropiându-se mereu de Nistru, trece de-acurmezisul județelor Hotin și Soroca. Acest lanț de munți are piscuri de peste 1000 picióre înălțime.

Din aceste înălțimi ale Hotinului își ieau originea tóte râurile mai principale a Basarabiei de sus, și anum din par-

tea de la mătă-nópte, unde pócele munţilor au partea abruptă, își ieau început mai multe riulețe, cari curg în nisco albi stâncóse și adînci, revărsându-se în Nistru; din partea de la mătă-đi, unde panta munţilor nu este așa pronunțată văile sunt mai largi, iar riulețele ce și au începutul lor pe aci curg lin, revărsându-se în Prut.

Lanțul munţilor, ce se îndreptă spre Răsărit, ajungînd la Soroca și Iampoli, formăză aci așa numite *cataracte iampolitane*. Pe lângă satul Securenî o altă verigă de déluri se desparte de veriga principală și se îndreptă brusc spre mătă-đi, formând malul drept al rîului Ciugura și apoi malul stîncos al Prutului; tot de la Securenî se mai desparte și o altă verigă de déluri, care trece între cele două verigi de déluri (între rîurile Reut și Cigura), îndreptându-se spre mătă-đi, până unde se unesce cu munții ce acoper partea de jos a județelor Bălți și Orhei.

Rîul Reut își are începutul lângă satul Redea-Mare, de unde se îndreptă spre mătă-đi și răsărit, vărsându-se în Nistru și primind din partea stîngă apele isvórelor cari se scóboră din munții mai sus descriși. Albia acestui rîu formăză un basen descoperit cu desăvîrșire; păduriscea, care acopere înălțimile de lângă Hotin, Bricenî, Ocnița și Soroca, de-a lungul Nistrului, pe aci nu există; văile sunt așa de plane în cât apele formăză pe alocurea mlaștine întinse.

Dincolo de aceste înălțimi se întind deja stepele județului Bălți; aceste stepe nu sunt încă decât nisce șesuri.

Spațiul spre sud de la basenul Răutului și până la Valul lui Traian posedă un corp de munți a parte, pe cari poporul îi numesce după codrii ce cresc aci *Codrii de Băcul* sau *rîul Băcului*.

Piscul cel mai mare din aceste înălțimi e muntele *Măgura*, care se află în ținutul Iașului (Bălți), la vre-o 30 km. spre mătă-nópte de orașul Bălți; la piciórele Măgurei sunt satele Șaltoiu și Bachmata, iar mai departe (vre-o 4 km.) satul Chetrósa. Satele, cari se află în valea Răutului, prin bălțile după acest munte, se numesc *Măguri* și *Măgurenî*.

De pe piscul stîncos al muntelui Măgura, când cerul e senin și orizontul limpede, se vîd Iași.

De la Măgura spre sud-răsărit se îndreptă spre nord-

apus, de-alungul malului Prutului, dând o altă mică verigă, care circumscrie valea Reutului.

De la Măgura, o verigă de délurî, se îndreptă trei ramure de délurî, cari cuprind isvórele rîurilor *Ichel* și *Băcu*. Doué din aceste ramure, tăind Basarabia de-acurmezișul, se isprăvesc cu nisce pante acoperite cu pădurî tocmai la Nistru; iar a treia ramură, ocolind Băcul și dând început tuturor rîulețelor ce-și revarsă apele în Prut și Nistru, mai spre médă-qi se preface în nisce coline, cari se perd în Bugéc.

Așă dar Basarabia forméză un platoū mare, înclinat de la nord-apus spre sud-răsărit (1), care la médă-qi se isprăvesce tocmai la Marea Négră. Nivelul platoului se ridică puțin de-asupra nivelului mării.

Délurile Basarabiei, ca și Carpații, aū pante abrupte, acoperite cu stânci răpóse, cu peșteri și strîmtorî. La piciórele acestor înălțimi se forméză isvóre, cari, acumulându-se, se preface în pîraie și rîuri ce se revarsă saū în Prut saū în Nistru.

În județul Hotin munții sunt acoperiți cu pădurî cari acoper spațiul întreg dintre granița Austriei și orașul Hotin.

Pădurile acestea sunt de ștejar, mestécăn, fag și carpen. În județul Iași (Bălți), délurile, deși sunt mai góle, totuși aū încă pe alocurea codri.

În părțile de la médă-nópte a Orheiului și de la médă-qi a județului Chișencu, înălțimile sunt acoperite cu pădurî și codri. Acéstă parte a Basarabiei e fórté pitorescă: délurile sunt verđi, pădurile și dumbrăvile staū spânzurate pe cóste stâncóse, rîurile și isvórele ocolesc câmpiile și liveđile întinse. În aceste anume locuri binecuvîntate de Dumnezeu (2), printre délurî, în desișul codrilor, staū ascunse mănăstirile și schiturile Basarabiei.

Calcululele trigonometrice făcute de ofițerîi ruși aū stabilit 63 puncte culminante în Basarabia, de la Nistru și până la Dunăre (3) Aceste puncte culminante, începênd de la médă-nópte spre médă-qi, sunt arătate în următorul tabloū:

(1) Charta Basarabiei din Statul-major rusesc din anul 1892, dăruită de autorul acestei lucrări Bibliotecei Române.

(2) Istoricul rus Nadejdin numesce acéstă parte a Basarabiei *Thebaida Moldovei*.

(3) Lucrarea a fost începută la 1850 de Generalul Tucicoff și urmată de Generalul Blaremburg la 1857, etc.

PUNCTUL GEOGRAFIC SATELE ȘI CĂTUNELE	Înălțimea de-asupra nivelului mării în picioare engleze
<i>În județul Hotin:</i>	
s. Comarovo	983,15
» Șubutința	970,34
» Selișcea	941,79
» Volcinăștu	991,13
» Romancauți	959,40
» Grubni.	956,41
» Grozdauțeni	995,33
<i>In județul Soroca:</i>	
» Paustova.	933,59
» Lipcani	743,74
» Briceani	943,18
» Gromazenii	917,98
» Ruda.	975,96
» Rotunda	921,20
» Tîrnova	878,57
» Bocsana	1,156,36
» Chetrosa	777,98
» Vodenii	1,159,90
» Unghilescă	1,092,63
<i>În județul Orhei:</i>	
» Zagorenii	1,053,78
» Ciutulescă	1,081,64
» Respopenii	1,056,30
» Bologanii	930,09
» Țigănescă	1,004,01
» Peresecina	916,86
» Zagaicani	867,79
<i>În județul Bălți:</i>	
oraș. Bălți	798,35
<i>În județul Chișinău:</i>	
s. Badăluu.	696,99

PUNCTUL GEOGRAFIC SATELE ȘI CĂTUNELE	Înălțimea de-asupra nivelului mării în picioare engleze
s. Suruceni . . .	987,00
orașul Chișinău.	979,37
s. Rezenă .	846,86
<i>În județul Bender:</i>	
» Djamana . . .	691,88
» Caușani-noi. . . .	704,48
» Nesselrohde (cătun) .	705,18
» Bașcalia	715,33
» Ploșca .	633,01
» Bourcea	602,35
<i>În județul Akerman:</i>	
» Nicolaevca . . .	560,63
» Culm (colonie) . . .	682,74
» Maloiaroslav (colonie)	593,25
» Taraclia	585,48
» Zadunaevca (colonie)	395,47
» Pandaclia.	385,14
<i>În cele trei județe anexate la 1879:</i>	
» Comboli .	648,62
orașul Bolgrad	495,39
» Caracurt	362,46
» Taș-Bunar	240,94
» Catlabug	221,20
» Vaysal	216,51
» Burbujenă	206,99
» Troian	203,07
» Caraclia	200,41
» Catlabur uscat	186,34
» Borisarca.	181,37
» Chitaie.	145,25
» Taș-Bunar	126,45
» Safianorca	119,28
» Borska .	116,20
» Staro-Nercasovca	83,44
» Nicolaevca la mare	69,09
» Zolocari . . .	57,05
» Noua-Necrasovca	51,54
orașul Ismail .	51,24
» Volci (cordon)	10,29

Acastă lucrare de triangulațiune demonstrează vedit înclinarea platoului Basarabiei de la nord-apus spre sud-răsărit, precuma am descris-o mai sus.

Câmpiile și șesurile.

Suprafața cea mai întinsă, pe care o ocupă câmpia, se află în partea de mătă-đi a județelor Akerman și Bender; această câmpie imensă se numesce *Bugéc* (1) și este formată dintr'un spațiu circumscris la nord prin valul superior al lui Traian, la sud-răsărit prin Marea Négră, la răsărit prin linia Nistrului și la apus prin Prut.

Câmpia acesta are întindere de peste 60 kilometri în lătime și 180 kilometri în lungime, fiind tăiată de-alungul prin mai multe riulețe, cari se revarsă parte în Dunăre, parte în lacuri sărate.

O câmpie de o întindere mai mică se află în județul Soroca între riurile Reut, Cobalta și Cainari; apoi în județul Bălți, între orașul Bălți și riulețele Ciugura, Reut și Prut.

VI.

HIDROGRAFIA.

Precum am arătat mai sus, Basarabia se mărginesce la nord și nord-răsărit cu Nistrul, la sud-răsărit și sud cu Dunărea și Marea Négră, la apus Prutul o desparte de patria-mamă. Dinsa forméză la mijloc un platoū, de pe înălțimile căruia se revarsă o mulțime de isvóre și riulețe, cari adapă întregul litoral dintre Nistru și Prut.

În județul Hotinului, unde Nistrul și Prutul curg paralel unul cu altul pe o distanță ca de vre-o 40 kilometri, o mulțime mare de isvóre se scurge de pe înălțimea platoului, impresurat între cele două artere principale de apă. Aprópe

(1) Budgéc tătăresce semnifică *unghiū*. A se vedé *Dicționarul limbei istorice și poporane* de B. Petriceicu-Hasdeū, t. III, fascicula 3, pag. 204; idem Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 19.

la fie-care trei kilometri călătorul se vede oprit în cale printr'o albie de râuleț, ce-l stă în drum.

Acolo unde Prutul își schimbă direcțiunea spre mătă-đi, se începe deđă basenul râului *Reut*, cu multiplele sale brațe, ce umplu teritorul dintre Nistru și Prut.

Délurile carđ se află în județele Bălđ și Orheiú sunt despărđite în două basenuri: basinul *Ichelului* și basenul *Băculur*. De pe partea despre mătă-đi a acestor înălđimđ se scurg mai multe râulețe, ce curg aprópe paralel cu râul Ialpuch, și se varsă în Dunăre și lacurile sárate, adăpând Basarabia de la sud.

Așá dar, după cantitatea apelor curgătóre, partea de la mătă-nópte și cea de mijloc a Basarabiei sunt cele mai abundente. Nu trebuie însă perđut din vedere că râulețele și píraiele din acéstá parte a țerii, și mai cu sémá acele de la sud, împreună cu râul Reut, posedá volume de apă fórte micđ și, din pricina destrábálatei distrugerđ a pădurilor, în timpul verei scad cu desávrsire. Cu tóte acestea, până acum Basarabia, afará de Budgéc, nu simte lipsă de apă, mulțumită marei cantități de puțuri de apă potabile, făcute după vechiul obiceiú religios al poporului român pentru pomenirea sufletelor celor răposáđ. Acest obiceiú se menține și până acum în straturile sánátóse ale țăránimđ române din Basarabia. În afará de puțuri, în Basarabia aprópe pretutindenea există și iazuri artificiale, făcute prin stăvilirea cu zăgazuri a páraielor.

Cu tótá abundența de apă însă, volumul lor e neîndestulător pentru a servi de forță motrice pentru industrie; în partea de la sud și în cea de la mijloc a țerii nu există morđ mari de apă, carđ să póťá lucrá neîntrerupt. Din tóte rîurile Basarabiei numai Nistrul și Prutul sunt navigabile.

Pe Prut până acum nu plutesc decât lunturi micđ și plute. În anul 1861 o companie română a pus în circulațiune un vaporeș numit «Prințul Vogoride», dar acest vaporeș a umblat numai până la satul Țițora (lângá Iași). Acum iarășí este vorba de a creá o navigațiune pe Prut, dar lucrările în acéstá privință merg fórte încet.

Pe Nistru umblá galere mari, în lungime de 12 stinjenđ și în lărgime de 6 stinjenđ, carđ ridicá greutăđi mari de peste

3—4.000 de puduri (1); mai umblă pe Nistru și vase cu pânză, iar în liman circulă între Akerman și Olviopol nisce vapo-
rașe. Pe Nistru se transportă, ca și pe Prut, din Bucovina
și Galiția, mari cantități de cherestea, lemne de construcțiune
și lemne de foc.

Rîurile Basarabiei se pot clasifica în trei sisteme sau gru-
puri, și anume:

1. Grupul rîurilor, cari se varsă în Nistru,
2. » » » » » » Prut,
3. » » » » Dunăre și lacurile sărate.

Basenul Nistrului.

Rîul Nistru, cunoscut popórelor antice sub nume de *Tiras*,
își ieă începutul dintr'un lăcușor, care se află la piciorul mun-
telui *Baschid*, din veriga munților carpatini de lângă Lip-
sca. La început, pe o întindere de aproape 180 kilometri, Nis-
trul curge în Austria și la satul Onuta forméază linia de de-
marcațiune între Imperiul Austriac și Rusia. De aci rîul, pe
o lungime de 40 km., curge tocmă pe granița dintre ambele
Imperii; apoi, în punctul unde rîul Sbrucî se varsă în el, Nis-
trul intră cu ambele sale maluri pe teritoriul Imperiului Rus,
despărțind Basarabia de gubernia Podolia și mai jos, acolo
unde cade în el rîulețul Iagorlic (lângă Dubassari), de gu-
bernia Herson. Inainte de a se vîrsa în Marea Négră, Nis-
tru forméază un liman larg, cunoscut sub nume de Limanul
Nistrului.

Rîul Nistru curge într'o vale adîncă, îngustă și fôrte în-
covoiată; lungimea sa de la Hotin și până la liman, după
unîi geografi ruși (2) se consideră de 869 verste (3), iar
după alții de peste 900 verste. (4) Incovoierile Nistrului sunt
une-orî fôrte mari, așa că pe alocurea vasele, după naviga-
țiune de o ȳi, ajung aproape la același punct de unde aũ por-
nit. Cele mai mari încovoierî ale Nistrului sunt:

1. Lângă satul Balamut, la granița Austriei;

(1) Pudul=19 kilograme și ceva.

(2) In *Allgemeine Erdkunde*, lungimea Nistrului e de 90 mile.

(3) Zașciuc, *География и статистика России*, t. I, pag. 51.

(4) *Сборник Военно-Статистическiй Ресiu*; Elisée Reclus, *La Russie*, în *Géo-
graphie universelle*.

2. De la Hotin până la satul Grușeva calea dréptă, când Nistrul înghéță, e de 25 verste, iar pe Nistru, în timpul navigațiunii, prin cinci zigzagurî, peste 75 verste;

3. De la satul Casauțenî, care se află în fața orașului Iam-poli de pe malul rusec, via Soroca, până la satul Senatovca, calea dréptă e de 40 verste, iar pe Nistru 90 verste.

Pe acéstă linie sunt locurî, ca de pildă cel dintre Soroca și satul Trefauțenî, care e în lungime de 5 verste, iar pe Nistru calea e de 15 verste.

4. Intre Bender și Tiraspol calea dréptă e de 12 verste, iar pe Nistru mai bine de 20 verste.

5. Intre Slobozia până la Dolmaza prin Turunciac 7 verste, iar pe Nistru 20—25 verste.

Incepënd de la Tiraspol, riul ese într'o vale largă; de acî până la Turunciac pe malul drept, iar de la Turunciac pe malul stâng, albia riului este împresurată cu mlaștine și spațurî întinse acoperite cu trestii. Incovoierile riului nu mai sunt așa de mari, însă mai dese. De aceea tocmai partea acésta a Nistrului e fórte defectuósă pentru navigațiune. De la Turunciac și până la târgușorul Maiach, principala stațiune pentru vase, calea dréptă e de 50 verste, iar pe Nistru 200 verste. La o distanță ca de vre-o 4 kilometri mai jos de Maiach, riul își varsă apele, carî se despart în mai multe gurî și cad în liman. Gura principală se numesce *Tusla* și are adîncime de $2\frac{1}{2}$ picióre.

Aprópe paralel cu *Tusla* în liman se varsă și două rîulețe: *Tusla* și *Turunciuc*; acesta din urmă are la gurile sale o adîncime de 7—8 picióre, iar în lărgime vre-o 4 stîinjenî *Tusla* se unesce cu *Turunciuc* printr'un canal, numit *canalul Surovșef*, pe care însă poporul îl numesce *canalul Popoff*. Prin acest canal vasele se scobor în liman. Lungimea canalului e de 160 stîinjenî; lungimea la Nistru e de 10, la *Turunciuc* 7 stîinjenî; adîncimea e de $5\frac{1}{2}$ — 6 picióre.

Limanul Nistrului, împreună cu mlaștinele, are în lungime 40 verste, iar în lărgime 8—9 verste; adîncimea sa e de 5—7 picióre și pe alocurea 12 picióre. Acolo unde limanul se unesce cu marea s'a format o insulă de nisip. Spre acéstă insulă se întind două limbi înguste de nisip, despărțind apele limanului în două curențe, numite de locuitorî *bugase*. Curentul drept, care pórtă numele de *gârla Țarigradului*, în

lărgime e de 150 stîinjenî și în adîncime de 17 picióre; curentul stîng, care se numește *gârla Ociacoff*, are o lărgime de 70 stîinjenî și o adîncime de 3 picióre. De aceea tocmai farvaterul pentru vase trece prin *gârla Tarigradului*.

În limanul propriu Țis mai există încă șese limbî de nisip și anume:

1. Una se începe la gura Turunciucului și se întinde dealungul malului nord-apusén al limanului până la satul Marina; acéști limbă are o lungime de 9 verste și o lărgime de $1\frac{1}{2}$ kilometru;

2. Alta se începe la gurile Nistrului, cuprinde malul de la răsărit al limanului și e în lungime de 7 verste, iar în lărgime de $2\frac{1}{2}$ kilometri;

3. A treia limbă, numită Șaba, se începe lângă colonia germană Șaba, formând aci un unghiú, care intră în liman ca un petec de nisip în lungime de 4 verste;

4. A patra limbă se începe în gârla Ociacoffului și se întinde până la Ohiopol pe o distanță de 10 kilometri;

5. A cincea limbă de nisip se află în partea despre méďă-nópte a unei insule, așezate tocmai acolo unde limanul se unesce cu marea; insula este formată de nisip adus de curentul apelor Nistrului;

6. A șésea limbă e mai spre nord și are o întindere de $1\frac{1}{2}$ km. și o lărgime de 200 stîinjenî. Acéști limbă e acoperită cu apele mării.

Isprăvind cu descrierea Nistrului în curgerea sa până la mare, să ne întórcem iarăși în sus, pentru a descrie malurile sale.

Malurile rîului în Basarabia sunt înalte, stîncóse și abrupte; înălțimea mijlocie a lor e de 50 stîinjenî de-asupra nivelului apelor. Până la Bender malurile aú stîncí calcare și de gips, fiind acoperite cu codri și păduriscí. Păduri mai întinse se află între satul Balamuta și Hotin, apoi între satul Neporotovo și satul Ojeva (jud. Hotin), în fine, lângă Atachi (jud. Soroca) și lângă mănăstirile Calatura și Gorodisce (Grădisce); apoi asemenea lângă Criulenî și împrejurul Dubasarilor-vechi (jud. Orheiú).

O pădure mare se mai întinde de la comuna rurală Chițcanî până la satul Nuscari (jud. Bender și Akerman).

Afară de aceste maluri mai sus descrise, malurile Nistru-

lui sunt pretutindenea descoperite, având solul calcar și petros până la Dubasarî, unde încep a fi lutose și mai jos de Bender nisipoase. Valea Nistrului e strîmtă; pe alocurea albia râului abia încape printre stîncile ambelor maluri, dar totuși, în general vorbind, malul opus celui stîncos e înclinat și formeză șesuri acoperite cu finețe. Șesuri mai mari sunt lângă Hotin, lângă satul Voronovița, comuna urbană Trefașeni, lângă satul Cerlina, satul Jora, Dubasarî-vechi, Puchocenî, Bender și altele. Mai jos de Bender valea se lărgesce, malurile râului devin mai înclinate și mai joase, până ce mai departe formeză în fine nisce mlaștine acoperite cu stufărie.

Albia Nistrului în partea superioară a râului e petrosă și până la Dubasarî fundul pare ca pavat cu table de pîtră. Nisce stînci sub-acuatică, precum și nisce bas-fonds, apar mereu. Din aceste stînci vom înregistra stîncea de granit care ese din apă și se ridică la înălțimea de 2 stîinjenî, avînd în circumferință vre-o 10 stîinjenî, pe lângă satul Comarovo, pe care poporul o numesce *Bacat*. Acastă stîncă, bine cunoscută navigatorilor, se consideră foarte primejdiosă și de aceea pe aci vasele recurg la ajutorul piloților iscușiți.

Lângă orașul Iampoli se află deja cataracte, formate de un șir de stînci sub-acuatică, ce lasă liberă numai o singură trecătoare, în lărgime de 4 stîinjenî, numită *Porțile*. Curentul apelor aci e foarte mare. Mai jos de cataracte se află iarăși o verigă de petre, ce es din apă; acastă verigă poporul o numesce *Cerédă*, iar Rușii pronunță *Cereda*, derivînd cuvîntul din rusescul *Cereda*=rîndul. Pentru a ocoli aceste petre, vasele se țin de malul Podoliei, apoi trec pe lângă malul Basarabiei până trec dincolo de a doua *cerédă* de petre. Dar cu acastă din urmă trecere nu se isprăvesc încă inconvenientele naturale pentru navigațiune. La kilometrul al doilea de la a doua *cerédă* de petre, se trece rîul de-a-curmezișul, albia are la fund un *val de granit* care nu ese din apă și tocmai pentru acêsta este și mai primejdios pentru nave; valul de granit se trece într'un singur loc, numit *pôrta*.

În afară de aceste petre și stînci sub-acuatică, Nistrul mai posedă numeroase vaduri, din cari cele mai cunoscute sunt:

Vadurile pe Nistru.
In județul Hotin :

1. Chișla Nedjimov—vad în sus de sat,
2. Conovca—în jos de sat două vaduri,
3. Voronovița » » » trei vaduri,
4. Grușerța » » » » »
5. Nagorenî » » » » »
6. Atachi » » Restevca un vad,
7. Comarovo—vad în fața satului.

In județul Soroca :

8. Rudi-de-jos—1 vad în fața satului,
9. Voloșinița—4 vaduri » » »
10. Casauțeni—vad » » »
11. Vasilcau » în jos de sat,
12. Rocavăț » » » » »
13. Vertinjeni

In județul Orhei :

14. Poeni 15. Rezeni 16. Zaharni	}	vaduri în fața satului,
17. Dubasari—in jos de sat vadul <i>Ustia</i> .		

Din locurile unde fundul albiei este vîrtos și apele sunt mici merită a nu fi trecute cu vederea următoarele: Cazața lângă Voronovița, Flămânda lângă Voloșnița, Iacovlevca lângă Casauțeni, asemenea și cele de lângă satele Vasilcau, Vertinjeni, în fața orașului Camenești-Podolsk, Camenca, Poieni, Rezeni, Zaharni. Tote aceste locuri sunt esact desemnate pe charta Statului-major rusesc.

De la Criuleni albia Nistrului nu mai are petre sub-acuatică, granitul dispare și fundul rîului e nisipos, iar la Vadul-lui-Vodă se ivesc în albie trunchiuri cu rădăcini de arbori, numite de locuitorii *cârți*; dincolo de Bender acesta trunchiuri de copaci sunt foarte dese.

Albia Nistrului de la originea sa și până la gură o foarte înclinată. După calculele făcute de către Generalul rus Tenner

orizontul râului, jos de satul Ruda, este de 196,53 picióre; lângă Soroca însă e de 148,61 picióre înălțime de-asupra nivelului mării, iar scoborîrea Nistrului e de un picior și ceva pe kilometru. De aceea tocmai curentul apelor sale e iute. Iuțela medie e calculată la 1.234 stîinjenî pe oră.

Lărgimea și adîncimea Nistrului. Lărgimea medie se consideră de 80 stîinjenî; adîncimea variază după loc și anotimp. La mijloc, când apele sunt normale, râul are o adîncime medie de 9,12 picióre, spre Bender ajunge deja la 17 picióre. Pe timpul verii, când ploile cad rar, de la Onuta până la Soroca și une-orî până la Criuleni pe Nistru se formează o mulțime de vaduri.

După o lucrare scrisă de către Colonelul Daragan la 1848, există mai multe vaduri din spre granița austriacă; așa de pildă lângă satul Orestovca, lângă satul Trubcina, lângă Rașcova și altele. «Când apa e mică, scrie Colonelul Daragan, infanteria și chiar artileria pot trece prin aceste vaduri, cu toate că iuțela curentului e puternică.»

Nistrul se revarsă de două orî pe an într'un mod periodic, odată primăvara, când pornesc sloiurile de ghéță, altă dată la sfîrșitul lui Iunie, când se topesce zăpada în munții Carpați.

De pe malul Basarabiei, peste râul Nistru, există 39 trecători, orînduite de Stat. Comunicațiunea între Akerman și Olviopol, precum am mai ȑis, se face cu vapórele. Desvareatul navigațiunii pe Nistru preocupă pe guvernul rusesc: în ultimii ani s'aú alcătuit mai multe comisii, cari aú stabilit că înlăturarea pedicilor naturale pentru navigațiunea sistematică a vapórelor va costă suma de 7.000.000 ruble.

Guvernul rusesc n'a emis în această privință nici o hotărîre până acum.

Rîurile ce se varsă în Nistru. De pe malul drept al Nistrului, începînd de sus în jos, se varsă în acest rîu următoarele rîuri, rîulețe și pîraie:

In județul Hotin:

1. *Pirăul Negru*, pe care Rușii îl numesc *Ciorni Potoc*, iar Românii îi dic *Românețul*, și care primesce pîrăul *Onuta*;
2. *Pirăul Resteu*;
3. *Riul Lunga*, Rușii îl numesc *Dolgaia*;
4. *Riul Petrósa*, Rușii îl numesc *Camenca*, de la cuvîntul *cameni*, *pétra*. *Petrósa* are brațul *Dolina*.

In județul Soroca :

5. *Pirăul Chetrósa*.

In județul Bălți:

6. *Pirăul Cugurescî*.

In județul Orheiü :

7. *Riulețul Négra*, Rușii îi dic *Ciornaia*;
8. *Riulețul Rezina*;
9. *Riul Reut*, care se forméază din împreunarea riulețelor *Valea Pogurluluï*, *Valea luï Macri* și *Valea-Reutuluï*.

Riul Reut are următoarele brațe:

Din partea dréptă;

1. *Riulețul Copăcénca*,
2. *Răulețul*,
3. *Solonețul* cu brațul *Valea Ruduluï-Mare*,
4. *Ilegacea*,
5. *Ciuluc-Mare*,
6. *Ciuluc-Mic*,
7. *Cula*, cu pîrăul *Cumișóra*;

Din partea stângă :

1. <i>Riulețul Cobalta</i> ,	} 1. <i>Carelari</i> ,
2. <i>Fete</i> ,
3. <i>Valea-Balata</i> .
2. <i>Cainera</i> , cu următoarele brațe:	
3. <i>Mărculescî</i> ,	
4. <i>Racarî-Chetrósa</i> ,	
5. <i>Camenca</i> ,	
6. <i>Ciarîu</i> ,	
7. <i>Valea-Dobrogei</i> ,	

- 8. Rîulețul *Sagâl*,
- 9. » *Cogâlnic-de-sus*,
- 10. » *Valea-Ivanos*.

După riul *Reut* se revarsă în Nistru;

- 10. *Ichel* cu pîraiele sale;
- 1. *Telescu*,
- 2. *Hîrjeaca*.

Ichel primăvara și toamna mai primesce apele mai multor alte pârâie cari se formeză din ploî.

- 11. Rîul *Bâcu*, în care se varsă:

Din partea dréptă:

- 1. Pîrăul *Bâcovățul*,
- 2. » *Ișnovățul*,
- 3. » *Valea-Calinderu*.

Din partea stângă:

Pîrăul *Pojarna*

- 12. Rîulețul *Botna* cu pîrăul *Volcinetul*.

- 14. Pîrăul *Iuștuběu* cu lăculețul *Iuștuběu*.

Reut. Din toate rîulețele și rîurile menționate mai sus, ce formeză basenul Nistrului, singur *Reut* e cel mai mare, de ore-ce basenul acestui riū îmbrățișeză întreaga parte de mijloc a Basarabiei de la nord. *Reutul* își ieă începutul în munții Hotinului, unde nu e decât un pîrău neînsemnat; pe lângă satul Redea-Mare, *Reutul* formeză două brațe; apoi, primind alte pîraie, curge pe o distanță de 200 verste și se varsă în Nistru, lângă satul Ustea, în fața orașului Dubasari.

Brațele rîului din partea dréptă curg aproape paralel cu dînsul, avînd albiile lor în nisce văi adînci, despărțite prin înălțimi stîncóse; brațele din stînga întilnesc *Reutul* aproape perpendicular, văile lor sunt largi, avute în iazuri și mlaștine. Același aspect îl are și Valea *Reutului*.

Printre mlaștine, rovine și bălți vom menționa următoarele: pe rîul Cobalta, lângă Chetrósa, există o baltă mare; lângă Frumușica pe rîulețul Cainara, mlaștină; pe *Reut*, lângă Țiplești până la satul Lunca și între gurile Cobaltei și Cainari, mlaștine întinse pe o suprafață de 7 kilometri; lângă Țișeni, unde se varsă rîulețul Dobrodjea, bălți întinse; lângă Sărățeni, unde curge Ciuluc; lângă satul Ciocâlteni, între satul Bravicieni și orașul Orheiū, la gurile Malovățului și

Culei. Acastă din urmă mlaştină, în lărgime de doi kilometri, se întinde pe distanţă de o poştă.

Tóte aceste mlaştine şi rovine vara se usucă, în cât se trec cu căruţa, dar după ploile de tómnă devin nepracticabile.

Pe riul Reut mai sunt multe iazuri, iar lângă satul Hecea-nou iazul are trei verste de întindere.

Ichel îşi ieă începutul din înălţimile judeţului Bălţi şi curge într'o vale adîncă, formând graniţa naturală între judeţele Chişineu şi Bălţi. De la satul Loganesci până la Păşcani riul acesta se preface într'o mlaştină. El se varsă în Nistru lângă satul Coşerniţa.

Băcul îşi ieă începutul asemenea din înălţimile judeţului Bălţi, lângă satul Temeleuţa, şi curge într'o vale adîncă până la Chişineu, iar de aci în jos formeză pârloge şi bălţi; ajungînd apoi la gura satului Bolboca, se preface într'un iaz, de unde ese şi curge mai departe, vîrsându-se printr'o gură mlaştinosă în Nistru lângă satele Gura-Băcului şi Calfa.

Din tóte braţele Băcului, cel mai însemnat este Işnovăţul; dar atît el cât şi Băcul vara în mai multe locuri se usucă cu desăvirşire. Altă dată, povestesc bătrînii, Băcul nu se uscă, dar pe atunci malurile sale erau acoperite cu păduri, iar acum aceste păduri au dispărut. Pe malurile Băcului, de-alungul său, adecă trecînd cam pe linia ce s'ar întinde de la Ungheni prin *Codrii Băcului* (mănăstirea Chipriani) şi până la gurile Băcului, există până acum rămăşiţele unui fel de zid uriaş, din care au rămas petre şi bolovanî mari, pe cari poporul le numesce *Cheile Băcului*. (1)

Botna se începe în judeţul Chişineu, lângă comuna urbană Rezina; ea se formeză din mai multe isvóre, din cari cel mai însemnat este Volcineţul. De la Rezina riul Botna şerpuesce într'o vale plogă, intră în judeţul Bender, unde mai jos de tîrguşorul Causani-Noi (ruşii numesc *Novie-Cauzani*) formeză o mare baltă şi apoi se varsă printr'o gură mlaştinosă în Nistru lângă satul Chiţcani.

Din spre guvernămîntul Herson, adecă de pe malul răsăritén, Nistrul primesce următoarele riuri:

(1) A se vedé scrierea eminentului nostru om de sciinţă B. P. Has-deu despre *Cheile Băcului*, în *Magnum Etymologicum Romaniae*, t. III, fasc. 3-a.

1. Jagarlic,
2. Şebca,
3. Comarova,
4. Turunciu,
5. Micul Caragaci,
6. Marele Caragaci,
7. Tomaşic.

Tóte aceste riuleţe curg fórté încet şi vara sécă aprópe cu desăvîrşire; panta albiilor e fórté puţin înclinată.

Prutul.

Basenul Prutului. Rîul Prut îşi ieă începutul în munţii carpatini din Bucovina şi de la comuna urbană Noua-Suliţă până la gurile sale desparte Basarabia de patria-mamă. Până la 1879, când Rusia a răpit de la aliata sa în războiul cu Turcia partea de sud a Basarabiei, Prutul eră linia de demarcaţiune între ambele state numai până la satul Nemţeni iar de aci graniţa mergea pe uscat.

Malul drept al rîului Prut predomină asupra malului stîng; el e mai ridicat, are panta mai abruptă şi mai apropiată de albia rîului; pe când malul stîng, din contra, e mult mai jos şi mai depărtat cu înălţimile sale stîncóse de albie.

Valea Prutului e largă, avînd o lărgime de 2 până la 6 kilometri.

De la Noua-Suliţă spre răsărit, pe întregul parcurs al rîului, malul basarabén al Prutului e jos, parte mlăştinos şi acoperit cu păşuni întinse şi mănóse. De la tîrguşorul Lipcani, unde rîul se îndreptă spre mēja-qi, câmpul dispăre şi înălţimile malului se apropie de albie. Aşa sunt malurile până lângă satul Costesci, unde stîncile, din ambele părţi, compun strîmtórea, iar o parte din stînci, trecînd de-acurmezişul rîului, produc nisce cataracte. Aci Prutul trece prin porţi fórté înguste. Pe malul basarabén în aceste locuri sunt nisce movile, pe cari poporul român le numesce *suta de morminte*, iar Ruşii le dic *Sto-Mogil*. De aci malul înalt se depărtéază de albie şi, isprăvindu-se prin nisce stînci abrupte, forméază un spaţiu larg între înălţimi şi albie; acest şes e ca de vre-o 3 — 5 km. 'în lărgime, fiind acoperit cu fineţe, lăculeţe, bălţi şi pădurisce.

Apele ce se acumulează în acest loc sunt produse de riulețele Țiganca și Camenca, cari curg aci aproape paralel cu Prutul.

Lângă Valea-Rusului înălțimile se apropie de mal și, deși devin din ce în ce mai puțin înalte, însă nu se mai depărtează de mal până lângă satul Barboeni. Acest aspect al văiei se menține de acum în colo, afară de partea de lângă Tacsobeni și Sculenî, unde încovoierile Prutului iarăși formează câmpii spațioase. Valea Prutului de lângă Valea-Rusului nu devine îngustă, pentru că aci din partea dréptă se varsă în Prut râul Jijia, care curge paralel cu Prutul și-și are gurile în fața satului Nemțeni din Basarabia. Partea stângă a văiei are aci o lărgime ca de 4 km. Paralel cu vechia albie a Prutului și aproape de-alungul acestei vechi albi se mai vîd și acum urmele așa numitului *Val al lui Troian*.

Fundul albiei Prutului în partea sa de sus e petros și spre gură devine din ce în ce mai lutos și tinos. Precum e fundul, așa sunt și malurile. Fundul e foarte aplecat spre sud, și de aceea curentul apelor e mare și puternic.

Apele Prutului n'aū nivelul stabil; ele ba se ridică, ba scad, dar totuși media adîncimii se menține la 4—7 piciore. Când apa e mică, pe Prut se formează mai multe vaduri; iar revărsările se produc de trei ori pe an: primăvara când vine desghețul, vara când se tolesc zăpețile în Carpați și toamna când râul înghetă.

Prutul înghetă pe la Novembre sau Decembre, iar sloiurile pornesc pe la Februarie și Martie; de obicei însă râul nu înghetă întreg și ghețoile se sfărâmă alocurea din cauza sinuosităților malurilor.

Trecători stabile peste Prut, din cauza graniței politice sunt numai la Lipcani, Sculenî, Ungheni, pe unde trece linia căiei ferate, și la Noua-Sulița; mai există și una la Galați, pe calea ferată, care însă acum e închisă din cauza relei stări. Trecătorea de la Sculenî e făcută pe plute-luntre; iar unica bine întreținută, care există pe Prut, este podul mare suspendat din Bucovina de lângă Noua-Sulița, pe drumul spre Cernăuți.

Pe partea stângă a Prutului se varsă apele mai multor riulețe, ce-și ieaū începutul din munții Hotinului, Orheiului

și Chișinăului. Rfulețele acestea, în ordinea lor de sus în jos, sunt următoarele:

1. *Rachitna*, pe granița Basarabiei spre Bucovina,
2. *Rîngaciû*, partea de sus se numește *Salcauța*,
3. *Badjuluî*,
4. *Perlița*,
5. *Başcaușa*,
6. *Ruda*,
7. *Larga* cu brațul *Largița*,
8. *Ialovățul*
9. *Lopatnic*,
10. *Racovățul* cu brațele } 1. *Racovățul sec*,
 } 2. *Drobiștea*,
11. *Clugur* cu brațul *Orata*,
12. *Camenca-de-sus*,
13. *Camenca-de-jos*, se numește și *Gârla-Mare*,
14. *Șaltoiu*,
15. *Vladic*,
16. *Deli*, pe care Rușii o numesc *Beșenaia* (turbată),
17. *Bratulénca*,
18. *Balturescî*,
19. *Triestena*,
20. *Nirnova* cu brațul *Bujor*,
21. *Lopuşna* cu brațul *Mârza*,
22. *Sarata*.

Din toate aceste râulețe, cele mai însemnate sunt: *Ciugur*, *Camenca* și *Nirnova*, iar cele-lalte sunt nisce piraie, ce se usucă vara cu desăvîrșire. Unele din aceste râulețe au brațe, pe cari Românii le numesc după numele văiei prin care curg. Aceste brațe au apă numai primăvară. Ele sunt următoarele:

1. Valea-Neculai
2. Valea-Gârlei } brațele Camencei-de-jos,
3. Rîulețul Ustie, compus din } 1. Valea Obrejei,
2. Valea Pânzereni.

Acest râuleț se varsă direct în Prut. Asemenea se mai varsă în Prut *Valea Orlamina, Valea Camașuiu, Valea Dan-Căldărușa, Valea Iasului-Calmuchi.*

Tóte aceste piraie sunt mlăștinóse, curg în văi fertile și sunt pline de apă primăvara și în tómnenele ploioase.

Dunărea.

Malul Dunării spre Basarabia e foarte jos, pe alocurea acoperit cu pădurisce sau cu stufării, iar în alte părți gol și lutos. Fluviul Dunărea, cu malul său stâng, pe o întindere de aproape 105 verste, formeză hotarul de la mătă-qi al Basarabiei.

Dunărea își varsă apele în Marea Năgră prin patru guri principale: brațul *Chilieș*, al *Sulineș*, al *Sf.-Gheorghe* și brațul *Portița*. Cadrul lucrării ne obligă a descrie numai unul pe din aceste brațe.

Gârlele Chiliei, acolo unde se află Chilia-veche, au mai multe scurgători, cari se unesc întâiu pe lângă Chilia, apoi a doua oră lângă satul *Vîlcov*, de aci curg spre mare, unde se varsă prin mai multe guri, din cari cele mai însemnate sunt: *gârla Bolgradului*, *gârla Ociacov* și *gârla Stambul* sau propriu zis *gârla Chiliei*. Tote aceste brațe sunt mereu stăvilite cu valuri de nisip, cari împiedică orice navigațiune. La extremitatea din spre mare a brațului Chilia până la 1812 a existat un sat de pescari numit Lipoveni. Satul a fost locuit de Cazaci *Nevrasovți*, cari apoi au fugit de aci în Turcia, când Rusia a pus mâna pe Basarabia. Satul acesta e arătat pe charta lui Bauer și Herbetz din anii 1775 și 1811.

În general, gurile Dunărei atrăgeau mereu privirea Rusiei. Deja A. Scalcovsky, în lucrarea sa privitoare la Basarabia și Rusia de mătă-qi (1), scria următoarele, pe timpul când o parte din gurile Dunării aparțineau Rusiei (2):

«Fluviul Dunărea, așa de vestit în letopisețele noastre militare, așa des amintit în cântecele și legendele poporului rus, abia de la 1812, și numai cu unul din malurile sale, a intrat în posesiunea Rusiei. Deși pe o întindere de 200 verste el face acum parte din Imperiul Rus, totuși faptul că domi-

(1) Опытъ статистическаго описанія Новоросійскаго края, Одесса 1850, pp. 75—77. Скальковскій.

(2) Gârlele dunăren cu insulele Ceatal, Letea, Sf. Gheorghe și 12 alte insule mici, au fost cucerite, pe cale diplomatică, de Rusia la 1829 după pacea de la Adrianopole. La 1855 Rusia a perdut pe câmpul de război ceea ce câștigase pe câmpul de combinațiuni diplomatice.

năm peste gârlele sale ne recompensăză dejă întru cât-va. Importanța sa pentru navigațiune și comerciū este neînchipuit de mare. Și dacă nu s'ar fi restabilit existența Principatelor dunărene, dacă nu s'ar fi reîntemeiat acolo o agricultură și gospodărie națională și prin urmare nu s'ar fi reînființat de la 1830 importanța comercială a Galaților și Brăilei — atunci porturile noastre dunărene Ismail și Reni ar fi devenit piețe mari de debușeu. Opera lui Kisseloff n'are altă scusă decât aceea că, neputând alipi Principatele dunărene la Rusia, el a lucrat în așa mod în cât a pus în imposibilitate pe Austria de a-și însuși ceea ce Rusia n'a putut să-și aproprieze. Or cum însă, gârlele Dunării rămân de o mare importanță pentru Rusia, atât din punctul de vedere strategic cât și din punctul de vedere comercial.

«Din punctul de vedere militar, ele represintă un punct de hotare lesne de apărat și care servă în cas de trebuință pentru aprovizionarea armatelor precum și pentru direcțiunea principală a forțelor noastre armate în mișcarea lor spre Balcani; din punctul de vedere comercial, Dunărea e calea principală navală, care începe în inima Germaniei, curge prin provinciile cele mai mănóse ale Austriei și se isprăvesce cu două gârle în Imperiul Rus. Mai cu sémă important pentru Rusia e brațul Sulinei.»

Un alt scriitor rus, d-l Batiuşcoff, scriind despre gurile Dunării în scrierea sa publicată din ordinul răposatului Împărat Alexandru III, dăce următoarele: (1)

«Gurile Dunării, cari după pacea de la Adrianopole au trecut la Rusia, la 1878 *nu ni s'au întors* și au rămas pe séma României.

«Nu trebuie să se uite însă că poporațiunea rusescă ce locuesce la Sulina și în Dobrogea este acum supusă unei românisări sistematice, precum și unei propagande catolice, care și-a făcut cuib la Sulina, unde s'a zidit și o biserică bogată catolică.»

Ingrijirea istoricului oficios rus pentru poporațiunea ru-

(1) *Бессарабія, историческое описаніе. съ высочайшаго соизволенія издано императорствомъ внутренннихъ дѣлъ, П. Батюшковъ, 1892, С.-Петербургъ, р. 170 — 171.*

séscă de la gârlele Dunărei o cu atât mai curiosă, cu cât se scie cum că această poporațiune se compune din fugarii din Rusia, din elementul eratic, care a părăsit pravoslavnică Rusia din cauza persecuțiunilor religioase și a găsit cea mai perfectă toleranță religioasă în Turcia, iar acum se bucură de cea mai largă libertate de conștiință sub sceptrul Regelui Carol I.

Brațul Chiliei nu e navigabil spre mare; curățirea acestui braț preocupă din când în când guvernul rus, dar până acum toate comisiunile alcătuite pentru acest scop s'aŭ pronunțat defavorabil pentru deschiderea brațului Chilia, opinând că lucrarea va costa foarte scump și nu va fi traînică.

Și în adevăr, lucrările făcute la Sulina sprijinesc această părere a comisiunii rusești, cu atât mai mult că *brațul Chiliei este într'o situațiune naturală mult mai inferioară brațului Sulinei*. Reușita lucrărilor făcute la Sulina e și dînsa timporară. D-l Charles Hartley, abilul constructor al dambelor (jetée), a reușit să le împingă la depărtare de 1000 metri în mare, tocmai spre locurile unde de obicei trece un curent de apă litoral, care merge de la nord spre sud: acest curent apucă toate aluviunile, ce alunecă pe fundul albiei riului și, prin acesta *întârzie formațiunea unui nou stăvilar*. Dar cotropirea gradată a deltei întregi va avea de rezultat neapărat împingerea curentului mai departe și mai târziu sau mai de vreme se va forma un al doilea stăvilar de nisip, care va închide brațul Sulinei. După un calcul aproximativ acesta se va întîmpla spre anul 1916.

În afară de Prut, următoarele riuri mai fac parte din basenul Dunării, deși nu se varsă în acest rîu:

1. *Ialpug* cu brațul *Chirsan* se varsă lângă comuna urbană Bolgrad, în *lacul Bolgrad*.

În acest rîu se mai varsă riulețul *Lunga*, cu brațul său *Lunguța* și *Tarackia*.

2. *Marele Cotlabug*.

3. *Micul Cotlabug*.

Ambele se varsă în *lacul Cotlabug*.

4. *Chirhijea*, cu brațul *Chirjiz-Chitaï*, în care se varsă pirăul *Perja*.

5. *Aliada*, cu brațul *Tașlic*.

Atât Chirhijea cât și Aliada se varsă în lacul sărat *Chitaï*.

6. *Cogâlnic*, cu brațele *Cascin*, *Schinôsa*, *Ciaga*, *Celi-ghider*.

7. *Sarata*, cu brațurile *Bebeș*, *Djalagar-cel-sec*, *Culuder*. (1)
Cogâlnicul și Sarata se varsă în lacul sărat *Sasic* său, cum îl numesc locuitorii mărginași, *Cunduc*.

8. *Hadjidere*, cu brațele *Caplanș* și *Balaccenș*, se varsă în lacul *Ali-Bey*.

Alcale-dere său *Alcalia* se varsă în lacul *Burnoie*.

În Marea Négră din spre Basarabia nu se varsă decât râulețul *Balabanca*.

Tóte aceste râulețe, ce forméză basenul lacurilor de la sudul Basarabiei, cu tótă aparenta lor lungime, sunt fórte neînsemnate prin volumul apelor lor: ele curg în văi largi și puțin adînci. Pretutindenea se pot trece prin vaduri, dar pe timpul apelor mari produc adese-ori inundațiuni.

Cel mai mare rîu din acest basen este *Cogâlnicul*, care-și ieă începutul în înălțimile județului Chișinău, lângă satul *Hincul*. El curge pe o distanță de 180 km. și nu sécă pe timpul verei. Pe malurile sale și ale brațului său *Ciaga*, sunt așezate cele mai mari colonii germane. Ialpugul-Mare asemenea se începe în înălțimile județului Chișinău și percurge o distanță de peste 94 kilometri.

Lacurile din sudul Basarabiei.

Lacurile de la mędă-qi ale Basarabiei sunt fórte abundente în sare. Iată-le în ordinea lor de la nord la sud:

1. Lacul *Cahul*, la gura râulețului Cahul; un capăt e lângă colonia *Etiuli*, iar altul în județul Ismail lângă Dunăre.

2. Lacul *Ialpug*, la gura rîului Ialpug. Tocmai la începutul său se află orașul *Bolgrad*, pe locul unde altă dată se află satul *Tabac*. Acest lac, isprăvindu-se pe lângă satul *Barsca*, se preface într'o gârlă strîmtă, care apoi se bifurcă și se varsă în două direcțiuni; unul la răsărit, în apropiere de Ismail, numit lacul *Cugurlui*, altul la apus, în formă rotundă, unde se află colonia *Enichioi* și *Satul-noș* (pe acest din urmă sat Rușii îl numesc acum *Satunof*, după obiceiul lor de a rusifica chiar și numele satelor). Aci, în

(1) *Culudere*.

aceste anume locuri, sub Impăratul Nicolae I, armatele ruse au trecut Dunărea la 1828.

3. *Lacul Saftiani* sau *Saŋan*, lângă cetatea Ismail, acolo unde se află acum un sat de Lipoveni și pe unde a existat până la 1830 o mănăstire lipovenescă, distrusă din ordinul Impăratului Nicolae.

4. *Lacul Cotlabug* sau *Catalbug*, la gura râulețului Cotlabug, care curge până la satul Chislița, adică până la brațul Chiliei prin urmare.

5. *Lacul Chitaï*, la gurile râulețelor Chirghiz și Chirghiz-Chitaï.

6. *Lacul Sasîc* sau *Cunduc*, un mare rezervoriu de apă sau un fel de liman la gurile râulețelor Cunduc și Sarata, despărțit de Marea Negră numai printr'un val de nisip. Acest lac se desparte în două părți și formează lacul *Marele-Sasîc* și lacul *Micul-Sasîc*.

Din acest lac se dobândește sare și de aci se începe *Valul lui Traian de jos*, care trece peste părțile de la nord ale lacurilor Chitaï, Catlabug, *Ialpug* și se isprăvesce la Prut.

7. *Lacul Șahan* sau *Murtazi*, este cel mai important lac sărat. Aci sarea se dobândește în mare cantitate.

8. *Lacul Alibey-ulu* asemenea e important pentru dobândirea sării.

9. Lacuri mici : *Sariarca*, *Cârăciaus*, *Altighiol*, la gura râulețului *Sariar*.

10. *Lacul Hadji-dere*, la gura râulețului cu același nume.

11. *Burnoie*: o parte din acest lac poartă numele de *Hadji-Ibrahim*, iar partea superioară, unde se varsă râulețul *Alcale-dere* sau *Alcalia*, e cunoscută sub numele de *Bazirénu*. Aci se află târgușorul *Tusla*.

12. *Lacul Ezeran*, la gura Botnei.

În afară de aceste lacuri, ce sunt toate grămadite la sudul Basarabiei, mai există și alte multe lacuri în Basarabia, cari însă vara se usucă aproape cu desăvârșire. Lacurile aceste din urmă sunt produsul revărsărilor râurilor Nistru, Prut, Reut și altele.

Așa, pe linia Nistrului, există lacurile :

1. *Calfa*, format din gurile Bâcului;

2. *Zagornoe*, pe românesc numit *Chițcani*, care are o lungime peste 1½ kilometri;

3. *Strâmbu*, Rușii îi dic *Crivoie*, lângă satul Chițcani;
4. *Ezeran*, lângă satul Chircaesci, format din mlaștina râului Boîna;
5. *Larga*, lângă satul Tolmazi, lungime de 1 km.;
6. *Limanul Ciuburcea*, lângă satul Ciuburci;
7. *Cernite*, format din mlaștina de lângă satele Porcari și Chiliona;

8. *Albazia*, format din mlaștina de lângă satul Carcmazi.

În județul Akerman, lângă satul Șabalata, se află lăculețul *Șabalata*, numit și lacul *Bugécului* sau *Chimbet-liman*.

Acest lăculeț foarte puțin adânc are totuși o suprafață de peste 10 kilometri și se întinde de-alungul malurilor mării, de care nu se desparte decât prin valuri de nisip. Apa sa e sărată.

Mlaștine.

Mlaștine și bălți în Basarabia sunt foarte numeroase pe alocurea.

În partea de jos a văiei Nistrului, pe unde se varsă gurile Bâcului, sunt mlaștine întinse; apoi mai jos de orașul Bender, lângă Chițcani, între satele Tolmasi și Ciubucea, mari mlaștine acoperite cu stufărie; asemenea lângă satele Purcari, Carmazi și satul Palanca, mlaștine întinse.

În valea Prutului, mlaștine mari lângă Noua-Sulița, Lipcani, Sculenii și Pererita.

În valea Reutului, lângă satul Țiplescii și Lunca; între gurile Coboltei și Cainari, mlaștine întinse; lângă satul Sărățeni, unde se varsă Ciuluc; lângă satul Ciocalteni, mlaștine cu stufărie; lângă Orhei și satul Bravicieni, mlaștine întinse, formate din revărsarea râurilor Malavatsa și Cula; una din aceste mlaștini are o întindere de peste 2 km. în lărgime și 9 km. în lungime; lângă satul Chetrósa, pe râul Cobalta, altă mlaștină acoperită cu stufărie; în fine lângă Frumușica, pe râul Cainara, mari mlaștine cu stufărie.

În valea Ichelului, mlaștine mari lângă mănăstirea Reciul, lângă satul Lăgănescii și lângă satul Pașcani; la gura Ichelului, lângă Boșcani și Coșarnița, asemenea.

În valea Bâcului, în valea Botnei, în valea Cogâlnicului, mlaștine mari și pârloge, cari vara se usucă toate, afară de

marea mlaștină de lângă Căușanî de pe Botna, care are o suprafață de 7 kilometri, și cea de lângă Chișineu de pe riul Bâcul.

Isvóre subterane.

Partea de sus a Basarabiei e foarte avută în isvóre de apă curată, ușoră și rece. Puțurile în această parte a țării nu sunt adânci; iar cu cât vom înainta spre miedă-qi, cu atât vom observă că nivelul apelor în puțuri devine tot mai adinc și mai adinc și apa din ce în ce mai amară și neplăcută la gust. Cu toate acestea, nici Bugécul nu e lipsit de isvóre abundente în apă potabilă, precum de pildă sunt isvórele de lângă coloniile bulgare Casurat, lângă Cubeu, și Cișa, lângă stanița Cazacilor Acmanghît, și mai cu sémă renumitele isvóre de apă cristalină de lângă Tatar-Bunar.

După o scriere privitoare la isvórele subterane din Basarabia a d-lui Strucoff (1), această țără posedă două feluri deosebite de vine de apă subterană: una temporară, adecă care există numai în anotimpurile de plóie și care se află la adincime de 2—3 și nu mai jos de 6 stinjenî sub pămînt. Aceste ape de sub-sol sunt toate formate din plóie și topirea zăpezilor, acumulate de-asupra stratului lutos al solului, care le conservă, oprindu-le de a se scoborî mai afund. Altă specie de vînă stabilă sau permanentă se află la adincimea de 16—20 stinjenî și nu sécă nici odată. «Aceste vine (jili)», scrie d-l Strucoff, «se găsesc sub stratul petros al silexului său al petrei nisipóse (*le grès, la pierre de taille*); fluxul neîncetat al apelor din aceste vine arată cum că alta e originea apei din ele decât a vinelor superioare, căci deși apa din aceste vine adânci umple iute puțurile, totuși ea nu se ridică mai sus de doi stinjenî. Trebuie să presupunem că basenurile sunt aprópe și nu dătoresc originea lor apelor de plóie, mlaștinelor sau pădurilor, căci atunci acestea s'ar fi aflat în apropiere.»

(1) Revista Ministeriului domeniilor statului, St.-Petersburg 1893, No. 8, p. 137, articolul d-lui Strucoff.

Apele minerale.

Lângă Chișineu, pe malul stâng al Bâcului, pe proprietatea familiei Râșcan, se află o vînă de apă minerală care conține acid hidrogeno-sulfuric. Acéastă apă poporul o numesce *Burcut*. Medicii nu recomandă acéastă apă, însă poporul o întrebuintează cu ôre-care succes în bólele scrofulóse. Lângă satul Onițcani, din județul Orheiú, se află alt isvor de apă minerală, care posedă sáruri fero-sulfuróse. Dar în general vorbind, în privința isvórelor minerale din Basarabia nu s'aú făcut cercetări serióse.

Marea Négră.

Marea Négră scaldă partea sud-răsáriteană a Basarabiei pe o distanță de 20 verste, și anume de la limanul Nistrului până la gurile pîrăului Balaban. Malul acesta pe tótă lungimea sa e aplecat spre nivelul apelor și se compune din valuri de nisip, cari nicî odată nu-și schimbă contururile, din causă că Marea Négră nu posedă, precum se scie, flux și reflux.

Pe întrega întindere a acestui mal nu se află nicî un port abordabil pentru navigațiune: acésta din causă că fundul nisipos e prea înalt. Pe chartele marinare partea acésta a Mării Negre e desemnată ca neabordabilă.

VII.

CLIMA.

Basarabia ocupă mai mult decât 5° de longitudine de la nord spre sud; după acéastă întindere, trebuie prin urmare să posedे mai multe clime.

Dar dacă vom luà în vedere geografia sa físică, descrisă în capitolele precedente, apoi vom vedé imediat că condițiunile locale variând mereú de sus în jos, este firesc lucru ca și clima, sub directa înrîurire a condițiunilor naturale, să varieze.

La nordul Basarabiei se află ultima verigă a munților carpatini; acești munți sunt acoperiți cu păduri, iar la pó-

lele înălțimilor se află nisce văi adânci, carî, spre sud, încetul cu încetul, se prefac într'un platoă lipsit de păduri; iar încă mai jos, platoul, scoborîndu-se treptat, se schimbă într'un șir de câmpii, pe alocurea întretăiate prin văi și lunci.

Localitățile chiar de la mătă-nôpte ale Basarabiei posedă deja mari variațiuni de climă. Așă, de pildă, partea lipsită în ȳilele nôstre de păduri din județele Soroca și Bălți, adecă spațiul dintre orașul Bălți și tirgușorul Atachi de pe Nistru, suferă de secetă vara; pe cînd, dimpotrivă, în direcțiunea dintre Orheiū și Soroca, ploile sunt abundente și dese.

Lipsa desăvirșită a unor lucrări sistematice cu privire la meteorologia Basarabiei ne obligă a mărgini studiul nostru în acéstă privință la resumarea conclusiunilor culesc de noi din operele lui Denging și a lui Weselovsky (1), membru al Academiei de Șciințe din Petersburg. Din altă parte însă, cercetările nôstre personale, întemeiate pe studiul tabelor meteorologice publicate accidental și într'un mod neregulat de ȳiarele din Chișineū în anii 1891—94, ne-au permis a ne convinge că faptele și cifrele adunate de academicianul rus d-l Weselowsky rêmân conforme cu adevărul, ceea ce dovedesce că clima Basarabiei în ultimele trei decenii n'a suferit schimbări mari.

În general vorbind, înălțimile din județul Orheiū taie Basarabia în două zone distincte de climă.

La nord de la aceste înălțimi clima e umedă, mulțumită pădurilor și marelui cantități de apă ce conservă aceste păduri. De aceea tocmai partea acésta a țerii e bogată în plante și posedă un sol fôrte fertil.

La sud de la aceste înălțimi clima e alta; la Chișineū deja vîntul de la nord-apus suflă primăvara neconținut, iar puțin mai jos se încep câmpiile întinse, lipsite de păduri și din ce în ce mai expuse curentelor mari de aer de la răsărit.

În valea Bugécului suflă deja un vînt uscat și cald. Insuficiența umidității în aer face că semănăturile de tómnă aci nu promit în general recolte abundente, însă cele de

(1) În cartea lui *Zașciuc* despre Basarabia nu se găsește decât același material, pe care l'a spicuit în *Хозяйственные опыт и наблюдения* (1858) al lui *Dening* și în *Климатъ Бессарабіи* de *Весселовскій* (1857), publicată în *Журналъ Министрства Государственныхъ Имуществъ*, 1857.

primăvară sunt bune. Asemenea și viile pe aci sunt foarte bune. Dar arbori în câmpii cresc anevoe, din cauza sub-solului lutos și petros.

Clima Basarabiei de la mătă-đi nu priesce sănătății străinilor, cari sufer mult de friguri până ce se aclimatisează.

Munca câmpului în această parte a țării se face în curgere de aproape 9 luni pe an, iar la nord ea nu ocupă de cât 7—8 luni.

Clima de la nord e sănătoasă, afară însă de unele locuri de pe malurile rîurilor Nistru, Prut, Reut, Ciugur și Băcu. Aci nu există schimbări brusce de temperatură, seceta e foarte rară, vînturile uscate lipsesc. Cantitatea de ploie ce cade la nord este aproape îndoită de cea care cade la sud; apoi și umeđela pămîntului la nord e mai resistantă decît la sud, unde solul se usucă iute, umeđela evaporându-se din cauza vînturilor.

În general clima Basarabiei de la nord, adecă din județele Hotin și Soroca, precum și a părții muntose din județele Bălți și Orhei, e foarte sănătoasă.

Aerul și temperatura. După experiențele adnotate de Wesselovsky, media temperaturii anuale pentru întreaga Basarabia este de 7°,98 saú :

Primăvara	+ 7°,62
Vara	+17°,78
Tómna	+ 8°,12
Érna	— 1°,60

Media temperaturii lunare este :

Ianuarie	— 2°,93
Februarie .	— 0°,99
Martie.	+ 1°,75
Aprilie	+ 7°,77
Maiú	+13°,35
Iunie	+17°,00
Iulie	+18°,60
August	+17°,75
Septembre	+12°,36
Octobre.	+ 9°,02
Novembre	+ 2°,99
Decembre.	— 0°,87

Aceste medii sunt calculate pentru 13 ani (1844—1857) și până acum se consideră ca arătând adevărata temperatură medie a Basarabiei, așa că într'o lucrare de curînd tipărită ele sunt luate ca norme, asemenea și în două lucrări oficiale rusesce privitoare la clima Imperiului rusesc.

Ernele în Basarabia sunt foarte neconstante: ba frigurose, și în aceste casuri frigul și gerul ajung adese-orî până la -22° R; ba calde, așa că în luna Ianuarie orașenii nu întrebuintează haine îmblănite; ba cu multă zăpadă; ba din contra, uscate și fără un fulg de zăpadă. Gerurile adese-orî în toiul ernei se schimbă în desgheț, în moină; zăpada în lapoviță, ploie și poleiū. Schimbările brusce de temperatură une-orî variază în curgerea aceleiași zile cu diferență de câte-va grade. Pămîntul ba îngheță, ba se desghetă; gerurile și bruma, primăvara, venind brusc după câte-va zile calde, nimicesc adese-orî muguri și aū o înrîurire vătămătoare atât asupra plantelor cât și asupra sănătății omenilor. Poporațiunea, și mai cu sémă copiii, zac de bóle inflamatoare ale căilor respiratoare, precum și de bóle inflamatoare ale stomacului și intestinelor (pneumonie, gastrite, enterită, etc.)

Primăvara e scurtă și trecătoare, adesea bătuită de vînturi; vara din contră lungă, caldă și uscată; temperatura vara adese-orî se urcă la $+30^{\circ}$ — $+32^{\circ}$ R. Tómnă, dimpotrivă, e foarte frumoasă și cu o temperatură stabilă.

Temperatura solului (1) în Basarabia pe $\frac{3}{4}$ m. adîncime de la suprafață variază de la $+1^{\circ}$ până la 16° $\frac{3}{4}$. Temperatura mai mică cade în lunile Februarie și Martie, iar cea mai mare în lunile Iulie și August.

Se scie cum că temperatura solului nu e supusă schimbărilor brusce, precum acésta se observă cu atmosfera.

Temperatura solului Basarabiei se urcă treptat de la Februarie și Martie, iar la Iulie și August ajunge la punctul său culminant de 16° $\frac{3}{4}$; apoi începe a scăde.

În primăvară, temperatura solului e mai josă decât cea atmosferică, iar tómnă mai înaltă. Diferența cea mai mare între media temperaturii solului și a atmosferei cade în Decembre.

După experiențele făcute pentru 9 ani de zile, media temperaturii solului este de $+8^{\circ},55$; iar media atmosferică în

(1) *Отвѣсы и наблюдѣнія Денкингъ.*

acești ani a fost de 8°,22 R. Érna, temperatura solului la adâncime de $\frac{3}{4}$ m. este mai urcată decât *minimum* temperaturii atmosferice cu 20°, ceea ce arată că pământul nu răcesce așa de tare ca aerul.

Tocmai această împrejurare firăscă împedică, precum se scie, desăvârșita degerare a plantelor mai puțin aclimate.

Pe cât temperatura solului e mai ridicată primăvara, cu atât mai de vreme și mai repede se dezvoltă vegetațiunea, fie chiar ca atmosfera să rămăe răcoroasă ; din contra, când temperatura solului este scădută, atunci, chiar dacă temperatura atmosferică este ridicată, vegetațiunea se dezvoltă foarte lent. Umedăla solului urcă vara temperatura sa, iar uscăciunea dimpotrivă împedică pământul de a înmagasină căldura. In Basarabia, primăvara, când vegetațiunea e în toiul ei, temperatura solului crește repede, iar vara, când creșterea vegetațiunii se oprește, schimbările temperaturii solului sunt foarte lente. La adâncime de $\frac{3}{4}$ m. schimbările temperaturii atmosferice nu se transmit solului și temperatura sa crește sau scade regulat în curgerea anului.

Mediile temperaturii atmosferice și ale temperaturii solului pe luni, după Denking, sunt următoarele pentru Basarabia:

LUNILE	Solul	Aerul	Diferența
Ianuarie	2,40°	—3,31°	5,71°
Februarie	1,77°	—0,61°	2,38
Martie	2,17°	+1,65	0,52
Aprilie	4,51°	7,57	—3,06
Mai	9,23°	13,54	—4,31
Iunie	13,60°	17,44	—3,84
Iulie	15,56°	18,35	—2,79
August	15,12°	17,90	—2,09
Septembrie	14,12°	12,21	1,91
Octobre	11,33°	9,09	2,24
Novembre	7,76	3,14	4,62
Decembre	4,18	—0,93	5,11
Anul	8,54	8,00	0,54

Vînturi. În Basarabia sunt foarte puține locuri adăpostite într'un așa mod în cât să producă o stagnațiune în curențele aerului. Din contra, aproape fie-care localitate se bucură de anumite curențe de aer. La nordul Basarabiei însă, nu există vînturi constante și linia curențelor aerului merge pe direcțiunea pîrlógelor, văilor și ravinelor.

Din vînturile mai constante pentru Basarabia, în prima linie *vîntul de apus* suflă din spre munții Carpați; acest vînt adese-orî e foarte puternic și se prefacă în furtuni cari aduc plóie; în a doua linie *vîntul de sud-răsărit*, care aduce cu sine nori de la mare și ploî ce durează zile întregi. Basarabia de mēdă-qi e deschisă vîntului de *sud-apus*. *Vîntul de răsărit* suflă rare-orî peste Basarabia, iar vîntul cel mai obișnuit ce trece peste întrēga țēră este acela care suflă de la *nord-apus*; el e rece și uscat.

După Denking, direcțiunea vînturilor în Basarabia, calculată pentru 12 anî și pe lunî, a fost următórea :

LUNILE	N.	N.O.	O.	S.O.	S.	S.W.	W.	N.W
Ianuarie	265	84	29	111	104	120	53	350
Februarie	183	35	20	118	90	140	60	371
Martie	163	66	27	109	166	122	58	415
Maiū	134	70	16	126	189	174	43	364
Iunie	139	40	7	51	52	73	64	690
Iulie	130	65	18	72	89	141	66	499
August	182	81	22	64	80	110	60	517
Septembre	167	40	21	63	101	133	61	494
Octobre	133	73	37	98	139	194	78	364
Novembre	186	83	25	162	124	157	56	287
Decembre	233	74	22	89	112	141	99	346
<i>p. 12 lunî</i>	<i>2093</i>	<i>506</i>	<i>263</i>	<i>1164</i>	<i>1404</i>	<i>1629</i>	<i>749</i>	<i>5039</i>

După tabelele metereologice a lui Weselowsky (formula lui Lambert) direcțiunea medie a vînturilor din Basarabia este stabilită în următorul mod :

Media pe anotimpuri.

Anotimpuri	Pentru 100 observațiuni								Direcțiunea medie	
	N.	NO.	O.	SO.	S.	SW.	W.	NW.	S.	R.
Érna. .	20,87	5,87	2,18	9,40	12,38	12,30	6,51	32,94	N 47 W	34,07
Primăvara.	14,42	6,99	1,88	15,48	12,67	15,48	4,59	33,82	N 64 W	25,97
Vara .	13,60	5,62	1,42	6,69	9,82	6,69	5,74	51,45	N 47 W	53,32
Tómna .	14,87	5,97	2,52	11,09	14,74	11,09	5,95	34,97	N 61 W	31,10

Iată, tot după același meteorolog, media vinturilor în Basarabia pe fie-care lună. Tabela este făcută pentru 12 ani:

LUNA	Pentru 100 observațiuni								Direcțiunea medie	
	N.	NO.	O.	SO.	S.	SW.	W.	NW.	S.	R.
Ianuarie . .	23,74	7,53	2,60	9,95	9,32	10,75	4,75	31,36	N. 36° W.	33,36
Februarie . .	17,99	3,44	1,97	11,60	8,85	13,76	5,90	36,47	N. 56° W.	34,49
Martie . .	14,60	5,91	1,52	9,77	14,87	10,93	5,20	37,18	N. 60° W.	30,55
Aprilie . .	16,67	8,80	2,69	9,35	14,63	11,43	4,72	31,67	N. 51° W.	25,11
Maiü . .	12,00	6,27	1,43	11,29	16,93	15,59	3,85	32,61	N. 82° W.	24,12
Iunie . .	12,04	6,02	1,67	6,67	8,24	13,06	6,11	46,20	N. 54 W.	45,57
Iulie . .	12,45	3,58	0,63	4,57	4,66	6,54	5,73	61,82	N. 46 W.	65,74
August . .	16,31	7,26	1,97	5,73	7,17	9,86	5,38	46,32	N. 43 W.	48,08
Septembre . .	15,46	3,70	1,94	5,83	9,35	12,35	5,63	45,74	N. 53 W.	46,96
Octobre . .	11,92	6,68	3,32	8,78	12,45	17,38	6,99	32,61	N. 73 W.	29,22
Novembre . .	17,22	7,68	2,31	15,00	11,48	14,54	5,19	26,67	N. 60 W.	18,19
Decembre . .	20,88	6,63	1,97	7,97	10,04	12,63	8,87	31,00	N 50 W.	35,49
Anul .	15,94	6,11	2,00	8,88	10,67	12,40	5,70	38,30	N. 53 W.	35,84

Aceste din urmă două tabele ale academicianului rus arată că în toate lunile anului vîntul predominant este acela de la *nord-apus*, care face $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{2}$ din totalul vînturilor. Co-vîrșirea acestui vînt deosibesce curențele atmosferice ale Basarabiei de curențele atmosferice ale Rusiei de la mîdă-qi, unde, după același meteorolog, domnesce media vîntului *sud-răsăritén*, adică curentul tocmai diametral opus.

Acest fapt, după părerea lui Elisée Reclus (1), depinde

(1) Elisée Reclus, *La Terre*, v. II: L'atmosphère, Paris, Hachette, 1881.

de lanțul munților carpatini, așezat la nord-apus, și ale căruia scoborișuri muntôse trec spre sudul guvernămintelor Volinia și Podolia și spre nordul Basarabiei. Aerul rece de de-asupra piscurilor curge mereu, scoborîndu-se pe pôlele munților spre câmpiile deschise de la sud, unde aerul cald, ca cel mai ușor, se ridică în sus, formând curentul superior.

Dominațiunea vîntului de la nord-apus are o mare înrîurire asupra vegetațiunii din Basarabia: arborii, ce cresc deosebit, fără a fi adăpostiți din spre direcțiunea vîntului dominant, cresc întru cât-va aplecați în partea inversă, crengele din spre partea opusă a direcțiunea orizontală.

Furtunî sunt dese în Basarabia, mai cu sémă vara; ele pricinuesc une-orî pagube mari agriculturii. În valea Bugécului furtuna de obicei vine imediat după zile lipsite de vînt.

Ploile, după observațiunile lui Denking făcute în curgere de 12 ani, dau Basarabiei în termin mediū 74, zile de plóie sau zăpadă. Pe anotimpuri, aceste zile de plóie și de zăpadă se împart în următorul mod:

<i>Érna</i> .	19, zile de plóie sau zăpadă.
<i>Primăvara</i>	18,
<i>Vara</i>	. 21,
<i>Tómna</i>	. 14,

Numărul mijlociū de zile de plóie sau de zăpadă pentru fie-care lună, după observațiunile făcute în timp de 12 ani, precum și media apelor cădute în curgere de 3 ani, sunt următórele după tabelele lui Weselovsky:

L U N I L E	Numărul zilelor de plöie	Cantitatea apei în pouses.
Ianuarie	7	0 ₅₃
Februarie .	6 ₆	1 ₀₄
Martie	4 ₅	0 ₆₇
Aprilie	6 ₂	0 ₉₂
Maiü	8 ₁	2 ₃₉
Iunie. .	8 ₃	3 ₁₈
Iulie .	7 ₁	2 ₇₃
August	5 ₆	1 ₇₃
Septembre	5 ₁	0 ₉₉
Octobre .	4 ₆	0 ₄₃
Novembre .	5 ₁	1 ₂₂
Decembre .	6	1 ₆₀
Pe an .	74 ₅	17 ₄₅

Iar media cantităţii apelor de plöie, după anotimpuri, este:

Primăvara	. 3 ₉₈ diumi (1)
Vara .	7 ₆₆
Tömnă	2 ₆₄
Érna	. 3 ₁₇

De obiceiü, ploile cad în Basarabia în Februarie şi Martie, când pămîntul s'a desvelit de lîntoliul sëu alb de zăpadă. Atuncî tôte rîurile, pîraiele şi isvöarele se umplu cu apă, iar Prutul şi Nistru se revarsă. Apoi ploï mari cad în Maiü, Iunie şi Iulie; iar ploile de tömnă nu duréză mult, ele sunt înlocuite cu brumă şi cu cётă.

În general, cantitatea ploilor şi cantitatea apei de plöie în Basarabia sunt aceleaşi cari se observă în zona climei din sudul Europei. (2) Comparativ cu Rusia de la nord şi centru, Basarabia, deşi are pe jumătate mai puţine zile de plöie, totuş cantitatea apei este aceeaşi; cu alte cuvinte, ploile din Basarabia, deşi sunt mai rari, dar sunt mai abundente.

Orî-cum însă, cantitatea ploilor din Basarabia nu este

(1) Diumu = 2 $\frac{1}{2}$ centimetri.

(2) Elisée Reclus, *La Terre*, v. I.

suficientă pentru împrejurările particulare ale acestei țări. Faptul acesta se constată mai cu seamă de când s'aū distrus pădurile mari din centrul țării. În zilele noastre distribuirea ploilor împreună cu evaporațiunea mare a solului din sudul Basarabiei pricinuesc adese-orī *secete*, ceea ce este un inconvenient mare pentru agricultura din Bugéc. Acéstă parte a țării suferă mai cu seamă de *zapal* sau *fertură*, care constă în perirea bruscă a spicului grîului, *fert* de rațele sórelui, după evaporațiunea umezelei pămîntului.

Zăpada cade la nordul Basarabiei de obicei pe la finele lunii Novembre; la sud pe la finele lunii Decembre. În acéstă vreme încep a merge și sloiurile de pe Nistru și Prut. Rîurile se acopăr cu sloiuri (crêga) în curgere de trei săptămîni, iar Nistrul îngheță pe la 12 Decembre. Prutul nu îngheță în fie-ce an, asemenea nici Rentul. La finele lui Februarie se începe desghețul.

După observațiunile bătrînilor, în curgerea ultimului pătrar de secol, în Basarabia ernele din cinci în cinci ani sunt fără zăpadă. Ernele acestea fără zăpadă sunt dăunătoare pentru semănăturile de toamnă. Stratul de zăpadă, în termin mediū, pentru Basarabia, a fost în ani 1890—95 de 20 centimetri.

Desghețul și înghețul Nistrului aū fost observate într'un mod mai sistematic de către chiar inginerii militari ruși. În acéstă privință există tabele numeroase de observațiunile făcute în curgere de decimii de ani. Din aceste tabele reese că Nistrul îngheță pe la Decembre și se curăță de sloiuri pe la Martie. În sus, rîul rămîne înghețat cu trei săptămîni mai mult decît în jos spre gurile sale.

Desghețul și înghețul Prutului n'aū fost observate sistematic. Acest rîu foarte des nu îngheță de loc érna, iar când îngheță, apoi acesta se întîmplă pe la finitul lunii Decembre sau pe la Bobotéză; desghețul începe pe la finele lui Februarie sau începutul lui Martie.

Cețele sunt toamnă, la finele lunilor Septembrie și Octobree. Adesea aceste cețe țin până la amédă.

Grindina cade rare-orī în Basarabia și, dacă produce stricăciuni, apoi numai pe lângă Prut, și anume în valea Prutului, și foarte rar în Bugéc și în centrul Basarabiei.

Anotimpurile în Basarabia nu posedă un caracter bine stabilit.

Primăvara trece prin schimbări brusce de la frig spre cald, fiind une-orî uscată, iar alte-orî ploiósă și vinturósă. Adesea se întâmplă că, după zilele calde ale lunii Martie, vin zile frigurose cu lapoviță, brumă și chiar ger în luna Aprilie. În cazul acesta vegetațiunea, redeșteptată din amorțela ernei, pere lovită de brumă.

Vara de obicei e lungă, uscată și căldurósă; căldura se ridică la 30°—32° R. Verele și primăverele, în Basarabia, sunt mai puțin ploióse, după cantitatea apei cădute (1), decât tómnenele și ernele. Adese-orî se întâmplă că vara întrégă trece fără un pic de plóie și, în aceste cazuri, dacă primăvara a fost ploiósă, vegetațiunea nu suferă din pricina umezelei înmagasinate a pământului. Finețele se strîng deja în luna Iunie, altă dată pe timpul secerișului, ceea ce e fôrte dăunător, din cauza lipsei de brațe. Strîngerea bucatelor în aceste cazuri urmăzează până la Septembrie, când se face împreună cu dijmuirea, care după legile locale nu pôte trece dincolo de Octobree.

Tómnă e anotimpul cel mai frumos, cel mai statornic și cel mai sănătos, așa că în acest anotimp se face cea mai mare parte de arătură; semănăturile de tómnă se desvoltă de minune, iar căratul bucatelor și transportul lor spre stațiunile căilor ferate nu întâmpină greutăți din cauza drumurilor rele.

Érna e saũ frigurósă saũ umedă și noroiósă. Adese-orî zăpada cade abiă pe la sfîrșitul lui Decembrie, iar rare-orî mai de vreme. Treceți brusce de la un frig de — 15° și — 20° R. spre o temperatură de + 6° R sunt lucruri obicînuite în Basarabia.

Așa dar, în tesă generală, clima Basarabiei este caldă și schimbătóre. Temperatura constantă, precum și zilele fără vînt, sunt rari și, dacă se brodesc de-a rîndul trei patru zile liniștite, apoi acésta prevestesce apropiate furtuni cu tunete și fulgere.

Bětrânii răzeși și mazili din Băsarabia de la mēdă-nópte, ómenii cu mintea ageră, bunii observatori și gospodari, se plâng în zilele nóstre, dicēnd că clima Basarabiei s'a schim-

(1) După observațiunile făcute numai la Chișineu și Orheiũ. În Bugéc observațiunile s'aũ făcut numai la Bolgrad și aũ dat pentru anii 1890—91 media de 14 centimetri la cãmp.

bat de când cu «Muscaliș». Ei afirmă că pe la începutul secolului nostru ernele n'aŭ fost așa de grele și că «pe atunci nu se îngropă vița; cu Muscaliș a venit la noi și érna grea», adaogă ei.

Causa schimbării climei, precum am vădut după observațiunile meteorologice, nu se pôte consideră ca datorită scăderii temperaturii solului, căci nici o observațiune nu sprijinesce acéstă presupunere. Mai curind ar fi să căutăm pricina schimbării climei în disparițiunea necumpétată a pădurilor, carí altă dată acoperiaŭ întinderi mult mai mari de pământ. Chiar la méďă-đi a Basarabiei, în mai multe locuri unde acum e câmpie, se vėd încă urmele unor păduri seculare, disparițiunea cărora de sígur a produs schimbări în clima acestei parți a țării.

VII.

FLORA.

Basarabia, după pozițiunea sa geografică, după condițiunile sale topografice și hidrografice, este o țéră bogat înzestrată de natură. De aceea și flora și fauna sa sunt avute.

La méďă-nópte Basarabia e abundentă în produsele climei temperate; la méďă-đi e avută în produse inerente regiunii calde a Europei.

Din nenorocire însă, acéstă țéră n'a fost până acum obiectul unui studiū serios și sistematic al vre-unui om de sciință din Imperiul Rus. În presa sciințifică rusă abiă se găsesc pe ici pe colea crâmpeie de lucrări sistematice privitoare la produsele naturale ale Basarabiei și, în afară de lucrările serióse datorite membrilor erudiți ai actualei Comisiuni floxerice din Basarabia, nu există nici o lucrare în acéstă privință. De aceea și noi, în privința florei Basarabiei, vom fi siliți a ne mărgini cu un material neîndestulător, pentru a da, în descrierea nóstră, un tabloū mai mult saū mai puțin complet al bogatei florei din Basarabia.

Cereale.—La mătă-nópte existența pădurilor și marea cantitate de apă mențin umezela pământului, care produce în abundență *grîu*. Mai cu sémă semănăturile de tómnă în această parte a Basarabiei sunt fórte reușite și de aceea tocmai acest fel de semănături forméză aci basa agriculturii; iar la sud, din contră, semănăturile de primăvară ocupă rîndul principal.

În Basarabia actuală se cultivă următoarele bucate: *grîu*, *porumb*, apoi în rîndul al doilea *orz* și în fine *ovés*, *secară*, *hrîșcă*, *mei*, în și *plante leguminoase*.

Griul de tómnă (*triticum sativum*, *blé tendre*) are grăuntele roșcat, pelița delicată, cu o bărbie albă la extremitate ascuțită. Acéstă specie e fórte prețioasă, dar cere ca pământul să fie bine arat; ea îndură bine frigul de érnă, dar se teme de înghețuri primăvara și suferă de vînturile uscate, de aceea tocmai nu se cultivă în sudul Basarabiei, ci numai în județele Hotin și Soroca. Seménatul se face la finele lui August, iar secerișul pe la mijlocul lunii Cuptor.

Arnăutul (*triticum durum*, *blé noir*) are grăuntele tare, compact, de o formă lungăreță, cu pelița subțire, de colóre galbenă ca céra. Specia acésta de grîu nu se teme de înghețul primăverei și de aceea se séménă pe la finele lui Februarie sau începutul lui Martie, iar peste 15—20 zile răsare și la 85 zile dă dejă spic. Secerișul se face pe la mijlocul lui August. Arnăutul e mai eftin la preț decât griul de tómnă; dar, de ore-ce resistă mai mult, este preferat în sudul Basarabiei, unde de pildă coloniștii bulgari îl séménă cu deosebire.

Ghirca sau *hirca* (*triticum caucasicum*, *blé tendre du printemps*), are grăuntele roșcat—și de aceea Rușii îi dăc *grîu roșu*—mai mic decât grăuntele griului de tómnă. Specia acésta se cultivă la sud, de ore-ce nu cere pământ de prima calitate; se séménă în curgere de trei ani neîntrerupt.

Porumbul (*zea mays* L., *blé de Turquie*) sau cum îl numesc Românii *popușoiul*, forméză hrana principală a populațiunii rurale și e după grîu obiectul principal de export spre portul Odesa. Se séménă pe țelină și pământ bun în Aprilie și Mai; țerani, înainte de a-l seménă, îl udă în do-nițe. Culesul se face pe la Septembre.

Orzul se séménă numai pentru trebuințele proprii ale lo-

culturilor, fiind întrebuințat în loc de ovės pentru cai și la fabricile de spirt. Se sémănă pe la finele lui Martie, secerișul se face la Iunie sau la începutul lui Iulie.

Secara (seculum, seigle) se sémănă numai de poporațiunea rusă și rutenă, prin urmare în cantități mici; la nordul Basarabiei se exportază în Austria. Se sémănă pe la finele lui August și se secără pe la sfîrșitul lui Iunie.

Mciul se sémănă pe la Aprilie; în județul Bender se întrebuințază ca nutreț pentru vite. Se cultivă mai cu sémă specia *sotaria italica*.

Ovėsul și *hrîșca* se cultivă în cantități neînsemnate.

Inul se sémănă pe la finele lui Martie și se culege pe la finitul lui Iunie.

Cânepa, macul, leguminósele se cultivă în cantități mici în județele de sus și centru, iar în județele de jos pe ici pe colea ceva *mac, flórea sórelui, cunjut*.

Cartofii se cultivă mai cu sémă de către Germani.

Pomii roditori.— În Basarabia, în apropiere de orașele Chișineu, Soroca, Bender etc. grădinarii ruși, bulgari și sërbi cultivă în cantități mari fel de fel de zarzavat, care se consumă de poporațiunea orășenescă; asemenea și proprietarii, arendașii și industriașii cultivă zarzavat pentru argați și lucrători. Se cultivă mai cu sémă *castraveți* (pepeni), *pepeni verzi* (harbuji), *pepeni galbeni* (zëmoși), *varză* (curechiu), *pătlăgele roșii, ardei, cëpă, usturoi, praz* etc. Speciile cultivate sunt arătate în capitolele privitoare la agricultură. Poporațiunea română de prin sate nu se ocupă cu grădinăria decât în proporțiuni foarte mici, pentru trebuințele casei, sémănând mai cu sémă *dovlecii* pentru hrana porcilor și a vitelor, cultivând *tutun* și *pomii roditori*. În livezi țeranii români cultivă *meri, peri, cireși, vișini, pruni* (perje), *nuci, alună, gutui, caiși, zarzări, persici*. În păduri cresc în abundență *fragi*, iar pe lângă orașe se cultivă *zmeura, agrișele*. Despre pomarii a se vedé capitolul special.

În Basarabia se cultivă 70 feluri de viță, despro cari să se vadă capitolul vinăritul. Din aceste feluri, numai 30 s'aũ aclimatizat.

Pomii în Basarabia sufer mult de următoarele insecte: *Pontia crataegi, Cossus liquiperda*, pe care Românii o numesc *sfredelușul lemnului, Acidalia brumata, Gastropacha*

neustria, *Liparis chrysorrhoea*, *Liparis dispar*, *Iponomena variabilis*, *Rhynochites conicus*, *Cossus Aesculi*, *Carpocapsa* etc.

Pădurile.—Pădurile din Basarabia se compun mai cu seamă din următoarele specii de arbori: *stejar*, și anume speciile *quercus robur* și *quercus pedunculata*, *fag*, *mestecăn*, *carpen*, *ulm*, *tei*, *arțar*, *arțar negru*, *frasin*, *anin*; pe alocuirea în județul Hotin crește *mestecănu* în mare cantitate, în Bugéc *salcăm*ul, prin bălți *Cornus mascula*, *Rhus coriaria* și *Rhus cotinus*; asemenea pe malurile râurilor se ivesc des *Rhamnus cathartica*, *arbutus unedo*, *arbutus ursi*, *sambucus ebulus*, *sambucus racemosa*, *viburnum lantana*, *salix triandra*, *s. aurita*, *s. caprea* și cea *purpurea*. În Basarabia crește asemenea bine *sumach*ul, *carateus*, *saur*, *grapu*, *rădăcina maramă*jiu, *garancea*.

Erburi și burueni.—Din erburii și burueni vom înregistra aici pe următoarele mai răspândite: *chermeș*, *dancan*, *romariș*a, *manta*, *senecio vulgaris*, *Salsola cală*, *Verbascum*, *Fapsus*, *Convolvulus arvensis*, *Myosotis squarrosa*, *Amaranthus retroflexus*, *Echium vulgare* de toate culorile, *Xeranthemum annuum*, *Coronilla varia*, *Lamium amplexicaule*, *Salvia pratensis*, *Cichorium intubus*, *Sonchus asper*, *Crepis foetida*, *Artemisia absinthium*, *Xanthium spinosum* și altele. Aceste erburii și burueni adeseori acoperă câmpii întregi, doborând orice altă vegetație; stăpînirea lor cere uneori multă muncă. (1)

Clima Basarabiei e foarte priincioasă pentru aclimatizarea mai multor plante, cari aparțin zonei din spre miază-zi a Europei. În cartea lui Denking (2), *Încercări de gospodărie și observație*une, sunt enumerate peste 105 plante aclimatizate de dînsul lângă Chișineu.

Înflorirea.—După observațiile făcute în curgere de 12 ani de către academicianul rus Weselowsky, înflorirea pentru următoarele plante se face de obicei în lunile mai jos arătate:

(1) În scrierea lui Bugnion despre Basarabia, intitulată *La Basarabie ancienne et moderne*, autorul emite părerea eronată cum că în Basarabia toate plantele cu flăoarea albă sunt *nefolositoare*, afară de două, trei specii din crucifere, cele cu florile roșii posedă calități *tonice*, cele cu flăoarea galbenă sunt amare și *otrăvitoare*.

(2) *Хозяйственные опыты и наблюдения*, Денкинъ.

Aprilie: plop alb, micșunele, ghiocoi, viorele, plop piramidal, păpădia, anhuza, agriș, cais, vișin, cireș, prun, pădurețe. *Mai*: pădurețe, spirea, *ornitogalus*, *lilia*, *veronica*, *prunus mahaleb*, nuc, mac, dud, reseda, *calina*, *iris*, *salvia*, mazere, *lin*, lucerna, salcâm, soc, măciș, trandafir. *Iunie*: trandafir, *legustrum*, *saxifragi*, *salanum dulcamara*, vița *sumac*, *lavendula*, tutun, cartofi, porumb, *primula* etc.

VIII.

FAUNA.

Animale sălbatice: padrupedele cari trăesc în Basarabia în stare sălbatică sunt: lupul (*canis lupus*), vulpea (*canis vulpes*), epurele (*lepus timidus*), mistrețul (*sus scropha*), care foarte rar se mai ivesce acum în stufăriile de pe Nistru, capra sălbatică, căprioara (*cervus caprealus*) în pădurile Hotinului și rar de tot în codrii județelor Chișineu și Orhei.

La sud, în câmpii, trăesc dihorul (*mustella putarius*), viezurele, nevăstuica, veverița în codrii și pădurile de la centru, șobolanul, șorecele de câmp, ariciul, gusganul de câmp. (1)

În ceea ce privește specia padrupedelor domestice, a se vedea capitolul despre creșterea vitelor.

Păsările sălbatice din Basarabia se pot împărți în două categorii, adică cele cari nu părăsesc țera nici odată și cele cari trăesc aci din primăvară până în toamnă. Categoria din urmă se mai poate sub-împărți în două sub-categorii: adică păsări cari trăesc în Basarabia vara, iar toamna pleacă dincolo de Mediteranea, și păsări cari trăesc aci numai primăvara, după care își îndreptăză sborul lor spre mază-nopțe, apoi toamna revin iarăși de la nordul depărtat, pentru a pleca în țările calde. Din pasările cari nu părăsesc Basarabia, locul principal îl ocupă vrabia, cióra și ciocârlia, pe care țeranii din județele Orhei și Chișineu o numesc și *jurjea*; apoi vin *tetrax tetrax*, care locuesce în păduri, și *prepelita*

(1) Tardant, *Essai sur l'histoire naturelle de la Bessarabie*.

(*perdix cinerea*) din câmpii; din pasările trecătoare vom înregistra următoarele specii mai răspândite: Din *ordinul răpitoarelor*: uliul, eretele și șoimul de munte, asemenea *aquila regală* a Carpaților, precum și *vulturul pleșur* din Bugéc; din *răpitoarele nocturne*: bufnița și cucuvaia; din *acățătoare*: ciocănitorea, cucul; din *ordinul porumbeilor*: turturica, porumbelul sêlbatic; din *ordinul galinaceelor*: pitpalacul, potârnichea, rața sêlbatică și rar de tot fasanul; din *ordinul alergătoarelor*: *dropia* (*Otis tarda*) *strepelul* (*Otis tetrax*, pe care Românii îl numesc și *stricotul* și *spircotul*, *cocorul mic* (*grus cinerea*, iar cel mare numai primăvara, trecen apoi spre nord, *barza*, *lopătarul*, *stârcul*, *fluerarul*, *becașina*, *sitarul*, *ciovlica*; din stârci sunt două specii: cel cenușiu și alb; din *ordinul palmipedelor* la sudul Basarabiei trăesc: *pescărușul*, *peticanul*, *gâsca sêlbatică*, *cufundătorul*, *rața* și *lebeda*, precum și o mulțime de specii de *numenius phaeopus*; în fine *cocostârcul* (*ciconia alba*), *scolapax galinago*, *scolapax riticula*, *vanelus cristatus*, *carbo*, *cormoranus* etc. Să mai adaogăm la aceste specii și următoarele foarte răspândite la nord și în centrul țerii: *privighetorea*, *sturzul*, *cocoșarul*, *mierloiul*, *pițigoiul*, *sfranciogul*, *graurele*—Românii îi dic și *coconașul*—*gaița*, *coșofana*, *rîndunica*, *lipitoarea*, *pupăza*. Din *pasările domestice*: *găini* de toate speciile, cele mai răspândite: cea ordinară, de Cochinchina, spaniola, dorking, de țară; bibilică, gâscă, curcan, rață, păun, fasan, lebedă.

Din animale, din *ordinul cheladienilor* trăesc *brósca țestósă*, foarte răspândită în județele Orheiū, Hotin și Chișineū, precum în toate pădurile erbóse; *brósca țestósă de lac*, care trăesc în mlaștine. Din *ordinul saurienilor*, Basarabia posedă mai multe specii de șopârle; specia verde e numită de popor *gușter*. Din *ofidienți* (1) se întâlnește des *vipera*, mu-

(1) Altă dată, precum scrie d-l B. P. Hasdeu în monumentală sa operă (*Etymologicum*, t. III, fasc. 3-a, p. 2944): «Din timpii cei mai vechi, Basarabia a fost țera balaurilor, adică a șerpilor mari și primejdioși». Prima urmă a acestui interesant fapt din geografia zoologică noi am constatat-o de demult în *Istoria critică a Românilor*, când am vorbit despre migrațiunea Neurilor după Erodót, cu șese secolii înainte de Christ, cari fuseseră siliți a fugi din Basarabia sudică de mulțimea șerpilor: ὄφιες γάρ τε, πολλοὺς μὲν ἢ χώρα ἀνέβαινε. Colonelul rusesc Meyer, care fusese în Basarabia pe la finea secolului trecut (Опъ сание Очаковскія землѣ, Peters

șcătura căreia produce friguri, *șerpele de apă* numit de riveranii de la Nistru *urechiatul*. Clasa *batracianilor* este în Basarabia reprezentată prin *brâsca*, *brâsca rîioasă* și *salamandra*, care trăiesc în pădurile umede de la nordul Basarabiei.

Clasa *pescilor*: Cu trecerea gurilor Dunării la patria-mamă, Basarabia, despărțită de țera românească, a pierdut mult în ramura acestui avut natural. Pescele se mai prinde acum în Nistru, în limanul de lângă Akerman și pe malul Mării Negre. Partea de jos a limanului, precum și malul mării, fiind proprietatea statului, pescuitul aici se arendază. Speciile de pește care trăiesc în apele Basarabiei sunt următoarele: *Acipenser suris*, *Acipenser ciclostamus*, *Cyprinus Carpio*, *Salca*, *Salmo Salar*, *Finca-chrisitis*, *Cabitis tocnia*, *Scomber*, *Cottus gabio*, *Perca fluviatilis*, *Esox lucius* etc. Toate aceste specii de pești au numele lor propriu popular, așa de pildă *anguila* se numește țipar, apoi vin păstrăvul, știuca, crapul, mărna, linul, vârlanul, somnul, bibanul, șalău, scumbria, lacherda, nisetrul, morunul, cega, etc. *Chefalul* se pescuiesc în cantități mari în limanul Nistrului precum și în

1794, p. 19) crede că Ofiusa 'Оѣіѣѣѣ, adică 'oraș de șerpi' menționat de Strabon (VII, 4, § 16), trebuia să fi fost cam pe locul Benderului actual, căci, țice el, 'între Bender și satul Osmănesci, unde la 1790 a stat cu tabăra regimentul de infanterie Alexopolski, se află o mulțime nenumărată de șerpi'.

Mai departe eruditul nostru academician scrie: «Balada *Grue Grozoranul* se începe cu :

- «Sus, pe câmpul Nistrului,
- «Sub ptele cerului,
- «La coda Ialpăului,
- «Unde fat zmeoicile. . . .

«Intr'o notiță manuscript a tatălui meu (Alexandru Hasdeu), pe care mi-o trimisese când scriam *Istoria critică*, eu găsesc următoarele: «La noi în Basarabia tot-deauna s'a crezut în popor că balaurii există în realitate în laturile cele păduroase ale Nistrului și că ei sunt nisce șerpi mari, cu cunună de foc pe cap și cu limbi de vâpae în gură, de a căror atingere se aprinde și arde erva. Naturalistul Eichwald (Журн. Народн. просв. t. XXI, sect. VII, p. 31.599) descrie pelea de balaur, găsită în codrii de lângă Bălți și pe care o adusese la Petersburg Baronul de Mure. Lungimea acelu balaur era de peste 8 picioare, iar grosimea ca la un mare boa. Cotele și pantecele de colorea galbenă-albuie.»

Iacul Șaba. Pescuitul în Basarabia este regulamentat și supravegheat de stat. Despre acesta a se vedea în capitolul privitor la pescuit. *Raci* în Basarabia trăesc aproape în toate riurile și iazurile.

Insecte. Clasa insectelor în Basarabia posedă mare varietate de specii. Un studiu sistematic însă asupra insectelor din Basarabia până acum nu s'a făcut, deși d-l Recalo a dat deja la lumină mai multe scrieri în această privință. În ultimii ani atât d-l Recalo cât și alții din erudiții membri ai comisiunii filoxerice din Basarabia au publicat lucrări de mare valoare cu privire la insectele vătămătoare ale acestei țări.

Vom enumera aici numai speciile principale ale insectelor din Basarabia. Ordinul *himenopterelor* are în Basarabia următoarele specii: *viespea stejarului*, *viespea ordinară*, *albina*, *gărgăunele*, *furnica*. Ordinul *coleopterelor* are *cărăbușul*, *licuriciul*, *găinușa*, *nascornul*, *ragacea*, *gândăcelul*, *boul lui Dumnezeu*. Ordinul *lepidopterelor* are pe următorii fluturi: *macaonul*, *fluturile alb*, *fluturile de varză* și *fluturile roșu*, *fluturile de mătase*, *păunul de nopțe*, *molia*, *cap de mort*. Ordinul *dipterelor* are *țânțarul*, *tăunul*, *musca domestică*, *musca de carne*, *puricele* și *musca de cal*. Ordinul *hemipterelor* are *filoxera*, *cârmâzul*, *stelnița*, *păduchele*. Ordinul *nevropterelor* are *calul dracului*, *efemera*, *coropișnița*, *labarca*, foarte răspândită în satele lipovenesci.

Din *insectele vătămătoare* ale Basarabiei trebuie să mai pomenim pe *lethrus cephalotes*, care apare pe la Martie și dispare în Iulie. El atacă pomii, devastază livezile și vatămă vița tină. *Melolontha vulgaris* e foarte răspândită. *Cetania hirta* atacă florea pomilor. *Cetania aurata* și *Cetania viridis* vatămă trandafirii. *Melolontha agricola* vatămă grâul. După omide, pomii mai sufer de *papilio crataegi* și *spontia crataegi*. În fine Basarabia suferă de lăcuste (*grillus migratorius*), iar viile ei de filoxeră și mildew.

**Monumentul comemorativ al trecerii Dunării de către armata noastră
la 1328, lângă Satul-Noû.**

CARTEA II.

LOCUITORIÎ.—DEMOGRAFIA DE LA 1810—1892.—ETNOGRAFIA.

I.

LOCUITORIÎ.

În nefastul pentru Moldova an 1812, pe temeiul unui tratat de pace încheiat între Rusia și Imperiul Otoman, sub denumirea de Basarabia s'a rupt din trupul Moldovei și s'a alipit la Imperiul Rus întreaga parte a țării lui Ștefan-cel-Mare care se află între riurile Nistru și Prut.

Imediat ce Rusia își anexă Basarabia, Împăratul Alexandru I a supus-o ocârmuirii militare a comandantului armatei ruse amiralul Ciceagoff.

Intr'o dare de sémă «*Vedomosti*», cu data de 23 Iulie 1812 și iscălită de către Amiralul Ciceagoff, găsim că populațiunea Basarabiei în acel timp eră de 41,160 familii sau 240.000 suflete. (1)

După un alt document (2) tipărit de Skalkowsky în anul 1813, populațiunea Basarabiei eră de 55.560 familii sau 340.000 suflete.

Aceste două cifre diferă mult, dar dacă vom lua în considerațiune că eră absolut cu neputință în aceste timpuri turburate de a face un recensămînt al populațiunii, vom fi pe

(1) Archiva din Chișineu. *Delo* iscălit de Ciceagoff și Generalul Harting.

(2) *Литыя Статис. Описанія Нової ос. Кірия Скальковскій*, t. I, p. 348.

deplin îndreptățiți a ne îndoii de veracitatea arățărilor celor două isvóre oficiale rusescl. Este dovedit acum de către statisticianii ruși, că nici în anul 1812, nici în anul 1813, în Basarabia nu s'a făcut un recensămînt. Apoi, dacă vom mai luă în considerațiune că în nefastul an 1812 în Besarabia a bîntuit ciuma, adusă de regimentul rus Arhanghelogorodsky, venit din spre Odesa, și că această ciumă a durat până pe la 1813, atunci și mai mult ne vom convinge că cifrele de mai sus nu sunt decât nisce presupunerî oficiale.

În anul 1814 guvernul rus a adus în Basarahia din ducatul Varșoviei 1.443 familii germane de coloni, cari s'aû aşezat în Bugéc, întemeiând şapte colonii şi anume: satele *Borodino, Tarutino, Culm, Maloiaroslavč, Crasnoie, Leipzig* şi *Cleaznița*.

La 1815 guvernul rus a tipărit o dare de sémă privitoare la noua provincie anexată; în acest document, retipărit apoi pe la 1848 (1), poporațiunea Basarabiei este arătată de 55.350 familii. În anul 1816 un al doilea puhoiū de coloniști germani aduși din Rusia s'a aşezat în Bugéc, formând patru sate noi: *Fère-Champenoise, Brienne, Paris* şi *Arcis*.

În fine, la 1816 s'a făcut de guvernul rusesc prima *revisiune* (recensămînt) a poporațiunii. Acest recensămînt a fost orînduit de către Generalul-guvernator al Basarabiei Bachmetieff. Recensămîntul a stabilit că în provincia anexată de la Moldova locuiaū 96.526 familii sau 491.679. (2)

Acastă din urmă cifră a poporațiunii Basarabiei în anii când dînsa a fost deslipită de la Moldova este cea mai verosimilă, ceea ce şi se demonstrează prin analisarea lucrărilor demografice şi etnografice făcute de atunci încóce.

Vom resumă aceste lucrări într'un mod sistematic, cu scop de a umplé lacunele făcute cu idei preconcepute de către biuroul statistic al Basarabiei începînd de la 1872 încóce.

Să urmărim dar şirul cronologic al lucrărilor oficiale în ceea ce privesce mişcarea poporațiunii din Basarabia.

La 1817 a fost întemeiată colonia *Teplița*, unde s'aû aşe-

(1) *Жур. Минист. Внут. Дѣлъ* 1848, No. 13, p. 412, raportul Generalului Harting.

(2) *Хрон. Описание исторіи Юмолровія*, 1818. p. 287,

zat 96 familii germane. In acest an tocmai s'a făcut și în-
tăia chartă a Bugécului de către Colonelul rus Cornilovici. Din
textul alăturat la acea chartă reese că poporațiunea Basa-
rabiei în anul 1818 eră de 389.000 suflete. (1)

Comparând acéstă din urmă cifră cu cifra recensămintu-
lui oficial făcut de Generalul Bachmetieff la 1816 găsim că
la 1818 Basarabia a perdut 51.000 de locuitori. A presupune
cum că Colonelul Cornilovici n'a știut nimic despre recensă-
mîntul din anul 1816 este imposibil; așa dar micșorarea ace-
stei cifre, notată de dînsul, trebuie să fie căutată aiurea.

Statisticianii ruși precum d-nii Skalkovsky și Zasciuc explică
micșorarea bruscă a poporațiunii în următorul mod : «Causa,
după toate probabilitățile, a fost destrăbălarea și lipsa de
cînte (sovesti) a administrațiunii ispravnicilor, cari siliră
pe țeranii de a fugi în Turcia.» (2)

Din manuscriptul lui Swinin reese în adevăr cum că în
anii 1817-1818 numai din ținuturile Basarabiei de sus au
fugit peste 3.000 de familii țărănesci. Din ținutul Grecenii au
fugit peste una mie de familii, «așa că satele boerului Balș
s'au pustiit și în întregul ținut n'au rămas decăt vre-o 2.226
bărbați». (3)

Causele despoporării nu sunt numai acele arătate de d-nii
Zasciuc și Skalkovsky, ci și terórea ce a cuprins țărănimea
română din Basarabia, care se temeă că Rusia o va face
robă la boerii ruși, precum robii erau pe atunci țeranii ruși.
Dovadă cum că spaima de a deveni robii a fost una din cau-
sele emigrațiunii se găsește în dosarele rusesci, cari se
păstrează în archiva Iașului; (4) cea mai mare parte din
aceste dosare privesce tocmai pe fugarii țeranii din Basa-
rabia, a căror extrădare o cereă Rusia mereu. Și apoi nu nu-
mai țeranii români fugiau pe acele timpuri nefaste din Ba-

(1) Manuscriptul și charta Col. Cornilovici este proprietatea Societ.
arheologice din Odesa.

(2) *Мамекияна д.н.а. Синам, и Гео. Геррапагиу* de Căpit. Zasciuc, v I, p. 148.

(3) *Manuscriptul Swinin* (Societ. de istorie și ach. din Odesa) se află
resumat de noi în Anexe. A se vedé la finalul volumului.

(4) Aceste dosare sunt clasate de autorul scrierii de față. Ele sunt
în număr de peste 4.000 și compun un material prețios pentru mono-
grafia istorică a Basarabiei de la 1812—1853.

sarabia, dar și țeranii ruși de dincolo de Nistru treceau Prutul, pentru a scăpa de jugul robiei.

Unul din scriitorii ruși, vorbind despre emigrațiunea de pe acele timpuri, scrie următoarele: «De la 1812 s'aŭ răspândit prin Basarabia o mulțime de trădători (!?) moldo-vlachî, cari răspândiră vorbă cum că întregul norod din țără, care plătesce dări pe cap către stat, va fi dat în robie proprietarilor, precum sunt țeranii din Rusia.» Același lucru scrie și un alt scriitor rus în articolele privitoare la Basarabia de pe atunci. (1)

Așa dar una din cauzele emigrațiunii eră gróza robiei. De alt-fel, această gróză legitimă aveă de temeiŭ nu atât cele șise de «Moldo-Vlachî», precum pretinde scriitorul oficios rus, cât contactul poporului de jos, al țărănimii, cu fugarii din Rusia, cari povestiau despre viața gróznică a robilor din imperiul Rusiei. Acum când în Rusia s'aŭ dat la lumină, toate grozăveniile aceluî trecut de robie, nu încape nici o îndoială că povestirea robilor despre traiul lor trebuia să producă gróză și teróre!

Precum am vădu, după arătările statisticei oficiale ruse, populațiunea Basariei la 1816 eră de 491.679 suflete, iar după șisele Colonelului Cornilovici de 389.000.

De ce neam eră această populațiune?

Pentru a răspunde la această cestiune, pe care statisticienii ruși se încercă a exploata în favórea unor idei preconcepute, este necesar a arunca o privire retrospectivă asupra populațiunii Basariei.

Până la anexarea acestei țări de către Rusia, Basarabia actuală formă parte integrantă a Moldovei: județul Hotin sub nume de *raia* plătia dare pentru întreținerea garnisónei turcesci din cetatea Hotinului; iar raiaua acesta se compunea numai și numai din locuitori moldoveni; județele Iași, Soroca și Orheiŭ și cea mai mare parte a județului Chișineŭ până la Valul-lui-Traian asemenea erau locuite numai de Moldoveni; în fine Bugécul, adecă județele Akerman, Bender și partea din spre méđa-qi a județului Chișineŭ, aveă

(1) Batiuşcoff, *Basarabia*, 1892, v. I, p. 148 și *Кутиневскія Епархіи илѣ Вѣдомости*, No. 3, 1867.

poporațiune așezată, stabilă, compusă exclusiv din Moldoveni, și poporațiune nomadă, compusă din Tătari.

Poporațiunea tătărăscă se despărția în patru tabere mari: tabăra *Edissan*, care locuia în județul Akerman, pe malurile râulețelor *Alcale-dere*, *Adji-dere*, *Sarata-Celebi*, *Baiu*, *Viaga*; tabăra *Oran-Oglu* locuia pe malurile râului Cogâlnic, *Ciaga* și *Esky-onus*; tabăra *Orumbeec-Oglu* pe râurile Salcea, Ialpug, Buic-Ialpu sau Buiuc-Ialpu și Ulipa, în fine, tabăra *Ismail-Canessi* pe Cătlabug.

Aceste patru tabere de Tătari nomadi, învîrtindu-se mereu, ba în stepele de dincolo de Nistru, până la Ociacof, ba revenind dincóce de Nistru sau năvălind în Bugéc, pe la întâia jumătate a secolului trecut au început a se așeza în stepele Rusiei de la sud, concentrându-se tot mai mult și mai mult în Crimea. Causa acestei retrageri a hordelor tătărăscă spre Crimea a fost Rusia, care înainta mereu spre Dunăre. Deja la 1759 Crim-Ghirei a scos din Bugéc ordaua Edissan și a dus-o în Crimea; la 1770 Comitele Pahlen, comandantul armatei ruse, pe timpul când asediasă cetatea Benderului, a intrat în tractative cu murzalele Tătarilor și a reușit, după luarea cetății, să siléscă pe Tătari a se retrage spre Crimea. Peste 12.000 de Tătari s'au și ridicat și au pornit spre malurile Mării de Azov: (1)

După toate documentele privitoare la Tătarii din Bugéc, este cert că, deja pe la 1806, adecă tocmai la începutul războiului Rusiei cu Turcia, *în Bugéc nu se mai aflau decât vre-o 5.000 de Tătari*. După stăruințele Ducelui de Richelieu, guvernatorul general al Rusiei de Sud, și acești Tătari au fost transportați în Crimea.

Așa dar, pe la 1812, în Basarabia n'au mai fost Tătari.

Din altă parte însă, pe la 1769 și chiar pe la 1789—1791, au trecut Dunărea mai multe sutimi de familii bulgare, cari, fugind de urgia Turcilor, s'au adăpostit pe pămîntul blagoslovit al Moldovei, adecă atât în Țera-de-sus, cât și mai cu sémă pe la Ismail, Chilia, Reni, Akerman. Asemenea și pe la 1807 au trecut Dunărea *Cazacii-Zaporogineni*, cari, sub denumirea de Cazacii de la Dunăre (*Ustî-dunaiskie Cazaki*), au fost stabiliți de Rusia la gura Prutului.

(1) *Журналъ Мин. Внѣшн. Дѣлъ*, 1846, т. XIII, p. 437.

În fine, pe la 1809 un nou cîrd de raiale bulgari, scăpați de sub iataganul turcesc, trecu Dunărea și se adăpostu în Moldova, pe la Ismail și Akerman. În acest timp tot pe pămîntul ospitalier al Moldovei își găsea refugiū eraticii Sêrbî, rascolnicii Ruși, fugiți de urgia persecuțiunilor religioase din Rusia, și nenorociții robî din Ukraina.

La ce anume cifră se urcase această poporațiune flotantă de elemente străine, cari s'a adăpostit în Basarabia până la anul 1812, când această parte integrantă a Moldovei a fost anexată de Rusia? După cercetările cele mai conștiințioase ale documentelor istorice (1) studiate de noi, cifra totală a elementului străin pe la 1812 nu covîrșia în Basarabia 20—25.000 suflete, din cari în partea de sus, adecă în județele Hotin, Soroca, Bălți, Orheiū și Chișineu, locuia abia 7.000 suflete.

Așa dar la 1812, când Basarabia s'a alipit la Rusia, această parte a țerii românesce eră locuită de peste 320—350.000 de Români de ambe sexe.

Cifra acesta e cu atît mai aprôpe de adevăr, cu cît în anul 1823, pe timpul ocârmuirii Basarabiei de Comitele Voronzoff, documentele oficiale arată poporațiunea provinciei de 550.000 locuitori de ambe sexe, adecă cu un spor de 161.000 comparativ cu arătările, tot oficiale, din anul 1818. Iar la 1828 poporațiunea Basarabiei este dejă arătată la 409.110 suflete. Această scădere bruscă nu se explică alt-fel decît prin greșala recensămîntului făcut de administrațiune sub ocârmuirea lui Voronzoff. Greșala e cu atît mai vedită, cu cît la 1828 s'a numărat și poporațiunea din Bugéc adecă locuitorii așezați la mîdă-qi de Valul-lui-Troian cel de jos, pe un teritoriū rămas pustiū după plecarea Tătariilor, în întindere de 1.700.000 deseatine, din cari 800 deseatine au fost date de guvernul rus coloniștilor bulgari și germani. (2)

Din anul 1828 mișcarea poporațiunii Basarabiei este arătată în următorul mod de către biuroul oficial de statistică:

1828 .	409.110
1829 .	412.429
1830 .	469.783

(1) A se vedé *Bibliografia Basarabiei*.

(2) Pămîntul Tătariilor, guvernul rus l'a declarat proprietate a statului.

În anii 1828—29 a fost războiul. Acest războiul a avut, firesc, o înrăutățire defavorabilă asupra creșterii populației, mai cu seamă că, de obicei, armatele ruse aduceau cu dînsese și *ciuma*.

După război și epidemia populația crește. Același lucru s'a observat și în Basarabia. Sporul creșterii pentru anul 1830 a fost de 57.354. Firesc cum că acest spor nu s'a datorit propriu zis născerilor, ci parte din el, precum arată actele, cade asupra imigrației Românilor din Moldova. Noi veniți erau Basarabeni ce se întorceau din Moldova la vetele lor, părăsite de grôza Muscalului pe la 1812—1817. Încredințați de agenții ruși că guvernul rus n'are de gând să robescă pe țărani români din Basarabia, acești Români se hotărîră a reveni pe la căminele lor, pe acolo unde lăsaseră osemintele părinților lor. Asemenea, după încheierea păcii cu Imperiul Otoman, au mai trecut Dunărea 1.042 suflete de Ruși, numiți *Necrasoviți*, pe cari guvernul rus îi au așezat în județul Ismail (1), și după Ruși au mai trecut în Basarabia peste 3.000 de familii de Bulgari. (2)

După 14 ani de la această dată, găsim că, mulțumită neo-rînduelilor interne și rapacității unor funcționari, creșterea populației se oprește și mișcarea sa devine cât se poate de lentă. Așa că la 1837 dînsa, cu totă emigrația populației, care a venit de s'a așezat pe locurile goale, abia a ajuns la cifra de 553.460 suflete, ceea ce arată că de la 1830 și până la 1837 populația s'a mărit cu 83.677 suflete. Acest spor nu se datorește numai născerilor, ci și imigrației Bulgarilor.

De la 1837 și până la 1843 lipsesce orî-ce material statistic privitor la mișcarea populației din Basarabia. Cu toate acestea, nu trebuie să perdem din vedere că tocmai în acest interval de timp guvernul rus a decretat un șir întreg de «ukazuri imperiale», prin cari se dăruiau multe avantagii atât populației indigene, cât și în deosebire străinilor doritori de a se așeza în Basarabia.

Unul din aceste «ukazuri», adresat către populația

(1) M. Fonton-de-Werrayone, *Lexiconul enciclopedic: Basarabia*.

(2) Жур. Минис. Внут. Дѣлѣ, 1844, No. 10, p. 77. — Болгарскія колонии. Календарскій, p. 38. — Военно-Стат. Обзоріе Бессарабіи. Даригапъ, 1835, când s'a făcut a opta revizuire a populației.

română a țerii, asigură pe țeranî că «robia» nu va fi introdusă în Basarabia. În anul 1843, făcându-se recensămînt, s'a constatat că poporațiunea Basarabiei se compunea din 719.120 locuitorî de ambe sexe. (1)

Acastă creștere se datorește atât sporului natural prin nascerî, cât și întorcerii din Moldova a Românilor carî părăsiseră Basarabia la 1812 — 1817. Dovadă că sporul acesta nu privește de loc emigrațiunea Rușilor sau Rutenilor din Rusia, este faptul că tocmai în anîl 1837 — 1843 administrațiunea rusescă a expediat înderăt în Rusia peste 35.000 de robî și eratici găsiți în Basarabia. Acest puhoi de Slavî scăpați din robie se așezase prin satele din sudul țerii, de unde a și fost ridicat. (2)

Despre mișcarea poporațiunii din anul 1844 există două documente oficiale în archiva din Chișineu. Unul privește anul 1844 și arată poporațiunea la 793.103 locuitorî de ambe sexe (3); altul, tot pentru acest an, o arată ca fiind de 774.492 suflete (4); deosebirea prin urmare e de 18.611.

Iată acum mișcarea poporațiunii de la 1845 până la 1856 după arătările statisticeî oficiale (5):

1845	785.175 (6) locuitorî
1846	811.734
1847	831.173 (7) »
1848	853.484 »
1849	860.299
1850	872.868 (8)
1851	902.534
1852	935.809
1854	966.954
1855 .	993.045
1856	990.274 (9)

(1) A se vedé charta dresată de inginerul Eitner.

(2) Ordin-circular al Guvernatorului Fedoroff din anul 1862, luna Martie.

(3) *Опытъ Статист., описанія Нов. края. Скальковскій*, t. I.

(4) *Всенно. Ст. Об. Бессарабіи, Дараганъ*.

(5) *Матеріалъ для Статист. Зашукъ*, 1862.

(6) După Hibsch-von-Grosthal, Colonel de stat-major.

(7) După recensămîntul al un-spre-decelea cifra este de 901.586 locuitorî.

(8) Statistica Ministeriului de Interne al Rusiei.

(9) *Матеріалъ для Ст. и. Географія Россіи. Зашукъ*, 1862, p. 161.

Din această tabelă a deceniului întâi, când noua stare de lucruri se stabilise deja temeinic, se poate trage o concluziune despre mișcarea populației.

Întâi de toate, din analiza tablei de mai sus vedem că populația Basarabiei în curgerea acestui deceniu a crescut pe fie-care an cu cifra medie de 10.787 suflete, adică cu 70 la mia de locuitori. Asemenea vedem că de la 1812 și până la 1857 inclusiv, adică în termen de 44 ani, populația a crescut de $3\frac{1}{2}$ ori sau a sporit anual cu 16.279 suflete.

II.

ETNOGRAFIA.

Am văzut că la 1812 Basarabia a fost locuită de o populație de 350.000 Români și de vre-o 25—30.000 străini, veniți ca coloniști. Să vedem acum care eră fisionomia etnografică a Basarabiei în anul 1856—57, adică după o dominație rusescă de 44 ani?

Pentru a răspunde la această chestiune, înainte de toate ne vom adresa la isvórele oficiale ale guvernului rusesc.

Români. «Basarabia e locuită de Moldoveni, cari compun $\frac{1}{2}$ din totalul populației sale», scrie I. Zasciuc (1), ofițer de stat-major, însărcinat de Ministeriul de Răsboi al Rusiei de a redacta materialele statistice ale Basarabiei. Mai departe autorul oficial adaugă: «Județele Chișineu, Bălți, Soroca sunt exclusiv populate de Moldoveni; în județul Hotin ei sunt amestecați cu *Rusini* sau *Ruteni*, cari par a fi autochtoni aci (?); în județele Bender și Chișineu, ei sunt amestecați puțin cu elemente venite de pretutindenea și cari s'așezat prin orașe cu permisiunea guvernului. Moldovenii compun un număr de oameni, cari locuiesc de secol în părțile de nord și din centrul Basarabiei; ei prin urmare pot să fie considerați (sic!) pe aci ca adevărații autochtoni; în județele de la sud, din contra, ei s'așezat nu de mult și mai cu seamă au ocupat locurile părăsite de Tătari. Aprópe toți răzeșii și cea mai mare parte din țărani, precum și majo-

(1) *Матеріалъ для ст. и. Географія Россіи. Запискѣ, 1862, р. 151.*

ritatea mahalagiilor de prin orașe aparțin asemenea acestui nēm.»

Așă dar, după părerea ofițerilor de stat-major rus, în frunte cu d-l Zasciuc, carî, sub direcțiunea Generalului Obruceff, aŭ redactat voluminoasa lucrare privitoare la «*Statistica Rusiei*», Basarabia eră locuită la 1871 în $\frac{1}{4}$ din totalul populațiunii sale de Români.

Rusini. Al doilea nēm, după Români, care locuesce Basarabia, sunt *Rusini* sau *Rusnaci*, adecă un popor slav care vorbesce limba *ucrainiană*. Rutenii sau Rusinii aparțin aceluși nēm slav, care locuesce ađi în Rusia de la mēdă-đi și în Galiția. După Dragomanow (1), populațiunea rutenă este compusă din 14.000.000 suflete, posedă limba sa proprie și se deosibesce mult prin caracter, obiceiuri și moravuri de Muscali.

Basarabia de sus, adecă acea parte care-și are hotarele spre guvernămîntul Podolia și parte spre Galiția, posedă o *părțicieă* de populațiune rutenă.

Acestă populațiune slavă a trecut din Ukraina și Volhinia pe la finitul secolului XVI și începutul secolului XVIII, fugind din Polonia pentru a nu fi silită a îmbrățișă «*unia*», adecă o religiune întocmită anume de preoții catolici pentru a se apropiă de ortodoxia de la Răsărit. Rutenii se așezară în Moldova de mēdă-đi. Acești Ruteni s'aŭ românizat de mult, portul lor e acela al Românilor: plete lungi, cămașa albă lungă, încinsă cu un brîu multicolor, și căciulă pe cap.

Popolațiunea rusină, după *ultimul recensămînt pe nēmuri* făcut în Basarabia la 1861 (2), se urcă la 120.000 locuitori de ambe sexe, adecă dînsa forméză $\frac{1}{11}$ parte din totalul populațiunii.

Muscali sau **Ruși**, carî locuesc în Basarabia, aŭ venit aci fugind de persecuțiunile religiöse ale guvernului rusesc. Parte din ei sunt copiii vestiților *Strelți* (3), parte sunt schismatici (*rascolnici*), carî aŭ părăsit Rusia pe timpul cînd acolo s'aŭ

(1) Dragomonow, Grămada vol. II, III, 1876.

(2) Pentru anii încóce de 1861 a se vedé mai departe.

(3) Vinători, țințași — un fel de armată ce a existat în Rusia înaintea lui Petru-cel-Mare, care a desființat-o din cauza unor conspirațiuni făcute în acestă sînul ei indemnul surorii sale Sofia.

rectificat cărțile bisericesci sub Patriarchul Nikon. Românii numesc pe acești schismatici *Lipoveni*, cuvînt derivat de la *polipon* sau *poliponi*; în fine alții sunt Cazaci de Don, cari împreună cu Polcovnicul lor Ignat Necrasoff, au părăsit patria lor și au venit de s'au așezat mai întâiu pe malul Dunărei. Afară de acești Ruși (*Velicorosi*), în Basarabia s'au mai așezat în diferite timpuri o dróie de *brodnici*, adecă vagabonđi ruși, cari fugiau din Rusia pentru a scăpa de robie și de armată. (1) Din dările de sémă ale autorităților civile din Basarabia (*mestnoe grajdanskoe Wedowstvo*), reese că la 1861 locuiaū prin sate 6.359 Ruși, adecă 3.253 bărbați și 3.106 femei, iar în total prin sate și orașe peste 20.000 de Muscali, ceea ce dă $\frac{1}{100}$ parte din totalul populațiunii Basarabiei.

În orașele Akerman, Bender, Chișineu numărul Muscalilor eră de 7.000 locuitori; în satele Grubnea și Helișovca din județul Hotin, în satele Novopocrovca și Cunicî din județul Soroca, în satele Sircova, Cuizevca și Sloboda-Starobreadcesca din județul Orheiū, precum și în satul Spascoie și cătunul Petrovca din județul Akerman, erau peste 12.000 locuitori Ruși.

La 1872, după un manifest al Impăratului Alexandru I, au trecut din Moldova de jos și s'au așezat în Basarabia prin orașe și țirguri peste 2000 de vagabonđi Muscali. După anume notițe scrise de Generalul Fedoroff, fost guvernator al Basarabiei, se vede că pe timpul administrațiunii sale, care a durat 20 ani (2), a fost ridicăți de poliție și expediați din Basarabia îndērēt în Rusia peste 48.000 vagabonđi Ruși. Aceste mi de Muscali erau parte robii fugiți de la stăpâni, parte schismatici.

Asemenea, după scirile culese din registrele tribunalelor de către ofițerii de stat-major rus, între anii 1851—1861 s'au ridicat din Basarabia 1.074 desertori ruși. (3)

Ruteni. Statisticianii ruși oficioși, tăgăduind că Rutenii din Rusia meridională sunt de același nēm cu Rutenii din

(1) În total, la 1861, după arătările oficiale, erau în Basarabia 17.500 locuitori Ruși.

(2) Guvernatorul Fedoroff a administrat Basarabia de la 28 August 1834 până la 1863. (*Manuscriptul d-lui Alexandru Hasdeu*.)

(3) Batiuşcoff, *Basarabia*, 1892.

Galiția, în statistica pe némuri din Basarabia deosibesc pe Rusini de Ruteni (1); de aceea în tabelele statisticei oficiale Rutenii sunt numărați aparte. Rutenii locuiesc în Basarabia de mēdă-și, prin satele județului Akerman și în Bugēc. După recensămīntul de la 1856, acēstă poporațiune numēră peste 6.000 locuitori, cari toți au venit de dincolo de Nistru, fugind de robie.

Parte din acēstă poporațiune locuiesc lângă Akerman, ocupādu-se cu pescuitul; altă parte locuiesc în comuna Lipcani, precum și prin mai multe sate de-alungul Prutului, în județele Bălți și Chișineu. Rutenii aceștia s'au românisit de mult, vorbesc moldovenesce și se ȋc așezați pe acolo încă de pe timpul Cazacilor lui Bogdan Chmelnitzki.

Polonii au început a emigrā din Podolia pe la 1855—1857; emigranții aceștia aparțin mai cu sēmă clasei *șleahiticei* sărace. În Basarabia ei imbrățișară profesiunea mănōsă de arendași. Ei locuiesc mai cu sēmă județele Hotin, Soroca și Chișineu. Polonii agricultori și meseriași la 1861 compuneaū o poporațiune de 800 locuitori de ambe sexe, stabiliți în județul Hotin, prin satele Nelipouți, Marcăuțeni, Bălcăuți, Tîrnova, Bulbōcă, Volcineț, Romancauțeni etc.

Greci. Deși în anticitate în Basarabia erau mai multe colonii greci, cu tōte aceste din acēstă poporațiune nici urmă n'a rēmas. Pe la jumătatea secolului XV au venit în Basarabia alți Greci, apoi mai târīdū, împreună cu Fanarioții, o droie de Greci nāvālirā în acēstă parte a Moldovei, unde, protegiați de cei din Fanar, s'au așezat, cumpērând moșii și înrudindu-se cu familiile boerilor pāmīntenī; prin cāsătorii, ei se boerirā. În fine, pe la 1821 au apărut în Basarabia emigranții Greci din Archipelag, fugind de urgia otomană.

În anul 1861 în Basarabia s'au numērat peste 2.000 de locuitori greci: unii din ei boeri, alții comercianți și proprietari funciari. Comercianții greci sunt mai cu sēmă la Reni, Ismail, Akerman și Chișineu. Mare parte din ei sunt arendași de moșii.

Coloniștii Germani au venit în Bugēc parte din Regatul Württemberg, partea cea mai mare din Ducatul Varsoviei, Aparițiunea acestor coloni în Basarabia datēză de la 1814,

(1) *Военно-Статистич. Сборникъ*, 1871.

când au venit și s'au așezat aci peste 1.174 familii germane de religie luterană și 121 familii de religie catolică.

Coloniștii Germani sunt muncitori harnici, oameni onști și corecți în relațiunile lor cu alte nămurî; deși un caracter sfios, neîncrezător, ei se țin la o parte de poporațiunea indigenă și nu iubesc mai cu seamă pe Ruși, din cauza beției acestora. Față cu autoritatea, Germanii sunt supuși și lingușitori, de aceea guvernul rus, și mai cu seamă guvernatorii ruși de origine germană, au protegiat tot-deauna această poporațiune, care se bucură de mari privilegii.

Coloniile germane sunt avute în vite și pământ, satele lor sunt construite sistematic, ei posedă școli bune și biserici de piatră. În școlile germane se învață limba rusă, dar toate obiectele de studiu se predau în limba germană.

Poporațiunea germană din Basarabia pe la 1861 se compunea din 24.159 locuitori de ambe sexe, și anume 12.294 bărbați și 11.865 femei, cari locuiesc în 24 sate sau colonii, despărțite administrativ în trei ocoluri:

I ocol (ocrug) .	cu 10 sate
II	11 »
III	3

Administrațiunea centrală a coloniilor germane se află în satul Tarutino. (1)

Iată chronologia colonisării acestor sate: în anul 1814, precum am dis deja, în Basarabia s'au așezat 1.143 familii germane, cari au creat următoarele șapte colonii: *Borodino*, *Tarutino*, *Culm*, *Maloiaroslav*, *Crasnoie*, *Leipzig* și *Cleaștița*. La 1816 s'au înființat următoarele colonii: *Fère-Champenoise*, *Brienne*, *Paris* și *Arcis*. La 1817 colonia *Teplitz*, unde s'au așezat 96 familii venite din Germania. Apoi, sub domnia lui Nicolae I, în anul 1833, au sosit din Würtemberg coloniști noi, cari au creat colonia *Gradenenthal*, iar la 1834 colonia *Lichtenthal*. Tot la 1834 au venit coloniștii Germani din Ducatul Varsoviei și au înființat colonia *Friedenthal*. Apoi treptat, la 1836 — colonia *Dennevit*, la 1839 — colonia *Platz* și la 1842 — colonia *Hofnungsthal*.

Coloniile germane din Basarabia au primit următoarele privilegii: scutirea de a plăti impozite și bir în curgere de 50

(1) *Skalkowski*, *Onamul emam. onuc.*, t. I, p. 268.

anî din anul aşezării, scutire de recrutare, pentru menoniții, și afară de pământ, pentru care statul nu a cerut nici un ban, au mai primit de la stat bani pentru întocmirea gospodăriei. Germanii din Württemberg n'au primit ajutor bănesc de la guvernul rus, pentru că comisiunea alcătuită *ad-hoc* pentru organizarea acestor coloniști a constatat că ei aveau în termen mediu câte 2.800 franci pe cap de familie. Germanii din Lichthenberg asemenea aveau câte 60 ruble pe cap de familie.

Elvețienii s'au așezat în Basarabia într'un număr mic. Acești emigranți sunt de origine franceză și au venit pe la 1824—1828, pe când Basarabia era administrată de către Comitele Woronzoff. Inițiatorul acestei omigrațiuni fu Comitele Palavicini, iar organizatorul ei Carol Tardant, Frances din cantonul Lausana. La 1824 au emigrat 5 familii, apoi la 1830 au mai venit 17 suflete, din cari însă au murit 10 în carantină.

Coloniștilor elvețieni li s'au dat cele mai mănóse pământuri, alese chiar de delegații lor. Ei s'au așezat în Bugéc, pe malul limanului Nistru, la distanță de vre-o 4 km. de orașul Akerman, în localitatea numită *Șaba*, unde au și înființat colonia cu acest nume. Colonia e acum foarte avută și renumită prin vile sale, atinse însă rău de filoxeră la 1889. Colonia Șaba și Șabalata, un cătun apropiat, posedă o populațiune de 538 inși, din cari 288 bărbați și 250 femei.

Bulgarii au apărut în cete mici în Basarabia după războiele Rusiei cu Imperiul Otoman, adecă pe la 1769—1774, 1787, 1791, 1806 — 1812, 1828—1829, 1853 și în fine la 1877—78. Cete mari din acești emigranți au venit în Moldova pe la 1789—91 și cu voia Domnitorilor s'au așezat în Basarabia. După acesta, cete nouă au venit iarăși pe la 1806 de s'au așezat în Bugéc prin satele părăsite de Tătari.

Până la Tractatul de pace din Bucuresci acești eratici din Basarabia se consideraū drept *băjenari*, adecă nisce elemente sociale nestabile, cari se bucuraū de dreptul dat lor de Domnitori de a se folosi de ospitalitatea românească, de a ocupa locurile părăsite de Tătari și a se hrăni în pace, neturburați de nimeni, cu ajutorul muncii agricole. Bulgarii se așezară prin cășele de lângă orașele Ismail, Chilia, Reni, Akerman și chiar Chișineu.

În anii 1806—1812, pe timpul războiului Rusiei cu Turcia, alte cete de Bulgari trecură Dunărea și veniră în Basarabia. Ei s'aau așezat pe pământul boerilor moldoveni și mai în urmă au fost ridicați de pe aceste pământuri și stabiliți pe pământul statului. Această imigrațiune a Bulgarilor a fost cea mai numeroasă, formată din milițieni-haiduci, conduși de un căpitan, anume Vaticheoti. Acest căpitan eră recunoscut de guvernul rus, căci dînsul serviă Rușilor drept agent al lor pe timpul războiului și, ca răsplată pentru serviciile sale, a fost numit *nacialnic* asupra tuturor coloniilor bulgare.

Locuitorii Basarabiei, acum 50 de ani, deosibiau pe acești Bulgari de Bulgarii vechi, numindu-i *Bulgari noi*, iar pe cei deia așezați *Bulgari vechi*. Această deosibire a dispărut acum, dar se află menționată în toate documentele de acum jumătate secol. Când, pe temeiul § 4 din Tractatul de pace de la București, supușii otomani au căpătat amnistia și dreptul de a se întorce pe la căminele lor, peste 3.000 de familii venite din Bulgaria n'au voit să beneficieze de amnistie și au rămas în Basarabia. Unii din ei s'au stabilit ca orășeni prin fortărețele apröpe distruse de Ruși, adecă la Ismail, Chilia, Akerman și Bender; alții s'au așezat ca tirgoveși la Chișineu și Reni (comuna Tamarova). Prin aceste orașe s'au stabilit peste 1.200 de familii, iar cea mai mare parte din imigranți se așezară în Bugéc, prin satele părăsite de Tătari, ocupând un spațiu ca de 900 verste pătrate din județele Akerman, Bender și Cahul. Aceste pământuri, împreună cu lacurile sărate, au fost declarate domeniu al statului, deși mulți din boerii moldoveni revendicau drepturi de proprietate asupra lor. (1)

În Bugéc, pe la 1812, se numărau deia peste 2.800 familii bulgare.

Afară de acești imigranți Bulgari, pe timpul chiar cât dură războiul între Rusia și Turcia, adecă între 1806—1812, peste 400—500 familii bulgare, unele venite din Bulgaria prin Brăila, altele din chiar *raiaua* brăilénă, au venit de s'au așezat și ele în Basarabia, împrăștiându-se prin 32 sate dimprejurul Leovei și ocupând nisce pământuri particulare. Această imi-

(1) A se vedé în archiva de la Iași dosarele rusesci privitoare la procese pentru 11 sate tătăresci ale boerilor Balș și Patarachi.

grațiune din Moldova de jos a Bulgarilor a dat naștere multor procese de revendicare a proprietăților călcate de emigranți.

În fine, trebuie să mai menționăm aici și 32 familii de raia bulgare, numite «*musait*», care erau proprietatea unei gămeii din Constantinopol. Aceste raiale au fost așezate în următoarele sate din Basarabia: Chadjichioi, Cazi-Iasli, Bai-Macli, Tomaș, Coșdamgali, Malo-Carbaul, Tartaul-Otlari, Ciobolacci, Otlari și Șamașli. Acești Bulgari trăiau nesuperați printre ordaua Tătarilor.

Alte 12 familii de Bulgari locuiau pe pământul numit de Turci «*ichsait*», unde se aflau următoarele sate tătărești: Chisat, Chise-i-mare și mic, Ciubalacci-Tatar, Baș-Macli, Cihermezli, Cașdamgali-mare, Barciac, Simdăc, Aluat etc. Pământul *ichsait* aparținea Tătarilor prin dreptul că ordaua lor îl ocupa, dar de fapt acest pământ era proprietatea boerilor români care îl revendicau mereu. Procesele proprietarilor sub administrațiunea rusăscă parte s'au isprăvit pe la 1820, parte s'au stins din pricina încetării din viață a revendicatorilor. Așa de pildă pe la 1819 peste 200 de familii de Bulgari, care se așezaseră pe pământul particular dimprejurul comunei urbane Leova, în 11 sate, au fost declarați de vecini ai proprietarilor pământului, interdicându-li-se de a-și mai schimba locuința. Firesce că această hotărâre judecătorească a stîrnit mari nemulțumiri printre coloniști, care șeau deja despre sorta mult mai fericită a conaționalilor lor emigrați în sudul Rusiei. În curînd, aflînd ei că Bulgarii din guvernământul Herson, precum și cei din Crimeea, se află sub administrațiunea unui General I. N. Inzoff, Bulgar de origine, au petiționat către Impăratul Rusiei, cerînd să fie puși sub aceeași administrațiune. (1) Generalul Inzoff, folosindu-se de trecerea Impăratului Alexandru I din Varșovia spre Taganrog, în anul 1818, a intervenit în persoană pe lângă Autocrat și, sprijinit de Comitele Capodistria, a isbutit în misiunea sa. Impăratul ceru un raport detaliat asupra emigranților bulgari și acest raport i-a fost înmănat în ziua de 19 Martie 1819. Raportul în cestiune conține enumerarea cauzelor, care au silit pe Bulgarii din Basarabia de a emigra, apoi povestesc starea lor

(1) Mincoff, *Bulgarii în Basarabia*, 1861, în biblioteca din Chișineu.

economică, precum și speranțele ce aveau de a găsi în Rusia toate bunurile lumesci; partea a doua a raportului privește pe boerii moldoveni din Basarabia, cari sunt zugrăviți de autorul raportului în colorii foarte negre. Acest raport stabilește următorul număr al coloniștilor Bulgari aflaători în Basarabia pe la 1819:

	Familii vechi	nouă	Total
1. Pe domeniul statului (în Bugéc)	1.196	3.316	4.512
2 In urbea Ismail	143	261	404
» Chilia	14	4	18
» Reni .	5	189	194
Akerman.	2	68	70
Bender.	16	7	23
Chișineu .	507	14	521
3. Pe locurile ichisait și musait (din județul Cahul).	205	305	510
4. Pe moșiile boerilor.	206	74	280
Totalul familiilor:	2.294	4.238	6.532

În termen mediu, aceste familii de coloniști compunea o populațiune de peste 24.000 locuitori Bulgari de ambe sexe.

După un manifest al Împăratului Alexandru I, dat pe numele Generalului Inzof, această populațiune bulgară a primit o organizațiune administrativă specială; iar după un alt *ukaz* imperial Bulgarilor au căpătat o chartă, în care se specifică toate drepturile și privilegiile ce li se dau lor și descendenților lor.

Pe temeiul manifestului imperial coloniștii Bulgari din Basarabia au fost împărțiți, din punctul de vedere administrativ, în patru ocóle, și anume:

I	ocol al Prutului	cu 14 sate având	1.108 familii,
II	Cahulului	» 10	947
III	Ismailului	» 14	1.556
IV	Bugécului	» 19 » »	1.506 »
	Total	57 sate având	5.117 familii.

Aceste sate bulgăresci se află în județele Akerman și Cahul. În zilele noastre însă prin aceste sate mai locuiesc și peste 100 de familii de mocani, cari se ocupă aci cu crescerea vitelor.

În anul 1821 coloniile bulgare aveau deja o populațiune

de 8.891 familii, adică 46.598 locuitori, din cari Bulgari 32.000, iar restul (2.500 familii) Români, Greci și Arnăuți.

Pentru a popora cât mai mult Basarabia cu Slavi, guvernul rus a mai creat un domeniu pentru colonizare, compus din 57.000 deseatine pământ în județul Cahul și 454.000 deseatine pământ în județul Akerman. Coloniștii veniau călduri-cărduri. În anul 1822 s'au ridicat din județul Chișineu și s'au așezat pe pământul de colonizare peste 244 familii de Bulgari. Această mișcare în lăuntrul țerii a elementului străin a durat neconținut până la 1830, când a fost zădărnicită prin năvala noilor emigranți de peste Dunăre.

Răsboiul Rusiei cu Imperiul Otoman din anii 1828—29 a fost cauza unei mari emigrațiuni a Bulgarilor; nenorocita *raia* fugea de sub iataganul ienicerilor. Guvernul rus îndreptă pe emigranți spre Bugéc. Bulgarii veniau în Basarabia saū prin Odesa, debarcând acolo din porturile Turciei, saū de-adreptul de peste Dunăre. În curînd baracele pentru carantină din portul Odesa s'au umplut cu imigranți; guvernatorul orașului, Principele Voronzoff, îngrijit de marele număr al Bulgarilor sosiți, raportă faptul Impăratului Nicolae I, care deto imediat un *ukaz*, prin care ordonă ca imigranții industriași, adică vierți, pescari și marinari, să fie stabiliți prin orașe ca țîrgoveți, cei-lalți prin satele din Bugéc. Ukazul imperial mai adauge: «Marinari, cari se vor înscrie în această brésă, să fie scutiți de orî-ce bir către stat pe termen de 25 ani, iar țîrgoveții (mescianți) pe termen de 10 ani.»

Ocotirea și privilegiile ce găsiră emigranții Bulgari în Rusia fură cauza că imigrațiunea lor sporî foarte mult.

Dar această sporire în curînd covîrși mijlócele de ajutor, ce guvernul rus eră hotărît să dea imigranților. De altă parte, și fómetea cu ciuma, cari începură a bîntui în Basarabia, puseră capăt năvălirii necumpătate a Bulgarilor. Loviți crud de grósница bôlă, emigranții Bulgari se ridicară cu miile din Bugéc și peste 3.000 de familii trecară Dunărea și se reîntórseră în patria lor.

Documentele oficiale din anul 1835, înmânate guvernului rusesc de către *nacialnicul* coloniilor bulgare, d-l Budkoff, arată că în cele 5 ocoluri administrative existaū pe atunci 35 colonii, locuite de:

Coloniî vechi .	. 5.837 familii bulgare
nouă	. 3.804
Total	. 9.641

Cu alte cuvinte, o populaţiune de peste 56.630 locuitori de ambe sexe.

De la 1835 încôce populaţiunea bulgărească a mai crescut, dar la 1856, după Tractatul de Paris, o parte din teritoriul Basarabiei locuit de coloniştii Bulgari s'a reîntors către patria-mumă.

Coloniştii Bulgari cari locuiesc în Basarabia aparţin atât nemişului pur bulgar, cât şi celui rumeliot; asemenea printre aceştii coloni se află şi mulţi Români din Macedonia, cari s'a bulgărit.

La 1861, după statistica oficială rusă, în Basarabia de la miedă-qi se află 43 sate sau coloni bulgare. Aceste colonii se despărţiau în trei ocoluri administrative: ocolul *Bugécului-de-sus* cu 16 sate, ocolul *Bugécului-de-jos* cu 19 sate şi ocolul *Ismailului* cu 5 sate. Tôte aceste sate aveau o populaţiune de 48.216 locuitori, din cari 24.883 bărbaţi şi 23.333 femei.

Armenii. În secolul XI poporul persan, năvălind în Armenia, a devastat această ţară, silind mii de familii armene de a-şi părăsi patria, pentru a scăpa de robie. Mulţi din aceştii fugari au venit în Moldova şi Polonia. După aceştii emigranţi, pe calea bătută de ei, au venit alţii pe la 1342, 1418 şi în fine pe la 1616.

În Basarabia, la 1858, după datele statistice oficiale ruse, locuiau 2.725 Armeni de ambe sexe, şi anume 1.348 bărbaţi şi 4.327 femei. Armenii din Basarabia se împart în *catolici* şi în *gregoriani*.

Popolaţiunea acesta locuiesc în următoarele judeţe:

Judeţe.	Bărbaţi.	Femei.	Total.
Chişineu	559	523	1.082
Akerman .	459	456	915
Bender	9	12	21
Hotin	130	122	255
Iaşi .	118	91	209
Orhei	123	123	246.

Armenii gregoriani au venit în Basarabia emigrând din Moldova, unde au apărut și s'au așezat sub domnia lui Alexandru-Vodă cel Bun, care a dat acestor imigranți permisiunea de a se așeza în ținuturile Hotinului și Orheiului. Când Basarabia a trecut spre Rusia, se aflau stabilite aci peste 400 de familii armene.

Guvernul rusesc, pentru a câștiga simpatia acestor oameni, le-a dat mai multe privilegii, între cari și acela de a intra în serviciul statului și a dobândi gradul de nobilime individuală (licnoe dvoreanstvo). În curînd, mulțumită hărniciei lor naturale și capacității pentru comerț, Armenii au devenit proprietari de moși, industriași și comercianți. Armenii au acum în Basarabia bisericile lor la Chișineu, Orhei și Hotin, cari sunt pendente de ierarchia Patriarhatului din Armenia.

Armenii catolici locuiesc în Hotin, atât în oraș, cât și prin sate; asemenea și în orașul Bălți există o comunitate de Armeni catolici. Armenii catolici au venit în Basarabia din spre Polonia pe la începutul acestui secol. Despre acești Armeni, un scriitor polon (1) dice, cum că ei au venit în Polonia pe la începutul secolului XIII și s'au așezat în Galiția, «arătându-se foarte harnici pentru agricultură, precum și buni comercianți, pe când Rutenii nu sunt decât buni ostași».

Lew Daniil, când, pe la 1270, a reconstruit orașul Lemberg din Galiția, a transportat acolo și pe Armeni cari, până atunci duceau în Galiția viață de eratici. Cazimir-cel-Mare, organizatorul statului polon, a protegiat mult pe acești Armeni, ca comercianți cinstiți și cetățeni de ordine. La 1365 Armenii din Polonia au fost înzestrați cu drepturile magdeburghese, adică au căpătat privilegiile cetățenilor germani. Se crede cum că tocmai pe această vreme ei au îmbrățișat și catolicismul, căci pe la 1367 fură gratificați cu o chartă, care le dădea dreptul de a oficia serviciul divin în limba armână. Acestă chartă a desemnat și locul de scaun al episcopului lor Grigorie la Lemberg. Armenii însă s'au declarat nemulțumiți cu legile teutonice și pe la 1379 au pătighionat către Regina Edviga (soția celui dintâiu Jagelon), rugând ca să fie «liberați de Magdeburg, rămîind sub scutul vechilor legi». Acestă

(1) *Sestrentzevitz* — «Boguș».

cerere a Armenilor a fost încuviințată. Folosindu-se de mare avuție, Armenii din Polonia se înmulțiră; în curînd ei aveau deja 11 biserici în Podolia, apoi trecură în Basarabia, zidind o biserică la Hotin. În anul 1535 Patriarchul armén Stefan, trecînd la catolicism, a părăsit scaunul patriarchal și s'a făcut episcop al Armenilor catolici din Lemberg.

Evreii sunt împrăștiați prin totă Basarabia și formeză un element important în viața economică a acestei țări. Ei dețin în mâinile lor aproape întregul comerț, parte însemnată de industrie și posedă mari capitaluri. Printre acești Evreii orientali, există câte-va familii de Evreii spanioli, cari au emigrat din Moldova, unde au venit încă sub domnia lui Ferdinand și Isabela a Spaniei. Evreii din Basarabia sunt emigrați din Germania și Polonia, unde s'au așezat în evul-mediu. Guvernul rusesc, anexând Basarabia, a găsit în această țară peste 5.000 de familii evrești. (1)

Evreii din Basarabia sunt lipsiți de orî-ce cultură, foarte bigoți, rapaci și vrăjmași ai celor-lalte năruri în mijlocul cărora trăesc. Trăind deosebit de alte năruri, pe cari le consideră de impure, ei nu se asimilează și-și păstrează limba lor particulară, un fel de dialect german.

Ei locuesc în mulțimi compacte prin orașele Basarabiei, la Chișineu, Hotin, Bălți, Orhei, Bender, Noua-Sulița, Lipcani, Sculen, Fălesc și altele, unde se ocupă cu comerțul mic și cu camăta, iar pe la graniță cu contrabanda. Prin satele Basarabiei ei sunt cărciumari, speculatori ai țărănimii, precepeți și mici meseriași foarte neîndemânatici. Un număr foarte restrîns de Evreii din Basarabia se ocupă cu agricultura; acești din urmă compuneau altă dată 16 sate de Evreii agricultori, cu o populațiune de 10.589 suflete cari formau în total 1.082 gospodării agricole. Puține însă din aceste gospodării trăiau numai și numai din produsul muncii lor agricole, ci alături de munca agricolă, care în mare parte se făcea cu ajutorul lucrătorilor creștini, fie-care Evreu agricultor mai făcea și un mic comerț cu vite, lână, pîsău tutun.

Sate evrești în Basarabia (2) se află în:

(1) Manuscript Swinin.

(2) *Zasciuc*, Мареяны, p. 172—173; *Skalkowski*, *Онома* p. 308.

<u>Județul.</u>	<u>Numele satului.</u>
Hotin	Lomacița
Soroca	Meremovca
	Liublin
	Vertiujenî
	Căpresci
	Zgurița
	Briciovo
	Dumbrovenî
	Starovca
	Nouă-Telenesci
Iași	Alexandreni
	Valea lui Vlad
Orhei	Șibca
	Nicolaevca-Blagodați
Chișineu	Gratesci sau Galboca
	Constantinovca
Bender	Romanovca.

Aceste sate sau colonii pentru Evreii-agricultori au fost create de guvernul rus, parte pe locurile pustiite și părăsite de locuitori, parte din nou, pentru a curăți orașele de prisosul elementului evreu sărac. Incercarea de a face din Evreii agricultori n'a reușit de loc, deși pentru întemeierea coloniilor evreesci s'au ales pământurile cele mai mănóse. Munca agricolă s'a dovedit ca prea grea pentru natura nervoasă a Evreiiului. Gospodăria agricolă în satele evreesci e foarte miserabilă, ogórele staū necultivate, vitele au degenerat, iar stăpânii caselor în dărîmătură cutreeră Basarabia ca nisce vagabonđi. La începutul acestei încercări nechibzuite, poliția arestă și așeză cu silă pe fugari prin satele lor respective, apoi încetul cu încetul, mulțumită mitei, li s'a îngăduit Evreilor agricultori de a se stabili pe la bălciuri și la tîrgușóre. Dejá pe 1871 cea mare parte din satele evreesci au fost pustiite, iar de atunci încóce s'au poporat cu Români și Ruteni, cari au cumpărat sau arendéză pământurile evreesci.

Influența Evreilor asupra vieții economice a Basarabiei e foarte însemnată; mai cu sémă acéstă înfriurare e mare la nordul și centrul Basarabiei. Aci Evreii dețin tóte capitalurile și sunt stăpâni asupra agriculturii, industriei și comerciului ;

speculanți îndrăsneți, ei au de rivali pe Greci și Bulgari, cu cari împart ceea ce câștigă de pe munca populațiunii agricole.

La 1858 totalul populațiunii evreesci din Basarabia a fost de 78.751 suflete, și anume 41.525 bărbați și 37.226 femei. Așa dar la 100 locuitori de alte nenumări veniau 11, Evrei. Din acest număr, comercianți cu patentă se numărau 6.581 inși. Poporațiunea aceasta se despărția după locul seliștei în următorul mod :

Județ	Bărbați	Femei	Total
Chișineu	11.272	8.087	19.329
Bender	2.896	2.244	5.140
Akerman	1.339	897	2.236
Hotin	10.005	10.302	20.307
Bălți	4.988	4.828	9.816
Soroca	7.238	6.586	13.824
Orhei	3.772	4.316	8.088
Coloniile bulgare	15	14	29

În ceea ce privește populațiunea evrească a Basarabiei în momentul de față vom vorbi mai departe.

Țigani. Aparițiunea Țiganilor în Moldova se menționează de cărturarilor noștri cam pe la finitul secolului XIV și începutul secolului XV. În privința acesta opiniunea istoricilor noștri concordă cu desăvârșire cu părerea cărturarilor străini. După istoricii germani, Țiganii au apărut în Germania pe la 1417, când pentru întâia oară au fost observați pe malurile Elbei. În același timp ei au vizitat împrejurimile orașelor Lüneburg, Hamburg și Lübek; apoi peste puțin Țiganii au apărut în Elveția, Italia, Bavaria și împrejurul Parisului. Pe la 1438 căldurii de sătrări năvăliră în Germania, Italia, Franța și Spania, iar la începutul secolului XVI apar în Anglia și Suedia. (1)

Aspectul miserabil al acestor vagabonți, sdrențele cu cari își acoperiau corpul, sărăcia în care trăiau, la început deșteptară în conștiința popoarelor europene milă și compătimire pentru acești nenorociți. După un chrisov al lui Alexandru-cel-Bun, Domnitorul Moldovei darui Țiganilor «drep-

(1) N. Stiber, *Die Zigeuner*;—Aleriny, *Gitanos*, Lisabona 1823;—Covatiuk, *Tatare*, Stockholm 1859.

tul de a se folosi slobod de aer și apă, precum și de a face foc pentru ferărie». Dar în curînd purtarea popórelor civilisate față cu Țiganiî s'a schimbat; cauza schimbării fură Țiganiî, cari prin furtisagurile, hoțiile și înșelăciunile lor desperară poporațiunii întregi. În Germania, pe la 1497, apoi în Spania, Franța, Polonia și Ungaria, guvernele începură a lua măsuri severe în contra Țiganilor. În Germania ei fură arși de vii pe ruguri; în Spania, acușați de a fi în relațiuni cu «necuratul», Inchisițiunea îi supunea la tortură și-i ardea *ad maiorem Dei gloriam*; în Moldova, pe la începutul secolului XVI, Țiganiî au fost robiți. Când și cum au devenit ei robi, istoria țărilor romănesce n'a păstrat amintiri sigure, ca de un lucru nedrept și rușinos. După letopisetul Ureche se vede că, pe timpul glorios al lui Ștefan-cel-Mare, Țiganiî în Moldova n'au fost robi și în anii 1458—1504 formau chiar garnisóne prin cetățile țării. Dar de la Pétru Rareș, pe la 1529, se pomenesce déjà despre Țiganiî robi. De atunci încóce în mai multe chrisóve domnesci se găsesc Țiganiî dăruiți ca robi împreună cu moșii pe la boeri. Aceste chrisóve par a dovedi faptul că înainte de toate statul, în persóna Domnitorilor, s'a făcut stăpân asupra Țiganilor, apoi Domnitoriî au început a-i vinde saú dărui boerilor.

În legislațiunea Moldovei Țiganiî au fost despărțiți în trei categorii: în Țiganiî *domnesci*, Țiganiî *mănăstiresci* și Țiganiî *boeresci*. Acéstă deosebire se mențióneză în legile lui Vasilie Arvanitu. Țiganiî domnesci au petițiónat în mai multe rînduri către Divanuri în contra robiei și despre aceste «la-crimații» există mai multe acte. (1)

Cea dintâi încercare de a codifica legile privitoare la Țiganiî s'a făcut pe la 1785. Aceste legi au apărut însă mult mai târziu, adevă pe la 1833, sub Kiseleff, ca Președinte Divanurilor Moldovei și Valachiei. Unii din istoricii noștri au emis părerea că Țiganiî s'au făcut robi în Moldova pe temeiul vechiului obicei al pămîntului, că un vagabond

(1) Așa de pildă sunt chrisóve de la 1775 Novembre, 1781 Ianuarie 2, 1782 Decembre, 1892 Octobré 8, 1793 Martie 25, 1802 Iunie 20, 1804 Febr. 20, în cari se ȋdice că: «după vechiul privilegiu, dat Țiganilor de Domni, Țiganiî domnesci nu pot fi vînduți și nu se vor dărui boerilor saú mănăstirilor». (B. P. Hasdeu.)

șătrar, care s'a oprit pe pământ particular pentru un răstimp mai îndelungat decât trei zile, *ipso facto* devenia rob al proprietarului. Părerea acésta, nefiind sprijinită pe nici un document autentic, n'are prin urmare nici un temei solid. Alții emit părerea că Țiganii în Moldova au fost făcuți robi pe temeiul unor firmane otomane, dar nici asemenea firmane nu s'au descoperit până acum și nu ne sunt cunoscute. Din contra, după Cantemir și Suleiman, legiuitorul n'a prevădut asupra Țiganilor decât o dare către stat.

În Basarabia, guvernul rusesc, partisan al robiei, pe la 1812—1855, ferindu-se de a robi pe țeranii români pentru a egalisa sorta noului popor cucerit cu popórele din Imperiul Rus, s'a mărginit a întări robia Țiganilor printr'un *ukaz* special dat la 1818. În acest *ukaz* era scris că dreptul de proprietate asupra Țiganilor trebuie dovedit prin chiar chisóvele domnesci. Dar de óre-ce în aceste chisóve erau pomeniți anume fie-care Țigan în parte, de aceea se mai cerea de la boeri și alte documente, prin cari să se constate cum că robii lor în adevăr sunt descendenți ai Țiganilor pomeniți în chisóvele domnesci.

Acéstă din urmă cerere neputându-se satisface, mai multe familii de Țigani s'au vădut liberate din robie pentru un timp óre-care. Mai târziu acești Țigani, alungați de pe proprietățile particularilor, au fost declarați de Țigani ai statului. După anexarea Basarabiei la Rusia, în anul 1812, următoarele familii boeresci aveau robi Țigani: Cantacuzinescii, Ralli Ioan și Constantin, Balș, Cazimirescii, Patarachi, Catargi, Cristi, Pruncu, Bontoșescii, Arăpescii, Bohușescii, Gănescii, Dariescii, Donici, Dragoșescii, Jorescii, Carpescii, Movilescii, Naculescii, Razi, Racovițescii, Rosetescii, Moruzescii, Cerchezescii, Șeptilicescii și câte-va din familiile de arendași cari s'au boerit multumită neorînduelilor timpului, precum sunt Lascari, Semigradov, Purcel, Botezat, Tomuleț, etc.

Țiganii din Basarabia se despart până acum în trei categorii, după modul lor de viață: *vătrașii* trăesc în orașe ca slugi, lăutari și argați de curte; *lingurarii* trăesc vara în păduri și se ocupă cu confecționarea lingurilor, albiilor și a altor lucruri din lemn; érna ei se retrag în sate, unde locuiesc în nisce bordeie; *ursarii* trăesc sub corturi și de

aceea li se dice și *gătrari*. Aceștia din urmă sunt cei mai sălbatici; Românii din județele Orheiū și Soroca îi numesc «*lăieși*». Toți acești Țigani au fost emancipați din robie la 1861, împreună cu robii din Imperiul Rus; parte din ei au căpătat pământ, iar cea mai mare parte s'a emancipat fără a fi împroprietăriți.

După recensămîntul cel dintăiū făcut de Ruși sub guvernorul Basarabiei Sturdza, s'a constatat că în această țară locuiesc 340 familii de Țigani ai statului. Acești Țigani au fost împărțiți apoi în trei categorii: categoria întâia trebuia să plătească fiscului 40 lei vechi bir pe cap de familie; categoria a doua 20 lei vechi; iar categoria a treia, formată din bătrâni, văduve și orfanii, a fost scutită de ori-ce bir, fiind incapabilă a plăti ceva. Birul ridicat de la Țigani se numia *dajdie*. Cele trei categorii de Țigani ai statului se compuneau:

I	categorie	din	4	familii
II	»		269	
III	»		66	persóne.

La 1858, când s'a făcut un nou recensămînt de Țigani, s'a constatat că în Basarabia locuiesc 5.615 Țigani nenomađi și 5.878 Țigani de curte (1), iar Țigani ai statului nu s'au aflat decât 96 suflete

Din contra, la mędă-qi, pe pămîntul Cazacilor, s'au găsit o mulțime de Țigani stabili, cari au fost așezați în următorele colonii: Cair, 506 bărbați și 488 femei; Faraonovca, 729 bărbați și 593 femei. Acești Țigani au fost înscriși ca Cazaci și au arătat multă aptitudine pentru acest fel de serviciu militar.

Nu trebuie însă să se pėrdă din vedere că majoritatea Țiganilor, arătată în statistica oficială rusescă ca locuitori stabili, în realitate duc o viață semi-nomadă: parte se ocupă cu ferăria și lăcătușeria, parte lucrăză la obiecte de lemnărie, iar grosul acestei populațiuni vara lucrăză la munca cămpului ca lucrători și erna se retrage în sate, unde are hor-

(1) Peste doi ani după acest recensămînt s'a constatat dejă că Țiganii boeresci nu sunt decât în număr de 1.989. Causa micșorării brusce a numărului lor a fost că proprietarii lor au aflat despre proiectul de desrobire al guvernului și, pentru a scăpa de datoria de a da pămînt acestor robi, i-au liberat de bună voe, gonindu-i de pe moșiile lor.

deiele sale. În județele Chișineu, Bălți și Orhei, există sate întregi de Țigani, și satul cel mai mare țigănesc este *Micleușani de lângă Chișineu*. Satul acesta se compune din 83 familii, fiind așezat pe un drum mare, la pârșele unui del acoperit cu pădure. Din depărtare, când călătorul se apropie de *Micleușani*, satul apare ca un morman mare de gunoi și noroi; împrejurul satului umblă potaie de câni flămânzi, iar la gura satului pe călător îl întâmpină o drăcie de copii goi. Casele satului sunt nisce bordeie miserabile, fără coșare sau alte acareturi; vite nu se ved de loc și puținul porumb semănat împrejurul satului e neprăsit și rău cultivat.

Cu acest nēm miserabil și nenorocit isprăvim descrierea fisionomiei etnografice a Basarabiei pe anii 1858—71. (1) De la acest an încôce materialul statistic a Basarabiei e lipsit cu desăvîrșire de date certe privitoare la demografia fie-cărui nēm care locuiesce Basarabia în parte și prin urmare voi fi nevoit a recurge la metode admise în statistică pentru a umple golul, care intenționat este făcut în lucrările de statistică ale Imperiului Rus de la 1871 încôce.

III.

FISIONOMIA ETNICĂ.

După datele statistice oficiale rusești Basarabia în anii 1858—71 a fost locuită de următoarele nēmuri:

<i>Români</i> .	692.000 locuitori
<i>Rusnaci</i> .	120.000
<i>Evrei</i> . .	78.750
<i>Bulgari</i> .	48.750
<i>Germani</i> . .	24.160
<i>Ruși</i> .	20.000
<i>Țigani</i>	11.490
<i>Ruteni</i> . .	6.000
<i>Armeni</i>	2.725

(1) Дело областного правления, 1813—1819; Пункты особенно для Райи Хотинской, *AL. Hasdeu manuscript*; Опытны статистическаго описанія, Скальковскій, 1852; Матеріалъ для статистики, Защукъ, 62 etc.

<i>Greci</i>	2.000 locuitori
<i>Poloni</i> .	800
<i>Elvețieni</i> .	538

Adecă, cu alte cuvinte, Basarabia de acum trei-deci de ani din totalul populațiunii sale avea:

<i>Români</i>	. 0.664
<i>Ruteni (Rusnaci)</i>	. 0.131
<i>Evrei</i> .	. 0.086
<i>Bulgari</i> .	. 0.052
<i>Germani</i> .	. 0.026
<i>Ruși</i> . .	. 0.021
<i>Țigani</i> .	. 0.010
<i>Ruteni</i> .	. 0.005
<i>Armeni</i>	. 0.002
<i>Greci</i> . .	0.002
<i>Poloni și Elvețieni</i>	. 0.001

Prin urmare populațiunea românească, care la 1812 număra în Basarabia 350.000 locuitori de acest nēm, după 41 ani s'a mărit, urcându-se la cifra de 692.000 suflete.

În monumentală lucrare de statistică a Rusiei (1) dresată de către ofițerii Statului-major rus și publicată la 1871, găsim următoarea tabelă privitoare la populațiunea Basarabiei pentru anii 1861—1871:

Popolațiunea Basarabiei după nēmuri:

<i>Ruși (Slavi)</i>	162.252
<i>Bulgari</i> .	25.684
<i>Germani</i> .	33.501
<i>Moldoveni</i>	692.000
<i>Evrei</i>	93.590
<i>Țigani</i> .	18.983
<i>Diversi</i> .	336

Din această tabelă a lucrării făcute de ofițerii Statului-major rus reese că Basarabia la 1861 era locuită de:

(1) Военно-Статистическій Сборникъ, составленный офицерами генеральнаго штаба поль редакціей генераль-маіора Н. Н. Обручева, 1871, pp. 93—95.

<i>Ruși . .</i>	15,8 la 100 din totalul populațiunii sale
<i>Bulgari</i>	2,5 »
<i>Germani.</i>	3,5
<i>Români</i>	. 67,4
<i>Evrei</i>	9,1
<i>Țigani.</i>	1,5 » » » » » »

Ceea ce confirmă aproape întocmai și calculele noastre în fracțiuni decimale, făcute după un studiu comparativ al tuturor isvórelor de statistică etnică tipărite în Rusia și privitoare la Basarabia.

După ce am stabilit fisionomia etnică a Basarabiei pentru anii 1858—1861, să trecem paralel la mișcarea populațiunii din această țară pentru anii 1858—1861, pentru a pute să ne dăm seama despre creșterea sa normală până în zilele noastre (creșterea vegetativă).

Datele statistice oficiale ale Imperiului Rus arată mișcarea populațiunii Basarabiei pentru anii 1843—1857, adică până la anul când o parte din Basarabia de la sud a trecut îndărăt către patria-mamă, în următorul mod : (1)

ANII	Totalul populațiunii	DIN TOTAL		Născerile		Mortalitatea		Numărul cășterilor
		BĂRBAȚI	FEMEI	BĂRB.	FEMEI	BĂRB.	FEMEI	
1843	715.120	381.533	337.687	17.630	16.820	11.224	10.858	7.782
1844	775.472	409.739	364.733	21.237	20.006	10.376	9.181	8.868
1845	785.175	411.775	374.400	20.494	21.492	13.075	11.950	9.047
1846	832.184	426.819	405.365	19.894	19.148	14.383	13.302	9.268
1847	831.174	438.509	393.665	19.537	18.785	13.308	12.477	7.814
1848	853.484	448.119	405.365	19.677	17.407	21.679	19.086	8.378
1849	860.299	461.718	398.681	17.673	16.428	16.161	15.239	8.363
1850	872.868	458.053	414.815	17.354	16.050	17.898	15.266	8.143
1851	902.354	473.682	428.672	18.675	17.036	16.005	13.876	10.873
1852	935.809	486.255	449.554	20.468	19.352	12.461	12.153	11.212
1854	966.954	503.530	463.424	20.200	20.534	16.877	14.614	8.861
1855	993.045	505.981	487.064	23.699	21.269	15.357	13.439	11.462
1856	990.274	504.489	485.785	23.323	21.981	15.425	13.519	11.168

Acastă tabelă, studiată mai cu de-amănuntul, ne arată că statistica oficială rusescă întocmită de ofițerii Statului major

(1) Военно-Статис. Сборникъ 1871, р. 95.

posedă multe greșeli, cari singure ne pot explica fluctuațiunile prea brusce ale cifrelor de la un an la altul.

Luând de basă însă aceste cifre, ca date oficiale, vom ave că până la 1849 densitatea populațiunii din Basarabia eră de 20 locuitori pentru o verstă pătrată; iar dacă vom luă numai populațiunea bărbătescă, vom ave câte un locuitor pentru 10 deseatine de pămînt.

La 1851 densitatea eră dejă de 21,05 locuitori (1) pe o verstă pătrată; și la 1856, adecă în anul încheierii Tractatului din Paris, de 29,23 locuitori pe o verstă pătrată. (2)

Analisând mai departe tabelele statisticei oficiale, vom descoperi că populațiunea bărbătescă în Basarabia covîrșesce tot-deauna numărul populațiunii femeesci; diferența medie este de 100 : 91,29. Asemenea, tot pe temeiul acestor tabele studiate paralel cu mișcarea *emigrațiunii* și *imigrațiunii*, precum și a altor cauze cari au avut înrlurire asupra creșterii populațiunii de la 1812 până la 1856, vom constată că creșterea normală a populațiunii Basarabiei, adecă acea datorită numai covîrșirii numărului nascerilor asupra numărului morților, a fost în termin mediū de 10.450 pe an.

Din statistica oficială rusescă privitoare la nascerile după sex, rezultă că în Basarabia se nasce câte un băiat pentru 22,23 de locuitori bărbați și câte o fată pentru 21,95 de femei. Raportul băeților născuți către fete este de 100 : 94,14. (3)

Așă dar, dacă vom considera că populațiunea Basarabiei în anul nefast pentru acest pămînt românesc (1812) a fost de 350.000 saū, precum consideră statisticianul rus d-l Zasiuk (4), de 354.460 locuitori și vom adaoge la acéstă cifră suma creșterii normale anuale de 10.450, vom descoperi că populațiunea totală a Basarabiei trebuia să se îndoiască în termin de 34 de ani. Acésta, firesce, fără a luă în considerațiune emigrarea saū imigrarea, adecă emigrarea Românilor din Basarabia dincolo de Nistru, saū imigrarea Bulgarilor și altor nēmurī străine în Basarabia.

Pentru a stabili într'un mod cert acești din urmă doi

(1) Recensămîntul IX al lui *Keppen*.

(2) Военно-Статист., Сборникъ.

(3) In statistica lui Bulgarin din anul 1834.

(4) Матер. для Ст. Бессарабiи, Защукъ, р. 184.

factori privitori la crescerea populațiunii Basarabiei, vom înregistra aci următoarele date :

Statistica oficială a Basarabiei, dintre anii 1837—1857, ne arată că în curgerea acestor 20 de ani, iar nu în termen de 34 ani, precum am stabilit mai sus, populațiunea țării s'a îndoit.

Faptul acesta ne dovedește că, în afară de crescerea normală, care a fost baza calculelor noastre, populațiunea a mai crescut și din alte cauze, și anume din cauza imigrațiunii în țară a elementului străin. Și în adevăr, studiând tabelele statistice oficiale privitoare la mișcarea imigrațiunii în Basarabia, găsim că, în termen mediu, în curgerea anilor 1837—1857, s'a așezat în Basarabia anual peste 21.000 coloni străini.

Din altă parte, pe când puhoiul străin se așeză pe acest pământ udat de atâta sânge român, un număr mare de Români din spre miedă-noptea Basarabiei, parte emigră spre Bugéc, unde se așeză pe pământurile golite de Tătari, parte treceă Nistrul și se așeză în stepele guvernământului Herson.

Acastă emigrare a elementului român din Basarabia a început dejă în secolul XVIII, când mulți Români din toate straturile societății mergeau din țară de se înscriau în regimentele de Cazaci din sudul Rusiei. Așa de pildă la 1753 vedem formându-se pe malurile râului Bug un soi de Cazaci, numiți *Bugskie Cazaki*, cari au întemeiat pe acolo nise sate ce se află așezate pe riulețele Iagul, Tașlic, Verblușca, Komisarovca și chiar Domotcani și Samotcani, ce se revarsă în Dnipro, la hotarele guvernământului Ecaterinoslav. Acești Cazaci în majoritatea lor s'au recrutat printre Români din Basarabia de către un Vasile Lupu numit și Zveroff. (1)

(1) În satul Cantacuzovca de pe Bug autorul a auzit un cântec vechiu rutén, cântat de Ruteni și în care se pomenesce despre înscrierea acestor Români printre Cazaci; iată o strofă din acest cântec istoric:

Іак пришли до нас все волошныи
Все волошныи, та всі хороши.
В Казакі воші записалыся
З нами побраталыся.»

Adecă pe românește :

Au venit la noi Valachi

«Acest polcovnic Lupu a adus de dincolo de Nistru și a stabilit pe Bug în anii 1753 — 1765 peste 1.800 de ómeni, puindu-î sub comanda lui Adabaș», scrie marele monografist-istoric Costomarov în istoria sa despre Cazaci. Românii aceștia au format apoi 23 *rote* (companii) de Cazaci, trăind în nisce sate-cetăți, cari la 1783 numărau 1.500 curți, 15 biserici, cu o poporațiune de 2.000 familii, din cari 500 capi de familie serviau ca Cazaci.

Pe la 1791 și la 1803 alți Români trecură Nistrul și se așezară în stepele de la Ociacof. Din acești Români s'au format dincolo de Nistru următoarele sate, situate de-alungul Nistrului: *Ovidiopol, Maiaki, Dubasariș-noi, Tiraspol, Slobozia-Hanului, Ananiev, Bobrinețu, Balta*; în toate aceste sate și tirgușore, Românii s'au amestecat cu Rutenii.

La 1792, după încheierea Tractatului de pace de la Iași, Împărătesa Ecaterina a dat un ukaz (2) cu data de 27 Ianuarie, în care stă scris (capit. 5): «Boerii moldoveni, cari de bună voe și cu mare osîrdie s'au făcut supuși ruși, merită a primi ca dar pămînt și moșie.» După acest ukaz imperial 26 boeri moldoveni au căpătat moșii în județele Tiraspol și Ananiev din guvernămîntul Herson, dincolo de Nistru; întinderea acestor moșii a fost de 260.000 deseatine și, în curgere de 9 ani de zile, boerii aceștia au adus de au așezat pe pămîntul dăruit mul de Români din Basarabia, formând din acești emigranți 20 de sate.

Tot pe această vreme alți Români de la nordul Basarabiei s'au ridicat de au trecut Nistrul și s'au așezat prin stepele Ociacovului, golite de Tătari; ei au ales locuri de seliște între limanul Telegul și riul Bug (2), unde trăesc și acum descendenții acestor emigranți, formând satele romănesci *Tașina, Berezina, Boldana, Cantacuzovca*, etc. Acest sat din urmă a fost înființat de către boerii Ioan și Nicolae Cantacuzino, veniți acolo pe la 1790. (3)

Toți frumoși,
S'au înscris în Cazaci,
S'au înfrățit cu noi

(1) Vezi Ukazul Împărătesei Ecaterina. (*Biblioteca Academiei.*)

(2) Aceste sate au fost vizitate d-l d-l T. T. Burada, care le-a descris într'un articol publicat în *Convorbirile Literare.*

(3) Mai multe documente privitoare la acești boeri se află acum în

Poporațiunea română de dincolo de Nistru și-a păstrat până acum limba sa maternă, portul și obiceiurile părintești; căsătorii mixte între Români și vecinii lor Ruteni se fac foarte rar. În momentul de față, după ultimele date statistice oficiale rusești, în guvernământul Ecaterinoslav locuiesc o poporațiune română de 26.574 locuitori, iar în guvernământul vecin cu Basarabia, Podolia, locuiesc o poporațiune română de 42.481 suflete și în fine în guvernământul limitrof Herson locuiesc peste 210.146 Români. Acești din urmă nu numai că nu s'au rusificat, dar din contră au românizat pe Rutenii cari s'au amestecat printre ei.

Așa dar emigrațiunea elementului român din Basarabia s'a făcut înainte de 1812, iar de la acest an a încetat, transformându-se într'o mișcare lăuntrică a poporațiunii; deja pe la 1820 vedem peste 9.000 de familii române, ridicându-se din partea de sus a Basarabiei și, în loc de-a apuca calea obicinuită dincolo de Nistru, scoborându-se în Bugéc și așezându-se pe la Bolgrad, Doluchioi, Erdec-Burnu, Babel, Hadji-Abdula, unde crează satele *Barta*, *Satul-nou*, *Impușita*, *Văruita*, *Fricăfeș* și altele.

Pe temeiul acestor fapte putem dar conchide cum că emigrațiunea elementului român din Basarabia n'a putut avea de la 1812 încôce o înriurire vătămătoare asupra trăsuriî dominante a fisionomiei etnice a Basarabiei. Din contră, elementul acesta român așezat dincolo de Nistru înaintea anului nefast pentru Basarabia formeză astăzi un zid de santinelă etnică, care apără Basarabia de năvala puhoiului străin.

Acestea stabilite, să reluăm firul întrerupt al studiului tabelurilor statisticeî oficiale a Basarabiei.

Din tabela oficială pentru anii 1817—1858 reese că mortalitatea în Basarabia, în termin mediu, ni se înfățișeză prin raportul 1: 30,63, adică un deces pentru 30 locuitori. Mortalitatea după sex este: la bărbați 1: 30,42 locuitori, iar la femei 1: 30,90 locuitori, ceea ce ne dă ca raport între mortalitatea ambelor sexe 100 de bărbați la 90,03 de femei.

În general, mortalitatea prin orașe e mai mare decât prin sate; în Basarabia această regulă generală nu se manifestă,

mânile proprietarilor satului Iastrebinovca a d-lor Martînovsehi. Satul Iastrebinovca e aprôpe de Cantacuzovca.

și mortalitatea prin sate este egală cu mortalitatea prin orașe. Așa cel puțin a fost pentru anii 1816—1858. De la acest din urmă an lucrurile s'au schimbat și regula generală se poate aplica și Basarabiei. Părerea noastră este, că cauza nepotrivirii regulei generale pentru anii 1816—1858 reșede în greșala statisticei oficiale și această părere se sprijinesce chiar pe datele publicate de către Societatea Geografică Rusă pentru anul 1851, la care găsim următoarea tabelă privitoare la mortalitatea în Basarabia:

Morți la 1851.

Bătrâni de la 50 până la	60 ani:	2.043
60	70	1.664
70	80	1.028
80	90	420
90	100	148
» 100	110	7
» 101	120	3

În anul 1849 au murit bătrâni de 110—120 ani: 14 locuitori, în anul 1850 au murit ómenî de 100 ani 7, iar de 110 au murit 4. Aceste cifre ne arată orîcum, că împrejurările naturale, în cari trăiesce omul în Basarabia, sunt în genere favorabile unei vieți lungi.

Invederat că Basarabia posedă localități nesănătóse, precum sunt de pildă unele din localitățile din fostul județ Cahul de lângă Dunăre, de pe malurile mlăștinóse ale Reutului, unde bătúe frigurile palustre; dar, afară de aceste localități lesne de însănătóșit, restul țerii se bucură de o climă sênătósă.

Altă dată Basarabia eră adese-orî bătuită de epidemii ca cholera, ciuma; această din urmă a fost adusă în țeră de armata rusescă la 1812, 1819, 1825 și 1828; cholera a bătuit în Basarabia la 1832, 1848 și 1855 și ultima dată la 1893—94. Și această bólă gróznică a intrat în țeră tot din Rusia. Asemenea și *tifosul*, *scarlatina*, *variola* și *pustula maligna*, când nu sunt sporadice, sunt aduse din Rusia; singură *dysenteria*, dintre bólele infecțioase, este o bólă ce s'a încuibat în Basarabia și nu este de proveniență rusescă.

Poporațiunea Basarabiei până la 1858 eră așezată în șapte

orașe, capitale de viecezdi (județe), trei porturi, 4 posadi (sate mari), 24 târgușore, 28 slobozii, 769 comune rurale, 254 cătune, 10 stanițe sau sate căzăcesci, 124 coloni și 88 falvarcuri, adică în total 1.273 localități. (1)

La 100 de locuitori vine:

Pentru orașe . 17,82
județe . 82,18

La 100 de bărbați vin femei:

Pentru orașe . 92,1
sate . 97,24

După datele Comitetului central de statistică de pe lângă Ministeriul de Interne din Petersburg, în Basarabia densitatea populației pe județe a fost următoarea la 1856:

JUDEȚE	PE VERSTĂ PĂTRATĂ		PE MILĂ PĂTRATĂ	
	fără orașe	cu orașe	fără orașe	cu orașe
Hotin	41,07	44,41	1.969,51	2.149,01
Chișineu	30,73	58,14	1.467,60	2.815,02
Orhei	30,32	31,58	1.474,63	1.593,02
Soroca	27,42	28,84	1.329,24	1.395,80
Iași	19,85	21,55	256,77	1.042,97
Bender	18,60	22,67	897,68	1.097,24
Akerman	16,21	19,38	786,67	938,03
Total	24,55	29,66	1.187,70	1.435,50

Tabela acésta ne arată că, la 1856, județele Hotin, Chișineu, Orhei și Soroca au fost populate aproape îndoit comparativ cu județele Iași, Bender și Akerman, iar în ceea ce privește județul Ismail, densitatea populației sale va fi arătată mai departe, de ôre-ce la 1856—57 acest județ n'a aparținut Rusiei.

(1) După retrocedarea celor trei județe din sud, Basarabia posedă 1.400 localități ca orașe, sate și cătune (statistica pentru anul 1893).

IV.

LOCUITORII DUPĂ CLASELE SOCIALE.

Din totalul populațiunii Basarabiei până la 1861, peste 800.000 locuitori de ambe sexe, adică $\frac{4}{5}$, erau locuitori rurali și numai 183.790 locuiau în orașe. Așa că la 1858, în Basarabia, la 100 de locuitori, în termin mediu, veniau 15 orășeni și 85 locuitori săteni. Iată tabela oficială în această privință, pe județe: (1)

J U D E Ţ E	ORĂŞENI	SĂTENI
Chişineu .	46%	54%
Orhei .	4%	96%
Iaşi	5%	95%
Soroca .	5%	95%
Hotin	10%	90%
Bender.	10%	90%
Akerman .	27%	73%

Acastă populațiune împărțită în locuitori de sate sau populațiune rurală și locuitori de orașe se desparte, după legile Imperiului Rus, în mai multe clase sociale sau *soslovia*. Fie-care din aceste clase are drepturi și datorii speciale către stat, fie-care se bucură sau nu de anumite privilegii și prerogative. Despărțirea numerică a populațiunii Basarabiei în clase pentru anii 1861—1871 eră următoarea:

Nobilimea din Basarabia.

	Bărbați	Femei	Total
Nobili ereditari .	1.996	1.799	3.735
„ individuali	2.453	2.411	4.864

Clasa duhovnicască.

Clerul miran ortodox .	7.230	6.558	13.788
Călugări	2.453	2.411	4.864

(1) Матеріалы для Стат., Запукъ, 1871.

	Bărbați	Femei	Total
Clerul armén-gregorian.	38	32	70
armén-catolic	8		8
luteran .	16	12	28
israelit	70	56	126

Clasa industriașilor, comercianților și meseriașilor.

Cetățeni onorifici (1)	ereditari	57	52	109
	individuali	20	22	42
Comercianți .		7.230	6.558	13.788
Tirgoveți (mesciani)		112.890	113.760	226.650
Meseriași (breslași)		3.444	3.145	6.589

Poporațiunea rurală.

Țărani împroprietăriți pe do-				
meniul statului	34.929	32.555	67.484	
Coloniști.	45.047	42.782	87.829	
Foști robi (2)	agricultori	2.666	2.424	5.090
	argați	2.494	2.432	4.926
Țărani (foști clăcași) .	248.957	246.819	495.776	
Răzeși.	11.216	9.724	20.940	
Armata la 1861.	21.369	1.171	22.540	

Militari.

Reserviști bătrâni	443	173	616
Soldați infirmii cu familie	882	146	1 026
Copii de soldați orfanii.	348	23	371
Cazaci.	6.804	5.548	12.352

Totalul populațiunii după această tabelă oficială este de 512.311 bărbați și 476.20 femei sau 988.431 locuitori de ambe sexe.

În procente, această populațiune ni se va înfățișa prin urmare în următorul mod:

-
- (1) *Cetățen onorific* în Rusia este un rang, care se dă comercianților și industriașilor pentru anumite servicii aduse.
 (2) Majoritatea Țigani, minoritatea Ruși și Ruteni.

Poporațiunea agricolă .	68%
din care robî .	0,5%
Poporațiunea orășenescă	24%
Armata .	2%
Clerul	1,5%
Străinii .	0,5%

Pentru a face să se pricépmă mai temeinic despărțirea populațiunii pe clase (soslovîa), credem necesar a deschide aci o parentesă și a da câte-va explicațiuni privitoare la istoricul claselor din Basarabia.

După anexarea Basarabiei de către Rusia, în această țără încetul cu încetul s'aș pierdut multe din deosebiri de clase cari au existat acolo în curgerea istoriei Moldovei. Cu totă transformarea socială care s'a făcut de la 1812 încôce, unele din vechile ranguri și deosibiri de clasă s'aș păstrat, contopindu-se cu rangurile rusești sau prefăcându-se în anumite ranguri analóge din Imperiul Rus. Așă s'a întîmplat cu deosebirile cu clase vechi, precum sunt: *boeri*, *boernași*, *mazili*, *răzeși*, *ruptași-de-cămară*, *ruptași-de-visterie*, *breslași*.

Boerii moldoveni din Basarabia au fost recunoscuți de Rusia ca clasă de privilegiați prin naștere și familiile acestor boeri au fost înscrise în cartea eraldică a Imperiului Rus. Despre clasa boerilor a se vedé la anexe. După boeri, pe scara claselor sociale, vin *boernași*. Precum se scie, clasa acésta s'a format din ampoliații inferiori ai Moldovei și într'însa se înscriau de obicei foști (biv) polcovnici, postelnici, vel căpitani, vel șătrari etc. Guvernul rus, pe acei din boernași moldoveni pe cari i-a găsit în serviciul statului, precum și pe copiii lor, i-a recunoscut de *nobili individuali* (licínoe dvoreanstvo), dându-le următóarele privilegii: scutire de knut sau altă pedépsă corporală, scutire de impositul pe cap, precum și de orí-ce bir personal către stat, înscriindu-i printre «sufletele nebirnice» (nepodatnaia dușa). Boernași mai aveaș apoi drept de a intră în serviciul statului, fie ca civili, fie ca militari, folosindu-se de tóte privilegiile nobilimii individuale din Rusia. După recensămîntul din anul 1850, în Basarabia s'aș aflat 22 familii de boernași moldoveni, compuse din 116 indiviđi de ambe sexe. În anul 1856 despre boernași moldoveni nu se mai pomenesce nimic în recensămîntul făcut, de óre-ce toți acești boernași s'aș con-

topit în elementul rus de funcționari de stat; dispărând însă boernașii, Basarabia de astăzi este hărăzită cu o clasă numeroasă de cinovnici ruși, cari sunt în mare parte *nobilii-individuali*, dacă nu prin drept de naștere, apoi cel puțin prin rangul funcțiunii ce ocupă.

După boernași veniau *mazilișii*. Guvernul rus a recunoscut prerogativele acestei clase vechi și le-a îngăduit de a nu plăti bir pe cap de familie, de a fi scutiți de knut și alte pedepse corporale din ordinul administrațiunii, ci numai prin hotărîrea instanțelor judecătorești, de a avea drept să alégă din sinul lor pe căpitani de maziliș, însărcinați cu afacerile obștei. Dar, recunoscînd aceste drepturi, guvernul rus a impus mazililor următoarele sarcine: de a se prezenta la chemarea ocârmuirii pentru transporturi de ôste, pentru călăuze, poștă etc. În Basarabia modernă, deși există încă până acum maziliș, guvernul rus i-a egalizat însă cu așa numiții *odno-dvorti*, adică nobili săraci nebirnici.

Alături cu mazilișii, pe aceeași scară socială, au fost *ruptașii*, adică descendenții clericilor cari n'au îmbrățișat cariera duhovnicescă. Guvernul rusesc, pe temeiul faptului că în Moldova nici odată n'a existat o clasă duhovnicescă a parte și că clerul moldoven se compunea numai din preoți, iar nu și din gradele inferioare de diacon etc., a contopit pe ruptași cu mazilișii.

Acum vre-o 20—25 ani mai erau în Basarabia ômenii cari se diceau *ruptași-de-visterie* și *ruptași-de-cămară*. Ômenii aceștia erau descendenții colonilor străini și anume Bulgari și Sîrbi, cari s'au așezat în Basarabia încă de pe vremea Domnitorilor Moldovei; printre acești ruptași erau și Moldoveni, cari au venit în Basarabia din Moldova. Numirea acestor ômenii *ruptași-de-visterie* indică că ei datorau bir către visterie, iar *ruptași-de-cămară* că ei plătiau bir către cămara domnescă. Atât cel dintâi, cât și cel din urmă, n'au fost luați în considerațiune de ocârmuirea rusescă.

Restul populațiunii din Basarabia se compune din țărănime, care până la 1861 locuia saă pe pămîntul său propriu, saă pe pămîntul statului, orî în fine pe pămîntul proprietarilor moșierî, adică al boerilor, mănăstirilor și particularilor cu avere.

Țeranii de pe moșiile particularilor erau obligați față cu

proprietarul moșiei: *a)* de a munci 12 zile pe an în folosul proprietarului; *b)* de a-l da dijmă asupra tuturor produselor cultivate de el; *c)* de a păzi pădurea proprietarului, având pentru acesta drept la uscături; *e)* de a lucra pentru întreținerea drumurilor, pădurilor și stăvilarelor (zăgazuri) etc. Țăranii aceștia erau slobozi de a părăsi satul și a se ridica de pe moșia proprietarului și a se muta aiurea, fie pe un pământ cumpărat, fie arendat. Acest drept de a se muta, precum și dreptul de a posedă averea lor proprie, deosebiă pe țăranii români de țăranii ruși, cari, fiind robi, n'aveau aceste drepturi și, ca robi, puteau să fie vinduți ca nisce vite de proprietarul lor.

După ce Rusia a luat Basarabia, dînsa n'a cutezat de a se atinge de starea socială a țăranilor români; despotă în-lăuntru Imperiului său față cu poporul rus, ocărmuirea imperială credeă pururea necesar de a-și atrage iubire și simpatie printre popoarele din Orientul Europei. Și pe când în Rusia domniă cea mai mare asprime în relațiunile reciproce ale proprietarilor cu robii lor țăranii, în Basarabia, la 1834, printr'un «ukaz» imperial cu data de 24 Ianuarie, toți proprietarii de moși erau obligați ca, cu începere de la 1836 Aprilie 23, să închee cu țăranii lor contracte reciproce, scrise și încheiate de bună voe și fără nici o siluire, prin cari să se stipuleze într'un mod detaliat datoriile și drepturile ambelor părți contractante. Firesce că aceste contracte sau tocmele agricole n'aveau de loc ca scop ușurarea stării țăranilor, ci numai și numai reglementarea unor relațiuni de clase. În loc de a fi ore-cum în favoarea țăranimii, contractele în cestiune s'au încheiat prin ajutorul cinovnicilor ruși în așa mod draconic, în cât țăranii în curînd începură a se înscrie cu miile printre locuitorii țărgoveți, bănuind cu drept cuvînt că «ukazul» imperial eră primul pas spre robirea lor definitivă. Ferberea prin sate eră mare și guvernul rus, temîndu-se ca nu cum-va întrégă această populațiune muncitoare să începă a emigră, a luat dispozițiuni, dintr'o parte ca între orășeni să nu se înscrie decât breslași, iar din alta să se întocmescă un *contract normal* între proprietarii și sătenii. Acest contract normal (1)

(1) *Контрактъ нормальный*, 1846, издапіа Леониде Дегу.

s'a tipărit la 1846 și s'a împărțit prin comunele rurale.

În Basarabia de mătă-nópte există, atât ca sate compacte, cât și prin sate țărănești, într'un mod individual, o clasă de răzeși. Răzeșii aceștia, la 1861, s'aū contopit cu desăvîrșire cu restul țăranimii împrorietărite. Acastă poporațiune vigurósă a sciut să ție pept în curgere de jumătate secol înichităților stării economice create de Rusia, dar în definitiv s'a vėdut biruită și a fost silită a-și apără răzeșia prin crearea dreptului de *minorat*, lăsând pe copiii sėi majori să emigreze. Emigranții români cari aū părăsit Basarabia și s'aū așezat dincolo de Nistru și chiar prin Caucas sunt în majoritatea lor fiil de răzeși.

În fine, mai erau țăranii argați pe la curțile boerescė, cio-banii, pădurarii, prisăcarii etc., cari compuneaū clasa *breslașilor*. Pe la 1816, guvernul rusesc avea de gând a-ı egală pe aceștia cu robiil din Rusia, dar constatând cum că breslașii se făceaū argați de bună voe după un fel de tocmelă cu proprietarii, s'a lepădat de odiosul sėu proiect, deși uniil din proprietari înmănară petițiunii în sensul dorinței ocărmuirii.

Orı-cum, rămăne netăgăduit acum, după tóte actele ce se păstréză de pe aceste timpuri în archiva de la Chișineū, că guvernul rusesc, contrariū obiceiului sėu de a robl pe țăranı, dăruind sate întregi cu pămînt și locuitorı cinovnicilor și generalilor sėi, n'a voit a face același lucru tocmăi la hotarele Imperiului și a lăsat slobodă țăranimea română din Basarabia. Causa acestei dispozițiunii a fost îngrijirea de a nu perde acastă poporațiune muncitoare, care ar fi fugit cu mic și mare dacă în Basarabia s'ar fi introdus robia muscălescă. Țăranimea română din Basarabia eră indispusă în contra Rușilor, eră fórte bănuitoare și trebuil mare vigilență din partea administrațiunii rusescė, pentru a o înduioșă să nu-și părăsescă căminele și să nu trecă în Moldova cu miile.

Împrorietărireă țăranilor. Împrorietărireă țăranilor din Basarabia s'a făcut *de jure* la 1861 în 8 Februarie, iar *de facto* pe la 1869. Întărđierea se datorı încăpăținării proprietarilor moșierı și mai cu sémă a proprietarilor nobili (*dvo-reanstvo*) din Basarabia, cari stăruiaū pe lângă puterniciil favoriți ai timpului ca emanciparea sclavilor din Imperiul

Rus să n'aibă absolut nici o înrîurire asupra sorței țăranilor clăcași din Basarabia. Solicitarea nobilimii basarabene se întemeia pe considerațiunea că clăcașii din Basarabia n'aū fost nici odată sclavi proprii și că improprietărirea lor va ruina nobilimea. Pentru a sprijini pretențiunile sale, nobilimea a delegat din partea sa pe Principele Constantin Muruzi împreună cu Principele N. Cantacuzino, cari la 1869 aū solicitat audiență la Impăratul Alexandru II. Acastă audiență, din cauza scopului său, cu mare greutate a fost obținută de către delegații nobilimii basarabene. Tote stăruințele nobilimii aū fost respinse de Impărat, care în cesțiunea emancipării țăranilor s'a arătat mumă față cu nobili, mea rusă și ciună față de cea română (precum și cea polonă). Impămîntenirea țăranilor din Basarabia și Polonia s'a făcut pe o basă incomparabil mai echitabilă pentru săteni, decât a fost făcută pentru restul Imperiului Rusesc. Așa, de pildă, pe cînd țăranii din centrul Rusiei liberați din robie aū căpătat de cap de familie câte o deseatină și jumătate, țăranii din Polonia rusescă și cei din Basarabia aū primit câte 8—13—16 *deseatine* pe fie-ce cap de familie.

Considerațiunea de căpetenie, care a călăuzit pe guvernul rusesc în această privință, a fost crearea simpatiilor în mijlocul populațiunii rurale de pe marginile Imperiului și anume pe acolo pe unde hotarele politice despărțesc în două una și aceeași unitate etnică. Cu acest mijloc, *legenda despre Impăratul rusesc*, propagată de către agenții ruși în Galiția austriacă și în Bucovina printre Ruteni și în România de dincoace de Prut, ajunse să răsune până chiar dincolo de Balcani.

Impămîntenirea țăranilor din Basarabia, după legea din anul 1869, s'a făcut în următorul mod: (1)

Toți țăranii din Basarabia, cari locuiaū pe pămîntul proprietarilor particulari, precum și pe al mănăstirilor, aū fost improprietăriți acolo unde s'aū găsit stabiliți. Acest pămînt țăranii l'aū rescumpărat în condițiuni anume stabilite de lege. Țăranii așezați pe pămîntul rzășesc n'aū fost improprietăriți.

Pentru pămîntul de arătură, precum și pentru imașuri, țăranii aveau tótă latitudinea din parte legii de a se învoi de bună voe cu proprietarii. Pentru aceste învoeli nesilite.

(1) Объ устройству сельскаго населенія, р. 8.

legea stabilă un fel de *cinovnici* speciali, numiți *intermediari de pace* (mirovie posredniki). În caz când înțelegerea de bună voe între proprietari și țăranii nu se putea obține, atunci țăranii, pe temeiul legii, căpătau: pământul din siliștea satului întreg, apele: ca izvoare, iazuri, fântâni și altele pentru adăpat vitele, pământurile acoperite cu vii, livezi, imaș, finețe și pământul de arătură, pe care-l posedau țăranii de la proprietari pe vremea clăcei și a boerescului său după alte obiceiuri vechi; legea prevedea asemenea dreptul pentru țăranii la uscături și lemne de construcție pentru case din pădurea proprietarului de moșie.

După legea de împroprietărire, toți țăranii de po moșiile particularilor trebuiau să fie împroprietăriți, adică atât cei căsătoriți, cât și cei necăsătoriți, veduvii și vedanele cu copii, precum și acei țăranii cari s'au găsit înscrisi ca orașeni, însă rămăseseră stabiliți pe la vetrele lor.

Pământul, sună legea de împroprietărire, fie de arătură, fie pășune, islaz, etc., pe care țăranii îl arendați de la proprietari și a căruia întindere nu covârșesce 13 desetine (1) și 1768 stinjenii pătrați pe cap de familie, devine de drept partea de împroprietărire a țăranilor. De altă parte, țăranii cari arendați mai puțin pământ decât această normă arătată în lege aveau drept să ceară ocompensație până la limita prevădută.

După legea de împroprietărire, fie-care țăran cap de familie a primit următorul lot de pământ:

În județul Hotin, unde calitatea pământului s'a clasat în două categorii, țăranii au primit din calitatea întâia câte 8 desetine pe unitatea de împroprietărire, iar din calitatea a doua a câte $8\frac{1}{2}$ desetine; *în județul Iași* (Bălți), țăranii au căpătat câte $9\frac{1}{2}$ desetine pământ; *în județul Soroca*, unde pământul a fost clasat în două categorii, după calitatea sa, ei au primit câte 8 desetine din categoria întâia și $9\frac{1}{2}$ din categoria a doua; *în județul Orhei*, câte 8 desetine; *în județul Chișineu*, din categoria întâia 8 desetine și din categoria a doua câte $9\frac{1}{2}$ desetine; *în județul Bender*, din categoria în-

(1) Desetina după legea de împroprietărire a fost stabilită ca egală cu o falce minus 725 stinjenii pătrați, sau falcea = o desetină plus 725 stinjenii pătrați. După textul legii, *deseatina* a fost considerată oficial ca egală cu 2.400 stinjenii pătrați, iar falcea egală cu 3.125 stinjenii pătrați.

tăia câte 10 $\frac{1}{2}$ deseatine, iar din categoria a doua câte 11 $\frac{1}{2}$ deseatine; în fine în județul Akerman, câte 13 $\frac{1}{2}$ deseatine.

Aşa dar, cantitatea pământului pentru împroprietărire a variat între 8—13 $\frac{1}{2}$ deseatine şi deosebirea se întemeie pe calitatea pământului, iar nu pe forţa economică a țăranului. În județele de la mătă-nópte, unde pământul este foarte bun, țăraniî au căpătat de la 8 până la 9 $\frac{1}{2}$ deseatine; iar în județele de la mătă-qi, unde pământul e cam nisipos, ei au primit de la 10 până la 13 $\frac{1}{2}$ deseatine.

Afară de pământ, legea de la 1861—1869 mai prevăduse că pădurea nu intră în categoria pământurilor pentru împroprietărire, dar pământurile acoperite cu tufiş, acele de sub imasuri şi islaz, de cari țăraniî se folosiaŭ după vechiul obiceiŭ, rămăneăŭ proprietatea țărănilor. Asemenea, în județele de câmp, locurile acoperite cu stufărie, unde țăraniî se aprovizioneăŭ cu combustibil, rămăneăŭ proprietatea comunelor rurale. Pământul sterp, nisipos şi petros, precum şi spațiul ocupat de căile de comunicațiune, cari treceăŭ drept pământ de împroprietărire, după legea de la 1869 nu se prenumăraŭ drept pământ cultivabil pentru împroprietărire.

Asemenea legea de împroprietărire stabili că apele pentru adăpatul vitelor, precum sunt iazurile, piraiele, pârlógele, fântănele de isvóre, vor rămăné proprietatea comună a proprietarului cu obşteă țărănescă a satului. În cas însă când proprietarul va voi să reŭie aceste ape pe séma sa, atunci va trebui să creeze pe socotéla sa alte locuri cu apă potabilă pentru vitele țărănilor, «şi aceste locuri vor fi tot aşă de apropiate de sat, precum au fost cele reŭinute pe séma sa. Dacă însă aceste locuri pentru adăpat vor fi mai departe, atunci se vor despărŭi şi îngărădi de păşune şi câmpul de bucate, lăsându-se drumuri bune peste proprietatea particulară, pentru vitele sătenilor», sună legea de împroprietărire.

Ca pământ de silişteă satului, după legea de la 1869, se consideră pământul întreg ce se află sub casele şi acaretele țărănilor, împreună cu cel ocupat de vii, grădinii cu pomi, cânepă, bostănării, arie, prisăci şi stradele cu piețele satului, afară de piața unde se fac tîrguri, care rămăneăŭ proprietate particulară.

Inalienabilitatea pământului de împroprietărire este stabilită în următorul mod de legea din anul 1869: (1)

«Pământul de împroprietărirea țăranilor rămâne sub denumirea de pământ obștesc (mirskaia zemlea), pentru care țăranii vor plăti despăgubire după dispozițiunile legii de față. Acest pământ va rămâne al obștei (selskoe obșestvo). El nu va pute deveni în nici un cas proprietate particulară, nici în total, nici în parte, formând un pământ inalienabil al țăranilor, menit a servi pentru hrana clasei rurale.»(2)

În acest mod guvernul rusesc părea că voescă să introducă în Basarabia tipul proprietății agrare existente în Rusia. Părerea acésta, împărtășită și de opiniunea publică pe timpul emancipării, s'a dovedit de atunci încóce că eră cu totul greșită. Guvernul rusesc a introdus în legea de împroprietărire articolul de mai sus numai și numai pentru înlesnirea fiscului, care în Rusia este întemeiat pe unitatea contribuabilă a comunei rurale, fiscul percepând dările nu direct, ci prin intermediul comunei, care ridică la rîndul său darea individuală asupra locuitorilor săi.

Loturile din pământul obștesc, explică apoi legea de la 1869 fie din siliștea satului, fie la câmp, sau altul al capilor de familie, rămâne moștenirea inalienabilă a membrilor familiei. Când lotul trece în proprietatea descendenților, el pôte fi parcelat, însă cu condițiunea *a nu fi mai mic* de $\frac{1}{4}$ din întregul lot primit la împroprietărire.

Acéastă dispozițiune a legii a dat următorul rezultat, al cărui efect se manifestă abiă acum în Basarabia. De la 1869 s'a făcut dejă o rotațiune deplină în moștenirea pământului de împroprietărire; în județul Hotin, de pildă, copiii țăranilor, cari au primit la împroprietărire lotul de opt desetine, l'au îmbucătățit până la limita legală, așa că astăzi sunt dejă pe acolo sate, unde țăranii nu posedă decât câte două desetine pe cap de familie.

Răzeșii de la Nordul Basarabiei, pentru a-și scăpă răzeșia de îmbucătățire au introdus pe calea *obiceiurilor pămîntene minoratului*, de aceea din satele răzeșesci ese mereu un element óre-care de emigranți, cari părăsesc satul și emigréză, așezându-se sau în lăuntru Basarabiei, sau trec Nistrul în

(1) *Орг. устройство селскаго хозяйства*, cap. I, art. 35—42, p. 12, edițiune oficială.

(2) Idem, cap. I, art. 35, p. 12.

guvernămintele limitrofe a Rusiei. Acești emigranți în Țările noastre au ajuns a se așeza chiar dincolo de riul Volga, în guvernământul Ecaterinodar și la Caucaș.

În județul Iași (Bălți) asemenea lotul îmbucătățit a ajuns de $2\frac{1}{4}$ deseatine; în județele Soroca, Orhei, Chișineu la aceeași cifră.

Loturile, ai căror proprietari n'au lăsat copii, după lege trec direct la comuna rurală. Legea de la 1869 dă drept Țăranului a cedă lotul său de pământ unui alt Țăran, însă acesta din urmă trebuie neapărat să fie locuitor al aceleiași comune. Dreptul acest de a revinde lotul său unui consătenin a avut de efect crearea prin sate a unor săteni fruntași, precum și a unui element despropriat de săteni argați. Numărul acestora din urmă crește mereu.

În cazul când un Țăran ar trece din clasa agricolă într-o clasă orășenească, legea de la 1869 prevedea că dînsul pierde dreptul său la pământul de impropriat, care trecea la comună.

În afară de locurile pentru adăpatul vitelor, legea de impropriat mai prevede că Țăranii au drept de a se folosi asemenea și de celelalte ape, ce se vor afla pe pământurile de impropriat, și anume pentru construirea canalelor de irigațiune, pentru mori de apă (afară de apele navigabile etc.).

În ceea ce privește dreptul la vînat, legea de la 1869 prevede că acest drept este rezervat exclusiv proprietarului, iar Țăranii au drept numai la distrugerea animalelor sălbatice, vătămătoare pentru agricultură și gospodăria casnică. În caz însă când, vînînd, proprietarul ar ocasiona daune Țăranului, el va despăgubi pe păgubaș, sună legea.

Cap. II din legea de la 1869 (polojenie), tractînd despre datoriile Țăranilor față de proprietari, stabilise că: «Pentru pământul de impropriat, Țăranii vor avea a da proprietarilor prețul pământului fie în muncă, fie în bani.»

Pentru *prețul în muncă*, art. 80 — 86 din legea următoare: «Țăranii, cari, în anul proclamării manifestului imperial de impropriat, au plătit proprietarilor, pentru pământurile de cari se foloseau, *cu munca*, după stipulațiunile anterioare ale contractului normal din legea de la 27 Martie 1846, vor urma a plăti cu aceeași muncă, până la răscumpărarea pământului *cu bani*, cu condițiune însă că dijma rē-

mâne desființată cu desăvîrșire în ceea ce privește produsele agricole de pe pămîntul de improprietărire, afară de dijma pomilor și a viilor, dacă viile și grădinile n'aū intrat în pămîntul improprietăririi. Asemenea, dreptul privitor la căratul lemnelor, după un an de zile de la proclamarea manifestului, se desființază.»

Pentru *prețul în bani*, legea stabiliă în prima linie înțelegerea reciprocă între țeranî și proprietar, iar în a doua linie, în cas cînd asemenea înțelegere nu s'a putut stabili, atuncî darea se fixă în următorul mod :

Județul	Lotul de improprietărire	Plata de rîscumpărare
Hotin	8 deseatine	2 ruble 50 k. deseate pe an.
„	8 $\frac{1}{2}$ „	2 „ 10 „ „ „
Bălți	8 $\frac{1}{2}$ „	1 „ 80 „
Soroca.	8 $\frac{1}{2}$ „	2 „ 10 „
„	9 $\frac{1}{2}$ „	1 „ 80 „
Orheiū.	9 $\frac{1}{2}$ „	2 „
Chișineū	8 „	2 „ 80 „
„	9 $\frac{1}{2}$ „	2 „
Bender. .	10 $\frac{1}{2}$ „	1 „ 60 „
Akerman	11 $\frac{1}{2}$ „	1 „ 20 „

Terminul de rîscumpărare s'a fixat la 20 anî, iar termenul dării la 1 Aprilie și 1 Octobree, dăndu-se proprietarului drept de a percepe acăstă dare în bani cu jumătate an înainte. În loc de bani, legea admiteă că plata se puteă face și în produse agricole, cu condițiune însă că învoiala între proprietari și țeranî trebuia făcută în acest cas din trei în trei anî.

În cas cînd țeranii călcaū angagiamentele și nu plătiaū, proprietarul avea drept să recurgă la autoritățile administrative, cari, pe baza art. 93—94 din legea de improprietărire, angagiaū munca țeranilor, sechestrăndu-le simbria pentru plata proprietarilor. În anii întâi după improprietărire, aceste angagiări silite ale țeranilor aū dat naștere la multe neorîndueli.

În general în anii 1861—1869 satele din Basarabia gemeaū de lume țărănescă schingiuită în bătăi. Bieții țeranî, lipsiți de bani, nu puteaū face față nouelor angagiamente, iar pentru a le stôrce saū bani saū consimțămîntul de rîscumpărare de bună voe, oneros țeranilor, se întrebuintaū care cu vergi.

Răscumpărarea pământurilor de improprietărire putându-se face saū de *bună voe*, însă cu ajutorul vergilor, saū cu ajutorul guvernului, firesce că proprietarii alegeau mai cu sēmă modul dintăiū, ca mai avantajos. Cu bună voe proprietarii ajungeau să stōrcă de la țērani prețuri de 60 — 80 ruble deseatina, pe cānd prețul unei deseatine de pāmīnt eră de 20—24 ruble.

După ce am stabilit acum în ce anume mod sunt împărțite clasele sociale în Basarabia, să închidem parantesa și să reluăm firul studiului nostru privitor la densitatea populațiunii Basarabiei în creșterea sa treptată până în zilele nōstre.

Și înainte de tōte dăm mai jos următoarele două tabele interesante, extrase dintr'o lucrare oficială rusescă (1) și cari au servit de basă la improprietărirea populațiunii rurale din Basarabia :

Pentru anul 1858.

ORAȘE ȘI JUDEȚE	Totalul locuitorilor		Numărul nașterilor		Numărul morților		Diferența între		Numărul căsătorilor
	Bărbați	Femei	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Nașteri	Morți	
Oraș Chișinău	44.920	37.763	981	754	839	682	122	72	631
Județ „	42.406	45.831	2.477	2.344	1.266	1.143	1.211	1.201	1.110
Oraș Bender	9.039	6.149	306	286	146	132	160	154	91
Județ „	11.340	10.597	1.129	1.127	526	486	604	641	664
Oraș Akerman	10.773	9.161	244	236	128	117	116	119	131
Județ „	10.996	9.990	430	499	207	221	223	273	193
Oraș Hotin	6.272	6.849	214	142	108	97	106	45	120
Județ „	68.688	68.919	3.417	3.168	1.606	1.632	1.811	1.536	1.781
Oraș Bălți	3.986	4.091	163	159	112	108	51	51	111
Județ „	48.563	47.367	2.115	2.033	933	869	1.182	1.164	1.035
Oraș Soroca	2.529	2.601	122	104	58	79	64	25	55
Județ „	59.170	55.392	2.332	2.296	1.261	1.205	1.074	1.151	1.167
Oraș Orhei	2.084	2.221	119	102	46	38	73	64	74
Județ „	55.890	52.987	2.435	2.420	1.361	1.263	1.074	1.151	1.167
Cahul Județ	3.075	2.730	194	185	98	76	96	109	67
Sate domeniil.	33.339	30.325	1.517	1.440	738	738	779	702	824
Coloni	36.930	35.031	1.546	1.492	565	575	981	917	667
Casacl	6.392	5.433	374	441	103	128	271	313	105
TOTAL	456.392	433.437	20.095	19.228	10.100	9.595	9.995	9.633	10.004

(1) Военно-Стат. Сборникъ.

Adecă, cu alte cuvinte, 889.829 locuitorî de ambe sexe ; numărul total al născerilor fiind de 39.323, iar al morţilor de 19.695, ceea ce dă o diferenţă între născeri şi morţi de 19.628.

În anul 1861, adecă după trei ani de zile, comitetul central statistic din Basarabia ne dă o altă tabelă, alcătuită tocmai în ajunul emancipării țăranilor din Imperiul Rus. Iată şi această tabelă :

Anul 1861.

JUDEȚE	În orașe			În județe fără orașe			În județe cu orașe		
	Bărbați	Femei	TOTAL	Bărbați	Femei	TOTAL	Bărbați	Femei	TOTAL
Chișinău	45.642	41.249	86.861	52.941	48.695	101.636	98.533	89.944	188.477
Orhei	2.349	2.303	4.658	61.177	57.003	118.180	63.526	59.312	122.838
Bălți	2.955	2.915	5.900	56.260	51.573	107.833	59.215	54.518	113.733
Sereca	2.620	2.681	5.301	53.789	52.030	105.819	56.403	54.711	111.120
Hotin	8.496	9.200	17.696	74.683	78.200	152.883	83.179	87.400	170.579
Bender	13.894	7.866	11.760	55.622	48.620	104.352	69.966	56.556	116.522
Akerman	21.683	19.833	41.516	59.790	53.936	113.726	81.478	73.769	155.247
TOTAL :	97.609	86.088	183.797	414.702	390.032	804.734	512.319	476.120	988.439

Am arătat deja mai sus în ce anume mod se desparte pe nemuri această populațiune a Basarabiei. Cifrele privitoare la fisionomia etnică a Basarabiei sunt culese de noi, precum am şi arătat-o, din chiar sorgintea oficială. Dar în afară de aceste cifre, culese din toate tabelele statistice oficiale, în lucrările mai încôce de anul 1862 biurourile de statistică ale Imperiului Rus nu mai arată absolut nimic în ceea ce priveşte fisionomia etnică fie a Basarabiei, fie a Poloniei sau a altei părți din vastul Imperiū Rusesc, mărginindu-se a despărți populațiunea Imperiului în două mari clase, cea pravoslavnică şi cea de altă religiune. Cu acest mijloc statisticianii ruși au isbutit a ascunde adevărul etnic al Imperiului Rusesc, calculând preponderența etnică a elementului pravoslavnic, presupus bine înțeles că este rusesc, nu numai în Basarabia, dar chiar în Polonia şi Caucas, unde uniati și poporul georgian, Lizgini, Cabardinii etc. sunt trecuți drept populațiune pur rusescă.

Cu totă această metodă de a face statistica, statisticienii ruși, în alcătuirea tabelelor lor, n'a ascuns adevărul în așa mod în cât să nu se pótă descoperi acest adevăr prin aplicarea legilor generale de statistică. Și tocmai acesta suntem siliți de a face, pentru a restabili adevărul adevărat.

Vom urmă dar treptat studiul tabelelor statisticei oficiale pentru trei decenii din urmă, adică de la 1862 până la 1892, în ceea ce privește mișcarea populațiunii din Basarabia.

Vom resumă întocmai conclusiunile firești ale statisticienilor ruși în tot ce privește această mișcare, arătând mediile calculate de ei, procentele privitoare la creșterea naturală și cea datorată altor împrejurări, și vom arăta că ei n'a știut să ascundă ceea ce au voit să ascundă cu atâta încăpăținare.

V.

CONCLUȘIUNE.

Imperiul Rus, înaintând mereu spre teritoriul locuit de némul românesc, a lărgit treptat hotarele sale, a prefăcut o parte însemnată din clasa boerimii noastre pămîntene, precum și o parte din clasa de mijloc, în Ruși, dar până acum n'a isbutit să *rusifice* poporul de jos, țărănimea română din Basarabia, precum n'a rusificat nici țărănimea ukrainénă. nici pe cea polonă sau caucasiană. Din contră, scriitorii sêi oficioși nu încetéză nici până acum de a se plânge că coloniile ruși, așezați în mijlocul populațiunii străine cucerite, într'un timp foarte scurt perd fisionomia lor națională și în Polonia se poloniséză, în Finlanda se germaniséză, iar în Basarabia se româniséză (omoldovanivaintsa) (1)

Înaintarea Rusiei spre teritoriul locuit de némul nostru s'a început sub domnia lui Petru-cel-Mare, care, la 1712, după Tractatul de pace de la Constantinopole, a cucerit o fâșie de pămînt de pe malul drept al Dniprului. De atunci și până în zilele noastre înaintarea Rusiei spre hotarele țerilor românesce, precum și trecerea acestor hotare — adică cucerirea pămîntului românesc — s'a făcut în următorul mod cronologic:

(1) Бессарабiи, Батюшкова, 1892, p. 97.

DOMNIILE		Intinderea cuceririlor în verste pătrate
<i>Petru-cel-Mare</i>	1712, după Tractatul de pace din Constantinopole a cucerit o parte din malul drept al Dnistrului .	8.174
<i>Ecaterina II.</i>	1774, după Tractatul de la Kuciuc-Kainardji a cucerit teritoriul dintre Dnipro și riurile Bug, Ingul până la Azov .	27.254
	1783, a cucerit Crimeea și Cubanî .	81.802
	1791, după Tractatul de la Iași a cucerit teritoriul întreg dintre râul Bug și Nistru .	22.507
<i>Ecaterina II.</i>	1793, guvernămintele Volhinia și Podolia.	205.588
<i>Alexandru I.</i>	1812, după Tractatul de la București a anexat întrégă Basarabia cu o parte din Moldova. .	40.729
<i>Nicolae I.</i>	1829, a cucerit gurile Dunării .	695
<i>Alexandru II.</i>	1856, a înapoiat României îndărăt gurile Dunării cu o parte din Basarabia anexată .	10.754
	1879, după Tractatul din Berlin a luat de la aliata sa România .	10.059

Acastă treptată, dar neîncetată înaintare a Rusiei spre pământul României este arătată în tabela noastră în *verste pătrate*; să transformăm dar tabela de mai sus într'o alta, calculată pe *mile pătrate*, arătând în același timp și densitatea populațiunii așezate pe teritoriul românesc cotropit:

JUDEȚE	TERITORIUL		POPORAȚIUNEA			Pe 1 milă pătrată locuitori
	Mile pătrate fără ape	Cu apele	BĂRBAȚI	FEMEI	TOTAL	
Chișineu . .	63,28	?	110.733	93.828	204.561	3.232
Akerman . .	149,04	?	87.918	78.350	166.268	1.115
Bender . .	112,78	?	64.934	50.363	115.297	1.022
Orheiū . .	63,70	?	62.320	58.975	121.296	1.904
Soroca . .	68,90	?	64.608	59.304	123.912	1.793
Hotin . .	101,02	?	91.845	83.095	174.940	1.731
Bălți . .	89,43	?	62.290	57.782	120.072	1.343

Ceea ce ne dă că, la 1862, Rusia eră stăpână peste un teritoriū român de 648,95 mile pătrate, locuite de o populațiune de 1.026.346 locuitori de ambe sexe, adecă cu o populațiune medie de 1.583 locuitori pe milă pătrată. Adăogând la aceste cifre și partea luată de Rusia la 1879, adecă teritoriul celor trei județe, de 172 mile pătrate, cu o populațiune de 127.451 locuitori, vom avé totalul teritoriului român anexat de Rusia.

Tabela noastră din urmă este alcătuită după datele statisticei oficiale rusești pentru anul 1862. Din acéstă tabelă reese cum că, în anul 1862, Basarabia eră locuită dejă de 1.026.346 locuitori, din cari bărbați 544.648 și femei 481.698.

Popolațiunea bărbătescă în raport cu cea femeiască, după tabela de mai sus, ne arată proporțiunea între aceste două grupuri pentru Basarabia, pentru 100 de bărbați în orașe: 77,1 femei, în județe: 91,1, iar în țără: 88,4; ceea ce ne dă un *plus* foarte mare în favórea bărbaților.

Causa acestei deosebirii atât de simțitoare între numărul indivișilor de ambe sexe, după părerea noastră, trebuie căutată în două evenimente, a căror înfriurare asupra mișcării populațiunii în Basarabia este semnificativă. Aceste evenimente, semnalate dejă de noi în mai multe rinduri, sunt: *emigrațiunea* și *immigrațiunea*.

Emigrațiunea prin căsătorii se face în Basarabia mai cu sémă pe comptul femeilor, pe când immigrațiunea din contră privesce elementul bărbătesc.

Raportul între numărul născerilor și numărul morșilor după datele statisticei oficiale este următorul:

A N I I	NĂSCUȚI		TOTAL	In orașe	MORȚI		TOTAL	In orașe
	BĂRBAȚI	FETE			BĂRB.	FEMEI		
1869	22.668	26.624	49.292	4.285	11.623	11.415	23.038	2.841
1870	20.070	18.882	38.952	3.799	13.735	13.406	27.141	3.737
1871	20.469	19.480	39.950	3.924	13.563	12.668	26.223	3.502
1872	20.869	20.079	40.948	4.050	13.392	11.930	25.316	3.268
1873	21.455	20.425	41.880	4.367	14.482	13.719	28.201	4.208
Media	21.106	21.098	42.204	4.085	13.359	12.628	25.985	3.511

O altă tabelă, pe care o extragem din lucrările statisticei oficiale a Basarabiei, ne dă următoarele date privitoare la creșterea vegetală a populației din această țară:

ANUL	Creșterea gen. a populațiunii	Cășătorii	LA 100 LOCUITORI						La 100 băieți născ. fete născ	La 100 bărb. m ad marit femei	La 100 locuitori			
			Născuți			Morți					In orașe	In județe		
			Orașe	Județe	Țară	Orașe	Județe	Țară						
			La 100 locuitori cășătorii									TOTAL		
1869	26.254	10.206	2,36	5,79	5,14	1,57	2,60	2,40	1,06	117,45	98,31	0,79	2,19	2,74
1870	11.811	7.434	2,34	4,29	3,94	2,20	2,85	2,76	0,75	94,08	97,60	0,04	1,43	1,19
1871	18.721	8.660	2,10	4,55	4,08	1,69	2,72	2,52	0,98	96,31	89,12	0,41	1,83	1,56
1872	15.632	9.887	2,06	4,66	4,08	1,66	2,79	2,49	0,97	96,21	89,08	0,39	1,81	1,54
1873	13.679	9.397	2,38	4,46	4,08	2,26	2,85	2,94	0,91	95,19	94,75	0,08	1,60	1,33
Media	16.2 9	9.110	2,17	4,70	4,22	1,87	2,77	2,60	0,91	95,32	94,52	0,30	1,88	1,82

Așa dar, media născerilor în Basarabia, după această tabelă, se urcă la cifra de 16.219, ceea ce dă 1,62 pentru 100 locuitori.

Comparând născerile în orașe cu cele din sate, observăm că în cele din urmă ele sunt aproape de 6 ori mai numeroase decât în cele dintâi. Causa acestei mare diferențe poate să fie aglomerațiunea elementului bărbătesc și a armatei prin orașe, pe când familiile lor locuiesc în sate.

Tabela de mai sus ne mai arată că numărul băieților născuți covârșește aproape tot-deauna numărul fetelor; deosebierea acesta e mai cu seamă manifestă în sate.

În ceea ce privește născerile *ilegitime*, apoi, după statistica oficială (1), Basarabia, în această privință ni se înfățișează în următorul mod:

Din 100 de născeri:

Neligitimî în orașe 4,84
 » în sate 1,25
 » în țară 1,60.

(1) Отчеты Стат. Земского комитета, 1873.

Ceea ce face că din totalul născerilor 1,6% sunt copii nelegitimi. Pravoslavnică Moscva (guvernământul) în tabelele statistice oficiale rusești este în această privință cu mult mai superioară Basarabiei, având 11% copii nelegitimi.

Mortalitatea, după tabelele statistice oficiale ale Imperiului Rusesc pentru Basarabia, este arătată cu media de 2,60 pe an la suta de locuitori. Acest procent al mortalității oscilează între *maximum* de 2,74% și *minimum* de 2,40 %. (1)

Făcând acum comparațiunea între mortalitatea din orașe și cea din sate, vom observa că în sate mortalitatea e cu mult mai mare decât prin orașe. În această privință, sub ocărmuirea rusescă, Basarabia se deosebesc de restul Imperiului Rusesc, unde se observă fenomenul contrariu. Causa deosebiri se datorează lipsei desăvârșite a serviciului medical prin satele Basarabiei.

În ceea ce privește mortalitatea comparativă dintre bărbați și femei, apoi din tabelele date de noi se vede lămurit că mortalitatea la bărbați e mai mare decât la femei.

Trecând acum la căsătorii, vedem din chiar cele arătate deja de noi că Basarabia are pentru orașe căsătorii 0,55, iar pentru sate 0,99.

În privința fructificării căsătoriilor din Basarabia, statistica oficială rusescă (2) pentru Basarabia stabilește următoarele cifre:

In orașe .	. 3,
In sate.	. 4 ₆
In țară.	. 4 ₆

Comparativ cu alte țări (1) și cu Imperiul Rus, în această privință Basarabia ocupă următorul loc:

Rusia	pe o căsătorie	4 ₆₁	născuți
Germania		4 ₆₀	
Austria		4 ₅₉	
Suedia		4 ₅₂	

(1) Военно-Стат. Сборникъ, в. IV, р. 68—69.

(2) Военно-Статистическій Сборникъ, р. 70.

Belgia	pe o căsătorie 4 ₂₃ născuți
Anglia	4 ₁₈
Basarabia	4 ₆

Trecând acum la penultima decenie, găsim, după lucrările statistice oficiale, că la 1881 Basarabia a fost locuită de 1.466.497 locuitori, din care 1.100.409 de religia creștină de Răsărit (pravoslavnoe veroispovedanie) și 366.042 de alte religii. Această populațiune se repartise în următorul mod pe județe:

Anul 1881.

Județul Chișineu .	. 239.400 locuitori
Orhei .	172.830
Bălți .	. 163.783
Soroca .	161.120
Hotin.	220.573
Bender.	166.100
Akerman .	215.240
Ismail.	127.451

Iar pentru anul 1890—1891, statistica oficială a Basarabiei ne arată deja populațiunea după județe în următorul mod :

Anii 1890—1891.

JUDEȚE	Locuitori
Chișineu.	261.462
Orhei .	193.731
Bălți .	184.782
Soroca	182.220
Hotin .	242.573
Bender .	187.200
Akermann	236.140
Ismail.	. 153.451

(1) *Allg. Bevölkerungs Statistik von Wapphaus*, II Theil. p. 315.

Totalul populațiunii pentru acești ani pentru Basarabia întrégă este deci, după datele statistice oficiale, de 1.641.559 locuitori de ambe sexe, din cari 1.220.439 de religia creștină de Răsărit și 421.120 de alte religii.

Având acum înaintea noastră resumatul complet al mișcării populațiunii Basarabiei de la 1812 până la 1891, adecă până în zilele noastre, să ne încercăm, pe temeiul datelor statistice oficiale rusești, să restabilim fisionomia sa etnică în momentul de față.

Am vădit dejă că, până la 1861, statistica oficială ne arată într'un mod oficial, prin chiar lucrările ofițerilor de Stat-major rusești, numărul locuitorilor Basarabiei pe némuri, și numai de la 1861 s'a inaugurat în lucrările de statistică metoda nouă de a împărți pe locuitorii Basarabiei în două grupuri, cea *pravoslavnică* și cea *nepravoslavnică*.

Pentru a împărți aceste două mari grupuri în grupurile pe némuri, ne-ar fi aproape cu neputință, dacă înșiși statisticianii ruși nu ne-ar fi dat cheia pentru deslegarea problemei. În adevăr, în lucrările statistice rusești (1) găsim următoarea tabelă privitoare la compunerea etnică a populațiunii din Basarabia:

*Din totalul populațiunii Basarabiei.
1890—91:*

Moldoveni .	. 0,664
Rusini	0,131
Evrei .	0,086
Bulgari	0,052
Germani	. 0,026
Ruși	. 0,021
Țigani	. 0,010
Ruteni	. 0,005
Armeni	0,002
Greci	0,002
Poloni)	. 0,001
Elvețieni)	

(1) Бессарабскій справочный календарь на 1890 г., р. 33.

Tabela acésta fiind calculată pentru recensămîntul din anii 1890—91, sã o aplicãm dar la cifra totalã de 1.641.559 locuitorî, arãtați ca poporațiune totalã a Basarabiei pentru același timp. Vom avé dar:

Anii 1890—1891.

N Ț M U R I	% din totalul populațiunii	Numărul locuitorilor de fie-care nȇm
<i>Români</i> .	664	1.089.995
<i>Rusini</i> .	131	215.044
<i>Evrei</i> (1) .	86	141.175
<i>Bulgari</i> .	52	85.361
<i>Germani</i> .	26	42.681
<i>Ruși</i> .	21	34.473
<i>Țigani</i> .	10	16.415
<i>Ruteni</i>	5	8.207
<i>Armeni</i> .	2	3.283
<i>Greci</i>	2	3.283
<i>Poloni</i> .	1	1.642
<i>Elvețieni</i>		
Total	1000	1.641.559

Așã dar, dupã chiar arãtãrile statisticeî oficiale rusești, Basarabia în zilele nȇstre a rȇmas, precum a fost acum aprȇpe un secol, locuitã de nȇmul romȃnesc; cele-l-alte nȇmurî, cari compun abiã $\frac{1}{4}$ parte, nu sunt Slavî, ci un amalgam de naționalitãți, atrase în acéstã țerã parte din cauza unor împrejurãri economice defavorabile în cari trãiau în țera lor, parte din cauza persecuțiunilor politice sau religiȃse din Turcia și Rusia, de unde aũ fugit.

Orî-cum, rȇmãne cert cã Basarabia, nu numai a fost, din punctul de vedere istoric, parte integrantã a țerii romȃnesci, dar cã pȃnã în zilele nȇstre a rȇmas și rȇmãne, din punctul de vedere etnic, un pãmînt blagoslovit locuit de nȇmul romȃnesc.

(1) Numȇrul Evreilor e mult mai mare, de ȃre-ce Evreiî fug de ȃrî-ce recensãmînt.

CARTEA III.

MORAVURILE ȘI OBICEIURILE POPÓRELOR DIN BASARABIA. — CÂNTECE POPORALE DE ALE ROMÂNILOR, BULGARILOR, RUTENILOR, COLONIȘTILOR GERMANI, ȚIGANILOR ȘI ALTOR NÊMURI.

I.

ROMÂNII.

Precum am vădut, în Basarabia locuesce o poporațiune varie și fôrte amestecată din punctul de vedere etnic. Afară de Români, cari forméză imensa majoritate și sunt adevărații autochtoni ai țerii, locuesc acolo Ruteni, Ruși, Poloni, Bulgari, Sêrbi, Greci, Armeni, Germani și Elvețieni. Fiecare din aceste unități etnice, vorbesce limba sa proprie, posedă moravurile sale, obiceiurile și modul său de a trăi — toate acestea, împreună luate, în complexul lor, compun trăsura caracteristică a nêmului.

Trăind încunjurați și în parte amestecați cu aceste popóre, Românii din Basarabia, cari până în zilele nóstre forméză $\frac{3}{4}$ din totalul populațiunii întregi, au sciut a impune străinilor, cari s'au așezat în mijlocul lor, multe trăsuri din moravurile și modul lor de a trăi.

Sórta Românului din Basarabia, în trásurile sale cele mari, a rămas de secolii aceeași. Pe când frații săi de sânge de peste Prut, în România neatârnată, adăpostiți sub scutul pepturilor, oțelite în lupta crâncenă cu puhoiul barbarilor, ale Orheienilor, Codrenilor și mazililor, și-au croit o sórtă mai bună, el, Românul din Basarabia, a rămas sentinela latinătății printre alte nêmuri.

În curgerea secolilor, barbarii, cari năvăliau în Basarabia, aveau obiceiul de a ocroti pe autochtonii-agricultori ai țerii

invadate (1) și, mulțumită acestei ocrotiri, precum și mai cu seamă mulțumită virtuții sale naționale, Românul de dincolo de Prut a știut se rămăe pururea credincios nămului său.

Deosebindu-se prin firea sa, fiind incomparabil mai bogat înzestrat de natură decât puhoiul nămurilor străine, Românul pururea a avut și are o înfrîurire îmblânditoare asupra barbarilor. În contactul său cu Rusul, Bulgarul, Sârbul și Ruténul, dinsul puțin a împrumutat de la ei, dar în schimb mult le-a dat din obiceiurile și moravurile sale.

Țăranul român din Basarabia posedă caracterul Românului din valea Dunării, adevărat lipsit de avîntul neîmblândit al străbunilor săi Romani, devenind din cuceritorul lumii un liniștit pionier al vieții pacifice de agricultor. Tăcut din fire, puțin comunicativ, el se dedă muncii câmpului, legând sôrta sa de solul patriei, pentru apărarea căreia atăta sânge au vîrsat strămoșii săi. Dar din când în când, în mijlocul ocupațiilor sale pacifice, temperamentul latin se ridică din fundul sufletului său, și atunci, dacă cine-va a atins mîndria sa, pasiunea de răsbunare, ura în contra străinului crud și fără de milă, sbuciumă conștiința sa, și țăranul din Basarabia își aduce aminte, inconștient pôte, de adagiul strămoșilor săi: *adversus hostem aeterna auctoritas esto*; de alt-fel, după părerea chiar a scriitorilor ruși (2), țăranul român e din fire compătimitor, ospitalier, blând și prea supus.

Natura blagoslovită a țării sale, pămîntul fertil, climatul cald și sănătos recompensă cu belșug munca grea a Românului agricultor, și de aceea dinsul, ca orî-ce popor meridional, e nepăsător și puțin econom. Causa acestei nepăsări și a lipsei de grijă pentru viitor reșede întru cât-va și în împrejurările istorice ale vieții sale. În sbuciumul continuu al luptei cu hordele străine ce năvăliau mereu în țera sa, în nesiguranța seculară a bunurilor vieții, în avutul său supus jafului și prădăciunii nămurilor barbare, apoi în se-

(1) Kogălniceano, *Hist. de la Valachie*, p. II: Les Valaques sont environnés de barbares, sans être mêlés avec eux.; B. P. Hasdeu, *Strat și Substrat*; Gr. G. Tocilescu, *Archiv. p. Archeologia* etc.

(2) Zasciuk, *op. cit.*, p. 193; Dedloff, *Novaia Excursia*; Costamaroff, *Zaporajie*; Maximoff, *Za Dunaem*; Corolenco, în ultima sa scriere despre Dobrogea.

colul XVIII, al Fanarioților, și în secolul nostru, al cinovnicilor ruși — țeranul român din Basarabia s'a deprins de a trăi de ați până mâne, fără a agonisi ceva pentru Țile negre.

La 1869 țeranul român a scăpat din starea de clăcaș și a fost recunoscut proprietar peste ogorul său. Bucata de pământ, ce a primit dînsul la improprietărire, a fost suficientă pentru întocmirea unei gospodării bune; dar lipsa de orî-ce capital l'a găsit nepregătit pentru întemeierea unei stări economice solide. Liberat de jure, clăcașul, din cauza miseriei, s'a vădut nevoit a se angagia la munca câmpului boerilor și arendașilor, lăsând ogorul său în voia întâmplărilor, cultivându-l rău și chiar părăsindu-l cu desăvîrșire. Indatorat pururea, țeranul n'a fost nici măcar liber de a-și prețui munca, iar miseria l'a menținut în aceste condițiuni până în Țilele noastre, așa că *de facto* el totuși a rămas aservit către proprietarul mare.

Țeranii din Basarabia sunt cufundați în datoriile la arendași și proprietari. Incompatibilitatea stării economice actuale a țeranului față cu drepturile ce i-a dat actul de emancipare de la 1861 se reflectă perfect în nepăsarea și indiferentismul său în ceea ce privește rezultatul muncii sale. Pentru ce să adune? Bucățica de pământ ce-l aparține stă părăsită sau cultivată rău, din cauza lipsei de brațe, angajate aiurea; vitele sale și cel-lalt avut nu fac la olaltă nici a o suta parte din ce datoresce el arendașului și Evreilor.

Țeranul român din Basarabia iubesc munca câmpului, între dînsul și ogorul său există o legătură puternică, care se reflectă asupra moralei sale, a inteligenței sale, a modului său de a-și înfățișa lumea ce-l încunjură, de a-și explica misiunea omului pe pământ, de a-și croi idealul său. Acastă iubire a pămîntului este o mare pîrghie, care-l va scăpa de sigur din starea sa de miserie, dîndu-i destulă tărie morală pentru a birui împrejurările nefaste, cari astăzi îl copleșesc din toate părțile.

De alt-fel, acolo unde lipsesce garanția legală pentru salvagardarea fructului muncii, omul cel mai harnic devine leneș, apatic, neprevădător și nepăsător. Lipsa de garanții sociale pentru rezultatul muncii omului a avut pretutindenea același efect; și mai cu sîmă într-o țară ca Basarabia, cu clima ei

caldă, e necesar un stimulent puternic, pentru ca omul să nu adormă sub rațele ferbinți ale sórelui.

Cu țeranii din Basarabia, împroprietăriți la 1869, s'a întimplat același lucru, care a distrus altă dată aproape întreaga clasă așa de puternică a răzeșilor de la nordul Basarabiei. Răzeșii de dincolo de Prut, din județele Chișineu, Orhei și Hotin, au săracit și încetul cu încetul s'au transformat, pe alocurea, într'o clasă miserabilă de argați. Acesta s'a întimplat tot din cauza datoriilor contractate față cu arendașii și Evreii. Sunt sate răzeșesci acum, la partea de spre miedă. nôte a Basarabiei, carl, pentru a plăti numai dobândile capitalului împrumutat de pe la arendași și Evrei, da, în afară de jumătate din rodul câmpului, un tribut anual în limbă de porc, costițe, ouă, găini, lână, brânză, miere și altele. Suntem dar aci în mijlocul evului mediu, cu toate relațiunile sale sociale.

Lipsește ce e drept castelul medieval, dar în locul său există curtea arendașului și hanul cârciumarului. Intre arendaș și cârciumar există o solidaritate de interese, care-l face pe amândoi să încheie un contract reciproc; arendașul n'are absolut nici un interes de a păstra proprietățile arendate fertilitatea solului, vigoarea populațiunii muncitoare așezate și bunele relațiuni dintre proprietarul mare și proprietarii mici vecini; întreg interesul arendașului e cuprins în a slei toate forțele, în a lua întreaga vlagă de pe moșia arendată. Același interes îl are și cârciumarul, ale căruia daraveri merg perfect de bine în mijlocul unei populațiuni sărace, căci populațiunea eonomă, avută și harnică nu dă clienți obicnuiți la cârciumă.

Cârciumarii evrei din Basarabia au obiceiul de a contracta cu arendașii un fel de înțelegere amicală, pe temeiul căreia pentru fie-care muncitor de câmp îndatorat la cârciumă garantază proprietarul său arendașul cu simbria «argatului».

Cu ajutorul *rachiului*, cârciumarul evreu distruge și cea de pe urmă scântie de conștiință ce mai sclipesc în sufletul țeranului, strâns ca în clește de miserie.

Marea și gróznica plagă, care a săracit țărănimea română din Basarabia, nu sunt numai Evreii și arendașii; mai există afară de acești parasiți sociali și alte elemente, carl distrug avutul clasei rurale. Așa de pildă sunt Rușii, Grecii, Sêrbii

și Bulgarii, cari cumpără în Basarabia de la proprietarii pământeni fâșii de pământ înțeleștate între ogórele țărănesci. Aceste fâșii de pământ devin un fel de capcană pentru vitele satului; noii proprietari au obiceiul de a cultivă câte o plantă succulentă, verzuie, pentru ca de departe să pótă atrage privirea lacomă a vitei țărănci. Odată vita atrasă, pentru stricăciunile ocașionate trebuie ca țăranul să plătescă. Sunt multe, fóрте multe manopere de acest fel, cu ajutorul cărora în jurul săténului din Basarabia trăesce o dróie de parasiți, adunați din tóte părțile în voia întâmplărilor istorice prin cari a trecut Basarabia.

Nelegiuirile de tot felul au învrăjbit poporațiunea rurală din Basarabia și au sădit în inima blândă din fire a țăranului ura în contra albăstrimii, făcându-l să pérđă orí-ce încredere în dreptate și în legi.

Românul din Basarabia e totuși blajin, bun din fire, o repetăm încă odată, și cu frica lui Dumnezeu; statistica criminală din Rusia demonștră cât se póte de bine acest adevăr. Iată în ce mod ne înfățișeză ea criminalitatea din Basarabia după némuri:

	Crime în contru proprietății.	Contra persónel.
<i>Români</i>	0,05 la 100 de locuitori	0,18
<i>Rusini</i>	0,05	0,07.
<i>Evrei.</i>	. 0,15	0,03
<i>Bulgari</i> . .	. 0,12	0,28
<i>Germani</i> .	. 0,01	0,10
<i>Ruși</i> .	0,45	1,24
<i>Țigani</i>	. 0,62	1,12
<i>Ruteni</i>	. 0,15	1,23

Românul din Basarabia e de statura mijlocie; numai Orheiienii și Codrenii din județul Chișineului sunt înalți. Musculatura Românului e bine dezvoltată, vînjósă. Părul e negru; ochii căprii, mari, cu gene lungi; fața deschisă, profilul bine desemnat, barba o rade și pórtă plete lungi.

Cu peptul deschis în toiul ernel, țăranul român din Basarabia se bucură de o sănătate fóрте resistentă. În Basarabia nu există *pelagra*, din causă că dijmuirea porumbului după lege nu póte întârziă mai mult de Sf. Dimitrie.

Țeranca română din Basarabia e de statură mijlocie, sveltă

cu umerii aplecați în jos, cu peptul bine dezvoltat, deși fără ca bustul să pară dezvoltat proporțional cu cușca peptului; părul ei e negru, stufos, împletit în cosițe. Fisionomia nervoasă a Româncei, cu ochii negri și mari, e de o frumusețe netăgăduită și recunoscută de toate nemiurile cari locuiesc Basarabia. Celebrul etnograf rus d-l Zasciuc, în scrierea sa asupra Basarabiei, vorbind despre țeranca română, scrie următoarele: «Ochii negri, strălucitori și plini de foc ai Moldovencei, mișcările sale grațioase, ba galeșe, ba leneșe, ba pasionate, fac din această femeie o ființă foarte plăcută.» Iar în alt loc, același autor adaugă: «Moldovénca, îngrijită de nepăsarea bărbatului său, e foarte economă și cumpătată. Modestă, ea e puțin sociabilă și nu iubesc pe un străin.» (2)

Locuința țeranului român din Basarabia constă dintr'o casuță construită din cărămidă și lemnărie de construcțiune. Cărămida de pământ, materialul principal din care se construiesc această locuință, se confecționează din pământ lutos amestecat cu paie tăiate și băligar. Acest material, din cauza fermentațiunii băligarului, poate fi considerat ca foarte nesănătos.

Când locul pentru casă este ales, țeranul începe construcțiunea locuinței sale batând în pământ nisce pari, numiți *cuie*; apoi aceste cuie, a căror înălțime este aceea a viitorilor pereți, se împletesc cu nuiele, trestie, stufărie, iar după ce împletitura s'a isprăvit, peste ambele părți ale împletiturii se lipesc *ciamur*. După ce pereții sunt gata, se face tavanul și în fine acoperișul.

Construirea unei locuințe nouă se face cu ore-care solemnitate. Țeranul invită pe consătenii săi; invitații se împart în două grupuri; pe când unii benchetuesc, bând și mâncând cele pregătite de stăpânul casei în construcțiune, alții lucră la zidirea casei; apoi cei dintâi se pun la lucru, iar ce din urmă la chef.

Casele cu ciamur se construiesc în partea Basarabiei care posedă păduri, iar prin județele lipsite de păduri împletituri nu se fac și zidăria întrégă se face din cărămidă de

(1) Военно-Стат.-Сборникъ, *Руссия*.

(2) *Запискѣ. Внутренній и внѣшній Бытъ жителей Бессарабіи*, v. II, pp. 456—457.

pământ. În Bugéc țeranii construiesc case din *oolit*, care e foarte resistant la umezélă.

Împrejurul casei, din afară, se face de obicei tradiționala prispă. Casa apoi se spoesce și se văruesce pe din afară și pe dinăuntru, zugrăvindu-se împrejurul ferestrelor floricele. Acoperișul se face saú de trestie, saú de paie. Hornuri alocurea se fac, iar alocurea nu, și în acest din urmă cas fumul trece de-adreptul, printr'o gaură, în pod, unde răspândindu-se, afumă acoperișul, făcându-l negru ca fundul céonului. Casa țeranului din Basarabia are o tindă, care desparte două odăi saú o odaie și o cămăruță. Păreții din lăuntru sunt próspeți văruiți, iar podelele spoite cu lut.

Locuința țeranului român e foarte curată și acéstă curățenie, uimind pe Ruși, obiceinuiți cu necurătenia țeranului rus, face pe etnograful rus d-l Zasciuc să exclame: «Este imposibil a găsi la un popor de jos o curățenie așa de perfectă, ca aceea care se observă în locuința Moldovénului din Basarabia». (1)

Intr'un colț al odăei, spre răsărit, sunt atârinate sf. icóne, împodobite cu flori artificiale saú adevărate, incadrate într'o draperie, făcută dintr'un cearceaf cusut saú dintr'o bucată de borangic; în josul icónelor, pe o poliță, sunt lumînări cari aú ars la biserică în ziua Sf. Vineri, prosfiră, snopi mici de grîu legați în cruce. Mai departe, pe păreți, câte o litografie rusescă, imaginea unui general saú a vre-unui episod de răsboiú.

De-alungul tavanului, pe o poliță, sunt înșirate mere domnesci, iar pe la colțuri câte o legătură de busuioc uscat, ce exhală o aromă care îmbibă aerul din odaie. Sub icóne, drept mobilă, e o laviță lungă de lemn, la țeranii fruntași câte un pat-divan, acoperit cu o saltea de paie, peste care e aruncat un leișer saú nisce «*scórțe țesute de mână frumóse*», precum ȋice țeranul. Lângă pat e o masă acoperită cu o bucată de pânză curată.

Intr'unul din colțurile casei stă un scrin colorat, de-asupra căruia sunt puse cu orînduială perine, scórțe și altele. Acésta e zestrea fetei.

Casa țerănescă are de obicei trei ferestre și o mică fe-

(1) Внут. и Внѣш., Бытъ жителей Бессарабіи, Запѣкъ, т. II, р. 458.

restruică în dosul sobei. Asemenea și în cămăruța despre curte mai e o mică ferestruică, numită *ochiș*. Ferestrele au geamuri; rare-ori în loc de geam se ved bucăți de burduf, bine întins.

Acum două-deci de ani țeranul român, pentru a-și lumina locuința séra, întrebuința o ploscă umplută cu seș, având la mijloc un fitil; acum însă s'au introdus și pe la sate lămpi de tinichea pentru petroleu.

Lângă casă, în județele păduroase, se află construită o mică căsuță de lemn, fără ferestre, unde se păstrează unelte de gospodărie; alătura e pivniță, apoi un coșar pentru porumb, iar mai departe grajdul și poiata, construite din nuiele împletite și acoperite cu ciamur. Tóte aceste acarete sunt încunjurate cu gard.

În județele lipsite de păduri, acaretele lipsesc și vitele vara sunt la păsune, iar érna saș în curte saș într'o îngrăditură obștască a satului.

Imbrăcămintea țeranului român din Basarabia e aprópe aceeași ca a țeranului român de dincolo de Milcov. Imbrăcămintea se compune dintr'o pălărie de paie vara saș căciulă, din cămașă și ismene, făcute de pânză de casă, altă dată țesută pe d'intregul de in, iar acum făcută pe jumătate cu bumbac; picióarele sunt încălțate cu opinci. De-asupra cămășii țeranul aruncă pe umeri o *manta*. Femeile vara pórtă o cămașă lungă, pe de-asupra căreia se îmbracă saș fustă saș șorț, și o cațaveică; picióarele sunt desculțe saș în opinci. Imbrăcămintea de sərbătóre și zile mari constă obicínuit dintr'un *antereu* de demicaton, iar la cei cu dare de mână de mătase; antereul se încinge cu bríu. Érna, pe de-asupra acestor haine se mai îmbracă *cojocul*. De-asupra bríului țeranii se mai încing și cu o încingétóre largă de pele, imnóbită cu nasturi (bunghi) și cruciulițe de aramă. Duminica se pórtă nisce șalvari largi creți în dos, de demicaton albastru saș din postav de casă (berneviși), iar pe de-asupra antereului o scurteică; în loc de opinci, nisce *ciobote* potcovite cu potcove de aramă. În județele Chișineu, Soroca, precum și în județele din sudul Basarabiei, pe la Bender. Akerman, Ismail, țeranii români au părăsit aprópe cu totul portul național și se îmbracă în «haine nemțesci», iar femeile se îmbracă ca la orașe. În județul Soroca țeranii cari

aū îmbrăţişat schisma protestantă a Stundiştilor se îmbracă în haine la fel cu coloniştii germani.

La flăcăii din sat e acum mare modă pentru jiletce şi veste. Şi ciobótele cu briul sunt două obiecte de mare cochetărie.

Imbrăcămintea ţerancelor de ȓile mari şi de sȓrbători se compune dintr'o rochie de bumbac sau de mătase; peste rochie se îmbracă o caţaveică imblănită cu blană de vulpe, iar pe cap se pȓrtă o brobódă sau tulpă. Femeile bătrâne îşi acopȓr capul cu prosop alb de pânză, femeile tinere cu o bucată de borangic sau un testemel. Fetele nu-şi acopȓr capul şi pȓrtă pȓrul împletit în cosiţe, cari cad pe spate, sau sunt reţinute de un pieptene, ornat cu o garofiţă sau altă flȓre. Ţeranca română din Basarabia iubesc a se gătî, e chiar cochetă, pȓrtă inele, gâtul ei e plin de mărgele sau *harmaz*, precum pȓrtă şi cercei. Firesce că tȓte aceste giuvaeruri nu se pȓrtă decât în ȓile de sȓrbătoare, iar în ȓilele de muncă portul femeilor e simplu, dar tot-deauna curat. Statisticianul-etnograf rus d-l Zasciuc, vorbind despre această calitate a femeii române din Basarabia, se exprimă în următorul mod: «Trebuie să dăm dreptate ţerancelor moldovence din Basarabia— ele se îmbracă simplu, dar cu mult gust şi fȓrte curat, deşi sunt cam cochete.» (1)

Hrana ţeranului român se compune din mămăligă cu brânză, pesce sărat şi slănină. Din bucatele de fruct ţeranul mănâncă borş cu carne, unghia cu cȓpă, borş cu toc-magi, ciorbă de pui, curechiu cu slănină, plachie din orez sau porumb, rȓciturî, zamă, frecăţei, sarmale, iar ca desert plăcintă, învîrtitură, căltunaşi şi prăjituri. Firesce că, înşirând aci arta culinară a ţeranului din Basarabia, n'avem de gând a face pe cine-va să crȓdă că aceste bucate formeză obiceiuitul *menu* al lui; de obicei Ţeranul român se mulţumesc cu mămăliga sa şi cu ceva varză acră sau alte legume. Duminica flăcăii şi fetele, cu buzunarele pline cu cucosei (floricelo), încing o horă (joc); pe alocurea Ruşii aū introdus ca desert semînţa de flȓrea sȓrelui. Măncările de post ale ţeranului se compun din borş cu fasole, curechi, mazȓre,

(1) Zasciuc, p. 641.

tocmagi, cartofi, pesce sărat, curechi cu móre și pepeni murați (castraveți), turtă de post, chiseliță de mere, pere, etc.

Repetăm însă că toate aceste bucate nu sunt la îndemâna țeranului în fie-care ȕi; bucate de acestea romănesci, cară altă dată erau obiceiuite la masa țeranului, acum apar numai la ȕile mari, iar de obiceiă țeranul se hrănesce răă și neîndestulător pentru munca câmpului și vieța în aer.

Contactul țeranului român cu poporațiunea rusescă a produs asupra lui o înrăurire vătămătoare: unde e Rus, e și rachiu. Acum patru-deci de ani țeranii romăni din Basarabia nu întrebuițăă absolut de loc băuturile spirtose, mulțumindu-se cu vinul din crama părintescă, iar acum accisele, după datele statistice, înregistrăă peste 570.000 vedre de rachiu, ce se consumă în Basarabia împreună cu cele 2.500.000 vedre de vin pe an.

Alcoolismul cu cortegiul său de bóle bântue prin sate și, cu toate că țeranul român nici odată prin firea sa nu póte deveni bețiv ca alte popóre, totuși dănsul nu măi posedă acea cumpătare străbună pentru băutură.

Obiceburile țărănesci. Familia țeranului român de dincolo de Prut și-a păstrat până acum tipul curat al unei familii patriarchale. Capul familiei e adevăratul patriarch și pe la răzeșii din ținutul Orheiului până acum s'a păstrat vechiul obiceiă ca copiii să sărute după masă mâna părintelui. Cuvântul *tu* la țerană se întrebuițăă numai față cu nevirstnicii, iar celor măi mari să ȕice: *mată* (dumnéta), *matale* (domniei-tale).

Gospodăria casnică e pe mâna soției; țeranca romănă din Basarabia e harnică, muncitoare și economică, și pe temeiul acestor calități ale femeiei-gospodine se rezimă avutul țărănesc.

În județele de méză-nópte ale Basarabiei, mulțămită faptulă că pășunea și finețele sunt stăpânite de-avalma de sătenă, țeranul român posedă și acum câte o vacă, 20—30 oi, o pereche de cai și boi. Acest avut, firesce, aduce mare spor în economă sa casnică.

Țeranul nu se amestecă în de-ale casei; el vara muncesce afară la câmp, iar érna se îndeletnicesce cu căărăușia, saă, dacă n'are de muucă, șéde la cărciumă, unde face po-

litică, adică vorbește despre primărie, sau cel mult despre stanovoi (sub-prefect).

În adunările țărănesci femeia nu ieă parte, chiar la biserică țărancile stau în dosul bărbaților, și numai elita satului, preotésa și fetele primarului, își permit une-ori de a stă lângă amvon. Când mirenii se apropie de sf. cruce sau se împărtășesc cu sf. daruri, țăraniî tot-deauna sunt cei dintâi, iar după ei vin țărancele. Acum 40 de ani țăraniî aveaî obiceiul de a săruta mâna boerului său a verî-ce funcționar; acum acest obicei a dispărut, cu tôte că umilința și linguşirea faţă cu cei puternici se manifestă și acum.

Țăranul român din Basarabia e religios însă nu bigot; el se conformeză tuturor prescripțiunilor bisericesci, postesce și respectă pe preotul satului, dacă acesta este adevărat sacerdot. Altă dată clerul rural eră strîns legat cu enoriașii, atât prin comunitatea credinței, cât și prin interesele economice de fie-care ȓi. Preotul satului, afară din biserică, eră și el un simplu plugar, care-și munciă ogorul precum îi muncesce țăranul. Atât el, preotul de mir, cat și țăranul așezat pe pămîntul mănăstirii, aveaî acelaș dușman comun — pe călugăr. De aci, dintr'o parte, eră lucru firesc ca să se nască o intimitate și solidaritate de interese între ambele părți, de altă parte, misiunea înaltă și cunoscînța Sf. Scripturî garantaî preotului stima enoriașilor. De aceea preotul satului ocupă pretutindenea, în manifestările vieței de fie-care ȓi a satului, locul dintâi. Un preot iubit de sat eră povățuitorul ascultat de sătenî, autoritatea sa eră mare. Din nenorocire însă rusificarea clerului a rupt legătura ce există până acum între prot și sătenî; preotul rusificat și-a croit o viéță separată, cu totul alta de cât e viața de muncă a țăranului; din preotul-plugar s'a format preotul-angajat al statului, preotésa din gospodină și mamă s'a transformat și ea în cocóna-preotésa, fetele popii s'aî făcut *duduce*. Și în loc de iubire, țăraniî n'aî astă-ȓi pentru acest tip nou de preot decât frică și ură, carî se manifestă în miî și miî de anecdote populare despre popă, preotésă și fetele popii.

Obiceiurile și moravurile țăranului român din Basarabia arată cât se pôte de bine caracterul blajin, ospitalier și umanitar al némului din care el se trage. Nascerea, botezul, căsătoria, ședătórea, înmormîntarea etc. sunt atâtea prilejuri

pentru a da pe față aceste însușiri sufletesci, în cât în ele, ca într'o oglindă, se reflectă caracterul său național.

Iată unele din obiceiurile mai caracteristice ale țăranului român din Basarabia.

Nascerea. A treia zi după născerea copilului, țăranul prăznuiesce *rodișul*. (1) În această zi mōșa umblă pe la vecini și prieteni, invitând lumea la masă. Ōspeții vin cu daruri; femeile aduc o batistă cu mazere, fasole, castraveți, perje (prune), mere, pōmă (struguri) și altele, bărbații dau bani.

Intrând în casă, ōspeții dic:

— Să trăiască pruncul, să calce pe urmele părinților, să-l norocēscă Dumnezeu!

Părinții răspund:

— Mulțumim dumnē-vōstre!

Apoi, după primirea cadourilor, se pregătesce masa, care se compune din următoarele bucate: sarmale, plăcinte, furturi, învîrtituri, prăjituri, vin și rachiū. Ōspeții se așeză — beaū și mănâncă.

Peste o săptămână după *rodiș*, se face de obicei botezul. Cumetrii se aleg dintre ōmenii de frunte. Altă dată cumetrii erau numai bărbați, acum sunt și femei. Botezul se face la biserică, unde pruncul este adus de mōșă, urmată de cumetri. După botez, părinții invită pe preot la masă și plēcă cu toții în casa părinților.

Sera nașul e dator a da un prânț la dînsul acasă. La acest prânț, pe masă se pun două sticle de vin: dintr'una beaū ōspeții, iar din alta nașul. După prânț unul din cumetri ieă în mână un colac pregătit dinainte și acoperit cu un prosop și se apropie de naș:

— Poftim, primesce colacul!

Iar nașul răspunde:

— Poftim aur și argint... Să dea Dumnezeu noroc!

Apoi nașul închină, dicēnd:

— Pruncul s'a creștinit, să-l fie în cēs bun, să trăiască părinții și nănașii!

A doua zi după botez copilul este scāldat, și cu această ocasiune iarăși se face masă.

(1) Pe alocurea lehuza în ziua născerii devine stăpână deplină peste voința bărbatului. Totul se face precum poruncește ea.

Căsătoria. În Basarabia printre țăranii există obiceiul ca tînărul singur să-și caute ursita; părinții nu se amestecă de cît apoi, cînd este vorba de a consimți la căsătoria proiectată.

Rar se întîmplă însă ca părinții să se împotrivescă, sau și mai rar ca să siléscă pe tînăr sau pe fată să ieă în căsătorie pe care nu-î place. În cas cînd flăcăul nu-și găsește fată în sat, pléacă într'un alt sat străin, împreună cu vre-un om așezat și căsătorit, și, cu ajutorul acestui om cunoscut în acel sat, face cunoscînță cu fata care i-a plăcut. Tinerii se îndrăgostesc, dar dragostea se ține în mare taină și e tot-deauna platonică.

Dacă părinții fetei primesc pe tînăr în casă, acesta dovedește că ei sunt gata a-î da fata, și atunci tînărul urméză cu curtenirea, care duréză une-orî mai multe luni de zile. Cînd în fine părinții ambelor părți s'aũ înțeles, tînărul de vine logodnic.

În unele județe, și anume în ținutul Soroca, s'a mai păstrat un simulacru de obiceiũ vechiũ de a răpi pe mirésă. În acest cas, lucrurile se petrec în următorul mod: flăcăul, făcînd cunoscînță cu fata, se înțelege cu dînsa, iar prin dînsa cu părinții ei, și o fură din casele părintesci, ajutat fiind de alți flăcăi prieteni. În momentul cînd mirésa furată a trecut pragul casei mirelui, unul din flăcăi slobóde două, trei focuri de pistol, dînd scire satului despre faptul îndeplinit. Mirele e dator însă a păzi bine lucrul furat, căci i se póte întîmpla ca fata, fiind o cochetă, să se fi lăsat a fi răpită numai de ochii lumii, pentru ca, răpită de unul după care părinții sunt dispuși a o da, să fugă apoi cu un altul care n'a plăcut părinților sîi. În acest cas, cel dintăiũ devine de rîsul satului.

Cînd căsătoria se face într'un mod obișnuit și părinții aũ aprobat alegerea făcută, mirele se adreséză la vre-o rudă, și mai cu sémă la nașul sêũ, rugându-l de a fi *staroste*. Primind a fi staroste, nașul își alege un tovarăș, tot dintre ómenii așezați din sat, și merge în casele părinților fetei. După obișnuitele urări, starostele dîce:

— Cumetre, eũ am venit iacă pentru ce; ne-a călcat un flăcău din cutare sat al cutăruĩ om și am socotit că are să fie potrivit cu copila d-tale, și venim ca să vorbim?

Biserica Mazarachi cu isvorele (Fantal) din Chişineu.

— Poftim cumetre, și vino ! răspunde tatăl copilei, dacă flăcăul îi place.

Voind a mărită fata, părinții aleg și ei din partea lor un staroste, însărcinându-l să afle starea flăcăului, purtarea și rudenia lui. Primind apoi sciri satisfăcătoare, părinții fetei dau mirelui făgăduiala și-i permit să viziteze casa lor, și mirele vine, urmat de staroste. Tinerii fac atunci cunoștință într'un mod solemn în fața tuturor, deși se cunosc de mult, și sunt blagosloviți la icône. După binecuvântare, mirésa sărută mâna celor prezenți. Apoi ambele părți pun la cale cestiunea privitoare la zestre. Stăpâna casei în acest interval pregătesce cina, iar stăpânul cinstesce pe oșpeți cu vin ; în curte se trag focuri de pușcă și de pistole.

Petrecerea durează până târziu noaptea. După cină se pun pe masă două talere : într'unul părinții fetei pun o năframă și un inel, pe altul mirele pune bani. După acesta tatăl fetei ȳice, adresându-se către acesta :

— Du-te și ieă-ți ce-ți trebue !

Fata, dacă flăcăul îi place, ieă bani, iar în cas contrariu năframa. Dacă fata a luat bani, flăcăul ieă năframa și inelul. Acesta este ritualul obișnuit al logodnei.

La plecare, ambele părți hotărăsc ȳiua în care vor fixă căsătoria.

Acéstă ȳi solemnă se numesce *ȳiua răspunsului*. După ce a trecut terminul până la acea ȳi, căsătoria nu se mai pôte strică.

În intervalul aceluși timp, ambele părți se pregătesc pentru nuntă.

În ajunul ȳilei de cununie, mirele petrece cu flăcăii satului. După ce petrecerea s'a isprăvit, părinții dau binecuvântarea fiului lor și acesta încalecă pe cal și, încunjurat de tovarăși, plécă la mirésă ; în urma escortei mirelui merg carele cu rubedeniile. Într'unul din care sunt lăutari, cari cântă din vioră și cobză tot cântece de-ale noastre romănesci ; pe drum flăcăii chiuesc și se întrec. La popasuri se încinge câte un joc (hora) și se bea vin din ploscă. Apropiându-se de satul miresei, mirele trimite înainte pe *conacari* sau *vorniceii*, pentru ca ei să vestescă apropierea cortegiului. Și atunci părinții fetei se pregătesc de primire.

Mirésa ese spre întâmpinare în pragul ușei. Vorniceii se

apropie și, după urările de ocaziune, se unesc cu vorniceii miresei și merg spre întâmpinarea cortegiului. Apropiându-se de cei sosiți, vorniceii miresei pun în capul mirelui un colac, pe care imediat vorniceii mirelui îl sfărâmă în bucăți. Mergând apoi toți împreună spre casele miresei, cortegiul se dă la o parte și mirele înainteză singur către mirésă, încunjurată de rudele ei. În acest moment cămele cailor se împodobesc cu prosope cusute cu fir «de mână măiastră». Când mirele stă alături de mirésă, unul din vorniceii declamă sus și tare următoarele strofe : (1)

Bună ziua, bună ziua, soră frumoasă,
 Bună ziua, boeri dumné-vóstră!
 Am venit să vă întrebăm de vieță:
 Bună vi-i viețta ?
 — Hie mila Domnului
 Și a Impăratului !
 — Mulțumim lui Dumnedzëu
 Că nici nouă nu ni-i rău.
 Dar al nostru Impărat,
 De când s'aū ridicat,
 Multă óste aū adunat.
 Și-aū purces cu óste la vinat,
 Să vineze câmpii cu florile,
 Codrii cu isvórele,
 În cari locuesc tóte híarele.
 Dar sfetnicii Márii Sale
 La un mijloc de cale
 Aū găsit urme de híare,
 Și aā dzis că nu-s urme de híare,
 Și-s urme de zínă
 Ce-a vinit la fântână,
 Cu a nostru Impărat de bună
 Ca să-í hie preună.
 Iar al nostru Impărat
 Fórte mult s'aū bucurat,
 În scări de aur s'aū ridicat (s'aū înălțat)
 Preste oștire aū căutat,
 Și ne-aū ales pre noi,
 Pre acești voinici doí,
 Pe cai bărbați

(1) Auđit în satul Petricani, jud. Chișineu, 1889.

Și din gură învățați,
 Și ne-ați trimis prin crângu șerului,
 Pre lumina stelelor.
 Vădând ôste că nu se lasă,
 Ne-am abătut noi la această casă,
 Sora frumoasă,
 Boerii dumné-vóstră.
 Dar stolnicul de casă
 Cu bun răspuns să ne iasă.
 Șe umblăm ? Șe căutăm ?
 Noi séma bine să vă dăm.
 Noi nu suntem ciocoî
 Sau negustorî de boî,
 Noi suntem solî de la solie
 De la pre șinstita împărăție,
 Din pofta domnăscă
 Din strășnicia împărătescă,
 Ca niminî cuvîntul să nu ne clintăscă.
 Iar al nostru Impărat
 Pe aici că ați mai umblat
 De astă flóre ați dat,
 S'ați sfătuit cu sfetnicii bătrâni
 Și cu hiciorî de ômini bunî
 S'o ieă din grădina domnăscă,
 S'o ducă în grădina împărătescă,
 Acolo s'o răsădăscă,
 Mai frumos să înflorăscă,
 Ca să hie șinste părinților,
 Și laude nanașilor
 Și nouă tuturilor fraților.
 Avem a vă dă colac zaharnit,
 Cu miere îndulșit;
 Nu ni-i de dat,
 Și ni-i de schimbat,
 Cu o mână să dăm,
 Cu o mână să luăm,
 Unul pre altul să nu înșelăm.
 Aveți a ne da naframițe de in,
 Să ne ștergem gurița de ghin;
 Naframița inhierată
 De friile cailor legată.
 Noi înapoi când ne-om înturnă,
 Caii din cap vor da,

Naframițele vor săltă;
 Iar al nostru Impărat,
 Când ne-a vidè, s'o ținè bun încredințat
 Că i-am făcut slujba cu adevărat.
 Și bine v'am găsit sănătoși!
 Iar al nostru Impărat când va vină,
 Pămîntul va hui;
 Când va descălecă,
 Pămîntul se va cutremurà.
 El nu vine saũ cu v'o tărie,
 Saũ cu v'o mărie,
 Saũ cu sabia franțuzescă,
 El vine cu închinăciune
 Și cu plecășiune
 Și ați jurat ca să-î dați,
 Și cu ochi buni să-î catați.
 Vè gătiți cu care de fin,
 Cu buți de ghin,
 Cu ialoveți grași,
 Cu pâne frumósă,
 Să ne pohtiți la masă,
 Și pe noi fruntași,
 Că v'am găsit sănătoși
 In casa dumnélor-vóstră
 Amin.

După ce vornicelul a isprăvit de declamat, mirésa stro-
 pesce pe mire cu apă de busuioc, iar vorniceilor le dă câte
 o basma. Mirele drept răsplată îi dăruiesce un galben. Apoi
 óspeții merg de se culcă, pentru a se mai odihni de drum,
 iar tinerii încep o horă (joc).

După o oră saũ douë, se presintă la mire doi vorniceî,
 avënd fie-care câte o prăjină lungă în mână; la vârful pră-
 jinilor sunt legate batiste. Ei țin în mână și câte o ploscă
 cu rachiũ și nisce prăjituri, cu cari cinstesc pe mire și pe
 óspeți; apoi îi invită pe toți la masă.

Când óspeții staũ la masă, mirésa rămâne în curte, unde
 petrece în mijlocul fetelor și flăcăilor. În timpul mesei, vor-
 nicei cãlări pe cai se apropie de ferestre și îndemnă pe
 mire să mērgă la întrecere ca să-și arate voinicia. Mirele
 refusă și însărcinează pe alți doi vorniceî ca să-l înlocuiască.
 Apoi se face o alergare de cai, la care ieau parte toți vor-

niceii; cel ce a întrecut pe toți este aclamat și mirésa îl cinstesce cu un pahar de vin,

După masă, mirele cu al săi merg de se culcă puțin; apoi, după ce s'aũ odihnit cu toți, mirele trimete prin conăcari darurile de nuntă miresei. Aceste daruri, de obicei, se compun din ghete cu tocuri, ciorapi și alte lucruri; răzeșii dăruiesc cămăși de borangic, testemele de mătase, cercei de argint și chiar de aur, după starea fie-căruia; tatăl miresei primesce și el câte o bucată de postav sau o păreche de ghete (ciobote), mama o bucată de pânză sau de borangic.

Conăcarii, remițând darurile, dic *poelónele*:

La gazdă, boerii, la gazdă! (1)
 De ne sunteți frați iubiți,
 Intr'a dumné-vóstră curte să ne poftiți;
 Iar de nu vè e voie de noi,
 Spuneți, ca să ne 'nturnăm înapoi.
 Vè rugăm să ne faceți cale și cărare
 Până la dumné-ei șinstită flóre.
 Bucură-te, bucură-te, coconiță mirésă,
 Și te veselesce,
 Corabia că de la coconu mire-ți sosesc.
 Iar coconu mire din ném mare și bogat
 Pre bun cal aũ încălecat,
 Când în tîrg ca în Țarigrad aũ alergat,
 Când în tîrg ca în Țarigrad intrând,
 Sórele răsărind, dughenele deschidënd,
 Iar coconu mire cu ochi negrele privind
 Și cu galbeni tot cumpărând,
 Fețişórei dumi-tale le potrivind,
 Și în hârtie le învélind,
 Și în corabie le puneà,
 Iar corabia pre mare pornià.
 Și aũ dat Dumneđu
 Și aũ bătut un vînt
 Din jos de la apus
 Despre marea din sus,
 Și aũ cârligat corabia în bot
 Și s'aũ sfărâmat de tot. . .

(1) Culésă de către un licean, care a scris-o nu după graiul din Basarabia.

Ca și pomii șei rodiți,
 Șe fac ródă rodilor
 Din rēcórea rědășinelor,
 Așa și pre dunně-vóstră Dumnedzěū să vė invrednișescă ;
 Căutați pre așei doi hiī aī domniī-vóstre,
 Șe ingenuchiază, și de la inimă vė umiliți
 Și cu duh de la inimă să-ī iertați, să-ī blagosloviți,
 Că nu sunt hiī în lume să trăiască
 Și părinților să nu greșască,
 Că părinții mult se osîndesc
 Până pe hiii sěi îi cresc
 Și de tóte relele-ī feresc,
 Că așa și Dumnedzěū
 Aū făcut șerul și pămîntul
 Numai cu cuvîntul,
 Și mare și șele șe sînt într'insa
 Numai cu dzîsa,
 Iară șerul și pămîntul
 Le-aū împodobit Dumnedzěū
 Cu sórele, cu stele, cu luna,
 Carī le privim tot-deauna,
 Și pămîntului aū porunșit Dumnedzěū
 Și îndată s'a înverșit
 Și încă l'aū împodobit :
 Munții cu măgurele, codrii cu isvórele
 In carī locuesc tóte hîarele,
 Și tot felul de póme roditóre
 Care după sēmînța sa,
 Că așa aū vrut Sfînția Sa ;
 După așesta, după tóte,
 Ca un Dumnedzěū șel șe póte,
 Aū făcut raiul la rėsărit,
 Deosebit de pămînt,
 Și într'însul aū zidit
 Pre strămoșul nostru, pro Adam,
 Cu trupul din pămînt,
 Cu osul din pétră,
 Cu sângele din rouă, cu ochiī din mare
 Și cu duhul sfînt
 Din duhul Sfînției Sale ;
 Și aū vėđut Dumnedzěū că nu este bine
 Să trăiască omul singur pe pămînt,
 Și aū adormit Dumnedzěū

Pre strămoşul nostru Adam,
 Şi aŭ luat o cōstă din mâna stângă
 Şi aŭ zidit pe strămōşa nōstră Eva,
 Şi aŭ deşteptat Dumnedzēu ca dintr'un somn,
 Iar Adam sculându-se
 Dzise : Mulţumesc ție Dómnne,
 Că vėđuiŭ os din osul meŭ
 Şi trup din trupul meŭ !
 Iar Dumnedzēu aŭ blagoslovit şi aŭ dzis :
 Cresceţi şi vė înmulţiţi, ca nāsipul mării,
 Ca stelele şerului, ca chedrii Livanului,
 Iar din atunghea trăgēnd, ce viţe şi seminţe
 Până la aceşti doi hii a dumné-vóstră
 Din frumósă țara nōstră,
 De Dumnedzēu blagoslovită
 Şi de veşi nepărăsită,
 Şi se rógă hiii la dumné-vóstră şinstiţi părinţi,
 De vė înduraţi şi iertaţi şi blagosloviţi,
 Precum aŭ blagoslovit Dumnedzēu pre Avram,
 Şi Avram pre Isaac, şi Isac pre Iacov,
 Şi Iacov pre acei 12 patriarchi
 Carī din nunta Canagalilor erau aleşi,
 Că blagoslovenia părinţilor
 Intăresce casa hiilor,
 Iar blestemul părinţilor
 Risipesce casele hiilor ;
 Şi la al treilea rīnd
 Tot acest cuvīnt,
 Că Dumnedzēu lor viétă le-aŭ dăruiť
 Şi dziua de căsătorit,
 Ca unŭl pom ce-a înflorit,
 Ce vine vremea să înfloréscă,
 Aşa a vinit vreme şi la aceşti
 Doi hii ai dumné-vóstră să se căsătoréscă.
 Fiind la dumné-vóstră crescuţi, născuţi,
 Vor fi luat multe greşeli
 Cât sunt a câmpuluĩ burienele,
 Când porunşesce Dumnedzēu câmpuluĩ
 De se usucă verdéța ierbeĩ,
 Aşa şi dumné-vóstră şinstiţi părinţi,
 Tóte să le priiimiţi,
 Şi tóte în pămīnt să le lăsaţi,
 Şi pre hiii să le iertaţi.

Ca să hie de părinți întăriți
 Și de Dumnedzēju blagosloviți
 În veși și amin;
 Iar mie un pahar de ghin.

Pe tot timpul cât se ȋic *ertăciunile*, părinții și mirésa aũ lacrimĩ în ochi, iar după ertăciune părinții blagoslovesc tînăra păreche. După acésta nanașa ieă pe mirésă din casele părintesci și o duce în casa mirelui. Óspeții se ȋmprăstie cu chiote și mare veselie.

Părinții fetei nu merg la biserică și nu asistă la cununie; ei nici nu petrec pe fată.

Când mirésa se apropie de casa mirelui, ȋi ese spre a o ȋntȋmpină mama mirelui saũ cine-va din rudele sale, avēd în mână un taler cu douē pahare cu vin; mirésa sȋrbe din amĩndouē paharele, apoi sărută mâna mamei și intră în casă după mire, unde se așeză la masă.

Ȋnainte de mirelui se pune atunci o pâne neȋncepută, solniță și pahare. Apoi intră vecinii și se ȋncep urările de bine. Fie-care din óspeți capetă câte un pahar cu vin, ce-l tȋrnă vorniceii, și ȋnchină în sănătatea tinerilor. La urări, mirésa sărută mâinile celor bētrâni. Óspeții fruntași aduc daruri, bani saũ lucruri, găini, rațe și altele. În curte cāntă lăutarii și se ȋncepe o horă. Când s'aũ isprăvit cu urările, lăutarii pășesc spre casă și es de acolo cu mirésa, care se prinde în horă.

A doua ȋi, de obiceiũ Duminecă, se face cununia de dimineță, vorniceii cutreeră satul cu plosca plină și, cinstind lumea, invită pe óspeți la nuntă.

Când cortegiul pornesce la biserică, în fruntea tuturor merge nașul (nanașul) cu mirele ȋncunjurat de flăcăii satului, apoi vine nașa (nanașa) cu mirésa și fetele satului, iar în urmă lăutarii, carȋ cāntă, iar flăcăii chiuesc.

La biserică un covoraș se ȋntinde sub piciórele tinerilor nuntași; acest covor devine apoi proprietatea preotului. După săvȋrșirea serviciului divin, rudele și cei de față presară tînăra păreche cu grȋu și nucȋ, urând belșug și fericire. La ȋntȋrcerea de la biserică, părechea cāsătorită este iarăși obiectul urărilor etc. În acest timp vorniceii umblă prin sat, poftind la *masa cea mare*. La acéstă masă, rolul de frunte

il are acum nașa, pe care flăcăii o duc cu mare alaiu în casa noiei părechii.

În frunte merg lăutarii, după lăutarii nașa, încunjurată de femei, apoi bărbații. Cortegiul chiuiesce, dănțuesce și se trag focuri de pușcă. La masa mare nu se așază decât cei căsătoriți, afară de proprietarul moșiei, arendașul și alți oșpeți simandicoși, cari, chiar dacă nu sunt omeni căsătoriți, totuși sunt poftiți; pe timpul mesei flăcăii și fetele petrec în curte, dănțuind. Nuntașii cinstesc pe tineri cu rachiū și colaci; oșpeții, bând câte un rachiū, pun bani pe taler. Acești bani, legați apoi într'o batistă, se remit miresei.

După ce se isprăvesce în fine masa, nașa conduce pe mireasă și pe mire în odaia de culcare, iar oșpeții plăcă unul câte unul pe la casele lor. A doua zi în casele nuntașilor se adună femei, pentru a sărbători un fel de serbare muerescă numită serbarea *vinului la ucrop*. Dacă mireasa a fost fată mare, femeile beaū vin roșu, iar conăcarii, încinși cu briū roșu, umblă cālări prin sat, și-și manifestă bucuria; în cas contrariū, femeile beaū vin alb și nu se face nici o manifestațiune.

Acest obicei din urmă nu s'a păstrat decât pe alocurea; în județul Chișineu, la nunțile țărănesci, nu se mai obișnuiesc a se da pe față prin vre-o manifestațiune nevinovăția fetei.

În județul Orheiū și Soroca, țeranii români adese-orî nu se cunună în biserică, ci s'a introdus în moravuri așa numita căsătorie fără cununie. O casă bună însă, răzeșii și mazili, nu admit acest fel de cununie, și mai de vreme saū mai târziu totuși se cunună la biserică.

Înmormintarea. Țeranul român din Basarabia, precum și țeranca română, consideră inelul de logodnă ca un obiect foarte scump și sacru, de care omul nu trebuie să se despartă nici mort.

De aceea unui răposat, dacă dînsul a murit fără a avé în deget inelul său de logodnă, imediat ce mórtea i-a închis ochii, rudele îi pun acest inel. Numai după acesta trupul răposatului se spală și se îmbracă în haine curate. Intins pe o masă, corpul se acopere cu o bucată de pânză. Acum vre-o 30—40 ani se punea în capul răposatului căciula sa; iar acum căciula se pune alături saū sub cap. La ridicarea

sicriului și scóțerea corpului din casa mortuară, se întinde lângă ușă o bucată de pânză ca de trei coți, peste care pășesc cei ce duc sicriul; pânza așternută jos represintă imaginea punții netede și albe, ce trece din acéastă viéță pămîntéscă spre viéța vecînică. La cimitir, după ce cosciugul s'a scoborit în grópă, unul din amicii răposatului aruncă peste mormîntul încă deschis un cocoșel, pe care îl prinde din altă parte a grópei vre-un copil orfan. Acest obiceiú, se dîce, că este un fel de alusiune la sufletul destrupat, care acum își înalță sborul la cer.

După înmormîntare se face masă, și fie-care din cei prezenți capéță câte un colac, o lumîinare cu două, trei crengulețe împodobite cu nucî, smochine, stafide și altele. Aceste crengulețe represintă dulcéța grădinilor din raiú. Preotul primesc un ulcior de vin, colací, covrigi și prosop.

În ziua a patru-decea după mórte se face o nouă pomenire a răposatului; ziua acésta se numesc *moșii*. Se invită amicii și rudele răposatului, se cumpără o masă nouă, cofe, pahare, talere, ulciorașe etc.; altă dată se mai pregătiă și un rînd de haine femeesci sau bărbătesci, după cum eră răposatul sau răposata. Când se gătesce masa pentru cei poftiți, la o parte se mai așterne și o masă nouă, cu bucate alese. Odată ce óspeți s'aú așezat, stăpânul casei așeză la *masa neîncepută* pe vre-un om sărac, care, în reamintirea răposatului său răposatei, se îmbracă în haine noué.

După panahidă, pe mormîntul stropit cu aiazmă se distribue coliva, iar apoi se pune o ulciă cu cărbunî, peste carî se aprinde tămăie.

Acum dcece, cincî-spre-dcece anî, există în Basarabia obiceiul bun de a face poduri și puțuri în amintirea și pomenirea celor răposați; acest obiceiú acum aprópe a dispărut, dar totuși și până acum țéranii, când se opresc la vre-un puț, după ce-și adapă vitele, îngână și un *bogdaprosti*, făcînd cruce.

Credințe și semne. Țéranul român din Basarabia a păstrat multe din credințele și semnele carî îl deosibesc de veciniî sêi Ruteni, Poloni, Ruși și alte némuri; multe însă din credințele sale sunt împrumutate de dînsul și, firesce, adaptate după modul sêu de a privi lucrurile.

Așa de pildă din credințele superstițioșe, prin carî dînsul

se deosibesce de cele-lalte némuri, carî s'aũ strecurat și s'aũ așezat în mijlocul său, vom semnală pe următoarele mai răspândite :

În județul Chișineu, țăranca română refușă de a da Lunea foc (jăratie) din vatră, nu împrumută vecinei nimic din ale gospodăriei, — pentru ca să nu sărăcăscă casa și să nu rămăe pustită. Lunea nu se pot numără banî, vite, găini și altele, și dacă vre-un străin, necunoscător al acestui obicei, va cuteză să numere ceva în acea ȕi, apoi i se ȕice : «numără-ȕi dinȕii în gură». Marȕea nu se începe zidirea unei case, căci, ȕice ȕăranul, în acea ȕi «Dumneȕeu singur a urzit cerul și pămîntul». Sâmbăta nu se croesce o haină nouă sau ceva din albituri, căci o asemenea haină va servi omului pentru înmormintare. Săra stăpăna casei nu adună aȕă, de frică ca mórtea să nu-î taie pe întunerice aȕa vieȕei; sėra nu se mătură odaia, iar dacă se mătură, gunoiul nu se scóte până diminėȕa afară. Apa adusă nóptea nu se póte bé înainte de a se aruncă în ea doi, trei cărbuni, căci nóptea de apă se prinde necuratul, care fuge de cărbuni. E rău dacă o femeie a fost scuipată Lunea, căci va lepădă.

În ȕiua de Anul nou ȕăranul se pune de diminėȕă la lucru : taie lemne sau face ceva prin curte, acėsta pentru ca să-î sporėscă anul întreg. În ajunul Crăciunului nu se cade ca cine-va să dórmă pe fin sau paie în grajdul vitelor, căci în acea nópte boii vorbesc între ei despre acela care s'a născut în iesle și pe care l'aũ încălȕit boii cu suflarea lor.

Mercurea, în postul cel mare, ȕăraniî numără ouėle și pe unul îl aruncă peste streșina caselor, pentru ca să se clocėscă bine.

În nóptea de Sf. Gheorghe flăcăii satului păzesc cirėda, pentru ca nu cum-va vrăjitoăea să se apropie și să mulgă vacile, căci în acest cas vacile perd laptele. La Sănta Măria cea mare trebuie bine păzite vacile și caprele, ca să nu le sugă șerpil, carî în acea ȕi aũ voe de a umblă pe pămînt.

De la 30 Novembre până la Crăciun nu se lucrėză pânză, nici nu se tórce lână, de frică să nu se supere Maica Domnului. ȕiua Sfintului Foca trebuie cinstită, de frica focului.

E rău de a se culcă lăngă o mlaștină, căci în somn sufletul omului e chinuit de necuratul, care trăesce prin băltoce și mlaștine.

ȕăranul e doritor de a cunósce viitorul, acest dor mare de

a ridică pologul misterios, care ascunde viitorul îl frământă mereu. Ca fatalist, el crede că sorta fie-căruî om stă dinainte deja scrisă în cartea destinului; dacă i se întâmplă ceva, el dice: «aşa mi-a fost scris», «aşa mi-eră sorta». Dorul de a-şi cunoşce viitorul a creat prin satele românesce din Basarabia o specie de ómenî, femeî şi bărbaţi, carî se ocupă cu vrăjitoria. Vrăjitorîi sunt în general ómenî bătrâni, foştî ciobani, herghelégii; vrăjítórele sunt femeî bătrâne, véduvele, şi ţigăncile. Ţerăncele mai cu sémă recurg la ajutorul vrăjítórei în casurî de hólă; fetele, pentru a-şi cunoşce pe ursitul lor, pentru a fărmece pe un flăcău iubit. Pentru a răspunde la întrebările clienţilor, vrăjítórea recurge la fel de fel de manopere mistice: topesce céră de pe lumînarea care a ars la căpătăiul mortului, cositor sau plumb şi, după figura materialului topit, proorocesce. Dacă o fată vrea să-şi cunoască ursitul, vrăjítórea o sfătuesce să mérgă în nóptea de Sf. Vasile la răspântie de drumurî şi să asculte: dacă va auđi şoptindu-se cuvîntul «mergî», atunci se va mărită cu flăcău iubit, iar dacă va auđi cuvîntul «şeđî», atunci vrea să dică că nu se va mărită după cel pe care-l iubescce. Pentru a află dacă veî avé noroc, să eşî în nóptea de Crăciun afară în curte şi să ascultî: dacă va ţipă porcul, e rău; dacă va muge vita, e bine.

Pentru a-şi află sorta, fetele din sat es nóptea în curte, avénd în mână un bucheţel cu busuioc şi o aţă roşie; cu ochîi închişi, ele se plécă spre pămînt şi pe pipăite caută un beţişor, pe care îl înfig în pămînt, legându-l la vîrf aţa cu bucheţelul. Dacă diminéşa pe busuioc s'a aşezat roua, e semn că fata în curgerea anului se va mărită; iar dacă va răméné uscat, e semn că va răméné fată. În nóptea de Sf. Andreiú fetele, pentru a-şi află sorta, umblă cu piciórele góle: aceea care se va înţepă se va mărită în curînd, iar ceea care va călcă peste o surcea uscată va avé un bărbat bătrân. Modul cel mai eficace pentru a-şi cunoşce ursitul este, dic fetele satului, următorul: nóptea spre Sf. Ilie trebue să mergî spre locul unde e cânepă, să scoţi cămaşa, s'o ţăvălescî peste cânepă, şi apoi s'o îmbraci iute. Culcându-te, dacă după acésta veî visă în somn cânepă verde, e semn că bărbatul va fi un flăcău; iar dacă veî visă cânepă uscată, este că bărbatul va fi un om bătrân.

Intre legendele auđite de la ęraniř români din Basarabia, credem interesant a înregistra aici pe următorele, în cari se oglindesc pârerea poporului despre lumea ce-l încunjurâ și relațiunile ce există între lucruri.

Iată de pildă legenda despre zidirea lumii: (1)

Când s'a gândit Dumneđeũ de a zidi lumea, a ęis către ingerul cel mai mare peste toți ingeriř: «Haide, Satanaile, «să zidim lumea!» «Să mergem, Prea Sfinte», răspunse ingerul. Și aũ mers ei cât aũ mers, până aũ dat de malul mării. S'a oprit Dumneđeũ la mal și ęice lui Satanail: «Veđi tu marea asta, scobóră-te la fund și adă-mi o mână de năsip. Dar bagă de sémă, când vei luă năsipul, să ęicĩ: Ieău pentru Dumneđeũ!»

«Și s'a scoborît de pe malul cerului Satanail și s'a cufundat în mare; iar când să ieă un pumn de năsip, a ęis: Ieău pentru mine și pentru Dumneđeũ.» Când să iasă din apă, deschide mâna ingerul și vede că apa i-a smuls năsipul din mână. Vede Dumneđeũ ce a făcut ingerul și îi ęice: «De ce ești vicleń! Du-te iarăși și adă năsip.» S'a scoborît Satanail pentru a doua óră și iarăși a pățit-o ca cea dintâia óră. Vede Satanail că nu-l chip să înșele pe Dumneđeũ; s'a gândit cum să facă și, când s'a cufundat pentru a treia óră, a luat puțin năsip și l'a pus în gură. Iată ese el din fundul mării și aduce lui Dumneđeũ năsip în mână. A luat Dumneđeũ năsip și l'a împrăștiat în tóte părțile. Vede Satanail ce a făcut Dumneđeũ și ride, cu gândul că a împrăștiat Dumneđeũ de géba năsipul, iar el și-a păstrat pe a lui în gură. Iată că ęice Dumneđeũ: «Acum să blagoslovesc pămîntul, ca să créscă» și l'a blagoslovit cu mâna sa sfintă. Și a început năsipul să créscă, să tot créscă, și năsipul din gura lui Satanail așijderea. Vede Satanail că i se umple gura cu pămînt și a început să scuipe, ca să résufle, și unde a scuipat Satanail s'a făcut munte, unde a scuipat s'a făcut munte. «Veđi tu ce-ai făcut», ęice Dumneđeũ? Și s'a dus Dumneđeũ de s'a culcat, ca să se odihnéscă o lécă. Iată c'a adormit Dumneđeũ, iar Satanail își ęice în gândul său: «Să-l rădic așa cum dórme acum și să-l în nec în

(1) Auđită în satul Dolna, județul Chișineũ, de la ęeranul Nichifor Uleiu.

«mare.» Și a ridicat Satanail pe Dumneđeũ în brațe și îl duse spre mare, iar când ajunse, vede că a crescut pămîntul așa de mult, în cât s'a poprit tocmai în cer; vede Satanail că nu e mare și a apucat spre răsărit; când colo, același lucru; a mers el spre apus, iarăși nu e mare.

«Ce se facă? S'a speriat Satanail și l'a pus pe Dumneđeũ pe locul unde s'a culcat ca să se odihnescă. Când s'a trezit Dumneđeũ, Satanail îi dice: «Haide, Dómnne, ca să sfințesci pămîntul.» «Lasă că nu trebuie», i-a răspuns Dumneđeũ, «că l'am sfințit ađi-nópte, când m'ai purtat de la răsărit la apus.»

«Așa s'a zidit lumea și a pățit rușine Necuratul.»

Iată legenda despre coccstirc: (1)

«A adunat Dumneđeũ într'o ȑi șerpî, brósce, șopîrle și alte viețuitoře de acest fel și le-a băgat într'un sac, că prea mult s'aũ pripășit. A chemat pe un om și i-a dat sacul, ca să-l ducă și să-l arunce în mare. «Când veî merge la mare», a ȑis Dumneđeũ, «să nu deschidî cum-va sacul. A mers omul cu sacul cât a mers și a vrut să vadă ce e în sac. A deschis sacul; când colea, șerpî și bróscele țop și aũ eșit din sac și s'aũ împrăștiat peste tot pămîntul. Vede Dumneđeũ ce a făcut acel om și ȑice: «Acum du-te și cu-lege-le de pe unde le veî găsi.» Și l'a prefăcut în coccstirc. De atunci coccstircul tot culege șerpî, dar unde să-l culégă toți!...»

Despre vrabie și porumbel (2) se povestesc următórea legendă:

«Când s'a răstignit Dumneȑoũ de Jidovî, aũ venit ei lângă cruce și vȑdură că Christos nu mai vorbesce și c'a închis ochîi. «A murit», ȑiceau Jidovî, iar vrabia care eră în apropiere ciripî: «Viũ, viũ!» Iar porumbelul, care și el eră p'acolo ȑise din contră: «A murit, a murit. De atunci Ovreib aũ ciudă pe vrabie și iubesc porumbeî.»

Din cantecele populare române din Basarabia, afară de colecȑiunea Madan, înregistrăm pe următórele, unele culese de noi, iar altele luate din colecȑiunea lui Gheorghe Madan:

(1) Auȑită la Dolna de la același.

(2) Idem.

Cazac și Muscal.

Murgule, murguțu meu,
 Și nechezi tu așa greu,
 Și, ți-i fôme ori ți-i rău,
 Di bați din chicior mereu ?
 Olio-lio stăpănu meu,
 Niși mi-i fômi, niși mi-i rău,
 Dar pi culme șelui dél
 Véd un Cazac și-un Muscal;
 Iu la tine or vini,
 Di părinți ti-or dispărți
 Și ti-or legă cu cureli,
 Di ti-or curmă păn la cheli,
 Cu cureli di matasi,
 Di ti-a curmă păn la ôsi,
 Cu mânili dinapoî,
 Să nu mai vii înapoî.
 Oî-oî sarmanii di noi,
 Cum ne svintă în bătaî,
 Cum ne mână cu convoi,
 Și ne mână ca pe boî,
 Și ne tunde ca pe oî.

Pânea străină.

Frunză verdi di doi schinî,
 Am auđit din bētrāni
 Că-i ră pânea pin străini,
 Am auđit și n'am cređut,
 M'am dus singur di-am vēđut.
 Frunzulénă trii grānati,
 Trecuiū Nistru 'n șeia parti,
 In négra străinatati.
 N'am și țiși, pâne-i bună,
 Dar îi în țéră străină,
 Bună-i pânea și miezósă,
 Dar la mijloc veninósă ;
 Mănānc pâne și beū gin,
 La inimă puiū venin.
 Mai ghini pāsāt di mei,
 Dar să șiū întrī aî mei.

Străinul.

Frunză verdi lemn uscat,
 Di părinți sūnt dipartat
 Și di nēmul lipadat,
 Di străinî tari-s māncat
 Și di dinșil îs pradat.
 Mē silesc din ți, din nópte,
 Ca sâ-mî fac străinu frate
 Și străina sorióră,
 Ca s'o string la inimióră ;
 Dar străina-i ca alghina,
 Când îi dragoste mai dulce,
 Pune ghimpîi și sē duce.

Cântecul recrutului.

Frunză verdi băț di corn,
 Dragu maicăi Sîmion,
 Și ris aî nópte prin somn ?
 — Mēgisēz maică-n priiom. (1)
 In priiom împērātesc
 Mulți voinici se prăpădesc
 Și ca cēra se tolesc !
 Haideți frați să trăim ghine
 Cāt sūntem nedispărțiți ;
 Să bem și să veselim
 Cāt sūntem pi la părinți ;
 Că dacă ni-om dipartă,
 Mulți în cale ni-or cată
 Și de toți ni-or întrebă
 Și di urmă nu ni-or da.
 Frunzióră di aclaz,
 Lungu-i drumu la Capcaz !
 Lungu-i, lungu-i și bātut ;
 Nu-i bātut di car cu boî,
 Ci-i bātut di recruți noi,
 Moldoveni di pi la noi.
 Sarmană frunză dî-aclaz
 Mult mi-o spus e di Capcaz,

(1) Priiom=приём, cuvînt rusesc care semnifică *primirea*, adecă *primirea în serviciul militar*, apt pentru armată.

Di munți nanți,
 Di délurî nanți,
 Di popóre minunati,
 Di négra străinatati,
 Di cari am avut parte.
 Sarmană frunză di fag,
 Cum mi-o spus e și-am să trag;
 Sarmană frunză di teiü,
 Cum mi-o spus e și-am să cheiü;
 Frunzulița vișineli
 Sui măicuță'n dél la șcheli
 Și-i prigi ósili meli,
 Cum li 'nșiră pi *năsăli* (1),
 Fiul bietului mazăl.

Cântecul recrutilui.

Frunzióră peliniță,
 Und' ti duși tu, măi Ghiorghiță?
 — La *priiom*, fă Anicuță
 — Și să faci tu, măi bădiță?
 — Să eu *jérba* (2), Anicuță.
 Di-oiü luă *jérba* mai mari,
 Mě suiü pi murgu calari,
 Sbor la tine 'n fuga mari;
 Di-oiü luă *jérba* mai mică,
 La gre slujbă mă rădică.

Muscalul.

Frunză verde ninifar,
 Rěü di hire e Muscal,
 El te 'ndémnă la frăție,
 Frate dzice ca să hie;
 Să nu-l cređi niși cândiți giură,
 Că el crucea ți-o fură.
 Decât Muscalu creștin

Mult mai ghine Turc păgân.
 Frunză verde ninifar,
 Blăstemat a fost Tartar,
 Dar Tartaru o cherit
 Téra nu ne-o pustiit,
 Iar acum e vai de noi
 Când Muscal e în pastoi. (3)

Bargan. (4)

Sub răchita ște plecată
 Preste apă atârnată,
 Pi marginea Prutului
 In drépta bechetului (5).
 Șede Bargan adormit,
 Peste téncuri lungit,
 Unul de altul legate,
 Să le trecă apa 'n spate.
 Prutu-i mare, vintu-i lin,
 Dar Cazacu e hain;
 Prutu-i mare și elat,
 Și Cazacu-i deșteptat.
 Bargan ici, Bargan colé.
 Bargan drept in fața me,
 Bargan Prutu l'o trecut
 In drépta bechetului,
 In ciuda Cazacului.

Codrénu.

Mult e mindru sprintenel
 Șel voinic, șel voinișel.
 Și tot cați un roibuleț
 De-a lui Codrén drăguleț!
 Codrén be și chiue
 De potiră niși gândé,
 Iar potira 'ncungțură

(1) *Năsăli*=носилки, pat portativ pe care se transportă răniții de pe câmpul de război.

(2) *Jérba*=sort.

(3) *Pastoi*=постой, cuvînt rusesc, semnifică încuartirarea militară.

(4) Bargan, un tâlhar contrabandist, care a terorizat la 1863 județele de jos ale Basarabiei.

(5) Bechet=pichet.

Și di Codrén s'apropià ;
 Iară el cum o vidé,
 Ploșca la gură pune
 Și mai tare chiué.
 Arnăutul îl diziș :
 -Dă-te Codrene legat
 Sâ nu ti ducem stricat .
 Iar Codrénu răspundé :
 -Mielul gras, ploșcuța grè.
 De sînteți niscaî-va frați,
 Iacă masa și mâncați ! »
 Ei pistólele-și scoté
 Și'n Codrén le slobođé.
 Pieptul lui Codrean svicnè,
 Iar el vinile-și strîngé,
 Plumbii din carne scoté,
 Cu ei durda-și încărcă
 Și din gură așa strigă :
 Alele, talharî păgânî,
 Cum să vă daū eū la câni,
 Că de-atâta sînteți bunî ! »
 Codrén durda-și întindé
 Și'n plin durda lui pocnè,
 Potirașii jos cădè,
 In sânge se svîrcolé.
 Iar Leonti Arnăutul,
 Inghiți-l'ar pămîntul,
 Nasturî d'argint că scoté,
 In pușcă îl ascundé,
 Și'n Codrén îl slobođé,
 Pe Codrénu mi-l rănè,
 Cu curele mi-l legă
 Și la curte mi-l porniă.
 Iar când Domnul îl vidé
 El așa îl întrebă :
 -Măi Codrene voinișele,
 Spune tu Domniei Mele,
 Mulți creștinî ai omorît
 Cât în țér'aî haidușit ? »
 « Domnule, Măria Ta,

Jur pe Maica Preșista,
 Eū creștinî n'am omorît
 Cât în țéră-am haidușit ;
 Om bogat de întilnem,
 Averea-î împărțem ;
 Iar di întilnem saracul,
 Imî ascundem bâltagul,
 Și 'n chimir mâna'mî băgam
 Și de cheltuială-î dam . »

Cântecul lui Ghelea.

Șine-mî stă și tăbăresce,
 Șine-mî stă și poposesce
 La movila așa mare,
 Și se naltă la hotare ?
 Orî urgia tataréscă,
 Orî e óstea căzășéscă,
 Orî Lechi violenî,
 Ori-s Moldovenî ?
 Ba-î chiar Ghelea șe-a 'ngrozit
 Crimul și țera turcéscă.
 « Ghelea, dragul fetelor,
 Ibovnic nevestelor,
 Spune-mî unde ai umblat,
 Orî hotare ai calcat,
 Și de *plean* (1) șe-ai adunat ? »
 « Multe hotare-am calcat,
 Multe țéri am trierat
 De la Nistru până'n Crim,
 Din Bugéc și până'n mare,
 Și-s tocmă patru hotare,
 Peste ei în larg și'n lat
 Tot Tatarul și Cozac.
 Mulți Tatarî am omorît,
 Mulți creștinî am slobođit
 De-amară străinatati,
 Din *pleanu* și de mórți,
 Iar pe fica Pléșului,
 Pléșului pârgarului,
 Păunița satului,

(1) *Plean*=*пленъ*, semnifică în limba slavă pradă de război, prizonieri de război. Cuvînt întrebînat și de cronicarii noștri.

Drăgulița badiului,
Am catat-o, tot catat,
Peste dînsa n'am mai dat.
Luaiū țera în lungiș,
În lungiș și'n curmeziș,
Și de-alungul și de-alatu
În sec îmi fuse umblatu.
Oliolio! câni de Tatarî,
Ném păgân și de talharî,
Fac eū *sprafca* (1) pi la voi
Cu Cazaci din *Zaporoî*.» (2)

Cântări de dragoste.

I.

Frunză verde și-o brîndușă,
Bădiță Ghiorghîță,
Cresce érba pân' la ușă,
Bădiță Ghiorghîță.
Orî va cresce, or' nu cresce,
Eū n'am frațiî s'o coséscă,
N'am surorî de adunat,
N'am veșinî de sărutat.

II.

Frunză verde de orez,
Catincuța de la Bălți
Șe mai faci? cum mai trăescî?
Eū trăesc bădiță ghine,
Tot cu gândul la tine.

(G. Madan.)

III.

Frunză verde stînjeneî (3),
Mê trimite la jiței
Ba-eū, ba-eū, mamagăî!
Că jițeiî pîn pîrlóge
Și flăcăîî nu-mî dau pașe,

M'amăjesc cu un zămos
Pân' mă pune jos.

(Din Petricani, jud. Chișineu.)

IV.

Frunzulénă di matasă,
Inima mea sê jurasê
Di iubit ca să sê lasê,
Că iubirea are un dor,
Dintăiū dulce, apoi morî.

(Audiť în Varzarescî de d-l Madan.)

V.

Frunzióră peliniță,
M'o lasat badea Ghiorghîță
Și-am ramas eū printre fete
Cu obrăjî ca părete,
Cu ochî negri înfundați
Și de lacrimi scaldați.
Nóptea 'ntrégă eū tot plâng,
Niși nu beū, niși nu mănânc.

(Idem.)

VI.

Frunză verde liliac,
Vini anu di când zac,
Mi-o crescut érba la cap
Și mohoru la chișóre,
Și n'am frațiî sâ mi-l cosască,
Niși surori sâ mi-l plivască,
Niși părinți sâ mă jeléscă.
Jălui-m'aș și n'am cuî,
Jălui-m'aș codrului.
Codru are frunză verde,
El pi mini nu mă crede.

(Idem.)

VII.

Florișică lăzióră,
Mariucă Marióră,

(1) *Sprafca*, cuvînt slav, semnifică cercetare, căutare.

(2) *Zaporoî*, trebuie să fie vorba de *Zaporojie*.

(3) Plopî.

Ochiî tîi m  bagă'n boali,
 Sprin enile m  om r ,
 C nd li su   i li cubor ,
 Tu m  'nv   i m  omor .
 Ai do  ochisor  frum  ,
 Ca stelu e lumino i.
 Vai, c t e ti tu di frum s ,
 C nd ai  i  i credin ios !
 Cum pi  erul este luna
 Pi p m nt ai hi tu una,
 Că e ti una la p rin i,
 Ca hi ior a între s n i.
 Tu era  cari  iur i
 Că pi altu nu mai ai,
 Dar asară te-am prins fa  
 Cum te  in e altu 'n bra  
  i-i vorghia  lui cu dul     :
 Să vi  pu or  i m ni,
 Că s nt gata pentru tini!

VIII.

Frunză verde tri  aluni,
  ini n'ari dor pi lumi
 Imprumute di la mini,
 Că e  am  i-mă mai r m ni.
 Frunzulénă di alior,
  ini zi i că nu-  dor
 Să mă va   cum e  mor.

(Din Todirescu,  inutul B l ilor.)

IX.

Frunză verde rug di lemn,
 Să 'ngenunch  să ti bl stem,
 Să n'ai parte di-altă fată
 P n' nu mi-  vid  'ngropat 
 Să vi   i tu'n mănăstiri,
 Să pu  p m nt pisti mini
  i aminti să- i adu i
 Di-ali meli vorbi dul i,

C nd  idem pi p i te
  i- i vorghem di dragoste.

X.

Frunză verdi di do  f  ,
 Măi puiule m i!
 Und' ti du i  i cui m  la i
 Cu cofli pi zapla i,
 Cu lacrimi  erbint  pi fa  ,
 Cu do  copila  pi bra  ?
 Unu strigă tată-tată,
 Altu  ng n  mamă-mamă.
 — Tat-to-  dus în bătălie
  i mi-o trim s o hârtie
 Să-  trim t di tatu i
  i  iar  pintru fa ie.
 E  lui p nza i-am trim s,
 El mii mi-o dat răspuns
 Că vini pi v i din sus
 Sănătos precum s'o dus.

XI.

F -m  D mni  i mi-  fa i,
 F -mă un *hulub* (1) popesc,
 Să sbor pi zidiu domnesc,
 Să-mă e  zidiu di alungu,
 Să-mă privesc iubovnicu
 Cum să p rt  sarmanu,
 Cu chica nir tizat ,
 Cu cama a nispalat ,
 Cu *mani ca* (2) nicalcat ,
 Cu gura nis rutat ,
 Vai,  i s rt  blăstămată!

XII.

E  mă duc, codru r m ni,
 Pl ngi frunza după mini,
 Altu nu mai pl ngi nimi,
 Că n'am făcut ni i-un ghini

(1) Hulub=роуль, porumbel.

(2) Mani ca=peptul de la c ma  , манишка.

Și dac'am făcut un rău,
Sîngur mi l'oiu tragi eu.

XIII.

Mi-a trimēs badița dor
Pi frunză di vița lor,
I-am trimēs doru acasă
Pi frunză di via noastră.
Tu mai lin, dorule lin,
Că sînt în pămînt străin;
Cînd oiū și la locu meu,
Să ghii dorule mereu.
Vai de omul șel străin,
El be apă 'n loc de ghin
Și trăești cu suschin!

XIV.

Frunză verde di pelin,
Valeu de copil străin
Cînd ajunge la stăpîn
Și ia hacu 'n jumatate
Și ocară-a treia parte!
Jălui-m'aș și n'am cui,
Jălui-m'aș Prutuluî.
Prutul tace suparat,
Multă ôste l'a calcat.
Jălui-m'aș și n'am cui,
Jălui-m'aș codruluî.
Codru are frunză verdi
Și pi mine nu mă credi.
Jălui-m'aș și n'am cui
Jălui-m'aș câmpuluî.
Câmpu are peliniță,
Niși la dinsul n'am credință.

(Din Iurcenl, jud. Chișineu.)

XV.

Frunză verdi di negară,
Nourî negrî sê vîd în zori,
Fulgeru ceru mî-el tai,
Vini ploai, vini mari,
Huiesci pădure 'n vali
Di tunet, di trăsnet mari.

Plou chétră, via-mî strică
Vin Moscalî, flăcăi ridică,
Și mi-I duși pîn străinî,
Pîn străinî, pintri păgânî.
Dicăt la Moscalî chicam,
Mai ghini mă spînzuram,
Că ti bati, ti stâlșesci,
Di-î grăesci moldovinesci.
Vai di nêmu șel străin,
Ii ca pomu lîngă drum,
Șini treși'l zburătuesci
Și di crengî-êl sârășesci.
Vin doi nourași din sus,
Astă vesti mi-au adus,
Că Costica-î în Tiflis
Și și-o dușe într'un plâns,
Di dușmanî tari ușis.
— Numai plîngî Costico hăi,
Că distul cât plîngem noi,
Plîngi tat-to, plîng și eu,
Plîng copchiii după noi...
Dare-ar bunu Dumnedzêu
Să-ți mai videm chipu teû;
Că cherim di doru teû.

XVI.

Florî și frunzi la un loc,
Numai poși di dor și foc.
Frunză verdi nu știu și,
Tot aș plîngi și-aș boși;
Frunză verdi sâminoc,
Am sâ trec Prutu în not,
Ș'am sâ-l trec în șela mal,
Să mă rîcoresc di-amar.

(Audiț de d-l G. Madan.)

XVII.

Florișică alb'albastră,
S'o stricat dragoste noastră.
Florișică gâlghióră,
Di-am agiungi 'n primavară,
Să tocmim dragoste iară!
Florișică naranjii,

Cum o fost n'o să mai hii.
 Florișică șir di linti,
 Nu-ți aduși pulcuță-aminti
 Di-ali nostri trii cuvinti,
 C'aū rēmas niisprăviti ?

-- Di-om trăi, li-om isprăvi.

- Di-om muri, li-om zugrăvi
 Și li-om puni în stâlp de pétră,
 Să le vadă lumi tótă
 Că am fost flăcău și fată.

(Idem.)

XVIII.

Florișică lozióră,
 Mariucă Marióră,
 Ochii tēi mă bagă'n bóli,
 Sprinșenili mă omóră!
 Când li suī, și mă omori.
 Aī doī ochișori frumoși,
 Dulși, cu totu mângăioși;
 Rănesci cu privirea lor
 Inimili tuturor.
 Oh, cât ești tu di frumósă,
 Oh, cât ești di drăgăstósă,
 Când aī hi și credinciósă!
 Cum pi șeruri esti luna,
 Așa ești pi pămînt una,
 Oī fost una la părinți
 Ca și luna întri sfinți.
 Tu eraī cari giuraī
 Că pi altu nu mai aī;
 Dar asară ti-am prins față
 Că ti ținē altu 'n brațe
 Și-ī vorghiaī luī cu dulșetă:
 Să vii puīșor și mâni,
 Că sūnt gata pentru tini
 Amuraș din Derenēū (1),
 Drag mī-o fost sufletu tēu,

Deși n'o lasat Dumnedzēū
 Și-oiū iubī să șie-a meū!

(Din Varzaresol, audīt de G. Madan.)

XIX.

Frunzuliță lozióră,
 La Nistru la mārghióră,
 Unde-ī apa limpiğióră,
 S'o strîns frații gramagióră,
 Șintri iī o sorióră,
 Și plâng di să omóră.
 La mijlocul apilor
 Plângi maica fraților,
 Că-avut ea trii ficiori,
 Trii ficiori ca trii bujori,
 Și-aū trecut ei Nistru mare
 Și de dinșil parte n'are.
 Frunză verdi trii aluni,
 Șini n'are dor pi lumi
 Imprumuti di la mini,
 Că eu am și-mī mai rēmāni.
 Frunzulénă di-alior,
 Șini dzīși că nu-ī dor
 Nu-ī vrednic di chip di om.

(Audīt de G. Madan)

XX.

Frunză verdi mășieș,
 Dragu maișiī Ghiorghieș,
 Mîndru numi ți-aī ales
 Și în chirii aī purșes:
 Pi valea Bugécului,
 Pi valea Șiocracului (2),
 Pi șliahu Adesului (3),
 Pi cararea Nistrului.
 La Nistru aū poposit
 Pi-un șes mîndru înverđit;

(1) Dereneū, un sat răzeșesc pe riul Cula, județul Orheiū.

(2) Satul bulgăresc *Ancecrac* saū *Tarutino*.

(3) Odesa.

Boii că i-au desgiugat
 Și'n apă s'o aruncat.
 Toți flăcăii s'o scaldat
 Numai Ghiorghei s'o 'necat.
 (Auzit de G. Madan.)

Frunză verdi di-alămii,
 Eu îl aștept ca să vii,
 El imi trimite hârtii
 Să-i gâtesc di tătusei (1)
 Și di cêră și tămâi,
 Și o bismă di-un șitfertac (2),
 Să-i hii di pus la stég. (3)
 Și ți-i bun că-i casă mari,
 Dacă Gheorghei-i mort pi cali,
 Și chiria boiréscă,
 Arde-on foc s'o prăpădescă,
 Că di-acea cărăușie
 Imi vini și veduvie.

(Idem.)

XXI.

Pisti Prut la lunca mari
 S'o făcut o adunari
 Di boeri și di cucóni.
 Cucónili șeli mari
 Să primblă cu ghinărari,
 Cucónili șeli miși
 Să primblă cu ușiniși,
 Iar acilea pân deșiș
 Staū cu durda pîn furiș.

(Idem.)

XXII.

Frunză verdi trii căstani,
 Ardă-l focu boierii mari,
 Frumósă cucónă ari,
 Ș'o scóti'n tîrg di vînzari.
 Șeri prețu șel mai mari,
 Prețu mari trii parali,

XXIII.

Frunză verdi di matasă,
 Mă porniam sara di-acasă
 Și sosiam a tria casă,
 Undi-î copchila frumósă
 Și părinții nu-s acasă.
 Când părinții au vinit
 Cu fata că m'au găsit.
 Di frică și di rușini
 M'am făcut a șeri pâni,
 După pâni apă reși,
 Vezî minșiuna cum să treși!...
 Mulțumesc lu Dumnedzêu
 C'am trecut pisti pirău,
 Și-am scăpat cu-obraz curat
 Și cu përu niscarmanat.

(G. Madan.)

XXIV.

Frunză verdi peliniță,
 Am gisat o copchiliță
 Cu përu lasat pi țită,
 Da mai mult lasat pi spati,
 Di m'o scos din sănătati.
 Oh, copchiliță și puicută,
 Când ar și cu putință
 Să eși disară la portiță
 Și să-mi dai miș guriță!
 — Eu guriță îți voiū da,
 Da, dacă mi-î așteptă
 Până mă-ta s'o culcă.
 — Ti-aș așteptă puică, da,
 Dar dacă nu poși rabdă!
 Când gândesc puică la tini,
 Oh, amar și vai de mini,
 Că nișî nu-mi dă mâna
 Să vin la voi tot-dauna,
 C'am vinit numa odată

(1) Bucată de pânză ce se dă preotului pentru mort.

(2) Monetă ruséscă.

(3) Stég la înmormîntare.

Și m'o știut lume tótă.
— Ba vino, bădișo, vin
Prin ogoru șel cu șépă,
Ca nîmi să nu prișépă,
Și pîn ogoru cû-usturoi,
Să știm numa amindoî.

(G. Madan.)

XXV.

Frunză verdi mărgărint,
Câti flori sunt pî pămînt
Tóti merg la gîurămînt.
Numa jița jinului
Și cu schicu griului
Staû în pórtă raiului,
Sus pe vîrfu plaiului,
Și giudecă florili
Undi li-s miroasili:
Li-aû luat mādămili,
Să propască apili,

Să strochîască straili,
Să-și îmbrăși fetili.

XXVI.

Frunză verdi di orez,
Aîdeți, aîdeți măi băeți
Iși în vali la Sireți (1),
Să durăm on tîrguleț
Di strașidi di orez.

(Din Trușeni, ținutul Chișineu.)

Frunză verdi și-o sulșină,
Două flori într'o grădină
Ca două surori di mână:
Eû mē plec să li-amiros,
Eli sē plēcă până gîos;
Eû mē plec să li apuc,
Eli sē plēcă la pămînt.

(Idem.)

BALADE.

(Audițe de la Dumitrache Chitorag Grozav din Trușeni.)

Cosma și cu Dafta.

Pi supt dîaluri, pi supt munți,
Ședi Cosmuluși ascuns,
Cosma și cu Dafta
Cari-aû prădat haznaûa. (2)
Domnu că i-o prins
Și'n temniță i-o 'nchis
— Dragu maișil Cozmuliși,
Și mai beî și mai mănânși?
— Mănânc putregaiû di fag
Și beû apă din bilhac (3)
Și cânt temnițîi cu drag!

Maica mea, măicuța mea,
Mē rog du-ti la domnii
Și ti-i rugă pintru mini.
Eû măcar c'am fost om rău,
Da sînt tot din trupu tēu.
Du-ti măică la domnii,
Bati'n pórtă sâ-ți discuî,
Și ti rógă pintru mini.
Maică-sa că sē dușe,
Bâtē'n pórtă, discuē,
Ingenuchē și-mî plângē
Și din gură așa dzișe:
— Of, Dómnî, Măriîa Ta,
Mari esti mila ta,
Mē rog értă-l pi Cosma,

(1) Sireți este o comună pe riul Bicu (ținutul Chișineului).

(2) Hazna=casa satului, de aci cuvîtul *cazon*.

(3) Lac mic făcut de plôie.

Că nu mai poți răbdă
 Di șueru șercilor,
 Di râclătu bróscilor,
 Că-i brósca ca srafa,
 Puî di șerpî ca puha,
 Și șerpóica cât grinda,
 Și fată'n tótă luna
 Și jimesci temnița
 Și pătimești Cosma.
 — Ba, ba, ba nu l'oiu ertă,
 Că ni-o prădat haznaua,
 Și haznaua 'mpērătescă
 Eră gată s'o porniască;
 Las'în temniță sâ putrizască.

— Da dacă nu l'ii ertă,
 Cu amar ti-oiu blăstēmă,
 Și sâ-ți mórâ Domnița,
 Și sâ-ti însorî di trii ori,
 Și sâ fași nou fișori
 Și la urmă o domniță
 Cu pēru lasat pi țîță,
 Sâ cari apă la temniță
 Nou anî și nou dzili,
 S'ajungă și e ca mini,
 Sâ vadă jăle pi lumi.
 Domnu milă își fășe
 Și bálauru tăe,
 La Domnu în curti că ardē.
 Și ardi și luminează,
 Când șed boerii la masă.
 Bálauru mari 'n cap,
 L'ar înghiți nerugumat;
 Bálauru mari 'n gură,
 L'ar înghiți ca pi-o alună.

Toma Lumoș.

Hanea-Manea cânehilor,
 Stăpānu moșilor,
 El pe cal încālică,
 Moșiili 'ncungiurā,
 Gāsă erbili păscuti,
 Gāsă apili bēuti.
 Niși nu prindi, niși audi,

Dar șini-i be apili?...
 — Măi Toma cu turmili,
 Tu apili mi-ai bēut
 Și erbili mi-ai păscut,
 Niși on ban nu mi-ai plătit!
 Toma din gură dzișea:
 — Tu șiî șeri eū țoiu da,
 Di aișga nu m'alungă,
 Că mi-o fost érna mari
 Și n'am banî de cheltuială;
 Dar tu străin și eū străin,
 Aidi ghini sâ trăim.
 Tu-i cosî erbili,
 Eū oiū tundi oiili
 Și ni-om înple pungili.
 Frațidicruși—Doamni-aglūtă!
 Dar pi Manea sâ-l asculti;
 Sâ-i dea Maniî ascultari,
 Că el îi frați mai mari.
 Și covorumi-așternē,
 Și lumea sē grāmādē,
 Mari șinsti imi fășe.
 Pi Manea mi-el tot chitiā
 Di disuptu briului,
 La mijlocu trupului;
 Și odată mi-el șinstē,
 Cuțitu'n chept că-i punē,
 Incālică și-mi fugē.
 Manea singur rămānē
 Și gîos că sē plecā,
 Mațili că imi luā
 Și în coș li așază,
 Cu chinga sē înșingē,
 Dupā Toma sē luā,
 Di diparte-l ajungē,
 Prin negurā mi-el zārē
 Și din gură îi dzișē:
 — Alelei Toma Lumoș,
 Di și ai fost minșinos,
 Di mi-ei dat mațili gîos!
 Ci ean nu fugi curvesci,
 Stăi la luptă voinișesci!
 Și la luptă sē luā

Intr'o gioi diminéță,
 Intr'o ȕi mari di vară
 Di diminéță până 'n sară;
 Când sórii indisară,
 Pi Toma că mi-el obóră.
 Toma îi căni spurcat,
 Manea-i creștin botizat,
 Di dinsu că s'o 'ndurat
 Și o grópă i-o sapat
 Ș'acolo l'o astupat.
 Toma avè flueraș,
 Fluerașu lui di soc,
 Iar cu glas di foc
 Și pi mormint că i-el punè
 Și vintu ghini că trăgè,
 Singur flueru dzîșè:
 — Scólă Tomă din mormint,
 Cá oili ȕi-aũ vinit
 Și patru-dzêși di meóri,
 Tóti la lână gálghióri.
 Și cum plângi o meóră,
 Par'că-i sorióră.
 Scólă Tomă din mormint,
 Cá oili ȕi-aũ vinit.
 Și patrudzêși di șlobanî,
 Toți fîi erau verî primarî,
 Verî primarî și verișorî,
 Făcuți din patru surori.
 Și patru-dzêși di berbeși
 Cu coadili pi teleti;
 Și berbeși ca a lui
 Nu sè află-a nimêruî,
 Cu cónili belșiuğati (1),
 Cu aur, cu-argint suflati.
 Scólă Tomă din mormint
 Și pornești oili
 Să tîrască (2) erbili,
 Să móră șerpóșili,
 Să rêsai șlupersili,
 Să culégă fetili.

Vidra.

Vidrușcă din Țarigrad,
 Fată di Viziriũ bogat,
 Ci eũ di când ti-am luat
 Tu on cântic nu m'eĩ cântat,
 Ean cântă-mĩ un cântișel
 Cu cuvinti bîrbâtescĩ
 Și cu glasurĩ muerescĩ,
 E sama de-l potriješcĩ.
 — Ba Stoeni n'oiũ mai vra,
 Eũ ȕi când ȕ'oiũ cântă,
 Vâili s'or rêsună,
 Hoȕiĩ că s'or dișteptă,
 După noi că s'or luă.
 Stoian că sè mîniè,
 Vidriĩ o palmă-i ștergè,
 Și Vidra sè mîniè
 Ș'a cântă că inșepè.
 Când e prindè a cântă,
 Vâili sè rêsună,
 Hoȕiĩ că sè dișteptă;
 Pâunașu-mi auðè
 Și din gur'așă dzîșè:
 — Ean auð'o Vidra me,
 Carĩ-am logodit cu e,
 A agiuns-o jăle me.
 Și-armili își inșingè,
 La șleah mari că eșè
 Cu dînșil sè întilnè
 Și din gur'așă dzîșè:
 — Oh, Stoeni Procovișĩ,
 Căchitanu pi voinișĩ,
 Și ti prinbli tu pi-aișĩ?...
 Pi-aișĩ-ĩs locurĩ cu vamă,
 Și mai rarĩ voinișĩ sè află.
 Dă pi Vidra din cușini (3),
 Căși dorescĩ să-ȕi și zili;
 Orĩ haĩdem și ni-om luptă,
 Și cari a dovidĩ

(1) Belșiuğate = întórse, ondulate.

(2) Să tîrască = să bată și să netezescă.

(3) Cușini = fundul căruței.

Aşelă bărbat i-a şi.
 — Eū pi Vidră nu ȝ'oiū da,
 C'am luat-o cu luna
 Şi sâ i-o duc maică-sa.
 Şi la luptă sê-luă
 Intr'o gîoi diminătă,
 Intr'o ȝi mari di vară,
 Di diminătă pân'in sară.
 Când sôrili indisară,
 Pi Stoian câ mi-el obóră. (1)
 Stoian din gură dzişè:
 — Vidruşcă soŝfe me,
 Puni mâna'n şel poclit (2),
 Esti-on cuŝit mistuit (3),
 Di la mâ-ta gîuruit. (4)
 Câ mē veŝi la şi hal sînt.
 Vidra din gură dzişea:
 — Ba, Stoeni, n'oi mai vra,
 Câ şini a dovidi
 Aşela bărbat mi-a şi.
 Stoian când auŝe
 Luī lacrămili îi curgè
 Şi la Dumnedzēū gîndè,
 Cu inima la nâsîp,
 Cu gîndu la Domnu sfînt.
 Dumnedzēū îi agiută
 Şi în unghîi mi-I luă,
 În pîmint mi-I turnă,
 Cu colb mi-I acopirè
 Singili mi-I povedè (5),
 Şi pi toŝi mi-I uşidè,
 Şi în brişică (6) sê suè,
 La cîsâchii (7) mergè
 Şi din gură aşă dzişè:
 — Vidruşcă, soŝfe me,
 La pristol (8) tu ti-ai gîurat,
 Cu mini ti-ai cununat;
 Ț'a trebuit alt bărbat!

Ci ean scoborî din cuşini
 Şi poftim la cîsâchii.
 Şi ȝiŝili îi tăè
 Pi tâblă (9) mi li punè,
 La maică-sa sê duŝe
 Şi din gură îi dzişè:
 — Sócră, sócră, pómă acrá,
 M'eî dat ŝiica sâ ȝin casă.
 E o fost curvă alésă!
 O, Stoeni Procovici,
 Cachitani pi voînişî,
 Hai sâ beun ȝi sâ mîncâm
 Nişî di pomană sâ nu-î dâm.

Bratu.

Supt póli di codru verdi
 O zari di foc sê vedî.
 Şéd voinişîi codrului.
 Nu ştiu-s nouè, or'is dzèşi,
 Orî şi pisti sută treşi.
 La mijlocu codrului
 Beū feşiorii Bratului
 Cu Dobrea Ploscarîului,
 Şi-mî închină din ploscuŝă,
 Şi ploscuŝa-i di-o vedriŝă,
 Di-o vedriŝă şi-o ocă,
 Cum îi ghini di a 'nchină.
 Iară soră-sa Soşîta:
 — Stanşiuile, Stanşiuile hăi,
 Ean închină şi nu prea,
 Câ nu sciū vîntu di huesci,
 Orî potira tropăesci.
 — Soră, soră, sorióră,
 Nişî în samă nu bagă,
 Câ flinta d'oiū slobodzi,
 Patru-dzèşî c'oiū oborî. (10)
 Nişî cuvîntu n'o sfiŝit

(1) Obóră = dobóră.

(2) Técă.

(3) Mistuit = ascuŝit.

(4) Giuruit = vrăjit.

(5) Povedea = îi umplea.

(6) Brişcă = trăsura boeréscă.

(7) Cîsâchii = macelărie, zahană.

(8) Pristol = altar.

(9) Tablă = tavă.

(10) Oborî = doborî, a culcă la pîmint.

Și potira c'o sosit.
 Că flintă o slobodzit,
 Patru-dzeși c'o oborit.
 — Stanșiule, Stanșiule hăi,
 Ean dă-ti tu dzěu legat,
 Să nu mergi la Eși stricat.
 Chăchitani Calăori,
 Eū ti las di mărturii,
 Ca sâ spuī tu la domnii,
 Că mi-și ari Bratu-mī ari,
 Și mi-și ari doi fișiori,
 Și-amīndoi is negustori,
 Di-ațin calea la strimtori;
 Și mi-și ari Bratu-mī ari,
 Și mi-și ari-o fată mari,
 Di înblă pi hăl (cal) calari
 Cu șinși tocuri di chistoli,
 Di potiră habar n'ari,
 Că'a ne-vóstră poronbrelī (1)
 Nu pre staū la noi în cheli,
 Numai plumbușor di-argint
 Strică reū că la voinic.

(Din Nisporeni, ținutul Chișineu.)

Boghean și cu Bârgan.

Frunză verdi lehuștean,
 Pisti Prut în șela mal
 La crișmuța lu Căsiean,
 Be Boghean și cu Bârgan
 Și cu fata lui Stoian.
 — Be Bogheni, nu pre be,
 Că potira-i pi-acolē.
 — Las sâ șii, că nu-mī pasă,
 Că mi-i pușculița drésă (2)
 Și șed cu Bârgan la masă.

(Din Trașeni, ținutul Chișineu.)

Stanșiu.

Florișică mătrăgună,
 Dragu mi-i la bătură
 Cu voiniși di-adunătură,
 Undi fulgeră și tună.
 Fôai verdi mătosat,
 Șed în durdă răzemat
 Și gândesc la Calupat,
 C'așela bun îi di prădat.
 La șel șiorpac dărămat
 Și di armi încărcat,
 Tot di puști ghintuiti,
 Di paloși ascuțiți,
 Di băltași ferecati,
 Mîndre-s, mîndre-s și alămiti,
 Nóptea li veđi, ți-i frică.
 La umbra șiorpacului
 Șed stăpâniș armilor,
 Da anumi cum îi chēmă?
 Unu-l chēmă Neculai,
 Harabagiū bun di caī,
 Di dziși Craiova val.
 Altu-l chēmă Gheorghieși,
 Pradă nóptea în tîrg la Eși
 Și ȃiua în București.
 Pi părau fagului,
 La crășma bogatului,
 Beū voiniși de-a Stanșiuului.
 Stanșiu ședi în cap di masă
 Cu vedrița plină rasă.
 El din gură așă li dziși:
 — Beți băeți și vē gândiți,
 La jin nu vē lăcomiți,
 Că voi nu sciți că jinu-i mari
 [șălvariū. (3)]
 Voi iți be, vi-ți îmbetă,
 Și potira v'a încungîură.

(1) Porombrele, adecă alicē.

(2) Drésă = curățită și încărcată.

(3) Șălvariū = șiret.

Stanşiu nişi n'o sfişit,
 Şepti potiri i-au pâlmîit,
 Şi strigă din ghinărari:
 Daţi în Stanşiu că-i tâlhariu;
 Ear strigă din oşiteri:
 Dă-ti Stanşiule legat,
 Să nu mori tu impuşcat.
 Ear Stanşiu din gură aşă au dzîs:
 Nu-s mueri cu cârpă 'n cap,
 Să me dau la voi legat,
 Şi-s jian cu comănac,
 Verdi ca frunza di fag,
 Di ştiū potiri şi sâ-i fac.
 Puneţi-vă băeţi toţi spati la spati
 Cu puştii trasî tōti.
 El luă durda în mână,
 Când o ridicat-o 'n sus,
 Potiraşii toţi s'au dus.
 Fōi verdi toporaş,
 Di la tîrg păn' la oraş
 N'au ramas nişi-on potiraş.
 Şi eară staū şi mă gîndesc
 La nōpti un' sâ pâlesc,
 Să pâlesc la Cămpulung,
 La grajdii lui Osman-turc,
 Să-mi aleg-on cal porumb,
 Scurt în trup şi lung în gât,
 Cum fi bun di zurbalic (2);
 Când oi treşi Craiova,
 Să nu sâ udi scara
 Nişi colţu la ibagi,
 Şi cari cum ma vidē
 Să-mi zică căchitane,
 Căchitanu codrilor,
 Voinicu voinicilor;
 Şi iară staū şi mă gîndesc
 La nopti un' sâ pâlesc,
 Să pâlesc la Craiova,
 Să rujim herghelia,
 Să treşim în Moldova,
 Mult puţin şi-om câştigă,

Om câştigă on leū şi doi,
 Să-l beū cū-on frati de-al meū,
 Să m'arăt că nu-s om rēu.
 Fōi verdi albăstrică,
 Haideţi băeţi la potică,
 La potică 'n drumu mari,
 Pi-acolo trec mocani cu sari
 Şi au pârali gâlbēnaşi,
 Să-i punim la desēgaşi.

(Din Nisporeni, ţinutul Chişineu, colec-
 ţiunea G. Madan.)

Incestul.

Inghetă apa Nistrului
 În fundul pămîntului;
 Da nu inghetă de ger mare,
 Şi de mare supărare.
 Că în lume nu sē pōte
 Ca pi-o soră al ei frate
 Să o ieie di nevestă.
 — Oleū! frate de craiū mare,
 Tari mi-i durerea mare!
 Du-te tu din țēră 'n țēră,
 Ie-ţi muere şi ti'nsoră.
 — Of, tu soră 'n țērī am fost
 Şi sciū fetele de-a rost;
 Fă-ţi colac din nouē grîe,
 Şi haidem la cununie.
 — Oleū! frate de craiū mare,
 Tari mi-i durerea mare!
 Ian sâ mergi în casă
 Şi sâ cauţi şe-i pe masă;
 Cată cartea giumatate,
 Să te lepeşti di pacate,
 Că din nēmul creştinesc,
 Nu din nēmul tatarēsc.
 Dar şel frate de craiū mare
 Nişi că milă nu o are:
 El la nuntă a plecat.
 Vreme gre s'o ridicat,

(2) Di zurbalic = de voinic, de haiduc.

Sè 'norà şi fulgerà,
 Beznă mare sè făcă.
 Sórele s'o 'ntunecat,
 Luna 'n sânge s'o 'necat.
 In biserică-au intrat,
 Sfinţii 'n genunchi au chicat,
 Icónele-au lăcrimat;
 Dar icóna Preşistei
 Din fundul bisericei
 Cu glas mare-a cuvîntat:
 — Popă, popă, blăstemat,
 Nu cunună, faşi pacat!
 Unde 'n lume sè mai póte
 Ca pe-o soră sà ie frate?
 Popa tare s'o speriat
 Şi din gură-o cuvîntat:
 — Mulţi crai eû am cununat,
 Dar icónă n'au lăcrimat.
 Hai! plecaţi d'aşi afară,
 Că pacat cu voi e mare,
 Dar şel frate de crai mare!
 S'a uitat la sfintu sóre,
 Că lumină nu mai are;
 Sórele s'o 'ntunecat,
 Luna 'n sânge s'o 'necat.

Bugean.

Frunză verde odolean,
 La crişmuţa de sub deal,
 Bea Bugean şi cu Bargan
 Şi Costică Roşcovan,
 Şi cu dinşii ca boboc

Bea bădiţa Tobultoc.
 — Bea Bugean şi nu prea bea,
 Că potira-î işi colea!
 — Las' sà hie, nişi că-mi pasă,
 Că mai am voinicii p'acasă,
 Staû cu cótele pe masă
 Şi cu săbiile scósă.
 Beţi copii şi veseliţi
 Pe la nópte vè găsiţi
 La răspânteia de trii nuşi,
 La movila cu trii cruşi,
 Iar eû merg la curte mare
 Să aleg un cal mai tare,
 Scurt în gât şi lung în trup,
 Cum ie bun pentru voinic,
 Să pun şaua căzăşesce
 Să 'ncealec moldovenesce.

(Din Vărzărescl).

Frunză verde de cicóră,
 Colo jos întri hotarē
 Este-un nuc cu frunza désă,
 Măruntică şi alésă.
 In vîrvuţul nucului,
 Cântă puiul cucului;
 Mai în jos la rădăşină,
 Cântă-o pasere străină,
 Ş'aşa cântă de duios
 Tóte frunzele cad jos;
 Ş'aşa cântă de cu jele,
 Tótă frunza pe loc chiere;
 Ş'aşa cântă de cu dor,
 Tóte paserile mor.

(Din Vărzărescl).

PROVERBE.

1. Leneşu mult alérgă şi sgârcitu mult păgubesce.
2. Nu te face mort în popuşoiu cu sacul legat la gură.
3. Silinţa mântue pânza.
4. Cine se silesce are.
5. Nu te face popă în biserică străină.
6. Dacă se mânecă, omu ajunge mai departe.
7. Până îi vine chefu bogatului, ese sufletu săracului.

8. Cel bogat mănâncă când vreă, dar cel sărac când are.
9. Paza bună trece primejdia rea.
10. Nu pune mâna unde nu-ți ferbe 0la.
11. Darea umple marea.
12. Mulțămita sēcă nimēnuī nu-ī e dragă.
13. Pe lup picióarele īl hrănesc.
14. Azima maī cóptă, maī bună, óspeți așteptă.
15. Lăcomia strică omenia.
16. Cumintele juruesce, dar cel nebun trage nădejde.
17. Dacă nu-ī cap, ničī noroc.
18. Surcica de la trunchiū nu sare departe.
19. Vrabia īī tot puiū, dar dracu știe de cându-ī.
20. Mărunțel ca macu, dar iute ca dracu.
21. Osu gol ničī cāniī nu-l rod.
22. Unde-ī frică, și rușine.
23. Cel ce mueriī se potrivește tot cu rău o sfirșesce.
24. La cel fără de lege cel fără de suflet īī vine de hac.
25. Jupóie teiu când se ieă !
26. De departe trandafir, dar de-aprópe borș cu știr.
27. Căt īī capra de riīósă tot códa bârligă.
28. Inchină-te draculi pānă ce-ī trece podu.
29. Omuli cu sila poți să-ī ieī, da a da nu.
30. Fă șaga cu cel nebun, că el sare cu toporu.
31. Intīmplarea vină n'are.
32. Fricosuli urma, dar vitézuli capu.
33. Este pofta, și răbdare.
34. Capu tăiat se prăvale.
35. Dacă este, este ! Nu maī da la toți de veste.
36. Unde-ī rău acolo-s și eū, unde-ī bine nu-ī de mine.
37. Mila de bărbat ca frunza de păr uscat, când daī să
te umbrescī, maī tare te dogorescī.
38. Cine o invirtit frigarea, și cine mănâncă friptura !
39. Par'că frumusețea s'ar māncă pe farfurie !
40. Ți-oīū ertă, dar nu ți-oīū uită.
41. Săraculi răbdarea īī lécu.
42. Cuiū cu cuiū se scóte.
43. Cum īī dracu așa-ī și tată-sēū.
44. Popa botéză, dar ȓile nu dă.
45. De nevoe mănāncī și plăcinte.

Monumentul comemorativ al Împăratului Alexandru II, la Chișinău.

DESPRE ANIMALE.

În județul Hotin țeranii români au multe povești despre animale; unele din aceste povești au fost strinse de Filatoff și tipărite în limba rusă. Dăm aci mai jos câte-va inedite, culese de un elev al liceului din Chișineu, d-l C. Scurea, fiul unui popă de sat:

Porcul: Când Dumnezeu a creat viețuitoarele, iată că a făcut și pe porc. Dar porcul nu era mulțumit de cum l'a făcut Domnul și tot oftă: Of! și of! A audīt Domnul că oftăză porcul și a trimis pe ingerul său, ca să-l întrebe de ce tot oftăză. Porcul, pentru a înșelă pe Dumnezeu, s'a ȑis bolnav, iar Domnul sciă că minte și atunci l'a blăstemat, ȑicēnd: Să nu mai ridici ochii către cer, și să te tot uiți la pămīnt, și să tot oftezi mereu. De atunci porcul nu mai ȑice decât of și of! și nu se uită la cer.

Cocostireul: Cocostireul a fost om altă dată ca toți ómenii. Iată într'o ȑi l'a chemat Dumnezeu și i-a dat un sac plin cu brósce și șerpī și i-a poruncit să ducă sacul și să-l deșerte într'o mare. A mers omul cu sacul în spinare spre mare și simȑia că se tot mișcă ceva în sac. A deslegat sacul, ca să vadă că ce se tot mișcă; când colo, bróscele și șerpīi au eșit din sac și s'au împrăștiat pe pămīnt. A văȑut Domnul ce poznă i-a făcut omul neascultător și l'a prefăcut în cocostire, ȑicēnd: Să mi le aduni acum! De atunci cocostireul tot umblă prin mlaștine și tot adună-adună, brósce și șerpī. Dar unde să le adune, că se prăsesc a naibei!

Liliacul a fost altă dată șórece, dar s'a strecurat în biserică și a ros la prescuri și de atunci i-au crescut aripi și a început a sbură.

Papăza era fată și a mers odată cu alte fete la scăldat. S'au desbrăcat fetele, și s'a desbrăcat și ea, și s'au dussă se scalde, iar un șérpe, tirīndu-se pe mal, s'a ascuns în hainele fetei și, încălȑīndu-se, a adormit. Când a venit fata ca să-și ieă hainele s'a speriat, iar șérpele îi ȑise:

— Te ieau de nevastă; dacă primesci, îți dau hainele; iar de nu, vei plecā gólă.

Ce să facă? A merge golă în sat îi eră rușine de ómenî, a luà pe șérpe de bărbat iarăși nu-î venià la socotélă. S'a gândit fata cât s'a gândit, dar la urmă s'a hotărit, numai hainele să capete.

— Bine, ȓise ea șérpeluî, trimite conaciî.

Peste câte-va ȓile iatã cã sosesc conaciî, se face nunta. și mirele a rămas în sat la părinȓîl fetei. Peste un an de ȓile, iatã cã ȓice acel om mueriî cã merge să-și vadă némul, cã i s'a urit fără ném, ci cã să vie ȓinsa peste o lună la mal unde l'a ȓăsit întăia óră și să arunce o pétră în apă ȓicēd: «Cucu, unde te-ai ascuns?» Atunci el va eși și vor merge acasă. Și după ce a ȓis acest om, a și plecat. A trecut luna, i s'a urit mueriî făr' de bărbat și a mers ea la mal și, aruncând pétra în apă, a strigat precum o învățase bărbatul: «Cucu, unde te-ai ascuns?» Și cum a strigat, iatã cã a eșit din baltă bărbatul ei și aș plecat ei acasă. A trecut iarăși un an și iarăși a plecat omul la némul său, iar apoi când s'aș implinit trei ani ȓice el femeiei sale: Ómenîi își ieau nevastă pentru vieȓa întrégă, și noi șerpîi tot așa facem, numai la noi șerpóicele își schimbă pelea, iar voi muerile tot cu aceeași pele rămăneȓi. Hai cu mine la némul meu să trăim, îi vei schimbă pelea, cã a ta s'a cam sbîrcit. S'a împotrivit muerea, i-a fost frică să plece cu bărbatul ei, l'a lăsat să se ducă singur. Și a plecat și n'a mai venit, iar muerea de jale s'a prefăcut în pupăză și de atunci tot strigă: Ou-cu, cu-cu! dóră se va întórce bărbatul ei la ȓinsa. Dar unde?... cã a îmbétrănit muerea și s'a făcut urită foc!

Rindunlea. Rindunicile sunt copîi înjunghiaȓi de tâlhari, de-aia aș roșu sub grumaz.

Tutunul e buruiana draculuî. Când a murit mama draculuî, draciî aș îngropat-o și i-aș pus la cap o cruce, iar crucea aceea a putreȓit și în locul ei a crescut tutun.

Martie, Aprilie și Maiu. Odată Martie poȓti pe Aprilie la sindrofie. Aprilie puse boî la jug și gătî carul de drum, iar Martie dete cu omēt și acoperî câmpîi peste tot. S'a întors Aprilie acasă, cã greū eră să mérgă cu carul. «Lasă, ȓise, cã

merg cu sania.» Desjugă boii și-l puse la sanie, iar Martie făcu să fie cald și topi omătul, așa că curseră piraiele și se revărsară riurile. S'a întors Aprilie acasă, că nici chip să trecă. S'a gândit cât s'a gândit, a înhamat boii la car, a pus în car sania și a mai luat și o luntre. «Acum, ți se, ajung la Martie.» S'a făcut viscol mare, a desjugat Aprilie boii și i-a pus la sanie; a început să plouă, s'a făcut apele mari, a pus Aprilie sania cu boii în luntre și a început a vâsli. Așa a ajuns în fine la Martie.

II.

BULGARIÎ.

Coloniile bulgare din Basarabia sunt așezate tocmai în partea din spre mătă-dî și forméză adî 43 comune, cari posedă proprietăți funciare de peste 283.386 deseatine.

Așa dar fie-care colonie este o comună, tôte aceste comune posedă drepturi speciale dăruite printr'un anume *ukaz* imperial; administrațiunea acestor comune a fost alcătuită într'un mod autonom față de restul administrațiunii guvernământului și coloniile se bucură de anume instituțiuni. În capul administrațiunii se află până la 1872 un comitet de tutelă (*popecitelstvo*), compus dintr'un *popecitel*, ajutorul său, un secretar și doi copisti; toți acești funcționari depindeau de Ministeriul domeniilor (*gosudarstvenich imuscestv*) statului. Pentru întreținerea comitetului se percepeau anual câte 24 kopeici de contribuabil.

Tôte comunele, din punctul de vedere administrativ, au fost împărțite în trei ocóle, și anume: ocolul *Bugécului-de-sus*, compus din 19 comune; ocolul *Bugécului-de-jos*, cu 19 comune, și ocolul *Ismailului*, cu 5 comune rurale.

Iată nomenclatura acestor comune (coloniî), după o tabelă a statisticeî oficiale din anul 1882

NUMELE COLONIEI	NUMĂRUL CURȚILOR	NUMĂRUL POPORAȚIUNII	
		BĂRBAȚI	FEMEI
<i>Ocolul Bugécului-de-sus:</i>			
Colonia Camrat.	533	3.064	3.192
» Chirsova	347	1.007	1 002
» Beșalma	219	700	653
» Baurcea	232	741	744
Caziacția .	234	884	716
Chiriutnea .	107	690	578
Valea-Perjii .	201	792	693
Tvirdița .	272	500	470
Bejghioză .	120	403	383
Biadîr-Lunga .	178	812	743
Haidar	124	420	402
Tomai .	180	723	647
Djaltoi . . .	89	324	307
Feropotievca .	81	403	370
Avdarma .	88	440	360
Başcalia . . .	88	440	360
Chirieta-Lungă .	60	262	228
Ciac-Maidan .	103	442	380
Desghingea .	107	302	720
<i>Ocolul Bugécului-de-jos:</i>			
Colonia Ivanovca . .	80	422	380
» Dmitrievca .	160	697	513
» Diilmen	90	551	420
Devlet-Agaci .	120	629	593
Pandaclia	151	?	?
Hasan-Batîr .	102	?	?
Zadunaevo . . .	84	?	?
Satalic-Hadji .	106	?	?
Glavan	170	?	?
Cod-Chitai .	92	?	?
Golița	90	?	?
Ciumlikioi	100	678	492
Cuparan . . .	92	?	?
Deljeder . . .	127	?	?
Burghudji .	?	?	?
Camcik . . .	134	?	?
Ciliogla . . .	133	600	592
Inzerlia . . .	404	948	848
Culevci . . .	123	527	503
<i>Ocolul Ismailului.</i>			
Colonia Taraclia . . .	502	1.294	1.155
» Tatar-Copciac	297	928	734
» Noul-Traian	172	769	623
» Grădina Ciișa .	170	922	744
» Cubeu	302	1.203	1.102

Fie-care ocol colonial avea altă dată un comitet de ocol (*pricaz*), compus dintr'un staroste, ajutorul său și doi deysiteri. Fie-care comună avea un fel de consiliu comunal numit *pricazul* satului, compus din doi delegați aleși de obște și doi delegați (*dobrosovestni*) aleși de sub-prefect (*stanovoi*).

În coloniile bulgare fie-care cap de familie posedă câte 11 deseatine și 906 $\frac{1}{2}$ stinjeni de pământ. Totalul pământului ce se află la 1882 în proprietatea coloniilor eră împărțit în următorul mod :

FELUL PĂMÎNTULUI	DESEATINE	STÎNJENI
Sub seliște .	4.770	2.034
Islaz. .	107.493	2.249
Fînețe. .	106.340	1.200
Arătură	64.050	—
Pădure	2.731	—

Pe ocoluri pământul colonial se împarte în următorul mod :

OCOLUL	Sub seliște		Arătură		Islaz		Fînețe		Pădure	
	Deseat.	Stînj.	Deseat.	Stînj.	Deseat.	Stînj.	Deseat.	Stînj.	Deseat.	Stînj.
Bugécul-de-sus	2.829	—	23.876	—	48.612	755	54.443	1.200	1.549	1.200
Bugécul-de-jos	1.438	324	30.739	—	43.025	1.494	37.997	—	813	1.200
Ismail.	503	1.710	9.435	—	15.856	—	13.430	—	368	—

După datele recensămîntului anterior celui făcut la 1882, populațiunea coloniilor bulgare la 1852 eră de 48.720 locuitori de ambe sexe. Dar această populațiune arătată în lucrările oficiale de statistică nu este clasată ca pur bulgară, ci amestecată parte cu o minoritate de Moldoveni, parte cu Ruteni și Arnăuți, parte cu Români din Macedonia, numiți de etnografii ruși *Găgăuți*.

Pe timpul războiului Rusiei cu Turcia la 1854, s'a aşezat în Basarabia peste 900 familii de Bulgari; parte din ei, şi anume 30 de familii, au rămas pe locurile de selişte alese de ei, iar restul, după ce a gustat cât de dulce e viaţa norodului sub oblăduirea muscălescă, s'a întors pe la 1860 îndărăt în Turcia; la 1857 peste 2.000 de Bulgari au trecut de asemenea din Bugéc spre partea Basarabiei retrocedată către Moldova.

Pe temeiul Tractatului din Paris, 40 de colonii bulgare au trecut la Moldova. Partea Basarabiei care a format cele trei judeţe de dincolo de Prut, în anul retrocedării sale către patrie aveă o suprafaţă de 287.207 desetine şi 1.778 stinjenii pătraţi, cu o populaţiune de 47.120 locuitori de ambe sexe. Guvernul Moldovei, primind îndărăt această parte, comparativ neînsemnată faţă cu totalul pământului românesc anexat de către Rusia la 1812, a confirmat toate privilegiile dăruite de Țări coloniștilor bulgari. (1)

După retrocedarea Basarabiei de mătă-qi, pe când guvernul din Moldova organisă administraţiunea în cele trei judeţe, agenţii ruşi au şi pus imediat la cale un şir întreg de uneltiri criminale, pentru a turbura spiritele. La 1860, vizitând Bolgradul Ministrul Moldovei ilustrul Michail Kogălnicenu a declarat coloniștilor bulgari că vor ave a da recruţi armatei, precum daseră recruţi Imperiului Rus. Declaraţiunea acésta servi de pretext agenţilor ruşi, pentru a ridică o manifestaţiune în contra ocărmuirii pământene.

Colonia bulgară din Bolgrad trimise o delegaţiune la Iaşi, iar în acest timp agenţii ruşi au şi isbutit a produce o răscolă. D-l Tanco, Bulgar de origine, fiind pe atunci inspector peste colonii şi puindu-se în fruntea unei companii de miliţieni, impresură pe răsculaţii adunaţi în edificiul şcolei din Bolgrad; ciocnirea miliţienilor cu răsculaţii a avut de efect mai multe capete sparte, câţi-va răniţi, însă nici un mort.

După această desordine, sub îndemnul agenţilor ruşi, peste 21.500 locuitori bulgari (4.300 familii) au emigrat din Basarabia în Rusia. Acesta şi eră scopul Rusiei: dintr'o parte

(1) A se vede la anexe *Coloniile şi Domeniile Statului* la finitul volumului; asemenea «*Către locuitorii părţii din Basarabia ce trece spre Moldova*» şi *Chrisovul Căimăcămiei pentru şcolele din Bolgrad etc.*

prin această emigrare ea voiă să arate Europei că populațiunea din Basarabia ține mult la Imperiul Rus, iar de altă parte dînsa căpătă un contingent de imigranți, cu care populă stepele deșerte din Crimea.

Starea destrăbălată în care guvernul Moldovei a găsit coloniile bulgare în ceea ce privește proprietatea funciară a colonilor a fost apoi moștenită și de cărmuirea Principatelor-Unite. A lăsa această stare așa precum ea fusese creată de Rusia eră absolut imposibil și guvernul național s'a gândit a pune capăt destrăbălării. Fără de a anula valoarea unor *ukaze imperiale rusesci*, a căror legitimitate nu putea să fie admisă și nici c'a fost admisă de către Tractatul de la Paris, guvernul român a consimțit să alcătuiască, pe temeiul acestor *ukaze*, admise deja de guvernul Moldovei înaintea unirii Principatelor, o lege de împrumut a colonilor bulgari.

Proiectul de lege alcătuit de guvernul român și votat în ziua de 23 Iunie 1874 a fost în partea sa esențială opera onor. academician d-l Ioan Kalinderu, care în calitatea sa de membru al administrațiunii Domeniilor statului, *a cercetat la fața locului, comună cu comună, colonie cu colonie*, studiând nevoile coloniștilor, defectele și calitățile acestei populațiuni pribege.

În sinul Parlamentului s'a rădicat totuși două voci ilustre în contra consfințirii privilegiilor date coloniștilor bulgari de către Împărații ruși. Aceste voci au fost aceea a lui I. C. Brătianu și a lui Michail Kogălnicenu.

Ilustrul Kogălnicenu, rostindu-se în contra legii în ceea ce privește pe Bulgari, a ținut între altele următoarele cuvinte (1) pline de adevăr :

«Să-mi permiteți a vă spune că coloniștii sunt de deosebite naționalități, *iară nu numai Bulgari*: sunt și Români, și când *se va calcula după numărul populațiunii* se va găsi că *Românii covîrșesc toate cele-alte națiuni*; sunt și Ruși, sunt și Găgăuți, aceia cari nu vorbesc nici un cuvînt românesc, *sunt Români cari nu vorbesc românește, căci acolo se face un travaliu de desnaționalizare*, contra căruia tot-deauna am protestat ori de câte-ori am fost la guvern.»

Ioan Brătianu, luând asemenea cuvîntul, a arătat că Trac-

(1) Desbaterile parlamentare, ședința Adunării Deputaților de la 26 Iunie 1874.

tatul de la Paris nu impune României datoria de a consfinți nisce privilegii excepționale, hărăzite de Împărații ruși coloniștilor bulgari.

Orî-cum, în ședințele de la 26 Mai și 30 Mai 1874 Corpurile Legiuitoare române au votat o lege, prin care s'au regulat în fine *definitiv* proprietățile statului din Basarabia de la sud ocupate de coloniști.

Iată acea lege în părțile sale esențiale:

«*Art. 1.* Coloniștii și ceilalți locuitori diși domenienii din Basarabia devin și rămân deplinii proprietari pe pământul supus posesiunii lor, în întindere mărginită, *cei dintâi până la 50 deseatine*, iar cei de al doilea până la 30 deseatine pentru fie-care cap de familie în ființă în ziua promulgării prezentei legi și în limitele terenului ocupat de dinșii astăzi în fie-care comună.

«Când întinderea terenului specificat mai sus nu va fi de ajuns pentru a se da la fie-care cap de familie câte 50 sau 30 deseatine, atunci se va împărți pământul în părți egale între dinșii.

«In cas când pământul ocupat de acești locuitori în fie-care comună va fi de o întindere mai mare peste numărul de 50 sau 30 deseatine destinate fie-căru cap de familie, atunci prisosul terenului rămâne proprietate liberă a Statului.

«*Art. 2.* In întinderea terenului dat locuitorilor diși coloniști sau domenienii intră și vatra satului, precum și grădinile, viile, livezile, pădurile și plantațiunile de orî-ce natură.

«*Art. 3.* Vêduvele cu copii necăsătoriți se prenumără între capii de familie.

«*Art. 4.* Preoții bisericilor au facultatea a cere să fie prenumărați între capii de familie în comunele unde se află așezați.

«*Art. 5.* In fie-care comună se rezervă, fără nici o despăgubire, odată pentru tot-deauna, câte 60 deseatine teren pe sêma bisericeii, ca dota ei, pentru întreținerea clerului și a celorlalți slujbași bisericesci în activitate.

«*Art. 6.* Nu se vor prenumără între capii de familie locuitorii diși contribuabili cari se găsesc așezați în comune, afară numai dacă nu vor fi căsătoriți cu coloniste.

«Locuitorii din această categorie, *Români* sau împrumietă-

riți, aș facultatea de a *primi câte 10 deseatine* de fie-care cap de familie din pământul de prisos aflat în diferite comune sau din terenurile libere ale Statului.

«*Art. 7.* Locuitorii contribuabili arătați în precedentul articol, cari vor voi a usă de această facultate, sunt ținuți de a face declarațiune, sub pedepsă de a nu li se mai ținé în sémă cererile ce vor face în urma încheierei lucrării comisiunii.

«Despăgubirile ce se cuvin de la acești locuitori pentru fie-care deseatină de pământ vor fi tot acele determinate prin art. 13 pentru locuitorii coloniști sau domenieni. Acești contribuabili, strămutându-se de pe pământul ce se cuvine numai foștilor locuitori coloniști sau domenieni, aș drept de a se desface de casele pe cari le părăsesc, având comuna dreptul de răscumpărare.

«*Art. 8.* În termin de 15 ani de la promulgarea prezentei legi, nici foștii coloniști sau domenieni, nici cei-lalți locuitori simpli contribuabili sau moștenitorii lor, nu vor puté înstrăina nici ipotecă proprietatea lor, nici prin testament, nici prin acte între vii, decât către comună sau către verii-un alt locuitor din acea comună.

«*Art. 9.* Când un locuitor colonist sau domenian va muri fără testament sau fără a avé moștenitori, partea lui de pământ o va luă comuna, cu îndatorire de a plăti datoria lui pentru pământ.

«*Art. 10.* Se desființază odată pentru tot-deauna și în totă întinderea coloniilor și a domeniilor drepturile, privilegiile monopulurilor de cârciumi etc.

«Pentru înlesnirea locuitorilor foști coloniști și domenieni la plata despăgubirii către Stat, ei vor fi *scutiți de recrutațiunea pentru armată* permanentă în timp de 10 ani de la aplicarea acestei legi.

«*Art. 11.* Nu intră în numărul deseatinelor acordate prin art. 1 drumurile naționale, județene și comunale etc.

«*Art. 12.* Liberî sunt locuitorii a-și adăpă vitele în toate apele, a prinde raci în lacuri și în gârle și a pescui cu undița ori-unde vor voi, fără a băgă năvod sau plasă.

«*Art. 13.* Prețul pământului, pe care locuitorii devin deplin proprietari după art. 1 al prezentei legi, va fi de câte 80 lei de fie-care deseatină.

«Ast-fel capul de familie colonist va plăti fie-care, după numărul deseatinelor ce i se cuvine în comuna unde se află pentru prețul pământului, în termen de 15 ani, câte lei 6 bani 70 de fie-care desetină pe an, adică procente 2 $\frac{70}{100}$ și amortisment lei 4 $\frac{70}{100}$.

«Acastă plată se va răspunde odată și în același termen cu dările fiscale.

«*Art. 14.* Fe-care comună rămâne răspunzătoare către stat pe tot intervalul de 15 ani pentru sumele cuvenite fiscului în virtutea acestei legi.»

Acastă lege s'a pus în aplicare de la 1 Ianuarie 1875.

Imediat după ce legea a fost votată de Corpurile Legiuitoare, d-nii administratori ai Domeniilor și pădurilor statului au expediat următoarele ordine, privitoare la punerea în aplicare a legii :

Adresa Domnilor administratori ai Domeniilor și pădurilor statului sub No. 13.831 din 2 Iulie 1874 către prefectul județului Bolgrad.

(Monitorul Oficial, 6 Iulie 1874.)

«Legea pentru regularea proprietății Statului din Basarabia s'a votat de Corpurile Legiuitoare și s'a promulgat prin decretul No. 1.247.

«Primul și cel mai important pas pentru aplicarea acestei legi este, domnule prefect, constatările ce urmează a fi făcute de comisiunile prevădute și instituite de lege.

«Pentru întocmirea lor și începerea lucrărilor *cât de curînd*, am delegat din partea noastră pentru comunele domeniene pe d-l inspector financiar N. Petrescu și pentru comunele coloniene pe d-l inspector financiar A. Duca, pe cari anunțându-i d-văstre, vè rugăm a lua și din parte-vè dispozițiunile necesare, ca și consiliile comunale să-și aleagă delegații lor cel mult până la 10 Iulie curent.

«Veți bine-voi, domnule prefect, a da delegaților noștri, când se vor prezintă la d-văstre, tablouri de numărul locuitorilor și al deseatinelor după roluri, liste de numirea terenelor libere și ori-ce alte informațiuni.

«Administratori: *I. Kalinderu, I. Văcărescu.*»

Ordinul administrațiunii Domeniilor și pădurilor statului către inspectorul financiar A. Duca:

«.... Administrațiunea făcînd alegere în persóna d-văstre pentru a o represintă în comisiunea pentru comunele coloniene, vè invită să începeți operațiunile d-văstre, avînd a face constatările următoare:

«I. Numărul capilor de familie în ființă în ziua de 18 Iunie, data promulgării legii, al deșeatinelor ocupate de dinșii la acea epocă în fie-care comună, care nu va trece peste acela de 50 deșeatine pentru fie-care cap de familie, etc...»

«Vă invităm dar a plecă îndată și a vă duce la reședința județului, unde, luând sciință de la d-l prefect despre numirea delegaților, să începeți lucrările.

«Administratori: I. Kalinderu, I. Văcărescu.»

Același ordin a primit și d-l N. Petrescu.

Monitorul Oficial din 1874 Iulie 6 publică, alături de aceste adrese, și modele de *procesle-verbale*, pe cari erau da-torii a le dresa delegații administrațiunii domeniene la fie-care comună separat și în cari se înscriseră cele constatate la fața locului. Aceste procese-verbale erau iscălite atât de către delegatul administrațiunii, cât și de delegatul comunei.

În *Monitorul Oficial* No. 151, cu data de 12 Iulie 1874, cetim apoi următorul document foarte semnificativ:

Adresa administrațiunii Domeniilor și pădurilor statului cu No. 14.423, din 9 Iulie 1874, către prefectul din Bolgrad:

Diarul intitulat «Ecoul Basarabiei», în numărul său de la 23 Iunie anul corent, se încercă a denatură cu totul textul precis al legii pentru regularea proprietății statului din Basarabia, facând, între alte multe neadevăruri ce avansază, a se răspândi șgomotul: 1. că după această lege singură comuna devine proprietară pământului, iar nu individul; 2. că contribuabilii stabiliți prin diferite comune nu au dreptul de a cere să fie împrumătați cu câte deșeatine decât în cazul când acești contribuabili vor fi căsătoriți cu coloniste, și 3. că locuitorii din comunele Noul-Caragaciu și Tropoclu, au rămas ca nisce proletari, cu toate promisiunile ce li s'au dat de guvern.

«Administrațiunea Domeniilor și pădurilor Statului se crede datore, atât în interesul adevărului, cât și pentru a nu lăsa să fie induși în eróre și *exploatați după cum au fost în trecut de către unii răi voitori* acești pacinici și laborioși locuitori, a da următoarele lămuriri:

«1. Că în ce privesce punctul întâiu, legea și instrucțiunile date pentru executarea ei ordonă împrumătărirea individuală pentru fie-care cap de familie, colonist, domenian și contribuabil, pe o întindere de pământ determinată.

Dacă comuna este responsabilă după lege de plata despăgubirii pământului, acesta nu pôte face ca fie-care cap de familie să contribuabil să nu fie singur proprietar pe pământul ce i se cuvine după lege; ceea ce dovedește și mai mult că legea ordonă împrumătărirea individuală este că însăși ea, prin art 8, arată modul cum pôte fie-care cap de familie a dispune de proprietatea sa.

luî: vicleşugul, ipocrisia, cruđimea, tenacitatea în a exploată, mîndria faţă cu cel mai slab şi umilinţa, linguşirea faţă cu cel mai tare.

Starea economică a coloniştilor e foarte prosperă, mulţumită de o parte muncii şi spiritului de economie al Bulgarului, iar de alta privilegiilor cari apără coloniile de rapacitatea amploiaţilor ruşi. Aspectul satelor, portul locuitorilor, starea sanitară a populaţiunii în general, totul poartă sigiliul îndestulării şi chiar al belşugului. Casele coloniştilor bulgari, după exteriorul lor, sémănă a case de chiaburi de prin satele noastre; în coloniile mai mari, ca Taraclia sau Cubeu, există chiar case spaţioase ca la oraş.

Femeile colonilor trăesc separat, într'o parte anumită a locuinţei, în care străinului îi este oprit de a intra. Odaia de primire, după obiceiul oriental, are la cei avuţi un divan de-alungul păreţilor; divanul e acoperit cu rogojină şi velinţe; la săraci divanul se construiesc dintr'un fel de prispă şi este acoperit numai cu rogojină. Intr'unul din colţurile odăiei se află chivotul cu icónele, înaintea cărora se atárnă o candelă.

Familia bulgară e tipul curat al familiei patriarcale. Şeful familiei e tatăl; femeia-mamă n'are alte datorii decât aceea de a îndeplini voinţa şefului şi de a rămâne róbă, iar nu tovaraşa cea supusă. Femeia bulgară e credincioasă şi castă.

Portul colonului bulgar se compune dintr'o căciulă, o scurteică de postav albastru închis, cu mânecile răsfirate, o păreche de pantalonî de aceeaşi colóre, largi sus şi creţi în dos, iar jos foarte strîmţi şi lipiţi pe picior. Talia se încinge cu un brîu de colóre roşie sau verde, sub încingătoare se poartă cuţitul şi luléua. De-asupra acestor haine se aruncă pe umeri o *giubea* sau o *şamolaşea*.

Femeia bulgară e înaltă, osósă, cu umerii largi, lipsită de graţie, cu ochii mici şi trăsurile feţei aspre. Portul ei se compune dintr'o fustă sau două şorţuri şi o scurteică cusută cu firuri de multe colorî. Sub scurteică, o cămaşă de pânză sură, cusută pe umeri şi pe la mâneci, asemenea şi pe póle. Desemnul broderiei e făcut une-orî cu mult gust, iar când e copiat de la Rusóice, bizar şi ridicol. Fetele îşi împletesc părul în numeroase cosiţe mici şi subţirele, atárnând la vârful

lor câte o monedă de argint. Coafura e grotescă și lipsită de gust. La gât se poartă mărgelile și panglicuțe.

In mâncare colonistul bulgar e foarte sobru; arta culinară constă în două feluri de mâncare: *zelena*, carne cu legume, și *friptura*. Ambele feluri se fac cu mult ardei; din legume se preferă prazul și cépa.

Colonul bulgar e religios și formalist mare față cu ritualul bisericesc. Bătrânii aŭ, ca și Mahometani, obiceiul ca cel puțin odată în viață să viziteze Ierusalimul și muntele Athos. Acela care a făcut deja acest pelerinagiŭ pios aduce neapărat acasă un certificat iscălit de către Patriarchul Ierusalimului, care-l dă dreptul de a purta de atunci înainte titlul de *Hagiŭ*. Titlul acesta apoi servă drept nume de familie: Hagi Petcu, Hagi Tóder, etc.

Din sărbătorii coloniștii bulgari sărbătoresc mai cu deosebire: Înălțarea Domnului, Adormirea, ziua Sf. Michail, ziua Sf. Ciril și Metodie, Sf. Gheorghe și Sf. Dimitrie. În aceste din urmă două zile se face pomană. După isprăvirea muncii agricole, când bucatele s'aŭ ridicat și viile s'aŭ cules, Bulgarii prăznuesc sărbătórea numită: «*Za Boje ime*». În această zi fie-care gospodină face colivă, taie puî, purcel, mel, și toate bucatele se aduc la biserică pentru a fi binecuvîntate de preot; după leturghie, parte din bucate se împarte pe la sêraci, parte se dă clerului și restul se aduce acasă, unde se consumă de familie.

Nascerea. Când se nasce un prunc, móșa îl duce la preot, având într'o mână un pahar gol și un mănunchiŭ de flori uscate. Preotul cetesce molitva și umple paharul cu aiazmă; apoi móșa se întórcе acasă și stropesce pe noul născut și pe lehuza cu aiazma adusă. Mai pe urmă vin vecinii și felicită pe mamă, aducând daruri: ulcioraș de vin, nucî, fructe, mere. Móșa cóce apoi un fel de lipie (pită), pe care o pune frumos pe masă.

Când se strîng vecinele, se arde în odaie tămâie, tămâindu-se sf. icóne, lehuza și óspeții. După acesta, fie-care femeie își spală mânilе și rupe câte o bucată din pită.

Căsătória la Bulgari. Flăcăul își alege de obiceiŭ mirésa după consimțemîntul părinților. La orașe pețitoria se face direct, la sate prin intermediul unor persoane particulare. Odată consimțemîntul căpétat, mirele saŭ părinții săi trimit

pețitori la părinții fetei. Acești pețitori se înțeleg despre zestre și cele-lalte privitoare la căsătorie. Din ziua când înțelegerea s'a făcut, obiceiul cere ca tinerii să nu se vadă până în ziua nunței. În curgerea acestui timp mirele face daruri rudeniilor miresei și se ocupă de toate cele necesare miresei pentru nuntă. Joi, dacă cununia s'a fixat pentru Duminecă, atât în casele fetelor, cât și în casele flăcăului, se adună fetele satului și trec făina prin sită. Făina de nuntă se trece prin trei site puse una peste alta. La mire, în sita de sus se pune inelul sêu, la mirésă al ei; pentru această operațiune mistică mirele face daruri fetelor. Vinerea, fetele se adună din nou și coc câte o pâne. Pe timpul cât durază operațiunea cântă lăutarii, iar după ce pânea s'a scos din cup-tor, ea se unge cu miere și de aceea se numește *medenița*. Pânea de nuntă se pune pe o tavă, iar peste dînsa inelul și un pahar cu vin. Apoi fetele încunjură masa, cântă și petrec. În fine una din fete remite inelul miresei mirelui și vice-versa, vinul din pahar se varsă jos, iar *medenița*, se împarte între cei prezenți. După această petrecere mirele urmat de lăutari face vizită miresei.

În ajunul cununiei, se face în casele mirelui ceremonia rasului. Se rad mirele, nașul, vorniceii și cei-lalți oșpeți de frunte.

Când bărbații și-au isprăvit toaleta, apare nașa, urmată de prietenele miresei, pentru a transporta de la mire la mirésă darurile de nuntă și rochia miresei, făcută pe socotela mirelui. Darurile se așează pe tave și scânduri și procesiunea se rînduesce în următorul mod: înainte merg lăutarii sau cimpoierul (*haida*), după ei vorniceii cari duc îmbrăcămintea miresei, apoi oșpeții și alții cu darurile pentru rudeni. Când procesiunea se apropie de casele miresei, spre întâmpinarea ei ese nașa, ținând de mână pe mirésă; în curte pe nisce lavițe sunt expuse lucrurile de mână ale fetei, precum și darurile de nuntă destinate mirelui.

Voiniceii transmit darurile; drept resplată primesc câte un pahar de vin, apoi în schimb ieau în primire darurile miresei pentru mire.

Diminéța, în ziua când se face nunta, flăcăii cu *haida* în frunte merg după naș și nașă, pe cari îi aduc cu mare alaiu în curtea miresei; tot acolo vine și mirele. Datoria nașilor

este de acum înainte de a aşterne tulpane sub picioarele tinereii părechî, de a culege darurile de la oşpeţi şi de a lega mâinile noilor căsătoriţi la biserică. Când procesiunea se îndreptă la biserică, mirésa merge cu capul acoperit cu betelă. La biserică, pe când se cântă «Isaia dănţuesce», enoriaşii prezenţi la cununie presară tînăra păreche cu flori, bonbóne, nucî, etc. Se face învălmăşelă mare, din cauza copiilor, cari se aruncă peste zaharicale.

Din biserică toţi se întorc acum în casele mirelui; *haida* cântă în fruntea procesiunii, iar flăcăii slobod focuri de pistóle. Dacă mirele nu e din acelaşi sat, flăcăii satului din care e mirésa opresc procesiunea şi cer de la mire să răscumpere fata. Răscumpărarea se face cu ceva mărunţiş.

În casele mirelui se primesc felicitările şi oşpeţii se cinstesc cu vin. În unele colonii din judeţul Akerman e obiceiul ca mirele şi mirésa, pentru a primi felicitările, să se așeze la o masă, mirele ţinînd pe genuchi un băeţel, iar mirésa o fetiţă.

După felicitări se serveşte masa, la care însă nu ieaū parte rudele miresei.

După masă se fac alergări de cai şi tineretul dănţuesce la sunetele asurzitoare ale *haidei*.

De la mire invitaţii merg la părinţii miresei, de unde apoi transportă zestrea fetei în casele noilor căsătoriţi. La mutarea lucrurilor, de obicei, se opune sora miresei, cu care vorniceii se cértă, propun banî în schimb, iar la urma urmelor făgăduesc fetei că s'o ieă şi pe dînsa.

Séra se dă prînzul în casele mirelui; la acest prînz sunt invitate acum şi rudele miresei, afară însă de părinţi; în timpul prînzului rudele fetei fac cadouri naşului şi naşei, apoi oşpeţilor. Cadourile se compun din prosópe cusute, tulpan, cămăşi, etc.

Fie-care din oşpeţi, după ce a căpătat darul, pune pe o tavă pregătită dinainte ceva parale. Suma depusă în numerariū trebuie să fie echivalentă cu darul primit sau mai mare decît darul, iar nici decum mai mică. Mirele şi mirésa nu asistă la acéstă operaţiune financiară.

După ce prînzul s'a isprăvit, rudeniile miresei plécă, iar naşul şi naşa duc pe tineri în odaia nupţială. Acî mirele dă apă naşului, pentru ca să-şi spele mâinile, iar naşul vîră

în sînul mirelui busuioc și... batista cu baniî, adunați de la ôspeți.

A doua zi după cununie, tînărul trimite socrului cadoû un țap saû un berbec, córnele căruia sunt împodobite cu panglici, clopoței și altele. (1) Animalul e condus de către

(1) Autorul a asistat la o nuntă din satul Izerlia, din județul Akerman, unde a fost martor unor obiceiuri, cari întru cât-va se deosibesc de cele descrise mai sus. Causa, de sigur, este faptul că Bulgarii din Izerlia sunt Rumelioți.

Satul Izerlia este așezat pe malul drept al riului Chirghiz-Chitaî, ce se revarsă în limanul Chitaî. Pozițiunea sa geografică este sub 46° de latitudine și 29° de longitudine de la Greenwich, pozițiunea topografică la o înălțime de 170 metri de-asupra nivelului mării.

Izerlia, precum am spus, este locuită de Bulgari rumelioți, cari au emigrat în Basarabia pe la 1828—29, fugind de iataganul Turcilor.

Numele satului s'a dat de emigranți și derivă de la cuvîntul turcesc *izerlia*=robă. Betrânii satului povestesc în această privință următoarele :

În apropiere de satul natal al Bulgarilor rumelioți eră un sat turcesc. Intr'o nôpte nise Turci din acest sat au năvălit asupra Bulgarilor și le-au răpit vre-o 10 fete, pe cari apoi le-au vîndut în robie la Stambul. Această tristă întîmplare a fost cauza că alți Bulgari porecliră pe locuitorii satului călcat de Turci de *izerlii*, adecă robi. Locul unde s'au așezat emigranții venind în Basarabia a fost pustiit. Altă dată însă, după dișele bătrînilor, aci a fost un sat tătăresc. În apropierea satului se află o movilă, care, se dice, că ar fi un mormînt a vre-unui Han tatar; puțin mai departe trece valea *Marin*, apoi valea *Roman* și în fine valea *Cernevo-Dere*.

De ôre-ce Izerlia este construită pe un loc înalt, iar împrejur nu există de loc mlaștine și locuri băltoșe, de aceea clima e fôrte sănătôsă : aerul curat, lipsit de ori-ce exhalățiuni miasmatică, circulă liber; bôle epidemice nu există și chiar la 1848—56, precum și la 1866, când în Basarabia întregă bîntuia cholera, la Izerlia n'a fost nici un cas de această bôlă.

Cu tôte acestea satul Izerlia simte mare lipsă de apă; apa din puțuri e sărată, neplăcută la gust, și locuitorii, pentru a avé apă pentru adăpatul vitelor, sunt nevoiți să facă stăvilare în vale, pentru înmagazinarea apei de plôie. Firesce că această apă stagnantă vara se descompune iute sub arșița sôrelui și devine vătămătore pentru vite.

De alt-fel satul e avut, posedă o biserică frumôsă zidită de pîtră *oolit* patru strade perfect aliniate și o piață spațioasă în mijlocul satului. După registrele bisericeî se constată, că la întemeierea satului populațiunea eră de 380 bărbați și 320 femei, iar în anul 1891 această populațiune eră dejă de 948 bărbați și 848 femei.

Căsătoria la locuitorii din satul Izerlia se face de obicei după înțelegerea reciprocă a părinților din ambele părți. Acum vre-o 20 ani există obiceiul de a simula răpirea fetei; acest obicei a dispărut acum. Tim-pul pentru căsătoria este tómnă, pe la 26 Octobree, și érna, când adecă

cioban, care se îmbracă cu cojoc întors cu blana afară și încins cu *ceresu* (încingătoare, briu), de care se atârână *torba* (desag) cu mălaiu, un cazan mic, ceva paie pentru animal și luleua, iar în mână ciobanul ține un cârlig. Pe drum, ciobanul se preface în mascariciu, face tot felul de glume, ca să rîdă mulțimea ce-l urmează. Berbecul adus cu așă alaiu se taie imediat și apoi se mănâncă la masa gătită în onorea tinerei părechii.

Înmormintarea la Bulgari. După ridicarea cosciugului din casa mortuară, ușa de intrare se închide imediat, pentru ca morțea, explică bătrânii, să nu intre îndărăt, ci să păsască după cosciug până la cimitir.

În cosciug, pe peptul răposatului, se pune neapărat certificatul Patriarhului din Ierusalim, dacă defunctul a fost *hagi*, iar capul i se acopere cu o căciuliță de catifea adusă din Kiev de la Sf. Lavră. Înainte de a se închide cosciugul, preotul stropesce rămășițele pămîntesci cu aiazmă, vin și unt-de-lemn.

La înmormîntarea celui dintâiu născut, mama nu asistă și părinții în ziua înmormîntării nu dorm acasă, de frică ca și cei-lalți copii să nu móră.

Coloniștii bulgari cred că în fie-care Sâmbătă, de la Dumineca din urmă până la Înălțarea Domnului, sufletul răposatului revine pe pămînt: cei păcătoși pentru a se pocăi, cei drepti pentru a călăuzi pe calea dreptății pe semenii lor. De aceea Sâmbătă țeranca aprinde candela pe mormîntul răposatului, iar pe cărbuni aprinși se arde tămăie.

Cele-lalte obiceiuri ale coloniștilor bulgari sunt aproape

poporațiunea rurală a isprăvit cu munca câmpului. Căsătoria se compune din pețitorie, care se numesce *hudeju*, ședătorea fetelor: *medenic*, cununia, prânzul nupțial și remiterea darurilor miresei, numită *oteriv bula*. Ceremonialul din urină constă în următoarele: de la cununie și până Mercuri, dacă cununia s'a făcut Duminecă, mirésa pórta pe cap un tulpă roșu, care se numesce *bula*.

Mercuri casa tinerilor este vizitată de nașă și vornice; nașa se apropie de stăpâna casei și-i scôte de pe cap tulpă roșu. Din acest moment, se consideră că noua căsătorită a devenit femeie. Dînsa e încunjurată de vecine, cari o felicită și-i fac cadouri. La solemnitatea scóterei *bulei*, bărbații nu se admit, iar femeile cîntă cîntece erotice.

analóge cu obiceiurile Românilor și Slavilor de la *médă-qi*. Așa de pildă, în ziua de 24 Iunie, fetele bulgare se adună la un loc și, îmbrăcate peste haine cu rogojină și papură, iar pe cap purtând plante acuatice, își aleg dintre ele o regină (1) și es la câmp, unde prind fluturi. Observând un fluture sburând, fetele cântă în cor:

Paparuda zlata
Pred Peruna leta,
Leta și proleta,
Po polea sea meta
I Bogu sea moli:
— Daî, Boje dijdeţ!
Da israstit niva,
Nivî, și nivadî
Barî, barî vodi!
Blata, blata vina!
Vseac slac i tigar...

Paparuda de aur
Dinaintea lui Perun sbórá,
Sbórá și trece,
Pe câmp se svîrcolesce
Și la Dumneđeū se rógă:
— Dă, Dómne, plóie!
Pentru ca să créscă ogorul,
Ogórele și câmpiile,
Multă, multă apă!
etc.

Motivul cântecului e fôrte melancolic. După ce fetele intră în sat, același cântec se cântă la ușile caselor și fie-care stă-până, saū stăpânul ese repede și stropesce fetele cu apă; iar ele se scutură. După acésta ele capétă daruri.

Coloniștii bulgarî în ajunul Crăciunului și al Anului nou umblă prin sat și colindă. Umblă cu colinda atât flăcăii cât și copiii. Iată una din colinde, culésă în satul Izerlia din județul Akerman:

Подкара́тъ ми е—ко́ледо, ко́ледо-ле!	Съ́ желто́ жито́
Светъ́ Димити́ръ	Светъ́ Димити́ръ
Три́ шми́йки	По́ край ходи́ (bis)
Съ́ желто́ жито́	Бога́ моли́
Та́ чи́ спусна́	Курба́нъ коли́
Изъ́ былъ́ Дуна́въ ко́ледо, ко́ледо-ле!	Выспри́ Боже́
Даде́ Господь́	Ю́женъ вѣ́теръ
Ю́женъ вѣ́теръ	Ште́ изгра́да
Ште́ пото́пи	Новъ́ мына́стиръ
Три́ шми́йки (bis)	Ште́ испи́на

(1) La Izerlia de obiceiū se alege o fetiță, pe care fetele o desbracă și-i confecționeză nisce îmbrăcăminte din papură, trestie și alte plante acuatice. Fetița acésta represintă pe *paparuda*.

На врата-та
Ясна слышна
На пещерии

На кубе-то
Древне звѣзди, коледо, коледо-ле!
На здравіе-ти!

Iată și altă colindă, audită tot în satul Izerlia :

Замычася Боже Майка — коледо-ле!
Отъ Игнаждень до коледо
Да сп даби Млада Бога
Млада Бога не крыстина и не увѣрена
Че сы трыгна Боже Майка
И утиди въ Иорданъ вода
Да си крысти и увѣри
Че сы сренца Божа Майка
Съ светъ Димитыръ.
Отговоря Божа Майка
Добря сренца светъ Димитыръ
Да ми крыстишь и да увѣришь млада Бога
Отговоря светъ Димитыръ
Азъ не можа да го крыстя и увѣря млада Бога
Той е тяжекъ, като мраморъ
Оште пари кате огынь
Пакъ си носи въ рыцѣ Божа Майка
Млада Бога не увѣрена и не крыстена
Че сы сренца Божа Майка
Съ светъ Георги
Отговоря Божа Майка
Добра срюцна зветъ Георги
Да ми крыстишь и да увѣришь Млада Бога.
Отговоря светъ Георги
Азъ не можа да го крыстя и да увѣри Млада Бога
Той е тяжакъ, като мраморъ
Оште пери, като огынь
Пакъ трыгно Божа Майка
Пакъ си носи въ рыцѣ Божа Майка
Млада Бога не крыстена и не увѣрена
Сренцномъ сренца съ светъ Иванъ
Отговоря Боже Майка
Можешъ-ли ми крысти и увѣри млада Бога
Чи гу ютзе светъ Иванъ

Чи гү морна въ Йорданъ вода
И гү крыти и увѣри млада Бога, коледо!

Colindarea, prin satele bulgare, precum și prin satele române, dispare încet cu încetul, din cauza unor dispozițiuni luate de consistoriul din Chișineu, care opresce acest obicei de a se practica, considerându-l contrariu spiritului religiozității ortodoxe. Din această cauză poliția rurală, ajutată de preot, amendază și incarcerează pe colindători.

La Anul nou, atât în coloniile bulgare, cât și prin satele române, băieții umblă prin case cu sorcova, făcută de obicei dintr'o crenguliță de salcie. Copiii bulgari ating cu crengulița pe stăpânii casei și recităză: «Surova surova, godina zelen cuass na niva, po jivu, po zdravu nap do godina.»

Coloniștii bulgari cred în necuratul, care se amestecă în daraverile oamenilor. Ca creștinii, ei cred că fie-care om are pe îngerul său păzitor, dar afară de înger mai are și câte un drac. Unii din acești draci se prefac în câni, lupi, pisici și chiar în femei, pentru a se apropia de om. Cholera, ciuma și epidemiile sunt uneltirile necuratului. Cholera este o femeie îmbrăcată în lințoliu alb, care ține cîsa în mână și poartă părul despletit, câniul satului o ved și de aceea urlă, iar omul nu o poate vedea.

Coloniștii bulgari posedă multe legende despre *vampiri*. Vampirii aceștia sunt nisce monstri, cari sunt sufletele celor sinuciuși; vampirii sug sânge de om adormit și, pentru a scăpa de acest gróznic inamic, este necesară intervențiunea descântecului vrăjitoarei. Vrăjitoarea sa vrăjitorul, pentru a isgoni pe vampir, întrebuințează o icónă veche ca talisman. Cu ajutorul icónei vampirul se poate prinde într'o butelie, care apoi se astupă și se atârna de un copac.

Prin satele bulgăresci există babe bătrâne, cari se ocupă cu meșteșugul doctoricesc; ele vindecă bólele cu ajutorul unor erburii și unsoari, combinate cu anume formule cabalistice, numite *baianie*.

Iată o baieanie audită de noi: «Dacă-î de la mama, să dispară ca părul roșu; dacă-î de la o femeie, să cadă sub gard, să se risipescă ca spuma mării, ca plóia pe câmp, ca vîntul în munți, să péră în pustietatea de la Tililei!»

În ziua de 8 Ianuarie femeile bulgare de obicei sîrbă-

toresc serbarea babelor (babin den). În această zi, femeile cari au născut deja copii se adună în casele mōșei și aduc cu ele cadouri și ceva merinde. Apoi se pun la sindrofie, la care bărbații nu ieaū parte.

III.

COLONIȘTII GERMANI.

Tocmai în centrul județului Akerman, pe o întindere de 130.612 deseatine și 1.988 stinjenî de pămînt, sunt așezate 24 sate saū coloniî germane. Acești immigranți germani au venit în Basarabia din Prusia, Württemberg și Polonia rusă.

Iată istoria acestor coloniști, așa precum am putut-o stabili noi pe temeiul unor documente atāt tipărite de jă în Rusia, cāt și după memoriul inedit al presbiterului Wolfgang, din satul Fère-Champenoise.

În secolul XVI o parte din Germania s'a liberat de sub tutela bisericeî romane; acēstă eliberare însă n'a putut satisface mulțimea țărănească, frământată de un ideal religios-economic mai larg decāt a fost acela a lui Luther, și nemulțumirile, întemeiate pe o stare economică rea, au dat naștere proorociilor lui Zwikau, în fruntea căroră au apărut Toma Muntzer, Storch, Martin Zellarius, etc.

Acești visionari propagară întemeierea «*Noului Ierusalim*». Marele Luther se ridică atunci în contra lor și Muntzer acusă pe înțeleptul reformator cum că el a uitat pe popor și «se resfață, dormind pe puf». Muntzer s'a adresat către poporul de jos, condamnând pe cei avuți și declarându-i de «inimiciî ordinii divine de pe pămînt». În cler, Muntzer nu vedeă decāt «o progenitură a tiraniei antice, care torturază consciința», în aristocrație pe «dușmanii împărăției lui Christ pe pămînt, nisce egoiști cari jertvesc omenirea pentru

(1) Memoriul d-lui Wolfgang a servit și d-lui Klauss în scrierea sa: *Наша Колонія*.

resfățărilor lor trupesti». O atare propagandă adresată către un popor sărac și incult firesce că trebuia să producă o mare mișcare, pentru care terenul fusese deja pregătit. Țăranii s'aũ răsculat, și răscólele acestea aũ fost înăbușite cu mari și sângeróse represalii. Pentru a scăpa de persecuțiunii, sutimi de țărani germani părăsiră căminele lor și și-aũ luat lumea în cap. Proseliții lui Iacob Hutter aũ fugit în Moravia, la Austerlitz, dar acolo aũ căduť în mâinile Habsburgilor catolici. Pentru a scăpa de acest jug și mai gróznic, sectanții se mutară în Ungaria, de unde însă Maria Teresia i-a alungat în Transilvania. Puțin după acésta, tot Maria Teresia i-a silit să părăsescă Transilvania și să fugă în Valachia. Aci nenorociții emigranți găsiră o primire și mai rea; impresurați din tóte părțile, jefuiți, omoriți, Hutterianii se hotărîră a fugi în Rusia. Cea dintăiũ colonie creată de acești eratici a fost satul Radicev din guvernămintul Ciernigov.

Aceeași sórtă, pe care aũ avut-o Hutterianii, aũ moștenit-o și cele-lalte secte. Taboriții aũ emigrat cu miile în Polonia rusescă, cei din sudul Germaniei în Prusia de la răsărit.

În întâiul pătrar al secolului trecut s'a răspândit în fine printre țărani germani scirea îmbucurătoare cum că în Lutzatia din Saxonia trăia un Comite N. Zinzendorf, care se făcuse proselit înfocat al noiei religiunii. Comitele Zinzendorf eră un visător religios, care dăruia moșia sa sectanților și la 1772 întemeia acolo o comunitate religioasă numită *Hernhut*.

Sectanții din *Hernhut* erau Taboriți. Ei s'aũ adunat acolo nu ca comuniști, ci ca simpli și modești agricultori, setoși de liniște și pace. Împrejurul acestor emigranți s'aũ adunat încetul cu încetul alți sectanți și în curind Comitele de Zinzendorf a întemeiat «societatea evangelică a fraților din aceste elemente ostenite de luptele religioase. Scopul societății a fost realizarea pe pământ a unei vieți sociale conforme cu litera Sf. Scripturii. Sub direcțiunea unui *directorium* și a unei adunări sinodale, sectanții s'aũ organizat și aũ creat mai multe comune rurale întemeiate pe muncă și ordine. Prigoniți pentru idei religioase adînc sădite în sufletul omului, emigranții aceștia se rugau ferbinte către Cel de sus, ca să le dea pentru suferințele lor, pentru pătimi-

rile celor căduți în luptă, pânea dîlnică: *unser tägliches Brot gieb uns heute*». Și ruga lor ferbinte a fost audită.

Scirea despre acésta s'a răspândit din Hernhut cu iuțela fulgerului. Țeranii de prin satele și cătunele Germaniei, de pe malurile Mării Baltice, din Würtemberg, din Moravia, se ridicară în glóte, la auđul scirii că Dumneđeű s'a îndurat de frații lor adunați la Hernhut, și cărdurii, cărdurii de nenorociți s'aű îndreptat spre pămîntul făgăduinței.

Firesce că la Hernhut în curînd *«unser Brot»* a devenit neîndestulător pentru toți flămânđii și că emigranții s'aű văduț siliți în curînd a căută aiurea ceea ce le lipsia pentru traiű.

Tot către Comitele Zinzendorf, serie prebisterul din colonia germană Fère-Champenoise, aű venit și străbunii coloniștilor germani din Basarabia. La ce anume sectă aű aparținut ei? Acésta este cu neputință de stabilit acum într'un mod cert, de óre-ce descendenții lor profesară deja diferite religii protestante. Un lucru însă rămîne cert, și anume că toți acești țeranii germani și-aű părăsit patria din cauză că *unser Brot* devenise neîndestulător pentru toți, și toți cei cari aű luat toiagul călătorului pribég, părăsind scumpa lor patrie, se rugaű ferbinte lui Dumneđeű: *«unser tägliches Brot gieb uns heute»*.

Cu aceste cuvinte de rugăciune emigranții germani aű străbătut țeri întregi, până ce aű dat în fine de pămîntul făgăduit, trecênd hotarul de la răsărit al Țării-Romănesci.

Firesce că acésta emigrațiune a flămânđilor eratici s'ar fi isprăvit printr'un desastru mare, dacă acești eratici n'ar fi fost țeranii germani. Țeranul german e înzestrat de Dumneđeű cu minte sănătósă, care nu-l părăsesce nici atunci când dînsul se cufundă în cercetări metafisice. Sectant fervent, înainte de a plecă în lume, țeranul german a procedat cu mare băgare de sémă, a cercetat, a trimis emisarii prin țeri depărtate, ca să studieze aceste țeri, și numai după ce s'aű întors emisarii lui, numai atunci s'a ridicat el și a plecat spre pămîntul făgăduinței. Așa dar el n'a avut trebuință de un Moise care să-l conducă prin pustietati, căci scia înainte deja că n'are să rătăcescă decimii de ani până va intră în pămîntul făgăduit.

Emisarii coloniștilor germani aű vizitat Moldova, Dobro-

gea și Rusia de mătă-đi; apoi, prin intermediul unor agenți speciali, au intrat în tractative cu guvernele acestor țări, au cerut și au dobândit privilegi și drepturi excepționale. Aceste tractative au fost lungi, bine chibzuite, perfect cumpenite și s'au isprăvit, pentru Rusia de Sud și Dobrogea, numai pe la 1767.

Representanții emigranților germani din Basarabia, precum și al acelor dimprejurul Odesei și de dincolo de Nistru în general, au garantat noilor veniți următorul *tägliches Brot* :

Fie-care colonist a primit de la stat câte 60 deseatine pământ bun de cultură, ales de emigranți înșiși, un mic capital în bani pentru întemeierea gospodăriei, restituibil fără procente în termen de 10 ani. Coloniștii rămăneau liberi de orice bir în curgere de 30 ani și pentru tot-deauna slobođi de recrutațiune, rechisițiuni și prestațiuni, dacă aparțineau sectei menonitilor. Coloniștilor li se garantă deplină libertate religioasă, libertatea comerțului și a industriei. În fine coloniștii aveau la Petersburg pe lângă guvernul central un reprezentant al lor, care era să fie membru al comitetului colonial, întocmit *ad-hoc* de guvernul imperial pentru administrațiunea coloniilor.

Numai după ce acest temeinic «*unser Brot*» a fost confirmat în ziua de 27 Martie 1767 de către guvernul imperial rus printr'un anumit «*ukaz*» iscălit de Împărat, emigranții germani și-au îndreptat pașii lor spre hotarele Rusiei. În mare parte emigranții erau ómeni foarte săraci, unii din ei n'aveau căruțe cu cai, și-și duceau calabalicul în cărucioare mici la cari se înhămau singuri, femeile cu copilașii în brațe urmau pe jos pe acești pionieri ai muncii agricole. În așa hal treceau cārduri, cārduri de emigranți granița Imperiului Rus. (1) Călătoria dură luni întregi. Érna nenorociții se adăpostiau prin satele rusești, unde suferiau de frig și fum. În colonia Fère-Champenoise II, din județul Akerman, până acum cântă femeile germane următorul cântec, privitor la această tristă călătorie spre Basarabia:

Was ist das für ein Schmerz,
Dass ich muss Deutschland meiden

(1) Klauss, *Haute Colonie*.

Und nun, als Kolonist
 Viel Plag'und Kummer leiden.
 Des Morgens' kann'vorerst
 Ich nicht in Zimmer bleiben
 Vor Rauch und dicken Dampf,
 Weil hier kein Schornstein war
 Die Fenster sind von glas,
 Doch nur zwei Scheibelein
 Dass kaum die liebe Sonn!
 Kann geben ihren schein.

In acest cântec melancolic și trist, bietul emigrant descrie
 orórea ce l'a coprins când a vădut dînsul în ce miserie
 trăesce țeranul rus:

Was soll denn das bedeuten
 Die geh'n ja bloss im Hemd
 Und das vor alben Leuten....

Apoi se povesteste cum acest Hans Russmann mănâncă
 Kapusta und Quast, cum e leneș:

Vor Faulheit stinckt der Russ
 Das ist ja hell und klar. (1)

Infățișarea țeranului rus e sêlbatică:

Sein Gestalt war böse auszuschaun
 Sein haariges Gesicht, dem That ich gar nicht trauen

Bietul țeran rus e incult și... prost:

Hier ist dem Verstand de Bauer sehr verlegen

Dar ce e de făcut? Sórta crudă a silit să te cufunđi în
 négra sălbătecie:

Mag Kosten Haut und Haar, herein ins wilde Leben

(1) Cântec cules în satul Fère-Champenoise, ocolul Maloiaroslavět, ju-
 dețul Akerman.

Aşa cântă emigrantul german din Basarabia călătoria sa spre pământul făgăduit.

Cu chiû şi vai! au trecut emigranţii în Imperiul Rus şi au ajuns la locul de destinaţiune. Unii s'au aşezat în stepele de la Ociacov, alţii lângă Odesa, iar alţii în Crimeea şi Basarabia.

Satele colonilor germani se asemănă ca două picături de apă; de aceea, dând descrierea unui singur sat, facem prin acesta şi descrierea generală a tuturor coloniilor germane din sudul Basarabiei.

Satul *Deutschenthal* este aşezat pe malul înalt al riuleţului Dumba. Riuleţul, de mic ce este, nu se află desemnat pe nici o hartă geografică a judeţului Akerman. Satul se compune din două strade paralele, bine aliniolate, casele distanţate prin plantaţiuni de salcâmi. În faţa caselor, de-alungul stradei, e bulevard; fie-care casă e de un cat, cu două, trei ferestre în spre stradă. Tóte casele sunt de pétră sau cărămidă, tencuite şi spoite cu o colóre cleiósă gălbuie, albastră sau roşcată. Stréşina caselor e înaltă, podul spaţios. În fie-care curte este puţ bine întreţinut. Puţuri comunale nu există de loc, ceea ce este o trăsură caracteristică a coloniilor germane. Pe acoperişurile caselor se vîd de obicei cuiburi voluminoase de cocostîrci.

În mijlocul satului, în piaţă, se află biserica, de o arhitectură gotică, dar fórte simplă, cu ferestrele mari, luminóse. Alături cu biserica presbiteriul său casa preotului, un edificiu frumos încunjurat cu grădină de pomi. Mai departe tot pe piaţă, două edificii solide—primăria şi şcôla. Satul *Deutschenthal* posedă móră cu aburi şi atelier pentru reparare de instrumente agricole.

Împrejurul satului sunt fîneţe. Coloniştii n'au obicei de a ţine oi sau porci şi de aceea apropierea fîneţelor de sat nu e de loc incomodă. Ei ţin vite puţine şi în general nu se ocupă cu crescerea vitelor; ţin însă vaci pentru lapte. Rasa vacilor e cea numită *circasiană*. Coloniştii au încercat mai multe rase de vite, dar rezultatul dobândit i-a convins că numai această rasă se aclimatiséză bine în Basarabia. Gospodari buni, ei dic în această privinţă: că rasa bună trebuie să fie potrivită şi cu pieţele de deuseu, iar în Bugéc acum nu fac parale. Coloniştii ţin ca de rasă bună. Aprópe fie-care sat posedă o herghelie. Sultanul acestor herghelii e în tot-deauna

un armăsar superb, pe care coloniștii îl numesc: *Deutschen-thaler* (sau alt-fel, după numele comunei) *Ivan*. În timpul din urmă rasa cailor coloniștilor germani s'a îmbunătățit așa, în cât ei furnisază cai chiar pentru cavaleria rusă. Caii din Ancecrac sunt vestiți acum.

Coloniștii germani nu îngrașă pământul; pe alocurea numai se întrebuintează *fosfatură*, dar ca simplă încercare. «Când pământul se va slei, vom începe îngrașarea cu băligar» dic ei.

În general vorbind, coloniștii aplică la agricultură numai ceea ce, dic ei, se potrivește cu clima și natura țerii, și rezultatul e minunat. Când prețurile pentru grâne au fost bune, ei cultivau grîu; când lâna se plătiă bine, țineaă oi; acum au început a sădi vii, de ôre-ce exportul vinului din Basarabia în Rusia s'a mărit. Viile acestea per însă de filoxeră.

În viața satelor germane impresionează mai cu sémă marea disciplină ce domnesce în afacerile obștescă; colonistul german e fôrte atent la interesele comunale, el e convins de neapărata necesitate de a subordona interesul privat intereselor obștei. 'În cas când interesele private se ciocnesc cu interesul comunei, cumpêna se plécă spre acesta din urmă, fie chiar că fruntașii coloniei protestează. În colonia germană starostea (primarul) este o persónă mare, față cu care ceilalți stau cu capul descoperit. A nu accepta vre-o însărcinare din partea comunei, a nu veni la adunarea obștescă, a nu se presintă la vre-un incendiu sau inundațiune pentru a da ajutor, nici nu trece prin mintea unui colonist. De aceea coloniile germane în Basarabia sunt într'o stare înfloritoare; ordinea și abundența sunt trăsurile caracteristice ale acestor sate.

Administrațiunea coloniilor posedă o autonomie destul de largă; istoricul acestei administrațiuni merită a fi menționat aci:

La 1814—1816, printr'un *ukaz* imperial s'a alcătuit în fiecare colonie câte o primărie rurală (selski prikaz), iar toate coloniile s'au împărțit în două ocóle: ocolul *Maloiaroslavski* cu 11 sate și ocolul *Cleastița* cu 10 sate. Fie-care ocol avea câte un consiliu de ocol, iar ambele ocoluri se administrau de către *biuroul emigranților*, avênd sediul la Căușani.

La 1834 biuroul din Căușani s'a desființat, iar în locul său s'a creat *inspectoratul* (smotritelstvo) coloniilor germane.

La 1836 s'a format al treilea ocol, *Sarata*.

Acum coloniile se administrează de către un inspector, trei consilieri și primarii rurali. Administrațiunea este pendinte de *Comitetul coloniștilor din sudul Rusiei*, având sediul la Odesa.

Coloniile germane posedă 130.612 deseatine, 1.982 stinjenî pămînt, din carî:

Sub seliște	3.041 deseatine	1.600 stinjenî.
Izlaz .	48.147	1.200
Fînețe	34.349	133
Plantațiuni .	2.402	367
Mlaștine	3.051	
Arătură	30.621	938

Așa că pe fie-care locuitor vin în momentul de față în termin mediū câte 8 deseatine de pămînt. După datele statistice pentru anul 1892, populațiunea coloniilor germane se urcă la 42.600 locuitori de ambe sexe. După confesiuni ea se împarte în 94 % protestanți și 6 % catolici. Avutul coloniilor ni se presintă în următorul mod: coloniștii posedă 24.000 cai, 40.000 vite cornute și 21.000 oi.

Iată acum și denumirea satelor germane, afară de cătune:

Ocolul Cleaștița.

Colonia Cleaștița	Colonia Paris
Hofnungsthal	Arcis vechiū
Borodino	Arcis nou
Leipzig	Brienne
Berezino	Friedenthal

Ocolul Maloiaroslavăț.

Colonia Maloiaroslavăț I	Colonia Fère-Champenoise I
Maloiaroslavăț II	Fère-Champenoise II
Culm	Deutschenthal
Tarutino (Ancecrac)	Teplitz
Crasna	Denevitz
Katzbach	Plotsk

Ocolul Sarata.

Colonia Sarata
Gnadenthal

| Colonia Lichtenthal.

IV.

ȚIGANIÎ.

Acest n m de  meni     are reprezentan    să în Basarabia, cari locuiesc at t la m d  -  , c t  i la nord. Mul umit  factului că Nistrul nu mai e o grani   politică, Țiganiî din Basarabia cutreeră întregul Imperi   Rus, unde se  ic a fi *Rom n  , romale, ciave*, a   că în guvernămintele de dincolo de Volga popora  iunea rus  c      consideră de Rom n  . Țiganiî din Basarabia sunt sp to  , svel  , de o statur   mijlocie, Țigancele frumo  e  i active. Frumuse  ea lor a impresionat a   de mult pe poetul rus Pu kin, în c t dînsul le-a dedicat o poem    ntreg  . Țiganiî nu posedă o musculatură puternică bine dezvoltată, media vie  ei lor e de 40 ani;    sunt de  te    , inteligen   , posedă bună memorie  i cu mare înlesnire  nvat   limbi străine; printre Țiganiî din sudul Basarabiei sunt mul   poliglo  . Ca fire, Țiganul e blajin, naiv  i în general bun; fa   cu ómeniĭ cari nu-l persecută  i nu-   bat joc de el, dînsul e tot-deauna afabil  i recunoscător; fa   cu   meni necunoscu  , vicle  n  i ne ncre    tor; iar fa   cu cel puternic, lingu  itor  i umil. Țiganul prin fire e sfios  i chiar fricos, se supune lesne  i e ascultător; în vie  a sa privată e f  rte sobru, se mul  mesce cu pu  in, dar sobrietatea sa nu-l împinge de loc la economie; din contra, el este capabil a risipi într'o singură    tot ce a c   tigat în cursul unei luni.  n general este r  sp  ndit   părerea cum că Țiganiî sunt t  lhar    i ho   ; în Basarabia ac  st   părere se constata   prin chiar statistica criminală. Cu t  te aceste    nu fur    i nu pradă nici odată pe cons  ngeni   lor. Vagabon    ncorrigibili  , Țiganiî par a ave   două morale: una pentru n  mul lor  i alta pentru străin; a  n  el   pe al s    e crimă, dar a  n  el   pe un străin e lucru laudabil. Ac  st   morală dupl   nu este însă particularitatea n  mului   g  nesc  i o observăm aidoma la

Evreii noştri, cari de asemenea nu consideră de imoral a înşelă pe un creştin (a goi), pe când a înşelă pe un Evreu se consideră de păcat. Țigani, disprețuiți de alte nămur, sunt cu toate aceste foarte mândri de originea lor. Părerea lor despre această origine e diversă. Iată cum povestesc un Țigan bătrân originea nămului său: «În țera de unde răsare soarele se află un mare și minunat oraș, foarte avut în cai buni. În acea țară au locuit altă dată Țigani. Împăratul acestui mare oraș ne iubiă mult și ne ocrotiă. Lung și bine au trăit Țigani în acea țară, au făcut copii mulți, copiii au crescut și la rîndul lor au făcut copii. Dar s'a amestecat între ei necuratul și, de scârbă de a vedea pe Țigani fericiți, a adus în acea țară o sumedenie de draci, cari, prefăcându-se în *hufii* (?), au început a măcelări pe bărbați și a fură pe femei. Atunci Țigani, cari au scăpat cu viață, s'au împrăștiat pe fața pămîntului.»

Pasiunea Țiganilor pentru viața nomadă unii o explică prin iubirea lor pentru libertate nemărginită. În adevăr, Țiganul, ca orî-ce om, prețuește libertatea și nu-i place a fi sluga altuia; dar acest dor de libertate n'are de a face cu viața nomadă. Părerea noastră este că impulsul pentru viața nomadă a Țiganilor trebuie căutat în istoria vieții acestui năm. Persecutați, disprețuiți, robiți, Țigani abia e o jumătate de secol de când au eșit din starea de cea mai grăznică sclavie; într'un timp așa de scurt nu se schimbă și nu se pot schimbă însușirile naționale ale unui năm.

Guvernul rus în mai multe rînduri a luat măsuri aspre pentru a face pe Țigani să se așeze și prin urmare să părăsască viața nomadă. În județul Akerman li s'au dat 12.000 deseatine pămînt, instrumente de agricultură, sămînță pentru sămînătură și bani pentru cumpărare de vite. (1) Poliția, din altă parte, așază cu sila câte o familie două din acești nomați printre sătenii Români. Dar toate acestea au fost în zadar. Speranța de a face din Țigani locuitori stabili nu s'a realizat; măsurile coercitive n'au ajuns la nici un scop și banii cheltuiți s'au risipit fără nici un folos. Țigani nu s'au făcut agricultori buni și ultimul recensămînt orînduit

(1) А. Ежовъ, О волжанъ въ Бессарабіи. Записки Бессараб. Об. Комитета, 1864, т. I.

Monumentul lui Puşkin în grădina publică de la Chişineu.

de guvern a dovedit că jumătate din familii au dispărut, iar cei rămași nu mai posedă nici vite, nici unelte de agricultură.

Cu toate acestea un lucru merită atențiunea omenilor de stat, a matorilor de a reformă moravurile și obiceiurile popoarelor în douăzeci și patru de césuri: în Basarabia există déjà numeroase familii de Țigani cari au părăsit viața nomadă de bună voe și fără nici o siluire. Acești Țigani nenomași sunt meseriași prin orașe, lăutari, servitori etc. Împrejurările vieții i-au făcut pe aceștia de a se desbărâ de trăsura caracteristică a némului lor și de a se conforma cu cerințele unei vieți sociale noue. Același lucru se observă și cu Țiganii de la mędă-nóptea Basarabiei, unde există acum câte-va sate de Țigani cari nu mai vagabondéză, ocupându-se cu industria lemnăriei (confecționarea lingurilor, albiilor etc.).

Viața socială a Țiganilor din Basarabia acum două decenii aveă propria sa organizațiune, care acum încet cu încetu s'a descompus, mulțumită schimbării împrejurărilor în mijlocul cărora ei trăesc. Altă dată Țiganii se despărțiau în *tabere*; fie-care tabără se compunea din decimii de familii și aveă în capul său un bulibașă, ales de capi de familie. Ca semn al autorității, alesul purta tot-deaună un biciu în mână, cu care manevră pe spinarea supușilor săi. Acum, precum am đis, această organizațiune a dispărut.

Viața de familie e adinc sădită în sufletul Țiganului, care e bun părinte și-și iubesc copiii. Țiganul din Basarabia se căsătorește de cu vreme: la 13 ani fata și la 15—16 ani băiatul forméză déjà o păreche de tineri soți. Părinții fetei se îngrijesc tot-deauna de zestre, care, firesce, nu constă în lucru mare. Căsătoria la Țigani se mărginesce la două, trei obiceiuri împrumutate de la alte némuri și se isprăvesce prin mesé și danțuri, cari duréză mai multe đile. În județul Chișineu, după cununie, se obiceiuesce ca înaintea tinerilor să se spargă un ulcior, peste fărământurile căruia trebuie să calce mirésa. Acest obicei există însă și la Ruteni.

Datoriile de familie pentru Țigan sunt lucruri sfinte. Femeia căsătorită în genere e credinciosă bărbatului său, deși ca fată se bucură de cea mai mare libertate sexuală. În această privință merită a se notă că moralitatea fetelor de pe timpul cât Țiganii erau nomași a decăđut mult acum când Țiganii au început a se așeza și a trăi prin orașe.

Portul Țiganilor din Basarabia e același ca al Țiganilor, noștri. În privința îmbrăcăminții, Țiganul e în general mai curat decât Țiganca, fetele sunt mai curățele decât femeile. Cu totă necurătenia hainelor însă, Țigancele sunt cochete, își încrețesc părul pe frunte, poartă cercei, inele și mărgelile la gât. De obicei Țigancele din Basarabia nu poartă fuste, ci catrințe, încinse la briu cu o încingătoare lungă roșie.

Țiganii din Basarabia sunt ortodocși, își botéză copiii și se căsătoresc la biserică, la înmormintare invită pe preot, dar cu toate aceste n'au de loc idei precise despre religiunea creștină. Țiganii nomadi nu recurg la biserică aproape de loc. Iată de pildă ce scrie despre îndatoririle religioase ale Țiganilor protopopul județului Akerman: «Starea moralei religioase din satele țigănești Cair și Faraonovca este foarte decădută. Obicinuții în viața nomadă de altă dată de a nu merge la biserică, Țiganii nici acum nu vin la biserică, iar pe copiii lor nu-i trimit a se griji și a se spovedi. În bordeiele lor însă au icône, lângă care obișnuiesc a aprinde candelile la sărbători mari. Preoții adese-ori cu sila și fără a fi plătiți le botéză copiii și fac sfeștaniile obișnuite.» (1)

Printre îndeletnicirile cu care se ocupă Țiganii din Basarabia, rolul mare îl joacă până acum vîndarea cailor. În privința acésta ei sunt foarte îndemânatici. Țiganul învață acésta meserie lucrativă din copilărie. Băiat de 10—15 ani, dînsul dejă merge împreună cu tatăl său la iarmaroc, unde învață toate chițibușurile cu care să înșale pe cumpărătorul nepriceput. În acésta privință Țiganul din Basarabia a creat o adevărată școală: un cal leneș, apatic, slăbănog se preface în mâinile sale ca prin minune într'un cal neastămpărat, vioiu, care mănâncă pămîntul; un cal bătrîn pare tînăr și plin de vlagă vieței. Firesce că toate acestea dispar imediat ce calul a fost vîndut și dus acasă. Alături de comerțul de cai, Țiganii se ocupă cu furatul cailor, și în acésta privință ei sunt o adevărată plagă a Basarabiei.

Țiganii se ocupă de asemenea cu meșteșugul veterinar și, după spusele unor ómenii competenți, posedă lécuri destul de eficace pentru unele bóle. Așa de pildă unul din vete-

(1) *Записка о пастырской деятельности и, кнш. епарх. вѣдомости*, 1872, No. 4.

rinarii militari ruși scrie despre acești Țigani următoarele : «In Basarabia am vădut un Țigan care vindecă astma cailor cu ajutorul paielor tăiate mărunț și presărate cu puțină făină. In tot timpul (șese, șapte zile) caii se adapă foarte rar și câte puțin. Firesce că astma nu dispare cu desăvîrșire, dar se ușurează, precum am putut observa.» (1)

Capacitățile musicale ale Țiganilor sunt bine cunoscute la noi. Celebrul Liszt a ținut despre musica țigănească următoarele : «Țiganii nu recunosc dogme, legi, reguli și disciplină în musică, precum nu recunosc aceste lucruri în viață. După părerea lor, tot e frumos ce le place. Ei nu se dau îndărăt înaintea cutezanței celei mai mari în musică, dacă dînsa se conformeză cu instinctul lor... Ei au creat musica lor proprie, și această musică bizară farmecă auzul omului cult prin bogăția ritmului, libertatea avîntului, modulațiunea varie și tristeța sa veselie sa nebună.»

Limba țigănească, după părerea unor linguiști, nu formează propriu țin o limbă separată, prin sine stătătoare; rădecina acestei limbi e limba sanscrită. Țiganii din Basarabia posedă o limbă amestecată din cea română și cea sanscrită, cei cari au emigrat din Basarabia dincolo de Nistru au adoptat multe cuvinte rutenesci, cei cari au ajuns a se stabili în Rusia cuvinte rusesci, cei din Polonia polonesci (2). Așa de pildă :

Țigănesce :

Rot .

Dembîto

Laznea

Schempo

Zelano

Gorestîr

Dumiskirava

Românesce :

. Róată

Polonesce:

. Dab

. Lasnia

. Skampy

Rusesc :

. Зеленый

. съ горя

Rutenesce:

. Duma

(1) *Архивъ ветеринарныхъ наукъ*, 1880, No. 3, p. 76.

(2) О матеріалахъ для изученія цыганъ, М. Кузнецкъ. *Извѣстія Импер. Рус. Импер. Общ.* 1881, XVII, выпускъ V.

Țigănescă (la Cair din Basarabia):

Bravino .
Ștunda
Fenștir

German :

Brantwein
Stunde
Fenster

Iată acum câte-va cuvinte din limba țigănească a Țiganiilor din Basarabia culese de noi :

Noroc	Bacht
Pétră	. Bar
Băiat .	Savo, săvoro
Fetiță	Sej
Frate .	Pral
Dumnedeu	. Devel
Apă	Paj
Țiuă	Des
Cal	Grast, grasno
Căruță	Vordon, urdon
Avut	Barvalo
Bun	Lašo
Ved	. Dikay
Trăesc	. Žuvan
Sciū	Žanau
Merg	Žau
Țigan	. Romni, Rom.

Precum am mai Țis noi deȚă mai sus, Țiganii din Basarabia au fost emancipaȚi la 1861. Dar înainte, încă pe la 1836, printr'un *ukaz* imperial, sutimi de familii de Țigani au fost improprietărite în judeȚul Akerman. În satul Cair s'au stabilit 150 familii, iar în satul Faraonovca 165 familii. Apoi, printr'un alt *ukaz* imperial datat din Țiua de 29 Maiu 1839, aceștii Țigani au fost înscriși printre Cazaci.

Țiganii din Basarabia posedă cântecele și poveștile lor proprii, cari au fost culese de către d-l Cunavin (1) și alȚii.

(1) *A se vedé*: О матеріалахъ для изученія цыганъ; — М. Кунавинъ, Цыганская старина; — Новое Время, 1886, No. 3844; — К. П. Паткановъ, Цыгане Спб. 1887; — К. Голушиковъ, Проклятое племя, Тобольскія Вѣдомости за 1879 г.

V.

RUTENII.

Obiceiurile Rutenilor din Basarabia se asemănă mult cu obiceiurile românesce și, în general vorbind, din toate popoarele de gînte slavă, singurii Ruteni se asimilează mai lesne cu Români. Causa acestui fapt caracteristic trebuie căutată, după părerea noastră, în caracterul acestui popor slav, format sub împrejurări istorice analoage cu cele în care a trăit și neamul nostru.

Nascerea. După ce pruncul s'a născut și totul s'a rînduit în casă, tatăl previne pe preotul satului, care vine și cetesce rugăciunea cuvenită, apoi dă nume noului născut. Cu această ocaziune preotul primesce în dar colaci și ceva parale. După plecarea preotului, vin vecinele, care felicită pe lehuza și-i aduc în dar ceva merinde.

A patra zi după nascere, femeia se scolă din pat, iar în locul ei se culcă bărbatul, care se preface bolnav; în aceea zi femeia devine stăpâna casei. Obiceiul acesta din urmă, menținut până acum prin satele rutenesc din județul Hotin, se consideră de țărani ca un fel de caraghioslic, despre care se vorbește glumind și rîdînd.

Botezul copilului se face érna în casele preotului, iar vara la biserică. După botez, nașul și nașa sunt invitați la prînz. În ziua a patru-decea după nascere, lehuza merge la biserică, ducînd pruncul în brațe. Aci copilul, după ce s'a împărtășit cu sf. taine, se consideră că a devenit enoriaș al bisericeii, pentru care preotul este felicitat de mireni.

Căsătoria. Obiceiurile Rutenilor la nuntă se asemănă mult cu ale Românilor. Iată modul cum se petrec lucrurile prin satele rutenesc din județul Hotin. (1) Avînd de gînd a se căsători, tînerul trimite pețitori. Pețitoria se face de obicei séra. Pețitorii, vizitînd casele fetei, încep tot-deauna de departe. Mirele nici odată nu e de față, ci saú așteptă rezultatul acasă, saú chiar în curtea caselor fetei. În acest moment când se face pețitoria, amicii mirelui umblă pe stradă și fac glume cu trecătorii.

(1) Autorul a fost martor la o căsătorie țărănească la Ruteni din satul *Lescovți* (din județul Hotin).

De obicei pețitorii aduc cu ei rachiū și pâne — cari se pun pe masă ; când convorbirile aū ajuns la scop, cine-va din rudele fetei propune ca să cheme în casă și mirele. Înainte însă ca mirele să intre, cei din casă béū în sănătatea reciprocă. După acésta, fiind față și mirele, părinții fetei fixéză ȓiua pentru *a bé aldămașul* (zapiți maharicea). În ȓiua fixată se adună rudele din ambele părți, vine neapărat și preotul satului; mirele aduce cele de béut, părinții fetei daū cele de gustat. Când óspeții s'aū adunat, înainte de a se pune la benchetuit, se procede la logodnă (zaricina). Se întreabă atât flăcăul, cât și fata, dacă de bună voe și nesiliți de nimeni consimt a se luă ; după răspunsul dat din ambele părți, se aduce o strachină plină de grîu sau de secară. Mirele și mirésa pun fie-care în acea strachină inelul său, virîndu-l fie-care în grîu, apoi mirele ieă pe al miresei și mirésa pe al mirelui. După ce inelele s'aū schimbat, se începe petrecerea, care duréză până târȓiū nóptea.

Cununia se face trei, patru săptămâni după logodnă. În acest interval de timp se fac obicînuitele pregătiri din ambele părți, și mai cu sémă se fixéză alegerea nașului (batîco) și a nașei (matka), se aleg vorniceii (drujca) și se tocnesc lăutarî (scripnichi).

După acésta ambele părți se pregătesc, fie-care din partea sa, și fie-care din părți își alege vorniceî și câte un *pan-staroste*.

De obicei nunta se începe de cu Vinerea séra. În acea ȓi se confecționeză câte o cunună pentru mire și mirésă ; cununele se împletesc din frunză de iederă cu busuioc, avînd la mijloc câte o pană de păun. Acéstă cunună apoi se cóse la căciula flăcăului. Odată căciula împodobită în așa mod, mirele nu o mai scóte din cap singur, ci unul din vorniceî este însărcinat să i-o scótă de pe cap. Cununa miresei se mai împodobesce cu fire de betélă împletite.

Sâmbătă, atât la mire cât și la mirésă, se strîng prietenî și prietene. ȓiua întregă se petrece în cântări de ocaziune. Dumineca se face cununia, după care direct din biserică mirésa trece în casele soțului său. A doua ȓi nașa și nașul, dacă mirésa a fost fată mare, cinstesc pe părinții fetei; iar dacă nu, pe mama fetei se aruncă hamuri și i se reproșéză

necinstea copilei. Acest obicei din urmă produce tot-dea-una o impresiune foarte penibilă.

Inmormintarea la Rutenii din județul Hotin are cea particularitate, că și până acum, după cosciug merg de obicei femeii sărace tocmitе pentru a plânge. Bocetul acestor femei constă în recitarea unor stihuri, al căror text s'a tipărit de către folkloriștii ruteni.

Din alte obiceiuri de ale poporului rutén din Basarabia vom menționa înainte de toate obiceiul de a colinda în ziua întâia și a doua de Crăciun. Umblă cu colinda prin sate numai băieții și flacăii. Banii strinși colindătorii îi dăruiesc bisericei pentru luminări. Iată textul unei colinde audite de noi în satul Lescovți din județul Hotin:

Честный величный
Пане господарь
ой дай Боже!
Пане господарь,
А вставай не спи
ой дай Боже!
Замитай дворы
ой дай Боже!
Замитай дворы
Застилай столы
Застилай столы
Клады колачи.
ой дай Боже!
Клады колачи
Зъ ярой пшеницы,
Бо прийдуть тобі
Три части зъ року
Три товарищи
ой дай Боже!
Першій товарищъ
Чимъ ся похвалишь?
А сонце каже,
Якъ я тай взійду,
Якъ я тай взійду,
Въ неділю рано
ой дай Боже!

Тай взрадуются
Церкви-костіолы
Ццкви-кастіолы;
Въ церквахъ-престолы
Другій товарищъ
Чимъ ся похвалишь?
А місяць каже,
Якъ я тай взійду
Зъ вечера пізно,
Тай взрадується
Гость въ дорози
ой дай Боже!
Гость у дорози
Вольки въ вози.
Ой дай Боже!
А третій товарищъ
Чимъ ся похвалишь?
А дощикъ каже;
Якъ я тай спаду
Три раза въ Маю,
Тай родится
Жито-жито
Жито-пшеница,
Всяка пашнища;
А за сямъ словомъ
Та бувай же здоровъ.

Pentru colindă se dau colaci și bani; dacă în casă e o fată mare, atunci colindătorii se invită în casă și unul din flăcăi trebuie să dănțuiască înaintea fetei, care din când în când îi aruncă în *cucîma* (căciulă) ceva parale. Pe când unul din flăcăi dănțuesce, ceilalți cântă:

Ой тира, тира
Тутъ грошей купя

А грошей нема
Лишь дивка сама.

În ajunul Anului nou colindă băieții mici, cari de obicei cântă stihuri umoristice. Flăcăii satului umblă în acea noapte prin sat cu *malanca*. Acestă malancă constă într'o mascadă; flăcăii se îmbracă în tot felul de costume bizare, având pe obraz fie-care câte o mască. Unul din flăcăi, îmbracat în haine femeesci, represintă pe *malanca*, despre care corul cântă următoarele:

Наша маланка гасподиня
Пидъ припечкомъ мыски мила
Вставай Маланко
Таланко вмыйся
На килку рушныкъ

Маланко втрыся
Наша Маланко ноги мыла
Тонкій фаргукъ замочила
Новий витеръ буйнессенькій
Высуши фаргукъ тонесселькій.

Printre Rutenii din Basarabia există încă și până acum bătrâni cobzarî, cari cântă multe cântece istorice-căzăcesci în cari se pomenesce despre Hatmanul Chmelnitsky și luptele sale cu Moldovenii.

Cazaclî. În partea de la sud-răsărit a Basarației, tocmai în spre centrul județului Akerman, adică în partea cea mai lipsită de apă și vegetațiune, se află așezate coloniile Cazaclor numiți *Novorosîiskie Kazaki*.

Pămîntul acestor Cazaclî este împărțit în șapte fășii, despărțite una de alta prin moșiile particularilor.

Călătorind prin aceste locuri, călătorul în zadar va căuta împrejurul său un obiect asupra căruia privirea sa s'ar fi putut opri pentru o clipă—nicăieri absolut nici un arbore, nici o moviliță și, până la orizontul depărtat, stepe și stepe, arse de rațele unui sóre neîndurător. De-alungul acestor pustietăți întinse șerpuesce șoseua județenă, rău întreținută; din ambele părți ale șoselei, pe ici, pe colea, este câte un petec de pămînt cultivat; pe drumul cel mare, în nori de

praf, se întîlnesc care cu boi, cari transportă bucate spre stațiunea căii ferate.

Monotonia privileștei triste variază une-orî prin aparițiunea unei herghelii de cai, a vre-unei turme de oi, păzite de o potaie de câni semi-sălbatici. Câni se reped la cai și căruța trece ca vîntul înainte... și iarăși pustietate, iarăși orizontul larg, nemărginit.

Din distanță în distanță, cam la câte două poște, apar în fine nisce sate, așezate pe malul riulețelor, ale căror albi sunt cu desăvîrșire uscate vara. Satele acestea au case construite după stilul rusesc; sunt bine aliniate și fără vre-o vegetațiune împrejurul lor: nici un salcâm măcar nu crește aci, pentru a da un pic de umbră.

În aceste sate locuiesc Cazacii.

Originea acestor coloni e următoarea:

În anul 1775, când Împărătesa Ecaterina II, călcînd pactul încheiat de Rusia cu Hatmanul Cazacilor de la Dnipro, Bogdan Chmelnitsky, a desființat *Seci*, peste 10.000 de Cazaci au părăsit Ucraina și s'au retras în Turcia.

Guvernul otoman a primit bine pe emigranții ruteni și le-a permis a se așeza pe malul Dunării, lângă Hedrillo-Bogoza, unde Cazacii au fundat o nouă *Seci* (1), dedîndu-se pescuitului.

Rusia, deși în aparență persecută pe fugari, însă de fapt îi protegiă, privind pe acești emigranți drept pionierii săi în spre Peninsula Balcanică.

În curînd spre seliștea Cazacilor de pe Dunăre au început a se adună vagabonzii din Rusia, Polonia și parte din Crimea. Din Rusia fugeau robii, din Turcia raialele, căci în ambele Imperii poporul trăia greu.

La 1807, când Rusia începî răsboiul cu Turcia, Generalul rus Michelsohn înduplecă pe o parte din Cazacii fugari de a trece în partea pravoslavnicei Rusii. Cazacii alcătuiră imediat două polcuri, sub denumire de *polcul Bugécului* și *polcul Ustî-Dunărén* (al gurilor Dunării). Un ukaz imperial, datat din 20 Februarie 1807 de Împăratul Alexandru I, dăruie acestor regimente stéguri și «pecete», numind pe noii

(1) Acastă *Seci* se compunea de nisce bordee (curenii), unde locuiau Cazacii cu familiile lor.

Cazaci *Usti-Dunaïskie*. În acest ukaz se exprimă speranța că cucerirea Rusiei va ajunge până la malurile Dunării și de aceea, într'un mod anticipat, pe pecetea Cazacilor s'a gravat linia Dunării, având de-asupra sa o cruce, o semi-lună și un sóre, iar sub linia Dunării sta scris : *Armia Cazacilor din Bugéc și de la gurile Dunării 1807*. (1) Acéastă pecete se consideră până acum de stema Cazacilor din sudul Basarabiei, deși împrejurările istorice n'aũ realizat, din fericire pentru némul nostru, speranțele cotropitoare ale Rusiei.

După răsboiũ, guvernul rus, pentru a-și asigura simpatiile Cazacilor, cari arătau veleități de a fugi iarăși în Turcia pentru a scăpa de pravoslavnică Rusie, i-a transportat dincolo de Marea de Azov, așezându-i de-alungul malului nord-răsăriten al Mării Negre și formând din ei armata neregulată a Cazacilor numiți *Cernomorsky*. Cu acéastă transmutare Rusia își pregătiă acum un contingent de poporațiune răsboinică pentru a cuceri Caucazul. Parte din Cazaci dunăreni însă aũ fost lăsați în Bugéc; aceștia însă nu se compuneau din Ruși, ci din nisce voluntari adunați înaintea răsboiului de către Principele Nicolae Cantacuzino, boer moldoven din Basarabia, precum și de către Corbea, tot boer moldoven. Voluntarii aceștia erau tot Moldoveni și Sîrbi. Un număr de 330 din acești *Cazaci s'aũ așezat* în județul Akkerman pe nisce pămînturi ale statului. Guvernul rus apoi, mai târziu, a înțarit acel pămînt acestor Cazaci printr'un ukaz special.

În așa mod s'aũ format *stanifele* (colonii militare) *Acmangit* și *Staro-Cazacie*, precum și stanița *Volontirovca*, locuită de voluntarii moldoveni ai lui Cantacuzino.

Supărat că acești Cazaci lăsați în Basarabia s'aũ împotrivit de a fi și ei transmutați în spre Caucaz, guvernul rus în curînd apoi i-a înscris în clasa țărănescă, abrogând toate drepturile date altă dată și considerându-i pe viitor drept țărani cari locuiesc pe domeniul statului (gosudarstveni crestiani). Noua stare de lucruri displăcu Cazacilor; parte din ei părăsiră satele lor și s'aũ risipit atât prin orașele din Basarabia, precum și dincolo de Nistru. Ofițerii și ureadnicii

(1) Cronologia istoriei Rusiei Noue, *Хрон. Обзоръ новороссійскаго Края.*, II, p. 116.

(sergenți) refuseră însă de a lepăda uniforma căzăcăscă și tindea să fi plătiți de stat. Acastă stare de lucruri a durat până la 1828, când guvernul rus, fiind iarăși în fața unui război cu Turcia, a creșut nemerit să se împace cu acest element militar nedreptățit. Generalul Tucicoff adună pe fruntașii satelor pustiite și le dete sfatul să ceară ertare de la Impăratul Nicolae I, rugându-l ca să fie înrolați în armia căzăcăscă. Aleșii Generalului Tucicoff au și fost apoi prezentați la Satu-Noș (Rușii dic, după obiceiul lor de a rușifica, Satunof) Impăratului, care a primit pe delegați cu brațele deschise, ordonând guvernatorului Basarabiei, Principelui Voronzoff, să formeze din acești Cazaci noul regiment *de Cazaci dunăreni* (Dunaiskie Kazaki). Pe temeiul acestui ordin împărătesc s'au format două regimente, și anume unul de cavalerie și altul de infanterie, din care apoi s'a alcătuit și *marina dunărenă* (grebnaia flotilia dunaiscaia). Regimentul de cavalerie a fost pus sub comanda Generalului Celobiticoff, care prin această numire a devenit administratorul satelor militare *Acmangil*, *Staro-Kazacie* și *Volontirovca*. Statul-major al Cazacilor s'a stabilit în satul *Olonesci*.

În ziua de 16 Octombrie 1828, scrie cronicarul Cazacilor, deja peste 300 de Cazaci au prestat jurământ de supunere și au întocmit cadrul armatei căzăcesci. *Unii din acești Cazaci nu sciaă rusesc nici un cuvânt.* (1)

După încheierea păcii cu Turcia, coloniile Cazacilor au fost lăsate în starea lor de colonii militare. În anul 1832, guvernul rus, colonisând cu militari congediați satele *Mihailovca*, *Niculaevca*, *Norotroișcoie* și *Constantinovca* din sudul Basarabiei, a alipit aceste sate nouă la administrațiunea Cazacilor, supuind această populațiune oblăduirii Ministeriului de Război. În anul 1836 s'a mai alipit la aceste colonii și satul *Petrovca*, locuit de Țigani aduși aci din guvernământul Cursc, unde s'au găsit vagabondând; iar în anul 1839 satele țigănesci *Faraonovca* și *Cair* au avut aceeași sortă. Tot în anul 1839 s'au mai alipit către Cazaci șapte fășii de pământ domenial, pe care locuiaă nisce Țigani șatrări în număr de 814 familii, compuse din 1.882 bărbați și 2.654 femei. În anul 1854 satul *Paraparî* a fost declarat de

(1) Хрон. Обзорѣніе Новор. Края.

staniță căzăcescă ; iar în anul 1856, după Tractatul din Paris, o parte din pământul căzăcesc trecând spre Moldova (1) îndărăt, Cazacii de prin satele Nicolaevca, Novotroițcoie și Parapari au fost transferați în satul *Bairamcea*, numit *Nicolaevca-Novorosiiskaia*.

Așa dar posesiunea Cazacilor din Basarabia, treptat după întemeierea lor, s'a mărit în următorul mod :

La 1828	Cazacii erau proprietari peste 19.362 deseatine.
1836	36.540
1839	44.121
1854	56.263

Iar la 1856, când posesiunea coloniilor militare căzăcesci s'a micșorat din cauza retrocedării către Moldova a unei părți din drépta sa posesiune istorică și etnică, guvernul rus a dăruit Cazacilor, drept compensare, 6.000 deseatine din pământul domenal — așa că în momentul de față Cazacii posedă 41.000 deseatine, din cari 2.080 sunt pășune, 3.637 izlaz și arătură și 891 mlaștine. Pe acest pământ locuiesc în zilele noastre (recensămîntul anului 1892) 16.085 bărbați și 15.980 femei.

Casta (soslovie) căzăcescă, față cu totalul populațiunii Basarabiei, compune prin urmare $\frac{1}{7}_6$ parte.

După datele statistice oficiale rusești, creșterea normală a populațiunii căzăcesci este de 1: 29,78, adică câte o naștere pe 30 locuitori. Numărul băeților față cu numărul bărbaților este de 1: 31,32, iar al fetelor față cu numărul femeilor de 1: 28,69. Așa că pentru una sută băeți născuți vin 94 fete născute.

Mortalitatea în satele căzăcesci este de 1: 41,22 locuitori pe an. Mortalitatea bărbaților față cu cea a femeilor este de 100: 97. Iar născerile față cu mortalitatea de 100: 72.

Din totalul populațiunii căzăcesci din Basarabia peste 0,23 nu sunt *apți pentru serviciul militar*.

Pentru a încheia definitiv capitolul acesta privitor la instituțiunea Cazacilor din Basarabia, dăm mai la vale istoricul administrațiunii coloniilor căzăcesci, deși despre administra-

(1) Totalul pământului căzăcesc restituit Moldovei a fost de 15.406 deseatine, 1.570 stinjenî.

țiunea generală a Basarabiei de la 1812 încóce vom vorbi într'un capitol special.

De la întâia formare a acestor colonii militare și până la 1844, când Cazacilor din Basarabia li s'a dat regulamente de administrațiune, coloniile au fost pendinte de Guvernatorul militar general al Rusiei de méďă-qi. Sediul acestui guvernator eră și este Odesa. La 1829, în capul administrațiunii Cazacilor a fost Maiorul Gurco, care aveă reședința la Akkerman. La 1833 Cazaciî din Basarabia au fost trimiși într'ajutor Sultanului, pentru a fi întrebuințați de Padișach în contra lui Ali-Pașa, Kedivul Egiptului. Cu acéstă ocasiune Cazaciî căpëtară un polcovnic în persóna Colonelului Zveroff.

La 13 Decembre 1844 Cazaciî căpëtară un regulament. Pe temeiul acestui regulament, administrațiunea coloniilor a fost concentrată în mâna unui Ataman numit de Impërat. Atamanul administréază comunele cu ajutorul ofițerilor său ureadnicilor (sub-ofițeri). Ureadnicii și judecătorii de pace sunt eligibili.

Am mai menționat dejă mai sus, că la 1828 peste 300 de ómenî abia au prestat jurămîntul și s'au înscris în rîndul Cazacilor. Peste puțin după acésta s'au și format două regimente de Cazaci, unul de 300 de călăreți și altul de 500 pedestri. Ambele aceste regimente (polcuri), imediat după formarea lor, au și fost întrebuințate pentru menținerea cordónelor împrejurul localităților infectate de ciumă. La 1829 Cazaciî au fost întrebuințați pentru păzirea graniței spre Marea Négră și ca eclerori în Dobrogea, unde aveau relațiuni de rudenie cu poporațiunea slavă din acéstă provincie pe atunci turcésă.

De la 1830 și pînă la 1835 Cazaciî din Basarabia, în număr dejă de 2.000 ómenî, au fost întrebuințați pentru serviciul polițienesc, atât în lăuntrul țerii, cât și în guvernămîntul Herson. La 1847, pe temeiul unui ukazî mpërătesc, două companii din Cazaciî basarabenî au fost detașate pentru completarea cadrelor Cazacilor din Caucas.

La 1851 Cazaciî din Basarabia au servit pentru paza hotarelor din spre Moldova, începënd de la Leova și pînă la Sculenî.

La 1853, când s'a început războiul Rusiei cu Turcia, Cazaciî din Basarabia au ocupat insulele Letea și Cetatea, pă-

zind în același timp și linia malurilor de la gârlele Ociacov și până la limanul Nistrului. La începutul anului 1854 unul din regimentele Cazacilor din Basarabia a fost cel dintâiu care a trecut Dunărea la Satu-Noă spre Tulcea; cel-lalt regiment a ocupat în același timp Isaccea, unde a și rămas până la isprăvitul războiului. În anii 1855—56, din toți acești Cazaci s'aă aflat sub arme 1.000 de ómenî în Basarabia și peste 1.900 la Caucas.

La anul 1877 Cazaciî din Basarabia, sub comanda Atamanului Cazacilor de Don (Donskie Kazaki), aă luat parte la războiă. Acești Cazaci aă fost întrebuințați ca eclerorî, dar după raporturile comandantilor de corpuri s'aă constatat ca neapți pentru acest serviciă, de óre-ce aduc în tot-dea-una sciri exagerate. (1)

Cazaciî din Basarabia, deși actualmente formăză o populațiune pur muscălescă, însă nu se compun din elemente curat slave, de óre-ce în alcătuirea acestei clase (soslovie) aă intrat Greci, Bulgari, Sirbi, Români și chiar Țigani. Acești din urmă se bucură în cercurile militare rusesă de o reputațiune bună. «Cazaciî din Țigani», scrie Căpitanul de Stat-major d-l Zasciuc (2), «fiind în serviciă, devin buni și fórt disciplinați cavaleri, dar imediat ce es din rînduri și se întorc acasă, devin iarăși Țigani leneși și fără de grijă.»

În anul 1892 populațiunea Cazacilor din Basarabia numără următorul contingent de Cazaci;

	Ofițeri	Cazaci
In satul <i>Volontirovca</i>	6	890
<i>Faraonovca</i>	3	429
<i>Acmangit</i>	7	848
<i>Staro-Cazacie</i>	—	669
<i>Petrovca</i>	—	102
<i>Mihailovca</i>	7	476
<i>Nicolaevca</i> {	17	313
<i>Noul-Traian</i> }		
<i>Cair</i>	4	391
<i>Constantinovca</i>	7	73
In ocolul No. 66	—	2.650

(1) Изъ-за Дуная., Максимова.

(2) Поворотскіе казачіе войско, А. Засуцкѣ.

Aşa că totalul Cazacilor este prin urmare de 4.194 după spusele rapórtelor oficiale, din cari însă *apfi* pentru a face serviciul militar şi echipaţi numai 3.212 Cazaci.

VI.

RUŞII.

În ingenioasa scriere a eruditului nostru istoric şi filolog B. P. Hasdeu privitoare la genealogia popórelor balcanice (1), găsim următoarele dise despre apariţiunea Slavilor la gurile Dunării :

« În secolii VI şi VII se arată un nou strat : stratul slav. *Într'un mod sporadic şi fără a rămâne pe loc, ci numai năvălind, prădând, învîrtindu-se şi apoi întorcându-se, Slaviî făcuseră cunoscinţă cu Peninsula Balcanică.* »

Acesta a fost rolul Slavilor în viaţa popórelor cari locuiau acum două-spre-dece secole Basarabia. Credincioasă destinului, gîntea slavă par'că a rămas aceeaşi şi nu s'a depărtat nici decum de rolul providenţial ce i s'a dat, de a fi pentru Basarabia un element de năvălire, prădăciune şi nestatornicie.

Oficiosul istoriograf rus al Basarabiei d-l Batiuşcoff, vorbind în noua sa scriere (2) oficioasă despre Ruşii din Basarabia modernă, caracterisează în următorul mod populaţiunea slavă din Basarabia, urmaşa credincioasă a « *brodnicilor* » (vagabonđi) din antichitate :

« Poporaţiunea rusă din Basarabia s'a format din Ruşi fugari, cari au fugit din robie, sau din armată, sau din cauze religioase, sau de frica pedepselor legii pentru crime făptuite. Năvala lor în Basarabia s'a început încă de pe la începutul secolului nostru, înainte alipirii Basarabiei la Rusia. Fugarii se aşezaú atât în Basarabia, cât şi în Moldova şi Turcia. După alipirea Basarabiei la Rusia, năvala vagabonđilor (*brodiaghi*) şi robilor-fugari, nu numai n'a încetat, ci din contra s'a mărit. Afluenţa acésta a fugarilor

(1) *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, pp. V—XXXVII

(2) *Бессарабія историческое обозрѣніе, съ Высочайшаго соизволенія издано минис. внут. дѣлъ*, 1892, p. 146.

Ruși s'a mărit și din cauza permisiunii ce li s'a dat de a rămâne aci în timpul până la încheierea păcii de la 1812. De această permisiune înainte de toate s'a folosit acei fugari ruși din Moldova, cărora li s'a permis apoi a se așeza prin orașele Basarabiei. Peste 2.000 de vagabonți s'a înscris atunci printre țigoveți. În același timp însă și din Rusia începură fugarii a se grămădi în Basarabia. Instrucțiunea imperială cu data de 21 Maiu 1816 și decretul imperial cu data de 11 Octobrie 1817 aveau de scop a stăvili această năvală a robilor fugari din Rusia, permițând a rămâne în Basarabia numai și numai acelor care s'a așezat aci până la 1812 și s'a căsătorit cu o indigenă, având copii. Restul de fugari, sună decretul, trebuie să fie întors îndărăt, ne mai permițându-se a se așeza în Basarabia și alți fugari. Dar toate ordinele au fost zadarnice.... Acesta se dovedește prin faptul că la 1834, când s'a numit ca Guvernator al Basarabiei Generalul Teodoroff, care a luat măsuri aspre în contra vagabonților din Basarabia, s'a expedit îndărăt în Rusia de la 35.000 până la 48.000 vagabonți (*brodiaghi*).»

Iată dar din ce fel de element social s'a format populațiunea pur muscălescă a Basarabiei.

Pentru a caracteriza firea, modul de trai, moravurile și obiceiurile acestei populațiuni ruse, credem nimerit, spre a nu fi bănuți de părtinire, să urmărim a da cuvânt unui alt scriitor rus, (1) care a studiat și a scris despre Ruși din Basarabia :

«Popolațiunea rusescă (velicorusi) din Basarabia n'a perdut nici una din trăsurile sale naționale și, împreună cu această tenacitate de a-și păstra caracterul său poporal, a păstrat și viciile sale. Popolațiunea satului Ivanovca din județul Akkerman se compune din Ruși coloniști din guvernământul Cursc, cari au venit aci pe la 1820—27. Satul Ivanovca este așezat pe ambele maluri ale râulețului Gura-Cilihider și este construit după tipul coloniilor germane, cu strade drepte, largi, cu curți spațioase, cu grădini spre râuleț. Coloniștii au destul pământ pentru arătură și pășune. În apropiere de sat există nisce cariere avute, așa că de aci și alte sate ieau pământ de construcțiune. Cu toate aceste bo-

(1) *Европейск. Вѣстн.*, 1891, p. 115.

gății, poporațiunea e foarte săracă și nu numai belșugul câștigat cu munca, dar chiar necesarul pentru viață îl duce la cărciumă. În satul Ivanovca sunt șapte cărciume; poporațiunea întrégă se dedă beției. În contra acestui vițiu a început să lupte preotul satului, Bartolomei Platoft, care predică în toate Duminicile în contra beției. De mare folos este și idea ingenioasă pusă în practică de acest preot sătesc. Dînsul a comandat mai multe sute de icoane mici de lemn cu Schimbarea la față a Domnului, apoi a înființat la biserica satului o carte mare. Această carte e frumos legată în scórțe cu piele, pe cari stă tipărită cu aur crucea, împrejurul căreia în slove de aur e următoarea inscripțiune: «Cartea celor trei: Pe pagina întâia a cărții e altă cruce de aur și împrejurul crucii inscripțiunea: *«Nu te îmbetă, în rachiū e corupțiune!»* (не упивайся виномъ, ибо въ немъ есть блудъ), iar sub cruce stă tipărit: «Noi subsemnații enoriași ai bisericii Pocrov din satul Ivanovca, chemând în ajutorul neputinței noastre pe Dumnezeu și pe toți sfinții, făgăduim de a nu bevin în curgerea unui an de zile și întărim făgăduiala noastră prin sărutarea Sf. Crucii și a Evangheliei.»

: Cartea acésta a fost inaugurată în ziua de 30 Decembre 1890, când s'aū înscris în «Cartea celor trei» peste o sută de țărani. Inscrierea se face cu mare solemnitate după sfînta leturghie.»

Afară de vițiul beției, poporațiunea rusă din Basarabia mai are și un alt vițiu mare, care róde temelia familiei și e neîncetat cauza unor drame sângeróse. Vițiul acesta este *incestul*. Țăranii ruși aū obiceiul străvechiū de a căsători pe fiii lor de timpuriū; băieții de 18—20 anī sunt căsătoriți de părinți, cu scop de a aduce în casă o gospodină mai mult. Părintele familiei, adevărat patriarch, e stăpân absolut asupra copiilor sēi și, de obiceiū, din nurorile sale își creéză un harem. Poporul rus poreclesce acest fel de traiū *Snahacestvo*, iar bătrănilor cari trăesc cu nurorile lor le ȑice *Snohaci*. Firesce că acest gróznic vițiu adese-orī se isprăvesce prin crima de paricid.

Poporațiunea rusă sectantă, pentru a combate aceste vițiuni naționale, are chiar în dogmele credinței sale o mulțime de argumente scóse din cărțile bisericesci, cu ajutorul cărora interȑdice neofitilor întrebuiñtarea vinului, tutunului, etc., iar secta scopiților a pus capăt într'un mod radical desfrului sexual.

CARTEA IV.

ORAȘELE ȘI SATELE DIN BASARABIA. — ISTORIA LOR. — MĂNĂSTIRILE. — ISTORIA MĂNĂSTIRILOR. — AVEREA MĂNĂSTIRILOR. — RĂMĂȘITE ARCHEOLOGICE.

I.

ORAȘELE ȘI SATELE DIN BASARABIA.

În Basarabia în momentul de față există 1.429 orașe și sate (1), care sunt clasificate în următorul mod de către ocăruierea rusescă :

Orașe, capitale de județ	8
Posadî (un fel de slobođii)	20
Tîrguri	21
Sate .	759
Sătulețe	1
Slobođii	62
Cătune. .	326
Mănăstiri și metóce.	19
Falvarcuri (seliști mici)	123
Fortărețe (cetăți)	2
Colonii.	84
Stanițe (colonii militare).	4

Așa că, în ceea ce privește densitatea locurilor locuite (seliști), în Basarabia vom avea câte :

Un oraș pentru o suprafață de 4.286 verste pătrate.

» posad	»	734
» sat		46
și câte un cătun		46

(1) A se vedé la finele scrierii *Dicționarul geografic al Basarabiei*.

Din aceste seliști, aparțin proprietarilor particulari 2 orașe și 993 sate și cătune; mănăstirile străine posedă 142 sate și cătune, iar mănăstirile neînchinat 22 sate, și în fine statul are pe domeniile sale 78 sate.

După județe, orașele și satele se împart în următorul mod:

Județul Hotin .	197	orașe și sate
» Chișineu	179	
Orhei	221	
Soroca.	214	»
Iași .	212	»
Akkerman	172	»
Bender	124	»
» Ismail.	110	» »

Aceste seliști se împart pe județe în următorul mod :

TIPUL SELIȘTI	J U D E T E							
	Ismail	Chișineu	Orhei	Iași	Soroca	Hotin	Bender	Akkerman
Orașe .	4	1	1	1	1	1	1	1
Posadi	—	8	—	—	1	3	4	4
Tirguri	6	1	4	2	3	4	5	2
Sate	101	106	171	30	108	136	64	35
Cătune	—	33	29	157	61	30	—	16
Slobozii	—	14	6	8	—	15	4	15
Sătulețe	—	1	—	—	—	—	—	—
Falvacuri, vile etc	—	14	8	12	31	6	25	46
Cetăți .	—	—	—	—	—	—	1	1
Stanițe	—	—	—	—	—	—	—	4
Colonii	—	1	2	2	9	1	20	49

După statistica oficială rusă pentru anul 1860, în orașele și satele din Basarabia erau 143.000 curți (dvori), din cari în orașe 14.865.

Aceste curți (dvori) se repartisau în anul arătat mai sus în următorul mod :

La Chișineu	5.798
» Akkerman	2.973
» Hotin	1.633
» Bender	1.388
Bălți	1.944

La Soroca .	570
Orheiū	563

De atunci recensămîntul curţilor nu s'a mai făcut în Basarabia decât la oraşe. Resultatul acestui recensămînt se va arăta mai la vale.

După recensămîntul din anul 1860, în judeţe numărul curţilor eră de 139.000. Impărţind acest număr pe numărul locuitorilor din acelaşi an vom avé:

In judeţul Chişineū	1 curte la	5	locuitori
Orheiū	1	$5\frac{1}{2}$	
Bender	1	$5\frac{1}{9}$	
Soroca	1	$5\frac{1}{7}$	
Bălţi	1	$5\frac{1}{9}$	
Hotin	1	$5\frac{1}{9}$	
Akkerman	1	6,7	

Suprafaţa pămîntului care aparţine oraşelor, după arătările statisticeî ruseci din anul 1890, este de 24.389 deseatine, ceea ce face $\frac{1}{168}$ parte din suprafaţa întrégă a Basarabiei.

Acéstă suprafaţă se repartisează între oraşe în următorul mod:

	<u>Deseatine</u>	<u>Stinjenî</u>
Chişineū.	4.322	1.180
Bender	5.870	571
Akkerman	4.289	1.098
Bălţi	1.355	1.098
Hotin	2.224	880
Soroca	2.036	1.169
Orheiū	1.282	650
Ismail .	1.003	12
Bolgrad	1.202	1.200
Renî.	803	1.202

Oraşele din Basarabia, deşi sunt aşezate bine din punctul de vedere economic, adecă se află acolo tocmai pe unde trec căile naturale de comunicaţiune, sufăr totuşî mult de inconveniente mari pentru propăşirea lor şi zac în amorţelă în ceea ce privesce activitatea comercială şi industrială, acaparate de alte oraşe ruseci mai ocrotite de ocârmuire.

Orașele din Basarabia sunt locuite de Evreî, cari au concentrat în mânilor lor întreaga industrie și comerțul local. Rutinari, lipsiți de orî-ce avînt către progres, Evreî mențin comerțul și industria în stare înapoiată și, pe cîtă vreme la Odesa comerțul și-a însușit deji modul occidental de a lucră, Evreî din Basarabia urmăză a practică modul oriental de a conduce afacerile. Afară de Chișineu, în Basarabia nu există un centru propriu ȓis de activitate provincială; singur Chișineul cresce și se înavușesce, deși îi lipsesce apa potabilă. După acest oraș principal vine Akkermanul, care produce vinuri renumite în Rusia;—celelalte orașe zac într'o stare căt se pôte de miserabilă. Tôte aceste orașe din urmă se compun din strade înguste, nepavate, fără trotuare, cu case micî, de o arhitectură veche. Casele sunt în mare parte construite saũ de pētră (oolit) saũ de cārămidă.

Cel mai important oraș, precum am ȓis, și care are aspectul unui oraș modern, este *Chișineu*. El e așezat pe malul drept al riului Bicu. Partea orașului din spre rîu se compune din strade înguste, murdare, locuite de poporațiunea evrească. Acéstă parte a orașului e insalubră și locuitorii sufer mult de paludism; partea de sus a orașului, din contră, se compune din strade largî, în parte pavate, piețe și grădinî publice spațioșe. Aci sunt grămădite construcțiunile moderne și edificiiile publice.

În general, Chișineul este adevăratul centru al Basarabiei, atăt din punctul de vedere administrativ, căt și din cel economic. Așezat în centrul provinciei, spre acest oraș duc căile principale de comunicațiune din Mohilău, Noua-Suliță, Ungheî, Renî, Ismail și Odesa.

Al doilea oraș după importanță este, precum am ȓis, *Akkermanul*. Orașul e așezat pe malul nisipos al limanului Nistru, de unde navele trec în mare; pozițiunea sa favorabilă, datorită căiei navale, pescuitul, viile numeroșe ce-l încunjură, viața rodnică a coloniilor germane ce-l împresoră și în fine apropierea sa de Odesa — tôte aceste fac din Akkerman un oraș cu viitor.

După aceste două orașe vine *Benderul*, care e așezat între Chișineu și Odesa, servindde port pentru vasele ce transportă bucate și lemne de la nord spre mare. Aci vasele se descarcă

și se încarcă în vagónele căiei ferate. Cu tóată pozițiunea sa favorabilă, Benderul nu progreséză și rămâne un orașel murdar, lipsit de orî-ce mijloc cultural. Majoritatea locuitorilor sunt Evrei.

Orașul *Hotin* e așezat pe malul drept, înalt și stâncos, al Nistrului. Spre rîu acest mal e fórte abrupt, așa că pentru scoboriș nu există decăt două locurî: unul din spre médă-đi a orașului, altul din spre cetate. Așezat pe malul unui rîu navigabil, în apropiere de granițele din spre Bucovina și România dintr'o parte, iar din alta de hotarele guvernămîntului Podolia, Hotinul ar fi putut deveni un oraș important comercial, dacă n'ar fi făcut parte din Imperiul Rus, care distruge orî-ce activitate provincială în profitul centrelor mari rusești ca Kiev, Moscva, Charcof etc. Hotinul e locuit de Evrei, carî se ocupă mai mult cu contrabanda decăt cu comerțul. Orașul e murdar, stradele sunt înguste, locuitorii inculți și săraci. În partea din spre apus a orașului se află mahalaua *Rumlea*, unde locuesc funcționarii ruși retrași; acéstă mahala are aspectul unui mic tîrgușor fórte curățel și pitoresc.

Soroca e așezată într'o vale adîncă de lângă Nistru. A se scobori în acéstă vale, venind din spre malul înalt și stâncos al rîului, e lucru anevoe. Orașul este locuit tot de Israeliți, carî în genere se ocupă aci cu fabricarea și comerțul tutunului, cumpărându-l prin sate de la țeranii cultivatorî. Rapacitatea Evreilor a nimicit pe aci încet cu încetul mica cultură a tutunului. Țăranul exploatat de Evrei, demoralizat de miserie, a ajuns acum la sapă de lemn. Soroca nu posedă port spre rîu, orașului îi lipsește o cale bună de comunicațiune, el a rămas acum la o parte de orî-ce activitate socială și numai dărâmăturile unui castel genoves mai amintesc încă, că a o fost vreme când Soroca jucă un rol în comerțul Basarabiei. De atunci însă multă apă a curs pe albia bătrînului Nistru și valurile sale aű grămădit de-a curmezișul albiei stînci de granit, formând nisce cataracte, carî astăđi împedică navigațiunea puțin mai sus de Soroca.

Orașul *Bălți* este așezat tocmai la răspîntia căilor de comunicațiune de la nordul Basarabiei; el e construit în valea rîului Reut, acolo unde pîrăul numit *Riuleț* își revarsă

apele sale în Reut. Terenul pe care se află aşezat oraşul e mlăştinos, aerul e nesănătos, ceea ce a făcut ca oraşul Bălţi să câştige renumele urît de «cuibul frigurilor». Bălţi e punctul comerciului cu vite şi cai, cari de aci se exportă în Austria. Locuitorii sunt Evrei, stradele sunt murdare, înguste, noroióse. A locul Bălţii e o adevărată nenorocire pentru un om cult.

Orheiul este aşezat pe malul înalt al râului Reut, care în apropierea oraşului forméză o întinsă mlaştină. Altă dată Orheiul eră reşedinţa Serdarului Basarab. În anul 1835 Orheiul a fost declarat de capitală a judeţului. Locuitorii sîi se îndeletnicesc cu comerciul lemnului şi al varului, a căruia calitate e renumită în Basarabia; acest var se dobîndesce din muntele *Ivanos*, care se află în apropierea oraşului.

Despre cele-lalte trei oraşe din Basarabia, *Renî*, *Ismail* şi *Bolgrad*, credem de prisos a vorbi aci în general, descrierea lor fiind făcută de noi mai la vale.

În ceea ce privesce topografia satelor din Basarabia, apoi acestea sunt dincolo de Prut de două tipuri distincte: la mîdă-nópte, unde populaţiunea rurală e compact românească, satele se compun din adunătura unor locuinţe rustice risipite, cari locuinţe sau case nu forméză propriu dis strade şi au aspectul unor cătune adunate la un loc; la mîdă-di, din contra, casele sunt construite una lângă alta, formînd un şir de strade mai mult sau mai puţin drepte.

Satele din Basarabia sunt aşezate pe malurile râurilor, lângă poduri, sau în fundul văilor, la marginea lacurilor sau iazurilor, pe pîele délurilor, sau la răspîntia căilor nouë de comunicaţiune.

În locurile păduroase ale judeţelor Hotin, Soroca, Orhei şi Chişineu curţile sunt îngrădite cu zaplazuri de nuiie împletite. Fie-care căsuţă ţerănescă e umbrită de o grădiniţă cu pomi, iar pe cîstele şi délurile ce încunjură satul se resfaţă la arşiţa sórelui vile sătenilor; în judeţele de la sud, unde lipsesc pădurile şi lemnul e scump, casele n'au zaplazuri şi nu posedă alte acarete decât coşare pentru porumb, pe lângă cari se înalţă schirde cu fin şi paie, iar pe ici şi colea câte un puţ cu cumpănă, numit *cocostîrc*.

În judeţul Bălţi (Iaş) satele sunt aşezate în fundul băl-

ților, ale căror ape formate din plôie se stăvilesc cu zăgazuri. În satele boeresci, curțile proprietarilor sunt bine întreținute și aproape toate au grădini mari cu pomi. La nord, în județele Orhei, Hotin și Chișineu, casele boeresci sunt zidite din piatră și unele au câte două caturi; la sud din contra, afară de puține excepțiuni, precum de pildă palatul d-lui Rodocanachi de lângă Gura-Galbină, vila familiei Ziloti din satul Sahaidac etc., curțile boeresci au rămas în stilul vechiu, sunt rău întreținute și părăsite.

Sate din județele de la miază-zi au cu totul altă înfățișare. În județele Bender și Akkerman, de-alungul Nistrului, malurile cărui pe aici nu sunt înalte, din care cauză apele râului revărsându-se formează mlaștine, satele sunt mari și încunjurate cu vii. Nistrul curge aici foarte lin, deși pe alocurea sunt multe bolbocuri, multe locuri fără fund și loziile dese cresc pe maluri. Oglinda râului e lucitoare; el răsună de strigătul lebedei și superbul gogol se lasă dus de valurile lui repezi, stoluri de becațe cu penele roșietece și de alte păsări de toate soiurile se mișcă prin stușișurile de pe malurile lui. Locuitorii acestei părți a Basarabiei sunt Români și Ruteni. Înfațișarea acestor sate nu se depărtează mult de tipul satelor de la nord; dar puțin mai jos, unde se începe deja valea Bugăcului, totul se schimbă: variațiunea peisagiului dispare, în locul acestei variațiuni ochiul nu vede înaintea sa decât câmpia nemărginită care dispare la orizont; pe ici, pe colea, se înalță câte o movilă, iar în slava cerului albastru plutesc lin marele vultur al Bugăcului. Din distanță în distanță apare câte un sat locuit de *băjenari*. (1) Casele sunt bine aliniate, stradele sunt drepte. Lângă fie-care casă, câte un coteț, două pentru porci, mai departe alte acareturi și, dacă satul e rusesc, câte o *banea* (baie cu abur). Mai departe încă spre sud, în județul Akkerman, se încep coloniile germane. Aici domnesce peste tot locul ordinea și rezultatul strălucit al unei munci înțelepte și tenace. Lângă fie-care sat plantațiune de pădure, câte un iaz bine întreținut și mai multe puțuri. Casele coloniștilor sunt perfect aliniate, fie-care casă are acarete de piatră, curțile sunt bine îngrădite, iar împrejurul satelor sunt livezi întinse și vii.

(1) Așa numesc Românii pe coloniile Bulgari sau Ruși.

Chişineu.

Chişineu, capitala Basarabiei, este aşezat între 47° 2' latitudine nordică şi 46° 30' longitudine de Răsărit după meridianul din Paris. (1)

Chişineul se află aşezat pe malul drept al râului Bîcu. Acest mal lângă oraşul propriu zis e mlăştinos, iar mai departe se înalţă, devine nisipos şi este acoperit cu livezi şi vii, cari impresoră oraşul din toate părţile.

Oraşul Chişineu este clasat, după geografia ruşi, în categoria a doua a oraşelor din Imperiul Rus. (2) Imprejurimile sale sunt pitoresci, deşi clima nu este tocmai salubră.

Chişineul e un oraş nou, întemeiat abia la începutul secolului nostru, şi anume imediat după ce Basarabia dintre Prut şi Nistru a fost luată de la Moldova. Locul pe care-l ocupă acum oraşul a fost altă dată ocupat de un mic şi cu totul neînsemnat sat. Cercetând letopisiţele Moldovei, găsim un nume de localitate, care într-o cât-va se asemănă cu numele actual al oraşului. Acest nume se pomenesce în chrisovul lui Alexandru-cel-Bun dat boerului Vena în anul 1420 (3), «ca să-l fie de moşie în ohab o sfără de pământ», ce aparţinea înainte mănăstirii *Câşla-Vărzăresci*. (4) Mănăstirea despre care e vorba în acest document istoric nu mai există; ea eră zidită altă dată pe locul ruinelor *unuî templu* antic, distrus de Tătari. (5)

Pe acest loc, pe care-l ocupă acum Chişineul, la începutul secolului nostru creştea deja o pădure seculară, care aparţinea mănăstirii. Spre malul drept al Bîcului, pădurea, răbindu-se, formă o poiană şi mai multe lunci, cari serviau drept păşune pentru vitele mănăstirii. Aci, pe una din lunci, se dice de bătrâni că există o câşlă, ce se numia *Câşla-nouă*, în deo-

(1) De la Chişineu până la Petersburg sunt 1.662 $\frac{3}{4}$ verste, până la Moscva 1.370 verste, până la Odesa 165 verste.

(2) Imposul funciar urban în Rusia se percepe după o anumită clasificăţiune a oraşelor. Toate oraşele Imperiului sunt clasate de fisc în 5 clase: în întâia clasă sunt numai două oraşe, Petersburg şi Moscva; în a doua clasă sunt 13 oraşe, printre cari şi Chişineu.

(3) *Велеликъ Собр. Дако-Словянскихъ грамотъ*, p. 60, No. 10.

(4) *Кышновързарева*, chrisovul lui Alexandru-cel-Bun din 1420.

(5) *Idem*, *Велеликъ*.

se bire de o altă câșlă, *Câșla-veche*, care eră mai departe. Se crede că tocmai pe locul celei dintâii câșle s'a format mai târziu un sat, numit *Câșlanou*. (1)

În secolul VII, după Cantemir, a existat deja aci satul numit *Chișneș*, care aveă o biserică construită de către boerul Mazarachi; biserica se zidise pe locul unde a fost altă dată mănăstirea *Câșla-Vărzăresc*. Biserica lui Mazarachi (2) există și acum, fiind zidită pe un deal de pe malul Bîcului. (Fig. 1.)

Pe la finitul secolului trecut, satul *Chișineș* se prefăcû dejă într'un tîrgușor, format din mai multe sute de case țărănesci, câte-va hanuri și dugheni evreesci.

La 1812, când s'a luat Basarabia, Exarchul și Mitropolit Gavril a ales anume acest tîrgușor pentru reședința sa, iar după acêsta și administrațiunea rusescă și-a strămutat centrul din Bender la *Chișineș*. Rușii, după obiceiul lor, imediat aû și adaos la numele românesc al tîrgușorului rusescul lor «*off*», prefăcînd *Chișineș* în *Chișinioff*.

La 1828, printr'un *ukaz* imperial, orașelul a fost ridicat la rangul de capitală a noiei provincii.

Instalarea administrațiunii centrale a silit, firesce, pe funcționarii ruși să-și stabilească reședința la *Chișineș*. Asemenea tot la *Chișineș* aû început a trage de prin alte locuri și boerii moldoveni, cari trebuiaû să ieă parte la administrarea pro-

(1) Numele *Chișineului* este scris în chrisovul lui Iliș-Vodă Килиш-Воды, ceea ce dovedesce că eră o localitate curat tătarăscă, unde se află o capelă pe pămîntul vre-unui mare Tatar, căci tătarăscă *Keşen* înseamnă «capelă pe mormînt». *Etymologicum Magnum Romaniae*, B. P. Hasdeu, III, fasc. III, p. 2.800, col. 2.

(2) Documente de ori-ce natură privitoare la acêstă veche biserică nu există nici într'o arhivă din *Chișineș*. Iată însă ce am putut găsi noi într'un articol publicat în ziarul «*Besarabskii Vestnik*» din anul 1889: «Părintele Michail Ciacăr din *Chișineș* povestesc cum că biserica Mazarachi a fost zidită pe la 1752—1772 de către Sêrdarul Mazarachi în următoarele împrejurări. Sêrdarul aveă dușmani, cari l'aû pîrit Sultanului; din acêstă cauză el a fost dat în judecată și trebuia să fie judecat la Bender de către Pașa turc. Cunoscînd judecata turcăscă, Sêrdarul n'aveă nădejde de scăpare decăt în Dumneșeu. Înainte de a plecă la Bender, el s'a jurat pe sf. cruce că, dacă va scăpă cu vieță, va zidi o biserică cu hramul Maicăi Preacurate. La Bender, Sêrdarul a fost achitat și, întorcîndu-se acasă, s'a ținut de cuvînt și a zidit biserica.»

Se ȑice, cum că altă dată a existat o inscripțiune săpată în pîtră, care ar fi fost zidită la drêpta ușii bisericii, dar acêstă pîtră nu mai există.

Biserica Mazarachi a fost restaurată la 1818.

vinciei, formând *Consiliul superior al Basarabiei* (Верховный совѣтъ Бессарабіи). Alături de curțile boeresci, mult timp încă au rămas și căsuțele țărănesci, cari însă încet cu încetul au dispărut, pentru a face loc unei populațiuni evreiesci, care a năvălit din Rusia de sud și mai cu seamă din Podolia în Basarabia. După Evrei, cârduri-cârduri de eratici Ruși, Ruteni și alte nemuri s'au așezat de asemenea prin ȋrgușorele și orașele din Basarabia.

Atât această imigrațiune de eratici, cât și clima, lipsa de apă bună, precum și alte împrejurări, despre cari se va vorbi mai la vale, au fost de un augur rău pentru viitorul capitalei Basarabiei și, dacă în loc de Chișineu s'ar fi ales alt oraș ca reședință a administrațiunii centrale, de pildă Bender sau Akkerman, de sigur că s'ar fi înlăturat cel puțin unele din desavantagiile existente.

Malurile mlăștinose ale riului Bicu făcură la început orașul Chișineu foarte insalubru; pădurile cari impresurau orașul din toate părțile, revărsările riului cari inundaștradele nealiniat din fundul văiei — toate acestea au silit în curînd pe locuitorii a eși din vale și a construi locuințe nou pe locurile mai înalte; partea înaltă a orașului, aliniată și planificată, dete nascere unui oraș modern.

Lipsa însă de apă potabilă abundentă se simte până acum. Chișineul modern nu posedă decât un singur izvor de apă, care curge de sub délul stîncos pe care se află zidită vechia biserică a lui Mazarachi.

Acăsta eră starea orașului Chișineu până la 1834. În ziua de 2 August 1834 s'a alcătuit *noul plan* al orașului. Punerea în practică a acestui plan bine chibzuit se datoresce Generalului rus Fedoroff. (1)

(1) Înaintea acestui General rus au fost ca guvernatori ai Basarabiei următoarele persoane din înalta biurocrație rusescă: A. de Sturdza, Harting, Catacazi, Timcovski (1825—1828), Turgheneff (1828—1828 Februarie), Prajevski (1829—1833), Sorocunski (1829—1833), Averin (1833—1834), Fedoroff (1834—1853). După Fedoroff au mai fost guvernatori ai Basarabiei Generalii Harting, Fonton-de-Veraion și Constantinovici, care administreză și ađi Basarabia.

În acest timp nobilimea Basarabiei aveă în fruntea sa următorii mareșali ai nobilimii: D. Bașot (1825—1830), Leonard (1830—1831), Dumitriu (1832—1841), Sturdza (1841—1850), Balș (1850—1853), Const. Moruzi, P. Cantacuzino, Iv. Catargi, iar după mórtea acestuia s'a ales d-l Kruzenski, care e și acum mareșal.

Din anul când s'a pus în practică noul plan al oraşului, înălţimile nisipöse ale Bîcului începură a fi nivelate şi, în curgere de câţiva ani, aceste înălţimi se acoperiră cu un şir de strade drepte, cari forméză astăzi oraşul propriu dis. Acastă parte centrală acum a oraşului se numiă pe acele vremuri mahală, iar acum din contra vechiul oraş pörtă nume de mahală.

Suprafaţa Chişineului, după arătările biuroului tehnic, este de 4.322 deseatine, 1.170 stînji, cari se împart în următorul mod:

Grădini şi parcuri .	3.430 deseatine (1)	
Cimitire .	29	
Maidanuri .	32	
Mahalale. .	48	
Albia Bîcului	122	1.170 stînji
Construcţiuni. .	660	

Configuraţiunea oraşului are o formă neregulată, în lungime de 5½ verste, iar în lărgime de 4 verste. Circumferatiunea zonei oraşului, cu mahalale împreună, e de 32 verste împrejur.

Oraşul Chişineu se împarte în două părţi: oraşul de sus sau centrul şi oraşul de jos sau cel vechiu. Ambele părţi sunt împărţite în suburbii şi anume: Baiucani, Schinösa, Malaia (mică) Malina, Balşaia (mare) Malina, Valea Curva, Grădina franţusescă şi Tăbăcăria.

Afară de aceste suburbii, pe malul stâng al Bîcului mai sunt două slobodii, anume *Vesternicenî* şi *Rişcanovca*. Slobodiile acestea s'au format în secolul XVIII, când Tătarii au silit pe locuitorii Chişineului să se adăpostescă pe malul stâng al Bîcului, unde se află pe aceste vremuri moşia boerului moldovén Râşcan. Dimitrie Cantemir, în cronică Moldovei, amintescă cum că în zilele Măriei Sale *Râşca* eră dejă un tirguşor însemnat. Mai târziu însă, adaoge cronicarul, nisce negustori armeni, cari făceaă comerciū cu Turcii şi Tătarii din Cauşani, s'au stabilit din nou în pustiitul

(1) După arătările biuroului tehnic din Chişineu, grădinile ocupă 4.315 deseatine, pe cari sunt 1.034 grădini cu pomi şi vii şi 31 grădini cu zarzavaturi. (от. бек. Земства.)

Chişineu şi Râşca s'a transformat într'o slobodie a noului oraş.

La 1860, după recensămîntul făcut în luna Ianuarie, populaţiunea Chişineului număra deja 87.477 locuitori, din cari bărbaţi 48.149 şi femei 39.298.

După confesiuni, această populaţiune se împărţia în următorul mod : (1).

Anul 1860.

CONFESIUNI	BĂRBAŢI	FEMEI	TOTAL
Ortodoxi	38.292	27.843	66.135
Ruşi schismatici	1.507	1.426	2 933
Armenî	511	538	1.049
Catolici	376	356	732
Protestanţi	141	109	250
Evrei	7.303	9.021	16.324

Aşa dar, acum trei-deci şi şese de ani, Chişineul eră locuit de o populaţiune formată în $\frac{3}{4}$ de ortodoxi şi $\frac{1}{4}$ alte confesiuni, cari se repartisau în următorul mod :

<i>Evrei .</i>	$\frac{1}{5}$
<i>Ruşi schismatici</i>	$\frac{1}{30}$
<i>Armenî</i>	$\frac{1}{83}$
<i>Catolici</i>	$\frac{1}{120}$
<i>Protestanţi</i>	$\frac{1}{301}$

După nămurî, populaţiunea Chişineului se împărţia în sus arătatul an în următorul mod :

Românî	50%
Evrei	20%
Ruşi	10%
Greci	6%

(1) Защукъ, Мат. для Статист., 1862, р. 100.

Bulgari	5%
Țigani	5%
Armenii	2%
Poloni	1%
Germani etc.	1%

Elementul rus, afară de sectanți (rascolnici), formeză stratul cinovnicilor, Grecii se ocupă cu comerțul, Armenii sunt bărbieri, comercianți și industriași, Bulgarii zarzavagi, Țigani salahori, Evreii cârciumari, zarafi, samsari, cămătari, meseriași, bancheri.

După arătările statistice oficiale, Chișineul modern posedă o poporațiune de 122.917 locuitori, din cari:

Anul 1892.

CONFESIUNI	LOCUITORI
Ortodoxi .	78.751
Sectanți ruși și alții	3.001
Catolici	612
Protestanți	282
Evrei	39.270

Impărțirea acestei populațiuni după starea civilă, caste și profesiuni, este următoarea :

<i>Nobili :</i>	Total	Bărbați	Femei
ereditari (potomstvenie dvoreane)	722	381	341
personal (licenie dvoreane)	1.239	611	628
<i>Clerul :</i>			
Ortodox } clerul mirén	1.039	626	413(1)
} monachi	18	13	5
Armén	5	5	—
Catolic	3	3	—
Protestant	5	3	2
Evrei	204	84	35
<i>Cetățenii onorifici (2)</i>	62	28	35
<i>Comercianții</i>	1.904	1.202	702

(1) In Rusia familiile duhovnicesci compun un fel de tagmă (soslovie) a parte ; membrii de ori-ce sex ai acestei caste posedă deosebite drepturi.

(2) Cetățenii onorifici un fel de grad.

Restul populațiunii sunt meseriași, agricultori, ómení de muncă și «raznocinți», adecă ómení carí nu aparțin nici uneia din categoriile stabilite de stat.

Studiând tabelele statistice ale mișcării populațiunii orașului Chișineu începând din anul 1834 și până la anul 1892, constatăm că media creșterii prin nașteri este de 1.370 pe an, iar perderile prin mortalitate de 1.273, ceea ce ne dă o proporțiune de 100 : 90, adecă un spor de 335 născuți.

Cifra medie de căsătorii, carí se contractéză pe an, este de 577.

Clima Chișineului, precum am mai spus dejă mai sus, nu este conformă cu cerințele igienei moderne. După situațiunea sa geografică (47°2' lat., 46°30' long. de la 1-iul meridian), clima localității este cevă mai jos de zona temperată, dar în realitate acéstă climă e nestabilă și variată.

În genere Basarabia suferă mult în spre centru de arșița sórelui, rațele căruia, încăldînd tare atmosfera, o rarifică iar aerul rece al atmosferei munților carpatini, în circulațiunea sa, precipitându-se spre a ocupa locul deșertat de aerul cald, produce mereu perturbațiuni, dând naștere unor vînturi continue.

Acésta trebuie să fie cauza vînturilor dese ce bîntuesc la Chișineu. Firesce că aceste vînturi sunt cauate și de alte împrejurări, precum sunt: înclinațiunea platoului dintre Prut și Nistru spre mare, apropierea Mării Negre, stepela Bugécului deschise spre Răsărit, pădurile de la mędă-nópte etc.

Anotimpurile la Chișineu nu sunt constante, ci fórte variabile. Primăvara e mai des uscată decăt ploioasă; vara sunt zile când temperatura se urcă la +3° până la +40° R, iar nóptea scade la +12° până la +15° R; tómna e în general abundentă în ploii, iar une-orí uscată, une-orí caldă cu zile pline de sóre, alte-orí rece și cerul acoperit; érna e anotimpul cel mai variabil: sunt ani când frigul ajunge până la -20° R, iar altă dată érna întregă osciléză între 0° și -3° R.; adese-orí zăpețile sunt abundente, iar une-orí zăpada lipsesce saú se topesce iute.

Aceste variațiuni se datoresc schimbărilor dese ale curențelor de aer: vînturile de la mędă-qi și sud-răsărit aduc plóie, crivățul și vîntul direct de la nord-răsărit aduc seceta.

În ceea ce privesce solul pe care e construit orașul, apoi

el se deosebesce după diferitele părți ale orașului; spre sud, unde se află partea centrală a orașului, solul e nisipos; spre nord petros, iar în fundul văiei, unde e vechiul oraș, lutos.

Starea igienică a Chișineului e foarte neglijată. Lipsa de canalizare, depozitele de gunoi etc. sunt cauzele principale ale bolilor ca gastro-enterita, inflamațiunile căilor respiratorii, ftizia, pneumonia etc. Mai cu seamă populațiunea tânără suferă de tuberculosă.

Cu toate acestea Chișineul, în comparațiune cu celelalte orașe ale Rusiei, se bucură de o creștere a populațiunii destul de însemnată.

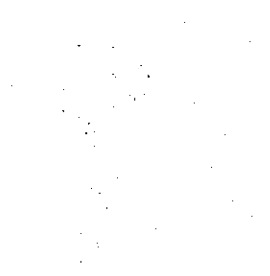
Despre însemnătatea acestei creșteri ne pot da seamă următoarele cifre:

La 1812 Chișineul era locuit de o populațiune de 7.000 locuitori. La 1828 el număra deja 18.594 locuitori, din cari 3.603 familii creștine (6.825 bărbați și 4.532 femei) și 1.763 familii evreiesci (3.989 bărbați și 3.243 femei), acestea din urmă venite din Podolia. După recensământul din anul 1835, Chișineul avea o populațiune de peste 34.989 locuitori de ambe sexe. La 1851, după recensământul al nouălea, populațiunea s'a stabilit la cifra de 58.849 suflete. La 1860 populațiunea era de 87.447 locuitori și în fine la 1892 s'a ridicat până la 122.917 suflete.

Așa că în curgere de 25 ani (de la 1812 — 1838) orașul și-a întregit populațiunea, ceea ce probază cum că creșterea anuală în curgerea acestor ani a fost de 2.135 suflete, din cari, dacă vom deduce creșterea normală datorată născerilor vom avea totuși peste 1.800 suflete, a căror adăogire anuală trebuie pusă pe seama *immigrațiunii*.

Causele, cari au atras spre Chișineu pe locuitorii din alte provincii vecine ale Imperiului Rus, au fost privilegiile și drepturile, pe cari guvernul rus le dăruie emigranților ce se așează în noua provincie cucerită.

Deja la 1830, sub domnia Impăratului Nicolae I, Evreii, persecutați aspru în interiorul Imperiului, isgoniți de prin orașele rusești, căpătară printr'un *ukaz* imperial, datat din ziua de 26 Septembrie 1830, privilegiul de a se așeza în Basarabia, fiind scutiți de biruri și impozite în curgere de doi ani. Eveii din Polonia rusescă și din guvernământul Herson căpătară alte prerogative și anume de a fi scutiți

Aspectul fortăreței din Akerman.
(După o acuarela din anul 1790, păstrată la Muzeul din Odessa.)

de plata patentelor în curgere de cinci ani, îndată ce vor trece Nistrul și se vor așeza în Basarabia. După expirarea celor cinci ani, pentru a curăți orașele din sudul Rusiei de puhoiul evreesc, Impăratul Nicolae I dăte al doilea ukaz, prin care emigranții evrei așezați în Basarabia s'au scutit de ori-ce dare către stat pe termen de trei ani. Protegierea Evreilor emigranți a urmat apoi să fie întărită prin multe alte dispozițiuni, atât sub domnia Impăratului Nicolae I, cât și sub aceea a Impăratului Alexandru II. Sub acest din urmă Țar, comercianții evrei din Basarabia se bucurau de privilegiul de a plăti pentru dreptul de patentă mult mai puțin decât chiar comercianții ruși.

Acastă protecțiune a Evreilor din partea Țarilor a avut de scop pe de o parte curățirea provinciilor rusești de elementul evreesc, iar de altă parte desnaționalizarea Basarabiei. Scopul ținut firesce c'a fost atins și tirgușorele și orașele din Basarabia s'au umplut curînd cu Evrei.

Pîndind desnaționalizarea pămîntului românesc dintre Prut și Nistru, guvernul rus nu s'a oprit la organizarea imigrațiunii evreesci, ci a întins protecțiunea sa și asupra tuturor eraticilor străini, deschidînd pentru ei hotarele noiei provincii. De aceea privilegiile dăruite Evreilor au fost în curînd întinse și asupra comercianților străini, cari primiau cetățenia rusescă și se așeau în Basarabia.

La 1832, printr'un nou *ukaz* imperial, s'a dat permisiune țăranilor din Rusia liberați de stăpînii lor, precum și țăranilor robi cari sunt pe *obroc* (1), de a se așeza și a trăi prin orașele din Basarabia

La 1839 orașul Chișineu a mai fost gratificat cu următoarele privilegii excepționale: «Comercianții străini, cari se stabilesc în Basarabia», sună *ukazul* imperial, «și în special la Chișineu, și în termen de doi ani de la așezarea lor vor construi acolo fabrici, dugheni sau alte edificii de comerț, vor beneficia de privilegiul de a fi scutiți de plata dreptului de patentă în curgere de zece ani; asemenea toți cei din străini, cari se vor așeza în Basarabia, se vor scuti

(1) Țăranii ruși robi căpetau de la stăpînii lor dreptul de a părăsi satele lor și a se angaja la muncă aiurea. Pentru acest drept ei plăteau stăpînului o sumă de bani anual, care se numia *obroc*.

de ori-ce contribuțiunii, găsduire, dare de cai, căruțe sau alte rechisițiuni pentru armată.»

Aceste privilegii dăruite străinilor și numai străinilor, firesce, au trebuit să producă și au și produs mari turburări în viața economică a populațiunii autochtone române. Comercianții români, neputând ține pept puhoiului străin, protegiat și ocrotit de către cuceritor, au fost siliți a desface daraverile lor comerciale și a părăsi țera, sau a se ocupa cu altă îndeletnicire.

Protegiând invasiunea străină în Basarabia, guvernul rus a oprit până acum trei-șeci de ani printr'un șir de măsuri așezarea coloniștilor ruși.

Causa acestei opriri față cu elementul pur rus trebuie căutată de o parte în dorința de a nu vedé provinciile rusesce despoporându-se, iar de altă parte în convingerea guvernului central că țeranii ruși sunt absolut incapabili de a rusifica un alt nēm, ci din contră, venind în contact cu o altă națiune, ei singuri perd trăsurile lor naționale și se des-naționaliséză. Părerea acésta, de alt-fel, în ceea ce privește pe coloniștii ruși din Basarabia, a fost oficios emisă de d-l Batiuşcoff în scrierea sa despre Basarabia. (1) Poporul chiar în lăuntrul imperiului n'a sciut să rusifice aprópe pe nici una din națiunile mici (2) pe cari le-a cucerit, și rusi-

(1) Беcарабія, историческое Описание. Батюшкова, 1892, p. 172.

(2) Rusia modernă este compusă din următoarele nēmuri, pe cari le dăm mai jos împreună cu arătarea numerică a fie-cărui nēm, însemnând și anul recensămîntului din care este luată cifra de față: *Abugaci* 100 (1859), mahometani; *Abhasi* 60.000 (1886); *Avari* 96.000 (1885), mahometani; *Adjari* 59.516 (1886), mahometani; *Agrjani* 107 (1857), mahometani; *Ayzori* 2.272 (1891), creștini; *Aleuși*, păgâni, 1.913 (1871); *Arabi*, în provincia Samarcand; *Armeni* 954.642 (1891); *Arnăuși* 1000 (1861), creștini; *Baicași* 200 (1859); *Balcari* 3000 (1875), mahometani; *Başchiri* 600.000 (1887); *Beltiri* 3.100 (1887); *Bessermani* 10.820 (1891), creștini; *Bizari* (1883) 2.000, păgâni, *Bobili* în guvern. Perm, sunt păgâni; *Bolgari* 80.000 (1870), creștini; *Buriași* 270.000 (1891), lamaști; *Buhari* 9.000 (1880); *Čelo-Ruși* (1886) 5.000.000, catolici; *Ruși puri* (1886), 57.000.000, creștini; *Voguși* 8.000 (1880); *Vodi* 4.500 (1862); *Voteaci* 380.009 (1888), păgâni și parte creștini; *Hileaci* 7.000 (1890), păgâni; *Olandezi* 2.000 (1850), catolici; *Holizi* 5.000 (1885), pe riul Amur; *Greci*, 60.000 (1889); *Georgieni*, 408.000 (1885), la Caucas; *Hurieni* 76.000 (1885), în guvern. Cutais; *Dargini* 54.300 (1891), mahometani; *Dauri* 14.000 (1892), la Amur, sunt Buddiști; *Dungan* 11.582 (1892); *Evrei* 5.007.000 (1884); *Zireni* 120.000 (1865); *Ijori*

ficarea în Imperiul Rusesc până acum s'a mărginit în cerul îngust al elitei societății, adică al păturei culte, care este produsul firesc al școlilor publice, și ca atare a învățat să cugete, să simță, să scrie și să vorbească rusesce; în afară de acest cerc destul de restrâns, în păturile de jos ale popoarelor ce compun vastul Imperiū rusesc, fie-care nēm și-a păstrat fisionomia sa națională, fără a avé cea mai rudimentară simpatie pentru unitatea etnică dominantă. Nu vom exagera nici de cum, când vom afirma că popoarele cari locuiesc în Rusia, inclusiv și poporul rus, cunosc tot așa de puțin existența celebrilor scriitori ruși ca Tolstoi, Dostoiewski, Pușkin etc. cât de puțin îi cunósce și țeranul nostru român din județul Dolj sau de aiurea. Acéstă afirmațiune o înregistrăm aci numai și numai pentru a dovedî cât de slabă este legătura între pătura cultă rusificată din Rusia și popoarele din sinul cărora acéstă pătură s'a format.

(1850), guvernămintul Petersburgului, creștini; *Imeritini* 428.000 (1886), la Caucas, creștini; *Inghiloini* 9.000 (1886), dincolo de Caucas, mahometani; *Ingūși* 28.000 (1891), mahometani; *Induși* 880 (1876), la Turkestan; *Iezidi* 15.500 (1891), păgâni; *Cadjari* 5.000 (1873), mahometani; *Cazachi* 1.100 (1893), mahometani; *Cazi-Cumachi* 24.000 (1891) la Dagestan; *Caybali* 8.500. (1892); *Calmuci* 2.200.300 (1891), buddiști; *Camasini* 400 (1893), creștini; *Camciadali* 3.849 (1892), creștini; *Caragași* 400 (1893); *Caraimi* 10.000 (1893), mosaici; *Caracalpachi* 250 (1851), la Astrakan; *Carapapachi* 24.000 (1892), la Cars; *Caraciăeni* 25.000 (1891), mahometani; *Coreli* 300.000 (1875), protestanți și ortodoxi; *Cacieni* 12.000 (1890), creștini; *Chizili* 6.000 (1839), creștini; *Chili* 1.000 (1883), păgâni; *Chirhiși* 3.000.000 (1890); *Chirhizi-Cayzac* 3.290.000 (1890), mahometani; *Chinesi* 12.000 (1894), Buddiști; *Corei* 16.200 (1893); *Corechi* 3.811 (1892), păgâni; *Crevinghi* 300 (1851), *Cumichi* 108.800 (1891), în Dagestan; *Curđi* 84.000 (1891), mahometani; *Curili* 2.000 (1860), păgâni; *Ciuriți* 55.000 (1891), Dagestan; *Lamuți* 2.502 (1892), guvern. Iacut; *Latiși* 1.050.000 (1878), guvern. Curlanda, Lituania și guvern. Covna; *Lezghini* 597.005 (1886) Dagestan; *Lituanii* 2.500.000 (1873), catolici; *Lopari* 3.380 (1859); *Ruteni* 17.110.000 (1886) în guvernămintele Kiev, Poltava, Ciernigov, Charcov, Podolia, Volhinia, Cursc, Voronej și sudul Rusiei până la riul Volga și Cuban; *Mangiuri* 14.000 (1891), Buddiști; *Mescereni* 160.000 (1886), păgâni și mahometani; *Mingreli* 214.000 (1891), Cutais; *Moldoveni* (Români) 1.492.000 (1892) în Basarabia și guvernămintele Podolia, Herson și Ecaterinoslav; *Mordvai* 775.000 (1866), creștini; *Nohai-Tătari* 61.560 (1891), mahometani; *Germani* 1.760.000 (1885), luterani, catolici, sectanți; *Osetini* 164.000 (1886); *Osteachi* 26.000 (1880), păgâni; *Permeachi* 90 000 (1886), creștini; *Persieni* 32.300 (1889), mahometani; *Poloni* 7.000.000 (1886), catolici; *Sagaeni* 11.720

La mătă-noptea Basarabiei s'a demonstrat într'un mod patent cum că țăranii Ruteni și Ruși, cari s'așezat pe acolo, s'aș romanisat într'un timp scurt; iar în general vorbind, în Basarabia întrégă, proverbul moldovenesc: «Tata Rus, mama Rusă, iar Ivan Moldovan» a devenit de mult dejă un adevăr etnic. Rusia n'a rusificat până în ăilele năstre în Basarabia decât acea pătură semi-cultă, care formăză stratul suprapus peste adevăratul popor.

Immigrațiunea Cazacilor, precum și colonisarea orașelor cu elementul muscălesc, s'aș făcut, precum am arătat mai sus, în contra voinței ocărmuirii. Acăstă immigrațiune s'a format parte din robii fugăriți din Rusia, parte din *rascolnici*, cari, fugind de persecuțiunile religiăse de sub domnia Impăratului Nicolae I, s'aș așezat la gurile Dunării.

Orașul Chișineu s'a folosit de aceste elemente vagabonde, formându-și din ei o nouă poporațiune. (1) La 1827 orașul

(1864), păgâni; *Samoeđi* 22.000 (1859), păgâni; *Sarđi* 690.300 (1876); *Svaneți* 14.035 (1891), creștini; *Sirbi* 200 (1879); *Tabasoranți* 14.460 (1891), în Daghestan; *Tadjiki* 137.280 (1879), mahometani; *Talișini* 50.510 (1886), mahometani; *Taranți* 51.097 (1892), mahometani; *Tătari* 2.500.000 (1886), mahometani; *Tali* 124.683 (1886); *Telenguti* 18.000 (1859), Buddiști; *Teptcari* 130.000 (1866), mahometani; *Thungudi* 43.000 (1892), păgâni; *Turci* 70.216 mahometani; (1892) la Cars; *Turcomani* 262.700 (1897), la Cars; *Ubachi* 25.000, (1876), *Uzbeki* 182.020 (1876), mahometani; *Uranchaeni* 18.000 (1865), păgâni; *Finți* 2.000.000 (1890), Finlanda, guver. Petersburg, Archangel și Oloneț, protestanți; *Țigani* 18.970 (1875); *Ceremiși* 283.000 (1892); *Cerkezi* 161.960 (1891), mahometani; *Cehi* 24.000 (1890), protestanți husiți; *Cecenți* 195.900 (1891) mahometani; *Ciuvași* 540.000 (1866), creștini; *Ciudi* 13.250 (1865), creștini; *Ciucci* 13.000 (1892), creștini; *Suedezi* 260.000 (1866), luterani; *Scotieni* 250.000 (1871), în Caucas-Piatigosc; *Esti* 656.000 (1880); *Iacufi* 330.000 (1893), păgâni.

Dând acest cam lung registru al nămurilor, din cari se compune vas-tul Imperiū Rus, am avut în vedere aci să arătăm într'un mod *cert* că istoricii oficioși ruși, precum sunt Batiușcoff, *Nakko et tutti quanti* fac mare greșală, când declară în scrierile lor cum că Imperiul Rus *et-nicește* formăză un ce omogen și compact rusesc. Rusia modernă nu posedă astăđi decât 56 % din poporațiunea sa totală *pur rusăscă*, iar restul de aprăpe jumătate se compune din alte nămuri, pe când Basarabia, din contra, din totalul poporațiunii sale de 1.655.000 locuitori, numără 1.009.000 de Români. (*Statesman's Handbook for Russia*, 1896.)

(1) În archiva sucursală din Iași există peste 1.200 dosare rusescl privitoare la emigrațiunea robilor Ruși în Basarabia. Unele din aceste dosare sunt adevărate monografii.

Chişineu numără deja peste 3.031 case, iar la 1833 numărul caselor crescuse până la 3.264 de paiantă şi 495 de zid. La 1834 s'a început zidirea părţii moderne a oraşului, stradele s'aû nivelat de către inginerul Eytner, s'a organizat primul serviciu de pompieri şi s'aû aşezat pe stradele principale întâiele felinare.

În anul 1862 Chişineul numără deja 5.794 case, iar în anul 1892 numărul caselor eră de 7.823. În acest număr al edificiilor intră şi:

Biserici ortodoxe de zid .	13
catolice .	1
Biserica armenescă.	1
luterană .	1
» rascolnică	1
Templul israelit . .	1
Case evreesci de rugăciune .	30
Usine	14
Şcole publice .	10
Spitalul: militar	1
civil .	1
Temniţa .	1
Farmacii	5

Împrejurul oraşului sunt grădini şi vii; în slobodiile de lângă oraş se află:

La <i>Baiucani</i> o biserică de zid	1
Usine şi fabrici .	33
La <i>Schinôşica</i> mori de vînt.	15
» <i>Mica Malina</i> o biserică	1
Ateliere .	34
Mori de vînt . . .	1

Chişineul modern posedă peste o sută de strade, două grădini publice, din cari una pörtă nume de Bulevard şi încunjură catedrala, spre care duce o frumoasă alee de plopî, ce trece printr'o monumentală pörtă triumfală în stilul roman. (Fig. 3.)

În faţa porţii triumfale, din partea stîngă a stradei Alexandrovskia, se înalţă palatul Mitropoliei, reşedinţa Archiepiscopului Basarabiei.

Afară de piaţa Soborna (a catedralei), oraşul mai posedă şi alte pieţe spaţioase, precum acea a Poliţiei, a Chiristegiilor

(Lesnaia), a Oborului de fin și de vite (senaia); dar cele mai caracteristice sunt piața numită «*Starî Bazar*» (o adunătură de dugheni evreesci) și piața *Luminaria*, unde se vînd zarzavaturî. Tóte aceste piețe sunt rău pavate, murdare și noroióse.

Ca edificiî publice Chișineul se mîndresce cu catedrala sa cu hramul Nascerii Domnului, construită la 1836 în stil italian. Acéstă biserică spațioasă are trei mese sfinte, mai multe icóne scumpe și este înzestrată cu vestminte sacerdotale bogate. I. P. S. Archiepiscopul Dimitrie Sulima își are sarcofagiul său în interiorul acestei biserice; asemenea tot în lăuntrul bisericeî se află și mormintele Archiepiscopului Mitrofan din Ierinopolis și Episcopului Antonie.

A doua biserică ce posedă orașul, după catedrală, este aceea a Înălțării Domnului, zidită la 1830. Cele-lalte biserici din Chișineu sunt:

BISERICILE DIN CHIȘINEŪ	ANUL ZIDIRII
Sf. Archangel Michail	1803
Sf. Ilie	1806
Buna-Vestire	1810
Sf. Gheorghe	1819
Archangelul Michail din Baiucăi	1825
Sf. Haralambie.	1836
Cimitirului ortodox .	1830
Sf. Tóder	1858

Așa dar cele mai vechi biserici din Chișineu datéză de la 1803—1806; unele din aceste sfinte lăcașuri posedă ceva avere în imobile, vii, grădini, daruri de la enoriașii Români.

Ca edificiî de stat Chișineul posedă un frumos liceu (în-taiul liceu), palatul guvernatorului, tribunalul și o temniță monumentală. Din casele particulare merită a fi menționat frumosul, deși vechi, palat al familieî Catargi.

Orașul mai posedă și două monumente publice. Unul, în memoria marelui poet rus Alex. Pușkin (Fig. 4), se află așezat într-o alee de tei din grădina franțusescă (cazionîi sad). Alt monument, construit în memoria réposatului Im-

părat Alexandru II (Fig. 5), se află așezat la intrarea aceleiași grădini. Monumentul acesta din urmă reprezintă pe Autocratul Rusiei îmbrăcat în porfira Împăraților bizantini; pe soclul de marmoră sunt gravate următoarele cuvinte: «Țarul-liberator, Alexandru II, 17 Februarie 1855—1 Martie 1881.»

Aceste ambe monumente firesc că sunt cu desăvârșire străine Basarabiei: poetul rus Pușkin a scris frumoasele sale poezii în limba rusă, necunoscută poporului român din Basarabia, și bustul poetului rus nu amintesc locuitorilor Chișineului decât tristul fapt că în zidurile acestui oraș a fost exilat Pușkin de către Împăratul Nicolae și că aici a scris dînsul mai multe din operele sale.

De la 1886 orașul Chișineu începuse a se transforma; de atunci încôce s'a pînat cu pîtră peste 60.000 stîmjenii pătrați de strade și piețe, s'a construit o linie de tramway, care percurge cîte-va strade, și, în fine, actualul primar, d-l Smidt, a elaborat un proiect de alimentare a orașului cu apă.

Pînă ce însă locuitorii Chișineului vor pute să-și potolîască setea cu 'apă potabilă, ei au acum la îndemînă un isvor bogat pentru a-și potoli setea sufletescă: acest isvor este frumoasa și avută biblioteca publică a orașului.

Sunt puține orașe în Rusia care posedă o analogă bibliotecă publică. Acastă bibliotecă a fost inaugurată la 22 Octombrie 1832 de către guvernatorul civil al Basarabiei d-l Sorokunsky. Pîtra de temelie pentru înființarea bibliotecii s'a pus de către Liprandi, Kelcher, Balen-de-Ballu și Comitele Voronzoff, cari au dăruit într'acest scop o mulțime de cărți bune. La 1835, mulțumită donațiunilor, biblioteca avea de jă peste 329 volume, din cari 50 cărți rusești, 19 franceze, 20 germane, 131 engleze, 7 italiene, 42 danese, 13 latine, 2 grecești, 3 evreiești, 4 arăbești și o singură carte românească—Psaltirea. La 1880, după o dare de sémă tipărită, biblioteca Chișineului posedă 14.396 volume și 92 colecțiuni de diare, din cari 1.047 franceze, 764 engleze, spaniole, grece, latine, arăbești și chiar sanscrite... și nici o carte în limba română, dispărînd chiar și Psaltirea românească.

Acastă absență a vre-unei cărți românești, precum și formală interdicere de a avé în biblioteca publică vre-o carte sau vre-un diar în limba românească, este trăsura caracteristică și

manifestă tendința care a călăuzit pe guvernul rusesc în hotărîrea sa de a înzestra orașul Chișineu cu o bibliotecă excepțional de avută.

Biblioteca din Chișineu are de scop a răspândi în pătura cultă orășenească cultura, limba și literatura muscălescă.

Odată cu acest izvor de cultură rusescă, guvernul rus s'a îngrijit de a crea și o presă rusescă locală. Cel dintâi diar creat pentru acest scop a fost *Oblasnie Wiedomosti*, care a apărut pe la 1854; apoi a apărut *Eparhialnie Wiedomosti* și în fine *Besarabski Wiestnik* și *Besarabeț*. Tóte aceste diare. afară de partea oficiósă, se ocupă puțin și de interesele locale ale Basarabiei. Din când în când în colónele acestor diare se strecóră și câte un articol prețios privitor la etnografie, starea economică și socială a locuitorilor; însă atitudinea acestei prese oficióse rusesce a fost și este pururea disprețuitoare și dușmană nemului nostru. În deosebire organul eparchial, care se tipăresce la Chișineu, se întrece în limbagiul violent față cu România, cu biserica română de la Cuza încóce și cu Regele Carol. (1)

Orașul Chișineu are ca marcă stema Basarabiei; acest semn eraldic i-a fost dat la 1826. Desemnul mărcii este următorul: un scut divizat în două: în partea de sus, pe câmp roșu, este desemnată acvila cu două capete a Rusiei; pe peptul acvilei, Sf. Gheorghe; în ghiarele acvilei, făclia și cununa de lauri; în partea de jos, pe câmp aurit, e desemnat Capul de boi al Moldovei. Marca orașului Chișineu nu e și a județului cu acest nume; pe marca județului este desemnat un arbore pe câmp albastru.

Akkerman.

Orașul Akkerman, saū mai bine diis *Ak-Kerman*, care semnifică în limba turcescă «pétră albă», este așezat pe malul drept al limanului Nistru; malul acesta e petros, înalt, și pozițiunea sa geografică e sub 46° 11', 31" latit. nordică și 48° 30' 1/3, long. de la Răsărit după meridianul Parisului.

Akkermanul se află la 40 kilometri departe de Odesa și

(1) A se vedé articole d-lui Studnitski cu privire la P. S. S. Melchisedec, la Academia Română, la d-l D. Sturdza și la propaganda catolică în România. *Епархіальныя Вѣдомости*, anul 1892

561^{1/2}, kilometri de Chişineu. Şoséua care-l légă cu portul Odesa trece prin Olviopol, oraşel aşezat pe malul stâng al limanului, tocmai în faţă de Akkerman; comunicaţiunea între ambele oraşe se face cu vaporeşe speciale; aceste vaporeşe sunt însă de construcţiune foarte veche şi incomodă:

Akkermanul propriu ǎis este construit de-alungul malului; tot pe mal se află vechia şi renumita cetate cu castelul său. Mai departe spre apus se încep suburbiile: ca o singură stradă lungă, nepavată se întinde suburbia *Papuşoi*; apoi, dincolo de délurile acoperite cu vii, ce încunjură oraşul, se află coloniile *Şaba*, *Chimbet*, *Mica Catarjea*, iar din partea opusă *Turla* (Turcii numiau Nistrul: Turla, Turlachi), *Ciaiza* şi colonia *Bâcozî*.

Tóte aceste suburbii şi mahalale comunică cu oraşul propriu ǎis printr'un singur pod de pétră, numit *Crivda*.

Istoricul acestui oraş foarte vechiu merită deosebită atenţiune; de trecutul său sunt legate paginile de aur ale istoriei némului nostru.

Cu patru, cincî secolî înaintea lui Christos (1) emigranţii Greci din Miletă, acei carî aũ fundat Olvia, aũ fost cei dintâi carî întemeiară pe malul limanului Nistru o colonie, numită *Niconia*. (2) De altă parte, după Ammian Marcelin, dejă cu şése secolî înaintea lui Christos a existat acolo colonia feniciană numită *Ofiuza*. Acéstă colonie, serie Herodot, a fost locuită de *Nevrii*, poporul care înaintea campaniei lui Dariu în ţera Schiţilor a părăsit seliştea din cauza marelui înmulţirii a şerpilor. (3) Pe timpul lui Herodot (4), în locul Ofiuzei există dejă oraşul *Tiras* (5), locuit de Tiritanî, supuşî de Dariu la a.300 înainte de Christos.

După mórtea lui Alexandru Macedon, Basarabia a făcut parte din Thracia, apoi Regele Lisimach a fost biruit de către Decebal (6) şi Basarabia a devenit partea integrantă a Daciei.

(1) A se vedé *Schiţia* lui Herodot.

(2) Bugnion, p. 172.

(3) Ofiuza, oraşul şerpilor.—Bugnion, p. 87—90.

(4) Herodot s'a născut la a. 484 înainte de Christos.

(5) Bugnion, p. 57.

(6) Lângă Akkerman s'a găsit o monetă de aur cu inscripţiunea: «Basilios Lizimachi». A se vedé *Archiva de istorie a Societăţii imperiale din Odesa*.

Cam pe la a. 200 înaintea lui Christos, în locul anticului *Tiras* eră o colonie grăcă, ai căreia locuitori făceau negoț cu locuitorii Basarabiei; apoi, când Romanii au ocupat Dacia și legiunile lor au trecut dincolo de Prut, vechiul *Tiras* a fost numit de dominatorii lumii antice *Alba-Julia*. (1)

Alba-Julia deveni în curînd un oraș important, unde a fost stabilită o garnisónă romană și unde Romanii aveau factorii și depozite de mărfuri, pentru a face negoț de schimb cu popórele sêlbatice. Despre această dominațiune romană există mai multe medalii și alte monumente, ale cărora rămășițe se găsesc mereu împrejurul modernului *Akkerman*.

Domnia romană a fost spulberată de puhoiul Hunilor, cari pe la a. 376 după Christ au năvălit în Basarabia. *Attila* cu Hunii a pustiit Basarabia-de-jos. După Hunii veniră rînd pe rînd alte popóre barbare și actualul *Akkerman*, sub numele de *Thiras* și *Turis*, pe la a. 545 după Christos, se află în mâinile Anșilor, apoi ale Cumanilor, cari îl numiau *Acliba*, apoi ale Tiberilor și în fine ale Slavilor, cari îl numiră *Beli-Gorod*. (2)

Pe timpul Cruciaților, și anume pe la 1099 când Cruciații au luat Ierusalimul și apoi mai târziu, pe la 1204, când Constantinopolea a cădút sub domnia romană și a Venețianilor, comerțul de pe Marea Nêgră a fost ocupat de Romani, cari s'au stabilit și la *Akkerman*, pe care-l numiră *Mon-Castro* și *Mavro-Castron*.

Împrejurul gurilor Nistrului se aflău deja pe atunci mai multe lacuri fórte avute în sare, malurile rîului erau acoperite cu vîl, iar apele mișuiau de pesci. Aceste avuții naturale ispitiră pe Genovesii de a se stabili pe ruinele anticului *Tiras*. O colonie a fost fundată sub nume de *Mon-Castro*, care se numia, precum se pare, și *Aspro-Castron*.

Venețianul Iosif Barbaro, scriind despre *Mon-Castro*, ȋice că «Genovesii, la 1436, pentru a apêra orașul de revêrsările Nistrului, precum și pentru apêrarea lor de eventualitatea unei năvăliri barbare, au ridicat un val de pămînt împre-

(1) D-l Kraschensky, *Wspomnienie Odessy, Iedynan u Budzacu*; — *Gr. G. Tocilescu, Al. Xenopol, M. Kogălniceni*.

(2) Letopiseșul lui *Nistor*, ed. 1846, I, p. 3; — *Исторія Государства Россійскаго Карамзинъ*, I, pp. 24 — 40; — *Записки Об. Ист. и Древ. статьи г. Черткова*, — *Бѣллева*, пр. *Моск. ун-в. Наблюдения*, Критич. Исслѣд. *Венелинъ*, pp. 133—220; *В. Р. Hasdeu*, Князь Берладскій.

jurul castelului.» In aceste timpuri Genovesii făceau din factoria lor un întins negoț de grâne cu Polonia. Bucatele se aduceau pe Nistru, care era pe atunci navigabil, și la gura limanului deschis spre mare. In acest liman se revărsau râurile Asiac, Ofiuza și altele, care de atunci încôce au secat și au dispărut. Mai târziu, apele înpuținându-se, s'a format acea limbă de nisip, care astăzi desparte limanul de Marea Năgră, formând un lac cu apă dulce.

După disparițiunea coloniilor genoveze din Crimea, Mon-Castro a mai păstrat preponderența sa pe Marea Năgră. Bugnion, în cartea sa *La Bessarabie ancienne*, scrie ca Tătarii priviau rău pe Genovesi și se tot încercau cu ajutorul Slavilor să-i isgonască de pe malurile Mării Negre. Hanul Hadji, simțindu-se destul de puternic pentru a cuceri țera intrăgă, începù ostilitățile cu Genovesii.

După mórtea lui Hadji, fiii săi, certându-se pentru domnie, unul din ei, anume Mengli-han, a fost sprijinit de Genovesi, dar în curînd a fost alungat de Tătarii de pe scaunul de domnie și în locul său s'a urcat pe tron Haider-Ghirei. Acest din urmă Han a închinat Crimea tătărăscă lui Mahomet II, iar acest Sultan, după ce a desarmat pe locuitorii Crimeei, a transportat peste 40.000 de Genovesi la Constantinopole. Unul din aceste transpôrte, expediat spre Cafa, sub îndemnul curajosului Genoves Simon Fornario a desarmat pe Turci și, devenind stăpân peste corăbiile, Genovesii s'au refugiat la *Mon-Castro*.

Stefan-cel-Mare, gloriosul Domn al Moldovei, a întâmpinat pe refugiații Genovesi cu bunăvoință și i-a adăpostit. Turcii, care se puseră a urmări pe fugarii, năvăliră în Moldova, asediând *Mon-Castro*. (1) După plecarea armatei turce, Stefan-

(1) *Дызюль*: И tako Магометъ, обладая Тавридою, пойде съ воинствомъ по морю, въ галерахъ подъ Бѣзградъ Волосскій иже и Монкиструмъ называется, состоящій на устьяхъ Днѣстровскихъ, гдѣ той въ Черное море впадаетъ, и, обступивши жестоко приступили къ нему; его жъ Стефанъ, воевода Волосскій, охраняше отъ тѣхъ тѣсныхъ, турковъ губящихъ. Обаче взяши турки градъ той, такжеже чрезъ подданіе, но вскорѣ по отшествіи турковъ, Стефанъ воевода воспріялъ его, аставленныхъ въ немъ турковъ избявши. *Blisa*, p. 858;—*Cremer*, Libr. XVIII, 412;—*Naruszewicz Taur*, 106.

In fine, *Brun* dice că Maghiarii numiau actualul Akkerman *Ferievar* și apoi adăoge: «Bizantinii îi diceau *Aspro-Castron* și *Levopolichnion*, iar Împăratul Constantin Porfirogenitul îl numește *Aspron*.»

cel-Mare a măcelărit garnisóna și a reocupat vechia sa cetate (1475), în care Genovesii au trăit până pe la sus arătatul an.

Înainte de năvălirea Turcilor, pe la 1450, Alexandru-Vodă, fiul lui Iliș-Vodă (1), a fost ajutat de Regele Cazimir al Poloniei și a învins pe Bogdan, iar apoi a fost silit să fugă împreună cu mama în Polonia, pentru că Bogdan l'a scos din domnie. Domnul biruit a trimis atunci solie către Cazimir, închinându-i țera. Despre acesta găsim următoarele în cartea lui Albertrandi: «Moldovenii cereau să fie alipiți la Polonia, și țera lor e bogată și importantă *pentru portul Bielgorod.*» La 1451, după mórtea năprasnică a lui Bogdan-Vodă, Polonii au ajutat pe Alexandru-Vodă să-și recapete scaunul pierdut și Burgolab a ocupat Bielgorod.

Genovesii, fugind din Mon-Castro, s'au adăpostit în castelul din Soroca, unde exista altă dată mai multe inscripțiuni latine pe zidurile turnului.

La 1484, teribilul Baiazet, fiul lui Mahomet, a cucerit Chilia și Akkerman, silind pe Stefan-cel-Mare să se retragă dinaintea hordelor tătare, cari năvăliră în Basarabia, pustiind țera întrégă. Cu toate acestea, Turcii n'au distrus cetatea lui Stefan și zidurile cetății, cu inscripțiunile mărețe ale marelui Domnitor al Moldovei, au păstrat amintirea gloriosei domnii pămîntene. Acum opt ani, pe la 1890, s'a găsit lângă Akerman un monument istoric de pe aceste vremuri glorioase.

Rămășița arheologică găsită se compune dintr'un soclu făcut dintr'un monolit calcar în lungime de 24 centimetri și înalt de un metru, cântărind 20 puduri. Pe această petrá se află săpată următoarea inscripțiune:

TEMPORI BON
OP (RO) SALYTE
DOMINORYM
NNL SEPTIMI
SEVERI PERTE
NACIS ETM
AYREL ANTON
INI AYQQ ET
L SEPTIME (GE
TAE CÆSARIS.

Fig. 5 reprezintă fotografia petrei cu inscripțiunea latină.

(2) *Albertrandi*, I, p. 71; asemenea și în *Wspomnienie* a lui Kraskewsky, 3 v.

Archeologii ruși consideră această piatră ca rămăntura unei colone romane de pe anul 201 și restabilesc inscripțiunea în următorul mod : (1)

«Tempori bono, pro salute dominorum nostrorum Lucii Septimii Severi Pertinacis et Marci Aurelii Antonini Augustorum et Lucii Septimii (Getae Caesaris).»

Cu patru ani înainte acestei prețioase descoperiri arheologice, adică pe la 1886, s'a găsit tot la Akkerman un alt monument istoric foarte scump nouă Românilor. Săpându-se temelia caselor Evreului Trachtmann, care casă se află totmai în apropierea cetății, la adâncime ca de un stinjen s'aă găsit mai multe petre cioplite, iar sub aceste petre o tablă de marmoră în lungime de 45 centimetri și înaltă ca de $\frac{1}{2}$ metru. Pe tabla de marmoră este gravată o inscripțiune slavă foarte lisibilă. Această tablă se află acum în păstrarea Museului de arheologie din Odesa al Societății de istorie. Fig. 6 reprezintă fotografia tablei.

Intrăga tablă de marmoră, cu ornamentațiunea și inscripțiunea sa, e frumos lucrată. Ornamentațiunea ocupă partea superioasă a tablei și reprezintă, în mijlocul frunzișului, Capul de boă cu stăua de-asupra frunței, adică stema Moldovei. Urechile drepte ale animalului sunt săpate orizontal, mai sus de ele sunt cornele, în mijlocul cărora e stăua cu șese rațe. Lângă cornul drept, sus, altă stea ; lângă cornul stâng, sus, luna, sau mai bine dis semi-luna; iar de-asupra córnelor o corónă. Corpul animalului se rezimă pe un scut aplecat, despărțit în două : într'una din despărțituri sunt patru linii adinc săpate, în despărțitura cea-laltă flori. Iată acum și textul inscripțiunii.

† ПОД ЛЕГН БЖ ПАЦИНИИ
АГНА АУЛИ СЖЕРШАСЖ ВЕЛНКА
КРАТА ВЪДНН БЛАГОЧИСТНЕАГОНЕ
ТЕФАНА КИСКВАДЪ Н БЖ ДНЕ
ПАНОУ ЛОУЦИАНУУ ХЕРМАНОУ.

Adică : «In anul de la nascerea Domnului 1438 aă fost zidite marele porți; în dăilele cuviosului Stefan Voevod și în dăilele boerului Luțian Herman.»

Archeologul rus, care a cercetat și a studiat rămășițele

(1) *Латинскъ, Insc. ant. Ponti Eux.*, No. 3, p. 9, No. 2.

aceste archeologice chiar pe locul unde s'aũ găsit ele, scrie următoarele :

«Acum vr'o 25 anĩ maiestósa pórtă a cetății, turnul cel mare patrunghiular, cu ambrasurile și gurile sale de foc, aũ fost unite cu malul printr'un pod de lemn, care treceă peste rĩpa cetății ce încunjură întréga ruină. Nimic din tóte acestea n'a rămas acum ; în locul podului e un strat mare de băligar — gospodărie căzăcescă ! Nisce colóne (?) săpate adĩnc în pétra de la intrarea în turn, atât dintr'o parte, cât și din alta, arată cum că porțile se scoboraũ din sus în jos, alunecând pe nisce burlane. La depărtare de căți-va stĩnjenĩ înlăuntrul turnului eră a doua pórtă, care duceă în curtea cetății. Apropiându-mě de turn, am observat, imediat la drépta de [la intrare, sus, o gaură pătrată în zid ; acéstă gaură are întocmai forma tableĩ găsite.» (1)

La 1497 cetatea Akkerman a căđut în mână Turcilor. Iar la 1503, sub domnia lui Bogdan Voevod, Turcĩ aũ arborat semi-luna pe vechia cetate a lui Ștefan-cel-Mare.

În anul 1516 Hetmanul Zaporogilor Eustatie Dașcovič (2), împreună cu Poloniĩ, aũ asediat cetatea. Cu tóte aceste Akkermanul, deși aveă în cetate garnisónă turcăscă, se consideră chiar de Turci ca făcěnd parte din Moldova. (3) Dovadă este și actul de pace de la 1510 încheiat între Sigismund I și Bogdan-Vodă la Camenița în ziua de 22 Ianuarie, prin care Domnul țerii dă drept Polonilor de a face negoț în Basarabia și a-și trece grânele spre Cetatea Albă. (4) Așa dar istoricul rus d-l Batiușcoff greșesce, când, în cartea sa despre *Basarabia*, pretinde cum că dejă în secolul XIV Basarabia formă parte integrantă a Imperiului Otoman.

La 1569 Sultanul Soliman a permis Tătarilor Noghai de a se strămută în Bugéc.

Pe la finele secolului XVI, Bogdan-Vodă a asediat cetatea Bender, dar a fost respins de către beiful Mir-Ahmet ; iar plecând de sub cetatea Bender, Vodă a isbit Cetatea-Albă.

(1) *Записки Импер. Одес. Общ. ист. и древностей*, XV, pp. 512—527.

(2) *Bantisch Kamensky*, I, p. 3.

(3) A se vedé documentele polone culese de către d-l Gr. G. Tocilescu la Moscva și Petersburg privitoare la Basarabia.

(4) *Colect. Senkowsky*, pp. 1—92 ; — *Archiva Archeol.* a d-lui Gr. G. Tocilescu.

Turcii chemând atunci pe Adil-Ghirei, Hanul Tătarilor, au zădărnicit vitejia Moldovenilor de a pune mâna pe vechia lor cetate. (1)

La 1626 Polonia a încheiat un tractat cu Turcii, prin care Porța se obligă de a scote pe Tătari din Bugéc și de a da poruncă aspră beilor din Silistria, Bender, Nicopole și Akkerman de a nu călca hotarele Poloniei. (2) Aceste porunci strașnice s'au dat apoi și de alți Sultanii în anii 1630—1631 beilor Cantemir, Teymir și Urak, precum și Turcilor din Cetatea-Albă.

Plângerea Regelui Vladislav în anii 1643—1644 în contra Tătarilor, cari au apărut iarăși în Bugéc, arată că Polonia se simțea strîmtorată din cauză că Tătarii împedicaū negoțul ei cu Cetatea-Albă. La 1700 Turcii, după ce au bătut cetatea Camenița, au adus la Cetatea-Albă 142 tunuri ușoare, 122 de tuciuri și 23 mortiere. (3)

În aceste timpuri deja negoțul de pe Nistru se micșorase mult, din cauza scăderii apelor, precum și din pricina nesiguranței drumurilor, păzite de hordele Tărtarilor; cu toate acestea, Akkermanul făcea încă și în secolul XVIII ôre-care negoț cu fructe uscate, lână, miere, piei și vin unguresc și moldovenesc. (4)

Pe timpul celor dintâi răsbôie ale Rusiei cu Imperiul Otoman, cetatea Akkerman a fost de trei ori bătută de Ruși. Întâia dată la 1770 în ziua de 17 Septembrie, Mareșalul Comite Rumeanțeff a asediat-o și, după un asediu de 10 zile, a și luat-o de la Turci. După tractatul de pace de la Kuciuk-Kainargi, Rușii părăsiră cetatea, întorcând-o Turcilor. A doua ôră, la 1787, în ziua de 28 Septembrie, Principele Poetomkin, curtisanul Împărătesei Ecaterina, a bătut cetatea și a luat-o după mare vîrsare de sînge.

Fig. 7 arată aspectul cetății Akkerman de pe acele timpuri, după o gravură rusescă din anul 1790.

Turcii au părăsit cetatea, eșind cu arme și munițiuni, și avînd în fruntea lor pe Pașa de la Salonic.

(1) *Senkowsky*, p. 123.

(2) *Ibidem*, I, p. 182.

(3) *Ibidem*, IV, p. 208.

(4) *Coze*, 1786, trad. par *Melleet*, III, p. 100.

A treia oră Rușii au bătut cetatea la 1806 și, fără nici o vătărmare de sânge, Turcii au capitulat, remițând cheile cetății comandantului armatei ruse, Generalului Loveico.

De atunci și până în zilele noastre vechea cetate a lui Ștefan-cel-Mare se află în mâinile Rușilor. Cetatea propriu zisă a fost desființată deja pe la 1832 și de atunci numai zidurile negre cu turnurile sale și valul ce încunjură dărămurile amintesc încă timpurile glorioase ale acestui vechiu port.

Visitând în persoană orașul Akkerman în anul 1864, am găsit cetatea lui Ștefan-Vodă în următoarea stare, studiată de noi cu deosebită venerație : partea principală a ruinelor era încunjurată cu un zid de piatră, solid construit ; circumferința acestui zid, măsurată cu pasul, era ca de 1000 de stinjeni. De-a lungul zidului existau 26 turnuri.

Zidul cetății a trebuit să aibă trei porți, din care una spre câmp, unde altă dată era podul de lemn, și alte două porți spre liman.

În lăuntru cetății se mai află ruina unei construcții genovese cu patru turnuri. Acolo însă intrarea vizitatorilor era oprită de santinelă, care păzia pe la 1864 două pivnițe pline cu praf de pușcă. Printre ruinele din lăuntru există asemenea și rămășița unei gemii; apoi mai sunt două corpuri solide, care servesc de casarmă garnisoanei.

Cetatea propriu zisă se află încunjurată din două părți cu apele limanului. Aspectul ei e posomorât, tăcut și impunător. (Fig. 8.)

Pe frontispiciul porții principale s'a conservat până la 1864, alături cu locul rămas gol și unde altă dată era placa găsită mai târziu și pe care am descris-o deja mai sus, cifra încurcată a Sultanilor; aceeași cifră există și pe două edificii din lăuntru cetății; valul și rîpa, care încunjură zidul cetății, aveau șapte stinjeni în lărgime și pe alocurea rîpa era săpată în stîncă. Valul posedă în vârful său un platoș, acoperit acum peste tot cu buruieni și erva. Nisec ciceroni locali, oameni bătrani, au obiceiul de a arăta vizitatorilor unul din turnuri, în care, povestesc ei, celebrul Conetpolsky a fost întemnițat, fiind legat de Turci cu un lanț de zid.

Am vizitat și acest turn și, scoborîndu-ne într'o subterană, care se află în turn, am inspectat pivnița întregă, care nu re-

presintă astăzi absolut nimic din gróznicul ei trecut. Iată însă ce serie despre această subterană autorul *Rodowodu* : «Temnița de sub turn n'a fost nici odată curățită, la curmezișul subteranelor stă până acum atârnat un lanț lung, de care sunt legate alte lanțuri cu catene.» (1)

Intrând în întâia curte a cetății, tocmai la mijloc, precum am șis, s'a mai conservat ruina unei gémii; pe virful svelt al minaretului s'a conservat bine cerdacul, de pe care muezinul său hoguea, sub sgomotul valurilor ce se sbat de zidurile cetății, chemă la rugăciune pe credincioșii lui Mahomet. In aceeași curte am mai vădut o mulțime de petre cu inscripțiuni în limbele grécă și arménă. Tóte aceste petre sunt aruncate, fără ca cine-va să fi descifrat inscripțiunile.

Unele din turnuri posedă nisce scări de pétră bine conservate; aceste scări duc sus spre ambrasurile unde altădată veghiă sentinela cetății.

In curtea a doua se află un zid cu două turnuri; acest zid desparte cetatea de restul ruinelor.

Curtea a treia e fórte îngustă; pe unul din ziduri s'a păstrat încă o parte din stema Moldovei: se vede bine semiluna, stéua, o bucată din ornamente și dungile scutului. In acea curte se află și o pivniță pentru praf de pușcă; pe frontispiciul ei e cifra Sultanului cu o inscripțiune turcescă. (2)

De pe platoul cetății se desfășură o priveliște pitorescă. Jos la picioarele platoului valurile albastre ale Nistrului, pe suprafața cărora înótă vesel pasări sălbatice; spre médănopte și spre nord-răsărit malul limanului e acoperit cu stufărie, care servă pe aci atât ca material de construcțiune (invelitori, zăplazuri, haraci, etc.), cât și ca combustibil. Căntitatea enormă a stufului nu se consumă nici odată întregă și partea rămasă netăiată tómnă se arde. Atunci împrejurul orașului nopți întregi cerul reflectéză gróznicul incendiū aprins de locuitori, și vechia cetate, în mijlocul flacărilor, par'că se destéptă din somn, aducându-și aminte despre gloriosul ei trecut, când de pe zidurile sale bubuiaū tunurile, iar pe virfurile turnurilor fâlfâia stégul lui Ștefan-cel-Mare.

(1) *Pamiętniki o Koniecpolskich wyd. Przytenckiego*, Lwow 1842, p. 171.

(2) Inscripțiunea acesta sună cum că pivnița a fost reparată la 1171 (chidjri), 1756.

Malul opus al limanului, care lângă cetate e în lărgime de aproape 8 kilometri, e posomorît și pustiit—acolo se încep deja stepele Ociacovului; într'un singur loc, puțin cam spre răsărit, se vede orașelul Olviopol, care face parte de guvernământul Herson.

Pe apele limanului plutesc mereu vase și un vaporeș, două. Navigațiunea însă e slabă, activitatea comerțiului aproape nulă.

Spre miedă-di, la piciorele cetății, se află orașul Akkerman, iar dincolo de oraș se întind vii și grădini cu pomi. Mai departe, dincolo de vii, tot pe linia malului, se vede frumoasa și avuta colonie elvețiană *Saba*.

Spre apus, din altă parte a cetății, sunt mahalalele orașului; căsuțele locuitorilor sunt îmbrobodite cu verdeta grădinilor, iar dincolo de grădini se întinde deja, perdându-se la orizont, nemărginita câmpie a Bugécului.

Suprafața pământului ce aparține acum orașului Akkerman este de 4.289 desetine, 258 stinjeni. Cea mai mare parte din această suprafață este ocupată de vii.

Poporațiunea orașului, după datele oficiale pentru ultimii ani, era următoarea :

ANII	Bărbați	Femei	Băeți născuți	Fete născute
1889	21.150	20.014	279	321
1890	22.300	21.040	319	350
1891	25.823	24.520	527	589
1892	28.619	27.002	612	538
1893	28.703	27.510	679	549

Așa dar poporațiunea orașului este de peste 55.671 locuitori de ambe sexe.

La Akkerman se nasce în termin mediu pe an câte un prunc pentru 40 locuitori.

Mortalitatea este represintată cu proporțiunea de 1 : 44,3 din totalul poporațiunii. Așa că născerile covârșesc morțile abia cu 10 prunci pe an, o creștere cât se poate de slabă.

Orașul posedă 2.048 case, din cari peste 900 de zid, iar

restul de paiantă. Printre edificiile de frunte a oraşului sunt trei biserici ortodoxe, una armenescă, sinagoga şi două *bezmedraş* (case de rugăciune evreiesc).

Biserica armenescă e un templu vechi şi merită o mică descriere. Ea se află zidită într'o stradă îngustă, în mijlocul unui cimitir încunjurat cu un zid solid de piatră. Printr'o porţiţă făcută întrégă din petre de pe morminte, acoperite încă cu inscripţiuni în limba armenescă, se intră în curtea bisericeii. Biserica e mică, înfundată în pământ. Uşa bisericeii, podelele şi strana sunt făcute din petre supulcrale, toate purtând inscripţiunile lor. Biserica posedă o antică candelniţă de argint săpat, cu inscripţiune ebraică. Icoanele sunt zugrăvite în vechiul stil bizantin. (Fig. 9.)

Maî departe, tocmai pe unul din malurile stâncose ale limanului, se află o altă biserică foarte veche, numită biserica greacă. Se dice că această biserică a fost zidită în secolul XIV. Lângă dînsa e acum o capelă, construită pe locul unde Sf. Ioan din Sucéva a fost martirisat de Turci. În capelă ard mereu mai multe candel, prinos al credincioşilor enoriaşi. În lăuntrul capelei, în podele, e zidită o piatră mare funerară, care se dice c'a fost ridicată de pe mormîntul sfîntului martir; pe piatră sunt săpate două ramure de palmieri cu următoarea inscripţiune în limba slavă bisericescă: «Sfîntul martir Ioan cel nou din Trapezunt; martirisat la Akkerman la 1492, în ziua de 2 Iunie. Sfintele sale mōşte se află acum la Sucéva.» (1) (Fig. 10.)

(1) Viéţa Sfîntului Ioan cel nou e descrisă în mineul bisericesc, iar ziua onomastică a Sfîntului se serbăză la 2 Iunie.

După *Xunie* scrisă de Mitropolitul Voliniei *Grigorie Ţamblac* (1415-1419) martirul Ioan eră de origine din Trapezunt şi de profesiune negustor. El a venit din ţera sa pentru daraveri de comerciū, imbarcându-se pe o corabie care aparţinea unui catolic. Pe drum proprietarul corăbiei s'a încercat a-l înduplecă să trecă la catolicism, dar Ioan combătea cu multă convingere superioritatea pretinsă a catolicismului faţă cu ortodoxia. Aceste discuţiuni teologice deşteptară ură în inima proprietarului corăbiei şi, când corabia a sosit la Akkerman, proprietarul ei a mers la comandantul cetăţii, care eră un Persan fetişist, şi i-a spus că pe corabia sa a venit un om avut, care doreşte să îmbrăţişeze religia persană. Comandantul a chemat imediat la el pe Ioan şi, comunicându-i cele audite, i-a propus să renege credinţa creştină şi, în faţa mulţimii, să proslăvescă sórele, luna şi stelele. Ioan a refuzat să devie renegat; a fost bă-

Iată legenda despre martirul Sfintului, așa precum ea se povestesc ađi de către locuitorii:

«Pe timpul Turcilor a venit odată o corabie din Trapezunt. Corabia acésta aparțineá unui negustor avut, anume Ioan; el adusese multă marfă scumpă și voiá s'o desfacă aci. Neguțátorul acesta erá bun creștin. Pașa din Akkerman, lacom, precum sunt Turcii, și-a pus în gând să pună mâna pe averea negustorului și a dat poruncă ca să-l aresteze. Negustorul a și fost arestat și aruncat într'o închisóre întunecósă de sub cetate. Turcul, după ce a pus mâna pe bietul creștin, nu s'a mulțumit acum cu averea, ci a vroit să-í ieá și sufletul, dicéndu-í că, de voiá să scape cu viétă, să se turcéscă. Sf. Ioan a refusat să-și mântue viéta lepádându-se de credința nóstră. Atunci Pașa a poruncit ca martirul să fie legat de códa unui cal sélbatic. Așa s'a și făcut. Calul, după ce a alergat cât a alergat, tírind prin câmpii trupul sfintului, a venit îndérét și s'a oprit pe acest loc, și unde s'a oprit calul, a țíșnit din pámînt isvor și a spálat fața sfintului. Turcii áu lăsat trupul acolo și numai a doua ąi l'áu îngropat... Móștele sfintului áu rėmas aci ca vre-o sută de ani, și multă lume pe atunci s'a vindecat de bóle, cerėnd ajutorul sfintului; dar apoi, când áu venit Muscalii, Moldovenii áu ridicat sf. móște și le-áu dus peste Prut, de frică ca nu cum-va Rușii să le ieá, ca să le ducă la Moscva.»

tut cu vergi de spinii; a doua ąi martirul a fost chinuit și mai gróznic, iar a treia ąi trupul său acoperit cu rănii a fost legat de códa unui cal și tírit prin oraș. Nisce Evrei, alergănd după cal, aruncau cu petre în martir, iar unul i-a retezat capul. Cadavrul a fost aruncat apoi, dar nóptea locuitorii áu vėđut lângă cadavru o mulțime de candelé aprinse în aer și trei bătráni în haine albe cāntănd leturghia. Unul din Evrei, vėđėnd acésta, a apucat o ságétă și a vrut s'o slobóđă în bătráni, dar mâna sa a incremenit în aer și așa a rėmas până dimineța.

Aflănd despre cele întimplate nóptea, comandantul cetății, speriat, a permis creștinilor să înmormínteze rėmășițele pámîntesci ale martirului, ceea ce s'a și făcut.

În acest timp, veneticii trădător, muncit de remușcările conștiinței, a conceput planul de a furá sfintele móște și a fugi. Dar când móștele áu fost desgropate, Sf. Ioan a apărut în somn preotului și l'a îndemnat să se scóle și să alunge pe prădători, ceea ce s'a și făcut.

Martiriul Sfintului Ioan, după Tamblac, s'a întimplat pe la 1330 sau pe la începutul secolului XIV. În 1402 Domnitorul Moldo-Vlachiei Alexandru-cel-Bun a transportat móștele sfintului la Sucéva.

Aşa povestesc locuitorii despre martiriul sfintului.

La 1402 Domnul Moldovei Alexandru-cel-Bun (1), aflând despre mōște, a propus Turcilor sǎ le rēscumpere și Turcii aũ consimțit, însă aũ cerut atȃta aur cȃt vor cȃntȃri mōștele. Legenda spune cum cȃ, punȃndu-se pe o cumpȃnǎ sf. mōște, iar pe alta o lirǎ, cȃntarul a stat drept. Turcii, mirați, aũ remis mōștele, refusȃnd orȃ-ce platǎ, și sf. mōște aũ fost transportate la Sucȃva. (2)

Biserica bulgȃrȃscǎ, care se aflǎ în strada Bulgȃrȃscǎ, e de o frumōsǎ construcȃiune și se aflǎ încunjurȃtǎ de arbori. Dar principala bisericǎ a orașului este catedrala, de o construcȃiune modernǎ, cu o mare cupolǎ auritǎ. Biserica acȃsta e ziditǎ pe un teren nȃsipos, afarǎ din oraș, ceea ce e fōrte incomod. Catedrala s'a clȃdit la 1832.

În partea centralǎ a orașului se aflǎ o grȃdinǎ publicǎ, însă fōrte rȃu întȃreținutǎ. Împrejurul acestei grȃdinii sunt cele mai frumōse case ale orașului. Între case e și acea în care s'a subscris la 1826 Tractatul de pace între Rusia și Imperiul Otoman. Întrunirea diplomaților s'a fȃcut în ziua de 25 Septembrie, cȃnd s'aũ ratificat unele capitole din Tractatul de pace din Bucuresci, prin carȃ capitole s'aũ și stabilit nouele hotare dintre ambele Imperii. Convenȃiunea de la Akkerman a dat apoi privilegiũ unui nou rȃsboiũ, care s'a sfȃrșit la 1829 prin Tractatul de pace subscris la Adrianopole.

Dincolo de grȃdina publicǎ, pe malul limanului, Rușii aũ construit la 1838 nisce vaste cazarme, carȃ însă acum reprezintǎ adevȃrate ruine. În apropiere de aceste ruine, chiar pe malul limanului, curge de sub stȃncǎ, un alt renumit izvor de apǎ cristalinǎ, numit *izvorul Sfintei Paraschiva*. Locuitorii sunt convinși despre marile calitȃți terapeutice ale acestui izvor. Despre el ni s'a povestit urmȃtoarea legendǎ:

«De mult, de fōrte mult, pe cȃnd pe aci mișuiaũ hordele tȃtȃresci, o bandǎ de Tȃtari a pus mȃna pe o fatǎ de o frumuseȃ mare, care se numia Paraschiva. Prisoniera a fost vȃndutǎ în haremul unui Pașǎ din Akkerman. Pașǎ, cum a

(1) La 1562—1564, dupǎ Kogȃlniceanu, a domnit Ioan Vodǎ.

(2) Colonelul Cornilovici, în manuscrisul sȃu, scrie cȃ mōștele Sfințului Ioan cel nou aũ fost transportate în secolul XVIII, dupǎ porunca lui Iosif II.

vădut acea fată, a cădut fărmecat de atâta frumusețe și a voit s'o înduplece cu fel de fel de daruri scumpe ca să-i fie de nevastă. Dar totul a fost în zadar, fata n'a voit să se facă cadână. Atunci Pașa a turbat de mânie și într'o noapte a voit s'o ieă cu sila, însă fata a isbutit să fugă din harem. Soldații trimiși ca s'o prință au găsit-o pe malul limanului și, când erau să pue mâna pe dînsa, ea s'a prefăcut într'un isvor.»

Orașul Akkerman progresază din an în an; cauza principală a propășirii sale sunt renumitele vinuri din podgoriile ce-l încunjură. Aceste vii sunt astăzi atacate de filoxeră. De altă parte, coloniile germane, cu gospodăria lor model, dau un foarte bun exemplu, iar pescuitul în apele limanului este o bogată ramură de activitate pentru populațiune.

Comerciul de export al orașului a pierdut de mult deja vechia sa importanță; ca port, el a fost învins de Odesa, din cauza împuținării apelor Nistrului, iar guvernul rus nu face absolut nimic pentru a redă acestui vechi oraș valoarea sa naturală.

Comerciul din lăuntru al orașului se mărginește la dîile de tîrg, care se ține de două ori pe săptămână, Lunea și Vineria. Iarmarocul cel mare se face odată pe an, pe la 6—22 Decembre.

Activitatea manufacturală a orașului e circumscrisă în trei usine pentru topirea seului. Sunt în oraș și două fabrici de tutun, o fabrică de cărămidă și mai multe ateliere de olărie ordinară. Ramura principală a activității economice este *viticultura*.

Viile de aci au fost renumite, precum am mai dis, chiar în antichitate. Aceste vii sunt sădite pe un pămînt năsipos, despărțite prin alee de duși, nuc, caiși, vișini și încunjurate cu garduri vii făcute din planta *arenaria*. Dușii se cultivateau aci altă dată pentru *borangie*, dar acum această cultură casnică a decădut din cauza rapacității Evreilor.

Cele dintăii vii ce s'au sădit lângă Akkerman au fost cultivate încă de Genovesi, cari, precum se scie, au fost buni viticultori. (1)

Apoi Turcii și Tătarii aveau mare venerațiune pentru toate

(1) Keppen, Strucoff și Kraschewsky.

plantele cultivate de om, ceea ce dovedesc *tapii*, cu cari Hanii protegiau pe viticultorii creștini. În secolul XVIII Clemans, călătorind prin Bugéc, amintesc în descrierea călătoriei sale despre frumoșele și întinsele vii ce cultivau Tătarii la Akkerman. (1)

După luarea Basarabiei la 1812, Rușii au constatat existența împrejurul Akermanului a 1.994 vii părăsite de Turci. Pentru o parte din aceste vii s'au presintat apoi *tapii* de către particulari și guvernul rus a cedat proprietatea lor acestor particulari, iar peste 540 de vii s'a declarat proprietar statul. Aceste din urmă vii au fost încet cu încetul distruse.

Pe la 1825 guvernul rus a atras în fine atențiunea *oberforschmeisterului* Basarabiei, Comitelui Paravicini, asupra viilor din Akkerman, și de atunci administrațiunea locală a făcut câte ceva pentru viile statului rămase nedistruse.

În zilele noastre, județul Akkerman produce anual peste 220—300.000 vedre vin negru și alb. Vinurile negre se vînd la Odesa, Pultava, Charcoff sub denumirea de Bordeaux; de la 1889, aceste vinuri și-au găsit debușeu și în Europa. Prețul mediu pe loc și fără vas variază de la 1½—2½, ruble vadra.

Marca orașului Akerman, întărită prin *ukazul* imperial cu data de 2 Aprilie 1826, este: *pe câmp roșu o ramură de viță*.

Bender.

Orașul Bender, capitala județului cu același nume, este așezat pe malul rîului Nistru, la depărtare de 80 kilometri în sus de gurile și limanul rîului. Pozițiunea sa geografică se află sub 46° 51' latitud. nordică și 47° 16' longit. de la Răsărit.

Orașul modern se compune din șese cartiere și anume: cartierul propriu zis al orașului, care este construit pe un platoū în apropiere de Nistru,— pe acest loc altă dată există *caravan-sarai*, — cartierele *Priteagailovca*, *Lipcani*, *Borisovca*, *Hisca* și *Cetatea*.

Printre cetățile întemeiate în Basarabia de către Genovesi, a existat altă dată și renumita cetate *Tihin* sau *Tiglina*, numită de Slavi și *Tihinia*.

(1) *Călătoria prin Bugéc la 1768*, traduc. în limba rusă, Клеманъ, St. Petersburg 1783, p. 142.

Istoricii ruși ca Batiuşcoff, Nakko și alții, pentru a evita cestiunea privitoare la dreptul istoric al nămului nostru asupra Basarabiei, tăgăduiesc faptul că, după desființarea domniei genoveze, Tiglin a fost ocupat de Moldoveni și numai în secolul XVI, după mărtea lui Ștefan-cel-Mare, a cădut în mânilor Turcilor. Istoricii oficioși ai Rusiei trec cu tăcerea peste luptele crâncene al marelui Domn al Moldovei cu Baiazet, peste lupta de la Valea-Albă și Vaslui, și se mărginesc a declară cum că după ce Mahomet II a luat Cafa, Turcii au ocupat și Cetatea-Albă și Tiglina.

Cetatea Tiglina ocupată de Turci a fost numită de ei *Bender*, ceea ce semnifică în limba turcă «așa voesc». (1) Turcii deă pe la 1708 au întărit vechia cetate genovesă, făcând din ea, împreună cu Cetatea-Albă și cetatea de la Hotin, o linie de apărare în contra Rusiei, a Cazacilor și a Poloniei.

Pentru întreținerea cetății Bender, Turcii, după obiceiul lor, au întemeiat aci o rață saă zonă, care cuprindea mai multe sate menite a servi la întreținerea garnisonei; aceste sate fură numite *raiaua Benderului*. Zona întrăgă a fost pusă sub administrațiunea unui Pașă, care în același timp eră și comandantul cetății.

Pe timpul rășboiului Rusiei cu Imperiul Otoman, cetatea Bender a fost bătută de trei ori de Ruși: întâia dată la 1770 în ziua de 17 Septembrie. După diferite isvóre militare rusesci, cetatea aveă pe atunci dece bastioane, din cari două spre Nistru, iar opt încunjurate cu o rîpă adincă, având părății zidiți cu pără (escarp și contra-escarp). Întrăga linie de apărare aveă lungime de 1.600 stinjenî. Cetatea aveă șese porți de pără și patru poduri, cari se ridicău. În lăuntru fortăreței se află o altă cetate, zidită de pără și construită încă de Genovesi. Acastă din urmă cetate aveă opt turnuri și eră încunjurată de un val. Afară de acesta, în curtea cetății mai eraă palatul comandantului, cazarmele și alte edificii. (2) După Tractatul de pace de la Kuciuk-Kainargi, Turcii au reocupat din nou Benderul. Pentru a doua oră cetatea a fost bătută de Ruși la 1789, iar după Tractatul de pace de la Iași la 1791 a fost din nou ocupată de Turci. În fine pentru a treia

(1) *Записки Общ. Ист. и дресн*, II., p 806.

(2) Manuscriptul Cornilovici și formularul cetății Bender.

oră cetatea Bender, împreună cu partea Moldovei dintre Prut și Nistru, a căzut în puterea Rușilor după războiul de la 1812. (Fig. 11.) (1)

Trecutul istoric al Benderului are mai multe pagini de un interes excepțional pentru istoria nămului nostru. Legenda poporului pretinde chiar că tocmai pe acolo Impăratul Traian a construit un pod peste Nistru.

După ce Turcii au ocupat vechia cetate a Moldovei, adică pe la 1595, Domnul Moldovei Bogdan s'a încercat a gonî pe păgânî, dar a fost respins de hordele numeroase ale lui Mir-Ahmet. Apoi pe la 1684 Hatmanul Cazacilor Cunitski saü Conașca, cum îl numia poporul, a trecut Nistrul și, unindu-se cu Moldovenii în contra Turcilor, a isbutit să pue mîna pe o parte din întăririle cetății.

Pe la 1770 Hanul Tătarilor Crîm-Ghirei a vizitat cetatea Bender.

Primirea solemnă ce s'a făcut acestai Han este descrisă de către Baronul Todt. (2)

(1) *Formularul cetății Bender și memoriile Generalului Bogdanovici* despre campania lui Rumeanțeff și Suvaroff. Gravura noastră represintă o parte din cetatea Bender în planul al doilea, iar în planul întâiu este desemnat episodul zilei de 4 Novembre 1789, când demnitarii turci au închinat cetatea comandantului suprem al armatei ruse.

În fruntea acestora, șede pe un scaun favoritul Impărătesei Ecaterina, Principele Poteomkin.

Gravura noastră în miniatură este scosă după un desen săpat pe o scândură de aramă de către gravorul Schütz în anul 1790 și care aparține acum d-lui P. Dașcoff.

(2) «La o depărtare ôre-care de oraș Hanul tătäresc din Crimea a fost întîmpinat de către Vizir, care, apropiându-se de Han, s'a scoborit de pe cal și a voit să-l introducă în cetate, mergînd pe jos și fiind de căpăstru calul, pe care eră călare Hanul. Crîm-Ghirei a refuzat această onôie și a silit, după multă ceremonie, pe Vizirul să încalice.

«Plecând apoi mai departe și ajungînd la malul Nistrului, Hanul a observat cum că pentru trecerea sa s'a făcut peste ghéță un fel de pod. Invitat să trecă podul, Crîm-Ghirei, dînd din cap, a zis: «Am un obicei mult mai bun de a trece rîuri!» și zicînd aceste cuvinte a și dat drum calului peste ghéță în fuga mare, invitând pe Vizir să-l urmeze.

«Calul se scoborî pe ghéță, care, fiind subțire, crăpă sub copitele sale, dar Hanul cu suita a isbutit totuși să trecă riul fără vre-un accident. Vizirul, neavînd acum ce face, l'a urmat cu frică mare, mirându-se că nu s'au înecat cu toții în Nistru.» (*Craschewski*, VIII, p. 235.)

Din toate amintirile istorice privitoare la oraşul Bender, cea mai dramatică este incontestabil episodul privitor la Carol XII, care a locuit mai multe luni vestita cetate. Până acum încă se poate vedea lângă Varniţa, sătuleţ ce se află la depărtare ca de vre-o trei kilometri de cetate, locul unde a fost lagărul Regelui Suediei. Carol XII, în retragerea sa din anul 1709, după învingerea ce a suferit sub Pultava, a mers spre Ociacoff şi de acolo la Bender. Locul de lagăr ce şi-au ales Suedezii se află într-o vale şi legenda rutână dice cum că aci tocmai a murit valorosul Hatman al Caza-cilor Mazepa; asemenea tot aci s'a întâlnit cu Carol XII şi detronatul Rege al Poloniei Stanislas Lescinski.

Locuitorii cred cum că în acea vale sunt ascunse comori nestimate.

Primit de Turci ca un aliat, Carol XII a petrecut la Bender mai multe luni, voind a reîncepe războiul cu Rusia. La 1712 Sultanul Achmed III a propus Regelui Suediei să plece neturburat în ţera sa, dar propunerea Padişahului n'a fost primită, şi atunci Sultanul a dat un firman prin care invită pe Carol XII să iasă din cetatea Bender. Aflând că Turcii au de gând să-l scoată din cetate cu sila, vitézul Rege, cu trei sute de ostaşi ce mai avea, a ţinut pept la 20.000 Tătari, cari asediază cetatea. Firesce ca la urma urmelor Suedezii au fost învinşi şi Regele lor a fost luat în plean.

Turcii au expediat pe prizonierul lor la cetatea Demirton; de aci Regele Carol XII a plecat în fine la Stralsund în Pomerania.

La 1801, în luna Martie, cetatea Bender a suferit mult din cauza unei grozave exploziuni a trei-şeci de care cu praf de puşcă, cari se transportau din Ismail. O parte din cetate a căzut în ruine, omorând multă lume.

Oraşul Bender este aşezat tocmai jos pe malul Nistrului, într-o vale descoperită şi plană. Imprejurimile oraşului sunt acoperite cu vii şi livezi.

Suprafaţa oraşului este de 5.870 deseatine, 571 stinjeni, din cari peste 3.000 deseatine sunt sub esplanada cetăţii şi peste 1000 deseatine sub vii.

La 1860 oraşul Bender avea o populaţiune de 21.538 locuitori de ambe sexe, din cari bărbaţi 13.865 şi femei 7.673.

După religieune, acéastă poporațiune se împărția:

CONFESIUNI	BĂRBAȚI	FEMEI
Ortodoxi. .	10.811	4 998
Schismatici ruși	565	491
Catolici. .	299	41
Protestanți. .	20	3
Evrei .	2.170	2.140

După recensămîntul făcut la 1892, poporațiunea orașului Bender s'a constatat a fi de 45.908. Din acest total Evreii sunt acum în număr de 22.000 suflete de ambe sexe.

După *clase* (soslovie), poporațiunea se împarte în următorul mod :

C L A S E	BĂRBAȚI	FEMEI
Nobili ereditari .	25	20
» individuali.	74	61
Clerul ortodox	122	120
» evreu	8	8
Comercianți.	444	418
Meseriași .	185	65
Militari .	4.011	—

Restul poporațiunii e înscris în rubrica țîrgoveți, agricultori și diverse (raznocinți).

Crescerea naturală a poporațiunii orașului în termin mediu pe an este următoarea: Se nasce pe an 1 prunc la 31,4 locuitori; mîore pe an 1 om din 35 locuitori; la o sută băeți se nasc 87,4 fete.

Orașul Bender se compune din 2.388 case, din cari 122 sunt în incinta cetății.

Din edificiile publice ce posedă orașul, mai întâiu următoarele biserici atrag privirea visitorului: biserica ortodoxă a Sf. Alexandru Newski, construită pe la 1833 în incinta ce-

tătil; catedrala cu hramul Schimbarea Domnului la faţă. Biserica acésta are trei mese sfinte şi anume una cu hramul Schimbării la faţă, alta cu hramul Adormirii şi a treia cu hramul Sf. Nicolae. Catedrala a fost zidită la 1825.

Edificiile statului sunt numai două, un foişor de foc şi nisce cazarme cu temniţă.

Activitatea industrială şi comercială a oraşului în zilele noastre e aprópe nulă, deşi poziţiunea Benderului e cât se póte de avantagiósă, oraşul fiind aşezat pe malul unui rîu navigabil şi avînd două artere de cale ferată, din carî una îl légă cu Chişineul spre apus şi cu Odesa spre resărit, iar alta merge la Reni de pe Dunăre.

Stagnaţiunea şi amorţela în care zace Benderul aú de causă pe Evrei, carî aú monopolisat totul în mînilor. Rutinari din fire, inculţi şi habotnici, ei se mărginesc în specularea populaţiunii prin camătă, cărciumărit şi micul negoţ de bălciuri.

Oraşul Bender n'are absolut nici un debarcader pe Nistru. În zilele de tîrg comercianţii străini nu vin din cauza *cahalului* evreesc, care deţine în mînilor sale atît administraţiunea, cât şi primăria (duma).

Ca fabrici există la Bender o fabrică de lumînări de seú, trei tăbăcării, o fabrică de cărămidă şi câte-va manufacturi de tutun.

Marca oraşului Bender, precum şi a judeţului, este: un scut despărţit în două; pe câmpul superior e desemnat cu aur un vultur cu două capete, ţinînd în ghiare fulgerul, ale cărui săgeţi sunt îndreptate în jos; pe peptul paserei e zugrăvit Sf. Gheorghe; în câmpul inferior, de colóre neárá, stă culcat un leú. Acest leú, explică heraldiştii ruşi, amintesce pe Carol XII, biruit de Ruşi la Pultava. Scutul oraşului Bender, după afirmaţiunea unora, este opera personală a Impăratului Nicolae I.

Bălţi.

Bălţi sunt capitala judeţului cu acelaşi nume, care însă se mai numesce şi judeţul Iaşi. Oraşul e situat sub 47°45'49", 7 latitudine nordică şi 47°55' long. de la Răsărit. Construit tocmai în fundul văiei Reutului, şi anume la gura Rîuleţului

seliştea oraşului este proprietatea familiei Catargi şi Calmuţchi.

Ruşii în scrierile lor despre Basarabia scriu cuvîntul Bălţi cu *ѣ*, crezînd cum că acest cuvînt se derivă din cuvîntul slav *бѣлѣ*, alb.

Invederat că această părere a Ruşilor e cu totul greşită; cuvîntul Bălţi provine direct de la *baltă*, ceea ce se explică prin faptul că valea Reutului e foarte băltoasă.

Pe timpul domniei pămîntene, Bălţi nu era comună urbană, nici măcar tirguşor, şi în locul actualului oraş era, un mic sătuleţ înămolit în nisce bălţi. O simplă împrejurare a făcut ca acest sat foarte rău aşezat să fie transformat în oraş capitală de judeţ.

La 1818, în ziua de 19 Aprilie, Impăratul Alexandru I, venind din spre Hotin şi mergînd la Chişineu, a fost nevoit să inopteze la Bălţi, unde s'a înămolit grăua trăsura imperială. Aci i-a sosit scire despre nascerea nepotului său Alexandru II şi, în amintirea acestui eveniment de familie, dînsul a dat satului Bălţi prerogativele unei comune urbane.

Noul oraş, aşezat tocmai la mijlocul platoului dintre Nistru şi Prut, a devenit în curînd un centru de comerţ pentru nordul Basarabiei.

Imprejurimile oraşului Bălţi sunt puţin pitoresci şi foarte triste. Nici un arbore, nici o liveadă, afară de parcul familiei Catargi, nu înveseleşte priveliştea. Oraşul are strade strîmte nepavate, noroioase toamna, băltoase érna şi pline de praf vară; o jumătate din oraş, anume cea centrală, se compune din dughenievreesci, cărciume, hanuri—töte construite apröpe sub acelaşi acoperiş colosal. Tömma, pe la Novembre, şi apoi în primăvară, întregul oraş se cufundă, cu strade cu tot, într'o mlaştină pestilentă, care exală friguri palustre din cele mai resistente. Aceste friguri decimă populaţiunea şi renumeletrist de *cuibul frigurilor* se potriveşte minunat oraşului Bălţi.

Suprafaţa oraşului e de 1.356 deseatine şi 1.098 stîngenî, din cari 300 deseatine sunt păşune.

Popolaţiunea Bălţilor, după recensămîntul din anul 1892, s'a constatat a fi de 11.118 locuitori, din cari 5.968 bărbaţi şi 5.130 femei.

După confesiuni, această populațiune se împarte în următorul mod :

	Bărbați	Femei
Ortodoxi	1.641	1.089
Catolici	74	55
Armeni	125	100
Ruși (sectanți)	111	100
Evrei	3.600	3.543

După clase (*soslovie*), populațiunea se compune din :

Nobili de nascere	116	126
» individuali.	204	248
Clerul ortodox	12	11
catolic	1	--
armen	2	--
evreu.	3	2
Comercianți	745	620

Restul populațiunii sunt țigoveți (mesciane).

După datele statistice oficiale, populațiunea orașului nu crește de loc pe cale naturală, de ôre-ce mortalitatea e în termin mediu de 1: 29 de locuitori și nasterile asemenea de 1: 29 de locuitori.

Orașul Bălți numără peste 2.016 case, din cari abia 80 sunt de zid, iar restul de paiantă și lemn. Edificii publice sunt trei: un spital militar pentru 160 paturi, temnița și casarma cu magasiile intendenței. Tôte aceste edificii sunt într'o stare miserabilă.

Orașul posedă o singură biserică ortodoxă, una catolică, una sectantă rusescă, o sinagogă și 7 case de rugăciune evreesci, 25 dugheni de pétră și 265 prăvălii de scânduri.

Construcțiunii solide și moderne orașul n'are decât casele familiei Catargi și un mare pod de pétră peste riul Reut.

Biserica ortodoxă din Bălți a fost construită de către Gheorghe Panaioti pe la 1795. Planul bisericei l'a făcut talentatul architect Weisman, după modelul bisericilor catolice din Galiția. Iconostasul, compus din fôrte frumoșe icône, este opera măiastră a pictorului nostru Eustafie, care a fost adus de la Iași la Bălți încă de către Principele Potiomkin.

Cu tôte bălțile ce încunjură orașul, cu tótă defectuositatea

drumurilor de comunicațiune, cu grósница șosea pururea înomolită în stratul lutos al solului, Bălți până acum încă au un rol în comerțul cu vite. Sunt nu mai puțin de 11 iarmaróce pe an, când se adună la Bălți mare număr de negustori de vite. Iată datele acestor iarmaróce : 2 Februarie, 3 Martie, în septémâna întâia a Postului mare, 28 Mai, 24 Iunie, 20 Iulie, 6 August, 8 Septembre, 15 Octobre, 26 Novembre și 20 Decembre. Daraveri destul de mari se fac cu cai și cu vitele mari, cari se exportéză în Austria.

În ultimii ani însă comerțul a început să scadă, atât din cauza lipsei de export, cât și din cauză că crescerea vitelor în Basarabia a degenerat mult.

Marca orașului Bălți, precum și a întregului județ Iași, a fost întemeiată printr'un ukaz imperial la 1826. Ea reprezintă : pe câmp roșu un cap de cal. Despre stabilirea desemnului, jurnalul ministerial se explică în următorul mod : *«Marca veche a ținutului Iași reprezintă pe un cal întreg, dar de óre-ce până acum numai o parte din acest județ s'a alipit la Imperiú, apoi, în amintirea acestei despărțiri în două, s'a fixat noul desemn, care reprezintă numai capul animalului trunchiat.»* (1)

Explicarea heraldică nu cere alte comentarii ! Limpede și lămurit.

Orheiú.

Capitala județului Orheiú este așezată pe malul stâng al râului Reut ; posițiunea sa geografică cade sub 47°22' latitudine nordică și 46°29' longitudine de la Răsărit.

Actualul Orheiú e un orașel trist, posomorît, murdar și plin de Evrei saraci ; seliștea orașului aparține acum doi, trei ani d-nei Aristița Pangelos, care a murit nebună la Chișineú.

Orașul este zidit în apropiere de antica cetate dacă *Petrovada*, ale căreia ruine Orhenii le numesc până acum «vechiul Orheiú». Rămășițele antice ale cetății au fost explorate de arheologii Ruși și se compun din nisce ruine ce se află printre stânci, precum și din subterane, în cari s'au găsit monete antice. (2)

(1) Полное собраніе Законовъ, I, No. 232.

(2) Записки общества. Ист. и оревн., II, p. 808, articole de d-l Stamatii.

Pe la finele secolului XIII și la începutul secolului XIV, Orheiul a fost reședința serdarilor Basarabî. Pe atunci Orheiul erà bine cunoscut Cazacilor Zaporogî sub nume de *Irgheef* (1), iar Rușii îl cunoscEAU sub numele de *Orîga*. Istoria orașului e de alt-fel bine cunoscută, după cronicarii noștri, cari mereu pomenesc în cronicile lor despre Orhei și Orheieni.

La începutul secolului nostru Orheiul erà un orașel neînsemnat, încunjurat de păduri seculare, vii și livezi. La 1836 guvernul rus l'a înălțat la rangul de capitală a județului și, imediat după această favoare, orașelul a fost inundat de puhoiul Evreilor, ce a curs spre el din Podolia. Evreii au transformat frumosul oraș român într'un tîrgușor murdar și insalubru.

Un șir lung de incendii, de cari a suferit apoi orașul, nu i-au folosit întru nimic; din mormanele de cenușă el pururea se ridică mai sărac și mai murdar. Stradele sale sunt înguste, nepavate, noroioase.

Orheiul posedă de alt-fel tot ce trebuie pentru a deveni în viitor un oraș avut și plin de activitate. Capitală a unui județ, el se află în fruntea celui mai avut și bine înzestrat județ din Basarabia; pămînt fertil, păduri întinse, deși negrijite și rău gospodărite, apă abundentă, o arteră mare de comunicațiune între Chișineu și Noua-Suliță. Dar cu toate acestea, mulțumită unei administrațiuni străine și unui regim politic care ucide inițiativa privată, Orheiul depere, părăsit.

Suprafața orașului Orhei e de 1.282 deseatine, 650 stîmjenî, din cari sub seliște sunt abia 400 deseatine, iar restul sub islaz și maidane.

Pe domeniul orașului se află și délul *Ivanos*, din care se extrage var minunat. Peste o mie de stîmjenî cubici de acest var se exporteză din Orhei, fiind întrebuințat pentru construcțiuni în Basarabia. Délul *Ivanos* se dă de primărie în arendă unor Evrei, cari plătesc comunei 15.000 ruble anual.

Poporațiunea orașului, după recensămîntul din anul 1892, este de 7.340 locuitori de ambe sexe, din cari 3.500 bărbați și 3.840 femei.

(1) Costamaroff, *Запорожская Сечь*.

**Piciorul unei colóne cu inscripțiune latinescă din anul 201,
găsită lângă Akkerman în anul 1890. Se află acum la Museul din
Odesa.**

După confesiuni, această populațiune se împarte în :

CONFESIUNI	BĂRBAȚI	FEMEI
Ortodoxi .	980	667
Ruși sectanți (1) .	71	75
Catolici .	19	11
Armeni .	51	71
Evrei .	3.208	2.997

După clase (soslovii), populațiunea se compune din:

C L A S E	BĂRBAȚI	FEMEI
Nobili ereditari . .	19	11
» individuali .	17	5
Clerul ortodox . .	14	14
» armén .	1	2
» evreu .	16	9
Comercianți .	450	286

Restul populațiunii sunt *mesciane* (tîrgoveți).

După datele statistice oficiale, reese că în Orheiū se nasc pe an în termin mediu 209 copii, adecă vine câte un născut pentru 20 locuitori pe an.

De altă parte mortalitatea anuală fiind în termin mediu de 136 înși, ceea ce dă câte 1 mort pentru 32 locuitori, prin urmare sporul în creșterea normală este de 76 pentru totalul populațiunii orașului pe an.

Numărul caselor este de 762. Tóte casele sunt construite de pîtră calcară, care se extrage din nisce cariere din apropierea orașului.

(1) În general vorbind, Ruși sectanți locuiesc în Basarabia prin orașe și lângă orașe și tîrgușóre. Numărul lor se urcă aproximativ până la 20.000 suflete. În număr mai mare ei locuiesc în județele: Ismail, 9.000 ómeni; Hotin, 3.000; Bender, 2.000; Soroca, 1.500; Orheiū, 600; Akkerman, 300; Bălți (jud.), 200; lângă Chișineu și în Chișineu 1.200. Кашинер. En. Бѣд. 1890, No. 14—15, p. 628.

Oraşul posedă două biserici ortodoxe, o biserică armenescă, o sinagogă şi mai multe case de rugăciune evreesci.

Biserica catedrală a oraşului cu hramul Sf. Dimitrie a fost zidită de către Vasile Lupu, Domnul Moldovei (1), pe la 1636—52. De-asupra uşei de intrare s'a păstrat până acum următoarea inscripţiune în limba slavă :

«Изволением Отца и съ поспешением Сына и свръшением Свя-
таго Духа нача и създа съ храмъ въ имѣ святаго славнаго вели-
каго мученика мироточиваго Димитрие чудотворе Io Басиліе воевод
«Божьѣ милостію» господаръ земле Молдавской и госнож ег Тодосіа и
«чад ихъ Ioан воевода».

Adecă : «*Ou voia Tatălui, ajutorul Fiului şi săvîrşirea Sf. Duh, a început şi a zidit această biserică în numele sfintului slăvit şi mare martir Dimitrie făcător de minuni, Io Vasile Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al Moldovei, şi Domniţa Sa Tedosia şi fiul lor Ioan Voevod.*» (Fig. 12.)

Anul de pe inscripţiune e şters cu desăvîrşire şi ilisibil.

Biserica acésta nu posedă ceva deosebit în architectura sa, iar în lăuntru are multe icône frumoşe şi, între cele sfinte, o cruce de lemn foarte veche. Acéastă cruce e obiectul unei mari veneraţiuni a enoriaşilor. Se dice de către bătrâni, cari ar fi auđit la rîndul lor de la părinţi, cum că pe timpul Tătarilor, când locuitorii s'aũ închis în biserică, sf. cruce a fost străpunsă de mai multe sulişte tătaresci şi a cădut jos; ridicată, ea a fost ascunsă în podul bisericeii până pe la 1848, când în fine a fost din nou scóasă din pulbere şi pusă într'un scrin cu gémuri.

Oraşul Orheiũ numără peste 149 prăvălii. Activitatea sa comercială e neînsemnată. Afară de var, nu există altă producţiune locală ; tăbăcăria, confecţiunea lumînărilor de seũ, cu cari altă dată se îndeletniciau locuitorii, astăzi aũ dispărut.

Orheiul are o singură şcoală publică primară.

Marca oraşului, precum şi a judeţului, întărită la 1826, este următoarea : pe câmp albastru un arbore. (2)

(1) D-l Nakko, istoricul muscălesc al Basarabiei, scrie în cartea sa că biserica acésta a fost zidită de Stefan-cel-Mare; aceeaşi greşelă o face şi d-l Zasciuc. Ambii de sigur că n'aũ şciut despre existenţa inscripţiunii.

(2) *Полное Собр. Законовъ*, I, No. 232.

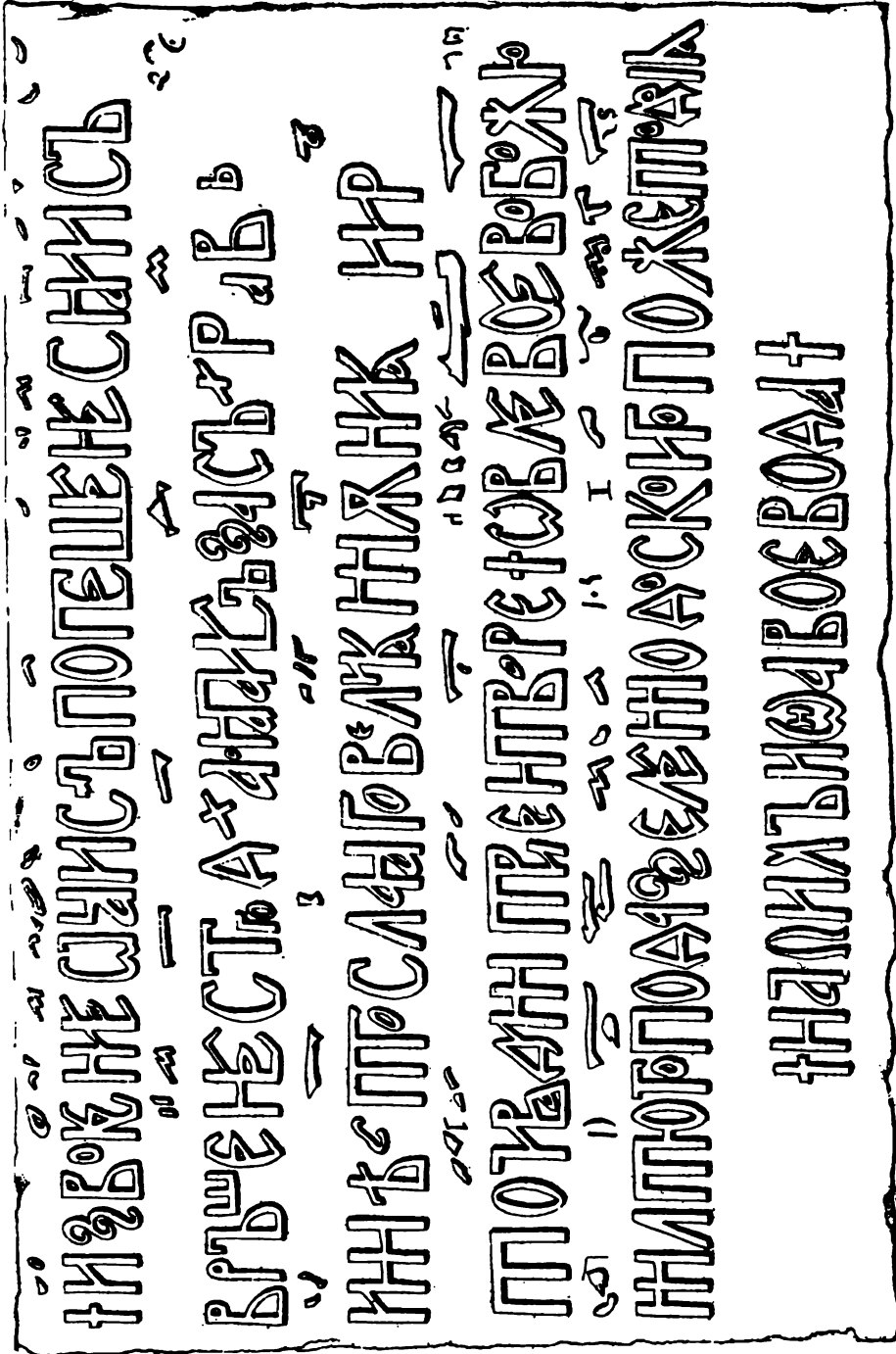

Fig. 12. — Inscricțiunea de la biserica Sf. Dimitrie din Orhei.

Soroca.

Oraşul Soroca este aşezat lângă Nistru, într'o vale adîncă, care face parte propriu zis din malul drept al rîului. Posiţiunea geografică a oraşului cade sub 48°36' latitud. nordică şi 46° longit. de la Răsărit.

O călătorie mai pitorescă prin Basarabia nici că se pôte face, decît alegînd şoséua cea mare dintre Bălţi şi Soroca. Drumul merge mereu de-alungul văiei Reutului. Intrégă acéstă vale e de o fertilitate uimitóre: la drépta şi la stînga şoselei, cît pôte cuprinde ochiul, se întind lanuri cu bucate suculente; în apropiere de Soroca priveleştea se schimbă, peisagele ce se desfăşură amintesc ai-doma locurile cele mai pitoresci de pe Rin sau Elba. Malurile Nistrului se ridică trufaşe, acoperite aci cu păduri, colo cu stînci uriaşe de granit; mai departe, spre vale, şoséua şerpuesce sub umbra pădurilor seculare, a căror maiestósă tăcere e intreruptă de sgomotul isvórelor ce curg spre Nistru. Urcând în fine cel de pe urmă dél, şoséua se îndréptă de-alungul Nistrului, care în zigzaguri îşi sfredelesce printre stînci albia sa maiestósă.

Oraşul Soroca posedă o climă superbă; apele Nistrului îi dau peşcele cel mai delicat, ca cega şi nisetrul, icre próspete etc., grădinile şi viile sale sunt vestite, câmpiile ce-l încun-gióră sunt din cele mai blagoslovite din Basarabia

Partea veche a oraşului este locuită numai de Evrei. Acéstă parte îşi păstrează înfăţişarea orientală. Din oraşul vechiú, pentru a intra în oraşul nou, e necesar a urcă o stradă cu pantă mare. Tot din oraşul vechiú, urcând o cărare, călătorul ajunge printre stînci uriaşe la nisce peşteri săpate în pétra calcară a muntelui. Aceste peşteri au păstrat până acum înfăţişarea mistică a unor temple antice. Se crede cum că în adevăr suntem aci în faţa unor rămăşite preţioşe ale vechei domnii dace. În aceste locuri se adăpostiau creştinii Daci, fugind de urgia persecuţiunilor lumii păgâne. Bisericile din stîncile de lângă Soroca au conservat până acum nisce subterane cu coridóre, în cari, ca şi în catacombele Romei, se ascundeau creştinii în zile de urgie. Lângă satul *Grădişte*, s'au păstrat chiar şi rămăşiţele unei biserici antice.

Sub domnia Genovesilor pe Marea Négră, oraşul Soroca a fost o *emporie*, cunoscută sub numele de *Olchionia*. (1) Aci Genovesii aveau întrepositele lor de marfă, aci de asemenea se adunau bucatele, lâna, etc., ce ei aduceau din Podolia. Olchionia pe aceste vremuri eră deci o staţiune în-tărită pe drumul dintre Moncastro şi Sucéva.

După cucerirea Constantinoplei de către Mohamet II, când, sub invasiunea Musulmanilor, s'aû nimicit coloniile italiene de pe Marea Négră, a sunat ultima oră şi pentru Olchionia.

În secolul XV Stefan-cel-Mare a reconstruit vechile întăririi genoveze de la Soroca şi pôte din aceste timpuri tocmai oraşul îşi căpătă şi numele de Soroca (2), de ôre-ce Domnul Moldovei a sorocit un termen pentru ridicarea nouălor întăririi. Oraşul Soroca, ca punctul cel mai expus din spre răsărit, în trecutul său istoric a fost pururea arena celor mai gróznice invasiuni. Aci, la picioréle zidurilor sale, se desfăşurau răsbóiele cele crude şi sângeróse dintre Polonia şi Turcia, dintre Tătari, Moldoveni şi Cazaci.

În anii 1634—54 Hatmanul Zaporogilor Bogdan Chmelnitski, pentru că Lupu-Vodă i-a refusat mâna fiicei sale Ruxandra' cerută de soţie pentru Timuş, fiul Hatmanului, a prădat şi devastat Soroca.

Mai târziu Soroca a fost pentru a doua ôră prădată de Valachi, cari goniră pe Lupu-Vodă şi-l siliră a fugi la Cihirin. La 1654 Timuş Chmelnitski, în fruntea a 8.000 Cazaci, a ocupat Soroca, a risipit pe inimi şi a redat lui Lupu socrul său, tronul Moldovei.

La 1692 Soroca a fost ocupată de Poloni, cari s'aû apêrat aci în contra lui Mustafa-Paşa.

La 1711 Petru-cel-Mare, trecând cu armata spre Prut, a ocupat Soroca, măcelărind pe locuitorii săi. La Prut Ţarul

(1) *Weltman*, p. 88; — *Stamatti*, *Замисли Общ. истор. и дресс.*, II; — *Can-temir*, *Cron. Mold.*

(2) C. Chanatski, *Одесский Вѣстникъ* din 1859, No. 61, serie următóarele: În alte timpuri locuitorii săraci prizonişi de Tătari se ascundeau prin codrii şi stâncile de pe malul Nistrului. Aci s'aû format apoi nisce schituri, şi vechile ruine genoveze serviau de adăpost. Locuitorii învecinaţi ôiceau acestor fugari *saraci*, de aci şi seliştea lor a fost numită *Saraca*.

a fost bătut de Turci și a fost silit să accepte cele mai rușinoase condițiuni de pace pentru a nu fi luat în plean.

La 1738 Soroca a căzut prada lui Cannist din Mirgorod, care a ars o.

Actualul oraș Soroca se află așezat în mijlocul unui județ poporat și industrial.

Suprafața orașului este de 2.036 deseatine, 1.168 stinjeni, din cari $\frac{1}{4}$ sunt sub pășune, stânci și maidanuri; populațiunea orașului, după recensămîntul din anul 1892, eră de 12.118 locuitori, din cari bărbați 6.095 și femei 6.023.

După confesiuni, populațiunea se împarte în:

CONFESIUNI	BĂRBAȚI	FEMEI
Ortodoxi .	3.500	3.076
Catolici .	15	21
Armeni	43	?
Evrei .	2.700	2.763

După clase (soslovie), populațiunea acésta se compune din :

Nobili ereditari	36
» individuali	10
Clerul ortodox .	19
» evreu	7
Comercianți	913

Restul populațiunii sunt tîrgoveți (mesciane).

Din studiul tabelelor statistice oficiale, atât ale Statului, cât și ale *Zemstvourilor* pentru mișcarea populațiunii orașului Soroca pe anii 1889—1892, reese că în termin mediu se nasc pe an 215 copii, ceea ce face un prunc pentru 23,4 locuitori; mor pe an în termin mediu 160 inși, adică 1 pentru 313 locuitori.

Aceste două medii demonstrează că Soroca se bucură de o climă sănătoasă și că sănătatea publică este păzită acolo de împrejurări naturale fericite.

Soroca posedă 1.780 case, o biserică ortodoxă, o sinagogă și 16 case de rugăciune evreesci. Fiind așezat pe malul Nistrului, orașul, cu toate neajunsurile de cari suferă, cu totă administrațiunea rea, totuși încarcă până acum peste 100 de

galere cu bucate, cari se transportă de aci în jos spre Ma-
iaki. Griul este de obicei obiectul principal al negoțului;
cantitatea de griu transportat anual din Soroca se urcă la
respectabila cifră de 50.000 cetverti. (1)

În timpii din urmă s'a concentrat în Soroca mare parte din
industria tutunului din Basarabia. Această industrie, care acum
dece ani luase un mare avânt, tutunurile din Basarabia în-
cepând a concura pe piețele Rusiei cu tutunurile din Caucas
și Crimeea, astăzi a decăzut, din cauza rapacității nehib-
zuite a Evreilor, cari, printr'o exploatare necumpenită a cul-
tivatorului țeran, l'au silit să părăsească cultura acestei plante.

Locuitorii mărginași din Soroca se mai ocupă totuși încă cu
cultura tutunului, dar numai pentru consumațiunea locală.
De la satul *Țipila* întregul județ altă dată se ocupă cu această
indelednicie, vîndînd tutun Evreilor din Soroca, cari îl
asortaî, apoi asortat în păpuși îl vindeau fabricanților din
Odesa, Jitomir, Berdicef, Balta și parte pentru export în
Galiția. Din fabricile rusești, tutunul de calitate superioară
trecea deja în consumațiune sub nume de tutun turcesc; ca-
litatea inferioară se strecură prin Bălți, ca tutun de contra-
bandă, în România. Acum acest comerț a decăzut cu totul.
Un pud (2) de tutun din Țipila se vinde la Odesa cu preț
de 15—20 ruble în foî, iar pe loc țeranul nu capătă de la
Evrei decât mult 2 $\frac{1}{2}$ —3 ruble.

Afară de tutun locuitorii din Soroca se ocupă și cu viile,
iar orașul Soroca posedă împrejurul său peste o sută de
viî, cari produc anual vre-o 10.000 vedre viu. Mai cu sémă
acum câțiva ani a fost renumită via lui d-l Gafencu, cu
vița sa de Bordeaux.

În orașul Soroca se mai fac pe o scară mică *cojôce*, re-
numite altă dată.

Hotin.

Orașul Hotin, capitala județului cu același nume, se află
la marginea extremă a Basarabiei de la mîdă-nópte. Posi-
țiunea sa geografică cade sub 48°23' lat. de la Nord și 44°10'

(1) Cetveric=57.747.668 gallonî=2.623.771.935 litri.

(2) Pud=0,32702 centner.

long. de la Răsărit. Oraşul este aşezat la distanţă de 5 verste (1) de la graniţa austriacă şi la 22 verste de oraşul Podoliei Cameniţa.

Hotinul e construit pe malul drept al Nistrului; acest mal e abrupt, înalt şi se află format din pôlele a două deluri, cari se unesc. Din cauza configuraţiunii solului, oraşul se desparte în patru şi anume: în oraşul central, mahalalele *caţapescă* şi *rusescă*, unde e cetatea, şi mahalaua *Rumna*; a patra parte o formeză cătunul *Cameni-Iar*.

Hotinul e vestit în analele ţerilor romănesci şi letopiseţele noastre pomenesc mereu falnicul său nume.

Intemeiătorul Hotinului, după legenda istorică, fost Cotizon, care a domnit în secolul III după Christos şi a fost ucis de Romanii sub conducerea lui Lentul. Oraşul dac se numia pe atunci *Choşim*, de unde se trage şi actualul său nume.

În ceea ce priveşte cetatea, apoi ea e pur genovesă, ceea ce se dovedeşte perfect prin arhitectura antică a turnului construit pe înălţimea de pe malul Nistrului. Este însă probabil că acest turn făcea altă dată parte din întăririle cari încunjurau staţiunea comercială, precum acesta se observă pretutindenea unde Genovesii îşi aveau factoriile lor pe Marea Năgră.

După domnia genovesă, Hotinul a devenit un oraş însemnat al Moldovei, ceea ce se dovedeşte şi prin faptul că deja la 1459 Stefan IV, Domnul ţerii, încheiase o convenţiune cu Regele Casimir al Poloniei, prin care acesta din urmă se legă de a nu nelinişti pe locuitorii Hotinului, de a nu popri pescuitul şi de a nu împiedica circulaţiunea vaselor în jos pe Nistru. (2)

Stefan-cel-Mare a restaurat vechile întăriri a cetăţii şi a ridicat importanţa oraşului. La 1476, după războiul cu Mahomet II, vitezul Domn s'a retras sub zidurile Hotinului, de unde apoi, după opt ani, iarăşi Orheienii, Codrenii şi cu alţi Moldoveni au dat pept cu gróznicul duşman. După mórtea lui Stefan Turcii au năvălit asupra Moldovei şi au

(1) Versta=700 stinjeni, stinjenul=7 picioare. O versta=0,937398 kilometri.

(2) *Запис. общ. истор. и древн.*, II, p. 805.

ocupat și cetatea Hotinului. (1) În curînd însă au fost siliți a redă Moldovei vechia sa cetate.

La 1563 Despot-Vodă se pregătiă la Hotin pentru război cu Wischnevetski, Hatmanul Cazacilor.

La 1600 Michaiu-Vitezul, învingînd sub Hotin pe Moldoveni, în fruntea cărora era Stefan Movilă, a ocupat cetatea, silind pe Ieremia Movilă să fugă în Polonia. Peste un an după acesta Moldovenii au reocupat cetatea.

În secolul XVII, peripețiile luptelor s'au desfășurat mereu sub zidurile Hotinului, unde au curs șiră de sânge românesc, ce a stropit acest pămînt român. Cetatea Hotin ba trecea în mâinile Polonilor, Cazacilor, Turcilor, ba era reocupată de stăpînișii săi. Așa de pildă la 1617 Hotinul a fost ocupat de Hatmanul Cazacilor Jolehewski, iar la 1621 Polonii au luat cetatea, unde s'au apărut în contra lui Osman, dar la 1650 Hotinul iarăși a fost al Moldovei și în zidurile sale s'a închis Lupu-Vodă, împresurat de Cazacii lui Chmelnitski.

La 1653, după mórtea lui Timuș, ucis sub zidurile Sucevei, Bogdan Chmelnitski a distrus armata lui Cazimir, impresurînd-o lângă Ivanța (sat de lângă Hotin).

La 1673 Hotinul a cădut pradă Turcilor, iar Ioan Sobieski în fruntea a 50.000 de ómeni cît pe aci era să smulgă cetatea din mâinile Turcilor; chemat grabnic la Varsovia pentru a se urcă pe tron, el a părășit cîmpul de bătăie și s'a retras.

La 1674 Turcii, sub comanda Sultanului Mahomet IV, au asediat Camenița, iar cetatea Hotin a fost întórsă Moldovei; armata turcescă, părăsind-o, a trecut în Ucraina și în unire cu Hatmanul Cazacilor Doroșenco a făcut război Rusiei.

La 1689 Ioan Sobeski, Regele Poloniei, voind să silască pe

(1) Există o legendă populară, cunoscută și aci Hotinenilor, după care cetatea Hotin a fost apărută de Domnița Maria, soția lui Stefan-Vodă și fiica lui Radu-Vodă. Pașa, care comandă armata turcă, s'a îndrăgostit de Domniță și i-a propus a deveni soția sa, iar Domnița, prefăcîndu-se că primește, a pus condițiunea ca Turcii să înceteze de a bate cetatea, să ajute la repararea cetății și s'o înarmeze cu guri de foc. Turcii au îndeplinit tóte, și atunci Moldovenii, puind mîna pe cetatea reparată, au început o nouă luptă. Ori-cum însă, vitejii au fost învinși și, înainte de a se retrage armata română, Domnița Maria s'a aruncat de pe ferestra turnului în valurile Nistrului.

Constantin Cantemir a declarat războiul Turcilor, a asediat Hotinul.

La 1711, după fuga lui Dimitrie Cantemir în Rusia, Turcii au ocupat Hotinul, unde au și lăsat o garnisonă. Pentru întreținerea acestei garnisone Poarta a dăruit aproape întregul județ cetății orașului. Domeniul dăruit a fost numit *raiua Hotinului*. Ocupând cetatea, Turcii au reconstruit cu ajutorul inginerilor franceși întăririle sale.

Fig. 13 arată înfățișarea acestei vechi cetăți românești în zilele noastre.

Pe timpul războielor Rusiei cu Turcia, cetatea Hotin a fost de mai multe ori bătută de Muscali. Întâia oară Feldmaresalul rus Minich, asediând cetatea și negăsind în ea decât 765 Turci comandanți de Colciac-Pașa, a luat-o fără mare vătărare de sânge. După tratatul de pace încheiat la Belgrad în anul 1739, Rușii au părăsit cetatea.

La 1768 Sultanul Mustafa III, declarând războiul Rusiei, a concentrat armata turcă lângă Hotin. După un asediu lung, Turcii au remis cetatea Rușilor. Iar după încheierea Tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi din anul 1774, Hotinul a fost din nou ocupat de Turci.

În anul 1787 cetatea a fost iarăși asediată de Ruși, aliați astă dată cu Austriacii, sub comanda Principelui de Coburg. În ziua de 18 Septembrie 1787 armata austriacă a silit în fine pe Turci a capitula și cetatea Hotin cu 167 tunuri și mare cantitate de muniții de război a căzut în mâinile Austriacilor.

La 1788 garnisona austriacă a remis cetatea garnisunei rusești, iar la 1791, după pacea de la Iași, Turcia a reocupat vechea cetate a Moldovei.

La 1806 Rușii sub comanda lui Michelson au asediat Hotinul, Turcii au capitulat, puind ca condițiune liberarea garnisunei cu arme și bagajii. Condițiunea a fost acceptată și armata rusă, fără a fi făcut un singur act vitejesc, a ocupat cetatea. La 1812, după Tratatul din București, Turcii au cedat Rusiei întreaga parte a Moldovei dintre Prut și Nistru și guvernul rus a cucerit acest pământ românesc fără vătărare de sânge, fără jertfe vitejesci. Cetatea Hotin a fost imediat decretată fortăreață de gradul al doilea.

De atunci și până pe la 1850 Rușii restaurară mereu ve-

chile întăririi ale cetății, iar la 1856, după ce o comisiune de ingineri militari a emis părerea că cetatea Hotin, construită într-o infundătură dominată de mai multe înălțimi ce o încunjură, nu corespunde menirii sale, guvernul rus a desființat cetatea.

În trecutul său sbuciumat, Hotinul a fost un oraș frumos și avut; încunjurat cu grădini, el avea și mai multe edificii mari. Acum, firesce, din totă acea splendoră de altă dată nimic n'a mai rămas. Edificiile mari de altă dată au căzut în ruină, grădinile cu pomi și fântânele au dispărut, și în locul unde poporațiunea plină de vlagă ținea pept atâtor dușmani, astăzi locuiesc nisce Evrei săraci, cari, după obiceiul lor, au pângărit Hotinul de altă dată, prefăcându-l într'un murdar târgușor. Și dacă s'ar scula acum din mormîntul său vre-unul din Pașii, cari se resfătau în zidurile vechii cetăți românești și ar vedea Hotinul modern, de sigur că ar plânge pe ruinele sale, precum ar plânge un Maur pe dărămurile Alhambrei.

Actualul Hotin posedă o suprafață de 2.224 deseatine, 880 stinjenî, din cari $\frac{1}{4}$ pămînt se află sub livezi.

Poporațiunea Hotinului după recensămîntul din anul 1892, s'a constatat a fi de 20.283 locuitori, din cari peste 14.000 sunt Evrei.

După clase (soslovie), poporațiunea se împarte în:

Nobili ereditari	81
» individuali	410
Clerul ortodox	127
» armén	2
evreu .	33
Comercianți	1795

Restul poporațiunii sînt mesciane (tîrgoveți).

Din tabelele statisticeî rusești privitoare la mișcarea poporațiunii orașului reese că în termin mediu se nasc pe an peste 416 prunci, ceea ce dă câte un născut pentru 33 locuitori; mor pe an în termin mediu 329 inși, adică unul la 42 locuitori. Diferența decî în plus între născeri și mortalitate este de 87 pe an.

Orașul Hotin posedă 1.982 case, din cari 49 edificii de stat, 3 biserici ortodoxe, una armenescă, una catolică și 12 case evreesci de rugăciuni.

Pozițiunea orașului în apropiere de granița austriacă și

de oraşul Cameniţa face ca viaţa să fie acolo *eftină* şi comodă; de aceea tocmai funcţionarii ruşi din Basarabia şi Podolia, după ce se retrag la pensiune, se stabilesc cu locuinţa la Hotin. Mahalaua *Rumle* e plină de aceşti funcţionari.

Comerţiul şi industria Hotinului sunt nule. Evreii se ocupă mult cu contrabanda.

Marca Hotinului e: pe câmp de aur trei turnuri, din care, cel din mijloc are la vîrf semi-luna, de-asupra căreia sunt atârinate două săbii încrucişate, iar de-asupra săbiilor o cruce de argint.

Ismail.

De la punctul extrem al Basarabiei de la mîdă-nopte să trecem acum la punctul tocmai opus al Basarabiei de la mîdă-zi.

În descrierea oraşelor din această parte a Basarabiei vom fi mai scurţi, pentru că oraşele Bolgrad, Ismail, Reni, Chilia au fost nu de mult încă obiectul unor numeroase scrieri publicate, atât în mod oficial, cât şi particular, de publiciştili şi istoricii noştri pămînteni.

Pe malul braţului Chilia, la depărtare ca de 72 kilometri de gurile Dunării se află aşezat oraşul Ismail.

Altă dată o cetate formidabilă, Ismailul, prin întăririle sale, pôte fi considerat de o cetate foarte veche; în ceea ce priveşte însă oraşul propriu zis, el a fost întemeiat abia pe la 1811 de către Generalul Tucicoff, care-l creă dintr'un singur tîrguşor (posad) neînsemnat.

Cetatea Ismail a fost altă dată una din întăririle turcesci de primul rang. Sub zidurile acestei cetăţi s'au desfăşurat peripeţiile unor războaie crâncene dintre Rusia şi Imperiul Otoman.

La 1790 în ziua de 11 Decembre cetatea Ismail a fost luată de către vestitul Suvaroff. Turcii au pierdut în acea zi peste 23.000 de ostaşi, iar Ruşii aproape tot atât. După tratatul de pace, cetatea Ismail a trecut din nou la 1791 în mîna Turcilor, iar la 1809 Ruşii a reocupat-o din nou.

În anul 1830 Împăratul Nicolae I a dăruit oraşului Ismail un fel de autonomie administrativă în înţelesul rusesc,

adecă o autonomie militară, și Ismailul formă un *gradona-cialstvo*, administrat de un General.

După Tractatul din Paris din anul 1856, Ismailul a trecut la România; Moldova își recăpătă vechiul său pământ. Dar în ziua de 14 Aprilie anul 1877 armata rusă îl ocupă din nou și Tractatul din Berlin alipă din nou Ismailul la Imperiul Rus. (Fig. 14).

Orașul Ismail este în zilele noastre centrul județului cu același nume. Poporațiunea sa, după recensământul din anul 1892, s'a urcat la cifra respectabilă de 32.534 locuitori, din cari 15.634 bărbați și 17.892 femei.

Chilia.

Chilia de astăzi este un neînsemnat tirgușor (zaștatni) din județul Ismail.

Poporațiunea sa, după recensământul din anul 1892, este de 8.014 suflete, din cari 8.086 bărbați și 3.928 femei.

Posițiunea geografică a Chilieî cade sub 45°26' longit. Nord și 40°56' latid. de la Răsărit după 1-ul meridian. De la Chișineu până la Chilia pe șoseua cea mare sunt 365 verste.

După unii din istoriografi, Chilia actuală se află așezată tocmai acolo unde în antichitate a fost *Achilea*; de aci, și unii, din cuvîntul grecesc *Αχιλλεα*, derivă cuvîntul *Chilia*. Așa dar, în afară de anticul său nume de *Licostoma*, cum numiau acest oraș Venețienii și Genovesii în secolul XIV, după spusele lui Cantemir, orașul mai avea și un alt nume mai clasic, în onoarea zeului Achileos, a căruia insulă se află la gura brațului Chilia.

Pentru noi Români, Chilia ne-a conservat până acum unul din vechile monumente istorice foarte însemnate. Acest monument românesc este biserica Sf. Nicolae făcătorul de minuni. Biserica acésta a fost zidită la 1648 de către Vasile Lupu, Domnul Moldovei.

Zidurile bisericii sunt construite din piatră și cărămidă și formează un pătrat prelung, care spre răsărit se isprăvesce printr'un semi-cerc. În acest semi-cerc se află sf. masă. Lungimea bisericii e de 8 stinjenî, iar lărgimea de 3 stinjenî. Biserica e afundată în pământ, avînd șapte trepte pentru scoboriș. Sus la ușa de intrare este o placă de piatră, acoperită cu o

inscripțiune slavă, frumos săpată. Iată textul inscripțiunii:

«Изволеніем Отца и посильніем Сына и съзрѣніемъ Святаго
«Духа Изволи благочестивіи и христолюбивіи Іо Василіе Воевода,
«Божією милостію господарь земли Молдавское Създа церковь по
«срѣдѣ градъ килійскій. И се храмъ святаго іерарха и чудотварца
«Николае. И нача здати въ лѣто ЗРНЗ мѣсяца маіа А и свърши
«въ лѣто ЗРНЗ мѣсяца Маіа А.»

Adică: «Cu voința Tatălui, ajutorul Fiului și săvârșirea Sf. Duh. Cu voia prea cuviosului și de Christos iubitorului Io Vasile Voevod, cu mila Lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei, a făcut biserică în mijlocul orașului Chilia. Și acesta este hrumul Sf. Ierarh și făcător de minuni Nicolae. Și a început a zidi în anul 1648 Maiu 1 și a isprăvit în anul 1658 Maiu 1.

Așa dar inscripțiunea lămuresce pe deplin când și către cine a fost zidită această biserică.

Ușa de intrare în biserică e una singură și aceea mică, și, din spre dreapta, ea duce în *pridvor*, din care apoi bărbații se îndreaptă spre dreapta, iar femeile la stânga, unde pentru acestea din urmă este construit un fel de promontoriu, care în toate bisericile vechi din Orient se numia «cămară». Biserica capătă lumină din afară prin zece ferește mici. Există o intrare specială pentru preot, dar intrarea de ați cu galeria sa sunt de o construcțiune nouă.!

Iconostasul bisericei e de lemn sculptat și datéză de la 1809, când a fost făcut pentru a înlocui cel vechi; sub iconostasul actual se găsește însă o scândurică din cel vechi și pe dînsa stă scris: «Darul robului lui Dumnezeu Dumitru, fiul Io Privan.» Podelele bisericei sunt făcute din petre funerare cu inscripțiuni grecesci, turcesci, armenesci; toate aceste inscripțiuni datéză din secolul trecut.

Biserica din Chilia a fost altă dată a mănăstirii și în anul 1791 a primit ca dar 206 deseatine și 60 stînjeni pămînt în județul Akkerman, lângă satul Gălilescă, locul numit *Mecet*, asemenea și dreptul de a pescui în riulețul Catlabug, parte din spre satul Chislița. Darul acest i-a fost făcut de către Generalul rus Golenisceff-Cutuzoff, care nici odată n'a fost proprietar asupra pămîntului dăruit. Cu toate acestea Țarul a întărit darul printr'un ukaz imperial cu data de 26 Novembre 1826.

Biserica posedă altă dată o evanghelie foarte rară din secolul XVII, care acum se păstrează în Museul nostru din

București. Evanghelia acésta are portretul lui Mateiú Basarab și al soției sale Elena, îmbrăcați în costumele Domnilor din acea epocă. (1)

Bolgrad.

Acest oraș póte fi considerat drept capitala coloniilor bulgare din Basarabia. În zilele noastre orașul este lipsit de orî-ce importanță administrativă, saú cum zice Rușii «*za-statom*». După recensămîntul din anul 1892 orașul numără o poporațiune de 10.179 locuitori de ambe sexe și face parte din județul Ismail.

Orașul are un gimnasiú și un liceú numit «Liceul Impăratului Alexandru II». După trecerea celor trei județe din Basarabia spre Rusia, guvernul rus a interzis imediat predarea obiectelor în limba bulgărească, atît în gimnasiú, cît și în liceú, și acum fostul liceú bulgar s'a prefăcut în școlă rusescă. Firesce că nici prin gînd n'a trecut patrioților bulgari de a protesta, căci în Rusia orî-ce protest de acest fel se isprăvesce în Siberia. Bulgarii aú înghițit hapul, cum înghit mereú porecla *disprețuitoare* cu care Rușii aú obiceiú să-î gratifice, numindu-î «*bratușcă*».

Edificiul cel mai însemnat cu care are drept să se mîndrească orașul Bolgrad este frumoasa sa catedrală. Istoria construirii acestei biserici, cu hramul Schimbării la față, merită a fi povestită cel puțin pe scurt. În primăvara anului 1820 a vizitat orașul Bolgrad cel dintăiú tutor (popecitel) al coloniilor bulgare Maleavinski. Adunând pe fruntașii coloniei Bolgrad, Maleavinski a cetit în biserică cu mare ceremonie și pompă manifestul împărătesc către coloniștii bulgari, prin care li se dăruia pămînt (60 desetine pecap de familie) și alte privilegii. După ce manifestul, scris pe pergament, a fost cetit, el s'a depus spre păstrare în biserică. Bulgarii prezenți în biserică, sub îndemnul lui Maleavinski, aú hotărît de a zidi, pentru păstrarea documentului, o altă

(1) La 1879 Archiepiscopul Chișineului Pavel s'a adresat către Ministerul nostru de Externe, cerënd restituirea acestei evangheli, pe temeiú cum că îmbrăcămîntea Domnilor Ungro-Vlachiei desemnați în carte este aldoma acea a Țarilor ruși până la Petru-cel-Mare.

biserică de zid. Făgăduiala dată a rămas însă nerealisată până pe la 1833, când și-a adus aminte despre ea *nadvorni sovetic* (Consilierul de curte) Butcoff. Acest *popecitel* (îngrijitor) al coloniilor bulgare, setos de a fi decorat, a silit pe Bulgari să se țină de cuvântul dat.

Sub îndemnul biciurilor căzăcesci, au fost adunați peste 10.000 de coloniști la Bolgrad și, în curgere de 12 zile, câte 500 de omeni săpareă fundamentul noiei biserici. Cazacii îndemnau pe lucrătorii la muncă așa de energic, în cât peste 1000 de stinjenii cubicii de pētră au fost puși la temelie. Biserica deveni în modul acesta ceva grandios și în zilele noastre catedrala din Bolgrad pōte trece drept cea mai vastă biserică din Basarabia. După ce biserica a fost gătită, ea s'a sfințit la 1838 în prezența Generalului Inzoff. Bulgarii prezenți la sfințire se miraū c'au putut construi cu propria lor cheltuială o biserică așa de mărētă, secretul însă îl cunosceă bine Butcoff, care l'a și păstrat pentru posteritate, povestindu-l în memoriile sale. (1)

În același mod a fost sădit și splendidul parc, cu care se mindresce adī orașul Bolgrad. Parcul acesta grandios se află pe malul lacului Ialpug; în interiorul grădinei sunt numeroase fântāni, grote, basenuri și cascade, chioscuri etc. Mai cu sēmă sunt superbe aleele de plop și privesitea nemărginită spre lacul Ialpug și stepe.

Posițiunea geografică a Bolgradului se află între 45°46' latit. de la Nord și 46°29' long. de la Răsărit după 1-ul meridian.

Reni.

Despre Reni, orașel așezat pe malul Dunării în județul Ismail, cel mai pasionat admirator al acestui orașel n'ar avē să dică multe lucruri. Posițiunea geografică a orașului se află sub 45°27' latit. de la Nord și 45°55' long. de la Răsărit după 1-ul meridian.

După recensămīntul din anul 1892, Reni are o populațiune de 6.079 locuitori de ambe sexe. El posedă două biserici ortodoxe și o temniță. Avēnd un mic debarcader pe Dunăre,

(1) V. Dedloff. В. Дедловъ, Въ странѣ коммуны, р. 97.

locuitorii s'ei altă dată petreceau privind mișcarea pasagerilor din port; această plăcere este însă oprită acum de poliție, care nu permite locuitorilor să se apropie de linia marelui Dunării.

Renul e legat cu o linie de cale ferată cu Benderul; linia aceasta, construită foarte rău, e o adevărată suferință pentru călători.

Cahul.

Cahul nu mai e astăzi centrul unui județ, ci o simplă comună urbană, în care se află o autoritate administrativă de a treia mână. După recensământul din anul 1892, orașul numără o populație de 5.980 locuitori de ambe sexe.

Pozițiunea geografică a orașului se află sub 45°50' latit. nordică și 45°56' long. de la Răsărit după 1-ul meridian.

Legat cu capitala provinciei printr-o șosea, foarte rău întreținută, în lungime de 207 verste, Cahulul pare astăzi un oraș cu desăvârșire părăsit, uitat. Câte-va familii de Greci, câțiva Armeni și Bulgari mai fac ceva negoț, iar Evreii se ocupă mai mult cu contrabanda și cărciumăritul.

Țirgușorele din Basarabia.

Dintre Țirgușorele Basarabiei, cele mai de frunte, cari joacă după orașe un rol oarecare în viața provinciei, sunt următoarele:

Atachi, Țirgușor așezat în județul Soroca, pe malul drept al Nistrului, tocmai în fața orașului Mohilău din Podolia. Țirgușorul e construit într-o vale la pârâiele malului deluros al râului și seliștea sa este proprietatea familiei Cantacuzino.

Pozițiunea geografică a orașelului e sub 48°27' lat. nord și 45°27' long. de la Răsărit. Populațiunea sa numără, după recensământul din anul 1892, peste 5.930 locuitori de ambe sexe, din cari jumătate Evreii.

Țirgușorul are o biserică ortodoxă, o sinagogă și mai multe case de rugăciune evreiești. Numărul curților e de 785. Există și o școală primară.

Ocupațiunea principală a locuitorilor e agricultura, pen-

tru care el arendează pământ de la proprietar. Afară de agricultură locuitorii se mai ocupă cu tăbăcăria. Există peste 50 de tăbăcării în oraşel.

Briceni, sau cum pronunţă Ruşii *Briceani*, târguşor din judeţul Hotin. Târguşorul e aşezat într'o vale, în fundul căreia curge râuleţul mlăştinos *Lopata* sau *Lapotnic*. Oraşelul suferă mult de lipsă de apă bună; apa din puturi are gust amar-sărat.

Posiţiunea geografică a târguşorului e sub 48°14' lat. nordică şi 44°41' long. de la Răsărit după 1-ul meridian. De la Chişineu până la Briceni e cale de 219 verste.

Târguşorul Briceni, fiind la răspântia căilor de comunicaţiune spre Hotin, Mohilău, Noua-Suliţă şi Lipcani, este centru pentru comerţul de transit de la nordul Basarabiei. Acum 10 ani, el era renumit prin oborul său de vite, unde se stabiliau preţurile de târg. Acum, de când s'aşa făcut căi ferate, cari lăgă Mohilăul dintr'o parte cu linia mare a căilor ferate rusesă, iar din altă parte cu calea ferată din spre Ungheeni-Chişineu, Briceni a pierdut mult din importanţa sa.

Poporaţiunea târguşorului, după recensămîntul din anul 1892, este de 4.254 suflete. Numărul curţilor e de 1004; târguşorul are o biserică frumoasă şi o sinagogă. Oraşelul posedă trei fabrici de săpun.

Vadu-Râşcovului se află în judeţul Soroca, aşezat pe malul drept al Nistrului, şi posedă o *trecătoare comodă* peste riş, care se face cu ajutorul unui pod plutitor funicular.

Târguşorul acesta, prin situaţiunea sa între Bălţi şi Balta, oraşel din guvernămîntul Herson, ar fi putut să devie la rîndul său un punct important de activitate, dacă n'ar fi fost supus administraţiunii desastrose a departamentului Domeniilor. Târguşorul Vadu-Râşcovului aparţineă mănăstirii Golia de la Iaşi.

Poporaţiunea târguşorului, după recensămîntul din anul 1892, este de 2.917 suflete; locuitorii se ocupă cu agricultura şi cărauşia, iar Evreii cu negoţul de grâne şi cherestegia. Numărul curţilor e de 312; târguşorul are o biserică şi o sinagogă.

Găncesăi se află în judeţul Chişineu, la depărtare ca de două poşte de capitala Basarabiei. Târguşorul e aşezat în

valea râului Cohaľnic și s'a întemeiat pe la 1816 pe proprietatea Principelui Manuk-Beĩ. Țirgușorul e locuit de Români și Evrei în număr de 3.570 suflete. În Țirgușor există și o fabrică de spirt. Imprejurimile sunt păduroase și muntoase.

Camrat, colonie bulgară, se află așezat pe malul râului Ialpug, la depărtare de 80 km. de Chișineu. Poporațiunea Țirgușorului e de 6.070 locuitori. Casele sunt încunjurate cu vii și grădine. Țirgușorul posedă o frumoasă biserică, peste 40 prăvălii și nouă usine de boiangerie, cărămidărie, olărie, fabricațiune de săpun și luminări, o móră de apă. La Camrat se fac bălciuri mari.

Cubeu se află aproape de granița Prutului, în județul Akkerman. Poporațiunea sa, după recensămîntul din anul 1892, se urcă la 2.400 suflete. Depărtarea sa de capitala Basarabiei e de 259 verste pe șoséua cea mare.

Criulenii se află în județul Orheiú. O parte din Țirgușor aparține unor proprietari mari, parte unor razeși. Țirgușorul se află așezat pe malul drept al Nistrului, și anume pe șoséua cea mare dintre Chișineu și Dubăsari din guvernămîntul Herson. Poporațiunea e de 1.927 locuitori, în cea mai mare parte Evrei. Numărul curților e de 473; Țirgușorul are și o biserică ortodoxă. Locuitorii se ocupă cu transportul și comerțul de lemne și alabastru; în Țirgușor există o fabrică de spirt și pe Nistru o móră plutitoare, asemenea și o plută mare pentru trecerea Nistrului.

Lipcanii este un Țirgușor limitrof cu România. Posițiunea sa geografică cade sub 48°6' latit. nordică și 44°13' long. de la Răsărit; depărtarea de la Chișineu e de 299 verste. Țirgușorul se află așezat pe malul înalt al Prutului și face parte din județul Hotin, avînd o șosea bună spre Botoșani și Iași. Țirgușorul Lipcani e foarte vechiu, eră locuit altă dată de către imigranți din Lituania, cunoscuți sub nume de «Lipca» sau curieri. Acum Țirgușorul aparține Principesei Ghica și este locuit de o poporațiune de 3.118 suflete, din cari $\frac{1}{4}$ sunt Evrei, vre-o 60 familii de Țigani și restul Români. Evreii sunt vestiți contrabandiști, Români agricultori și comercianți de vite. Altă dată prin Lipcani trecea sarea din Moldova; acum se face ceva comerț cu vite pentru Austria.

Mázir se află în județul Bender și aparține Principesei

Gagarin, care s'a încercat a sădi aci pădure. Aceste încercări sunt acum părăsite. Țirgul posedă spital. Poporațiunea sa e de 780 suflete.

Bairamcea e o staniță a Cazacilor din Noua-Rusia, care până pe la 1856 se numără printre ȧrgușorele județului Akkerman, iar la 1856 a fost răscumpărată de la proprietarii săi și dăruită de Ȧr Cazacilor drept răsplată pentru alte pămînturi ce au trecut spre Moldova.

Bairamcea e așezată în mijlocul stepelor Bugécului și anume în valea rîulețului Chadji-Dere. El posedă o poporațiune de 1.830 suflete.

Noua-Suliță se află în județul Hotin, pe malul Prutului și al rîulețului *Rachitna*, tocmai pe granița Bucovinei și a României, la depărtare de 20 km. de Cernăuți. Ȧrgușorul aparține nu de mult familiei Sturdza. El posedă, după recensămîntul din anul 1892, o poporațiune de 3.000 locuitori, din cari $\frac{1}{2}$ sunt Evrei. Printre edificii palatul familiei Sturdza e cel mai însemnat, fiind încunjurat de o frumoasă grădină și parc. Sunt și alte case frumoase, unele avînd câte două caturi. Ȧrgușorul posedă două biserici ortodoxe, o piață de cherestegie și un debarcader pe Prut. Noua-Suliță e un punct însemnat pentru comerciul Basarabiei de mîdăd; aci se face negoț cu lemnărie, care se transportă pe uscat până la Nistru.

Căușanli-noi se află în județul Bender și aparține domeniilor statului. El se află alături de Căușanli-vechi, un sat neînsemnat astăzi.

Distanța de la Căușanli-ȧrgușor până la Bender e de 20 km.; distanța până la Chișineu, 76 km. Pozițiunea geografică e sub 46°38' latit. nordică și 47°9' long. Răsărit. Poporațiunea, după recensămîntul din anul 1892, e de 2.249 locuitori de ambe sexe.

Ȧrgușorul e construit într'o vale mlăștinósă a rîului Botna; locul unde e actuala seliște a ȧrgușorului, altă dată a fost seliștea unui sat care se numia Chișineu. Se crede cum că aci a fost și vechia cetate *Hușa* sau *Hussein*, întemeiată de Tătari și apoi distrusă de Cazaci în secolul XVI. Hanul Tătarilor din Bugéc ceruse ca Domniî Moldovei să reconstruiască cetatea Hușa, promițînd drept răsplată pentru acesta de a nu mai călcă satele romănesci, dar Domniî Mol-

dovei a refuzat cererea Hanului, care apoi, în locul seliștii vechi, a întemeiat o altă seliște nouă, numind-o Căușani. Acești Căușani aș și fost, până la plecarea Tătarilor din Bugec, reședința de vară a Hanilor. (1)

Căușanii-noi aș o frumoasă biserică și peste 398 curți. Ca industrie locală sunt vestite vasele de lemn, cari se fabrică acolo.

Pereseclina se află în județul Orhei, fiind așezată în valea riulețului Ișnovățul. Imprejurimile tîrgușorului sunt acoperite de păduri. Numărul locuitorilor e de 2.783, numărul caselor 417. Poporațiunea se ocupă în special cu viile și prunăria. Sătenii posedă vii întinse și livezi mari; e o poporațiune de răzeși plină de vigore. Parte din acești răzeși aș emigrat la 1873 în Caucas.

Sculenii se află în județul Iași (Bălți), fiind așezat în valea Prutului, pe malul stîng al riului, la depărtare de o poștă de Iași.

Posițiunea sa geografică cade sub 47°20' lat. nordică și 45°17' long. de la Răsărit după 1-ul meridian; depărtarea de la Chișineu pe șoséua cea mare este de 175 verste. Tîrgușorul, situat tocmai la graniță, făcea comerciu de transit; acest comerciu însă e greu lovit acum prin traficul liniei căiei ferate de la Ungheni. Poporațiunea tîrgușorului e de 3.038 locuitori după recensămîntul din anul 1892, ¹/₃ din poporațiune sunt Evrei.

Poporațiunea română se ocupă cu agricultura, Evreii cu negoțul și mai cu sémă cu contrabanda. Sculenii aparțin familiei Rosnovanu, care se bucură de o protecțiune deosebită din partea guvernului rus, pentru simțemintele sale rusefile.

Tarutino sașu Ancecrac e o colonie germană; până dēunădî a fost reședința administrațiunii coloniilor. *Ancecrac*, precum îl numesce poporul, sașu *Tarutino*, precum îl numesce administrațiunea, este așezat în valea brațului riului Cunduc. Posițiunea sa geografică e sub 46°15' lat. nordică și 47°43' longit. de la Răsărit. Depărtarea de la Chișineu, 104 verste. Poporațiunea, după recensămîntul din anul 1892, este stabilită la 3.642 locuitori.

(1) *Зам. Общ. ист.*, II, p. 108 — 814; — *Националистическйй Календарь*, 1858, p. 122; — *Ист. Стжи Скальковскйй*, II, p. 57.

Colonia formeză o singură stradă bine aliniată, casele sunt de zid, având fie-care acarete solide. Numărul curților e de 312; colonia are o biserică luterană și o bună școală germană. Lângă școală e o grădină spațioasă și o pepinieră renumită. La Ancecrac se fac acum mari bălciuri de cal.

Tatar-Bunar se află în județul Akkerman; până la 1879 a fost tocmai la hotarele noastre. Acest târgușor e foarte vechiu. Cantemir și Thunmann emit părerea că aci tocmai a fost reședința Hanilor tătărești, care eră cunoscută sub numele de *Carabuna* (1), iar apoi s'a numit *Tatar-Bunar*, adică «Isvorul tătăresc», din pricina unor puturi cu apă abundentă.

Pe timpul când Bugécul eră bulevardul hordelor turcești, acest popor sâlbatec făcuse din Tatar-Bunar un fel de întreprins pentru tot ce se adună prin jaf și prădăciune. În secolul XVIII, pe timpul războielor Rusiei cu Turcia, satul acesta a fost mereu teatrul unor lupte sângeroase. La 1806 — 1811 Tătarii l'au părăsit în fine, iar după încheierea păcii de la București, satul pustiit s'a poporat cu Români, apoi mai târziu s'au așezat pe acolo și vagabonții ruși. (2)

Poporațiunea satului, după recensămîntul din anul 1892, este de 3.395 locuitori. Pozițiunea sa geografică cade sub 45°50' lat. nordică și 47°17' long. R. Depărtarea de Chișineu e de 186 verste. Satul aparține acum domeniilor statului, iar până la 1879 a fost acolo un punct de vamă, care acum s'a desființat. Numărul caselor e de 402; există o fabrică de postav, ale cărei afaceri însă merg rău.

Telenesci se află în județul Orhei, pe șoseua mare dintre Bălți și Orhei. Tîrgușorul e așezat la pîelele dîlului, tocmai în fundul văiei riulețului Ciulac, care vara se usucă cu desăvîrșire. Tîrgușorul aparține familiei Teodosiu și este locuit de Evrei, Români și Ruși din secta lipovenescă. Poporațiunea e de 3.093 locuitori, cari se ocupă în genere cu agricultura. Numărul caselor e de 563; există o biserică ortodoxă, 50 de dugheni și o curte frumoasă boerescă a proprietarului, d-l Teodosiu.

Lângă sat se mai pot vedé ruinele unui edificiu turcesc. Telenesci au fost locuiți pe timpul Dacilor. Cantemir scrie în

(1) *Topografia Basarabiei antice* de Brun; *Катедра Нова*, 1858, p. 139.

(2) *Журнал Минис. Внут. Делъ*, 1854, Aprilie 17 și 18.

Cronica Moldovei, că pe aceste locuri a existat un oraș gotic; la 1796 târgușorul a căpătat de la Alexandru Callimach un chrisov, prin care i se dăruia prerogative spe-

Fălesci se află în județul Iași și s'a întemeiat pe la 1792. Târgușorul aparține altă dată familiei Balș, care s'a ruinat însă pe timpul când mai trăia încă mareșalul nobilimii din Basarabia d-l Balș (1855). Târgușorul este așezat la pôlele unui dél, pe marginea unui iaz. Poporațiunea sa, după recensămîntul din anul 1892, este de peste 5.317 locuitori, din cari $\frac{2}{3}$ sunt Evrei. Fălescii au fost altă dată un punct însemnat de negoț cu slănină, sœur și lumînări.

Șaba, colonie elvețiană, lângă Akkerman. Poporațiunea coloniei, după recensămîntul din anul 1892, este de 2.381 locuitori. Pozițiunea geografică sub 46°14' lat. nordică și 48°22' long. R. Sunt renumite vinurile din viile acestei colonii.

Tuzli, târgușor acum neînsemnat; poporațiunea e de 1.834 locuitori. Despre acest târgușor s'a vorbit deja mai sus.

Turlacki, târgușor cu o poporațiune de peste 5.202 locuitori, după recensămîntul din anul 1892. Pozițiunea geografică cade sub 46°12' lat. nordică și 48°28' long. Răsărit. Depărtarea de la Chișineu, 186 verste. Poporațiunea pe jumătate evreiască. Locuitorii se ocupă cu agricultura. Se fac bălciuri mari.

Ungheni, târgușor din județul Bălți. Locuitori 2.017, după recensămîntul din anul 1892. Altă dată acest târgușor aparține Principelui C. Moruzi, fost mareșal al nobilimii din Basarabia; după mórtea Principelui, târgușorul s'a vîndut. Ungheni acum jőcă mare rol, ca punct de trecere în Rusia pe linia căiei ferate spre Odesa.

Stavuceni, târgușor cu o poporațiune de 1.206 locuitori, Pozițiunea geografică cade sub 48°28' lat. nordică și 44°10' long. Răsărit. Distanța de la Chișineu e de 283 verste. Locuitorii sunt agricultori și cărăuși.

Păpușoi, colonie saă mai bine dis slobodie lângă Akkerman. Poporațiunea, după recensămîntul din anul 1892, e de 1.916 locuitori, cari se ocupă în genere cu viile și agricultura.

Leova, acum în județul Ismail, iar pănă la 1879 în județul Akkerman. Poporațiunea este de 2.422 locuitori. Târgușorul face puțin negoț cu grăne.

Vilcov, tirgușor din județul Ismail, cu o populațiune de 2.784 de locuitori. Pozițiunea geografică sub 45°24' lat. nordică și 47°17' long. de la Răsărit. Locuitori sunt Rusnaci pescari.

Volcănesci, colonie din județul Akkerman, cu o populațiune de 3.763 locuitori. Pozițiunea geografică sub 45°47' lat. nordică și 46°15' long. Răsărit.

Despre cele-lalte orașele sau tirgușore din Basarabia a se vedé la finitul volumului.

Orașele și tirgușorele Basarabiei, din punctul de vedere fiscal, sunt divise în categorii, precum toate orașelele și tirgușorele Imperiului Rus sunt de asemenea divise în cinci categorii. Categoriile acestea au de temeiú legea *impositului pe locuințe*.

În categoria I-a sunt clasate numai două orașe din Imperiul Rus, adică ambele capitale Petersburg și Moscva. În această categorie legea impositului pe locuințe prevede următoarea dare:

Casele cu venit de 300 ruble	5 ruble pe an.
» 480	7
» 1.000	33
» 2.000	83
» 3.000	173
» 4.000	263

În categoria II a sunt clasate 13 orașe, între cari figuréză și orașul *Chișineú*. Impositul pe locuințe în aceste orașe este următorul:

Categoria II de imposit pe locuință.

	VENIT SAŨ CHIRIE	IMPOSIT PE LOCUINȚĂ
1 de la	225 până 280 ruble	3 ruble
2 " "	270 " 380 "	6 "
3 " "	360 " 450 "	8 "
4 " "	450 " 540 "	11
5 " "	540 " 630 "	14
10 " "	1.000 " 1.100	33
11 " "	1.100 " 1.200	37
20 " "	2.000 " 2.100	95
25 " "	2.500 " 2.600	143
29 " "	3.100 " 3.300	201 "
34 " "	4.100 " 4.300	390 "
36 " "	4.500 " 4.600	10 %, din venit

În categoria III sunt clasate în Rusia 68 orașe, între cari figurează și orașul *Ismail*. Impozitul pe locuințe în aceste orașe este următorul:

Categoria III de impozit pe locuință.

	VENIT SAŢ CHIRIE	IMPOZIT PE LOCUINŢĂ
1 de la	150 până 280 ruble	2,50 ruble
2 „ „	180 „ 240 „	4 „
4 „	370 „ 390 „	7 „
8 „	420 „ 480 „	11,50 „
13 „	1.000 „ 1.000 „	33 „
27 „	3.000 în sus	10 % din venit

În categoria IV sunt clasate 158 orașe și tirguri, între cari figurează și următoarele orașe din Basarabia: *Akkerman*, *Bender*, *Soroca* și *Hotin*. Impozitul pe locuințe în aceste orașe este următorul:

Categoria IV de impozit pe locuință.

	VENIT SAŢ CHIRIE	IMPOZIT PE LOCUINŢĂ
1 de la	120 până la 144 ruble	2 ruble
2 „	144 „ „ 192 „	3 „
3 „	192 „ „ 240 „	5,50 „
4 „	240 „ „ 288 „	6 „
5 „	288 „ „ 335 „	8,50 „
6 „	335 „ „ 384 „	9 „
7 „	384 „ „ 432 „	11 „
8 „	432 „ „ 480 „	13 „
9 „	480 „ „ 500 „	15,50 „
10 „	500 „ „ 600 „	16,50 „
15 „	1.000 „ „ 1.100 „	46,50 „
17 „	1.200 „ „ 1.300 „	63,50 „
18 „	1.300 „ „ 1.400 „	73,50 „
20 „	1.500 „ „ 1.600 „	96,50 „
23 „	1.800 „ „ 1.900 „	136,50 „
24 „	1.900 „ „ 2.000 „	152,50 „
25 „	2.000 „ „ 2.100 „	168,50 „
27 „	2.200 „ „ 2.300 „	202,50 „
28 „	2.300 „ „ 2.400 „	221,50 „
29 „	2.500 în sus	10 % din chirie

În ultima categorie a V-a, sunt clasate în Imperiul Rus 453 orașe, între care figurează și următoarele orașe din Basarabia : *Bălți, Fălești, Sculeni, Rîșcanova, Atachi, Râșcova, Bolgrad, Chilia, Cahul, Reni, Briceni, Noua-Suliță, Lipcani, Păpușoi, Turlachi, Șaba, Tatar-Bunar, Orhei, Telenesci, Țuzora, Rezina, Găncesci*. Impozitul pe locuință în aceste orașe este următorul :

Categoria V de impozit de locuință.

	VENIT SAŢI CHIRIE		IMPOZIT PE LOCUINŢĂ
	60 până la	73 ruble	1 rublă
1 de la	60	73	1
2 „	72	96	1,50
3 „	96	120	2
4 „	120	144	3
5 „	144	168	3,50
6 „	168	192	4,50
7 „	192	217	5,60
8 „	217	240	6,50
9 „	240	300	8
12 „	500	600	23
13 „	600	700	32
14 „	700	800	42
17 „	1 000	1.100	101
19 „	1.200 în sus		10%, din chirie

Acest impozit pe locuințe nu dă statului rus sume mari, ceea ce se poate vedea după tabela următoare, în care se cuprinde suma totală percepută în Imperiul întreg :

Anul	Ruble
1888	227.338
1889	230.985
1890	226.496
1891	244.252
1892	258.222

II.

MĂNĂSTIRILE DIN BASARABIA.

Până la anul 1812 au existat dincolo de Prut peste 40 de mănăstiri românești. După ce însă această parte a Moldovei a trecut către Rusia, cea mai mare parte din mănăstiri au dispărut, fiind prigonite economicese; s'au desființat însă mai cu seamă mănăstirile românești așezate pe pământul statului său al particularilor.

Guvernul rusesc, care a combătut cu înverșunare marea operă de secularizare a averilor mănăstirești din Țera-Românească sub domnia lui Cuza-Vodă și care a declarat-o de faptă anti-religioasă, în Basarabia din contră, printr'un șir de «ukaze», a lichidat în folosul statului averea celor mai multe din mănăstiri, așa că în momentul de față nu mai există în totă Basarabia decât 18 mănăstiri sau schituri din care 13 de călugări și 5 de călugărițe.

Iată nomenclatura acestor mănăstiri:

Mănăstirea <i>Hârjauca</i>	Mănăstirea <i>Chiprianî</i>
<i>Frumușica</i>	Schitul <i>Țigănesci</i>
<i>Călărași</i>	» <i>Soruceni</i>
<i>Jaba</i>	Mănăstirea <i>Condrița</i>
<i>Hîncul</i>	<i>Coșeleva</i>
<i>Herboveț</i>	<i>Chirova</i>
<i>Dobrușa</i>	<i>Tabora</i>
<i>Curcova</i>	<i>Reciul</i>
<i>Saharneni</i>	<i>Vărzăresci</i>

Din aceste mănăstiri, mănăstirea *Chiprianî* împreună cu schitul *Condrița* sunt închinat mănăstirii Zogravul din muntele Athos; dintre celelalte *Jaba*, *Herbovețul* și *Călărași*, precum și mănăstirile de călugărițe *Reciul* și *Vărzăresci*, din românești ce au fost, astăzi au devenit rusești. Această schimbare s'a făcut încet cu încetul, călugări și călugărițele ruși s'au strecurat treptat treptat, pe furiș și pe pitiș, până ce au gonit cu totul elementul român. Astăzi în aceste mănăstiri serviciul divin se oficiază deja în limba rusă și numai

panahidele, pentru cari plătesc deosebit megiași țeranî, se oficiază une-orî în limba țerii.

Mănăstirile din Basarabia sunt așezate în grupuri: unul din aceste grupuri se află în județul Chișineu și este compus din mănăstirile *Chiprianî* sau *Căprianî*, *Condrița*, *Hîncul*, *Sorucenî* și *Vărzărescî*.

Grupul al doilea este așezat în județul Orheiū și se compune din mănăstirile *Chirova*, *Curcova*, *Tabora*, *Țigănescî*, *Frumușica*, *Reciul*, *Herbovêful* și *Hârjauca*.

Grupul al treilea e așezat de alungul Nistrului, la depărtare mare unul de altul (în județele Chișineu și Orheiū) și se compune din mănăstirile *Saharnenî*, *Călărași* și *Jaba*.

Tôte aceste mănăstiri sunt așezate în locuri retrase, acoperite de păduri, în fundul văilor adînci, printre munți și codri. Causa că anume asemenea locuri se alegeau pentru întemeierea mănăstirilor, bine înțeles că, în afară de dorința celor cari se retrăgiau din lume de a-și petrece vieța în singurătate, mai eră și vieța sbuciumată, plină de pericole, în care se află acéstă parte a Moldovei, mereu călcată de puhoiul invasiunilor, mereu amenințată de barbari. Aceste mănăstiri erau nu numai locașuri sfinte de rugăciuni și de reculegere sufletescă pentru creștinî, ci și adăpost pentru locuitorii megiași în timpuri de urgie, când Cazacul și Tătarul năvăliau prin sate și cătune, prădând țera întregă de la Nistru până la Prut.

Firesce că de atunci s'au schimbat lucrurile, pădurile seculare s'au rărit, ba pe alocurea au dispărut, distruse fără pricepere de industriași lemnari; împrejurul mănăstirilor s'au întemeiat sate nouă, iar mănăstirile, rusificându-se, au rupt orî-ce legătură între ele și poporul indigen.

Din punctul de vedere istoric, mănăstirile din Basarabia au puțină valoare; ele nu posedă mōște sau icōne rari, afară de mănăstirea Herbovêț, unde se află icōna Maicāi Preacuratei făcătore de minuni.

Cele mai vechi mănăstiri din Basarabia, după acte autentice, sunt schitul *Vărzărescî*, întemeiat pe la 1420, mănăstirea *Chiprianî* din secolul XVI și *Hîncul* din secolul XVII. Mănăstirile *Jaba* și *Saharnenî*, cari la întemeierea lor au fost așezate în peșteri de stînci, de sigur că sunt foarte

vechi, dar, din nenorocire, despre aceste mănăstiri nu există absolut nici un act vechi cunoscut.

Cele-lalte mănăstiri din Basarabia au fost zidite în secolul trecut, iar unele în secolul nostru.

În general toate mănăstirile din Basarabia și-au înstrăinat deja actele și arhivele, așa că, pentru a studia originea lor, aiurea trebuie căutat, iar nu în aceste locașuri. Mănăstirea Chiprianî posedă însă până acum unele chrisóve domnesci referitoare la mănăstire, dar și acestea sunt acum în archiva mănăstirii Zogravul din muntele Athos; asemenea și mănăstirea Hîncul are trei chrisóve vechi.

În ceea ce privește averea mănăstirilor, apoi cele mai avute sunt *Hârjauca*, *Curcova* și *Dobrușa*, cari au acarete bune și edificii solide și spațioase. Mănăstirea *Chiprianî* totuși e cea mai bogată: dînsa posedă 15 sate cu pămînt de arătură în întindere de 12.850 deseatine și 27.100 deseatine de pădure.

Aceste mănăstiri, cari se ocupaû cu agricultura pe o scară întinsă, mai cu sémă cu grădinăria, pomicultura, albinăritul, crescerea vitelor etc. au înflorit altă dată, dar de când guvernul rus a întemeiat o administrațiune specială pentru gerarea averei mănăstiresci, rapacitatea funcționarilor ruși a nimicit gospodăria mănăstirască. Altă dată mănăstirile Dobrușa, Curcova și Herbovêț aveau herghelii de cai, turme de oi, făceau negoț cu lână și brînză, iar în mănăstirile de călugărițe se fabrică *muchaira* (un fel de postav). Toate acestea sunt acum în deplină decadență.

Mănăstirea Chiprianî (1)

Se află în județul Chișinău, la depărtare de 35 km. de orașul Chișinău. Rușii o numesc *Uspensky*, pentru că biserica mănăstirii e închinată hramului Adormirii Maicăi Domnului; dar poporul propriu ȝis nu cunoște alt nume de cît acela vechi de *Chiprianî* sau *Căprianî*. Cel dintâiu nume se trage de la întemeiătorul mănăstirii, ȝic unii, deșî despre acest întemeiător nu există absolut nici un document istoric; cel din urmă se pretinde cum că se datorește fap-

(1) *Мурзиковъ, Описание бее. монастырей.*

tului că altă dată în pădurile ce încunjură sfînta mănăstire erau multe căpriori sălbatici.

Mănăstirea Chiprianî e aşezată în mijlocul unor codri, cari acoper un grup pitoresc de înălţimi. Intre déluri şerpuesce isvorul Işnovêţul, care, fiind stăvilît printr'un zăgaz solid, formeză tocmai la intrarea mănăstirii un mare şi frumos lac.

Când s'a zidit acéastă mănăstire, nu se cunoşce; dar tradiţiunea poporală sună, cum că Petru-Vodă ar fi fost ziditorul mănăstirii, care s'a întemeiat pe la 1645. «Mănăstirea», scrie din altă parte Venelin, «s'a zidit lângă satul Chiprienî, care se numiă şi *Lemnul lui Chiprienî*.

«Se crede că biserica cu hramul Adormirii a fost zidită de către Stefan-cel Mare şi isprăvită de Alexandru-Vodă.» (1)

Pe temeiul unui act istoric se stabileşte într'un mod cert că la 1559 în ziua de 11 Aprilie Alexandru Lăpuşnénu, a dăruit mănăstirii Chiprienî 12 sate pentru pomenirea sufletului răposatului său părinte. (2)

În anul 1698 Antioch Constantin-Vodă, printr'un alt chrisov, a închinat mănăstirea Muntelui Athos.

«De ore-ce mănăstirea Chiprianî», sună chrisovul Domnitorului fanariot, «mult a slăbit şi a devenit orfană de ori-ce acarete şi de toate cele necesare pentru hrana monachilor, şi acésta din trândăvia şi neîngrijirea acelor cari locuiesc în sf. mănăstire, fiind leneşi şi netrebnici înaintea lui Dumnezeu şi răi călugări, închinăm pentru vecinicie în ohab mănăstirii Zograv acea mănăstire Chiprianî, de ore-ce locuitorii sfîntului locaş Zograv din muntele Athos sunt părinţi sfînţi şi cinstiţi, Sêrbî şi Bulgarî, virtuoşi şi buni monachi.»

Chrisovul în cestiune se isprăvesce cu tradiţionala formulă: «Iar cine din urmaşii noştri, fie din trupul nostru, sau de alt nêm străin, va îndrăsnî să distrugă sau să desfacă darul nostru şi întocmirea noastră, acela să nu fie ertat de Dumnezeu, care a făcut cerul şi pămîntul, şi de Maica Preacurată şi de cei 318 Sfinţi Părinţi din Nichea. Ana-

(1) *I. Венелинъ*, p. 326.

(2) *Ibidem*, pp. 171 şi 326, ed. 1848.

tema să fie și maranafa și să aibă partea lui Iuda și a lui Arie în vecii vecilor etc.»

În anul 1813 mănăstirea Chiprianî, împreună cu averea sa întrégă, a devenit, cu tot blestemul lui Antioch-Vodă, după un ukaz imperial iscălit de răposatul Împărat Alexandru I, proprietatea casei episcopale din Chișineu. Acest act s'a făcut sub îndemnul Exarchului Gavril. Episcopia din Chișineu se obligă însă a plăti muntelui Athos o dare anuală de 1500 lei vechi.

În anul 1857, după un alt *ukaz* al Împăratului Alexandru II, averea mănăstirii Chiprianî a trecut iarăși la mănăstirea Zograv. Despre administrarea actuală a acestei averi după noușle dispozițiuni ale guvernului rusesc, se va vedé în capitolul privitor la «Biserica în Basarabia».

Mănăstirea Chiprianî are două biserici: una de vară cu hramul Adormiriî, restaurată din temelie în 1820; alta de érnă, cu hramul Sf. Gheorghe, zidită la 1840 de către egumenul Ilarion.

Biserica cea veche a mănăstirii, zidită de Domnul Moldovei, a fost distrusă de un cutremur. Biserica construită în locul ei are o clopotniță zidită de Mitropolitul Gavril; în dosul sf. mese din biserica de vară e mormintul acestui Mitropolit.

Mănăstirea are o casă cu două caturi, construită la 1826, și alte două edificii spațioșe; în toate aceste case sunt chiliile monachilor.

Mănăstirea posedă o bibliotecă compusă din cărți bisericesci, din cari multe sunt rarități mari bibliografice. Între aceste din urmă merită mai cu sémă a fi notată *Evanghelia slavonă* dăruită mănăstirii de Petru-Vodă în ziua de 11 Octobrie 1545; evanghelia e scrisă pe pergament foarte frumos și lisibil.

La început stă scris: «Сказаніе прѣмѣяще всего гл҃га и число евангелѣское.» Apoi se dice ce trebuie cetit la biserică după zile, începând de la Sf. Pasci. Scórța evangheliei e întocmită din două scânduri legate cu argint săpat și aurit și peste tot împodobită cu petre scumpe. Scândura superióră, adecă cea de la față, are desemnul Învierii Domnului și represintă pe Christos liberând din iad pe cei drepți, după vechiul testament. Pe scórța din dos este desemnată Ador-

mirea Maicăi Domnului. Imprejurul acestui din urmă desemn, foarte frumos lucrat, stă scris cu litere săpate: «Влагочестивѣи и христолобивѣи Іо Петръ воевода Божию милостию Господинъ всеіей Молдовлахійской земли и господина его Елена и сынове господства ми Іліаша воевода и Стефана и Константина и сотвори х и оукрасихъ сѣи тетроевгль и дадохъ его въ молъя господства ми въ *новосъзданиное* (1) нашеи монастыри оуспііе пречистый Богородици *глаголеміи* кыпріяна въ лѣто ЗНГ мѣсяць Октомбрія 11 д.». Adecă pe românesce: «Drept credinciosul și de Christos iubitorul Io Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn a întregii Țării-Românesce și a Moldovei, și Domnița Sa Elena și fiii Domniei Sale Iiaș Voevod și Stefan și Constantin au făcut și au împodobit acesta Tetravangheliu și l'au dat pentru rugăciuni despre Domnia Lor la mănăstirea noastră *din nou creată* a Adormirii Maicăi Domnului, *numită* Chiprianî, în anul 7053 (2) luna Octomvrie.»

Mănăstirea Chiprianî a fost în deosebi obiectul îngrijirii Mitropolitului Gavril Bănulescu și a Archiepiscopului Dimitrie Sulima. Despre ctitorii și egumenii de altă dată nu există în mănăstire nici registru, nici alte acte. De la 1813 și până pe la 1837 mănăstirea a fost oblăduită de mai sus. pomeniții ierarhi, iar la 1837 și până pe la 1859 mănăstirea a fost ocărmită de egumeni greci și anume de către starițul Ilarian, archimandritul Metodie și ieromonachul Teoctist.

Mănăstirea posedă în zilele noastre următoarea avere nemîșcătoare: satele *Chiprianî*, *Lozova* (dăruit de boerul Zamfirachi Ralli) *Vornicenî*, *Scorenî*, *Malcociu*, *Condrița*, parte din satul *Șendrenî*, *Todoresci*, *Popauză*, *Parchina*. Tote aceste moșii au peste 12.850 deseatine pămînt de arătură și peste 27.100 deseatine pădure. După datele consistoriului din Chișineu, suprafața totală a proprietăților mănăstirii e de 21.754 deseatine, iar după datele Ministeriului Domeniilor Statului (Departament), suprafața întrîgă a proprietății e de peste 39.950 deseatine.

(1) *Новосъзданиное* pare a arăta că mănăstirea a fost din nou creată, dar cuvîntul *глаголеміи* face de altă parte a se presupune că mănăstirea eră dejă zidită dinainte și se numia Chiprianî.

(2) 7053 sau 1545 după Christos.

Pétra de pe frontispiciul porții de la fortăreța
Cetății-Albe (din anul 1438).

Schitul Condrița

este așezat pe proprietatea închinată mănăstirii Zograv din muntele Athos, la depărtare de 25 kilometri de Chișineu, pe malul isvorului Catarga, și e încunjurat din toate părțile de munți și codri.

Când și de către cine s'a întemeiat acest schit, nu se cunoșce. Schitul are o biserică de zid cu hramul Sf. Nicolae, restaurată pe la 1820 de către starițul ieromonachul Rafail. Chiliile sunt în număr de dece.

De la 1813 s'a succedat următorii egumeni: ieromonachii Rafail, Iacob, Teoctist, Vitali, Teodosie, Silvestru și Varsonofie.

Călugării, cari locuiesc acum în schit, nu primesc nici un ajutor de la stat și-și agonisesc viața prin agricultură și cu industria călugărească.

Mănăstirea Hîncul

se află în județul Chișineu, la depărtare ca de două poște de capitala Basarabiei. Mănăstirea este așezată la pôlele delului, fiind adăpostită din spre mîdă-nópte de o verigă de munți; spre apus și răsărit se înalță alți munți. Tóte aceste înălțimi sunt acoperite cu păduri, iar spre mîdă-đi, în fundul văiei, curge Cogălnicul.

Altă dată Hîncul eră mănăstire de călugărițe. Intemeierea mănăstirii datéază de pe la 1678, când a fost zidită de către Stolnicul Michalache Hîncul, mare proprietar al otceinei Scarenî. Stolnicul Michalache a zidit sf. mănăstire după voința fiicei sale, în călugărie Paraschiva. Pentru întreținerea sf. locaș și hrana călugărițelor, Stolnicul Hîncul a dăruit mănăstirii 797 fâlcî (1.040 deseatine) de pămînt, acoperit cu pădure. În amintirea întemeiatorului său, mănăstirea s'a numit cu numele său, deși întemeiatorul i-a dat un alt nume anume, *Vlădica*, după numele locului. Astăđî mănăstirea e cunoscută sub numele dublu de *Hîncul-Paraschiva*.

Călugărițele, cari s'a stabilit în mănăstire, au părăsit în curînd lăcașul sfînt, de frica Tătarilor din Bugéc, și s'a risipit. Mănăstirea părăsită s'a pustiit și ruinat. Peste câți-va ani după acésta veni ieromonachul Varlaam din mănăstirea Vărzărescî, chemat de către familia Hîncul, și-și luă grija

de a reînființa mănăstirea, cădută în dărâmături. Ieromonachul Varlaam a reparat biserița, făcută din nuiele împletite și lipite cu ciamur, a reparat chiliile și apoi a poporat mănăstirea cu călugări. Pe temeiul unui zapis făcut de membrii familiei Hîncul, monachul Varlaam, împreună cu urmașii săi, a ocărmit acea mănăstire până pe la 1808, când s'a ridicat Spătarul Panait Catargi, proprietarul satului Cristesci, și a început să revendice pămînturile mănăstiresci. Călugării pîrîți s'a înfățișat înaintea Divanului Moldovei și au susținut pîra. Resultatul procesului nu este cunoscut. Totuși, se vede că el a fost favorabil mănăstirii, de ôre-ce mănăstirea a progresat, neturburată de Tătari, în locul cărora se așezaseră deja emigranții bulgari. Acești Bulgari, avînd mare și deosebită evlavie pentru Sf. Paraschiva, au depus multă sîrguință pentru mănăstire și în curînd au reușit ca să se alégă de egumen un Bulgar din Tîrnova, părintele Teodosie.

Mănăstirea Hîncul are acum două biserici: una de zid cu clopotniță, construită pe locul celei vechi, la 1835, de către egumenul Dosofteiș, cu hramul Sf. Paraschiva; alta, tot de zid, a fost construită pe la 1841, cu hramul Adormirii.

Edificiul în care locuiesc călugării e foarte solid și are nouă chilii. Lîngă acest edificiu se află și o fântână. Afară de acest edificiu, mai e și altul cu două-spre-dece chilii, și mai multe căsuțe, unde locuiesc pustnicii.

Biblioteca mănăstirii posedă următoarele rarități bibliografice:

Omilia sașă cuvîntările duhovnicesci ale Sf. Macarie, traduse din limba grăcă în limba română și tipărite în dîilele lui Alexandru Ipsilante la București, în anul 1675.

Amfiloghion în limba slavonă, tipărit în dîilele lui Io Racoviță la Iași, în anul 1726.

Osmoglavnic, tipărit pentru întîia ôră în limba slavă din porunca lui Io Constantin Basarab la Buzău, în anul 1742.

Slovo sașă precuvîntare a sfîntului părintele nostru Teodor Studit, retălmăcit din limba eleno-grăcă de către Episcopul Rîmnicului Kir Filaret, în dîilele lui Mich. Suțu, la 1784.

Archiva mănăstirii posedă următoarele acte și documente vechi:

1. Chrisovul lui Iliș-Vodă, fiul lui Alexandru-Voevod, din anul (1667) 7175 Novembre 8.

2. Zapisul Stolnicului Michaiu Hîncul din anul 7186 (1678) Decembre în 9.

3. Chrisovul lui Grigorie Ghica din anul 1766.

4. *Pavelenia* (porunca) Divanului Moldovei din anul 1772.

5. Zapisul familiei Hîncul din anul 1781.

Numărul călugărilor din mănăstirea Hîncul era la 1890 de 40, din care 24 Români, iar restul Bulgari. Sf. leturghie se cântă *în limba rusă*.

După zapisul întemeietorului, mănăstirea posedă 797 fălcă pămînt, dar acest pămînt, afară de 24 deseatine, astăzi e stăpănit de familia Mincu, care a dovedit că e rudă cu familia Hîncu și care a și câștigat procesul cu călugăriile la Senatul rusesc încă de pe la 1858.

Mănăstirea are acum numai o frumoasă grădină cu pomi, două vii, ce produc anual peste 2.000 vedre vin, și nisce hostănării. La Chișineu mănăstirea are nisce case.

Mănăstirea Sorcean

se află în județul Chișineu, la depărtare de o poștă de capitala Basarabiei, fiind așezată lângă satul Soruceeni. Mănăstirea se află între munți acoperiți cu păduri, fiind construită pe un picior de plaiu.

Mănăstirea s'a întemeiat pe la 1785 de către Pitarul Sorucean, sub îndemnul, din călugăriile, ieromonachului Iosif. Până la 1828 n'a posedat altă avere decât vre-o 12 fălcă pămînt, iar în anul arătat mai sus boerul Casian Sorucean a dăruit mănăstirii 40 deseatine pămînt, iar Ioan Sorucean fiul i-a făcut apoi un dar de 200 deseatine.

Mănăstirea are două biserici: una cu hramul Sf. Gheorghe, zidită la 1828 de către Casian Sorucean; alta cu hramul Sf. Nicolae.

Biblioteca mănăstirii nu posedă rarități bibliografice. Sunt însă mai multe cărți bisericesci românesce tipărite în secolul nostru.

Numărul călugărilor e de un-spre-zece și sunt toți Români. Serviciul divin acum se oficiază în limba română, din ordinul Arhiepiscopului din Chișineu, care e de părere că eno-

riașii «nu cunosc limba rusescă, iar în județul Chișineului se lățește secta ștundistă».

Averea mănăstirică se compune din 616 deseatine pământ. Călugăriile se ocupă cu agricultura, au 3 vii de 4 pogone, care produc 300 vedre vin. Arăturile se fac prin clacă. Venitul mănăstirii e de 6.000 ruble pe an.

Mănăstirea Vărzărescî

se află în județul Chișineu, la depărtare de 60 km. de capitala Basarabiei. Rușii numesc această mănăstire *Dmitrevski*. Mănăstirea este așezată lângă satul Vărzărescî, în apropiere de satele Iurcenî, Dolna și Grădiștea. Din spre nord și răsărit mănăstirea e apărută de munți.

Mănăstirea acesta e cea mai veche din toate mănăstirile din Basarabia. Deja pe la 1420 se pomenesc despre mănăstirea Vărzărescî într'un chrisov al lui Alexandru-Vodă (1), care o numesc schitul *Chișno-Vărzărescî*. Restaurată apoi la 1770 de către protopopul Constantin Măcărescu, împreună cu preotul Vlas, tatăl protopopului, care apoi, în viața monahală, s'a numit Varlam, mănăstirea și-a păstrat aspectul său cel vechiu.

Pe la 1796 însă mănăstirea a devenit iarăși prada Tătarilor, care au jefuit-o.

Mănăstirea Vărzărescî a fost în curgere de patru secolî schit de călugări; de la 1815, când în mănăstire nu mai erau decât patru călugări, schitul s'a prefăcut în mănăstire de călugărițe, permutându-se cei patru călugări aiurea, iar călugărițele din mănăstirea *Căsaufenî* desființată au ocupat locul lor.

Mănăstirea n'are nici bibliotecă, nici arhivă. Posedă o singură biserică cu hramul Sf. Dimitrie, zidită pe la 1796 de către protopopul Măcărescu, pe care Rușii îl prefac ba în Macaroff, ba în Macarovici. Mănăstirea e locuită (1890) de 25 călugărițe, care sunt toate Rusoice; serviciul divin se oficiază numai în limba rusă. Schitul posedă 190 deseatine pământ și o vie în satul Iurcenî.

(1) Волохо-Болгарскія грамоты, Ю. Востокъ, 1840, p. 61.

Mănăstirea Chirova

se află în județul Orheiū, la depărtare de o poștă de orașul Orheiū. Este așezată în desișul unei păduri mari, în valea râulețului Chirova. Rușii numesc această mănăstire *Nicolaevski* sau *Chirovski*. Imprejurimile mănăstirii sunt muntoase și sălbătice.

Când și cine a întemeiat această mănăstire nu se scie. După spusele poporului, mănăstirea a fost la început de călugări, apoi pe la 1803 ar fi ars.

Archiva mănăstirii posedă un act de danie făcut de către răzeșii satului Isăcesci și datat din 1 Maiū 1805, prin care se dovedesce că răzeșii mai sus pomenitului sat dăruiesc mănăstirii 149 $\frac{1}{2}$ fălci de pământ și că tot ei au zidit cu cheltuiala lor o biserică de lemn cu hramul Sf. Nicolae. După un alt act al mitropoliei Moldovei, mănăstirea a fost locuită de călugărițe fără adăpost.

Acum, în zilele noastre, mănăstirea are și o altă biserică, cu hramul Sf. Nicolae, zidită de schimonacha Lisaveta în anul 1836.

Biblioteca mănăstirii se compune din cărți bisericești române din secolele XVII și XVIII.

Numărul călugărițelor este (1890) de 48.

În biserică, la stânga de la intrare, se află mormîntul călugăriței Pelagia, sora Mitropolitului Gavril Calimach.

Mănăstirea Curcova

se află în județul Orheiū, cale de 10 kilometri de orașul Orheiū. Mănăstirea e așezată pe malul râulețului Vatie și este încunjurată de munți, acoperiți pe dintregul cu vii și livezi, cari toate aparțin mănăstirii.

Mănăstirea s'a zidit pe la 1773 de către mazilul Iordachi Curca. Iată legenda privitoare la întemeierea mănăstirii:

În satul Buzesci, din județul Orheiū, locuia un altă dată doi frați, anume Iordachi și Michaiū Curca, cari, împreună cu preotul satului Teofan, cu preotăsa și cu doi copilași, au fugit peste Prut de frica Tătarilor. Curînd după acesta preotul a murit în Moldova, iar peste un an de zile Iordachi Curca hotărî să se întorne acasă la Buzesci, pentru a da drumul

unor albine de-ale lui și ale preotului, pe cari ei le închisese într'un beciu, lăsându-le pentru hrană multă miere. După rugăciunea preotesei, Iordachi luă cu el și pe copiii preotesei. Înaintea plecării sale, preotésa îi destăinuă în ce loc anume preotul îngropase nisce bani, însărcinându-l să ieă acei bani pentru copiii ei. Iordachi a primit însărcinarea și a plecat cu copiii. Când însă a sosit acasă, dete peste nisce Tătari, cari cât pe aci erau să-l omóre, dar omul a scăpat, lăsând însă în plean la Tătari pe copiii preotesei. Curînd după acésta a murit și preotésa, iar peste puțin ambii frați Curca s'aũ întors în Basarabia. La vederea satului de baștină jefuit de Tătari, Iordachi simți remușcări de conștiință, pentru că a lăsat copilașii în mâinile Tătarilor și că acum devenia el stăpân asupra comorii preotului. Pentru a-și ispăși păcatul, Iordachi a plecat la Iași și s'a spovedit Mitropolitului Iacob; după binecuvîntarea ierarchului, ambii frați Curca s'aũ călugărit și aũ zidit mănăstirea Curcova, tocmai pe locul unde eră comóra preotului.

Încet cu încetul mănăstirea s'a poporat. La 1810 un Român din Ardél, anume Tóder Soba (Rușii l'aũ prefăcut în Soboff), fiind parucic în armata rusă, a cumpărat satul *Pripicea* și, cu binecuvîntarea Mitropolitului Gavril, a zidit în curtea mănăstirii o biserică de zid. Acum mănăstirea are două biserici, una cu hramul Maicăi Domnului, alta cu hramul Sf. Dimitrie. Locuințele călugărilor se află în două edificii.

Biblioteca mănăstirii e săracă. Numărul călugărilor e de 44.

Averea mănăstirii se compune din 3.900 deseatine pămînt, afară de 200 deseatine pădure. Mănăstirea mai posedă și o casă la Chișineu, dăruită de Soba, care s'a prestavit la 1817.

Mănăstirea Tabora

se află în județul Orheiū, cale de 20 kilometri de Orheiū și 70 kilometri de Chișineu. Ea este așezată între deluri, pe un plaiu de lângă riulețul Vatie. Împrejurul mănăstirii sunt păduri.

Istoria mănăstirii e puțin cunoscută. Se ȑice cum că biserica cea veche a mănăstirii a fost zidită de către boerul

Gheorghe Rusu la 1784; după alții iarăși, mănăstirea s'ar fi zidit pe la 1775 de Vătavul Dariu Carp. Numele de *Taboră* s'a dat mănăstirii, pretind unii, pentru că aci altă dată au tăbărit nisce creștini prigoși de Tătari.

În vechime mănăstirea a fost de călugări, iar apoi pe la 1815 au fost mutate aci călugărițele din mănăstirea *Fântâna Dómei*, desființată de guvernul rus pe la 1814.

Mănăstirea are două biserici: una cu hramul Adormirii, zidită la 1828; alta, mai veche, cu hramul Sf. Treime, zidită pe la 1810.

Mănăstirea n'are nici bibliotecă, nici arhivă. Numărul călugărițelor e de 57. Leturghia până pe la 1863 se oficia în limba românească, iar acum se oficiază *rusesce*.

Averea mănăstirii se compune din 142 fălci pământ, pentru cari mănăstirea a avut un lung proces cu răzeșii satorilor Puțuntei, Gulboca și Gâtila.

Mănăstirea Țigănescă

se află în județul Orhei, cale de 30 kilometri de orașul Orhei. Este așezată într'o poiană pitorească și încunjurată din trei părți cu munți, de la răsărit, apus și nord, iar spre miază-zi se află valea Ichelului. Din spre răsărit curg două izvoare de apă limpede, care formeză lângă mănăstire un lac.

Numele mănăstirii se trage de la satul Țigănesc, care se află în apropiere.

Când și de cine a fost zidită mănăstirea nu se știe nimic cert.

Se zice cum că mănăstirea acesta există deja pe la 1741. După spusele unui preot bătrân, ar fi existat nisce chislovce privitoare la mănăstire în mâinile unui proprietar din Dubăsari, anume Macri. Cercetând însă faptul, s'a dovedit că din familia Macri, despre care vorbea preotul, n'a rămas nimeni în viață. Altă tradițiune poporală sună că în aceste locuri au fost altă dată păduri întinse, în cari se ascundeau creștinii de urgia Tătarilor. Acești creștini au construit o bisericuță de lemn în mijlocul poenei, iar peste puțin Sărdarul Lupu Deicu a întemeiat aci o mănăstire. Din pricina Tătarilor însă, călugării au fugit, apoi peste mai mulți ani iarăși

s'aũ întors și aũ ocupat astă dată pămînturile Medelnicerului Ruset, proprietarul otcinei Olonesc. La 1803 s'a iscat pîră între Ruset și călugări, cari aũ câștigat pricina pe la 1833.

În ȋilele năstre mănăstirea are o biserică de pētră, cu hramul Adormiriĩ, zidită pe la 1846.

Mănăstirea are și o bibliotecă de cărți romănescē.

Averea mănăstiriĩ se compune din 38 fălcē (50 deseatine) de pămînt, trei mori de apă și liveȋi cu vii.

Mănăstirea Frumușica

se află în județul Orheiũ, cale de 28 kilometri de Orheiũ, și este așezată pe o înălțime de lăngă valea Ichelului. Spre mēdă-năpte, rēsărit și mēdă-ȋi sunt munți, acoperiți cu pădurē. Spre apus sunt ville mănăstirescē și liveȋi cu pomē. Imprejurimile sunt fōrte pitorescē și acēsta a fost cauza cā Mitropolitul Gavril a dat mănăstiriĩ numele de Frumușica.

Mănăstirea a fost întemeiată la 1807 de către nisce țēranī romăni din satul *Bravicenī*, și anume de rāzeșī Efraim și Iordachi Jurcu și Grigorie și Antioch Sapotēnu.

Mănăstirea are astăȋ o biserică de zid cu hramul Adormiriĩ, zidită la 1851, în locul vechei biserici de lemn construite pe la 1807.

Biserica posedă cărți bisericescē romănescē, dar cari sunt închise în pod și nu se arată visitorilor. Leturghia se oficiază în limba romănescă, de ore-ce călăgăriĩ nu sciũ rusesce.

Archiva mănăstirēscă posedă următōrele acte vechi:

1. Un zăpis de dănie pentru 211 deseatine pămînt, dăruite de rāzeșī satului Bravicenī la 1807; acest act e întărit de Divanul Moldovei;

2. Un alt act dat tot de rāzeșī în anul 1819;

3. Al treilea act cu data de 1847 se referă la Constantin Pasat, rāzeș din satul Bravicenī, prin care dînsul afirmă cā a vîndut mănăstiriĩ 24½ fălcē pămînt, pe un galben falcea.

Afară de aceste trei documente, mănăstirea mai posedă și alte documente de la 1810, pe temeiul cărora revendică drepturi asupra a 800 deseatine pămînt, stăpănite acum de nisce rāzeșī megiași.

Din cauza acestui proces, există între călugări și țēranī o mare vrajbă, care nu se potolesce.

Mănăstirea Reciul

se află în județul Orheiū, la depărtare ca de 36 kilometri de Orheiū, și este așezată într'o vale a riului Ichel. În apropiere de mănăstire se află satul Reciul.

Mănăstirea s'a întemeiat la 1797 de către preoții satului Pașcani din Basarabia, anume părinții Andreiū și Ioan Roșca, cu ajutorul enoriașilor lor răzeși din același sat Simion și Constantin Stratilat. (1)

Până pe la 1811 mănăstirea a fost de călugări, iar apoi s'aū strămutat acolo călugărițele din mănăstirea *Mana*, desființată de guvernul rus și care a existat ca schit pendinte de mănăstirea Curcova.

Mănăstirea are două biserici: cea principală, cu hramul Nascerii Maicăi Domnului, e zidită la 1845 și a doua, cu hramul Sf. Nicolae, e zidită la 1722.

Numărul călugărițelor este de 65, iar averea mănăstirii se compune dintr'o sfără de moșie de peste 495 deseatine pământ.

Mănăstirea Gârbovățul

se află în județul Orheiū, la depărtare de 40 kilometri de Orheiū, și este așezată pe malul chiar al Ichelului. De la apus e încinsă cu vii și livezi, spre mēdă-nōpte se află satul Gârbovățul, construit pe un picior de plaiū, iar spre mēdă-zi și rēsărit curge Ichelul în valea sa adincă.

Intemeiătorul mănăstirii a fost boerul Armaș Constantin Carpuz, care a zidit-o pe la 1730.

Până la 1812 mănăstirea acēsta a fost de trei orī arsă și prădată de Turci și Tătari, din care cauză în mijlocul flăcărilor a perit și întrēga arhivă a sf. lăcaș. Aū rămas însă scăpate de distrugere șēpte chrisōve de ale Domnitorilor Moldovei, din cari cel mai vechiū este al lui Duca-Vodă de la 1671.

(1) D-I Murzakevici în vol. II din *Записки Губ. Истор. и арх.*, 1848, p. 324, scrie că mănăstirea s'a zidit la 1798 de către preoții satului Pașcani Ioan Charea și Leonte Baraiæ. Documentele mănăstirii, din contră, confirmă cele arătate de noi.

Mănăstirea are și o bibliotecă compusă din cărți românești bisericești, din care unele sunt adevărate rarități bibliografice.

Biserica mănăstirii, cu hramul Adormirii Maicăi Preacurate, a fost zidită la 1816, cu cheltuiala polițmaistrului (polițaiu) din Chișineu Stefan Lupu, care apoi s'a călugărit sub numele de schimonach, Serapion, schimbând uniforma de polițaiu rusesc pe sutană și potcapiu. Soția sa, născută Elena Brăescu, de asemenea s'a călugărit, luând nume de Elpidia, și s'a așezat în mănăstirea Tabora.

Biserica mănăstirii posedă o iconă făcătoare de minuni a Maicăi Domnului. Această sf. iconă a fost dăruită de mama unui Colonel rus, anume Aladuieff, ucis de cal în curtea mănăstirii. Stefan Lupu a îmbrăcat-o în argint, ferecat și aurit, iar enoriașii au împodobit-o cu petre scumpe. În dosul iconei stă scris: «1816 Martie 31». De la 1859 icona se transportă în fie-care an cu mare ceremonie religioasă din Gârbovêț la Chișineu, unde rămâne în biserica mitropoliei șese săptămâni de zile, până pe la 17 Aprilie.

Numărul călugărilor este de 40, care sunt parte Români și în majoritate Ruteni. Leturghia se oficiază în limba rusescă.

Averea mănăstirii se compune din 2.414 deseatine de pământ, din care o parte e a răzeșilor din satul Chirișeni, care au proces mare cu călugării.

Pe proprietatea mănăstirii se află satele Gârbovêțul și Hoginesci. Locuitorii acestor sate sunt foarte săraci și se ocupă cu olăria.

În anul 1802 Novembre 14, un mare cutremur de pământ a schimbat mult suprafața locurilor unde se află mănăstirea. Satul Gârbovêț, care altă dată era așezat tocmai la pôlele muntelui, acum e în vale; vechiul sat a fost distrus de cutremur și a dispărut împreună cu un lac, ale cărui urme nici nu se mai pot constata.

Mănăstirea Hârjauca

se află în județul Orheiū, la depărtare de 50 kilometri de orașul Orheiū, și este așezată la pôlele unui munte, într'un loc foarte pitoresc, încunjurat de deluri acoperite de codri. Muntele principal este cultivat până la vârful său și acoperit peste tot cu vii și livezi. Mănăstirea posedă și o grădină

mare cu pomi de totă frumusețea, cu bănci pentru public, numeroase fântâni și chioșcuri.

Mănăstirea poartă numele izvorului *Hârjauca*, care curge tocmai pe lângă zidurile sale. Ea a fost zidită pe la 1740; valea în care e așezată serviă altă dată de bun adăpost pentru creștinii fugiți de urgia Tătarilor. În secolul XVIII acești fugari au zidit aci o mică biserică; apoi, când puhoiul Tătarilor s'a retras, Românii s'aū întors fie-care pe la căminul său, lăsând biserica părăsită. Pentru a îngriji sf. lăcaș a rămas numai un bătrân pustnic, anume Teodosie, având de gând a întemeia pe lângă biserică o mănăstire.

La întemeierea schitului s'aū asociat doi călugări din mănăstirea Némțului, anume ieromonachul Varsonofie și monachul Efraim. Acești trei călugări, ajutați de boerul Niculiță, aū și zidit mai multe chilii și aū reparat biserica. În curînd vestea despre noua mănăstire s'a răspândit prin Moldova și mai mulți călugări aū venit din toate unghiurile țerii. Monachul Teodosie (în călugărie Teoctist) a fost ales de stariț, iar după prestăvirea sa mănăstirea a moștenit moșia răposatului din satul Călărași și Șipotenii din Basarabia.

Mai există însă și altă versiune privitoare la întemeierea acestei mănăstiri. După această versiune, mănăstirea a fost întemeiată pe la 1750 de către monachul Inocentiū Sava, călugărit la Iași, dar care de origine eră din satul Călărași, limitrof cu Hârjauca.

Acest călugăr ar fi dăruit mănăstirii otcina sa Șipotenii; în curînd după acesta un unchiū al lui Sava, anume Marin Badiuc, a dăruit mănăstirii o altă moșie. Mai târziu, pe la 1811, nepoții lui Marin, Vasile și Ursu Badiuc, aū confirmat acest dar.

Incet cu incetul mănăstirea a prosperat, egumenul ei Taras a căpătat de la Divanul Moldovei un chrisov nou, prin care s'aū întărit mănăstirii drepturile sale asupra moșiilor dăruite; de asemenea tot același egumen Taras a zidit și o nouă biserică. În locul acestei biserici, mai târziu, s'a zidit alta de cărămidă, cu hramul Înălțării Domnului.

Pe la 1818 mănăstirea se ocărmuia de către egumenul Spiridon Filipovici, despre care d-l Nadejdin scrie următoarele: (1)

(1) *Прозрѣніи по Бессарабіи, Подольскій, 1839 г.*

«Filipovici! a fost Muntenegrén de ném. Incă de tînér el s'a călugărit, dar apoi a părăsit mănăstirea și s'a întors în lume. În Europa domniă pe atunci Napoleon I. Preotul muntenegrén eră admirator al Rusiei și, împreună cu alți Muntenegreni, s'a angajat ca marinar în marina rusescă. În această calitate dînsul a cutureerat porturile europene, fiind martor la nisce mari evenimente, cînd Rusia mână în mână cu Germania a rēpus pe Francesi. După tractatul de pace din Viena, părintele Spiridon, primind daruri de la Țarul rusesc, s'a retras din marină și s'a stabilit la Hârjauca. Curînd după acesta dînsul a ademenit pe câțiva Moldoveni să se așeze pe pămîntul mănăstirii, devenind clăcașii călugărilor.»

La 1845 mănăstirea Hârjauca a devenit proprietatea episcopiei din Chișineu. Unul din episcopii ruși din Basarabia a construit la Hârjauca o biserică de érnă cu hramul Sf. Spiridon.

Mănăstirea are acum șapte corpuri de clădire pentru locuința călugărilor, două biserici și numeroase acareturi.

Mănăstirea nu posedă acte vechi; biblioteca se compune de 400 volume, cărți bisericesci românesci și slavonesci. Călugării sunt parte Români, parte Ruteni. Leturghia se oficiază în două limbi: cea românescă și cea rusescă, adecă în timpul serviciului pe unul din clirose se cîntă rusesc, iar pe altul românesce.

Mănăstirea posedă 1.775 desetine pămînt și este fôrte vizitată de enoriași.

Mănăstirea Dobrușa

se află în județul Orhei, la depărtare de 50 kilometri de orașul Orhei și de 90 kilometri de Chișineu. Așezată lângă satul Dobrușa, ea pórta numele acestui sat. Mănăstirea se află construită pe pôlele unui dél, fiind umbrită din spre sud-apus de munți acoperiți cu codri. De sub délul pe care se află mănăstirea curg două isvóre, cari adapă grădinile mănăstirii și apoi, unindu-se, forméză trei lacuri ceva mai jos de mănăstire. Din aceste lacuri ese rîulețul Dobrudșa sau cum îl numesc locuitorii *Dobrușa*.

Intemeiătorii mănăstirii au fost monachul Ioasaf din mă-

năstirea Probota și ieromonachul Efraim, călugăr al mănăstirii Curcova.

După spusele călugărilor mănăstirii, pe la 1772 mănăstirea Probota a trimis pe monachul Ioasaf în Basarabia ca să facă inspecțiune pe la moșiile ce aparțineau mănăstirii. Inspectând otcina Dobrușa, călugărul a fost fermecat de locul unde acum se află mănăstirea. Cu binecuvîntarea archimandritului mănăstirii Probota, monachul Ioasaf, împreună cu monachul Efraim, au construit în curînd o bisericuță de lemn. Apoi Ioasaf s'a întors la Probota, iar Efraim a rămas. La 1785, când biserica a fost sfințită, în mănăstire s'au așezat cinci călugări din mănăstirea Curcova, anume Teofan, Pamva, Ezechii, Arsenie și Macarie, toți Români. După dispozițiunea mănăstirii Probota, monachii noiei mănăstiri au luat în arendă moșia Dobrușa, plătind anual renta de 40 lei vechi. Mai târziu, când mănăstirea din Moldova Probota a fost închinată Sf. Mormînt, mănăstirea Dobrușa s'a obligat a plăti Patriarchiei din Ierusalim câte 80 lei vechi pe an, iar de la 1807 câte 25 galbeni olandezi.

Incet cu încetul mănăstirea Dobrușa a prosperat; numărul călugărilor s'a înmulțit, așa că în curînd s'a simțit lipsă de apă pentru locuitorii mănăstirii. Acesta tocmai a și fost cauza, pentru care călugării au hotărît a părăsi chiliile zidite pe vîrfurile delurilor și a construi o nouă mănăstire la pîrîile înălțimii. Construirea noiei mănăstiri a durat pînă pe la 1822, când s'a sfințit și noua biserică zidită cu ajutorul boierului Toma Cosma. Biserica acesta are hramul Sf. Nicolae.

La 1839 s'a zidit și altă biserică, pe vîrfurile înălțimii, în locul celei vechi; împrejurul ei aș e cimitirul mănăstirii.

La 1847 s'au zidit alte construcțiuni pentru locuința călugărilor și pentru pelerini.

Archiva mănăstirii nu posedă acte vechi, biblioteca este compusă din cărți românești tipărite în secolele XVII și XVIII.

Numărul călugărilor (1890) este de 89. Actualul egumen e un călugăr rus, iar toți ceilalți sunt Români. Leturghia se oficiază, *cu toate acestea, în limba rusă*, deși încă pe la 1863 se oficia în limba română.

Mănăstirea posedă 1872 deseatine pămînt în diferite locuri, afară de moșia Dobrușa, în întindere de 1.690 desea-

tine, din al căror venit o a 5-a parte se trimite Patriarchiei din Ierusalim. Mănăstirea mai are și 5 livezi, cari ocupă 97 deseatine, trei vii lângă mănăstire și o vie lângă Chișineu în întindere de 15½, pogone; are peste 420 capete de vite, 100 cai și peste 2.000 oi.

Mănăstirea Coșeleva

se află în județul Soroca, la depărtare de 35 kilometri de orașul Soroca și de 7 kilometri de mănăstirea Dobrușa. Este așezată pe malul râulețului Cerna; din spre răsărit are o câmpie, din cele-lalte părți păduri. Mănăstirea s'a zidit pe la 1790 de către văduva răzeșă Maria Tocanaș, din satul Cotiugenî.

Schitul are o biserică de zid cu clopotniță, construită pe la 1841 în locul celei vechi. Numărul călugărițelor e de 46; sunt toate Rusóice. Schitul Coșeleva posedă 60 deseatine pământ, dăruit mănăstirii de către răzeșii satului Cotiugenî, și 4 livezi cu pomi. De unde îi vine mănăstirii actualul ei nume de Coșeleva, nu se scie.

Mănăstirea Saharnenî

se află în județul Orheiū, la depărtare de 40 kilometri de Orheiū și 82 kilometri de Chișineu. Mănăstirea e așezată pe trei proeminente, grămadite una peste alta; scoborișurile de o înălțime la alta sunt pavate cu pētră. Mai jos curge Nistrul, pe malul căruia e așezat satul Saharnenî. Împrejurul mănăstirii sunt déluri, parte acoperite cu păduri, parte stâncóse; către mănăstire nu există decât un singur drum din spre rîu.

Mănăstirea a fost fundată de către monachul Bartolomeiū Ciungul, pe care Rușii l'au poreclit *Crivorucica*, din cauză că aveă o mână străpunsă de un glonț. Data fundării se rapórtă pe la 1776. Monachul Ciungul, împreună cu mai mulți călugări, s'au așezat în aceste locuri retrase cu permisiunea proprietarului satului Saharnenî, Ioan Christoverga, care a dăruit călugărilor 120 deseatine pământ.

Mănăstirea Grădiștea saŭ Peștera.

Intre munți, spre apus de la mănăstirea Saharnenî, înaintea venirii în aceste locuri a lui Ciungul, a existat un alt schit foarte vechiŭ, numit *Grădiște*, în care a fost o biserică cu hramul Buna-Vestire și cu mai multe chilii, toate săpate chiar în stâncile muntelui. Cine a fundat această mănăstire nu se scie, dar Ciungul a reparat vechia biserică și, împreună cu alți călugări, s'aŭ stabilit în chiliile din stânci.

Mănăstirea *Grădiște* se crede că a existat dejă în secolul XII, fiind întemeiată de creștini fugari, cari aci s'aŭ adăpostit de urgia Tătarilor. Modul de construcțiune a acestor chilii, săpate în stânci arată că creștinii cari le-aŭ făcut n'aŭ fost Slavi, căci altele sunt înfățișarea și modul de lucrare a chiliilor de pe malul Nistrului și altele ale vechilor chilii din Kiev.

Tot ce se scie într'un mod cert despre actualul schit Grădiște constă în faptul că el a fost reînființat pe la 1756 când muntele în care sunt săpate chiliile făcea parte din otcina Logofetului Radu Racoviță, care a dăruit acest pământ mănăstirii Dobrovăț din Moldova. Numele de Grădiște i s'a dat schitului pentru că în apropierea existat acolo altă dată *cetatea Grădiște*.

La început schitul a fost zidit la marginea abruptă a malului, cu chiliile săpate în stâncă, spre cari merge o singură potecă foarte îngustă. Mai târziu călugării s'aŭ mutat din aceste chilii incomode, alegând loc de locuit mai spre virful muntelui, unde aŭ construit altă biserică și alte chilii. Biserica din stâncă eră foarte mică și neîncăpătoare, dar la 1765 monachii aŭ mărit-o.

La 1842 pământul întreg al mănăstirii Grădiște, care se prenumără printre proprietățile *mănăstirii Chipriană*, a devenit de fapt proprietatea acesteia din urmă mănăstiri. Mănăstirea Grădiște a rămas fără mijloce de traiŭ și a fost *desființată*, alipindu-se definitiv la mănăstirea *Saharnenî*.

Imprejurimile fostei mănăstiri Grădiște sunt foarte originale și pitoresci. Stânca petrosă din spre mal formază pereții de față, adecă fațada vechiului locaș sfânt, iar mănăsti-

rea cu biserica, cinci-spre-dece chiliї și *trapeza* sunt în lăuntrul stâncii.

Tot acolo e săpată și clopotnița mănăstirii. Muntele din partea de la apus e acoperit peste tot cu codru de stejari, din partea de la răsărit și mătă-nópte e Nistrul, iar din spre mătă-qi sunt câmpiile mănăstirii, vii și livede.

După întemeierea mănăstirii Saharnenī, schitul Grădiște a rămas locuit de câți-va călugări, iar călugurii cari s'au mutat în noua mănăstire și-au ales de stariț pe monachul Bartolomeu Ciungul sau Crivorucica.

Mănăstirea are astăzi două biserici: cea veche, săpată în stâncă, cu hramul Bunei-Vestiri: cea nouă, zidită împreună cu clopotnița pe la 1821 de către Taras, egumenul mănăstirii. De o arhitectură simplă, cu iconostasul modest, biserica acesta posedă totuși unele obiecte foarte scumpe: o cruce mare de chiparos incrustată în aur și argint și o frumoasă evanghelie îmbrăcată în aur și petre scumpe. Aceste obiecte sunt dăruite bisericeii de către Cazaci de la Don, cu ocasiunea războiului cu Napoleon I.

Biblioteca mănăstirii se compune din cărți românesce și slavone tipărite în secolele XVII și XVIII.

Numărul călugărilor (1890) este de 16, toți Moldoveni.

Mănăstirea posedă o proprietate de 420 deseatine pământ, care încunjură mănăstirea; parte însemnată din această suprafață se află sub pădure, altă parte, fiind petrosă, nu e bună pentru agricultură, așa că mănăstirea abia cultivă 20 deseatine. Mănăstirea posedă încă în diferite locuri grădini cu pomi și două vii. În apropiere de mănăstire se mai află și o prisacă, care-i aparține.

Mănăstirea Călărași

se află în județul Soroca, la depărtare de 60 verste de orașul Soroca și de 160 de la Chișineu. Este așezată lângă malul Nistrului, pe scoborișul unui dél. Din trei părți mănăstirea e încunjurată cu munți acoperiți cu păduri, iar din spre mătă-nópte curge Nistrul. Numele mănăstirii se trage de la satul *Călărași*, care se află în apropiere.

Din actele aflate în archiva mănăstirii, reese că această mănăstire eră metoc al mănăstirii Sf. Sava din Moldova. În acest

metoc locuiaă altă dată călugăriî mănăstiriî Sf. Sava, ocupându-se cu administrarea moşiei Călăraşi, care aparţineă acelei mănăstiriî din Moldova. Pe la 1780, când biserica de lemn a metocului s'a ruinat, unul din locuitorii oraşului Mohilău, anume Hadji-Marco-Donicî, a zidit o altă biserică împreună: cu clopotniţa.

Biserica nouă a fost sfinţită pe la 1782. Patriarchul Ierusalimului Avram, drept răsplată pentru acesta, a numit pe Hadji-Donicî episcop al mănăstiriî. După mórtea episcopului, pe la 1809, a fost episcop ieromonachul Lazăr, care a administrat averea mănăstiriî până pe la 1813. Până la 1813 însă mănăstirea Călăraşi plătiă mănăstiriî Sf. Sava o rentă anuală de 100 Lei vechi pe an. De la această dată mănăstirea n'a mai plătit nimic mănăstiriî din Moldova, iar astăzi nu mai depinde decât de eparchia din Chişineu.

Mănăstirea are acum două biserici: una cu hramul Adormiriî, construită de Donicî şi foarte avută în icône vechi, cari au fost transportate aci dintr'o mănăstire rusăscă rascolnică (Sircovski staroobreadceski); altă biserică de érnă, cu hramul Sf. Mitrofanie, a fost zidită la 1853. În această biserică se află o pârctică din mósştele Sfintului Mitrofan, păstrată într'o raclă bogată de argint săpat.

Mănăstirea are multe edificii bune şi numeroase acarete.

Numărul călugăriilor (1890) este de 11, cari sunt parte Românî, parte Ruşi. Leturghia se oficiază *în limba rusă*.

În curtea mănăstiriî se află mormîntul unui General Izbaş, dar când s'a înmormîntat acest general nu stă scris.

Mănăstirea posedă peste 300 deseatine pămînt, din cari o sută sunt sub pădure. Via mănăstiriî e de 5 pogóne, prisaca dă pe an peste 30 puduri de miere.

Mănăstirea Şaba.

Se află în judeţul Soroca, la depărtare de 40 kilometri de oraşul Soroca, lângă satul *Şaba* (Ruşiî pronunţă *Jéba* şi *Jaba*) şi tîrguşorul *Camenca*.

Mănăstirea e aşezată pe un platoū stâncos, în formă de semicerc, format de munţi înalţi. Împrejurul mănăstiriî sunt livezi şi vii, jos la pólele munţilor câmpia se scobórá spre Nistru, care curge la o depărtare de jumătate kilometru.

Dincolo de Nistru e tirguşorul Camenca cu parcul şi palatul Mareşalului von Witgenstein. Spre nord-apus de la mănăstire sunt două lacuri formate de două isvóre.

Mănăstirea Şaba s'a întemeiat în secolul XVII. Există următórea legendă cu privire la întemeierea mănăstirii: În secolul XVII a venit aci un ieromonach anume Ezechiil din mănăstirea Deleni şi, împreună cu dînsul, alţi călugări, cari au săpat în stînci câte-va chilii şi au construit o biserică. Până pe la 1770 însă nimic nu se scie despre această mănăstire, dar în anul mai sus arătat a venit din Deleni alt ieromonach Teodosie şi a găsit schitul pustiit de Tătari. Peste puţin împrejurul lui Teodosie s'a adunat iarăşi un grup de călugări, cari au poporat schitul. Teodosie a primit apoi în dar pentru mănăstire o bucată de pămînt de la proprietarul satului Şaba şi a construit pe acest petec de pămînt biserica cu hramul Înălţării Crucii şi câte-va chilii de nuiiele. Curînd după întemeierea nouelor locuinţe, Teodosie a cumpărat de la răzeşii satului Şaba peste 500 fălci pămînt, a construit móra şi a plantat o grădină cu pomi. La 1818 Mitropolitul Gavril l'a făcut egumen al mănăstirii.

Mănăstirea are acum trei biserici: cea principală, cu hramul Înălţării Domnului, e construită la 1825 de către boerul din Moldova Costachi Andron. În biserică se păstrează o pîrticică de Sf. Cruce şi o pîtră de la Sf. Mormînt. Racla în care sunt păstrate aceste sf. odóre e de aur şi argint, bogat împodobită cu petre scumpe. A doua biserică, cu hramul Sf. Archistrateg Michail, a fost zidită la 1849 de către un cinovnic rus din Chişineu, anume Loboff. A treia biserică, care se află în afară de curtea mănăstirii, este cea veche, care a fost reparată pe la 1852.

Mănăstirea are o bibliotecă de cărţi vechi romănesci tipărite în secolul XVII.

Numărul călugărilor la 1890 eră de 34, din cari jumătate sunt Români. Sfinta leturghie se oficiază *în două limbi*: cea română şi rusă.

Mănăstirea posedă 910 deseatine pămînt. Pădure are foarte puţină. Din trei părţi mănăstirea e încunjurată cu grădini cu pomi şi o vie cu 3.200 butuci, care dă anual peste 700 vedre de vin bun. Mănăstirea are şi o prisacă, foarte bine în-

treținută. In genere vorbind, această mănăstire e cea mai avută din Basarabia, pelerini se adună acolo cu miile la srbătoarea hramului bisericii principale.

Mănăstirea Noul-Némț. (1)

Mănăstirea Noul-Némțul se află în județul Bender, este situată într-o vale foarte pitorească dintre două orașe capitale de județe: Bender și Tiraspol; din trei părți mănăstirea este încinsă de Nistru, care, curgând aci în zig-zag, formază o peninsulă. Tocmai pe această peninsulă, în direcțiunea din spre Bender către mănăstire se întinde o vale acoperită cu pășuni verzi suculente, grădini, pădure. Primăvara întrégă acea vale este acoperită cu apă. Mănăstirea este construită pe crsta muntelui și de aceea biserica sf. locaș se vede deja de departe atât din stepele guvernământului Herson, cât și din spre valea Bugécului.

(1) Mănăstirea acésta posedă o bibliotecă prețioasă de cărți și manuscripte în *limba română*. Iată o parte din aceste cărți și manuscripte, al căror catalog îl găsim în scrierea actualului Procuror superior al Sinodului rusesc d-l C. P. Pobedonosteff, *Русский Вестникъ*, 1842, *Юл.тѣ*, p. 32:

1. *Istoria creștinismului și a ierarhiei în Moldova*, 1867, manuscript de 369 côle.

2. *Istoria creștinismului și a ierarhiei în Valachia*, 1860, mss. de 67 côle.

3. *Istoria despre începutul cinului monachal*, 1864, mss. de 109 côle.

4. *Istoria lavrei Némțului până la 1779—1855*, mss. de 238 côle, 1864.

5. *Idem a mănăstirii Secului de la 1855*, mss. de 308 côle, 1876.

6. *Despre averea mănăstirilor Némțul și Secul*, cu registrul tuturor călugărilor până la 1859, mss. de 298 côle, 1860.

7. *Istoria prescurtată a mănăstirilor Némțul și Secul*, tipărită în tipografia Némțul, 1857.

8. *Istoria despre zidirea mănăstirii Némțul*, mss. de 193 côle, 1873.

9. *Cartea minunilor săvârșite de icóna Maicăi Domnului din mănăstirea Némțului*, mss. de 42 côle, 1855.

10. *Istoria mănăstirii Secului până la 1775*, mss.

11. *Vięa starițului Paisie Velicicovsky*, 1859, mss.

12. *Vięa comună a monachilor, orînduită de starițul Paisie*, 1794, mss. de 241 côle, scris la 1874.

13. *Despre schismaticii Moldoveni*, mss. de 108 côle, scris la 1859.

Numele mănăstirii se trage de la mănăstirea Némțului din județul Némț. Noul-Némț este un fel de metoc sau mai bine zis o colonie, a cărei metropolă este frumoasa noastră mănăstire, și ca atare se află legat de drept și de fapt de dînsa. Poporul însă din Basarabia nu numesce acea mănăstire Noul-Némț, ci îi dîce mănăstirea *Chițcani*, după numele unui sat, care există în apropiere și care acum a dispărut. Satul Chițcani eră așezat pe pămîntul mănăstiresc și după hotărîrea instanțelor judecătorești, fu silit să restituie pămîntul, fiind transportat de guvernul rus pe pămînturile statului,

14. *Călătorie la Ierusalim*, mss. fără an, de 118 côle.

15. *Călătorie la Kiev*, idem.

Autorul acestor manuscripte se dîce că este schimonachul *Andronic*.

16. *Amintiri din viața preoțească*, 1856, mss. de 85 côle.

17. *Acatist și canóne*, 1851, mss. de 454 côle.

18. *Sinacsar* pentru întregul an, 1860, mss.

19. *Despre iubirea creștinască a lui Maxim Isповедnicul*, mss. din sec. XVIII.

20. *Lețopisețele Zemli Vlachiscoe*, 6798 — 7197, mss.

Cărți în limba slavă:

1. *Трѣбникъ* sec. XVII, tipărit în Moldova, fără prima pagină.

2. *Служебникъ*, tipărit la Buzeu, 1702.

3. *Евангелію сиречь Благовѣстіе*, tipărit în 1665, la Lipsca.

4. *Книга сладкоглаголющаго блаженнаго Аввы*, 1653, unde s'a tipărit nu se scie.

5. *Похвала Пресвятой Богородицы*, 1706, tip. la Cernigof.

Manuscripte în limba slavă:

1. *Пророчество Іереміи*. Pe pagina din urmă stă scris: «In anul 1475 (?) Гервасіе іеромонаху а scris acea carte».

2. *Psaltire* scrisă de monachul mănăstirii Bisericanî, 1618.

3. *Psaltire* scrisă de monachul mănăstirii Saul, 1730.

4. *Давида пророка и царя пѣснь*. *Psaltirea*, mss. de către ieromonachul mănăstirii Némțu la 7037 (1529).

5. *Evanghelia slavă* foarte veche, fără an, mss.

6. *Apostol*, 1542, mss., frumos scris.

7. *Трѣбникъ архіерейскій*, sec. XVII, scris de către Grigorie Țamblac, după cum stă scris pe ultima filă: «Сіе освященіе церкви писалъ азъ рукою моею «смирный Григорій Țамблакъ митрополитъ Кіевскій, галицкій и всеароссій, «учитель земли молдовлахійская и игумень святой великій монастырь Пантокра- «торовъ еже пменуетъся Нѣмецъ и бывшаго на осмомъ соборѣ на флоренция».

8. *Минеи*. Pe ultima pagină stă scris: «Gavril а scris aceste luni în anul 6957» (1449).

9. *Пѣснь во святыхъ отца нашего Григорія Благослова*, mss. la finele cărui stă scris: «In anul 6932 (1424) Gavril monachul mănăstirii Némțu а scris acéstă carte.»

10. *Почетъ объ Асканрѣ царя индійскоу*, mss fără an..

la o distanță ca de vre-o 8 kilometri departe de vechia seliște a satului. Din această cauză parte din sătenii Moldoveni au plecat dincolo de Nistru și s'au așezat pe malul drept al riului Bug, parte refuză și până acum a părăsi osemintele părinților și trăesce pe pământul mănăstirii.

Mănăstirea are două biserici: una veche, alta începută la 1867 sub oblăduirea bisericăscă a crudului rusofil Archiepiscopul Pavel și isprăvită în luna Novembre 1878. Călugăria mănăstirii locuesce într'un frumos edificiu de pétră cioplită, iar starițul are un compartiment spațios a parte. Pentru mirenii, din cari un număr mare de pelerini bate mereu la ușa mănăstirii, există un alt edificiu, pe care Rușii îl numesc han, «*Gostinița*» sau ospătărie. Acest han, ce e drept, este întreținut foarte curat și dă adăpost ospitalier oricărui din enoriașii cu dare de mână. Mănăstirea are două grădini, una mică nouă, alta veche mare, care se află dincolo de ograda mănăstirică; pe câmpiile întinse ale mănăstirii cresc lanuri mari de bucate, pasc cireșii de vite, oi, iar pe costele delurilor se întind viile cu prisace, etc.

Vięta duhovnicăscă a călugărilor este regulată după tipicul mănăstirilor din muntele Athos, întocmit aci de mănăstirea Némțului, considerată, precum am mai spus, de metropola mănăstirii Noul-Némț. Trăsura caracteristică a acestui tipic constă în serviciile divine foarte lungi, cari se oficiază aci zilnic, fie în ȕi de lucru, fie în ȕi de sêrbătore. În ȕilele de lucru, leturghia (utrenia și mieșul-noptii) se începe tocmai la mieșul-noptii, precum cere *ustavul bisericesc*: «La mieșul-noptii sculatu-m'am, pentru a mă împărtăși cu numele tău.» După «polunoșnița», precum ȕic călugării de aci, urmăză *utrine* (pe la orele 4 a. m.), apoi cetirea acatistului dinaintea iconei Maicai Preacurate, care cetire dureză cel puțin un ceas și jumătate, și în fine vine leturghia. La orele 5 d. a. *vecernia*. Acestea sunt serviciile divine zilnice. În ȕilele de sêrbătore ele sunt și mai lungi. *Bdenie* de nópte se începe la 8 sêra și se isprăvesce la 3 nópte; apoi, după un repaus de un ceas, începe leturghia de diminêță, apoi cetirea acatistului și leturghia a doua.

Pentru un mirean este prea obositoare această muncă de veghere și, tocmai din această cauză, oricine din ortodoxii

evlavioși vizitează această mănăstire rămâne surprins de puterea nervoasă a călugărilor acestei mănăstire, cari după atâta închinăciune și rugăciuni mai pot munci și pe la chiliile lor.

Imi permit să pomenesc aci pe doi din călugării mai cu seamă: pe părintele Teofan Cristi, fostul stariț al mănăstirii, și pe ieromonachul Adronic, care, la 1881, când am vizitat mănăstirea, ținea locul de stariț, până la numirea unui candidat la acest post. (1)

Teofan Cristi e Român din Bucovina, care se făcuse poslușnic la mănăstirea Némțului din Moldova pe la 1828; vorbește perfect vechea limbă moldovenescă, pe care n'a stălcit-o de loc cu cuvinte rusesci, asemenea scie limba noua grăcă, germană și *pușin* rusesce. Părintele Cristi a muncit mult pentru întocmirea mănăstirii, al cărui stariț a fost. Pe la 1858 dînsul eră împuternicitul metropolei, apoi la 1864 s'a făcut starițul mănăstirii, iar acum e depărtat, din cauza tendințelor rusofile ale Archiepiscopului Pavel, care nu putu să erte septuagenarului călugăr că nu s'a rusificat și că ține a fi în fruntea clirosului român la oficiile divine din mănăstirea Noul-Némțu. Pe părintele Teofan l'am găsit în chelia sa cetind o carte bisericească veche. (2)

— Sfinția Sa mereu cetesce saŭ scrie! mi-a explicat poslușnicul.

Convorbind cu Sfinția Sa despre trecutul mănăstirii, am constatat că bătrânul călugăr eră foarte desilusionat, că fusese altă dată partisan înfocat al protectoratului rusesc, ba chiar dorise ca Moldova să fie alipită de Rusia, dar apoi... s'a convins că a greșit și că dorise lucruri, pe cari «Dumnezeu nu le-a voit». Rusofilismul părintelui Teofan s'a risipit îndată ce el a cunoscut Rusia.

Alt călugăr ilustru al acestei mănăstiri a fost ieromonachul Andronic, elevul mănăstirii Némțului, unde a trăit de la 1831 până la 1861. Urcând treptat toate treptele ierarhiei duhovnicesci de la poslușnic până la mare schimnic, părintele Andronic în césurile sale de odihnă s'a ocupat mult cu citirea și scrierea unor opuri de teologie. Pe când eră încă

(1) Numirea se face de către Mitropolitul Moldovei și se întărește de Sf. Sinod rusesc, după lege, dar de fapt se face tocmai vice-versa.

(2) Părintele Teofan Cristi a murit la 21 Octobrie 1883.

la mănăstirea Némțului, dînsul a început a scrie istoria acestei mănăstiri. O parte din acea lucrare a intrat în scrierea sa *Istoria prescurtată a mănăstirii Némț*, tipărită la tipografia Némțului la 1857. La 1881 părintele Andronic se ocupă în chilia sa din mănăstirea Noul-Némț cu adunarea și sistematisarea documentelor privitoare la mănăstirea Némțului din Basarabia. Acastă operă e scrisă de asemenea în limba românească, cu chirilice; o mare parte din lucrare privește viața politică și socială a României de sub Cuza-Vodă. Ca călugăr rusofil, părintele Andronic firesce că este un critic pasionat al domniei lui Alexandru-Vodă.

Alți călugări din comunitatea mănăstirii se ocupă în chiliile lor cu fel de fel de meserii: unii sunt tâmplari, alții strungari, alți cismari, alții fac potcapiuri, cos haine etc. Majoritatea știu carte, dar foarte puțini cetesc rusesce; chiar unii din ieromonachi nu vorbesce rusesce. Toți au fost supuși români și au emigrat sub Cuza în Basarabia.

Pentru ca legăturile strînse ce existau în trecut între metropolă, adevă mănăstirea Némțului din Moldova, și colonia sa mănăstirea Chițcani sau Noul-Némțu, să fie bine înțelese, credem nemerit a improspăta următoarele fapte istorice privitoare la aceste așezăminte de pietate. Mănăstirea Némțului din Moldova este zidită la 1367. Trei călugări, anume Sofronie, Pimen și Siluan, împreună cu câți-va discipoli, au trecut Dunărea, venind din spre Tîrnova, s'au așezat în munții Carpați, acolo unde s'a zidit apoi mănăstirea Némțului. Cuviosul Stefan-Vodă cu propria sa cheltuială a dăruit acelor călugări trei moșii și a zidit o biserică de pîtră. De la acea dată începură a curge la mănăstire darurile bine-credincioșilor. În diferite timpuri Domnii Moldovei dăruiră mănăstirea cu sate, păduri, Țiganii și altele.—Asemenea și Țarii Rusiei trimiteau din când în când acestei mănăstiri câte un dar óre-care. Darurile ce făceau Domnii țerii erau tot-deauna confirmate prin anumite chrisóve domnesci. Așa, de pildă, la 1626, Miron Movilă Vodă printr'un chrisov întărește mănăstirii proprietatea unor munți; la 1722, Michail Racoviță face din nou aceeași întărire; la 1487, Stefan-cel-Mare, dăruind mănăstirii nisce Țiganii, scrie următoarele în chrisovul său: «Și, după mórtea noastră, cine va fi Domn în țera noastră, fie din fiii trupului nostru, sau în de obște

•Tipografia, proprietatea mănăstirilor Némțului și Secului a fost înstrăinată pentru tipărirea cărților românesce de istorie. Așa că bisericile și mănăstirile au rămas fără tipografia necesară pentru tipărirea cărților în limba bisericească (adecă slavă bine înțeles). În același timp guvernul a scos semina-riul Socola de sub directa oblăduire a Mitropoliei.»

După această descriere a marelui reforme de naționalizare, documentul oficial încheie în următorul mod:

«Pentru mai grabnica și eficacea catolicire a bisericeii pravoslavnice din România, în curînd după acesta s'a înlocuit și *pravoslavnică chiriliță* cu literele latine în tipărirea cărților bisericesce. Lucru firesc că asemenea măsuri trebuiau să ridice nemulțumiri mari în clasa duhovnicescă. Unii din călugări au părăsit mănăstirile și au pibegit în lume, alții fură persecutați. Cutezătorul apărător al religiunii lui Christos Mitropolitul Moldovei Sofronie s'a pus în fruntea celor nemulțumiți, el a protestat în contra ordinelor guvernului și pentru acesta a fost arestat și exilat. Într'o scrisoare a sa, acest martir scrie în privința exilului său: «Providența a scăpat țera de tirănia Ministeriului Kogălniceanu, care a fost înlocuit cu Panu și alți Miniștri cu mintea sănătoasă. Și eu am fost liberat, permițându-mi-se a trăi la Iași, unde și locuiesc acum. *Dorința mea cea mai înfocată este de a trece în blagoslovita Rusia.*»

Sorta însă n'a voit ca această dorință să i se îndeplinească, dar de altă parte mulți alți călugări au trecut granița și s'au așezat în Basarabia. Imprejurarea care făcea pe acești călugări să treacă granița era că mănăstirea Némțului posedă și posedă acum în Basarabia mai multe moșii, pe cari pe atunci le administră împuternicitul mănăstirii egumenul Teofan Cristi.

Despre aceste moșii documentul oficial rus face următorul istoric: (1)

«La 1593 Turcii au rupt de la Moldova o parte din țară, și anume județele Bender, Akkerman, Ismail și altele. Cu această ocaziune, Turcii au pus mîna și pe moșiile mănăstirii Némț, pe cari le-au stăpînit până la 1806. În acest an

(1) *Ibidem*, pp. 20—26.

Rusia ocupă această parte a Moldovei și atunci (1) mănăstirea Némțului a cerut de la guvernul rus restituirea averii sale. Guvernul nu se grăbi însă a face dreptate și numai pe la 1845 a apărut ukazul imperial datat din ziua de 26 Octobrie și iscălit de Împăratul Nicolae I, prin care se porunciă ca moșiile acelea să fie luate pe sêma statului, iar costul lor, adecă suma de 224.183 ruble și 62 copeici, să fie remisă mănăstirii Némțului, care cu acești bani să-și cumpere alte moși în Moldova.»

Iată acum cum se exprimă documentul oficios despre acest *ukaz* împărătesc:

«Dumnezeu așa a orînduit ca acea hotărîre să nu fie realizată. În ziua de 10 Ianuarie 1858, ieromonachul Teofan Cristi a fost numit împuternicit al mănăstirii Némțului asupra averii mănăstirescî din Basarabia. Și afacerea privitoare la această avere iarăși s'a început.

«Remițînd visteriei statului rusesc venitul moșiilor, în sumă de 112.224 ruble 24 $\frac{1}{4}$ copeici (de la 1821—59 venit totalizat), ieromonachul Teofan Cristi ceru de la guvernul rus restituirea moșiilor mănăstirescî. Afacerea eră pendinte la Consiliul de stat din Petersburg, dar tocmai în acest timp Cuza-Vodă hotărîse dejă secularizarea averilor mănăstirescî.»

Aci documentul oficios rusesc intercaléză următoarea întimplare, pe care o explică drept o intervenire directă a Providenței în favoarea clerului rusofil, nemulțumit cu ocârmuirea lui Alexandru Ioan-Vodă :

«La 1858, Mercuri spre Joi, în întâia săptămână a postului celui mare, în ziua de 8 Februarie, unul din părinții sf. mănăstirii a Némțului, s'a culcat în chilia sa pentru a se odihni puțin și a căduť la gînduri triste cu privire la nisce nereguli mănăstirescî. El se temeă că aceste neorîndueli vor atrage asupra mănăstirii urgia dumnezească. Cu aceste gînduri el a adormit și în somn a vîduť următoarele: Intr'un loc al mănăstirii s'a adunat întregul sobor al lavrei; eclesiarchul superior și ieromonachul Teodosie începură a distribui odăjdii și făclii poporului și clerului. Toți erau veseli. În fine eclesiarchul s'a apropiat de cel care visă și-l rugă a se învesmînta cu odăjdiile sacerdotale, dicîndu-i :

(1) Greșit ; intervenirea s'a făcut mult mai târziu, și anume la 1818.

— Imbracă-te, vom oficia leturghia *și vom da afară pe Ruși* din cliros! Auđind acésta, călugărul s'a speriat și a răspuns eclesiarchului: — Acesta este un obicei lăsat de Prea Sfintul stariț Paisie Weliciconsky, care încă la Athos a orînduit ca serviciul divin să fie oficiat în două limbi, *rusă și română*; e păcat chiar de a ne gândi la alt ceva! Neluând însă în sémă cele ȑise, eclesiarchul insistă, ca călugărul să îmbrace odăjdiile, dar călugărul se opuneă. De odată întregul sobor s'a transportat ca prin minune în biserica Înălțării Domnului și acolo s'a despărțit în trei părți: o parte, nu tocmai numărósă, s'a așezat înaintea icónei Maicăi Domnului, în partea de *médă-nópte a hramului*, adecă acolo unde se ȑice a fi partea ruséscă a bisericii. Aci s'a așezat în picióre și călugărul adormit. A doua parte, și mai mică, s'a stabilit *la sud*, drept în fața mormîntului Episcopului Pavel, și în fruntea acestui grupușor stătea starițul mănăstirii, archimandritul Gherasim, avênd lacrimile în ochi; a treia parte, fórte numărósă, s'a așezat la mijloc, ocupând întréga biserică, curtea și tot locul împrejur. Și iată, în mijlocul tăcerii, apărù de odată într'o lumină mare un stariț cu potcapiù pe cap; în mânilé sale el țineă sf. cruce. Ridicând crucea sus de trei ori, el a ȑis tânguindu-se:—Eù unul pentru sf. cruce am părăsit lumea, împrejurul crucii adunat-am ucenicii; dar pe voi nu vë mai pot îndurà! După acésta starițul începù a lovì cu sf. cruce peste capetele mulțimii din mijloc. (1) S'a făcut mare sgomot, se auđiau țipete: oi, oi! Unii fugiau afară și călcau peste ómenì, alții aveau spume la gură. După acésta starițul *s'a adresat către partea clirosului rusesc* și a ȑis:—Bine i-am învățat! ? Nu-ì mai pot suferi. Iar voi să n'aveți frică! După acestea, starițul s'a scoborît în mormîntul prea fericitului părinte archimandrit Paisie Weliciconsky.

«Acest vis arată», ȑice apoi povestitorul, «că numai cei aleși în pace pot căutà asil în Rusia. Și iată că la 1859, când Principele Alexandru Cuza, ca un Iulian Renegatul, ca un Leon Isaurianul și un Constantin Copronim, a început prigo-nirea în contra clasei monachale din România, mulți din călugări părăsiră mănăstirea Némțului și fugiră în Rusia.»

(1) Un vis al ieromonachului din mănăstirea Némțului, *Mănăstirea Noul-Némț*, p. 23.

Acestea dîse, să ne întorcem iarăși la șirul intrerupt al faptelor istorice povestite de cronicarul rus în oficiósa sa sa dare de sémă mai sus menționată.

Ieromonachul Teofan Cristi, fiind în Basarabia și aflând acolo despre dispozițiunile de naționalizare ale lui Cuza-Vodă, a dat în ziua de 29 Iunie 1859 o petițiune Archiepiscopului Antonie din Chișineu, rugându-l să intervie pe lângă Impăratul Rusiei în favórea mănăstirii Némțului din Moldova, «persecutată» de guvernul românesc. În această petițiune (1), între altele, cetim și următorul pasagiú foarte semnificativ prin tendința sa rusofilă: «Dacă guvernul va îndeplini rugăciunea mea privitoare la remiterea moșilor din Basarabia noiei mănăstiri Noul-Némț, atunci mănăstirea Némțul din Moldova, care întreține pe socotéla sa un seminariú, *se va obliga prin mine împuternicitul ei a întreține pe lângă mănăstire încă o școlă cu scopul special, ca elevii acestei școle, isprăvind studiile lor, sub înalta ocrotire a guvernului rusesc în spiritul adevăratei pravoslavniciei, să devie folositori în Moldova față cu actuala stare politică de lucruri, precum și față cu propaganda Curiei Romane.*»

Că acest nepatriotic demers al părintelui Teofan Cristi n'a fost făptuit de dînsul din propria sa inițiativă, se dovedește prin faptul că tot în archiva consistoriului din Chișineu mai găsim două scrisori ale I. P. S. Sofronie, *Mitropolitul Moldovei*, în care Înalt Prea Sfinția Sa, dând de scire lui Teofan Cristi despre toate cele privitoare la naționalizarea bisericeii române și secularizarea averilor mănăstirescî (cu data de 30 Decembre 1859), scrie despre același lucru și Archiepiscopului Antonie din Chișineu o scrisóre, în care îl rógă a interveni pe lângă Impăratul Rusiei în favórea bisericeii și mănăstirilor din România.

Aceste solicitări ale prelaților din România, precum se scie, n'aú isbutit; secularizarea s'a făcut, cu totă protestarea Rusiei; dar mănăstirea Némțului din județul Némț totuși a beneficiat. În ziua de 8 Decembre 1860, a apărut ukazul împărătesc, prin care se dedeă porunca *de a se remite mănăstirii Némțului moșiile sale Copanca și Chițcani din Basarabia*. Imediat ce a eșit acest ukaz, s'a întîmplat o încercătură

(1) Archiva consistorială din Chișineu.

förte nostimă. Guvernul rusesc vol să facă o favöre în folosul călugărilor din mănăstirea Némțului, al cărei imputernicit eră ieromonachul Teofan Cristi, iar guvernul român, vëdënd cu drept cuvînt purtarea nepatriotică a călugărului Cristi, l'a descărcat de ori-ce imputernicire, numind în locul sëu pe d-l Aronénu.

După o tărăgănire de doi ani, guvernul rusesc s'a vëdüt nevoit a remite în fine moșiile Copanca și Chițcani mănăstirii Némțului, care a și intrat în stăpânirea averii sale.

În anul 1861, în ziua de 22 Octobree, s'aü adunat în satul Nemțeni din Basarabia peste 24 călugări fugari din mănăstirea Némțului, cari aü adresat guvernului rusesc următorea petițiune : (1)

«Asuprirea legii creștinesci, precum și a clerului ortodox, făptuită de guvernul Moldovei ne-a silit să părăsim zidurile pacnice până acum ale lavrei Némțului și să căutăm refugiü în Imperiul Rusesc, unde mănăstirea Némțului posedă mai multe moși, ce se află în Basarabia. După prigonirea și miseria, pe cari le-am suferit în patrie, cauza principală a emigrării noastre în Basarabia a fost speranța în reușita rugăciunii noastre înmânate guvernului imperial prin reprezentantul lavrei părintele Teofan....»

Acéstă petițiune se isprăvia cu cererea călugărilor fugari de a li se permite să începă cât mai iute zidirea unei mănăstiri în satul Copanca. Ca răspuns însă la acéstă petițiune guvernul rusesc, după doi ani de zile, a decis în fine că reprezentantul mănăstirii Némțului nu pöte fi părintele Teofan, care nu este recunoscut ca atare de către guvernul Moldovei, ci ieromonachul Andronic, trimisul guvernului și al Mitropolitului Moldovei.

În fine, în ziua de 13 Ianuarie 1864, Impăratul Alexandru II, după avisul sinodului, a subscris un nou ukaz, pe temeiul căruia se permitea călugărilor mănăstirii Némțului de a construi pe moșiile Copanca și Chițcani o nouă mănăstire Noul-Némț, cu hramul Înălțării Domnului, și de a adăposti în acea mănăstire peste 50 de călugări, cu condițiune

(1) Archiva cons. din Chișineu, copie de pe petițiunea ieromonachului Sevestian și a monachilor David, Anfilochie etc. către Ministeriul Afacerilor străine din Rusia.

însă ca soborul călugărilor să alégă din sinul său pe un egumen, care va fi întărit de către Mitropolitul Moldovei, iar în cas când scaunul acesta va fi vacant, de către Sf. Sinod rusesc; ca acea mănăstire Noul-Némț să fie considerată ca copila (tșeri) lavrei Némțului și ca atare să fie pendinte de lavra (vzavisimosti ot Lawrî) și prin urmare ierarhicesce de mitropolia Moldovei, fără prejudiciu însă pentru autoritatea eparchiei din Chișineu. De aceea, dîcea decisiunea Sinodului rusesc mai departe, starițul mănăstirii, precum și cel-lalți, pentru a fi chirotonisiți, se vor trimite, *spre încercare*, la episcopia din Chișineu; asemenea tot către episcopia din Chișineu mănăstirea are să se adreseze pentru sfințirea bisericilor, pentru antimis și altele.

În același timp Sinodul rusesc a dispus ca anual lavra Némțului să capitalizeze câte 5.000 ruble până la formarea unui capital de 50.000. Acest capital va servi pentru darea de burse elevilor din seminariul din Chișineu. Acești elevi, învățând rusesc, erau meniți a compune falanga unui cler rusificat și a deveni propagatorii rusificării bisericei.

Acesta este istoricul *mănăstirii Chițcani* sau Noul-Némț din Basarabia. (1)

(1) Afară de aceste mănăstiri, cari există până acum în Basarabia, după *programul* întocmit de către Archiepiscopul Dimitrie Sulima (1821), au existat în Basarabia următoarele mănăstiri, a căroră descriere ne o dă P. S. Dimitrie Sulima în scrierea sa:

Mănăstirea Caratura, așezată în județul Orhei, la depărtare de 90 verste de Orhei, pe unul din malurile stîncose ale Nistrului. A fost întemeiată pe la 1771 de monachi *Gudilion* și *Kafail*.

Biserica a fost cu hramul Bunei-Vestiri. Mănăstirea a fost de călugărițe. Schitul eră așezat pe pămîntul boerului Petrache Catargi.

Mănăstirea e acum desființată.

Mănăstirea Cosovățu, așezată în județul Iași, la depărtare de 55 verste de la Bălți. A fost zidită pe la 1729 de către schimnicii *Pavel* și *Gavril*. Numele mănăstirii se trage de la satul Cosovăț, proprietatea boerului Iordache Vartolomei. La 1812 schitul a fost clasificat de către Mitropolitul Gavril printre mănăstiri.

Acum e desființată.

Mănăstirea Lomata se află în județul Bălți, depărtare de 5b verste de orașul capitală a județului. Eră așezată sub munte, lângă Nistru. Schitul s'a întemeiat la 1728 de către călugărița Elisaveta, iar la 1802 s'a reconstruit de către starițul Teodosie, care-l administră pe când

Despre averea mănăstirilor.

Înainte de a încheia capitolul privitor la mănăstirile din Basarabia, este necesar să dăm sémă, cel puțin în resumat, despre actuala organizare economică a acestor mănăstiri.

Mănăstirile noastre au jucat un rol important în cursul istoriei némului nostru. Aruncând o privire retrospectivă asupra trecutului atât al nostru, cât și al întregii Europe, cu destinele căreia pururea a fost strîns legat și destinul națiunii române, observăm că vécul de mijloc în genere a lăsat o amintire tristă în istoria culturei europene.

Acéstă epocă este considerată ca o vreme de întuneric și de ignoranță. Nu numai la Orientul Europei, unde propășirea culturală a fost zădărnicită de împrejurări nefaste, precum au fost invasiunea Hunilor, acești strămoși ai Maghiarilor, a Tătarilor etc., dar și la Occidentul Europei cultura în evul mediu a fost înăbușită.

În acele timpuri negre știința își găsisese adăpost în zi-

trăia Arhiepiscopul Dimitrie Sulima. Numele mănăstirii se trage de la satul *Lomota* sau *Lomona*. Schitul a fost construit pe moșia mănăstirii *Răchitosa* din Moldova.

Acum mănăstirea Loniata e desființată.

Mănăstirea Rezina se află în județul Orheiū, la depărtare de 95 verste de Chișineū. Eră așezată lângă Nistru. S'a zidit la 1770 de către preotul *Roman Pereleatcu*. Numele mănăstirii se trage de la satul Rezina.

Mănăstirea acum e desființată.

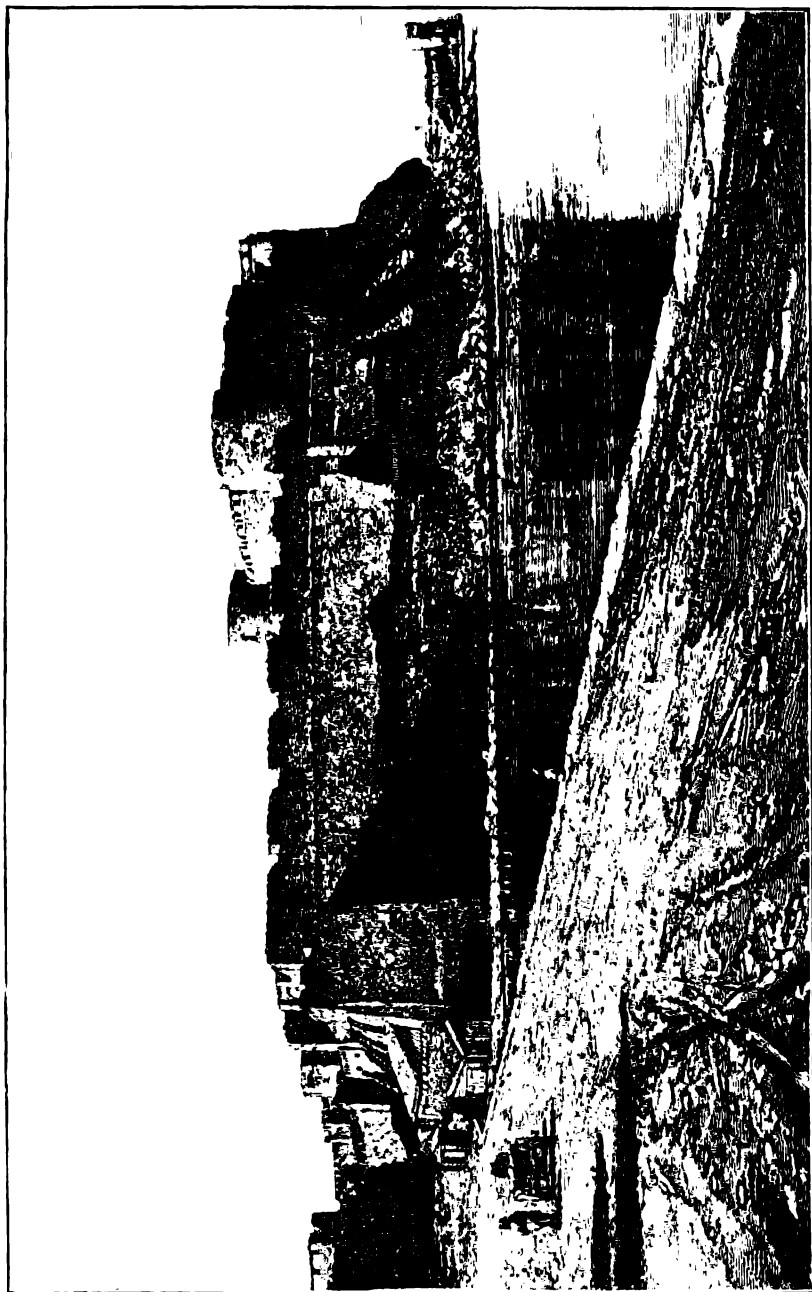
Mănăstirea Ruda se află în județul Hotin, la depărtare de 105 verste de Hotin; eră așezată lângă Nistru, în apropiere de satul *Ruda*, de la care i se trage și numele. S'a întemeiat pe la 1772 de către Simion Dociul, precepeș din Mohilēū.

Mănăstirea e desființată.

Mănăstirea Soroca sau mănăstirea *Sf. Nicolae* se află în județul Bălți, la depărtare de 50 verste de Bălți. Eră așezată pe malul Nistrului și s'a întemeiat de către boerul *Emandache Ruset* pe la 1752.

Mănăstirea e desființată.

Mănăstirea Ciura, se află în județul Orheiū, lângă pirăul *Ciura*, de la care i se trage și numele. Mănăstirea acésta de călugărițe a fost întemeiată de către protoiereul *Coretski*, în ce an anume nu se scie. Schitul aveă o fâșie de moșie lângă satul *Neacvoea*, dăruit mănăstirii de răzeși. (*Murzachevič Zanuc. (Кн. Ист. и описан 1850; Eparh. Vedom. 1883, No. 16, preotul M. Ganitsky.)*

Fortăreța din Akkerman
(După o fotografie făcută la 1898.)

durile mănăstirilor, cari singure rămăsese întru cât-va la adăpost de orî-ce nestatornicie. Este incontestabil că, în afară de importanța lor religioasă, mănăstirile în evul mediū aū mai avut și o mare importanță pur culturală; ele erau adevărate centre de lumină și de studiu, avēnd biblioteci, ateliere de copierea manuscriptelor, archive.

În fine, mănăstirile pe atunci dedeau între zidurile lor adăpost tuturor prigonitilor și obijduitilor. Zidite pe locuri înalte, une-orî întărite ca niște adevărate cetăți, mănăstirile în momente de grea cumpenă deschideau porțile lor femeilor și copiilor, bătrânilor și bolnavilor, pe cānd bărbații apērau țēra.

Tōte aceste împrejurări firesce că dăduse mănăstirilor o mare importanță socială și de aceea tocmai mănăstirile aveau un rol însemnat și se bucurau de o înrîurire meritată. Mănăstirile de pe acele timpuri nu erau încă locaș de trândăvie, de corupțiune, de intrigă și alte viciuri lumesci, căci cores-pundeaū unei meniri altruiste, aveau un ideal măreț de abnegațiune și suferință. Pentru a-și putē îndeplini sarcinile, atāt din punctul de vedere religios, cāt și din punctul de vedere filantropic, căci credința fără fapte e mōrtă, mănăstirile aveau nevoie de mijlōce materiale, și mijlōcele aceste ele le căpētaū ca dar din partea credincioșilor. Toți ōmenii de bine, precum și cei cari credeau necesar a-și ispăși păcatele, dăruiau printr'un act juridic mănăstirilor o parte din averea lor mișcătōre și nemișcătōre. Și nu numai ōmenii de rînd, dar mai cu sēmă Împērații, Regii și boerii înzestraū mănăstirile cu averi, atāt pentru pomenirea sufletelor lor, cāt și pentru zidire de ospici, școle și spitale.

Ceea ce se făcea în evul mediū în Europa apusenă se făcea asemenea și în Țēra Romānescă, acest hotar de la rēsărit al lumii civilizate de pe atunci.

Cronicarii noștri vorbesc mereū despre obiceiul Domnitorilor și boerilor pāmîntenii de a zidi mănăstiri, înzestrāndu-le cu averi însemnate. În chrisōvele Domnilor, precum și în testamentele olografe ale boerilor, donatorii pioși impun mănăstirilor obligațiunea de a întrebuiņă venitul moșiilor dăruite, atāt pentru hrana călugărilor, cāt și pentru acte de binefacere anume arătate. Unele din aceste chrisōve, privitōre la mănăstirile din Basarabia, precum am vē-

duț, s'aũ păstrat încă prin arhivele acestor mănăstiri, altele sunt secestrate de călugării greci. În toate aceste documente, de mare interes istoric, este scris că averea mănăstirilor li se dă cu obligațiunea neînlăturabilă ca din venitul darurilor nu numai să se satisfacă cele trebuincioase mănăstirilor, dar și să se zidescă școle, spitale, asile, să se ajute săracii, să se răscumpere cei căduți în plean saũ robie, să se ospeteze călătorii, etc.

Și mulțumită dărniciiei Domnitorilor și a boerilor, încet cu încetul peste $\frac{1}{4}$ parte din pământul românesc a devenit proprietatea mănăstirilor. Dăruind însă aceste averi, donatorii s'aũ îngrijit mai pre sus de toate de a îngrădi darul făcut de ori-ce eventualitate, de ori-ce schimbare a scopului pentru care făcuse darul, mai cu sémă că și starea lucrurilor de pe atunci eră cât se pôte de nestatornică. De aceea în chrisóvele lor dăruitorii stabilesc cu amănuntul modul de a administra darul; controlul cheltuelilor și cele-lalte (1) sunt lăsate în sarcina unui consiliũ, compus din membrii familiei dăruitorului, din fruntașii țerii saũ chiar Domnul. Acesta din urmă adese-orí se bucură de dreptul larg de a veghiã asupra administrațiunii moșilor dăruite.

Din toate acestea reese vedit cum că înzestrarea mănăstirilor cu averi în Valachia și Moldova n'aveã de scop numai pietatea, ci și o menire socialo-politică, ce se manifestă prin expresă dorință a donatorilor de a creã și susține instituțiuni de cultură națională și de cele pur filantropice.

Pe la finitul secolului XV donatorii, în chrisóvele lor, afară de condițiunile mai sus pomenite, aũ început să adaogă o nouă clausă, anume aceea ca unele din mănăstirile românesce să fie închinat Locurilor Sfinte. Închinarea mănăstirilor nóstre, precum se scie, constă în faptul că, din averea lor, după satisfacerea trebuințelor locale, prisosul ce va rămâne să se dea ca dar anual Locurilor Sfinte.

Care să fi fost cauza *închinării*? Din toate explicările date, cea mai verosimilă este aceea pe care ne-o dă Dimitrie Cantemir în Cronica sa. «Ori-ce Domn saũ boer, scrie Cante-

(1) *Sbornic Besarabskago Zemstva*, 1875. No. 2 — 3, p. 447—449. Chrisóvele mănăstirilor Cotroceni, Văcăresci, Verbița, etc.

mir, înzestră mănăstirea zidită de dînsul său de un altul cu o parte din averea sa egală cu partea fie-căruia din copiii săi. Dar, avînd tîmă ca nu cum-va şisa sa să fie apoi stricată, mănăstirea o închinau vre-unei mănăstiri din Orient şi apoi deja acest ei din urmă îi puneau obligaţiune să menţină toate în bună rînduială, pentru care sirguinţă îi dadeau şi ei o parte din venituri, şi anume ce va prisosi din venit.»

Acastă părere a lui Cantemir-Vodă este temeinic basată pe un şir de documente istorice privitoare la mănăstirile închinat. Chrisóvele şi testamentele, pe temeiul cărora mănăstirile noastre fură închinat mănăstirilor grecesci, conţin expresă voinţă a dăruitorilor, ca mănăstirile închinat să fie ocăr-muite de egumeni locali pe temeiul legilor ţerii, ca veniturile moşilor să se întrebuinţeze pentru hrana călugărilor, întreţinerea şcolilor şi locaşurilor de binefacere, iar restul din venituri să se trîmită mănăstirii la care mănăstirea din ţeră se află închinată. Firesce că Domnitorii fanarioţi, închinând mănăstirile, au stricat această rînduială; dar stricarea rînduiei făcută de aceşti Domni se explică prea bine prin chiar scopul nelegiuit ce pîndiau ei în acest cas.

Aşa dar, documentele istorice privitoare la mănăstirile închinat demonstrează neîndoelnic că dreptul de proprietate asupra averilor mănăstiresci aparţinea exclusiv mănăstirilor noastre şi că mănăstirile grecesci nu aveau alt drept decât acela de a se folosi de un ajutor óre-care, ce mănăstirile vor bine-vol a le da din prisosul veniturilor lor. Nu există un singur cas când vre-o vie, casă sau moşie să fi fost lăsată ca dar direct vre-unei mănăstiri străine, ci din contră toţi dăruitorii lăsaú darul lor mănăstirii locale închinat unei mănăstiri străine. Alt-fel nici că putea să fie, de óre-ce în Moldova şi Valachia din vechime *există legea fundamentală*, pe temeiul căreia străinii, şi mai cu sémă supuşii otomaní, n'aveau voe de a deveni proprietari funciarí; această lege îmbrăţişă chiar averea funciară, lăsată drept zestre. Prin urmare, pentru a deveni proprietar funciar, trebuia neapărat ca cine-va să devie pămîntén. În Moldova şi Valachia mănăstirile nu se închinau numai mănăstirilor străine, dar şi unora din mănăstirile locale mai renumite; faţă cu aceste mănăstiri însă, mănăstirea închinată se con-

sideră de *metoc*. (1) Aceste metocuri erau un fel de colonii ale mănăstirii principale și averea metocului se administra de către delegatul mănăstirii-metropolă. *Tocmai în acest caz din urmă erau mai multe mănăstiri din Basarabia, închinat sau mănăstirii Némfului sau Sfântului Spiridon.*

Acestea stabilite, să trecem la cercetarea cestiunii întru cât mănăstirile grecesci s'au conformat cu voința testatorilor și dacă aceste mănăstiri străine și-au îndeplinit datoriile lor față cu națiunea română, care printr'un șir de evenimente grele pe la finitul secolelor XV—XVI a căzut sub duhovnicesca ocrotire a clerului grecesc. Documentele secolului XVII ne arată, în mod cert, că averile mănăstirilor noastre închinat au devenit prada unei exploatări rapace a călugărimii grece. Mănăstirile grecesci, folosindu-se de neorînduile lăuntrice ale Principatelor, înainte de toate și-au însușit dreptul de a trimite în țără reprezentanți ai lor, investindu-i cu prerogative mari; acești egumeni greci, prin intrigă, isbutiră încet cu încetul de a înlătură de la administrațiunea averilor mănăstiresci atât pe egumenii români, cât și orî-ce control al puterii civile, devenind stăpâni asupra avutului mănăstirilor închinat. Pentru a legitima nelegiuirea lor, egumenii greci puseră mîna pe mare parte din documentele istorice privitoare la mănăstiri, parte distrugându-le, parte transportându-le afară din țără. Pentru a sprijini pe ceva legal aceste usurpațiuni, egumenii greci se înfățișară în curgerea anilor înaintea Divanurilor țării ca adevărații proprietari ai averilor mănăstiresci, încheiînd toate contractele de arendare, vîndări de păduri, etc. în numele lor propriu. Mulțumită stării anarhice de lucruri, veniturile averilor mănăstiresci deveniră izvorul de înavuțire a unei drôie de călugări greci și a rubedeniilor lor, venite din toate unghiurile Greciei. Imbogățindu-se cu ajutorul banilor țării, Grecii deveniră apoi stăpâni peste țără, stăpâni peste cultura și biserica română. Firesce că, într'o asemenea stare de lucruri, nu se mai pomenia măcar despre voința testatorilor. Mănăstirile noastre cădură în ruină, se pustiiră, bisericile se dărămară, școlele se

(1) Wenelin în cartea sa *Vlaho-Bolgare și Daco-Slave hrizove* derivă cuvîntul metoch din grăca: μετοχή, participare; μέτοχος, participator. Pag. 144.

închiseră și instituțiunile de binefacere periră. Nemulțumindu-se cu atât, călugări greci, ajutați de Domnii fanarioți, în curînd căpătară alte moși, acaparînd și averile mănăstirilor neînchinat. Cinismul călugărilor greci în această privință a ajuns până acolo, în cât la 1710 Domnitorul Nicolae Mavrocordat, printr'un chrisov, a închinat mănăstirea Hincu Patriarchiei din Alexandria, sub cuvînt că această patriarhie grecă n'a primit încă nici odată ajutor din Moldova.

Firesce că această stare de lucruri n'a putut dură decît atât cât pot dură inichitatea și nedreptatea ; fruntașii națiunii române erau siliți a căută mijloce de a pune capăt despoierii țării de către nisce străini rapaci. Deja în secolul XVII Domnitorii Moldovei și ai Valachiei cei mai energici dedeau numeroase porunci cu privire la averile mănăstiresci, călăuzindu-se în aceste porunci de sfatul boerilor pămîntenî. Prin aceste porunci domnesci țera recăpătă averea sa jefuită, călugări greci se depărtau de la administrațiunea moșilor mănăstiresci și se interdicea pe viitor ori-ce închinare a mănăstirilor nouă unor mănăstiri străine; unele din aceste porunci domnesci fixau anume partea ce mănăstirile închinat trebuiau să plătescă mănăstirilor la cari au fost închinat. (1)

Pentru a ilustra activitatea patriotică a acestor Domni pămîntenî, extragem aci următoarea citațiune din chrisovul lui Matei Basarab : (2)

De atunci de cînd, de la un timp încôce, s'au ivit pe scaunul domniei și din Mitropoliți ômeni străini nouă, nu prin sfînta credință, ci de nîm, de limbă și alte obiceiuri, adecă Greci, cari, călcînd și nesocotind vechile nôstre obiceiuri și datine, au adus țera la mare jale și cumplită pustiire, iar după acesta nu s'au sfiit de a atinge și sfintele mănăstiri și au îndrăsnit a clătina pravila monachală și poruncile vechilor Domni testatori, nimicindu-le și spurcându-se cu mită, au început a tîrgui cu sfintele locașuri, închinându-le drept dijmașii a altor mănăstiri din țera grecescă și din Sf. Munte, făcînd cărți fără scirea Divanului și contra voinței Soborului duhovnicesc.

(1) Chrisovul lui Leon Voevod (1631), Matei Basarab (1640—1641), Radu și Leon (1667), Constantin Basarab (1657), etc.

(2) Sbornik, Bassarab, Zemstva, p. 456—457.

«Și de aceea, noi, Mateiū Basarab, cu scirea Divanului și consimțemîntul Soborului duhovnicesc, am orînduit: de órece acele sf. mănăstiri domnesce au fost închinare cu mituire de către Domnii străini și vlădicii altor mănăstiri din Grecia și de la muntele Athos, și anume: Tismana, Arnota, Argeș, Gura-Murșului și altele, apoi să nu fie aceste locașuri sfinte turburate de către mănăstirile străine, către cari au fost închinare cu mituire, și să rămăe acele mănăstiri neatărnate, după pravila făcută de ziditorii lor și ctitorii, sub paza ocărmuirii, precum au fost înainte, iar mănăstirile cari au fost zidite de Domni sau boeri și cari au fost închinare de ziditorii lor altor mănăstiri pot să rămăe sub ocrotirea călugărilor străini, însă cu condițiune ca să se facă toate precum au stabilit testatorii în cărțile lor. Iar care din Domni chemați de Dumneđeū pentru stăpănire după mórtea noastră, sau din vlădici, sau din Episcopi, sau din boeri, sau din cei puternici vre-odată, va îndrăsnî, pentru mită, solicitați și rugați de călugări străini, sau după sfatul altor ómenî, fie pămîntenî, fie străini, să dea ascultare unor cărți false privitor la închinare și acéstă a noastră poruncă o va ascunde și o va strică, să fie proklet de către Soborul duhovnicesc, adunat înainte noastră și a tuturor dregătorilor țerii.» (1)

La 1706 Domnitorul Moldovei Antioch Cantemir a stabilit în fine și partea de ajutor, pe care anual mănăstirile închinare erau să o dea mănăstirilor străine. Apoi Michail Racoviță, Domnul Moldovei, printr'un chrisov datat în 1716, a recunoscut porunca lui Nicolae Mavrocordat, prin care la 1710 mănăstirea Hîncul s'a închinat Patriarchiei din Alexandria, ca nedrăptă și prin urmare nulă. (2)

Unii din prelații greci, cu conștiința mai curată, au opinat pentru aceste drepte dispozițiuni ale Domnitorilor pămîntenî. Așa de pildă a făcut Patriarchul din Constantinopole Partenie, Patriarchul din Ierusalim Teofil, cari, printr'un chrisov de la 1641, au recunoscut de drăptă și bună porunca lui Mateiū Basarab. În acel chrisov, Patriarchul Partenie dice: «Nici Domnitorii cei-lalți, nici Mitropolitul, nici Episcopul, nici boerii, nici Divanul, de acum înainte să n'aibă voe de a în-

(1) Сборникъ Бессараб. Заметки, р. 456 - 457.

(2) *Ibidem*, р. 500.

chină acele mănăstiri, cari să se ocârmuiască după pravila ziditorilor lor.»

După acesta iarăși, mulțumită unor timpuri de restriște, situațiunea mănăstirilor închinat s'a schimbat în spre mai mare rău. La începutul secolului XVIII, imediat după războiul din 1711, Turcia, revoltată din cauza simpatiilor firesci ale Moldovei pentru Impăratul Petru-cel-Mare, voind a se răsbuna în contra lui Dimitrie Cantemir, silă pe acest Domnitor să fugă în Rusia, iar pe Constantin Brâncovănu cu doi nepoți ai săi îi decapită la Constantinopole. Folosindu-se de aceste evenimente, Grecii din Fanar isbutiră a deveni stăpâni asupra destinelor țărilor. Domnitorii fanarioți consideră postul lor ca o moșie arendată și o exploatare în conștiință, fiind absolut indiferenți dacă după dinșii va veni potopul sau nu. Firesce că acești Domnitori fanarioți erau cât se poate de favorabili mănăstirilor grecesci și, mulțumită sprijinului lor, mănăstirile închinat din nou cădură pe mâinile egumenilor greci. Acești noi veniți din Grecia au inaugurat un jaf și mai colosal în administrațiunea averilor mănăstiresci; pădurile seculare ale mănăstirilor începură a se topi ca cêra sub securea arendașilor, acaretele de pe moșii se ruinară, iar școlile și instituțiunile de binefacere periră. Jaful și nelegiuirea deveniră așa de colosale, în cât siliră chiar pe unii din Domnitorii fanarioți să mai astâmpere poftete rapace ale consângenilor lor. Așa de pildă Alexandru Ipsilanti, la 1775, a ordonat ca mănăstirile grecesci să nu ieă de la mănăstirile închinat mai mult decât este stabilit prin actul testatorilor; Constantin Mavrocordat, la 1761, a stabilit ca normă 5% din veniturii, pe cari trebuia să-l preleveze mănăstirile grecesci din averea mănăstirilor închinat. Poruncile Domnitorilor Constantin Hangerli (1798), Constantin Moruzi (1799), Ghica (1748), Caragea (1817) au întărit această dispozițiune.

La 1821, după Eterie, Pôrta a dat firmanul prin care călugăriii greci se isgoniau din Moldova și Valachia. Acest firman desființă prerogativa nelegiuită a mănăstirilor grecesci privitoare la averea mănăstirilor închinat. Pe baza acestui firman, călugăriii greci se expulsară din mănăstiri, iar moșiile mănăstiresci trecură sub administrațiunea unor comisiuni. compuse din boerii pămîntenii, având de preșe-

dinte pe Mitropolit. Firmanul în cestiune s'a aplicat până pe la 1828, când, după încheierea păcii, reprezentanții mănăstirilor grecesci, cu încuviințarea Porții, sub protecțiunea Rusiei, au pus mâna iarăși pe averile mănăstiresci din ambele Principate. De la acest an cestiunea averii mănăstirilor închinată pasionă mult stratul înalt al societății ruse din Petersburg; călugăriile grecești mituiră pe unii din demnitarii ruși și cu acest mijloc își asigurară deplină libertate în Moldova și Valachia.

Iată ce scriu în această privință chiar Rușii: (1)

«Guvernul rus la început a luat sub a sa ocrotire interesele obștiilor duhovnicesci din Orient, *firesce pentru că n'a fost în cunoștință de cauză* și nu cunoștea caracterul activității oamenilor de încredere ai acestor comunități duhovnicesci. Dar apoi, ocărmuind în anii 1830 afacerile Principatelor, guvernul rusesc a făcut de aproape cunoștință cu modul cum se administrau averile mănăstiresci de către călugăriile grecești. Atunci, dînsul a insistat într'un mod tenace ca călugăriile Grecești să împartă de bună voe, fie cu o parte măcar, cu instituțiunile de cultură din Principate, venitul anual al averilor mănăstiresci. Dar tocmai pe când cestiunea acesta preocupă diplomația, oamenii de încredere ai mănăstirilor grecesci se puseră pe un jaf cumplit și, presimțind că în curînd vor fi alungați, dedeau în arendă moșiile mănăstiresci pe un preț de nimic și pentru un timp foarte lung. Aceste nelegiuri atraseră asupra lor atențiunea Comitelui Kiseleff, care, printr'o circulară cu data de 11 Novembre 1833, a anulat toate contractele de arendare și a destituit pe cei culpabili. După acesta, convingându-se că este imposibil a termina în mod pacinic această cestiune, guvernul rus, luând în vedere opiniunea Divanurilor, a introdus în *Regulamentul Organic* (1832) dispozițiuni speciale privitoare la averile mănăstiresci. În aceste paragrafe s'a emis părerea legiuitorului că revisuirea și studiarea aprofundată a actelor mănăstiresci se impune, pentru a se pute fixa partea anume

(1) *Сборникъ Бессар. Земства*, р. 502 ; — *Журналъ Минист. Народ. Просвѣщ.*, г. XXXI, VI, р. 223; — *Очеркъ исторіи прав. церквей Голубинскій* 336—338 р.; — *Венедиктъ* «Пзданъ».

din veniturile averilor necesară și de drept pentru întreținerea instituțiilor de binefacere, precum și a școlilor pendinte de aceste mănăstiri; asemenea se prevedeă cercetarea amănunțită a administrațiunii culpabile de până atunci a acestor averi, precum și alcătuirea unui regulament de administrarea averilor în cestiune analog cu acela pe temeiul căruia se ocârmuesc averile mănăstirilor neînchinat.

În adevăr, iată cum sună art. 363 din *Regulamentul Organic*:

Pentru înlăturarea risipei și fără-de-legilor făptuite de egumenii greci ai mănăstirilor închinat, este necesar să se alcătuiască o comisiune specială, menită a fixa partea din venituri necesară pentru întreținerea instituțiilor de binefacere și a școlilor din Principate.

La 1833 Martie 15, după propunerea făcută de către Comitele Kiseleff, s'a fixat următoarele condițiuni, cari au fost înmânate celor patru reprezentanți ai mănăstirilor grecesci, aflați la Bucuresci: repararea radicală a edificiilor mănăstiresci, deschiderea instituțiilor de binefacere pe lângă mănăstiri, fixarea părții de ajutor care anual trebuie să se trimită Sf. Locuri, arendarea moșiilor mănăstiresci prin licitațiune.

Acest lucru s'a întărit apoi prin «*memorandum*» din Buiuk-Dere, publicat de guvernul rusesc cu data 1 August 1843.

Tóte aceste bune intențiuni ale guvernului rusesc au rămas însă literă mórta și în curînd clerul grec, cu cadourile pe la puternicii din Petersburg, a reușit să zădărnicească pornirile bune și morale ale Comitelui Kiseleff. De altă parte și guvernul rusesc, condus de o politică de interes și temîndu-se de a găsi în clerul grec un element ostil tendințelor sale în Peninsula Balcanică, n'a admis vederile împuternicitului său, Comitele Kiseleff. Aceste toate făcură că aplicarea paragrafelor din *Regulamentul Organic* privitoare la averea mănăstirilor închinat s'a stabilit a se face numai după expirarea unui termen de 10 ani, apoi după alt termen de 9 ani. Și această întârziare s'a admis, contrariu protestățiunilor Divanurilor și ale Domnitorilor, cari mereu solicitau de la Rusia și Turcia aplicarea *Regulamentului*.

Intr'o altă scriere rusescă (1) privitoare la această cestiune, d-l Şcegloff, scrie următoarele :

«La începutul deceniei a 50-a, guvernul nostru (rusesc) a aprofundat în fine cestiunea mănăstirilor închinat¹ şi, după studiarea acestei cestiuni, şi-a schimbat părerea. Guvernul deveni neîncredător la cele duse de călugării greci şi încep² a respinge solicitările lor nedrepte, de ore-ce ei pretindeau că averile mănăstirilor închinat³ din Moldova şi Valachia sunt proprietate absolută a Sfintelor Locuri. Neîncrederea guvernului rusesc se oglindesc perfect în următoarea instrucţiune dată ambasadorului rusesc la Constantinopole cu data din 1852. În această instrucţiune se notifică d-lui Buteneff motivele amestecului Rusiei în afacerea mănăstirilor închinat⁴ :

«Veţi da a înţelege comunităţilor duhovnicesci grece totă importanţa pentru ele de a se supune în interesele lor materiale legilor şi dispoziţiunilor Domnitorilor. Datoriile ce incumbă comunităţilor duhovnicesci decurg din chiar actele şi documentele pe temeiul cărora averile au fost testate, precum şi din condiţiunile înscrise în aceste acte, cari toate au fost ne-socotite de către călugării greci. Veţi arată în fine Patriarhilor că datoriile lor directe sunt de a pune capăt fără-de-legilor egumenilor greci, de ore-ce aceste fără-de-legi nu fără temei⁵ apasă întreaga ocârmuire duhovnicescă grăcă.»

Şi apoi mai departe: «Guvernul nostru (rusesc), recunoscând dreptul legal al Principatelor asupra averilor mănăstiresci, a propus comunităţilor orientale să împartă de bună voe din veniturile averilor închinat⁶ o parte ore-care pentru întreţinerea mănăstirilor locale, pentru şcole şi instituţiuni de binefacere, iar restul de venituri să-l păstreze în folosul sf. locaşuri. Dar totă solitudinea şi sfortările guvernului rusesc de a aplană lucrurile pe cale pacinică fură zadarnice. Imputerniciii mănăstirilor grecesci au răspuns mereu la toate propunerile guvernului că mănăstirile grecesci posedă drepturi de proprietate asupra tuturor moşilor mănăstiresci din Moldova şi Valachia şi, ca proprietari, nu se consideră dator⁷ a da ceva din venituri pentru întreţinerea mănăstirilor locale, a şcoalelor şi a instituţiunilor din Principate. Pentru a sprijini această pretenţiune, imputerniciii mănă-

(1) Сборникъ Бессараб. Земства., р. 463.

stirilor grecesci n'aũ adus nici odată vre-un act saũ document, și acesta din pricină că arătarea acestor documente și acte le-ar fi dăunătoare lor. De altă parte printre documentele publicate privitoare la averile mănăstirilor închinete până acum nu se găsește nici unul, din care ar rezultă că mănăstirile grecesci sunt în drept de a ridica veniturile întregi ale acestor moșii. În aceste documente este ȝis, saũ că Sfintele Locuri pot să beneficieze de restul din venituri întrebuințate pentru trebuințele mănăstiresci conform cu voința testatorilor, saũ că mănăstirile locale se declarau de metocuri ale sf. mănăstirii, adecă se faceau părtașele lor în administrațiunea averilor dăruite. Timpul și practica aũ demonstrat că în contra intrigilor imputernicișilor mănăstirilor grecesci sunt necesare măsurile cele mai hotărâte și energice. Asemenea măsuri aũ și fost luate în Principatele Dunărene la 1863 de către puterea legiuitoare, care a secularizat averile nemișcătoare ale mănăstirilor, remițendu-le Ministeriului de Domenii (1) și lăsând întreținerea mănăstirilor pe séma statului; secularizarea a îmbrățișat nu numai averea mănăstirilor închinete, ci și pe aceea a mănăstirilor neînchinete.»

Acestea rememorate, să trecem acum la mănăstirile din Basarabia. În Basarabia activitatea egumenilor grecesci eră, firesce, aceeași ca și în întreaga Moldova.

În Basarabia există următoarele categorii de averi mănăstiresci :

1. *Averile mănăstirilor și schiturilor neînchinete.*
2. *Averile mănăstirilor din Moldova neînchinete.*
3. *Averile mănăstirilor închinete Sfintelor Locuri.*

În categoria celor două din urmă averi sunt următoarele mănăstiri în Basarabia :

Mănăstirea Vatopedon posedă 45 moșii; *Sinai*, 13; *șcôla elino-scampela din Epir*, 3; *șcôla națională din Constantinopole*, 2; *Episcopia de Huși*, 10; *Mitropolia din Iași*, 1; *Sf. Mormint*, 35; *Lavra Némfului*, 14; *muntele Athos*, 2; *biserica Sf. Gheorghe din Iași*, 1; *comunitatea mănăstirică din Athos*, 3; *scaunul Patriarchiei din Antio-*

(1) Autorul rus greșese aici, căci Ministeriul de Domenii nu există pe atunci.

chia, 1; *Sf. Pavel din Teodoren*î, 7; *Pangari*şa, 1; *Ivirul*, 1; *Slatina*, 3; *Chiprian*î, 24.

Din t te aceste m n stiri  închin te din Basarabia, o pozi iune excep ional  are mănăstirea Chiprian  cu schitul Con-dri a, care a fost închinată mănăstirii Zograv din Athos la 1698 de Antioch Cantemir.

Considerantele pe temeiul cărora este a ezat  excepțiunea privitoare la ac st  mănăstire le găsim într'un document al lui An. Cantemir, care  ice că: «Stefan-Vodă a fost ctitor mănăstirii Zograv, pentru darurile numero e ce a dat direct acestui sf. loca  din Athos.»  i de aceea, stă scris în chrisov, «cu bună chibzuială să fie metoc vec nic sf. mănăstire Chi-prian  a sf. mănăstirii Zogravu.» De atunci  i p n  la 1813 averea mănăstirii Chiprian  a fost administrată de impu-ternici ii mănăstirii din Athos, cari ridic u  întreg venitul, fără ase îngriji măcar de trebuin ele metocului. După lua-rea Basarabiei de către Rusia, printr'un ukaz imperial de la 21 August 1813, mănăstirea Chiprian  cu averea sa *a trecut drept proprietate a casei episcopale din Chi ineu*, cu condi iune ca mănăstirea Zogravu să prim sc  anual 1.500 lei v. ajutor. (1) Cele-lalte m n stiri  din Basarabia, ca  i acele din Principatele Dunărene, au fost supuse aceluia i regim;  i aci, ca  i dincolo de Prut, «dreptul de proprietate asupra mo ii-lor man stiresci apar ine  mănăstirilor locale  i nu celor străine, cari, după voia testatorilor, în schimb pentru solici-tudinea morală, n'aveau alt drept dec t pe acela de a se folosi de restul din venituri, care se num   ajutorul Sf. Locuri ».

Averile mănăstirilor închin te din Basarabia fură p n  d u-n  i administrate de către reprezentan i tr mi i de m n s-tirile grecesci.

Cum au administrat c lug ri  grec  aceste averi colosale, a căror întindere în Basarabia ocupă un spa iu de *peste 209.563 desetine*, se p te ved  din dările de s m  tipărite în *Monitorul Oficial Rusesc*. (2)

Aceste dări de s m  desv luir  t te jafurile  i tâlhăriile

(1) *Монастыри въ Бессарабiи*. Кнш. Епар. В д., 1883, No. 163, p. 39.

(2) *Привилегiевенный Вестникъ*, No. 235 din anul 1873.

comise de către călugăriile grece, cu singurul scop de înăvui-
 țire personală. Pentru a caracteriza starea lucrurilor de pe
 acel timp vom menționa aici în mod sumar următoarele
 fapte, înregistrate de către comisiunea oficială rusescă în
 raportul său dresat la trecerea moșilor mănăstiresci sub ad-
 ministrațiunea statului:

•Pe moșiile mănăstiresci, stă scris în acest raport, pă-
 durile mănăstiresci s'au găsit aproape toate tăiate. Imputer-
 niciții grece, în contractele lor încheiate cu exploatatorii pă-
 durilor, n'au fixat spațiul dat pentru tăiere, cu singurul scop
 de a nu se descoperi prețurile derisorii de 14 ruble pentru
 deseatină, cu cari s'au vândut aceste păduri. Moșiile aren-
 date dedeau arendi mici și mai multe din aceste moși erau
 date în arendă advocaților, imputerniciților mănăstiresci,
 precum și la persoane fictive. Când aceste moși s'au dat
 apoi în arendă prin licitațiuni, s'a dovedit că arendile sunt
 îndoit și întreit de mari decât au fost acele dinainte.»

Și de aceea tocmai *Monitorul Oficial Rusesc* conchide în
 următorul mod părerea anchetei: «Cunoscința mai de aproape
 a stării lucrurilor a convins guvernul imperial că vechia
 stare de ocârmuire a acestor averi este periculoasă pentru
 țară, a cărei $\frac{1}{8}$ parte din teritoriū se află în mâinile unor
 imputerniciți a mănăstirilor străine. Lucru firesc că această
 stare chaotică nu se mai putea tolera și că trebuia neapărat
 să se ia măsuri energice pentru curmarea răului și salvgar-
 darea veniturilor acestor moși, conform cu destinațiunea
 lor. *In ceea ce privește moșiile mănăstiresci aparținătoare*
mănăstirilor din Moldova, măsuri speciale s'au luat deja
pe la 1864. Când cu alipirea (prisoedinenie) Basarabiei la
1812 au trecut spre Rusia și averile nemșcătore cari apar-
țin mănăstirilor din Moldova; guvernul rus, luând în con-
siderațiune voința testatorilor și scopul pentru care ei au
făcut daruri, pentru un timp ôre-care (na pervich porach)
a recunoscut dreptul de proprietate a acestor mănăstiri.
 Aceste mănăstiri administrau deci direct moșiile lor din Ba-
 sarabia până la anul 1844. Dar în acest an în Moldova s'a
 înființat o instituțiune laică, sub denumire de Departamen-
 tul trebilor bisericesci, care a fost însărcinată cu administra-
 tiunea tuturor moșilor din Moldova și Basarabia aparținē-

tóre mănăstirilor. (1) Pe atunci guvernul nostru nu puneă în discuțiune schimbarea făcută în Moldova cu privire la averile mănăstirești; dar, mai pe urmă, când în Moldova s'a u secularizat aceste averi, a creduț de cuviință să-și schimbe atitudinea. Prin ukazul imperial de la 15 Maiu 1864 s'a ordonat ca averile mănăstirești din Basarabia să fie date în arendă în prezența imputerniciților mănăstirilor din Moldova prin licitațiune. Iar în ziua de 9 Martie 1873, după un alt ukaz imperial, s'a dispus ca averea nemisăcătore a mănăstirilor din Moldova, precum și acea a mănăstirilor grecesci, să trecă sub administrațiunea Ministeriului de Externe. (2) Punctul al patrulea din sus-menționatul ukaz ordonă aducerea la cunoșcință a chrisóvelor și altor acte de donațiune privitoare la moșiile mănăstirești, precum și a stabili într'un mod cert ca condițiunile înscrise în aceste acte de către testatori să fie puse în practică.

«Acéstă dispozițiune aveă în vedere a da la lumină par-tea anume din² veniturii care trebuia să trecă în folosul mănăstirilor grecesci. Din tóte aceste ukazuri reese că guvernul rusesc în cestiunea averilor mănăstirești se călăuzia de singura dorință de a face ca veniturile averilor mănăstirilor să fie întrebuințate anume pentru scopurile pentru cari fusese lăstate de testatori.»

Resultatul acestor dispozițiuni a fost următorul: venitul întreg al moșiilor mănăstirești a fost împărțit în cinci părți, din cari $\frac{1}{5}$ parte se destină pentru întreținerea administrațiunii averilor mănăstirești, precum și pentru formarea unui capital de rezervă necesar pentru acoperirea cheltuelilor extraordinare referitoare la aceste moși; $\frac{2}{5}$ părți se distribuiau mănăstirilor grecesci, cărora averile acestea fusese închinat; restul de $\frac{2}{5}$ se destină *Zemstvo*-ului din Basarabia, pentru întreținerea școlelor și bisericilor. Acéstă din urmă dispozițiune a fost însă întru cât-va zădărnicită, mul-

(1) Afară de următorele șese mănăstiri Iași, Huși, Slatina, Pangarași, Bogdan, Némțu, cari, pe temeiul chrisóvelor de la Domnitorii Sturdza și Ghica, au fost lăstate să-și administreze singure averile lor din Basarabia (veđi *Shornik*, *Zemstvo*, p. 474).

(2) În ziua de 8 Septembrie 1873, un alt ukaz imperial ordonă că numai Ministeriul Domeniilor Statului să aibă drept de a da permisiuni pentru exploatarea pădurilor mănăstirești.

tumită intervențiunii Archiepiscopului din Chișineu Pavel (1), cu sprijinul răposatului Procuror superior al Sinodului rusesc, Comitele Dimitrie Tolstoi. Pe temeiul intervențiunii acestor doi rusificatori fără scrupul, Impăratul Alexandru II a dispus, printr'un nou ukaz de la 21 Maiu 1876, ca din cele $\frac{2}{5}$ din veniturile averilor mănăstirești să se dea o parte eparchiei Chișineului, alta Ministeriului de Culte și numai o parte la Zemstvo. Archiepiscopul Pavel, cu această ocaziune, a căpătat privilegiul de a cheltui o parte bunicică din bani pentru rusificarea clerului din Basarabia.

Călugărul Pavel imediat ce a căpătat această prerogativă, s'a pus pe lucru. Din suma de 50.000 ruble, partea care i se cuvenia lui pe an, Archiepiscopul Pavel a înscris în budget 30.390 ruble pentru școlile duhovnicesci din Basarabia, interdicând în aceste școle cu desăvârșire limba română. Afară de acesta, dînsul a mai cerut suma de 89.307 ruble pentru următorul scop: 27.000 pe an pentru școla duhovnicască din Edineț, 45.889 ruble pentru școla duhovnicască din Chișineu, 16.418 ruble pentru școla eparchială de fete. Tote aceste școle funcționează astăzi în Basarabia, avînd de scop a rusifica clerul local, în dauna populațiunii române, care până la venirea Archiepiscopului Pavel aveă cel puțin suprema mîngâiere de a se închină lui Dumnezeu în limba părinților săi. Archiepiscopul Pavel, în ardorea sa de a rusifica clerul din Basarabia, a mers până, acolo în cât a produs în unele sate de pe Nistru, un curent până acum ne mai pomenit în istoria nîmului nostru, anume acela de a împinge populațiunea română pe povârnișul alunecos al schismei; în mai multe sate romănesci din județul Soroca, țărani români au îmbrățișat «*Ștunda*», adică un fel de protestantism *sui generis*.

Din veniturile moșilor mănăstirești pe 1885, Zemstvo din Basarabia a primit suma de 136.000 ruble, cari au servit pentru zidirea unui spital de alienați; acest spital percepe acum anual suma de 12.000 ruble pentru întreținerea sa. Acesta și alte sume percepute de Zemstvo din Basarabia sunt singurele cheltueli folosite populațiunii, cari se mai fac în

(1) Archiepiscopul Pavel a închis în Basarabia 336 biserici sătesci, pentru rusificarea populațiunii.

momentul de față din colosala avere a mănăstirilor din Basarabia.

În anul 1898 cestiunea privitoare la definitivă lichidare a averilor mănăstirești din Basarabia s'a ridicat din nou. În cercurile înalte din Petersburg această cestiune a fost ridicată mulțumită intervenirii M. S. Reginei Greciei, care a emis părerea că ar fi tocmai acum necesar pentru Grecia, îndatorată din cauza războiului cu Turcia, să se resolve această cestiune în favoarea mănăstirilor grecești. Firesce că înalta intervențiune a deșteptat imediat atențiunea *Zemstvo*-ului din Basarabia, care din partea sa a intervenit, cerând ca lichidarea averii mănăstirilor închinată să se facă în folosul școlilor și bisericilor din Basarabia.

III.

ANTICITĂȚILE DIN BASARABIA.

Afară de anticitățile Moldovei, despre cari am vorbit mai sus, dincolo de Prut mai există multe alte rămășițe antice, din cari unele au fost într-o cât-va obiectul cercetărilor archeologice, iar altele au rămas nestudiate de către oameni competenți.

Cel mai vechi monument istoric, cea mai antică rămășiță istorică, ale cărei nume s'a mai păstrat pe ici pe colea până în zilele noastre dincolo de Prut, sunt incontestabil *Cheile Bîcului*.

Despre aceste Chei ale Bîcului, numele pur poporan, o singură cercetare profundă și magistrală cunoscem până acum, și anume aceea care se datorește eruditului nostru om de știință în înțelesul european al cuvîntului, d-lui B. P. Hasdeu.

Iată ce scrie d-sa despre *Cheile Bîcului*: «Nu prin nume *Bîcul* are o importanță istorică, ci printr'un monument dintr'o epocă imemorabilă, cu mulți secoli mai veche decât prima aparițiune a Slavilor pe țărmurile Dunării.

«Acel monument se cheamă în popor *Cheile Bîcului*.

«Iată ce scrie Cantemir:

«Chișinăul, lângă riul Bîcu, este un tirgușor fără însemnătate. Nu departe de el se găsește un șir de petrie foarte

«mari, aşezate în linie dréptă, ca şi când le-ar fi pus acolo
«meşteşugul omenesc, deşi acésta nu se póte crede, atât din
«causa mărimii lor, precum şi din aceea a mărimii spaţiului
«pe care ele se întind. În adevăr, unele din acele petróie
«sunt nisce pătrate de trei sau patru coţi şi şirul lor, trecând
«peste Nistru, merge până la Crîm. Locuitorii le numesc
«Cheile Bîcului şi naivitatea ţărănescă crede că ele sunt
«opera dracilor, cari au voit printr'insele să astupe rîul Bîcu.»

«În urma lui Cantemir, cestiunea Cheilor Bîcului a fost atinsă nu odată.

«La 1781 Sulzer (Gesch. d. transalp. Daciens, 1.405), după ce reproduce cele din Cantemir, dice că acel mur a putut să fi fost construit sau de Avari sau de Romani sau de Goţi, adecă nu se rostesc de loc.

«Puţin după aceea, Colonelul rusesc Meier din timpul Împărătesei Ecaterina vorbeste despre Cheile Bîcului. El le numesc «cărare de pétră, care dintr'o parte atinge Bîcul, iar din cea-laltă merge pe o întindere destul de mare şi se «perde lângă Orhei». Meier crede că acéstă construcţiune a fost făcută de Ioan Huniade, spre a trage hotar între Moldova şi Basarabia, — o ipotesă cu totul absurdă. Meier vorbeste despre Cheile Bîcului numai de pe auđite şi fără a se fi uitat măcar pe o chartă geografică, unde ar fi văduţ că Orheiul este despărţit de Bîcu prin alte două riuri, Ichel şi Reut.

«Poetul Constantin Stamati, care locuia chiar în Chişineu, într'o notiţă scrisă rusesce despre anticităţile Basarabiei dice: că la trei verste mai jos de Chişineu se vede un şir în linie dréptă de lespeđi fórte mari, îngropate până la jumătate în pămînt, pe cari locuitorii le numesc *Cheile rîului Bîcu*. Acest şir de petre se începe de la Prut, construit în chip de părete, trece prin codrii Căpriani şi taie în lat întreaga Basarabie.

«Apoi Căpitanul Zăşciuk, în cea mai bună descriere statistico-geografică a Basarabiei, dice: «De la actualul Chişineu, «în direcţiunea către Prut, prin codrii Căprianei, se întindeă «odată un şir de lespeđi pe jumătate îngropate în pămînt. «Acele lespeđi s'au mai conservat încă în unele locuri, iar «despre altele mai povestesc ţărani, cari le-au luat rînduri «rînduri pentru trebuinţele lor.»

«In fine, după o notiță manuscrisă rămasă de la tatăl meu, se constată că el însuși a vădut acele blocuri de pîtră înfipte în pămînt, aprópe de Chișineu, pe moșiele Petricani și Ghidighiș, — singura indicațiune topografică precisă pe care o avem până astăzi.

«Din cele de mai sus rămân următoarele date:

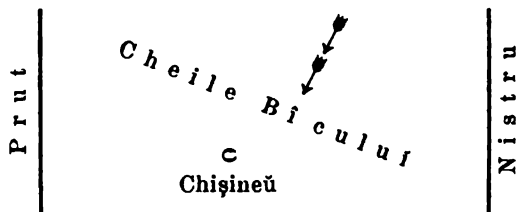
«a) Acest zid se începea la Prut, înainte de acolo spre răsărit prin vestiții până astăzi codri ai Căprianei, trecea la nord de Chișineu prin satele Ghidighiș și Petricani, cari se află lângă Bîc (1), și, mergînd înainte, se isbiă de malul Nistrului;

«b) Din zidul cel primitiv locuitorii de primprejur răpiau treptat petróiele ce le erau de trebuință, așa că construcțiunea se desființă mereu pe nesimțite și, dacă n'a ajuns încă, dar este de sigur amenințată de a ajunge peste puțin la o nimicire totală;

«c) Expresiunea lui Cantemir «în linie dréptă» nu trebuie să fie înțelėsă literal, de óre-ce de la Prut până la Nistru, adecă de la apus spre răsărit sau vice-versa o linie dréptă nu póte să trecă prin satele Ghidighiș și Petricani tot odată, căci aceste două sate sunt așezate unul în privința celui-lalt într'o direcțiune aprópe de la nord spre sud.

«Prin linie dréptă, «recta linea», Cantemir înțelege că petróiele nu sunt aruncate într'un mod neregulat. ci că înfășeză ceva avînd un rost, o direcțiune. Dar ce fel de direcțiune?

«Cheile Bîcului taie în două părți Basarabia, nu printr'o linie de la vest spre est, nici printr'o linie de la sud-est spre nord-est, ci printr'o linie de la nord-vest, plecându-se spre sud-est, ceea ce se póte represintă *grosso modo* prin următórea figură, în care săgéta indică aproximativ punctul unde zidul trecea de pe un mal al Bâcului pe malul cel-lalt.»

După ce d-l Hasdeu limpedesce în acest mod tóte prelimi-

nariile privitoare la cestiune, d-sa cată a cercetă cine a zidit această zidărie originală și măreță:

În chrisovul de la Alexandru-cel-Bun din 1420, despre care deja am vorbit mai sus în capitolul privitor la orașul Chișineu, cetim următoarele:

«Iar hotarele acelor sate cari sunt pe Bîcovăț: de la Chișineul mănăstirii Vărzar în sus la prisăca lui Acibec, pe vârful grădiștei în sus la Lozova, la podul lui Grălan, de la fântâna mică până la cea mare, iar de la fântâna mare în sus la poiana de la Târnova, de la poiana Căpriană mergând pe malul lui Bîcovăț....»

Din această parte a chrisovului, d-l Hasdeu deduce următoarele patru puncte:

«a) Între anii 1420—1435, intervalul între chrisovul lui Alexandru-cel-Bun și între acela al fiului său Iliș-Vodă, Chișineul eră împărțit între doi stăpâni: pe de o parte o colonie tătărăscă, din care eră prisecarul Aci-bek, tătăresce «Domn «sărac», și în fruntea căreia se află Ak-baș, tătăresce «Cap «alb», pe de altă parte o mănăstire numită Vărzar sau a lui Vărzar;

«b) Posesiunea lui Ak-baș privia spre Nistru, de vreme ce moșiile enumerate în chrisovul lui Iliș-Vodă ating nu numai râul Bîc, dar și râurile Ichel și Reut, iar posesiunea cea mănăstirică privia spre Prut, de vreme ce, vorbindu-se despre ea, se pomenesce Căpriană, care se află între Prut și între Chișinău;

«c) Numele Chișineului este scris în chrisovul lui Iliș-Vodă: *Кеуенес*, ceea ce dovedesce că eră o localitate curat tătărăscă, unde se află o capelă pe mormîntul vre-unui mare Tătar, căci tătăresce *Кешене* înseamnă «capelă pe mormînt»;

«d) Spre apus de Chișineu (1) cel mănăstiresc, adică în direcțiunea Căpriană, hotarul mergea «pe vârful grădiștei, *no Бєрєхє гєрєдїуєє*».

«Ce înseamnă *ore гєрєдїуєє*, forma rutenă din paleo-slaviul *гєрєдїуєє*, de unde al nostru *grădiște*?

«În România sunt o mulțime de localități numite Grădiștea (Frunțescu, Dic. top., 222). Români din Ardél nu-

(1) Spre apus de Chișinău, cale de 40 verste, într-o vale se află și acum satul Vărzăresc, moșia moștenitorilor lui Alexandru Ralli.

mesc așa în țera Hațegului locul unde fusese Sarmisegethusa,—nume pe care Ungurii îl traduc prin «Varhely» de la «vár=cetate», iar Nemții prin «Lagerdorf» de la «lager=tabără». Chiar în Basarabia sunt vre-o două trei localități⁽¹⁾ numite până astăzi Grădiște, mai ales frumosul schit așezat în districtul Orheiū pe vârful unui munte în fața Nistrului.

• La Miklosich *спадущ* se explică prin *προόριον*, castrum, iar sensul cel fundamental al primitivului *спадъ* se dă la dînsul *τοιχος*, murus. De la acel *спадъ* limba românească are familia de vorbe: «gard», «îngrădesc», «sgardă», «ogradă» etc. Astfel grădiște vrea să dică: locul unde a fost sau este o zidărie veche, o ruină, neapărat de o întindere însemnată, cel puțin cât o cetățue. Polonul Broniovius, scriind la 1579, explică foarte bine «Horodisce» prin «territorium ruinosum la-pideum». El bine, în apropierea Chișinăului neexistând nici o zidărie de felul acesta afară și numai de *Cheile Bicului* este evident că tocmai despre o parte din ele se vorbește la 1420 în chrisovul lui Alexandru cel Bun: «hotarul merge pe vârful *grădiștei* de la priséca lui Acibec în sus până la «Lozova.» Să se observe că în acest pasagiū, dacă ar fi vorba numai de vre-un castru așezat pe o înălțime, textul ar fi dis: «на верхъ городища» cu prepozițiunea *на*, ca în restul chrisovului: *на верхъ пасикъ*, *на верхъ Лозово* итъ великом крѣпости верхомъ на, pe când prepozițiunea *по* întrebuintată numai despre *городище*, arată că aci grădiștea nu eră un punct, ci o linie, un mur, un lung zid, de-asupra căruia înaintă hotarul între două puncte.

«Orî-ce grădiște presupune o existență cel puțin de un secol a împrejurării care dete nascere acestui nume. Prin urmare, menționate ca «grădiște» deja pe la 1420, *Cheile Bicului* cată să-și urce originea mai sus de anul 1300, ba și de 1200. Să cercetăm dar, ca ce fel de popor înainte de 1200—1300 ar fi putut să clădească uriașul mur, care, de la Prut pînă la Nistru, tăia ôre-când în lat Basarabia actuală aprôpe în două jumătăți.

«Ar fi ridicol de a atribui executarea unei asemenea construcțiuni unui popor care n'a locuit mult timp în porțiunea

(1) A se vedé la finele volumului repertoriul de toponimie al Basarabiei.

sudică a Basarabiei, ci numai dăra a pustiit-o în trecut, sau unui popor care ocupase nu numai această regiune, dar își întindea stăpânirea și mai sus la nord, astfel că ar fi fost din parte-i a înstrăina el însuși tot pământul dincolo de zid. De aci rezultă ca ceva de bun simț, chiar fără probe istorice, că constructorii *Cheilor Bicului* au fost :

«a) Un nēm așezat statornic, în curs de mulți ani, în Basarabia de jos de Bîc până la gurile Dunării;

«b) Un nēm pe care nu-l interesă Basarabia de sus decât numai întru cât el trebuia să se apere de năvălitorii străini din acea parte.

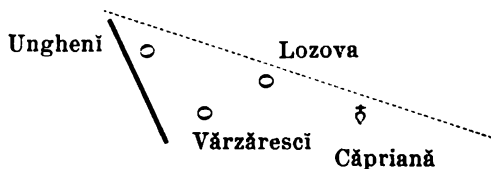
«Prin aceste două criterii eliminative, cercetarea se ușurează foarte mult, de ore-ce se exclud din ea Cumanii, Pecenegii, Ungurii etc., cari nu întrunesc condițiunile de admisibilitate. Dar mai este un al treilea criteriu, nu mai puțin important.

«Tătarii, când cuprinseseră partea de jos a Basarabiei, au numit-o *Bugiac*, ceea ce în toate dialectele turcesci înseamnă «unghiū». Dar de ce «unghiū»? Dacă e vorba de Basarabia actuală întregă, nici o asemănare cu un «unghiū». Dacă e vorba numai de Basarabia de jos, apoi unde ore anume trebuie să te pui pentru ca să poți închipui forma de «unghiū»?...

«Pentru ca Tătarii să fi dat Basarabiei sudice numele de unghiū, trebuia să fi fost vre-o împrejurare teritorială susceptibilă de a fi lesne observată de către orî-cine, fără charte și fără balóne. Trecînd Nistrul, la intrarea lor în Basarabia, ce fel de împrejurare teritorială anume întîmpină ore pe Tătarii? Și noi vorbim aci nu de Tătarii cei propriu-ziși «Bugecenii» de prin secolii XVI și XVII, ci avem în vedere pe Tătarii cei așezați pe acolo cu mult mai de înainte, pe acei Ak-bași și Aci-bekî cu «săliștile tătăresci» de lângă Keșenë, pe cari îi găsise deja la Bîc Alexandru-cel-Bun pe la 1420. Aceștia, nu alt cine-va, fuseseră în partea locului primii fabricanți ai nomenclaturei tătăresci topice, pe care Tătarii cei posteriori au găsit-o gata și n'au avut decât să și-o aproprieze.

«*Cheile Bicului* se începeau la Nistru lângă gura Bicului, pe malul cel nordic al acestui rîu, și mergeau de acolo pe lângă Bîcu până la Chișinău, în apropierea căruia

unde-va, nu departe de satul Ghidinescî, petróiele treceau Bicul, ca și când ar fi vrut să-î astupe cursul, și apoi depărtându-se întru cât-va de malul sudic al Bîcului, înainta prin codrii Căprianiei până la Prut, oprindu-se.... unde?... Priviți pe o chartă în această direcțiune, și nu va fi greu să dați îndată peste satul *Ungheni*. «Ungheni» înseamnă locuitorii de la *unghiū*, întocmai după cum «Munteni» se chéamă locuitorii de la munte, «Câmpeni» locuitorii de la câmp, «Văleni» locuitorii din vale etc. Prutul, cotind pe lângă Ungheni ca și pe aiurea, nu forméază acolo nici o figură de unghiū; din dată însă ce vom restitui zidul cel numit *Cheile Bîcului*, pămîntul închis între Prut și între acel zid va lua aspectul:

adecă devine un unghiū în tótă puterea cuvîntului, un unghiū fórte ascuțit, pe care nu putea să nu-l observe din capul locului orî-cine se apropiă de el și pentru care «Ak-«bașii» și «Aci-bekii» nu aveau nevoie de charte sau de balóne. Iată de unde vine numele *Bugiac*.

«In acest mod noi căpétăm un al treilea criteriū, și anume:

«c) *Cheile Bîcului* sunt anterióre epoei când s'a dat numele de *unghiū* porțiunii meridionale a Basarabiei.

«De aci putem să ne urcăm de-adreptul la năvălirea Bulgariilor către gurile Dunării în secolul VII. Despre ea în secolul VIII vorbesc Bizantinii Nicefor și Teofan, ambi după fântáne contemporane evenimentului, pe cari însă Nicefor le-a utilizat în această privință cu mai multă esactitate, după cum se unesc a recunósce toți. Óre ce ne spun Nicefor și Teofan? Cam pe la anul 650 Principele bulgar Asparuch, despărțindu-se de ceilalți frați ai săi din regiunea Volgei și a Donului, a venit să se așeze la Dunăre între Nistru și între Prut, în țera numită de locuitori *Onglu*, «Ογγλος» sau «Ογγλος», adecă din punct în punct cuvîntul paleo-slavic *ꙗꙗꙗ*, care înseamnă «unghiū», întocmai ca și numele posterior tătăresc «Bugiac».

Nici în privința pozițiunii geografice a acestei țări, nici sub raportul numelui «Ὀγγλος» nu există controversă. Se știe însă că Bulgarii lui Asparuch nu erau Slavi, ci Turani din ramura finesă, și prin urmare nu dinșii au numit *onglu* Basarabia de jos, ci găsiră acest nume dat de mai înainte de către Slavi. Mai adăugăm că șederea Bulgarilor între Prut și între Nistru a fost de foarte scurtă durată, urmând fără zăbavă trecerea lor peste Dunăre.

«Așa dar înainte de anul 650, pe când Basarabia meridională era ocupată de Slavi, exista deja Cheile Bîcului; ș'apoi pe atunci, firesc, ele exista nu prin *acele slabe rămășițe* despre cari vorbesc Stamati și Zasciuk, ba nici chiar așa cum le văduse Cantemir, ci exista în deplinătate, *ca un adevărat zid ciclopic* de blocuri de piatră pătrată, înalt de trei sau patru coți, întins de la Prut până la Nistru și tăind latul Basarabiei actuale în două jumătăți. Orice popor trecea Nistrul în intervalul dintre Dubasari și Bender, trebuia să dea peste acest zid, care-l ducea drept la unghiul său drept în unghiul.

La Ammian Marcellin se află un prețios pasagiul despre pregătirile Regelui Athanaric contra Hunilor, cari îl bătuseră deja odată, în Galiția actuală, pe malul Nistrului, nu departe de Carpați, trecuți pe neașteptate printr'un vad al acestui fluviu, destul de mic pe acolo. Scăpat în munți și apoi pogorîndu-se spre Dunăre, Athanaric concepuse atunci un plan măreț: a ridică un zid înalt, ca să unescă Prutul (Gerasus = la Ptolomeu Hierasus) cu Dunărea și din dosul căruiă dinsul să se potă apără contra năvălirii de la nord a Hunilor. În adevăr Hunii, fiind grósnicii numai călări, se zăpăciau dinaintea unui zid; dar zidul lui Athanaric, chiar să fi fost destul timp pentru a-l realiza, totuși rămânea nefolositor, pe cât timp Hunii din Galiția puteau să străbată la Dunăre prin Basarabia și să trecă de acolo în refugiul lui Athanaric prin vre-unul din vadurile Prutului. Resultă dar că din partea Basarabiei Athanaric se credea asigurat și nu putea să fie asigurat dacă n'ar fi existat deja de pe atunci *Cheile Bîcului*, cele de la Nistru până la Prut, ast-fel că el nu întreprinsese alt ceva decât anume a prelungi linia aceleia fortificațiunii de la Prut până la Dunăre. Se poate chiar dice că opera lui Athanaric era să fie o simplă imitațiune a zi-

dăriei din Basarabia, căci asemenea construcțiuni erau cu totul străine Germanilor, ca și Slavilor.

«Ast-fel dar pe la anul 370 aceste *Cheï* erau deja în ființă și ne vine rîndul de a ne întrebă: înainte de acea dată atât de depărtată, cine ôre aû putut să fie constructorii lor?

«Dintre popóarele, carî în antichitate aû ocupat mai mult saû mai puţin Basarabia sudică, cel mai remarcabil și cel mai caracteristic aû fost *Bastarniî*. Cu doi secolî înainte de Christ ei apar în istorie ca aliaţi ai Regelui macedonén Perseu contra Romanilor, pe când despre Germani nu se sciă încă nimic. Polybiu, Plutarc, Appian și alţii îi descriu ca teribili prin mulţime, prin staturî uriaşe și prin vitejie. Cuibul lor, din care ei se revêrsaû din când în când și unde se întorceaû iarăşi, eră la gurile Dunărei, în ţera dintre Prut și Nistru. Strabone dice lămurit că ei se învecinaû cu Tyrigeţii, carî ocupaû regiunea la răsărit de Nistru, și că o parte dintr'înşii stăpâniaû gurile Dunării cu insula Peuce, din cauza căruia o ramură de Bastarni purtă numele de Peuceni. Istoricii germani, cu Grimm în frunte, sunt plecaţi a crede că Bastarniî erau Germani. Niebuhr însă admite posibilitatea că ei să fi fost Celţi germanisaţi, și acêsta ni se pare a fi părerea cea mai apropiată de realitate. În ade-vêr, scriitorii mai vechi, Polybiu, Plutarc, Tit-Liviû și alţii ni-i arată ca Celţi, ba Tit-Liviû dice anume că «ei aveau «aceeaşi limbă și aceleaşi moravuri cu Scordisciî», alcărora celtism este recunoscut de către toţi. Numai scriitorii posteriori ni-i presintă ca Germani, căci în epoca gotică, fără îndoială, ei s'aû și fusionat pe deplin cu Germanii, părăsind tot odată gurile Dunării. Pe noi însă ne preocupă aci într'un mod exclusiv primii doi secolî înainte de Christ, atunci când Bastarniî locuiaû în Basarabia de jos și când o importantisimă inscripţiune pandică de la Olbia în apropiere de Crîm, o inscripţiune tocmai de pe la anul 218 înainte de Christ, îi numesce fôrte limpede Celţi: Γαλάται, după cum e silit a mărturisi însuşi Zeuss. Pe atunci, repet încă odată, Bastarniî locuiaû deja la gurile Dunării, de unde făceaû invasiuni spre răsărit până la Crîm. Inscripţiunea de mai sus ne spune că Sciţii și toţi locuitorii de pe împrejur nu se temeaû de nimeni ca de aceşti Celţi. Întăriţi la sud prin stă-

pânirea insulei Peuce, nu cum-va Bastarnii vor fi fost aceia cari au căutat a se întări la nord prin *Cheile Bîcului* ?

«Din partea lor ar fi avut un sens chiar acea prelungire a Cheilor Bâcului până la Crîm, despre care vorbește Can-temir și pe care noi am lăsat-o afară din desbatere în stu-diul de față. Să nu uităm apoi că tocmai Celții, nu Slavii, nici Germanii, au fost în vechime clăditorii speciali ai mo-numentelor de piatră brută: «cormlechi», «peuvanî», «men-hiri», barowî», «galgali», etc.

«Deci singura concluziune la care ne este permis până acum a ajunge printr'o cercetare științifică metodică este că originea *Cheilor Bîcului*, anterioară erei creștine, se da-torează naționalității celei celtice a Bastarnilor: dinșii și-au fost format din Basarabia sudică o formidabilă cetate, în-cunjurată din trei părți de Prut, Nistru, gurile Dunării și Marea Neagră, iar din partea a patra apărută de o zidărie gigantică, din care, după o durată de două mii de ani, se colul viitor nu va mai găsi nici o urmă.»

Acésta scrie d-l B. P. Hasdeu despre *Cheile Bîcului*. De la aparițiunea acestei importante scrieri, suntem veseli a pute și noi adăoga ceva la cele arătate de eruditul nostru istoric și filolog. Unul din profesorii ruși de la liceul din Chișinău, d-l Cerneawsky, ocupându-se de geografia Ba-sarabiei și călătorind singur prin unele locuri, în descrierea văii riului Bîcul, scrie următoarele în manuscriptul său: (1)

«Pentru a străbate din valea Bugécului spre înfundătura (cotlovina) din Bălți, dincolo de Orhei, singura cale este aceea care duce spre Orhei din Chișinău prin Pașcani; dar și aci călătorul e oprit prin veriga munților, cari la nord se încep cu înălțimea muntelui Măgura. Acésta con-figurațiune a solului Basarabiei centrale firesce c'a fost și cauza pentru care în antichitate popoarele slave, cari lo-cuiau la sudul Basarabiei și dincolo de Nistru, precum și la gurile sale, au numit acésta parte a țării «*ugol*». Linia Bî-cului, care se isprăvesce spre nord-vest tocmai prin linia verigei muntelui Măgura, iar de la sud-vest prin satul *Un-gheni*, nume ce derivă din cuvîntul moldovenesc *unghi*,

(1) Manuscriptul acesta se află acum în mâinile nepotului autorului, d-l M. Condratsky.

formeză un unghiū ascutit perfect, care desparte Basarabia de la nord de Basarabia de la sud. Configurațiunea acestui unghiū neapărat că a fost observată de toate popórele slave imediat ce treceau Nistrul și se așează în Bugéc. Ca popóre de câmpii nemărginite, Slavii în mersul treptat spre apus întâlneau pentru întâia dată în calea lor înălțimi așa de uriașe ca Măgura, și această verigă trebuia să-i impresioneze.»

Din altă parte, unul din amicii noștri, Român din Basarabia, d-l Alex. Petica, după ce a cetit magistrala cercetare despre *Cheile Bîcului* a d-lui B. Hasdeū, scrie în această privință următoarele din Chișineu: «*Cheile Bîcului* nu s'aū distrus pînă acum și chiar secolul viitor totuși va mai moșteni ceva din rămășițele uriașului zid, care altă dată a despărțit Basarabia în două jumătăți. În codrii mănăstirii Căprieni, prin desisul pădurilor, pe drumul spre Lozova, cale de vre-o opt verste, se află și acum 23 petróie mari, așezate în pămînt, cari formează un adevărat zid, așa că drumul le încunjură; aceste 23 petróie ocupă în lungime o distanță de peste 9 stînjeni, fie-care pîtră e de doi coți cel puțin de-asupra pămîntului. Poporul d'acolo povestesc despre aceste petre următoarea legendă: pe timpul Tătarilor, un călugăr din mănăstirea Hîncul sēu Vărzăresci, mergēnd prin pădure a fost întîmpinat pe acest loc de Tătari, cari mergeau pe o cărare unul după altul; călugărul, speriat, s'a întors către păgăni și i-a afurisit cu o cruce ce avea pe pept, și într'o clipă toți Tătarii s'aū prefăcut în lespezi, cari aū și rămas locului.»

Valul lui Traian. Valurile, cari trec Basarabia meridională de-a curmezișul de la Prut spre Nistru, sunt în genere cunoscute sub denumirea de *valurile lui Traian*.

Despre direcțiunea principală a acest valuri vorbesc Cantemir în *Cronica Moldovei*, arătând direcțiunea lor de la Dunăre și Prut spre răsărit.

În partea Basarabiei, pe care am pierdut-o după Tractatul de la Berlin, mergēnd de la Prut spre răsărit, trece așa numitul *valul lui Traian de jos*. Acest val se începe lângă satul Vadul-Isachi și, încovoindu-se, trece pînă la punctul de la mēdă-nópte al lacului Ialpug; acl, trecēnd pe lângă colonia bulgară Tabac, se îndreptă spre mēdă-qi și se is-

prăvesce lângă lacul Catlabug. Aci, în apropiere de vechia șosea dintre Akkerman și Ismail, se desparte, aprópe sub un unghiú drept, de *valul de jos al lui Traian*, o altă ramură de val, care ieă direcțiunea spre nord-răsărit și printr'o linie sfărâmată merge de de-asupra lacului Catlabug și lacului Chitaí, ajungând în apropiere de satul rusesc Spascoe, de unde apoi se îndreptă direct spre răsărit până la lacul Cunduc.

Spre nord-apus de Akkerman, pe scoborișul malului înalt al Nistrului, lângă satele Hanchișla, Tudorova și Caremasí, se vđd pe alocurea rămășițele unui val, pe care poporul îl numesce *valul zmeilor*, iar Rușii, confundând cuvîntul zmeú cu cuvîntul rusesc «șérpe», îl numesc *valul șerpilor*. Mai departe spre nord, acolo unde riul Botna își revarsă apele în Nistru și se forméză mlaștine mari, în apropiere de satul Chircaescí, se începe iarăși un val, cunoscut sub nume de *valul de sus a lui Traian*, care merge la început pe malul înalt (cel stâng) al riului Botna, de unde apoi fără a se întrerupe trece spre apus întréga Basarabie în curmeziș și se isprăvesce lângă Leova de pe Prut.

De la tirgușorul Leova până la Vadul-Isachi, în fostul județ Cahul, de-alungul malului Prutului, se vđd asemenea rămășițe de urme ale unui val.

Mai există în Basarabia și prin alte locuri rămășițe vđdite încă de aceste valuri, făcute de mâna omului. Așa în județul Soroca există un val între satul Solonța și satul Senatovca; în județul Orheiú un val între satul Malovata și satul Jose; de aci acest val trece în Podolia.

Afară de legenda istorică, care pretinde că aceste valuri aú fost făcute de Impératul Traian pentru a apără țera de návala barbarilor, sunt alții, ca Weltmann, cari emit părerea că aceste valuri aú fost ridicate de însiși barbarii. Malte-Brun, vorbind de Bastarni, ca și d-l B. P. Hasdeú în privința Cheilor Băcului, emite părerea că aceste valuri aú fost ridicate de ei pentru a se apără de Romani; alții încă sunt de părere că valurile saú cel puțin *valul de jos al lui Traian* a fost făcut de Geți, pentru a se apără de návala Hunilor. (1) Ori-cum, până acum nu ne este cunoscută absolut nici o lu-

(1) Записки Одесск. общ. истор. и древн., II, p. 805.

crare metodică privitoare la aceste rămășițe antice, analogă cu cea datorată maestrului descriitor al *Cheilor Bicului*.

Cetățile întărite, opera Genovesilor, se află pe linia Nistrului. Pe alocurea au rămas din aceste antice cetăți nisce turnuri dărîmate, așa există ruine de cetăți genoveze pe la Hotin, Bender și Akkerman. La Soroca există ruinele unei cetăți genoveze; lângă satul Palanca, pe malul Nistrului, în județul Akkerman, asemenea au existat dărămăturile unui turn antic, care însă a dispărut pe la 1858, fiind distrus până în temelie de către locuitorii.

Lângă orașul Orhei, în pădure, acum două-șeci de ani, exista ruinele cetății dacice *Petrovada*. Acum, din aceste ruine n'a mai rămas absolut nimic. Lângă satul Brănesci de lângă Orhei, există în pămînt mai multe subterane cu pivnițe spațioase pardosite cu piatră cioplită, iar de-asupra acestor subterane sunt rămășițele unor ziduri și împrejurul zidăriei rîpi. Aci anticarii ruși au găsit mai multe lucruri antice și monete.

Mai sus de Soroca, în stîncile malului Nistrului, există urmele unor întăriri uriașe, precum și ruinele unei biserici creștine construite în pămînt.

Din timpurile domniei glorioase a lui Ștefan-cel-Mare au mai rămas urmele unor întăriri ale cetății Hotinului și ale cetății Akkermanului, asemenea și întăririle cetății Soroca și dărămăturile cetății Hușa de pe Nistru; mai jos de tîrgușorul Căușani, în apropiere de satul Cioburcea, unde altă dată a existat o părcălabie, sunt ruinele unor întăriri.

În Bugéc, lângă Tatar-Bunar, există o mare întărire făcută de pămînt; asemenea întăririi de pămînt se ved și lângă satul Căușanii-vechi.

Lângă Soroca, am omis a mai notă existența rămășițelor unor redute construite de Petru-cel-Mare pe la 1711.

Movile. În Basarabia meridională, există în mai multe locuri nisce movile, unele ridicându-se solitar în mijlocul câmpiilor, altele în grupuri de cinci, șese, zece. Aceste movile sunt făcute în timpuri foarte vechi de către popoarele cari au locuit Basarabia în antichitate. Unele din aceste movile sunt mormintele șefilor schiți. Schiții aveau obiceiul de a ridica pe mormîntul Regilor lor mormane mari de pămînt. De asupra acestor morminte, pe vîrfurile movilelor, ei puneau că-

pășine de cai, înfipite în prăjină. (1) Dar afară de Schiți, și Daciți aveau asemenea obiceiul, după ce ardeau rămășițele pămintesci ale șefilor lor, să ridice de-asupra urnelor cu cenușe mormane de pământ. Bugnion, în scrierea sa despre Basarabia (2), vorbind de aceste movile, dice că «într'una din aceste movile desgropate s'au găsit osemintele unui om de o statură înaltă, spătos, cu căpățina mare; lângă mâna dreaptă a scheletului era un paloș, lângă mâna stângă desemnul unei pasări și nisce nasturi de os». «Într'o altă movila destupată s'au găsit mormane de oseminte omenesci, iar într'o altă movila o cuirasă și o scară de aur de la șea.»

D-l Manstein a făcut în anul 1730 mai multe săpături în Bugécși, desvelind unele din aceste movile, n'a găsit în ele decât urne cu cenușă și monete antice. (3)

Există însă movile a căror anticitate nu este tocmai mare; despre asemenea movile locuitorii posedă încă legende. Așa de pildă lângă Bălți, pe malul râului Reut, există o movilă pe care poporul o numesce «Movila tătărăscă», povestind cum că acolo s'a îngropat fiul unui Han Tătar, care s'a înecat în riul Reut. Lângă satul Varnița, din județul Bender, există două movile una lângă alta. Poporul numesce pe una din aceste movile *Movila Svedilor*, iar pe alta *Movila Turcilor*, povestind că în cea dintâi s'au înmormântat Svedii lui Carol XII, iar în cea a-doua Turcii căduți în lupta de sub Bender.

Un tip deosebit de movile se ivesce anume pe locurile cu orizont deschis, atât lângă Prut cât și lângă Nistru, asemenea chiar și în câmpiile Bugécului. Aceste movile au un *ensemble*, fiind distanțate una de alta în mod întru câțva sistematic. Se crede cum că aceste din urmă movile serviau de avant-posturi pentru sentinelele cari veghiau pentru ca locuitorii locului să nu fie surprinși de năvala nemurilor sălbătice. Aceste movile se asemănă mult în formă cu movilele din Podolia, Herson și stepele Ociacov.

Movilele de acest tip, cari există în Basarabia, formază mai cu seamă două linii deosebite. Una din aceste linii începe

(1) Bugnion. *La Bessarabie ancienne et moderne*, p. 19–20.

(2) *Ibidem*.

(3) *Зан. Овец. Общ. учению и овец*, III, p. 351, art. d-lui Spasky. Asemenia *Voyages du professeur Pallas dans plusieurs provinces de l'Empire de Russie*, IV, p. 242–246, Paris 1793.

cam la patru kilometri în jos de Bender¹ și merge în semi-cerc pe drumul spre Căușanî, iar de aci se îndreptă brusc spre Nistru ; ultima movilă din această linie se află lângă satul Copanca. Aceste movile în popor au numele lor respectiv : movila de lângă Bender se numesce «Movila Potiomkin», altă movilă lungăreță spre sud se numesce «Movila Sveșilor», mai jos o altă movilă se numesce «Suvarov». Movila de lângă satul Chircaescî se numesce «Movila Îndragostișilor sau Drăgușilor»; movila de lângă satul Copanca se numesce «Movila Hanului»; două movile de lângă satul Șorba se numesce «Movilele Gemenilor».

O altă linie de movile de același tip există în județul Iași (Bălți) și se începe lângă Prut, acolo unde sunt gurile râulețului Ciugur, anume între satele Costescî și Brănesci. Pe aceste movile poporul le numesce *Suta de movile*.

(1) Kraschewsky, *Wspomnienie Odessy, Iedyssanu, Budzaku*, III, p. 116.

CARTEA V.

AGRICULTURA. — PROPRIETATEA FUNCİARĂ ȘI DISTRIBUIREA SA. —
POMICULTURA. — GRĂDINĂRITUL. — VITICULTURA. — ALBINĂRITUL. —
SERICICULTURA. — TUTUNUL. — CRESCEREA VITELOR. —
SILVICULTURA. — PESCUITUL.

I.

AGRICULTURA.

Gospodăria agricolă depinde direct de calitatea solului, climatul și caracterul poporului țării; dependența acésta însă, fiind studiată mai profund, ne arată că, pe cât caracterul poporului unei țări pune sigiliul său special asupra gospodăriei agricole, tot așa și cultura unor anumite plante la urma urmelor întipăresce propriul său caracter asupra moravurilor și caracterului poporului, care cultivă și se hrănesc cu acele plante cultivate.

În al doilea rînd, asupra gospodăriei agricole are înrîurire mare deuseul producțiunii agricole, precum și capacitatea industrială a locuitorilor.

Basarabia, mărginită de albiile Nistrului și Prutului, precum am vădut, se întinde de la mēdă-nōpte spre mēdă-qi peste 5°; de aceea, firesce, climatul ei, precum și solul, variază și se deosibesce.

Platoul fertil al Hotinului, cu malurile sale pitoresci de-a lungul Prutului și Nistrului, cu pădurile de la Orheiū, se deosibesce mult de stepele Bugēcului.

Intr'o țără așa de variată prin bogățiile sale naturale, firesce că și agricultura se deosibesce mult.

Cu toate aceste însă, agricultura și crescerea vitelor sunt și rămân ocupațiunea de căpetenie a omului în această parte a vechiului pământ românesc. Ușurința de a transporta produsele agricole, cererea mare a acestor produse în Galiția, Rusia și la Odesa, portul de export de pe mare, fac din Basarabia un adevărat grâнар.

Pentru a da o apreciere dréptă a importanței acestui grâнар, cred bine a aminti aci în trăsuri mari topografia Basarabiei, despre care am vorbit dejă pe larg la începutul volumului nostru.

Prutul și Nistrul, eșind din munții Carpați, compun cadrul natural al Basarabiei; veriga de la sud a înălțimilor, care intră în acest cadru, se isprăvesce printr'un platoū între Bălți și satul Cornesci. Acéstă verigă forméză linia de despărțire a ambelor basenuri de apă, cari adapă acéstă țără. De aci spre mare solul se înclină treptat și la vre-o trei-deci kilometri de la Chișinău în jos se încep dejă câmpiile Bugécului.

Albiile rîurilor, bălțile, pârlógele, ravinele formate de pîrac și isvóre incadréză aci toate văile (numite de geografi *vallées d'érosion*) cari, începënd de la platoul Bălților, cu cât rîurile se apropie de revérsarea lor în Nistru, Prut și Dunăre, se tot lărgesc mai mult și mai mult, malurile devin tot mai jóse, iar câmpiile între rîuri mai largi—și fauna, supusă influenței vînturilor de la sud, slăbesce și se micșoréză.

Climatul de la médă-nópte e continental, cel de la sud are toate calitățile și defectele unui climat de mare, adecă e variabil, cu ernele schimbátóre și puțin constante, cu vînturi cari usucă, cu lipsă de plóie în partea cîmpósă, din cauza absenței pădurilor.

Așa dar împrejurările naturale climatice sunt propice în Basarabia—la nord pentru agricultură, la sud pentru crescerea vitelor.

Stratul superior al solului sěu, *huma*, e în Basarabia de o calitate superióră, așa în cât dînsul anume e temelia întregi avuții naturale. Dar, precum se scie, *huma* (terre végétale) nu este singurul strat al solului care influențéză direct asupra fertilității și bogăției unei faune; *huma* com-

Gravura aceasta este făcută după o gravură sânească pe o folie de aramă, executată de gravorul Schütz la 1790. Originalul este acum proprietatea d-ului Daşkov ; la gravură jos se află următoarea inscripţiune în limba rusă :

Reînălţarea fortăreţei Bender Luminaţiei Sale d-ului Földenaresal Principele Potemkin, 4 (16) Novembre 1789.

pune în general stratul care zace de-asupra unui alt strat de sub-sol. Acest din urmă strat constituie un fel de intermediar între stratul stâncos și huma. Sub-solul de-asupra căruia zace huma joacă și el un mare rol în viața vegetalelor, și anume în ceea ce privesce pătrunderea și conservarea umidității și căldurei înmagasinate.

Huma în Basarabia posedă un mic adaos de nisip și lut. Malurile râurilor, în genere, pe înălțimi, au humă argilă amestecată cu petriș (gravier), iar în văi lută și nisipoasă. În general geologii clasifică huma din Basarabia printre așa numită *terre à froment*. Pământurile nisipoase de lângă râuri sunt excelente pentru cultura grâului, porumbului, secarei și inului, iar costele delurilor pentru vii. Locuitorii tocmai de aceste calități inerente pământului se și călăuzesc în gospodăria lor agricolă.

Huma Basarabiei până acum n'are nevoie de îngrășare; singurul mijloc care se practică pentru a redă pământului fertilitatea sleită de cultură constă în a-l lăsa pentru un timp ore-care să se odihnească. Pământul lăsat ast-fel în voia naturii, se acopere cu buruieni tufăse și înalte; apoi, recăpătând putere se transformă treptat în câmpii acoperite cu mazărică, pireu și alte erbură; în fine, pe ici și pe colea începe a apărea *scipa pennata*, și aparițiunea acestei plante o consideră agricultorii ca semn că pământul s'a odihnit și a recăpătat putere. Procesul de refacerea pământului se produce deci cu ajutorul propriilor forțe ale naturii, pe calea descompunerii plantelor și a reformării prin fermentațiune a sărurilor și alcaloizilor. Este sau nu rațională această metodă de a lăsa pe seama naturii repararea forțelor pământului, lăsam pe umerii competenței a se pronunța.

Sistema de irigațiune în Basarabia în întinderi mari până acum nu se poate aplica, din cauză că râurile și toate apele se află în ravine adânci, pe când pământul de arătură și câmpiile sunt pe locurile înalte, unde e anevoie de a urca apa. În Basarabia irigațiunea se practică numai pe locurile joase, unde sunt bostănișii și grădinișii.

Deosebirea dintre pământul Basarabiei de sus și cel al țării de jos constă în *treptata micșorare* a grosimii stratului de humă, care în părțile păduroase de la munte-năpste ajunge la grosimea de un cot și mai mult, precum de pildă în valea

Bîcului, a Ciugurei, de-alungul Reutului și a Racovățului; iar în Bugéc abia posedă o grosime de 20—25 centimetri, așa în cât plugul, rostogolind-o, descopere deja stratul nisipos său argilos al sub-solului.

Precum am dîs mai sus, sub-solul acesta se compune din argil, mergel, nisip și petriș (gravier); însă aceste ingrediente rare-orî se găsesc curate de orî-ce amestecătură, ba din contra sunt între ele amestecate. La nord și în centrul Basarabiei sub-solul se compune mai cu sémă din argil compact și lipos, amestecat cu mergel; la sud sub-solul e nisipos și amestecat cu petriș, din care caasă nu reține umeđéla, înmagasinată pentru huma suprapusă

De la calitatea pămîntului depinde bogăția vegetațiunii și varietatea pădurilor Basarabiei de sus, unde planta își are rădăcinile înfipite într'un pămînt fertil, așezat pe un strat lutos, rezervoriu natural al umidității înmagasinate, care este datorită straturilor superioare ale solului. Din contră, sub-solul nisipos al Basarabiei din sud face ca apele să se scurgă prin el mai jos, așa că rădăcina plantelor, neavînd umiditate îndestulătoare, suferă de secetă. De aceea în sudul Basarabiei e mare nevoie de păduri, plantațiunea pe acolo își capetă vlaga numai din *humă*, care vara în câte-va dîle se usucă. Atunci câmpiile din Bugéc se prefac în stepe arse de sóre. Numai pe alocurea, unde crește trestia, adecă prin locurile mlăștinose și de-alungul apelor curgătoare, se mai păstrează ceva verdetă, încunjurată de pretutindenea de câmpii îngălbenite, triste, monotone.

Agricultura și crescerea vitelor sunt totuși ocupațiunea principală a locuitorilor Basarabiei. Mulțumită influenței omului asupra naturei, împrejurările defavorabile pentru aceste două ocupațiuni principale ale sale încet cu încetul dispar și, treptat cu ameliorările făcute, agricultura își lărgesc cercul său de domnie, transformând pășunile și finețele de altă dată în ogóre.

În județele de sus: la Hotin, parte din județul Bălți, Soroca, Orhei, agricultura e deja întru cât-va rațională și modernisată. Acesta se datoresce de o parte faptului că pămîntul aci e scump, iar de alta că poporațiunea e destul de désă. Agricultorii din această parte a Basarabiei sunt

descendenții unor generațiuni întregi de agricultori, iar moșiile sunt gospodărite de înșiși moșierii.

La sud, în județele de jos, în mijlocul câmpiilor întinse, pasc milioane de animale domestice, iar pe alocuirea, cu ajutorul mașinilor agricole, lanuri de bucate încep a ocupa locurile vestite altă dată ca pășune.

Dar în genere în Bugéc până acum modul de a gospodări e cu desăvîrșire primitiv. Fără nici o cumpănire, proprietarul pământului ridică țelina sub în saū grîu și, după ce a sleit pământul cu desăvîrșire, culegînd același product 5 — 7 ani de-a rîndul, îl lasă să se odihnescă termin de 4—5 ani. În această privință mai cu sémă sunt vestiți arendașii Evrei și Ruși.

Din cauza abundenței pământului, precum și a depărtărilor mari între sate și câmp, din cauza drumurilor rele de comunicațiune și mai presus de tóte din cauza lipsei de brațe, ar fi de sigur avantajios pentru Basarabia sistemul schimbării semănăturilor. Acest sistem însă până acum nu se practică decât de agricultorii fruntași. Mulțimea face gospodărie primitivă, sémănă aceeași plantă până la sleirea pământului și apoi, fără a da țarinei timpul necesar pentru a-și repară puterea, din nou începe a cultiva aceeași plantă.

Pământul Basarabiei, după datele statisticei oficiale ruse, este despărțit, după calitatea sa și modul de gospodărie agricolă, în următorul mod:

JUDEȚE	Sub acarete grădini, li- veți, vii.		De arătură, pă- șune, finețe.		Lemne de construcți- uniși de foc.		Pămînt sterp.	
	Deseat.	Stînj.	Deseatine	Stînj.	Deseat.	Stînj.	Deseat.	Stînj.
Hotin .	34.825	175	256.392	110	46.340	472	7.514	267
Soroca . .	95.791	1.472	293.638	1.200	25.402	2.155	6.921	1.866
Bălți.	142.609	635	349.021	1.216	22.600	223	10.723	522
Chișineu.	57.149	266	208.556	1.293	77.923	1.741	3.209	232
Bender .	54.496	383	492.620	1.702	27.704	110	14.855	1.856
Akkerman	190.304	1.370	502.811	1.789	2.100	2.070	32.083	512
Orheiú.	76.470	869	251.107	1.251	51.662	1.942	5.065	1.049
Ismail .	48.320	213	572.000	1.200	43	127	16.232	1.250
Total .	699.965	570	2.880.868	2.570	253.827	1.647	96.804	3.354

Din această tabelă reese că Basarabia posedă 70% din totalul pământului bun pentru arătură și finețe, sub acarete, grădină și seliști de tot felul sunt 20%, pădurile ocupă numai 8% și pământul sterp 2%.

Din cele 2.880.000 deseatine pământ, după arătările statisticei *Zemstvo*-ului, peste 1.600.000 deseatine, adică 50%, sunt ocupate propriu Țis cu bucate, iar numai restul e sub finețe și pășune.

În anul 1895 recolta întregă a Basarabiei, adunată de pe acest spațiu cultivat, a dat: bucate de toamnă: *secară* 7.478,5 mii de pud (1), *grâu* 14.125,7 mii de pud; bucate de primăvară: *grâu* 95.389.000 pud, *secară* 3.863.000 pud, *orz* 162.312 pud, *grîș* 955.000 și *rîn* 75.139.000 pud. În ceea ce privește *porumbul* datele lipsesc.

Tot după statistica *Zemstvo*-ului, pe fie-care cap de locuitor din Basarabia venia în acest an câte 1 deseatină fără ceva de arătură și câte 1 $\frac{3}{4}$ deseatine de fie-care cap de locuitor rural.

Din punctul de vedere al proprietății, pământurile Basarabiei se împart în următorul mod:

Pământul orașelor:

<i>Hotin</i>	2.224 deseatine
<i>Bălți.</i>	1.355
<i>Soroca .</i>	2.036
<i>Orhei .</i>	1.286
<i>Chișineu .</i>	4.322
<i>Bender .</i>	5.870
<i>Akkerman</i>	4.289
<i>Cahul</i>	1.003
<i>Ismail .</i>	3.270
<i>Bolgrad</i>	2.127
<i>Reni</i>	1.201

Acastă suprafață nu este, firesce, ocupată propriu Țis de seliștea orașelor, ci figurează numai ca pământ al orașelor, fără chiar să fie cuprins în zona lor. Parte din el se află

(1) Pud=40 funturi rusești. Funtul rusec=0,40949 kilogram sau un kilogram este egal cu 1,22095 funt. Așa că un pud=0,16381 chintal nou (100 kilogr.) sau un centner=3,05237 pud.

sub pășune și vii. Coloniile stabilite pe pământul domeniilor statului ocupă un spațiu de 284.126 ³/₄ deseatine; în cifra acésta însă nu intră de loc pământul domenal ce se află în cele trei județe de la sud a Basarabiei alipite la Rusia după Tractatul din Berlin. Din acéastă suprafață sunt :

Sub seliștea coloniilor .	3.419 deseatine
Arături și finețe .	262.280
Pământ sterp .	18.427 ³ / ₄

Administrațiunea domeniilor statului posedă în Basarabia :

JUDEȚE	Sub seliște	Sub arătură	Pământ sterp
Hotin .	462	8.377	4.31 ³ / ₄
Bender .	1.233 ³ / ₄	117.234 ¹ / ₂	7.553
Akkerman .	1.723 ¹ / ₄	136.669	10.443

Totalul pământului domenal este deci în județul Hotin 9.270 ¹/₄ deseatine, în județul Bender 126.021 ¹/₄ deseatine și în județul Akkerman 148.835 ¹/₄. Afară de acésta, *pădurile statului* în Basarabia ocupă un spațiu de 13.352 ¹/₂ deseatine.

Totalul pământului, care aparține în Basarabia coloniilor germane, este de 130.612 deseatine, 1.968 stînjeni (1) și se împarte în următorul mod :

PĂMÎNTUL SUB :	DESEATINE	STÎNJEI
Seliștea coloniilor	3.040	1.600
Pășuni .	48.147	150
Finețe .	34.349	1.200
Plantațiuni .	2.402	133
Drumuri, mlaștine	3.051	367
Arătură	39.621	936

(1) Cifra acésta e arătată în darea de semă a Zemstvo-ului din anul 1882.

Pămîntul coloniștilor Bulgari. Coloniștii Bulgari posedă în Basarabia peste 285.386 deseatine pămînt și anume:

OCOLURI	Sub seliște	Sub arătură	Pășune	Fînețe	Pădure
Bugécul-de-jos.	2.829 d	23.876 d.	48.612 d.	54.413 d.	1.519 d.
Bugécul-de-sus	1.438 d. 324 s.	30.739 d.	755 st. 43.025 d.	1.200 st. 37.997 d.	1.200 st. 813 d.
Județul Ismail.	503 d. 1.700 s	9.435 d.	1.494 st. 15.836 d.	13.930 d.	1.300 st. 368 d.
Total	4.771 d.	64.050 d.	107.492 d.	106.340 1/2 d.	2.731 d.

Iar pămîntul Cazacilor din Noua-Rusie (Novorosiiski), care se află în județul Akkerman, se împarte în:

Pămînt sub seliște	4.524 deseatine, 1.901 stîinjenî
de arătură	. 51.557 » » »
Total	. 56.081 deseatine, 1.901 stîinjenî

Pămîntul mănăstirilor. Pămînturile mănăstirilor din Basarabia sunt saŭ proprietatea închinată mănăstirilor de la Athos, Sinai și Ierusalim, saŭ proprietatea statului român, precum am arătat dejă în capitolul privitor la averea mănăstirilor. Deși în scrierile rusesci privitoare la această ces-tiune nu există pînă acum nici o lucrare completă, totuși, din datele culese din dările de sémă eparchiale (1), reese că cantitatea pămîntului care aparține mănăstirilor este următórea :

J U D E Ţ E	DESEATINE	J U D E Ţ E	DESEATINE
<i>Hotin . .</i>	15.385	<i>Bălți</i>	58.954
<i>Soroca</i>	70.318	<i>Bender</i>	5.600
<i>Orheiŭ .</i>	35.970	<i>Akkerman</i>	10.450
<i>Chișineŭ</i>	45.293	Total	242.000

Așa dar, totalul pămîntului care aparține mănăstirilor forméză în Basarabia un domeniu de peste 242.000 deseatine, adecă ocupă un spațiu care face o șeptime din spațiu în-

(1) *Епархіальныя Вѣдомости. 1892.*

treg al Basarabiei. Din această cantitate de pământ însă, mănăstirilor propriu zis le aparțin numai 26.636 deseatine; restul este proprietatea mănăstirilor grecesci. Pământul direct pendinte de mănăstirile din Basarabia se împarte după mănăstiri în următorul mod:

Mănăstirile de călugări.

MĂNĂSTIRI	DESEATINE
Herbovățul .	2 414
Hârjauca .	1.755
Saharneni .	420
Țigănesci .	50
Curcova .	3.900
Dobrușa . .	3.652(1)
Frumușica	1.720
Șaba .	910
Hîncul	1.050
Vărzăresci .	190
Călărași .	300
Suruceni .	616
Episcopia din Chișinău	3.440(2)

Mănăstirile de călugărițe.

MĂNĂSTIRI	DESEATINE
Tabora .	285
Chirova .	149
Coșeleva	60
Reciul .	445
Grădiștea	?

După un dosar care se află în archiva consistorului din Chișinău, cu titlul: *Despre numărul mănăstirilor de peste graniță (za-granicinich) și cantitatea pământului ce posedă aceste mănăstiri în Basarabia*, reese că mănăstirile următoare posedă moșii în Basarabia:

Mănăstirea <i>Golia</i>	41.805 deseatine
<i>Vărativ</i>	2.000 »
<i>Nemț</i>	12.050
<i>Dancu</i>	1.800
<i>Todorenă</i> .	5.200
<i>Slatina</i> .	3.254

(1) Din acest pământ numai 1.872 deseatine aparțin mănăstirii, iar restul de 1.790 sunt închinat Sfintului Mormint.

(2) Tot Episcopia din Chișinău mai posedă lângă Akkerman 10.450 deseatine pământ.

Mănăstirea <i>Frumoasa</i>	. 10.875	deseatine
„ <i>Dobrovăț</i>	400	
<i>Cetățuia</i>	1.200	
Mitropolia <i>Moldovei</i>	3.350	
Epitropia <i>Gusti</i> . .	8.879	
Mănăstirea <i>Căprieni</i>	26.164	
<i>Sf. Mormînt</i>	. 51.800	
<i>Popăuțeni</i>	1.440	
<i>Sf. Spiridon</i> din Iași.	23.970	
<i>Erinopol</i> .	800	
<i>Aron-Vodă</i>	885	
<i>Sf. Bogdan</i>	2.400	
<i>Pângărași</i>	800	
<i>Athos</i> .	903	
<i>Trei Ierarchi</i>	4.150	
<i>Borduși</i>	3.000	
Școala din <i>Scalpeni</i>	300	
» <i>Barabiu</i>	2.981	

Despre modul cum se administrează aceste moși și în ce anume chip se repartisează venitul, am vorbit deja în capitolul privitor la averea mănăstirilor.

Proprietatea funciară rurală în Basarabia. Proprietarii particulari posedă în Basarabia peste 2.270.000 deseatine pămînt, adică peste $\frac{3}{4}$ din totalul pămîntului provinciei. După județe, această proprietate se repartisează în următorul mod:

J U D E Ţ E	DESEATINE
Hotin .	318.242
Soroca .	349.420
Orheiū	337.850
Iași	424.600
Chișinău .	307.000
Bender .	202.000
Akkerman .	340.000

Cele trei județe din sudul Basarabiei n'aū intrat în această tabelă, de ore-ce două din ele, Cahul și Bolgrad, astăzi sunt

contopite într'un singur județ, Ismail, ale căruî date statistice în această privință lipsesc.

Din această suprafață, care formeză proprietatea particulară în Basarabia, țăranii stăpânesc 61.528,5 deseatine pământ (1) și arendeză 887.419 deseatine (2); acesta în afară de țăranii domeniali.

Recapitulând cele ȳise mai sus despre proprietatea funciară în Basarabia, putem dresa următorul tablou privitor la

Distribuirea proprietății funciare :

JUDEȚE	No. de- seatinelor sub județe și orașe	ȘI ANUME DESEATINE						
		sub orașe	Pământ țărănesc domenial	Coloniile germane	Coloniile bulgare	Cazaci	Mănăstirile	Proprietatea particulară
Hotin .	345.122	2.240	9.271	—	—	—	15.385	318.242
Soroca .	421.775	2.037	—	—	—	—	70.318	349.420
Orheiū .	375.100	1.280	—	—	—	—	35.970	337.850
Bălți (3) .	484.954	1.400	—	—	—	—	58.954	424.600
Chișinău .	346.838	4.332	—	—	—	—	45.293	307.000
Bender .	586.776	5.780	126.021	—	125.000	—	5.600	202.000
Akkerman	727.300	4.289	148.836	130.612	160.386	56.085	10.450	340.000
Total .	3.290.870	21.300	284.126	130.612	285.386	56.085	241.970	2.271.360

Aceeași împărțire a proprietății în procente ni se înfățișeză în următorul mod :

<i>Mănăstirile</i>	posedă 7% din totalul proprietății
<i>Coloniile germane</i>	4% „ „
<i>Coloniile bulgare</i>	8%
<i>Țăranii domeniali</i>	8%
<i>Cazaci</i>	2%
<i>Orașele</i>	6%
<i>Proprietatea mică și cea mare</i> »	71%

După un vechiū *registru amănunțit al pământului din Basarabia, registru ce se află în archiva guvernamentală din*

(1) Сб. Бес. Ст. Ком.

(2) Опыт Стат. Исследов. Ю Янжол. стр. 9. Приложение.

(3) Cadastrul deplin al moșiilor din acest județ pentru întâia oră se tipăresce mai jos, fiind alcătuit de autorul scrierii de față.

Chișinău, reese că pe la 1857 erau în Basarabia întrégă 900 de proprietari mari funciari, și anume:

<i>Nobili ereditari</i> (nemeși)	500 moși
<i>Nobili individuali</i>	100 „
<i>Comercianți</i>	130
<i>Mănăstiri</i>	. 156

Numărul moșiilor răzesci nu este arătat în acest *registru*. De atunci încóce firesce că lucrurile s'au schimbat, mai cu sémă în ceea ce privesce numărul moșiilor nobilimii ereditare, care a vîndut multe din moșiile sale de baștină.

Singur Rodocanachi din Odesa a cumpărat în Basarabia peste 40.000 deseatine.

Onor. d-l I. Kalinderu, în ședința Academiei de la 29 Martie 1898, făcînd mai multe observațiuni și constatînd defectele și lacunele cari există în seriarea de față privitoare la Basarabia, între altele cu drept cuvînt a obiectat că în acest capitol privitor la împărțirea proprietății nu se arată și *proporțiunea de Români printre proprietari*. (1)

Mulțumind onor. d-n academician pentru sirguința cu care mi-a atras atențiunea asupra defectelor lucrării mele, am căutat să îndrept aceste defecte și să umplu lacunele pe cât mi-a fost cu putință; n'am putut însă dresa întreg și deplin cadastrul proprietăților rurale din Basarabia, care până acum nu există încă dresat și tipărit oficial. Cu toate acestea am isbutit a-mi alcătui tabelele *depline* ale proprietăților rurale dintr'un singur județ, anume ale *județului Bălți*, pe care le aștern aci mai la vale. Deosebire între județele *Hotin, Soroca, Chișineu* și *Bender* neexistînd de loc în această privință, tabelele județului Bălți ne dau o idee generală precisă în ceea ce privesce *proporțiunea proprietăților rurale ale Românilor* în Basarabia.

Așa dar, putem dice cu siguranță că proprietatea rurală în Basarabia nu s'a desnaționalisat, ci până acum a rămas a Românilor.

(1) *Analele Academiei Române*, seria II, t. XX, p. 122.

Proprietățile rurale din județul Bălți.

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Decetine pământ
<i>Alexandreni</i> (Zabriceni) a d-nei Marcobrun .	280
» » a țăranilor .	520
<i>Alunișu</i> » a țăranilor .	1.074
<i>Asnașeni</i> (Mic) a familiei Catargi	1.083
» » a țăranilor. . .	742
<i>Alexandreni</i> (Zavedeni) a d-lui Pavel Leonard	1.945
» » » coloniștilor Evrei .	1.100
<i>Alexandreni</i> (Catranic) » familiei Ciuflea .	3.662
» » țăranilor. .	1.004
<i>Avrameni</i> a mănăstirii Trei-Ierarchi	495
» » țăranilor . .	479
<i>Alexandreni</i> (Iugan) a familiei Bonaru	503
» » » țăranilor.	181
<i>Albinesci</i> a d-lui Bucharin	3.634
» » țăranilor .	1.283
<i>Bratușani</i> » d-nei Aleinicoff .	597
» d-lui Petru Cuzminsky	1.072
d-nei Dobrograeva.	704
» d-lui Niculae Gafencu .	243
» d-nei Ana Kuzminska .	243
» Ecaterina Gafencu.	243
» Elena Gafencu. .	243
» » țăranilor .	1.268
<i>Bleşcenoufi</i> a d-lui Solomon .	466
» » țăranilor . .	523
<i>Brânzeni</i> (și partea din jumătăți) a d-lor Ogonovici și Leondari .	2.261
(și partea din jumătăți) a țăranilor .	1.112
<i>Baraboși</i> a țăranilor . .	2.740
<i>Boroseni-Noi</i> a d-lui Râșcan .	724
Ciolar.	2.088
I. Vasilewsky	650
țăranilor	1.017

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Decetine pământ
<i>Boroseni-Vechi</i> a d-nei Ecaterina Iamandi .	700
» » » d-lui Vasile Iamandi	700
<i>Balan</i> a mănăstirii Sf. Mormînt .	475
» » țăranilor	1.349
<i>Bilicenii</i> » d-lui N. Osmalovsky	1.662
Catargi.	1.662
» țăranilor.	1.777
<i>Beșeni</i> familiei Stîrcea.	1.086
» » țăranilor.	114
<i>Brejeni</i> » d-lui Andronovici	590
<i>Bălți</i> » copiilor lui Nicolae Catargi .	3.348
» » Ioan Catargi	3.348
<i>Slobozia-Bălți</i> a Sf. Spiridon din Iași	2.666
» » » țăranilor .	1.041
<i>Buciumeni</i> » d-nei Vartic .	1.072
» » țăranilor.	466
<i>Beresci</i> a copilor d-nei Smaranda Bantiș	467
» » țăranilor .	380
<i>Blindesci</i> » d-nei Adela Borisoff .	599
» » țăranilor	428
<i>Borsuceni</i> a lui Roșca .	957
<i>Bachmut</i> » familiei Ciolac	1.712
» » țăranilor.	484
<i>Borsuceni</i> » »	456
<i>Burgheli</i> (Soci) a familiei Ianușevici	1.921
» a țăranilor. . .	380
<i>Bumbota</i> » lui Carabet Anuș	2.796
» » țăranilor.	2.205
<i>Bogdănesci</i> a d-lui Tufescu	510
» țăranilor	48
<i>Bublețicu</i> » școlii grece din Scamensca	394
» » țăranilor. .	634
<i>Buzdugani</i> muntelui Athos	1.420
<i>Borșa</i> răzeșilor.	574

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI		Decetine pământ
<i>Bocani</i>	a țăranilor .	1.355
<i>Bogheni</i>	propr. Cvietcovsky	572
	răzeșilor	680
»	» lui Dimitrie Cuțilu.	176
<i>Bisericiani</i>	» răzeșilor	331
<i>Butesci</i> (Velicico)	a răzeșilor	866
»	(Stavro)	664
<i>Bocșa, Milușa și Cozaceni</i>	a propr. D. Bantiș	400
<i>Bolotino și Tomesci</i>	a propr. A. Bodescu	4.255
»	» țăranilor	1.615
<i>Volodeni</i>	a propr. Solomon Michaiu	794
»	» Risman și Bronstein	200
»	țăranilor	699
<i>Varatic</i>	» propr. Dioghenidi	520
	» generalului Pisargevsky	383
»	» țăranilor	765
<i>Valea-lui-Vlad</i>	a Evreilor coloniști .	384
»	» propr. Maria Dunina	23
<i>Vulpesci</i>	a propr. Tufescu	?
»	» țăranilor	446
<i>Valea-Mare</i>	a propr. Panait Gusti	1.919
»	» țăranilor.	156
<i>Vranesci</i>	a propr. Frangopulo	730
	răzeșilor	135
»	țăranilor	152
<i>Valea-Rusului</i>	a mănăstirii Némț din Moldova .	332
»	pădurea mănăstirei	99
»	a țăranilor	574
<i>Vasiliuți</i>	a propr. E. Bantiș	892
	țăranilor	152
»	» Mitropoliei din Moldova	1.050
<i>Vișșóra</i>	țăranilor .	418
<i>Gancesci</i>		1.007
<i>Grădiște</i>	» propr. Râșcan .	2.500

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Desecțino pământ
<i>Grădiște</i> a țăranilor	200
<i>Gloden</i> » propr. Chiriac și Nicolae Leonard .	3.026
» » prop. Stîrcea .	1.217
» » țăranilor .	626
<i>Hecea-Nouă</i> a prop. Catargi .	1.036
» » țăranilor .	1.118
<i>Hecea-Vechi</i> » prop. Catargi .	911
» » țăranilor .	665
<i>Glingen</i> a țăranilor .	2.985
<i>Hilicen</i> prop. Iașcinsky .	2.267
» » țăranilor .	1.207
<i>Grinoi</i> țăranilor. .	322
» » coloniștilor Germani .	356
<i>Grosen</i> » prop. N. Bucharin .	453
» » țăranilor .	466
<i>Herma</i> » prop. Grig. Soroceanu .	77
» Herman Grig. Olșevsky .	100
» Emma Cacerovsky. .	150
» mănăstirii <i>Golia</i> .	407
» răzeșilor. .	84
» țăranilor .	572
<i>Hălăesci</i> a prop. Ana Mayer .	667
<i>Hîrcesci</i> » Cupci .	360
» Maria Lazo. .	52
» răzeșilor .	1.150
<i>Horesci</i> » .	503
<i>Golata</i> (Coligari) a mănăstirii Sf. Mormînt .	2.398
» a țăranilor	253
<i>Hîjdien</i> a mănăstirii Sf. Mormînt .	1.448
» țăranilor .	2.128
<i>Holășani</i> a prop. Marasli .	1.896
» Dabija .	198
» țăranilor .	580
<i>Druța</i> prop. V. Vârnav .	1.449

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Deseșine pământ
<i>Druța</i> a țăranilor	390
<i>Druituri</i> » mănăstirii Păscăuți (desființată) .	1.038
» » țăranilor	675
<i>Danul</i> » mănăstirii Sf. Mormint.	2.554
» » țăranilor	1.321
<i>Dumeni</i> » răzeșilor	264
<i>Dumbraveni</i> a propr. Epimach Cuțicu	225
» » » Deleanu	200
» » școlei grece din Scamelsca .	534
<i>Dumbravița</i> » răzeșilor	1.700
<i>Drujineni</i> » propr. Matfeieff	619
» » » țăranilor	403
<i>Dușmanii</i> mănăstirii Sf. Mormint	1.134
» » țăranilor	1.292
<i>Domașcani</i> » răzeșilor	317
» » propr. V. Preco	225
» » I. Preco	112
<i>Dănușeni</i> » Principelui A. Moruzi	3.381
» » țăranilor	915
<i>Dumeni</i> » propr. V. Hețiu	500
<i>Elisavetovca</i> » » Catargi	789
» » țăranilor	1.120
<i>Elenovca</i> » propr. Elena Gafencu	1.416
» » țăranilor	729
<i>Ezereni</i> » propr. Concioti	1.395
» » familiei Leonard	1.174
» » d-nei Filatoff	221
» » țăranilor	648
<i>Julesci</i> » răzeșilor	120
<i>Zăbricenii, Porculeni și Onescii</i> a propr. Michail Ciugureanu .	968
<i>Zăbricenii, Porculeni</i> a țăranilor	1.077
<i>Zahaicani</i> a țăranilor	2.109

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Desetino pământ
<i>Zăbricenă, Porculeni</i> și jumătate din <i>Tiurga</i> a d-nei Safonoff	1.808
<i>Zahaicană, Stolniceni, Pociumbăuși</i> și jumătate din <i>Tiurga</i> a familiei Stroescu (mort)	2.504
<i>Zgordesci</i> a răzeșilor . . .	2.248
<i>Zazulenă</i> » propr. Carachet Anușa	2.293
» țăranilor.	437
<i>Zagarancea</i> a mănăstirii Sinaia	375
» țăranilor	467
<i>Ișcălău</i> moștenitorilor Leondari	1.030
» d-lui Ciolac	800
<i>Isvorele</i> și <i>Rosîpeni</i> a propr. D. Bantișu.	1.465
» țăranilor	879
<i>Cupcino</i> a d-lui C. Buznea .	765
P. Gusti .	428
d-nei Ana Tudorovici	966
» țăranilor	665
<i>Carpaci</i> a d-lui Raisa .	835
» » țăranilor .	1 549
<i>Costesci</i> d-lui Scordeli	350
» Strâmbeanu	657
» » țăranilor .	750
<i>Coconesci</i> » d-lui general Grabe (Krabbe)	792
» țăranilor .	884
<i>Copăceni</i> (Copăcénca) <i>Racaria</i> și <i>Nagoreni</i> . .	6.860
» a țăranilor	770
<i>Cucuești</i> » propr. Drăgan .	300
Ciugurean	300
Ciolac	300
» Sajin	30
mănăstirii Sf. Mormînt	1.171
răzeșilor .	330
» țăranilor .	228
<i>Chetroșica-Nouă</i> și <i>Veche</i> a mănăstirii Sf. Mormînt.	554

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Desetina pământ
<i>Chetroșica-Nouă</i> a țăranilor .	900
» <i>Veche</i> .	210
<i>Chișcăreni</i> .	2.175
<i>Chișcăreni, Gliujen, Terebna și Pravila-de-jos</i> a prop. N. Casso	10.608
<i>Cuchnesci</i> a prop. A. Bodescu	1.297
» » țăranilor .	1.607
<i>Calinesci și Goncești</i> a prop. Cheșco (vînd. la 1898)	4.845
» a țăranilor	2.128
<i>Camenca</i> »	898
<i>Cozesci</i> » prop. Andronovici	348
» Straton .	334
moștenitorilor Timofeeff	400
prop. Bocianci	400
» țăranilor .	256
<i>Hârjauca</i> » prop. Chanan Halperin	502
<i>Cuciôia</i> » răzeșilor .	919
» prop. Deleavski și Ipirot	149
» Petru și Andrei	56
Cristi	134
Caramascu	30
Marie Banacoff	158
Marie Dunin	10
» țăranilor .	651
<i>Chișla, Delnița și Măcărésca</i> a răzeșilor	1.135
<i>Coșcodeni-Delnița</i> a răzeșilor.	354
<i>Cornesci</i> a prop. Mihailoff	540
Albut .	540
» lui Gr. Buznea	1.833
» răzeșilor .	581
<i>Coiuceni</i> » mănăstirii Frumușica	200
Pădure mănăstirască.	539
a țăranilor	1.406
<i>Chirileni</i> » răzeșilor	2.502
<i>Condrătesci</i> »	

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI		Decetine plănit
<i>Cubani</i>	a propr. Vântura .	1.247
»	» țăranilor	1.833
<i>Chetrișii</i>	» mănăstirii Sf. Mormînt	388
»	» țăranilor .	722
<i>Cujba</i>	mănăstirii Muntele Athos	1.047
	» țăranilor.	1.149
<i>Cuzmenii-Noi</i>	a răzeșilor .	475
<i>Cuzmenii-Vechi</i>		320
<i>Chetrósa și Bocani</i>	a moștenitorilor Leondari .	308
»	a țăranilor	876
<i>Lucaceni</i>	propr. D. Bantiș	800
<i>Limbenii-Vechi</i>	a propr. Filipescu.	698
»	» țăranilor	1.307
<i>Limbenii-Noi</i>	» propr. C. și N. Leonard	3.505
	» țăranilor	778
<i>Logofetenii</i>	» mănăstirii Sf. Mormînt	1.480
<i>Mihăilenii</i>	țăranilor .	3.457
<i>Mălăești</i>	răzeșilor	650
<i>Mărândeni</i>	» propr. Agop și Sergiu Popovici.	2.172
»	țăranilor	1.231
<i>Mîndrești</i>	răzeșilor	1.862
<i>Mănuilești</i>	prop. Tufescu	355
	» țăranilor	314
<i>Mînzătescii-Vechi</i>	a propr. Olga Naccu (vîndută 1895 lui Adrianopulo	218
»	» țăranilor .	432
<i>Micleușani</i>	propr. Grig. Olșevski	419
»	țăranilor	171
<i>Medelenii</i>	» propr. Grig. Adrianopulo	253
	» țăranilor	361
<i>Mircesci</i>	» propr. Frunzeti	1 758
»	» țăranilor	219
<i>Măgura (Slobozia)</i>	a moștenitorilor Șafiroff .	1.192
»	a țăranilor .	684

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI		Decetine pământ
<i>Moreni</i>	a mănăstirii Muntelui Athos . .	1.093
	pădurea mănăstirii .	260
	țeranilor .	171
<i>Măgura</i>	mitropoliei din Iași .	200
»	răzeșilor cătun cu același nume .	220
<i>Măgurele</i>	»	1.200
<i>Mânzătesci</i>		1.222
<i>Musteța</i>	» țăranilor	913
<i>Nicorenă</i> și <i>Popornița</i>	a țăranilor	2.411
<i>Nacorenă</i>	a colonilor Ruteni	621
	» țăranilor	960
<i>Napadeni</i>		2.739
<i>Nigureni</i>	prop. fam. Ianușevici	1.000
»	a țăranilor	461
<i>Navîrnășu</i>	d-nei Ana Donici.	1.789
»	țăranilor	1.311
<i>Ochiu-Alb</i>	»	1870
<i>Obreja</i>	» propr. C. Buznea	4.194
	» țăranilor .	1.407
<i>Pociumbeni</i>	a propr. Vârnav.	997
	» țăranilor	703
<i>Pociumbauți</i>	»	531
<i>Proscureni</i>	» propr. Ciugurênu.	648
»	țăranilor	741
<i>Porciulênca</i>		1.112
<i>Pârjota</i>	» moștenitorilor d-lui Ciolac .	2.247
»	» țăranilor	618
<i>Jumătate-Brînzeni</i>	a propr. Vîrgolici .	325
<i>Parcova</i>	a mănăstirii Sf. Mormînt	1.079
»	» țăranilor	1.710
<i>Pelinea</i>	propr. Hinshurg	4.039
»	țăranilor	3.900
<i>Perlița</i>	» propr. Leontieff	2.783
»	» țăranilor	1.549

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Desealine pământ
<i>Pravila-de-Sus</i> a propr. Iléna Casso .	2.300
Grinberg (Evreü) .	1.470
Pitchis (Evreü) .	2.200
, Siținsky	700
<i>Perlița</i> a propr. d-nei Bucharin	977
țeranilor .	1.587
<i>Petresci</i> » propr. d-lui Uscatu	1.292
d-nei Iurkoff .	367
» țeranilor.	1.281
<i>Petrușani</i> și <i>Camenca</i> a mănăstirii Sf. Bogdan .	1.036
, țeranilor.	876
<i>Pânzăreni</i> a d-lui Aristid Sinescu	1.185
» țeranilor .	960
<i>Pascauți</i> propr. d-lui Aga Stîrcea .	195
d-lui Ciugurénu .	35
» țeranilor	390
<i>Racaria</i> țeranilor	836
<i>Recea</i> » .	1.308
<i>Radoia</i> » moștenitorilor d-nei Staroff .	599
» țeranilor	1.197
<i>Răuțeli</i> » d-lui Christofor Focșănenu	1.287
d-lor Agop și Sergiu Popovici .	2.030
<i>Rezoia</i> propr. d-lui Uscatu	262
» țeranilor .	98
<i>Redeni</i> mănăstirii Sf. Mormînt.	1.912
pădurea mănăstirii.	1.705
» țeranilor	2.005
<i>Rosîpeni</i> » »	695
Proprietățile familiei boeresci <i>Sturdza</i>	18.650
<i>Stolniceni</i> , <i>Copăcenii</i> a țeranilor.	967
<i>Stâncăușeni</i> a propr. Elionovsky .	400
L. Feon (vîndută la 1895 lui Adrio-	
nopol) .	400
» d-lui Nedelcoviți .	1.020

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Desealine pământ
<i>Stâncăușeni</i> a țăranilor.	1.035
<i>Sturzovca</i> (Sturzeani) a țăranilor	2.795
<i>Strâmba</i> a țăranilor. .	2.297
<i>Sturzeni</i> » mănăstirii Sf. Mormînt	1.775
țăranilor .	1.131
<i>Singureni</i> » așezămîntului Sf. Spiridon din Iași.	1759(1)
» țăranilor .	788
<i>Singirea</i> » propr. V. Calmutsky	7.655
» țăranilor.	2.309
<i>Sculenî</i> » propr. Ilie Mafo	117
<i>Stațiunea</i> Sculenî idem .	2.050
» a țăranilor . .	547
<i>Sinesci</i> » propr. N. Coșciug	120
» M. Roșca.	120
răzeșilor. .	1.782
propr. Târșki	256
» D. Cutilă	815
<i>Scumpia</i> mănăstirii Sf. Mormînt.	1.963
» țăranilor.	1.422
<i>Stolniceni</i>	359
» țăranilor .	560
<i>Semeni</i> » mănăstirii Sinaia	226
» țăranilor.	352
<i>Sarata-Veche</i> a propr. Goilow	624
» » țăranilor .	1.015
<i>Sarata-de-Mijloc</i> a d-lui V. Goilow	1.579
<i>Sarata-Nouă</i> a d-lui F. Goilow.	999
» » » țăranilor .	580
<i>Slobozia-Butesci</i> a propr. Ciugurênu	1.004
<i>Spanciocani</i> a răzeșilor	1.016
» propr. Ion Popa	112

(1) Autorul posedă un act oficial rusesc privitor la această proprietate a așezămîntului Sf. Spiridon. În acest act se confirmă dreptul de proprietate al așezămîntului de către Impăratul Alexandru II.

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Dreptul pământ
<i>Slobozia Chișcarenă</i> a țăranilor .	750
<i>Slobozia Bisericană</i> a răzeșilor. .	331
<i>Stînjineni</i> și <i>Șoltoia</i> a propr. d-nei Ermolinska .	3.837
țăranilor	1.226
<i>Turta</i> a țăranilor . . .	485
<i>Terebna</i> a d-lui Aristid Casso	1.817
» țăranilor	1.180
<i>Teura</i> a țăranilor .	200
<i>Sacșobenă</i> a d-nei Culicoff .	172
» » Ema Corerovska .	181
<i>Tacșobenă</i> a răzeșilor	334
» țăranilor .	240
<i>Teșcurenă</i> propr. Muratoff	1.294
» țăranilor .	1.045
<i>Tomesci</i> răzeșilor .	210
<i>Tomesci-Vechi</i> a țăranilor .	542
<i>Toderesci</i> a propr. d-nei Bucharin.	1.691
țăranilor.	1.625
<i>Ustia</i> propr. C. Filipescu	3.627
țăranilor.	1.359
<i>Unteni</i> d-lui Ion Cujba	483
» țăranilor .	201
» răzeșilor .	37
<i>Unțesci</i> a d-nei Nadeja Bucharin .	1.908
țăranilor	1.098
răzeșilor	?
<i>Ungheni</i> lui C. Buznea .	912
» țăranilor .	409
<i>Fântâna-Albă</i> a mănăstirii Sf. Mormînt	758
» țăranilor .	722
<i>Fântâna-Nouă</i> » mănăstirii Sf. Mormînt	496
» țăranilor	941
<i>Fundurile</i> a fost a d-lui C. Leonard, acum e a d-lui Mavrocordat .	2.514

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Dacăline pământ
<i>Fundurile</i> a țăranilor	1.587
<i>Flămândești</i> a răzeșilor .	1.213
<i>Florișoia</i> » d-lui D. Cuțilu .	1.698
» » Bodescu	206
» țăranilor .	376
<i>Floresci</i> și <i>Cioporcani</i> a d-lui N. Baznea .	1.620
» țăranilor	295
<i>Floceni</i> a răzeșilor	974
<i>Fălesci</i> propr. Nicopulo	3.284
» țăranilor .	580
<i>Chancăuți</i> a d-lui Tușiuski	687
» țăranilor	447
<i>Chiliuți</i> d-lui Ciolac .	1.350
» țăranilor .	1.273
<i>Tiplițesci</i> moștenitorilor Crițjanovski	513
» țăranilor	456
<i>Tiplesci</i> lui Pitchis (Evreu)	2.168
» țăranilor	817
<i>Țighira</i> moștenitorilor lui D. Ciolac	767
d-nei Ecaterina Ciolac	600
» țăranilor .	710
<i>Ciuciusna</i> d-nei Maria Dunin	1.532
mănăstirii Hârjauca	1.032
răzeșilor din Dumbrovița	70
» țăranilor	712
<i>Ciulucani</i> răzeșilor .	1.095
lui Ioan Pop. .	112
Costachi Macariu .	134
<i>Cioporcani</i> » moștenitorilor lui D. Ciolac	291
<i>Ciolacovca</i> » »	1.207
» țăranilor	1.083
<i>Cetireni</i> » răzeșilor .	1.740
<i>Ciuciulea</i> și <i>Viișoara</i> (cătun) a familiei Buznea .	3.890
a țăranilor	2.576

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI		Deseatine pământ
<i>Șafrancani</i> a lui Lambo. Stel. Stremiadi .		633
» Spiridon Stremiadi .		1.302
țeranilor .		903
lui Bejanuța .		949
țeranilor .		216
» moșnenilor răzeși .		435
lui P. Calistro .		285
» V. Hețiu .		484
<i>Ștubienî</i> mănăstirii Curti .		1.539
<i>Serbachi</i> d-nei Topolska .		842
țeranilor .		219
<i>Iablona-Noua</i> a moștenitorilor Bantișu. .		3.052
țeranilor .		1.501
<i>Ioblona-Veche</i> » d-lui Camboli. .		426
» » țeranilor .		851
<i>Iugani-Mirceni</i> a lui Varzar .		451
» țeranilor .		266

Intinderea pământului este arătată de noi în deseatine, precum se obișnuiesc în Basarabia.

Analisând tabelele de mai sus, vedem că județul Bălți aparține în întregime sa populațiunii române; pe ici, pe colea sunt moși care au rămas moștenire unor văduve de amplexiați Ruși, unor Greci veniți din Odesa și la doi Evrei, Grimberg și Pitchis, care și-au dobândit proprietăți, cumpărându-le pe numele lui Teodor Semigradoff sau alt Rus, de orice Evreilor le este interzis prin legi de a dobândi proprietăți rurale în Basarabia.

În general vorbind, aceste tabele privitoare la județul Bălți sunt oglinda în care se reflectează starea generală a lucrurilor pentru Basarabia de sus.

În Basarabia de jos lucrurile sunt alt-fel. Acolo împrăștierea coloniștilor a schimbat situațiunea într'un mod radical.

Proprietatea funciară la răzeși. Răzeși din Basarabia

până la 10 Martie 1847 s'aŭ prenumărat între mazilî şi ruptaşî, iar de la 1847 s'aŭ egalizat cu «odnodvoşti», formând o clasă deosebită de micî proprietari.

Proprietatea răzeşescă în Basarabia se află aşezată în judeţele Chişineu, Orheiū, Bălţi şi Soroca. Răzeşii posedă pămînt în devălmăşelă. Acastă proprietate în devălmăşelă nu are de origine cumpărarea pămîntului de-avalma de către obştea ţărănescă, ci s'a format din proprietatea individuală pe calea *obiceiului pămîntului*, admis şi recunoscut de către stat. La început răzeşii posedau moşii întinse, sau cumpărate de ei, sau dăruite lor prin anumite chisóve domnesci drept răsplată pentru serviciu în oştire. (1) Cu înmulţirea moştenitorilor, moşiile acestea s'aŭ micşorat, s'aŭ îmbucăţit, mai cu sémă că dreptul de moştenire eră egal pentru toţi copiii de ambele sexe. Incet cu încetul răzeşia s'a fracţionat în aşă mod, în cât răzeşimea din Basarabia, pentru a scăpa pămîntul părintesc de peire, a alergat la *minorat*, introducënd dreptul de moştenire al celui mai mic din moştenitori. Acest drept există şi până acum.

Astădî în general răzeşii din Basarabia sunt *parmaci* (2) şi starea lor economică e fôrte miserabilă.

Firesce că, devenind *parmaci*, răzeşii nu mai puteau rămâne agricultori, dacă n'ar fi introdus din propria lor bună voe posesiunea în devălmăşelă a pămîntului de către obşte. Sate întregi, încet cu încetul, au introdus din a lor proprie iniţiativă această reformă, iar guvernul rusesc nu s'a opus şi a şi adoptat-o pentru unitatea fiscală. Dar deşi principiul proprietăţii în devălmăşelă s'a stabilit în practică, totuşi fie-care familie răzeşescă cunósce perfect limitele răzeşiei sale proprii, deosebind-o de restul proprietăţii obştesci şi numind-o *otcina*, *bêtrâna*. Asupra bêtrânei, fie-care răzeş păstrează chisovul familiei şi cele-lalte documente.

Răzeşiile, firesce, nu sunt de o egală întindere, ci din contra, după cum s'a divizat pămîntul şi s'a îmbucăţit din generaţiune în generaţiune, unele din aceste răzeşii sunt mai

(1) Aşă de pildă satul răzeşesc Iurcenî, jud. Chişineu, posedă chisovul lui Petru-Vodă din anul 7033 (1525).

(2) *Parmac*—un fel de măsură. Opt *parmaci*=o palmă; opt palme= o palmă domnăscă sau un stinjen. Cu *parmaci* se măsórá numai lăţimea moşiei, iar lungimea nu.

marî, altele mai micî. Acéştă deosebire în posesiune s'a reflectat, bine înţeles, şi asupra dreptului răzeşilor la lotul fie-căruia de pămînt, declarat proprietatea obşteî. Aşa că *parmaciî*, adecă acei din răzeşi cari posedă ca proprietate individuală unul sau doi *parmaci*, după dreptul cutumier pot să-şi zidescă casele pe pămîntul obşteî, adecă aû drept la selişte, asemenea la păşune pentru două vite mari, la $\frac{1}{2}$ de pogon vie, şi pentru acest pămînt nu plătesc obşteî nimic. Aceşti *parmaci* primesc partea lor din venitul obşteî, din cârciuma, morile şi chiria pămîntului răzeşesc, ocupat de străinii obşteî. Cu acésta însă se mărginesc dreptul *parmacilor*; la împărţirea pămîntului de arătură, la fineţe, *parmaci* nu ieaû parte, şi aceste pămînturi se împart obşteşce numai şi numai între membrii obşteî ale căror *bêtrâne* sunt destul de întinse, şi fie-care din aceşti membri din urmă capetă la împărţelă atât pămînt cât de mare i-a fost *otcina*, mărimea lotului cumpênindu-se într'un mod cât se pôte de echitabil.

Clasa răzeşescă a suferit mult sub domnia străină; guvernul rus, ocrotind clasa boerescă, s'a arătat de la 1818 fôrte rău dispus pentru răzeşi.

Trecerea pămîntului de la un răzeş la altul în vremea veche se făcea printr'o simplă adeverinţă sau *sinet* scris cu scirea megiaşilor de primprejurul răzeşiei. Acest mod de trecere a proprietăţii dintr'o mână în alta a dat naştere unor procese numeroşe; o dróie de vagabonđi ruşi—cinovnici şi tîrgoveţi (mesciane)—s'aû vîrit pe furiş printre răzeşi şi aû răpit răzeşiile de la adevăraţii lor proprietari. Lipsa de cunoscînţa legilor rusesci, nesciînţa de carte şi de limba rusă, textul vag al *chrisóvelor* în ceea ce privesc hotarele răzeşiilor—tóte acestea aû servit de minune pentru a despoia pe răzeşi de avutul lor.

Proprietatea funciară la ţerani. Emanciparea clăcaşilor în Basarabia s'a făcut pe temeiul împroprietăririi, deşi în contra acestui principiû s'a ridicat întréga nobilime a ţerii, cerënd ca guvernul rus să nu resolve cestiunea liberării ţeranului pe acelaşi temeiû pe care s'a aşezat emanciparea robilor din Imperiul Rus.

Am arătat dejă mai sus atât modul cum s'a făcut împroprietărirea ţeranilor din Basarabia, cât şi cantitatea pămîn-

tului, adecă mărimea lotului de pământ care a trecut în proprietatea țăranilor. Acum nu vom vorbi decî decît de starea țăranilor dinaintea emancipării în Basarabia, precum și de starea gospodăriei țăărănescî actuale.

Țăranul român din Basarabia, de la 1812 și până la 1869, a trăit, parte pe pământul său propriu, parte pe pământul proprietarilor mari și al mănăstirilor. Cea mai mare parte însă din țăranî au fost așezați pe moșiile particulare ale boerilor moldovenî. (1) Regulamentul privitor la *Raiua Hotinului* ne pôte servi drept model de drepturile și datoriile ce aveau acești țăranî față cu proprietarii pământului, de aceea tocmai acest regulament a și fost adoptat de guvernul rus drept tipic pentru alcătuirea *contractului normal*.

După vechiul obicei și vechile regulamente, țăranii aveau de la proprietar de la 3—6 fălci pământ de fie-care cap de familie; acésta în județele de sus a Basarabiei, unde populațiunea a fost temeinic așezată; în județele de jos țăranii aveau de la 3 — 10 fălci și mai mult de fie-care cap de familie. Deosebirea în «de la... până la» se întemeiă pe puterea țăranului de a cultiva partea sa de pământ, adecă după avuția sa în boi, pluguri și brațe de muncă. Pentru acest pământ, țăranul plătia moșierului în bani de la *o rublă* hârtie până la 3 ruble pentru falce și-i mai dedea și dijmă $\frac{1}{10}$ — $\frac{4}{10}$. Afară de acésta mai eră dator a lucra pentru proprietar de la 8—20 zile pe an. Se mai adăogea la tôte acestea drepturile de *acareturi* și *meremeturi*, precum și darea de *rîndași* la curte.

Condițiunile aceste, deși fôrte grele, n'aũ causat însă turburări în relațiunile reciproce dintre boeri și țăranî, până ce boerii trăiau prin satele lor și se ocupaũ de agricultură. Viéța patriarhală legase strîns interesele ambelor părți într'atât în cât proprietarul moșiei veghia în interesul său propriu la propășirea gospodăriei țăranilor sîi. Evenimentele politice și trecerea Basarabiei sub domnia Rusiei periclitara acéstă ordine de lucruri. Boerii pămîntenî părăsiră satele lor, strămutându-se în orașe și tîrgușóre, unii arendând moșiile, alții înstrăinându-le pe la Greci, Armeni și

(1) A se vedé *Regulament întocmit de Divanul Moldovei pentru Raiua Hotinului*, 23 Ianuarie 1810.

Ruși. Atitudinea noilor stăpâni față cu țăranii nu mai avea absolut nici o asemănare cu aceea din trecut; între curtea boerescă și sat se deschisese un abis fără fund. Țăranul, lipsit de orî-ce sprijin, neavînd drept nici măcar pe seliștea sa, neavînd drept de *embatic* asupra viilor și livezilor sale, căci acest drept n'a fost recunoscut de guvernul rus, încet cu încetul își luă lumea în cap și începî a emigră dincoace de Prut sau dincolo de Nistru. Emigrarea acesta a țăranilor ar fi luat proporțiuni mari, dacă fantoma robiei în Rusia n'ar fi oprit pe țăranul român. Acastă grósnică perspectivă îl opriă de a trece Nistrul și de a se așeza în stepele Rusiei meridionale, căci acolo, spre răsărit, domnia robia cea mai cumplită cu tóte ororile sale.

Iată acum, după recensămîntul din anul 1859, numărul populațiunii rurale înainte de *împroprietărirea țăranilor*.

Totalul populațiunii pentru acest an, precum am vădîut, este arătat de 902.944 suflete. Din acest total aprópe 90% aparțineau populațiunii rurale, și anume:

Agricultori cu locuința pe pămîntul orașelor:

	CELIBA- TARI	CU FAMILIE	BĂRBAȚI	FEMEI	TOTALUL POPORA- ȚIUNII
Odnodvorti (1)	24	265	611	617	1.228
Țăranî	2.952	25.854	61.233	52.282	119.515
Total	2.976	26.099	61.844	52.899	120.743

Agricultori de pe pămîntul statului:

	CELIBA- TARI	CU FAMILIE	BĂRBAȚI	FEMEI	TOTAL
Odnodvorti	1	18	48	33	81
Țăranî	210	13.313	32.331	29.954	62.285
Coloni Bulgari	694	10.359	25.125	23.576	48.701
Coloni Germani.	105	4.781	12.517	12 052	24.569
Total.	1.010	28.471	70.021	65.615	135.636

(1) Odnovorti = răzeși, mazili.

Agricultori de pe pământul particularilor:

	CELIBA- TARI	CU FAMILIE	BĂRBAȚI	FEMEI	TOTAL
Odnodvortii . .	312	5.851	13.817	13.818	26.935
Țărani Români	8.430	105.285	255.782	238.450	494.232
Evrei-coloni		989	6.060	5.633	11.693
Evrei-creștini . .		1	1	1	2
Țărani domeniali.	5	26	127	111	289
Țigani agricultori			2.978	2.888	4.866
Țigani de curte .			2.481	2.441	4.922
Argați		26	22	23	89
Total. .					543.939 (1)

Agricultorii, atât acei de pe pământul statului, cât și acei de pe pământul particular, au fost improprietăriți la 1869, după cum s'a arătat mai sus într'un capitol special. :

Vite de muncă. În Basarabia, precum și în România, țăranul își cultivă ogorul, cară bucate, transportă greutatea, etc. cu ajutorul boilor; numai coloniștii Germani și Muscali așezați în Basarabia cultivă pământul cu ajutorul cailor.

Statistica vitelor de muncă în Basarabia pentru anul 1862 constată următoarea împărțire a acestor animale după județe:

Județul <i>Hotin</i> .	24.300	părechii de boi
<i>Soroca</i>	19.400	
<i>Iași</i> .	16.000	
<i>Orhei</i>	20.400	
<i>Chișineu</i>	18.700	
<i>Bender</i>	8.000	
Coloni Bulgari	5.781	
Județul <i>Akkerman</i>	12.500	
Coloni Germani	563	
	125.644	părechii de boi.

Adecă 251.288 de capete vite de muncă, ceea ce făcea aproape câte o păreche de boi de jug pe cap de familie agricolă.

(1) Дело Отчеты Казенной палаты, 1859.

Afară de boi de jug, în județele de sus ale Basarabiei, țăranii Români, răzeși și mazili au avut pe la 1859—62 aproape în fie-care curte câte un cal, doi. În ceea ce privește caii, apoi numărul lor la 1862 era în Basarabia:

In județul <i>Hotin</i>	12.135 cai
<i>Soroca</i>	9.682 »
<i>Bălți</i>	7.988
<i>Orhei</i>	10.182
<i>Chișineu</i>	9.324
<i>Bender</i>	10.000
» <i>Akkerman.</i>	13.500
Colonii	4.000
Colonii Germani.	12.787 »
Total	<hr/> 89.798 cai

Adecă în total în anul 1862 Basarabia avea 125.000 pluguri sau care cu o păreche de boi și 50.000 de căruțe cu doi cai.

Aceste date statistice le dăm aci în capitolul privitor la agricultura cu singurul scop de a arăta puterea de muncă musculară, pe care a posedat o poporul agricol din Basarabia în ajunul emancipării țăranilor.

În ceea ce privește propriu zis *crescerea vitelor*, apoi despre această ramură a economiei publice se va vorbi într'un capitol special mai la vale.

Cultura bucatelor. Din plantele graminee se cultivă în Basarabia mai cu seamă patru specii de *grâu* și *porumb* (păpușoiu): grâul ca product de export, iar porumbul ca aliment principal de hrană a populațiunii:

Grâul (triticum), precum am zis, e de patru specii, și anume: *grâul de toamnă* (blé tendre), *arnăut* (blé dur), *grâul de primăvară*, *iarcă* și în fine *ghirca* (Wechselwaizen), numit și *îmblător* (apiacene).

Grâul de toamnă cere o erva stabilă, cu solul acoperit de zapadă, suferă de secetă și mai cu seamă de înghețurile și poleiurile lunii Martie, când pământul nu e acoperit cu zapadă. Această specie de grâu se cultivă cu belșug bun în părțile de la mătă-nopte ale Basarabiei.

Arnăutul (blé dur) se sémă pe țelină sau cel puțin pe pământ odihnit, plin de vlagă. Această specie nu se teme de

secetă și de aceea se cultivă mai cu sémă în județele de la médă-qi ale Basarabiei, precum și în văile județului Bălți. Coloniștii veniți de dincolo de Dunăre cultivă *arnăutul*, iar *ghirca* și *iarca* sunt cultivate de coloniștii Germani.

Porumbul (maïs, blé de Turquie) se cultivă de țărani Ro-mâni și Bulgari, iar Rutenii și Rușii cultivă porumbul pentru export.

Secara se cultivă în special de Ruși, cari se hrănesc cu pâne de secară; în județele unde există fabrici de spirt, secara se cultivă pentru aceste fabrici.

Din plantele oleioase se cultivă *cânepa* și *inul*: cea dintâi pentru industria țărănească casnică, cea din urmă pentru export. La sudul Basarabiei cultura necumpénită a inului a sleit rău pămînturile marilor proprietăți.

Totalul bucatelor ce produce Basarabia anual, după statistica rusescă, este arătat într'un mod deosebit după soriginea datelor, așa că a se orienta în această privință este foarte anevoios. De aceea tocmai vom înregistra aci toate is-vórele din cari am cules datele privitoare la această importantă cestiune. După Zasciuc (1), totalul bucatelor culese anual în Basarabia se urcă la 2.800.848 cetverti (2), ceea ce făcea pentru anii 1859—62 câte 2,6 cetverti pe cap de locuitor. (3) Academicianul Keppen (4) emite părerea că, pentru hrana unui om care muncesce, este necesar cel puțin 3 cetverti bucate pe an. Luând această cantitate în considerațiune și aducându-ne aminte că, pe timpul verei, în Basarabia, afară de poporațiunea stabilă, mai vine și o poporațiune emigrătoare de lucrători din alte părți, vom ajunge la conclusiunea logică cum că cifra totală de 2.800.774 cetverti arătată în dările de sémă oficiale e foarte departe de adevăr.

(1) *Zasciuc*, p. 232

(2) *Cetverti*=2,099,076 hectolitri; o baniță=0,4067 cetverti. *Cetverti*=8 *cet-verici*, iar un *cetveric*=0,26238 hectolitre, sau un *hectolitr*=3,81131 *cet-verici*.

(3) *Otceti Zemstva* din anul 1890 arată totalul bucatelor culese în Basarabia de 8.800.205 cetverti, iar dările de sémă pentru anul 1895 arată totalul bucatelor în mii de puduri.

(4) *Ueber den Kopfbedarf Russlands Keppen*.

Dările de sémă oficiale ne arată că cifra totală a suprafeței aflate sub bucate în anul 1860 a fost de 236.904 $\frac{1}{2}$ deseatine sub grîu de tómnă și 453.445 deseatine sub grîu de primăvară, în fine 22.781 deseatine sub cartofi.

Tot pentru acest an găsim în dările de sémă oficiale: cum că fabricele de spirt au consumat în curgerea anului peste 200.000 cetverti secară, că hrana oștirii conservate în Basarabia a consumat 80.000 cetverti și că în fine s'au înmagasinat în magasiile obștești, ca rezervă pentru timpul de fómete saú lipsă de recoltă în viitor, 76.162 cetverti. De altă parte, în rubrica privitoare la export, găsim că în anul 1860 s'au exportat 600.000 cetverti (1) prin Moldova via Turcia, la Odesa și Austria. Adunând la olaltă tóte aceste cifre arătate mai sus, găsim că producțiunea totală pentru anul 1860 n'a putut să fie mai mică de 4 $\frac{1}{2}$ milioane cetverti, adecă aprópe dublu de cum ne arată statistica oficială rusă.

Greșéla dărilor de sémă ale statisticei rusesce în ceea ce privesce cătimea producțiunii agriculturii din Basarabia provine și din cauză că proprietarii și țeranii arată cantitățile bucatelor culese în *chile* (2), iar agenții ocárnuirii dreséză tabelele lor în cetverti, numărând chila drept cetverti.

Prețul pămîntului. Valórea pămîntului în Basarabia a crescut și crește mereú într'un mod atât de brusc, în cât pentru a-și explică cauza unei asemenea creșceri este neapérat necesar de a studiá într'un mod aprofundat mișcarea imigrațiunii și emigrațiunii, carí s'au făcut în curgerea secolului nostru între Prut și Nistru.

Acum trei decimii de ani, după Volsky(3), prețul mediú al unei fálci de pămînt, în curgere de dece ani (1848—1858), a fost în Basarabia următorul:

(1) *Comerciul portului Odesa, 1887. Очеркъ Ист. хлѣб. тор., Волыскій.*

(2) Chila=2 $\frac{1}{2}$ cetverti.

(3) *Очеркъ исторіи Хлѣбной торговли Хавар. Волыскій.*

Ruinele fortăreței din Hotin.

Prețul unei fălcă (1) de pământ de la 1848—1858.

JUDEȚE	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	media pe 10 ani
PREȚUL ÎN RUBLE ȘI KOPEICI											
Hotin .	8.—	9,15	19.—	17,50	13,30	14.—	13,35	—	16,50	19,50	14,50
Soroca .	17.—	—	—	13.—	6.—	15.—	12,50	14,50	19.—	19,50	14,50
Iași .	8,90	—	8.—	—	14,50	—	7,50	18.—	17.—	13.—	12,40
Orhei .	8,50	13.—	12,50	18.—	—	18.—	14.—	22.—	14.—	—	14,75
Chișineu	12.—	8.—	13.—	11.—	12,50	10.—	11,75	18,30	28.—	—	14,85
Akkerman	5,60	—	—	7.—	6,20	7.—	8,50	8,50	19.—	12,20	10,50
Ismail . (Cahul).	6,75	—	—	7.—	6,20	7.—	8,50	8,50	8.—	10,20	7,76
Bender .	—	—	8.—	—	—	8.—	—	—	17.—	14,50	12,40

Din acest tablou se observă că prețul pământului în Basarabia variază după zone și poate să fie împărțit în trei categorii și anume:

Categoria I îmbrățișează județele *Hotin, Soroca, Chișineu* și *Orhei*, unde pământul e scump;

Categoria II îmbrățișează județele *Bălți* și *Bender*, unde falcea se vinde acum 30 ani pe preț de 12 ruble 50 kop.;

Categoria III îmbrățișează județele *Akkerman* și *Ismail*, unde pământul e comparativ țin.

După războiul din 1853 — 54 speculanții de grâne din Odesa, Greci de origine, în frunte cu Rodocanachi, Papadopulo și alții, au cumpărat moșii întinse în Basarabia; așa de pildă Rodocanachi singur a cumpărat peste 40.000 desetine pământ în județul Bender, cu satele Gura-Galbină, Grădiște, Ivanovca etc. Această aparițiune a milionarilor Greci din Odesa a ridicat valoarea pământului, astfel că deja pe la 1865 — 75 prețul pământului în Basarabia era următorul:

(1) Falcea=2.280 stinjenî pătrați; 10 fălcă=13 desetine.

Prețul unei fălci de pământ de la 1865—75.

JUDEȚE	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875
PREȚUL ÎN RUBLE ȘI KOPEICÎ											
Hotin .	25.—	25.—	28.—	28,50	26,50	27.—	28,50	30.—	30.—	31.—	34.—
Soroca .	26,50	—	—	—	26,50	25.—	25.—	26.—	27.—	27,50	27.—
Iași .	20.—	—	—	—	20.—	20.—	22.—	22.—	22,50	23.—	22,50
Orheiū .	19.—	—	—	—	25.—	25.—	22.—	22,50	24.—	24.—	25.—
Chișineū	20,50	—	—	—	25.—	25.—	30.—	30.—	31,50	35,50	30,50
Akkerman.	10.—	—	—	—	13,50	14.—	14.—	14.—	17.—	18.—	19,50
Bender .	12.—	—	—	—	12,50	12.—	13,50	16.—	16.—	15,50	17,50

Ridicarea prețului firesce că nu s'a oprit. Dovadă următoarea tabelă dresată pentru anii 1890—95:

Prețul unei fălci de pământ de la 1880—94.

JUDEȚE	1890	1891	1892	1893	1894
RUBLE ȘI KOPEICÎ					
Hotin.	35.—	40.—	50.—	56.—	60—70 r.
Soroca	40.—	42.—	50.—	52.—	70—75
Chișineū	50.—	56.—	60.—	65.—	75—80
Iași.	35.—	38.—	40.—	39.—	48—50 ,
Bender	25.—	28.—	30.—	40.—	35—40
Akkerman.	26.—	22.—	16,50	28.—	30—40
Ismail.	28.—	26,50	28.—	39.—	30—35

O falce de pădure se vinde cu 200—300 ruble, iar pământul de lângă Nistru, din județul Hotin și cel de lângă Chișineū, Akkerman și Orheiū sunt foarte scumpe.

Munca agricolă și prețul muncii. În Basarabia se cultivă spațuri întinse de pământ; pentru a culege însă bucatele de pe câmp se simte mare nevoie de brațe. Orî-ce proprietar de moșie, pentru seceriș și cosit, are mare nevoie de mun-

citorî şi nici odată nu pôte să se mulţumescă cu angagia-rea numai a ţăranilor locuitorî.

Ţăranul român din Basarabia anevoe merge la ârendaş sau la proprietar pentru a se angagia la munca câmpului, de ôre-ce în multe judeţe posedă încă chiar până acum destul pămînt propriu pentru a-şi puté agonisi hrana. Din acéstă cauză, firesce, *munca de vară* se plătesce în Basarabia o rublă şi 1 rublă şi 25 kopeicî (1) fără'tain. Angagiamentul, de obiceiû, se face nu pe ôile de muncă, ci pe bucată, adecă pe falcea de seceriş. În acest cas tocméla e calculată după prăjină (2), şi anume o falce trece drept 80 de prăjinî (2.880 stînjenî pătraţi moldovenescî).

Pentru arătura unei fâlcî se plătesc 3—5 ruble ; pentru seceriş, 6—12 ruble.

Pentru a-şi angagia de timpuriû muncitorî, arendaşii Evreî şi Grecî aû obiceiû de a recurge la următóarele mijlóce, carî scobórá preţul muncii: ei împrumută ţăranilor érna cevă parale sau bucate, în cas de lipsă sau în momentul ridicării birului. Împrumutul se face cu obligaţiunea de a înapoiă banii împrumutaţi în muncă. În acest mod arendaşul sau proprietarul moşiei ajunge a obligă pe ţăranî să se angazeze a cultivă o falce de pămînt (arătură, seménătură şi seceriş) pentru 1½ rublă, mult 2 ruble, ceea ce face că împrumutătorul de obiceiû capétă îndêrét 100 la 100, ba chiar une-orî 200 la 100 pentru timp de trei luni cel mult.

Aceste angagiamente oneróse pentru poporaţiunea rurală sunt cauza multor perturbaţiuni în relaţiunile dintre proprietari şi ţăranî.

Incheiând un angagiament oneros, ţăranii refusă vara să iasă la muncă şi, în acest cas, arendaşii recurg la ajutorul autorităţilor, carî silesc pe ţăranî a se conformă cu stipulaţiunile contractului încheiat.

Orî-cum, acéstă stare de lucruri e cât se pôte de dăunătóre pentru ambele părţi. Ţăranii, vara, fiind siliţi a munci ogórele proprietarului, muncesc prost, perdênd timpul cel mai scump, când ar fi putut să producă mult şi bine. Pro-

(1) Prăjina e o măsură liniară, are 24 palme şi e egală cu 3 stinjenî de Moldova.

(2) Rubla=2 lei 50 banî sau 2 lei 70 banî. Rubla=100 kopeicî.

prietarul, mulțumită unei munci rele, adese-ori își vede ogó-rele rău arate, iar bucatele ridicate târziu și deteriorate.

Afară de aceste pagube al ambelor părți, mai perde și statul, care la urma urmelor se alege cu *rămășițe mereu crescânde* și cu *forța contribuabilă* a țăranului din ce în ce *mai sleită*.

În chaosul acestor relațiuni orientale dintre țăran și proprietari, intervine elementul *muncitor străin*. Cărduri de lucrători de dincolo de Nistru, din Bucovina și Galiția, năvălesc vara în Basarabia. Folosindu-se de lipsa de brațe, lucrătorii străini se angagiază pe un preț destul de mic, dar și acest preț, cât de mic trebuie neapărat plătit cu bani gata. Proprietarii strîmtorați se împrumută în aceste cazuri pe la Evrei, plătind procente mari.

În anii din urmă presa rusă, precum și *Zemstvo*, s'aă ocupat foarte mult cu cestiunea ardetóre privitoare la mișcarea muncitorilor agricoli pe timp de vară. Mișcarea acesta se face de la nord spre sudul Rusiei. Ca rezultat al preocupărilor adunărilor de *Zemstvo*, sunt mai multe proiecte de legi menite a regulă cestiunea lucrătorilor imigranți pe timpul muncilor agricole.

Tóte aceste proiecte de legi, firesce, nu se preocupă decât de interesul marelui proprietăți, în ajutorul căreia cer intervențiunea directă a statului.

Pe temeiul datelor culese din dările de sémă ale *Zemstvo*-ului din Basarabia se constată că, vara, în Basarabia, se adună peste 130.000 de muncitori emigranți. Toți acești muncitori se împart după clase (soslovie) în 47% țăranii foști clăcași din guvernămintele Rusiei de mijloc, 28% țăranii domeniali din Rusia, 14% Cazați, 5,4% tîrgoveți. Restul de 1,8% sunt muncitori din Austria.

Datele privitoare la vîrsta și sexul muncitorilor emigranți sunt următoarele :

In vîrstă până la 15 ani	. 11,8% bărbați	8,7% femei
20	. 35,6%	. 68,8%
60	. 51,4%	. 21,5%

Așa dar majoritatea muncitorilor străini sunt în vîrsta cea mai aptă pentru munca fizică.

Simbria medie lunară a acestor muncitori oscilează *primăvara* (Martie, Aprilie, Maiu) între 4 ruble și 8 ruble pentru bărbați, 3--3 $\frac{1}{2}$ ruble pentru femei și 3--5 ruble pentru adolescenți până la 18 ani; *vara*, pe la Iunie, prețul deja se urcă la 11 — 15 ruble și 25 ruble pe la August, când se începe treerișul.

Oscilațiunile cele mai brusce se observă în prețul țilei de muncă. Plata cea mai mică a unui plugar pe ȳi, atât primăvara, cât și toamna, este de 15 kopeici, iar pe timpul cositului plata țilnică se urcă până la 3 ruble. În termin mediu însă prețul muncii în Basarabia este următorul:

Arătura și semănătura .	30 — 45 kop. pe ȳi de muncitor
Secerișul .	. 40 — 75 » » »
Cositul .	70 kop. — 1 rub. 50 kop.

Unii din proprietarii din sudul Basarabiei, și mai cu sémă aceia cari au servit în armata rusescă, angagiază adese-ori vara pe soldați. Aceste angagiamente se fac, firesce, numai acolo unde sunt casarmări de soldați. Dar soldații ruși sunt muncitori răi, din cauză că angagiarea lor se face prin intermediul superiorilor, cari din prețul muncii stipulat opresc de obicei siesi partea leului, iar jumătate din salariu, după lege, trece în cassa de economie a regimentului, așa că soldatul muncitor nu se alege aprópe cu nimic.

Acum doi ani, unii din proprietarii din sudul Basarabiei au inventat un mijloc nou de a-și face arăturile de toamnă și primăvara. Ei isbutesc ca poliția (zemskaia poliția) să ridice cu sila două trei sate de țărani pentru stîrpirea lăcustelor, desemnate de proprietari ca îngropate pe anumite locuri de arătură. Aceste locuri se ară toamna, în scop de a rostopoli țărina, supuind înghețului oușele insectei. Odată arătura isprăvită, se dreséză raport cum că arătările au fost false, și proprietarul se folosește de munca făcută, pentru care n'a plătit scump.

Modul de cultură și unelte de agricultură în Basarabia. În partea de la nord a Basarabiei, unde pămîntul e roditor, se cultivă tot felul de bucate, între cari *grîul* face $\frac{2}{3}$, părți, porumbul $\frac{1}{3}$ — $\frac{2}{3}$ și $\frac{1}{3}$ ovășul, secara, orzul, fasolea, bobul, cartofii. Din toate aceste plante din urmă, mai puțin se cultivă ovășul, care aci în economia casnică este înlocuit cu ulcior.

Secara se cultivă în genere pentru depositul obligatoriu în magasiile obștesci.

Bucate de negoț sunt *grîul* și *porumbul*, cari se exportă la Odesa. La nordul Basarabiei, din cauza densității populației, se simte lipsă de pămînt, ceea ce, firesce, are înrîuri-re asupra modului de a cultivă bucatele, precum și asupra întinderii treptate a arăturilor în detrimentul pădurilor. Acî, adese-orî, *grîul* se sémănă pe același loc 2—3 ani neîntre-rup, iar *porumbul* în curgere de 15—29 ani. Pe moșiile unde gospodăria agricolă e sistematizată și ceva mai rațională, după ce pămîntul s'a odihnit, se cultivă pămîntul în curgere de doi ani, și anume pentru a curăți ogorul de buruieni, precum și pentru a «topi țărîna»; după acesta se cultivă dejă grîu odată sau mult doi ani de-arîndul, apoi vine rîndul altor bucate și în fine pămîntul iarăși se lasă sub pășune. Alți proprietari aū obiceiū de a cultivă odată porumb, de două orî grîu, în intervalul cărora pămîntul se lasă a se odihni.

Pentru arătură, țăraniî întrebuințază vechiul plug greoiū tîrît de două părechî de boî. De vre-o opt ani de-abiă a început a se răspîndî *plugul de fer*; dar proprietarii mari îl întrebuințază dejă aprópe de 30 ani. Mașinele agricole sunt destul de răspîndite pe la țéră. La început introducerea acestor mașine a ruinat pe mulți, din mai multe cauze; acum însă, cauzele acestea dispărênd, mașinele de treerat, de vînturat, semênătórele, locomobilele etc. s'aū introdus în Basarabia pe o scară întinsă. Mai cu sémă în Bugéc uneltele de agricultură moderne sunt răspîndite.

— Arată-mî plugul têu și-ți voiū spune cum stai cu gospodăria! zice colonistul german, conscient de legătura strînsă ce există între uneltele de agricultură și gospodăria agricolă.

Acest mod de a-și înfățișă lucrurile al colonistului german din sudul Basarabiei este cât se póte de drept, de óre-ce progresul agriculturêi moderne e în adevêr în legătură strînsă cu uneltele moderne de muncă și cu mașinele.

În Basarabia dejă pe la 1872—1875 Zemstvo (consiliile județene) a început să răspîndescă unelte perfecționate de agricultură, dar activitatea rodnică în acéstă privință nu datéză decăt de pe la 1889. Inițiativa în acest sens a fost

dată de către Zemstvo județului Orheiū, al cărui președinte propagă mai cu sémă printre țeranī introducerea uneltelor perfecționate de agricultură.

La 1890 Zemstvo din Orheiū a deschis chiar la Orheiū un deposit de unelte și mașine agricole, aducând din Berlin (usina Ekkert) 333 plugurī de fer. Tóte aceste plugurī au fost vîndute la țeranī, parte cu banī gata, parte pe credit; la 1890 același deposit din Orheiū a mai vîndut 500 cóse și 240 secere. Calitatea acestor unelte, fabricate bine în Germania, câștigă deplina încredere a poporațiunii agricole din județ.

După impulsuinea Zemstvo-ului din Orheiū, inițiativa de a răspândi unelte perfecționate de agricultură și-a însușit-o și Zemstvo din Chișineū. Mai puțin activ, mai lenes, Zemstvo din acest județ recomandă plugurile fabricei Hehn, carī însă s'aū dovedit a fi prea scumpe pentru poporațiunea agricolă, pe când din contra cósele germane din usina Wileik aū fost bine primite de țeranī. În ceea ce privește semănătórea americană de mână a lui Husier, precum și celelalte mașine de acest fel, ele aū fost rău criticate de țeranī, carī aū dovedit cu mintea lor sănătósă neîndemânarea lor. Spațiul nu ne permite a resumă aci dările de sémă, de altfel fórté instructive, privitóre la ancheta făcută în acéstă privință printre țăránimea din Basarabia.

Basarabia de la sud nu posedă, precum am mai arătat dejă, solul fertil și plin de vlagă al pămîntului de la médă-nópte a acesteī țeri.

La sud se încep câmpiile întinse și, potrivit cu aceste câmpī, se schimbă și modul de gospodărie agricolă. La sud *grîul de tómnă*, din cauza schimbărilor atmosferice brusce, precum și din cauza secetei de vară, nu cresce bine și e înlocuit la răsărit cu *grîul de primăvară* saū cu *ghirca*, iar la sud-apus cu *arnăutul* saū *caluz*, un fel de variațiune a arnăutului, dar cu bobul mai tare și mai voluminos. Se sémănă asemenea *secară*, *in*, *orz*, *meiū*, mai mult decăt *ovēs* și *porumb*.

În acéstă parte a Basarabiei poporațiunea pur agricolă se compune din Români, Bulgari, Ruteni și Germani, iar Rușii se mărginesc la bostănărie și meșteșuguri prin orașe. Bulgarii

sămână pentru nutrețul vitelor mei pășăresc, iar Germanii cultivă cartofi.

În Bugéc adese-orî bucatele se cosesc, iar nu se secară, din cauza vînturilor, cari culcă lanuri întregi de grîu și seacă. Griul se treeră cu cai săi se îmblătesce. În general se treeră tómma, dar adese-orî parte din bucate rămâne în stoguri érna din cauza lipsii de brațe; asemenea și porumbul se păstrează în sîsiécî, conservat în coceni.

Magasiile obștești. Pentru a subveni la nevoie, în cas de recoltă rea, guvernul rus, prin ukazul imperial de la 1822, a înființat în 41 guvernăminte din Rusia nisce magasiî obștești. În anul 1834 acéști dispozițiune s'a întins și asupra Basarabiei. După acéști dispozițiune, s'a orînduit ca magasia obștească din fie-care comună rurală să conție 1½, cetverti bucate pe cap de contribuabil, iar casa obștei să încasseze câte 1 rublă 60 kopeici de fie-care cap de familie. Adunarea bucatelor și a banilor trebuia să se isprăvescă în termen de 16 ani. Recolta insuficientă din anii 1839—40 a demonstrat însă că magasiile obștești nu sunt îndestulătoare în cas de fómec. Din acéști cauză s'a luat măsuri aspre, pentru ca magasiile obștești să fie umplute cât mai curînd.

De atunci, după dările de sémă ale Comitetului statistic, sunt în Basarabia peste 150 magasiî obștești. Aceste magasiî există:

In județul Hotin	18
» Soroca	15
Iași.	15
Orheiū	13
Chișineū.	13
Bender	4
Akkerman	1

In fine :

Prin satele de pe domeniul statului	7	magasiî
» » coloniilor bulgare	43	»
» germane	21	
Cazacilor	9	

Bucatele înmagasinate în aceste magasiî obștești după fie-care recoltă nouă se înapoiază locuitorilor, cari în locul lor

aduc bucate din recolta nouă. Scopul magasiilor n'a fost atins; în anii de recoltă rea s'a constatat tot-deauna că magasiile sunt pline cu bucate deteriorate, iar une-ori mâncate de șoareci sau vândute de primari și alți amploiați ruși.

Iată satele anume, în cari sunt acum magasiile obștesci:

În județul Hotin : la Clișcovăț, Lipcani (tîrg), Dreba-
cauța, Vascauța, Larga, Corjeuța, Gor-
jinesci, Lomasauteni, Ocnîța, Securenî,
Noua-Sulița (tîrg), Cerleno-Mare, Băr-
căuța, Percovța, Grușova, Briceni, Raș-
cova, Grozința.

Soroca la Cobalta, Ciutulesci, Pepeni, Climau-
țeni, Atachi (tîrg), Arionesci, Cainari,
Cotiugenî, Cobilca, Badiceni, Vascauța,
Ocolina, Voroncova, Tîrnova, Raș-
cova (tîrg).

Bălți : la Brînceni, Brătășani, Copăcenî, Glo-
deni, Hilea, Singerei, Cornesci, Vul-
pesci, Șoltóia, Strâmba, Heci-Noi, Scu-
leni (tîrg), Călinesci, Bolotino, Fă-
lescî (tîrg).

Orheiă : la Chiperceni, Somașcani, Greblesci,
Tuzora, Cînașeuți, Ciorna, Dișcova,
Telenesci, Paharniceni, Ișnovăț, Maș-
cauțeni, Cecolțeni, Căzănesci.

Chișineu : la Găncesci (tîrgușor), Vasieni, Si-
reți, Vorniceni, Mireni, Ialoveni, Hirlă,
Volcineți, Nisporeni, Bolduresci, Zbi-
roia, Bujora, Lopușna.

Bender : la Gura-Galbină, Telița, Djamana și
Cainari.

„ „ **Akkerman :** la Parcarii.

Incheiăm capitolul privitor la cultura propriu zis a buca-
telor în Basarabia prin următoarea dare de semă privitoare
la recolta anului 1895, tipărită de către *Comitetul central
statistic* din Petersburg: (1)

(1) *Сельское и лесное хозяйство России* Спб 1895. I. Департамента Земледѣлія
«Урожай 1895» Спб. изд. *Вѣстникъ финансовъ* 1895—1896.

Recolta bucatelor din anul 1895 în Rusia meridională.

Basarabia : bucate de toamnă: *secară* 7.478.500 pud, *grâu* 14.125.100 pud; bucate de primăvară: *grâu* 9.538.900 pud, *secară* 386.300 pud, *orz* 16.231.200, *hrîscă* 95.500 pud, *mei* 169.800 pud, *mazăre* 59.500 pud.

Totalul bucatelor culese în acest an în Imperiul Rus este arătat în această dare de sémă de :

<i>Secară de toamnă .</i>	1.213.493.000 pud.
<i>Grâu » » .</i>	213.327.800 »
<i>Secară de primăvară</i>	21.008.900
<i>Grâu</i>	385.914.100
<i>Ovă</i>	682.725.700
<i>Orz</i>	333.532.200
<i>Hrîscă</i>	52.985.600
<i>Mei</i>	85.115.300
<i>Porumb</i>	49.146.600
<i>Mazăre</i>	44.737.400
<i>Cartofi</i>	. 1.320.225.700

Am extras aceste cifre din urmă, pentru a arăta locul ce ocupă Basarabia în producțiunea grânelor față cu restul Imperiului Rusc.

Fînețe. Sub fînețe Basarabia posedă un spațiu de peste 700.000 desetine, adică aproximativ 21% din suprafața sa. Fînețele aceste sunt în cea mai mare parte compuse din câmpii vaste, și numai fînețele cărî se află pe malurile râurilor Prut, Reut și partea de jos a Nistrului sunt în primăvară acoperite cu apele eșite din albiile râurilor.

Județele Bender și Akkerman sunt cele mai avute în fînețe. În Basarabia în genere fînețele nu sunt cultivate și puțin din proprietarii mari sémănă trifoiu, lucernă; iar Bulgarii obișnuiesc a-și pregăti nutrețul pentru vite cultivând *setaria italica*, care în Bugéc crește foarte bine.

De obicei finul se strînge la sudul Basarabiei pe la Maiu, iar la nord pe la începutul lui Iunie. Dintr'o falce, când fînețele sunt bune, se strîng peste 400 puduri fin, ceea ce în termin mediu ne va da 240.000.000 puduri fin strîns în Ba-

sarabia întrégă. Acéstă cantitate de nutreț e suficientă pentru hrana a 100 mił cai, 600 mił vite și 1½ milion de oi, avênd, firesce, în vedere că érna la nordul Basarabiei e numai de 4 luni, iar la sud de 3 luni. Afară de finețe, Basarabia posedă întinse pășune, și numai în județele Hotin și Orheiū se simte dejă lipsă de islaz.

Finul în Basarabia e eftin. În anii 1890—91 la Orheiū prețuļ unuļ stog de 250 puduri eră de 12 ruble, la Chișineū însă eră de 40 ruble și chiar de 20 kopeici pudul. În anii de secete se întâmplă că pudul de fin să se urce la prețuļ de 25—30 kopeici.

În județele de la nord în anii 1890—91, o falce de imaș se plătiă proprietaruluļ de la 2—4,50 ruble, iar la sud de la 1—2½ ruble.

Grădinărie. Clima Basarabiei e favorabilă pentru grădinărit; cu puțină îngrijire, cu puțină muncă, dincolo de Prut cresc și se desvoltă minunat tot felul de zarzavaturi. După Scalowsky (1), dejă pe la 1861 existatū în Basarabia peste 60.000 de bostănării, cari produceau 55 feluri de legume, între cari mai cu sémă: ridichea négră și albă de érnă, ridichea de primăvară, sfecla roșie și albă, morcovul, pătrunjelul, păstărnacul, napul, hrénul, cépa (*allium cepa*, *fistulosum*), usturoiul (*allium sativum*), prazul, pireul (*allium porum*), șarlota (*allium ascalonicum*), varza, gulia, anghe-narea (*cinara scolymus*), salate etc., mazăre, bob, fasole, linte, cartofi, topinamburi, pătlăgele roșii (*solanum esculentum*), baclagénii, (*solanum melongena*), sparanghel (*asp. officinalis*), verop, cardes, cicóre, mantă, măcriș; din *cucumera*—pepeni verđi și galbeni (*cucurbita citrullas*, *cucumes melo*), cantalup (*melon maraicher*), dovléc (*cucurbita pepo*).

Cultura cartofilor în Basarabia e fórte recentă, ea datéză de la aparițiunea coloniilor germane, cari au adus și prăsit acéstă folositóre plantă.

În dăilele năstre recolta cartofuluļ în Basarabia se urcă la respectabila cifră de 2.200.000 puduri pe an.

În partea nordică din Basarabia, în județele Hotin, Chișineū, Orheiū și Soroca, există sate întregi cari fac anume cultura unei anumite plante leguminóse; unii cultivă exclusiv cépă, alții usturoiū, anis, varză sau tutun.

(1) Скальковский Оп. стат., v. II, p. 308.

La sudul Basarabiei, grădinăritul nu este așa de răspândit, din cauza climei defavorabile pentru această îndeletnicire; numai Bulgarii și Rușii se mai ocupă pe acolo cu ast-fel de cultură, și cu ajutorul irigațiunii totuși ajunge grădinăritul la rezultate destul de satisfăcătoare. Prețul pentru produsele de grădinărie variază în Basarabia după cum e recolta. În termin mediu aceste prețuri sunt următoarele :

Un cetverti (banița mare) de morcovl. .	15—20 kopeici
de ridichl	. 15—20 »
100 castraveți.	5—10 »
» verze	1 rubl. —1,50 kop.
Ocaua de cépă .	3 — 4 kop.
100 harbujl (pepenl verđl)	1 rubl. 50 kop.
Pudul de cartofi .	. 40—20 kop.

Sfecla se cultivă foarte bine la nordul Basarabiei, producând un fruct succulent compact; la sud, din contra, solul nu e priincios plantei, care crește rău și dă un product mediocru.

Tutunul se cultivă mult în Basarabia; Acum două-zeci ani această cultură luase un avânt foarte mare, promițând țerii într'un viitor apropiat belșug și avuție. Tutunurile din Basarabia câștigase renume în Rusia și începură a concura cu tutunurile din Crimeea și Caucas. În anii din urmă însă, comerțul tutunului cădând în mâna Evreilor, aceștia au sleit forțele cultivatorilor și cultura tutunului a decăzut, ne mai putând aduce țăranilor decât miseria.

Zasciuk, în cartea sa despre Basarabia (1), pretinde cum că tutunul a fost necunoscut locuitorilor acestei țări până pe la 1612, când Hatmanul Cazacilor Petru Conașevici Saggaidacini l'a adus din Constantinopole. Părerea lui Zasciuk e greșită; după dînsul ar eși că Cazacii, vecini cu Moldovenii, au cunoscut întrebuintarea tutunului înaintea Germanilor, pe când se scie că tutunul eră dejă introdus în Europa pe la 1570, când cultura acestei plante în Anglia eră destul de răspândită. În Anglia tutunul a fost introdus din Virginia. Turcii n'au început a cultivă tutunul decât pe la 1610, iar Germanii pe la 1697. (2)

(1) Бессарабская Обл., *Zasciuk*, v. I, p. 257.

(2) *Raphling*.

Obiceiul de a fumă s'a răspândit în Europa, pretind unii, de către marinari; apoi de la această clasă de oameni s'a introdus și în alte clase. Firesce că această părere e prea puțin întemeiată; obiceiul fumatului în Europa trebuie să fie tot așa de vechi precum acest obicei e vechi la popoarele sălbatice și semi-sălbatice din Asia și Africa.

Cultura tutunului în Basarabia a progresat mult între anii 1851—1856. Iată datele statistice privitoare la această perioadă în ceea ce privește recolta anuală a tutunului basarabén:

·In anul 1851 s'a cules în Basarabia	25.000 pud. tutun.
1852	30.000
1854	24.000
1855	16.000
1856	56.000

În anii 1882—1892, după dările de sémă publicate de către Comitetul central de statistică din Chișineu, cultura tutunului din Basarabia a decăzut treptat. Din an în an se observă că suprafața cultivată cu tutun mereu se micșorează și, pe când altă dată suprafața pământului sub cultura tutunului nu era decât de 543 deseatine (1), iar pe la 1856 ocupă un spațiu de mii de deseatine, la 1882 această suprafață ajunsese să îmbrățișeze 13.000 deseatine, și în anul 1890 s'a micșorat până la 2.000 deseatine, iar în anul 1892 era deja de 1.875. (2)

Causele care au făcut ca cultura tutunului să decaadă în Basarabia, după părerea plantatorilor, sunt următoarele: Proprietarii plantațiilor nici odată nu s'au hotărât a se deda acestei culturi într'un mod rațional, n'au consimțit a întrebuința un ore-care capital, construind acarele necesare, edificii speciale pentru uscarea tutunului etc. Fără asemenea construcțiuni, este absolut cu neputință a se produce un tutun bun. Uscarea tutunului se face de obicei în clădiri destinate pentru alt ceva, precum de pildă în coșare, magasi

(1) Зауказъ, в. III, p. 258.

(2) Ultima dare de sémă pentru anul 1894 arată deja suprafața cultivată de 1.778 deseatine.

etc. A doua cauză a decăderii culturei este că cu această în-deletnicire mai cu seamă s'a ocupat țeranii, a căror stare economică miserabilă nu le permite a produce decât lucru prost. Cultura tutunului cere multă îngrijire și muncă continuă; țeranii nu pot să dea însă plantațiunilor lor decât un timp mărginit, fiind siliți a lăsa apoi tutunul semănat la voia întâmplărilor. Având mereu nevoie de parale, ei sunt siliți a vinde produsul Evreilor, cari, folosindu-se de împrejurări, cumpără pudul de tutun cu preț de 2—2 ruble 50 kop. Fi-resce că în acest cas nu se mai caută calitatea, ci cantitatea.

Țăranul din Basarabia, după ce culege tutunul, îl lasă pu-țin ca să fermenteze, iar apoi îl adună în *păpuși*, înșirând frunza pe sfără. Păpușile se pun la umbră, ca să se usuze.

Iată și întreaga manipulațiune ce se face cu acest produs foarte delicat.

Evreii, primind tutunul în păpuși, îl revind în aceeași stare. Cumpărătorii angroșiști, adică acei cari cumpără tutun din a doua mână, îl asortază deja, lăsându-l să fermenteze puțin, apoi îl împachetază și îl pun sub presă. În pachete, presat, tutunul din Basarabia se exportază la Cămenia, Jitomir, Berdicev, Kiev și Odesa, iar altă dată și la Tulcea, Brăila și Galați. În orașele Rusiei meridionale tutunul intră în fa-brici, de unde eșii asortat, tăiat sau nu, în consumațiune. Unele calități superioare se vindeau în Rusia drept tutun turcesc.

Înainte de înființării monopolului tutunurilor în România, tu-tunul din Basarabia, fabricat la Odesa, intră la noi sub eti-cheta adevăratului tutun turcesc.

Pe aceste vremuri fericite plantatorii de tutun din Basa-rabia câștigaū multe parale și se dedau cu bucurie culturei tutunului. Pe la 1861—67 Principele C. Cantacuzino, d-nii In-glezi, Pavel Leonard, Dicescu și alți proprietari mari, semă-naū tutun turcesc și-l vindeau cu preț de 10—18 ruble pudul; tutunurile lui Englezi se plătiaū și cu 35 ruble pudul. (1)

Cultura intensivă a tutunului în Basarabia s'a făcut pe la 1856—57 și a durat până pe la 1870—76, iar de atunci a început să decadă.

Mai cu seamă se ocupă cu cultura tutunului populațiunea

(1) Журналъ Минист. Государ. Имущ. 1859—1860.

agricolă din județele Orheiū, Chișineū și Hotin, precum și din unele părți ale județului Soroca.

În acest din urmă județ, tutunul din ocolul Țipilă și-a câștigat un renume deosebit. Ocolul acesta pe la 1860—67 producea peste 100 mii de puduri tutun pe an, ocupând brațele a 5.728 lucrători, și anume câte opt cultivatori pe de-seatina de plantațiune.

În județul Soroca, unde și până acum e centrul principal al daraverilor de tutun, orașul Soroca se ocupă mult cu asortarea și a doua împachetare a tutunului: aci se desfășoară *păpușa* confecționată de cultivator și se reface păpușa nouă. La Soroca aproape întreaga poporațiune evrească, cu mic și mare, lucrăză ziua și noaptea la asortarea tutunului; cerdacurile și hambarele sunt pline de tutun, cumpărat pe preț de nimic de pe la țeranii megiași. Iată ce scrie despre acesta un martor ocular: (1)

«Tôte daraverile privitoare la comerțul cu tutun s'aũ transformat în Basarabia într'un gróznic flagel pentru țeranii. Țeranul moldoven, având nevoie de parale, se împrumută pe la Evreii din oraș, sperând a achită datoria cu ajutorul recoltei tutunului. Împrumutul se contractă la oraș în vizunia unui avocat. Terminul achitării poliței Evreul îl fixăză neapărat pe la August, când se face recolta tutunului. Odată terminul sosit, Evreul apare în sat cu titluri executorii și ridică tutunul pe un preț de nimic. Cu acest sistem Evreii aũ isbutit să-și aproprieze munca țeranilor pe timp de 5—8 ani de zile.»

Un alt scriitor rus, vorbind despre decăderea culturii tutunului în Basarabia, scrie în această privință următoarele: (2)

«Industria tutunului, după ce nu mai folosește întru nimic țeranului, de óre-ce l'a robit la Evrei, mai are și o înrîurire foarte vătămătoare asupra agriculturii în genere. Intinderea treptată a culturii tutunului a răpit altă dată multe brațe de la munca câmpului; unele sate aũ părăsit cu desăvîrșire agricultura, așa că nu mai semănaũ nici chiar porumb pentru hrană, nădăjduind ca să cumpere cele necesare pentru existență cu paralele de pe tutun.

(1) Одесскій Выстникъ, No. 140—141.

(2) Бессараб. Вѣдомости, 1889, No. 28.

«Proprietarii și arendașii, lipsiți de brațe, fură nevoiți a micșora întinderea semănăturilor; prin orașe chiar, amplexiații și locuitorii în genere cu greu își găseau slugi, și chiar breslele indispensabile își vedură atelierelor golite de calfe și ucenici. Această perturbație în relațiile economice n'a putut dura mult, cu atât mai mult că din exploatarea tutunului nu se folosiră decât Evreii. După un timp oarecare, țăranimea, sleită și săracită, încet cu încetul s'a lăsat de cultura tutunului și în zilele noastre cultura acestei plante a decăzut cu desăvârșire.»

Față cu această stare de lucruri, guvernul rusesc a crezut de cuviință să vie în ajutor culturii tutunului, cu atât mai mult că tutunurile din Basarabia câștigaseră un renume în Rusia. Pentru acest scop școala de agricultură din Chișinău creă o pepinieră pentru acimatisarea mai multor specii de tutun. De altă parte Departamentul de Agricultură din Petersburg a înființat importarea permanentă a semințelor de tutun din Havana, Virginia, Mariland, Turcia și Persia; acest departament, printr-o circulară datată încă de la 1860, a anunțat pe cultivatori că distribuește gratuit sămânță de tutun. În Basarabia, în curgere de 5 ani, s'a distribuit sămânță pentru semănarea a 11.520 deseatine și, împreună cu sămânța, Departamentul de Agricultură, cu ajutorul poliției, a răspândit și o broșură rusescă privitoare la cultura tutunului. S'a mai luat apoi dispoziții privitoare la Evreii cari cumpără tutun de la țărani, interdicându-le vizitarea satelor fără un răvaș de drum liberat într'adins. S'a trimis la Cuba un agronom specialist pentru a studia cultura tutunului.

Tote aceste dispoziții bune n'a adus nici un rezultat folositor; țărani din Basarabia, necunoscând boba rusescă, n'a cetit broșura privitoare la tutun; iar Evreii, cu ajutorul mitei, au isbutit a face ca toate dispozițiile privitoare la camătă să zacă în cartonele cancelariilor.

După darea de sămă a Departamentului de Agricultură, recolta tutunului în Basarabia pentru cei trei ani din urmă a fost următoarea :

	1 8 9 3	Specii	1 8 9 4	Specii	1 8 9 5	Specii
<i>Basarabia.</i>	120.000 pud.	18	104.000 pud.	23	83.000 pud.	18
<i>Rusia</i> .	4.957.707 pud.	48	4.130.246 pud.	—	3.918.349 pud.	—

Tabela acésta arată perfect ce rol puțin însemnat jôcă acum Basarabia în producțiunea generală a tutunurilor cari se consumă în Rusia.

Pomicultura e o îndeletnicire fôrte veche a locuitorilor din Basarabia. La nord până la Chișineu se cultivă mult prunele (perje), din cari însă nu se fabrică țuică, ci prunele, uscându-se, intră în comerț sub forma de aliment sănătos; se mai cultivă apoi *mere domnesci* și un alt soiū nuniit *țigancă*.

În județul Hotin grădinile cu pomi încunjură nu numai curțile boerilor, ci fie-care căsuță sau colibă țărănească.

La sud, coloniștii Bulgari au imitat pe Români în acéastă privință și cultivă asemenea câte-va specii de pomi. Dar în acéastă parte a Basarabiei, clima și solul nu sunt tocmai propice pentru pomicultură.

La nord grădinile cu pomi sunt bine întreținute și aduc un ôre-care venit; aceste grădini în general au fost instalate pe pămîntul proprietarilor de moșii, dar după o lege analogă cu legea noastră privitoare la răscumpărarea embaticului, s'au răscumpărat acum și sunt proprietate țărănească. Dispozițiunea privitoare la răscumpărarea embaticului datéază în Basarabia de la 24 Novembro 1834, și legea în acéastă privință a fost redactată în următorul mod laconic: «Grădinile cu pomi și vilele țeranilor stabilite pe pămîntul proprietarilor de moșii sunt și rămân proprietatea țeranilor, cari pot să le vîndă, avênd în casul acesta dreptul de răscumpărare în prima linie proprietarul moșiei. Prețul răscumpărării se stabilește de comisiune.»

Grădinile cele mai bune și vaste sunt așezate pe malurile riurilor Prut, Reut, Nistru și Bîcu. Cele mai renumite altă dată au fost ale lui Rosetti (cumpărate apoi de Englezi),

Dim. Balș (acum distruse), Galli, Ghenu, ale Principesei Sturdza, a bătrânului C. Casimir, a lui Românencu etc.

În totă Basarabia se numără peste 27.000 grădini cu pomi, ceea ce dă în termin mediu câte 12 grădini pe sat. Bulgarii și coloniștii Germani posedă peste 1.500 grădini.

Din toate aceste grădini, foarte puține sunt întreținute bine, și aceste din urmă se află în județele Hotin, Soroca și lângă Akkerman, Chișineu și Bender; restul sunt propriu zis nise livezi de prun, cireși, vișini și meri.

Adese-ori vile au în mijlocul lor nucii mari și alți arbori, a căror umbră vatămă via.

Oricât de rău întreținute sunt aceste grădini, totuși rodul lor dă ore-care venit; merele și prunele din Basarabia se exportază în cantități mari în guvernământul Herson, unde prunele se usucă și în această stare intră în consumațiune. În guvernământul Herson, dincolo de Nistru, se află satul rutenesc Maiachi, unde se concentrează exportul merelor și al prunelor din Basarabia. La sud, anume în Bugéc, mână în mână cu pomicultura merge silvicultura. Acolo, aproape în fiecare grădină cu pomi roditori se cultivă și diferite specii de arbori. În această privință merită a fi menționată superba altă dată pepinieră din satul Manzăr, a Principesei Gagarin, fosta Comitesă Edling, născută Sturdza. Există acum pepiniere mai mult sau mai puțin bine întreținute și la alți mari proprietari, iar coloniștii Bulgari și Germani îngrijesc mult în grădinile lor fel de fel de arbori, fără însă a isbui să cultive într'un mod serios pepinierele lor.

După dările de sémă oficiale, proprietarii mari și țărani din Basarabia posedă în zilele noastre în Basarabia peste 25.000 grădini cu pomi. Aceste grădini sunt împărțite prin județe în următorul mod:

În județul *Chișineu* 159 grădini la proprietari și 4.290 la țărani

<i>Bender</i>	110	» 1.173 »
<i>Bălți</i>	180	600
<i>Orhei</i>	324	» 4.901 »
<i>Hotin</i>	228	» 4.881 »
<i>Soroca</i>	232	» 1.161 »
<i>Akkerman</i>	17	» 700 »
<i>Ismail</i>	23	495 »

În acest număr nu intră grădinile publice și cele de pe domeniile statului, precum și cele mănăstirești.

În toate aceste grădini se află, după arătările statistice oficiale rusești, 2.391.843 pomi roditori, 4.144 duși și peste 3.000.000 arbori de alte specii. (1)

Iată acum și prețul fructelor pe piețele Basarabiei pentru speciile cele mai răspândite :

FELUL FRUCTELOR	1892	1893	1894	1895
Prețul pe pud în ruble și kopeici.				
Cireșe .	—60	1.—	1.—	1,75
Vișine .	—50	1,25	2.—	1,75
Zarzăre .	—40	—	—	—
Caise .	2.—	2.—	1.—	1.—
Persici	2,50	4.—	3.—	3.—
Prune negre .	—30	—75	—75	—
Pere .	—80	1.—	—75	—80
Mere .	—60	1,40	1.—	1,20
Chizil .	—30—40	—30—40	—	—
Gutuț .	—	5.—	4.—	5,50
Nuci (câte 1.000)	—	2.—	1,50	1,50
Struguri . .	—80	—75	—80	1.—
Fragi	2,75	3,40	4,75	5,20

Dintre grădinile publice din Basarabia, cele mai spațioase și bine întreținute sunt: grădina publică din Chișineu (Cazeni sad.), grădina publică din Akkerman și frumoasa grădină din Bolgrad, precum și grădina Calmutsky din Bălți.

Viticultura. Românii de dincolo de Prut foarte de mult se ocupă cu cultura viței. Dintr'o scriere privitoare la viticultura în Basarabia, a d-lui Keppen, membru al Academiei din St.-Petersburg, precum și din alte scrieri (1), rezultă că vița a fost adusă în Basarabia de Genovesi, cari au sădit vița aci în același timp când au sădit-o și în Crimeea.

(1) Опытъ стат. опис. Нов. Края т., II, p. 223.

(1) Записки Им. Общ. сельскаго Хозяйства Кепенъ, 1843. N. I. Памятная Книжка Бессараб. Генералъ. 1862., Kraschewsky in Wsprótnienie Budjaku.

(2) Путешествіе въ землю Буджакскихъ татаръ, 1768, p. 195, de Клементъ (traducțiune tipărită la 1783, St.-Petersburg).

Se constată asemenea din nisce chrisóve ale Hanilor tătăresci din secolul XIV, că deja în acest secol țeranii așezați pe malurile Nistrului aveau *tapii* asupra viilor lor; în secolul XVIII viile din Bugéc aparțineau Tătarilor și Clemant, în descrierea călătoriei sale prin aceste locuri, dice în acéstă privință, că «strugurii sunt foarte dulci și sunt mulți, dar nu sunt lăsați ca să se coccă bine, și de aceea tocmai vinul e acru».

Intr'un memoriu al Colonelului Cornilovici se scrie că, pe la 1808—1810, la sudul țerii, pe lângă Akkerman, de-alungul Nistrului și Prutului, exista peste 1.994 de vii, cari toate aparțineau Românilor, după *tapiile* făcute pe numele unor Turci. Guvernul rus a rezolvat cestiunea privitoare la aceste proprietăți parte în folosul populațiunii indigene, parte în folosul statului, declarând toate viile asupra cărora nu exista *tapii* proprietatea statului. (1) Firesce că într'un timp foarte scurt toate aceste vii, declarate de proprietatea statului, s'au pustiit și au perit.

După datele statistice oficiale, la 1819 mai exista în Basarabia peste 665 vii de ale statului și 1.332 vii particulare, în cari se făcea vin alb și negru:

In viile statului	6.588 vedre
particulare	. 40.606

Acéstă cantitate de vin, arătată de Colonelul Cornilovici în memoriul său, de sigur că este greșită. Dînsul scrie în acéstă privință următoarele:

«Afară de vinul care se exportă în orașele Ovidiopol, Tiraspol, Odesa, media vinului cules anual trebuie să fie ca de 60.000 vedre. Parte din acest vin se consumă pe loc, parte trece numai în Rusia. Vinul cel mai bun se face lângă Akkerman și, dacă ar fi îngrijit mai bine, ar fi și mai bun. Vadra de vin din Akkerman se vinde cu 3—6 ruble hârtie (acésta la 1820), iar prețul vinului din alte locuri este de 2—6 lei vadra.» (2)

(1) In archiva din Iași există un număr mare de dosare rusesce privitoare la viile dimprejurul Ismailului (Tucicov), pentru cari locuitorii se judecau cu statul. Dosarele acestea datează de la 1816—22.

(2) Памят. книж. пол. Корниловича.

La 1829, după propunerea *Ober-forschtmeister*-ului Comitele Paravicini, viile statului au fost vîndute pentru suma de 120.000 ruble (asignați) și au trecut în mâinile particularilor. Cea mai mare parte au fost cumpărate de cinovnicii ruși pe un preț de nimic.

Viile particulare pe aceste timpuri erau într'o stare înfloritoare, ceea ce arată că starea economică a Basarabiei în momentul anexării sale de către Rusia a fost foarte bună, decî în zadar istoricii oficioși ruși se căznesc a dovedi contrariul. Memoriile șefilor armatei rusești constată în unanimitate că armatele ruse, trecînd Nistrul, au găsit pretutindenea belșug și abundență în bucate și furagiū, pe cari le au rechiziționat.

Afară de numeroasele vii de lângă Bender, de-alungul Nistrului și Prutului, coloniștii Bulgari, Armeni, Tătari și moșierii, precum și mănăstirile, posedau numeroase vii. În apropiere de Chișineu, precum și în părțile Basarabiei de mijloc, viile produceau în genere vin bun, din care mai cu sîmă era vestit vinul din viile de-alungul Ichelului, precum și vinurile mănăstirești. (1)

Starea actuală a viticulturii. După un calcul aproximativ există acum în Basarabia cel puțin peste 25.000 de vii, cari produc anual în termin mediu de la 2.500.000 până la 3.000.000 vedre de vin. (2)

De-alungul rîului Prut, pe lângă Sculenî, de-alungul Nistrului până la Akkerman, aproape nu există sat fără vii, iar unele sate se bucură de un produs anual de peste 50.000 vedre; așa de pildă la Fălesci, tirgușor care a aparținut familiei Balș, proprietarul ridică altă dată ca dijmă peste 5.000 vedre.

Din datele statisticei oficiale, acum trei-șase de ani produsul vinului din Basarabia era următorul:

	Vedre
1851	3.000.000
1852	2.700.000
1853	2.650.000

(1) Articolul *Viticultura în Basarabia*, Calendar din anul 1837. Se menționează că în acest an exista în jud. Bender și Akkerman 50 vii de ale statului, 462 vii mănăstirești și 12.500 vii particulare, cari produceau anual peste 700—800.000 vedre vin.

(2) Журналъ Минист. Государ. Имущ. 1861—1871. Бессар. Календарь 1891.

	Vedre
1855	1.960.000
1856	1.030.000
1857	1.700.000

După această treptată decădere a producțiunii, viticultura începù iarăși să progreseze, precum ne arată următoarea tabelă :

	Vedre
1875	5.800.000
1876 .	5.100.000
1877	6.300.000
1878	6.700.000
1879	5.800.000

De aci înainte începe iarăși regresul, datorat de o parte și filoxerei, care începù a bântui în Basarabia. Iată produsul total al anilor din ultima decenie :

	Vedre
1890	2.700.000
1891	3.800.000
1892	3.700.000
1893	4.000.000

La sudul Basarabiei, în cele trei județe anexate de Rusia pe temeiul Tractatului din Berlin, viile se cultivă pe lângă Chilia și Ismail, iar produsul total a acestor vii se urcă la 300.000 vedre. La Ismail acum e sediul Comitetului filoxeric din Basarabia. (1)

Producțiunea vinului în Basarabia se împarte după localități în următorul mod :

	Vedre de la — până la
Pe Prut	450.000 — 600.000
Pe Nistru	300.000 — 400.000
Jud. Chișineu	4.350.000 — 4.400.000
Nordul Basarabiei	2.400.000 — 2.450.000

(1) Comitetul acesta are în fruntea sa oameni erudiți în această ramură, ca d-nii Recalo, Crasilnicoff și alții.

	Yedre de la până la
Basarabia de mijloc .	2.70.000— 2.80.000
Coloniile germane	300.000— 500.000
» bulgare . .	200.000— 300.000
Jud. Akkerman	270.000 — 450.000

Modul de a cultivă vița desparte Basarabia în două regiuni (2): Unele din vii, cu tăietura scurtă, precum se taie și la noi, posedă peste 5—7.500 buturugi pe deseatină de suprafață (aproximativ 4 pogone). Acest fel de cultură se practică pe lângă Akkerman și Bender; asemenea și în sudul Basarabiei, din cauza lipsei de haraci, fie-care buturugă, pentru a fi menținută vertical, se lăgă cu o viță mai lungăreță și apoi trece la altă buturugă vecină, cu care se lăgă a doua oră. Viile ast-fel cultivate nu produc pe deseatină mai mult de 400 vedre vin și prețul vinului nu se urcă peste 75 kop. ori 1 rublă vadra. Alt mod de a cultivă, numit modul moldovenesc, constă în a nu lăsa pe fie-care buturugă mai mult de 10—15 vițe lungărețe, cari se lăgă pe mai mulți haraci, înfipți circular împrejurul centrului plantei. Viile cultivate în acest mod au câte 1.200 rădăcinii pe deseatină și produc anual 500—700 vedre vin cam mediocru, acru și al cărui preț nu se urcă mai sus de 25—75 kopeici vadra pe loc. În viile cultivate moldovenesce adese-ori se pot vedă butuci vechi, cari dau câte 5—6 vedre vin fie-care. Pozițiunea viei, cōsta de dēl sau vale, direcțiunea spre răsărit sau apus, mēdă-qi sau mēdă-nōpte, calitatea solului, firesc cā ridică sau scad valōrea viei. Cele mai bune vinuri din Basarabia se fac lângă Akkerman, și anume în următōrele locuri: lângă satele *Șaba*, *Carmaz*, *Purcara*, *Ciuburcea*; lângă Chișineu, pe lângă *Malina*, *Varzaresci*, mănăstirea Hârjauca, Herbovț, *Lăpușna*, *Hidighiș*, *Trușani* etc. Asemenea sunt multe vii bine situate de-alungul Prutului.

Dar ori-cum, județul Akkerman produce cele mai bune vinuri din Basarabia.

Lipsa unei zone vinicole în Rusia — care nu posedă localități vinicole decât în țările cucerite pe câmpul mai mult

diplomatic decât de război, precum sunt Caucasul, Crimeea și Basarabia,—face ca vinurile din Basarabia să aibă un de-bușeu mare pe piețele Imperiului Rus. Rusia bea vinuri falsificate; dar și pentru aceste vinuri, în afară de esențe, trebuie totuși o picătură măcar de vin natural. Vinul negru din județul Akkerman se vinde la Odesa drept adevărat *Bordeaux* și se plătesce cu 4—8 ruble vadra. La Moscva, din aceste vinuri se fabrică Sauterne, șampanie și vinuri de Rhin. După analiza vinurilor ce se culeg în Imperiul Rus, vinurile din Basarabia (după tărie) sunt clasate în următorul mod:

<i>Vinurile din Crimea</i>		<i>Vinuri de Don</i>	
Negre	10,° ₀ —14,° ₈ ° ₀	Negre (Țimleanse)	8,° ₀ ° ₀
Albe	11,° ₀ ° ₀ 16,° ₀ ° ₀	Alb de (Don)	9,° ₀ ° ₀
Dulci	10,° ₀ ° ₀ —15,° ₀ ° ₀		
<i>Vinuri din Basarabia</i>		<i>Vinuri de Caucas</i>	
Negre	10,° ₀ ° ₀ —11,° ₀ ° ₀	Negru (Cachetin)	9,° ₀ ° ₀ —14,° ₀ ° ₀
Albe	11,° ₀ ° ₀ 12,° ₀ ° ₀	Alb . . .	11,° ₀ ° ₀ —14,° ₀ ° ₀
		Negru (Chizlear)	10,° ₀ ° ₀ —14,° ₀ ° ₀

În Basarabia se cultivă următoarele specii de viță: *mușcat negru* și alb; *Isabelle*, cu gust de zmeură, de coloré neagră; *Tocai* cu bob mare; *la bonne roussette*, dă vin de o coloré roșă; *negru afundat*, cu bob mărunț, cójă grósă; *les doigts des dames*, cu bob lungăreț, diafan; *pómă-córână*, cu bob mare; *pómă-tivda* sau *póma fetei*, cu bob mărunț, alb, fórte dulce; *mușcat de Crimea*; *póma epurelui*, mărunț negru; *pómă păsărescă*, mărunț alb; *pómă de Țarigrad*, verde bob, cójă grósă; *fița-caprei*, verde deschis, lungăreț; *Risling*; *Alvarni* (le traminer); *Serecsia* (malvoisie); *Bordeaux*; *Ochiul-Boului*, *Madjorcă*, *Tămâioasă*, *Flega*, *Ciauz*, *Parmac-Usum*, *Pómă-de-Akkerman*.

Așa dar viticultura în Basarabia este, incontestabil, una din ramurile de căpetenie ale agriculturii. Comerțul vinului, precum vom vedea în capitolul privitor la această producțiune, aduce folose însemnate locuitorilor și vinurile din Basarabia, cari până deunădă nu se vindeau decât pe piețele Rusiei, acum încep a se exporta și în Europa. Așa de pildă în anii 1891—93 vinurile din Basarabia au ajuns să se vîndă în

Francia, și la ultima expozițiune națională din București, organizată de societățile noastre cooperative, unele vinuri din Basarabia au fost bine apreciate.

Acest izvor de avuție se află însă acum amenințat de filoxeră. Gróznicul parasit a apărut pentru întâia dată în județul Orheiū în viile din satul Teleșeva ale d-lui I. V. Cristi. Descoperirea lugubră a fost făcută de către entomologul A. Poghibcu, care a dovedit cum că filoxera a fost adusă aci din Erfurt, de unde proprietarul și-a importat pe la 1886 nisce vițe decorative. Curiósă coincidență! Familia Cristi este una din acele familii vechi boeresci, cari, rusificându-se, au devenit în Basarabia mai ruse decât Muscalii, ura lor în contra elementului indigen al țării este cunoscută în Basarabia; a trebuit deci ca tocmai pe moșia unei atare familii boeresci să-și facă cuibul un parasit gróznic, menit a aduce nenorocirea țării întregi!

Din Teleșeva filoxera în curînd s'a întins peste întregă Basarabia, pentru că din via lui Cristi se cumpărau mereu vlăstare tinere de răsad. În curînd după această existența filoxerei s'a constatat într'un mod oficial.

Societatea basarabénă a agricultorilor (бессарабское общ. сельскихъ хозяевъ), vestită de aparițiunea gróznicului parasit, a fost imediat convocată de președintele său, d-l C. V. Leonard, care a recomandat societății patru persoane pentru a formă o comisiune filoxerică. Acești patru au fost d-nii C. D. Kiriac, I. V. Cristi, P. E. Leonard și Neruceff. Comisiunea, alcătuindu-se, a ales de experți pe A. Covalevsky, profesor de Universitate, și pe Generalul Raewsky, președintele comisiunii filoxerice din Caucas. Acești domni au elaborat un regulament privitor la combaterea flagelului. Ca metodă pentru a vindecă rēul s'a admis mijlocul drastic: distrugerea viilor atacate de filoxeră, iar pentru despăgubirea proprietarilor s'a admis asigurarea mutuală a viilor. Pentru acest din urmă scop, societatea agricolă a votat un impozit de 20—40 kopeici pe deseatina de vie, admitînd prețul de asigurare pentru deseatina de vie distrusă de la 200 până la 400 ruble hârtie.

Mulțumită măsurilor energice de o parte, iar de altă parte mulțumită activității competente a ómenilor chemați de a se lupta cu filoxera, precum au fost d-nii Recalo, Braga

Crasilnicoff, etc. cercul atins de parazit s'a putut circumscrie, așa că răspândirea gróznicului flagel este ori-cum zădărnicită.

Afară însă de filoxeră mai există în Basarabia și o altă bôlă a viei, anume *mildew*. Se scie că această bôlă a viței s'a adus pe la 1878 din America, iar pe la 1881 mildewul a fost dejă descoperit prin viile Peninsulei Balcanice. În anul 1885 entomologul Crasilnicoff a constatat pentru întâia dată existența mildewului în viile de lângă Leova în Basarabia. În curînd după această descoperire, existența mildewului s'a constatat aprópe în toate viile Basarabiei. Mildewul, vătămînd vița, paralizéază planta într'atît în cât nu numai că micșorează cantitatea vinului cules, dar și influențéază asupra calității sale; când bôla acesta atacă numai frunzișul viței, și atunci dejă se simte înrîurirea sa vătămătoare asupra organismului întregéi plante; iar când mildewul a atacat vița în timpul cócerii strugurilor, atunci bóbele strugurilor nu se desvoltă și suc lor lipsește de zahăr. Acesta din cauză că parazitul vegetal, atacînd frunzele plantei, îngreuiază respirațiunea sa și prin urmare opresce înmagazinarea carbonatului. Sucul strugurilor e lipsit prin urmare de ingredientul care e baza zahărului. De aceea tocmai viile atacate de mildew dau un vin acru și de o calitate inferióră. Chiar vinurile superióre provenite din viile bolnave de mildew perd buchetul și în general valórea lor.

Ori-cum însă, mildewul nu e așa de periculos pentru vița ca filoxera. În Basarabia combaterea mildewului se face în următorul mod: se întrebuintéază un anume medicament, datorat d-lui E. D. Recalo și care constă într'un lichid compus din 2½ livre de *cuprum sulfuricum* disolvate în 4 livre de apă caldă. Acestă porțiune se amestecă apoi cu 17 vedre de apă și servește pentru vindecarea a patru pogóne de vie. Cantitatea de 17 vedre costă 1 rublă 55 kopeici, iar pentru aplicarea medicamentului se întrebuintéază munca unui singur om.

Vindecarea viței se face de patru ori pe an, începînd cu luna Maiu, și aplicarea medicamentului prin stropitoare se practică pe timp uscat și lin.

Stîrpirea mildewului se practică în Basarabia numai de către proprietarii mari, țeranii încă nu s'au convins că bôla acesta se datoresce unei ciuperci parasite, ci cred că viile

lor sufăr de un fel de «cătă négră». Acéastă părere greșită nu s'a putut combate, din cauză că cuvîntul tipărit nu răs-besce în Basarabia printre țeranî și, chiar dacă ar fi răs-bit, ei necunoscînd limba rusescă, orî-ce broșură saŭ carte în acéastă limbă e pentru dînșii ca și limba păsărască. Comi-siunea filoxerică s'a încercat a răspândi printre țeranî nisce broșurî privitoare la mildew, dar tôte aceste broșurî rusesci aŭ fost întrebuintate pentru țigări, drept foiță.

Sericicultura. Cultura vermilor de mătase este puțin răs-pândită printre țeranîi Românî, Rutenî și Bulgari din Basa-rabia. Cu acéastă îndeletnicire se ocupă în special popora-țiunea femeiască din județele Bălți, Soroca, Orheiŭ, precum și alocurea prin coloniile din sudul țerii.

Sericicu'tura este o ocupațiune destul de veche a țărăni-mii basarabene, și borangicul intră altă dată ca o stofă in-dispensabilă pentru îmbrăcăminte femeiască. De la Ro-mânî borangicul s'a răspândit și printre Rutenî. Turcii de lângă Akkerman de mult dejă se îndeletniciaŭ cu cresce-rea dușilor, cari s'aŭ conservat și până acum în sudul Ba-sarabiei. Fructul negru al dușilor viticultorii de pe acolo aŭ obiceiŭ de a-l culege și de a-l presă apoi împreună cu strugurii negrii, pentru a da vinului o colóre mai închisă.

Sericicultura în Basarabia în zilele năstre e în deplină de-cadență; asemenea și plantațiunile dușilor, lăsate în voia întîmplărilor, deper și dispar. Confecționarea borangicului acum patru-deci de ani, după statistica oficială, eră urmă-torea: (1)

La 1850 s'a cules borangic	1.400 livre
1851	1.121
1852	500
1853	300
1855	250

În anul 1877 s'aŭ cules abia 10½, pudurî de mătase, și anume lângă Chișineŭ și Akkerman, precum și în colo-niile bulgare. (2)

În zilele năstre mai există lângă Ismail și Chilia grădini

(1) Articolul d-lui *Denging*, *Журн. Минист. Грудар, Имун.*, No. 7, 1855.

(2) *Новороссійскій Календарь* 1897.

frumóse cu duđi și, după spusele unora, în sudul Basarabiei sunt cel puțin 50.000 de copaci de acéstă specie. Cu tóte acestea fabricarea borangicului este părăsită atât de coloniști, cât și de Români. O baniță de gogoși de mătase se vinde în Basarabia cu 3—4,50 ruble, iar dintr'o baniță se torc 70—90 *solotnici*, adecă 280—360 grame mătase. (1) Pentru un kilo. gram de ață de mătase se plătesc 20 ruble. Țărancele înșă nu fac comerciũ cu borangic, ci îl confecționéză pentru trebuințele casei.

Cultura plantelor manufacturale și medicamentóse. Clima Basarabiei e favorabilă pentru cultura mai multor plante fositóre manufacturei și drogheriei, dar populațiunea agricolă, sărăcită de starea actuală a lucrurilor, nu se ocupă decât cu munca agricolă circumscrisă în cercul îngust al exploatațiunii unui număr fórte restrîns de plante.

Din plantele *uleióse*, la nordul Basarabiei se cultivă *inul*, mai cu sémă pentru ața de pânză. În Bugéc *inul* se séménă la câmp, dar adese-orî se înăbușe cu buruienî și, din cauza lipsei de brațe, se cosesce, ceea ce dă un produs fórte mediocru. Cu tóte acestea recolta dă adese-orî 16 : 1 și acum câți-va ani proprietarii mai semănaũ lanuri întinse de in pentru sémînță, care se exportă prin Odesa.

Cânepa se cultivă asemenea în proporțiuni fórte mici.

Macul se séménă în grădinî, pe lângă prisăci, mai cu sémă de Ruteni. Recolta macului e fórte bună tot-deauna.

În general, atât *inul*, cât și *cânepa*, în Basarabia, se cultivă acum numai pentru trebuințele casnice. După dările de sémă pentru anii 1890—93, din Basarabia s'a exportat la Odesa următórea cantitate de sémînță de *in* :

1890	15.000 pud.
1891	17.000
1892	23.000
1893	17.500

Iar firele de in și cânepă nu se exportă de loc, fiind întrebuințate pe loc pentru trebuințele interne. În economia generală a Imperiului Rus, în acéstă privință Basarabia nu

(1) Zolotnic = 4,26552 grame.

jocă absolut nici un rol, căci Rusia în anii arătați mai sus a produs:

In anul 1892 .	. 14.530.000 pud.	sămînță în
	9.064.247	cânepă
1893	22.619.000	în
	15.864.000	cânepă
1894	25.111.000	în
	15.602 200	cânepă

Flora Basarabiei e avută în plante manufacturale, dar din cauza lipsei de brațe și de industrie locală, aceste plante cresc în stare sîlbatecă. Vom înregistra aci unele din aceste plante folositore. Așa de pildă e foarte răspîndită *póma-cănelui* (carateus), care crește în județul Bender, pe malurile Nistrului, pe lângă Chițcani, Todora, etc., sîmînța acestei plante dă colorile négră și verde superbe; *sumach* (rus, cotinus), căruia i se dîce de popor *scumpie* și cu care se dă peleî colóre galbenă și verde foarte frumósă. Din plantele colorante locuitorii nu se folosesc decît de: *droghîța*, din care se fabrică colorea galbenă; de *savur* (origani vulgaris) pentru fabricarea colorilor roșie și négră; de rădecina plantei *naramdji*, care dă colóre carmen, etc. Din *plantele medicamentóse* se cultivă manta, reținul, érba Sf. Ion sau precum îi dîce Românul din Basarabia *jaleșul de câmp* (salvia), *cicórea*, *romănița* etc. Culegerea buruienilor se face de către babe, carî se și ocupă prin sate cu meșteșugul doctoricesc, vîndînd și la drogherii *rădecina dulce* (radix Liquiritis) și altele.

Albinăritul a fost o îndeletnicire foarte veche în Basarabia. «Cu mult înainte de colonizarea romană, dîce ilustrul nostru istoric și filolog d-l B. P. Hasdeu (1), Dacia eră deja vestită prin albinetul său, căci pe timpul lui Erodot Tracii spuneau cu emfasă Grecilor că pe aici nu pot străbate de mulțimea albinelor.»

În zilele noastre albinăritul nu mai este o îndeletnicire răspîndită și nici că constituie o ramură seriósă de industrie. Cu albinăritul se ocupă țeranii de prin județele păduroșe de la nord, pe unde împrejurările vieții rurale mai permit agri-

(1) *Etymologicum Magnum*, t. I, p. 741—752.

cultorului îmbătrânit să se dedeă acestei ocupațiuni pacifice. Cu albinăritul se ocupaū prin sate bătrânii retrași din viață ca veterani ai muncii, călugării, popii.

La sud, în partea câmpoasă, albinetul apröpe a dispărut. Cu töte astea bătrânii răzeși de prin județul Orheiului povestesc că ei au apucat încă pe când albinăritul erä förte răs-pândit pe la sate. Din scrierea Colonelului Cornilovici reese, că în adevör pe la 1818 în sudul Basarabiei, adecă tocmai pe acolo unde în zilele nöstre apröpe de loc nu mai există albinăritul, și anume prin județul Bender și Akkerman, erau peste 153 prisăci cari posedau 19.409 stupi și produceau pe an 6.273 puduri de miere și 1.275 puduri de cörä. În același memoriu al lui Cornilovici găsim arătarea că produsul albinetului din Basarabia pe aceste vremuri se exportä din țerä. Nimicirea pădurilor, seceta din acöstä causă, precum și sbuciumările politice au făcut încet cu încetul ca acöstä pacinică indeletnicire să decaadă; iar apoi, când s'au inventat stearina, parafina și cele-lalte, deși prețul pe cörä n'a cădüt, dar cererea ei s'a micșorat mult. După arătările statisticei industriale a Rusiei, vedem că Basarabia exportä altä datä în Austria :

Miere la 1845 .	1.770 pud.
» 1852	1.740 »
1853	765

Și anume în curgere de öce ani s'au exportat 4.275 puduri de miere. Prețul mierei pe atunci erä de 3 – 6 ruble pudul.

În ceea ce privesce cöra, apoi o parte însemnată se întrebuință de țeranii pentru fabricarea lumînărilor ordinare de cörä, iar o parte se vindeä pentru fabricarea lumînărilor bisericesci. Aceste lumînări se fac și acum de către o fabrică din Chișineu, care produce anual peste 1.400 puduri de lumînări de cörä, al căror preț se urcă la 20.000 ruble. Fabrica de lumînări din Chișineu este supusă supravegherii directe eclesiastice.

Altä datä, adecă pe la 1860, lumînările de cörä fabricate la Chișineu se exportaū și în Moldova și, din vechile dări de sémă privitoare la export, se vede că Moldova importä din Basarabia anual peste 1.000 puduri de lumînări de cörä. Prețul cerei la Chișineu pe la 1860 erä de 16—30 ruble pudul.

În Țilele năstre albinetul în Basarabia produce anual miere pentru suma de 4.000 ruble și cêră pentru modica sumă de 3.000 ruble.

II.

SILVICULTURA.

După o lucrare specială (1), pădurile Basarabiei ocupă o suprafață de 252.000 deseatine; o altă lucrare rusescă arată acest spațiu de 288.091 $\frac{1}{4}$ deseatine. Acastă cantitate de pădure se împărția acum două decenii în următorul mod după județe:

Județul Hotin.	47.481 $\frac{1}{2}$
Soroca	25.403—
Bălți	22.600—
Orheiū	78.394—
Chișineū	78.123 $\frac{3}{4}$
Bender	31.945 $\frac{1}{4}$
Akkerman	4.144—

Acum, după două-deci de ani, din aceste păduri n'aū rămas în picioare decât cel mult jumătate, și încă din cele rămase cea mai mare parte nu sunt decât păduri tinere, neîngrijite și compuse în genere de lemn de foc, iar nu de construcțiune.

Stîrpirea acestor păduri seculare a adus mare nenorocire asupra Basarabiei; de atunci de când s'aū nimicît aceste păduri clima țerii s'a schimbat spre defavărea omului și natura se răsbună în contra risipei necumpênite ce s'a făcut cu tesaurul îngrijit și crescut de ea cu atâta cumpătare.

Pădurea, codrul verde și des a fost tot-deauna «frate cu Românul» și Românul iubiă și iubesc pădurea, care merită de a fi iubită și îngrijită. căci e plăcut și sănătos de a

(1) D-l Tengoborsky în *Etudes sur les forces productives de la Russie*, p. 75, arată în Basarabia 255.000 deseatine pădure; d-l Strucoff în *Dărea de sémă a inspecțiunii agricole din sudul Rusiei* arată aceste păduri de 270.000 deseatine. Ori-cum, părerea noastră este că ambele cifre sunt exagerate; ați Basarabia nu posedă decât 13.602 deseatine păduri cari aparțin statului și mult 120 000 deseatine păduri aparținând particularilor. Iată dar în ce grăznic mod s'aū stîrpit pădurile în Basarabia în curgerea ultimului pătrar de secol.

trăi lângă pădure. Cele-lalte două mari spațuri, pe cari le posedă natura, deși sunt mai bătătore la ochi—marea și munții,— totuși nu se pot compara cu pădurea, cu codrul. Marea ne domină, ne uimesce, ne absoarbe prin mărimea sa; sgomotul valurilor sale ne asurdesce, ne face să simțim micimea noastră; marea pare că se unesce la orizont cu cerul; același aspect îl are și șesul. Munții ne uimesc asemenea ne lasă în extas la prima vedere, dar apoi ne subjugă, ne opresc a privi cerul la orizont, ne impresoră, ne mărginesc spațiul. Singură pădurea pare proporționată cu firea mărginită a omului pe pământ. Pădurea posedă toate farmecele, pentru a corespunde dorințelor noastre. Copacii săi sunt destul de înalți pentru a ne fărmece prin maiestosa lor mărime. Pătrunzând cu privirea noastră în desișul codrilor, ochiul descopere colonadele nemărginite ale trunchiurilor, cari se perd în perspectivă.

Frumusețea țerii românești de la Nistru și până la Severin au fost tot-deauna pădurile sale mărețe, codrii săi verzi; și frumusețea unei țări nu este lucru mic, căci și această frumusețe cumpănesce ceva în mândria locuitorilor. Ea este o verigă mai mult, care ne lăgă pe toți de patria noastră comună. Despre ce ore fie-care din noi își aduce aminte în exil? Despre acele locuri unde a copilărit, unde a fost casa părintească, de pe ferestra căreia se vedeă grădina cu pomi, iar dincolo de grădină pădurea, codrul verde!

Se dice, cu drept cuvânt, că locuitorii muntenii și codrenii sunt mai nebiruiți, mai rezistenți în fața unei invasiuni străine, că ei cu greu își plăcă grumazul sub jugul unei tiranii, ei rămân tot-deauna mai neatârnați, mai caracteristici decât locuitorii din văi. Și acesta e și firesc lucru; viața pentru muntenii și codrenii e mai plăcută, are mai mult farmec, și apoi în vinele lor curge o vlagă mai caldă, mai oxigenată.

Istoria nămurilor ne arată pe globul nostru o mulțime de regiuni, altă dată înfloritoare, vestite prin civilizațiunea lor și cari apoi s'au prefăcut în nisce pustietăți sterpe, acoperite cu ruine. Popóarele cari au locuit aceste regiuni le-au pustiit, le-au prefăcut în câmpii aride, unde ochiul omului n'are asupra ce să se oprască, unde imaginațiunea locuitorilor nu mai póte găsi nimic pentru a se desvóltă. De

Biserica Sf. Dumitru din Orheiu, zidită de Vasile Lupu, Domnul Moldovei (1631—1654).

aceea tocmai mare crimă comit aceia, carî, fără cumpătare, cu singurul scop de a se înavuți, devastază țera lor, despu-iând-o de păduri, prefăcînd tesaurele sale naturale în banî, fără a se gândi măcar că generațiunile viitoare îi vor blăstemă, pentru că nu vor moșteni decăt pustietăți sterpe, câmpii aride, climă uscată și, prin urmare, miseria și deso-ațiunea.

Spațiul cel mai avut în păduri și codri, care a mai rămas în Basarabia, se află ađi spre mijlocul acestei părți din vechia Moldovă, și anume în județele Iași, Orheiū și Chișineū. Aci pădurile încep de pe platoul din înălțimea Măgurei, de lângă Tescurenî și Bachmul, și din acest punct se despart în două părți, scoborînd înălțimile. Una din aceste părți are o lărgime ca de 10 kilometri și se întinde spre răsărit până pe la Orheiū și Criulenî, unde se împreună cu pădurea ce crește pe malurile Nistrului, iar din altă parte până pe la Chișineū. Acastă întindere de păduri, altă dată seculare, are cel puțin 80 kilometri în lungime. Altă parte, care se îndreptă spre mēdă-đi, are o lungime de vre-o 20 kilometri și este întretăiată cu văile și rovinele mai multor rîuri, precum Cogălnic, Botna, etc.

Afară de aceste două ramure principale de păduri, în județul Hotin, tocmai la granița austriacă, mai există o întindere de păduri ca de vre-o 40 kilometri în lungime și 10 kilometri în lărgime; dar aceste păduri, altă dată seculare, astăđi sunt devastate și într'o stare cāt să pōte de miserabilă. În județul Soroca asemenea mai există o pădure mare întresatele Solonețu, Unchitescî, Dobrușa și Cugurescî. Asemenea întregul spațiu dintre Prut și Nistru în direcțiunea tirgușorului Lipcanî și până la satul Babina de pe Nistru, precum și de la tirgul Fălescî până la Atachi, și chiar până aprōpe de satul Badicenî, este acoperit cu nisce păduriști, despărțite unele de altele prin vii și lunci. De-aci înainte până la Orheiū, unde altă dată cresceau nisce codri vestiți, ađi orizontul e deschis larg și descoperit. Pe Nistru păduriștea apare din nou la Rezenî și acopere câmpiile până pe la Criulenî, apoi se întinde până la vechiî Dubasari, trecînd prin urmare în județele Soroca și Orheiū, iar de aci în județele Bender și Akkerman.

Partea cāmpōsă de la mēdă-đi (Bugēcul) are abiă pe alo-

curea rămășițe din vechile păduri. Așa de pildă mai există nisce parchete pe lângă colonia germană Crasna (40 deseatine), păzite bine de țăranul german cumpătat și cu minte, altele pe lângă satul german Kulm și pe lângă colonia Leipzig, o mică pădure de stejari lângă satul Bolbóca, pe șoseua cea mare dintre Chișineu și Bender, apoi grupuri de arbori între Bender și satele Caușani, Cașcalia, și nisce codri lângă satele Ciuburcea și Purcari.

Pe malurile Nistrului de lângă Bender până la Carmaza, mai există nisce păduri ale statului, precum e pădurea numită Valea-Turcului, în întindere de peste 470 deseatine, alta numită *Stenchi* sau Zidul-Verde, în întindere de peste 70 deseatine, pădurea Ciuburcea și trei parchete lângă satul Talmazic, un parchet de vre-o 30 deseatine și altul de vre-o 44 deseatine, și în fine codrii Tusculi-murta, de vre-o 36 deseatine, lângă Ermoclia.

În Bugéc, atât coloniștii Germani, cât și guvernul pun mari silințe pentru a redă localității o parte din vechile sale păduri. În aceste câmpii arse de sóre, omul, speriat de opera sa și simțind remușcarea conștiinței, se sforțază prin urmare de a repara greșala generațiunii trecute. Dar câte sacrificii, câtă muncă și cât timp vor trebui, pentru a obține într'un mod imperfect ceea ce Dumnezeu dăduse acestei țări într'un mod gratuit prin legile imuabile ale naturei!

Se obiectează de către unii că solul Bugécului ar fi neapt pentru crescerea pădurilor; dar această obiecțiune nu se poate considera de serioasă, căci se scie că solul n'are decât o influență secundară asupra existenței pădurilor, pentru că nu există propriu zis pământ, fie cât de sărac, care să nu convie unei specii óre-care de arbori.

Pădurile de la nordul Basarabiei se compun în general de stejar (*Quercus robur* și *Q. pedunculata*), pe alocurea amestecat cu fag, ulm, carpen, ulm (*pendulus*), frasin, anin; în pădurile județului Hotin cresc mestécănul, pěrul sělbat; iar prin bălți și pe malurile rîurilor chizilul (*cornus mascula*), *rhus coriaria*, *rhus cotinus*, *rhamnus catarthicus*, *arbutus unedo*, *arbutis uva ursi* sau *Autostophilos* (raisin d'ours), căruia Români îi zic póma ursului, *sambucus ebulus*, *samb. acemosa*, *vi-*

burmum lantana, salceu, salix triundra, s. aurita, s. caprea, s. purpurea.

În județul Iași, pe drumul de la târgul Fălescilor spre Prut, câmpiile, cât pôte cuprinde ochiul, sunt acoperite cu *prunus spinosa*, pe care țeranii se încercă a-l nimici cu ajutorul focului.

După o scriere oficială rusescă, cantitatea pădurilor existente în Basarabia este arătată în următorul mod :

	Deseatine
Pădurile proprietarilor și răzeșilor	221.696 $\frac{3}{4}$
mănăstirilor străine	40.933 $\frac{1}{2}$
mănăstirilor neînchinat	5.322 $\frac{3}{4}$
statului	13.602 —
orașelor (1)	450 $\frac{1}{4}$
coloniilor	166 $\frac{1}{4}$

Aceste păduri se împart după județe în următorul mod (după cadastrul oficial) :

Județul Hotin.

Pădurile proprietarilor și ale răzeșilor .	40.444 deseatine
mănăstirilor închinat	3.105 $\frac{1}{4}$
statului (acum particulare).	1.929 $\frac{1}{2}$

Județul Soroca.

Pădurile proprietarilor și ale răzeșilor .	20.038 $\frac{1}{4}$
mănăstirilor închinat	4.863 $\frac{1}{4}$
neînchinat	269 $\frac{1}{4}$
orașului .	237 $\frac{1}{8}$

Județul Iași.

Pădurile proprietarilor și ale răzeșilor	19.740 $\frac{1}{2}$
mănăstirilor Moldovei .	2.859 $\frac{1}{2}$

Județul Orhei.

Pădurile proprietarilor și ale răzeșilor	67.643
„ mănăstirilor închinat	6.098
neînchinat	3.653

(1) Aceste păduri aparțin orașelor Soroca și Bender.

Județul Chișineu.

Pădurile proprietarilor și răzeșilor	. 55.609 $\frac{1}{4}$ deseatine
» mănăstirilor închinat	. 22.514 $\frac{1}{2}$

Județul Bender.

Pădurile proprietarilor .	. 17.225
statului	13.241 $\frac{1}{4}$
mănăstirilor închinat .	1.265
orașului	213

Județul Akkerman.

Pădurile mănăstirilor închinat	228 $\frac{1}{4}$
» neînchinat	400
coloniilor	166 $\frac{1}{2}$

Din acéastă tabelă oficială reese că Basarabia posedă încă o suprafață de peste 288.091 deseatine acoperită de păduri.

Cele mai bine conservate păduri din Basarabia sunt ale statului, iar în al doilea rînd vin pădurile mănăstirilor.

Din pădurile statului, cea mai frumoasă este pădurea de lângă satele Copanca și Chițcani.

Restul pădurilor din Basarabia se află într'o stare deplorabilă, și cele mai rău îngrijite sunt pădurile răzeșilor. Fie-care din acești mici proprietari taie pădurea sa fără nici o pricepere, fără a se gândi la viitor, și nici o dispozițiune legală nu există propriu zis pentru a pune capăt acestor devastațiuni. (1) Din lipsă de pămînt pentru arătură răzeșii stîrlesc pădurea, iar în păduriște lasă ciréda satului să pască; mulțumită vitelor, păduriștea se transformă în curînd într'un câmp sterp, acoperit cu buturugi și buruieni.

În genere vorbind, păduri seculare nu mai există de loc în Basarabia, și cele mai bine îngrijite din județele Hotin, Orhei, Chișineu, abia posedă *grupuri* de arbori de 100—150

(1) Și când îți aduci aminte că vechia lege romană, legea salică, pedepsea cu aceeași amendă atentatul în contra unui arbore ca și în contra unui om. Legea *ripuara* eră și mai riguroasă. La Lombardi ea prevedea tăierea pumnului aceluia care a tăiat un arbore.

anî. Proprietarii pădurilor împart pădurea în parcuri, cari se taie apoi din 25 în 25 anî, termenul cel mai lung. Firesce cum că acest termen nu este îndestulător pentru deplina dezvoltare a unor lemne de construcțiune; dar nici acest termen, abia suficient pentru creșterea unor arbori buni pentru lemn de foc, nu se prea observă.

În genere, lucrurile în Basarabia se petrec ast-fel: de obicei țăranul, constrîns de nevoie, se prezintă la proprietarul pădurii și-i plătesc 2—3 ruble pentru dreptul de a tăia și a încărcă un car de lemne. Țăranul încarcă carul bine, apoi pe drum spre tîrg împarte lemnele tăiate în două care. Ajungînd la tîrg, el se oprește la vre-un han, unde pentru adăpost și un pahar de rachiu, plătesc cu lemne din car, iar restul îl încarcă «coțcăresc» și după acêsta se oprește deja în mijlocul pieței, expunînd marfa la vîndare. La tîrg fie-care car se vinde cu 3—4,50 ruble. Firesce că câștigul țăranului nu e mare; munca sa în pădure, drumul greu spre tîrg, cheltuelile la han—tôte, luate la olaltă și socotite cîstit, dovedesc că numai și numai cu «coțcăria» a mai ajuns dînsul să nu fie în pagubă. Dar dacă câștigul său nu e mare, pagubele în economia țării sunt imense; din cauza gospodăriei destrăbălate a omului, în Țările noastre tôte pădurile particulare din Basarabia sunt rău vătămăte și deja acum se simte lipsa de lemne pentru construcțiune, cari nu se mai află decît în pădurile statului.

Tristă și desolătoare e priveliștea unui spațiu, altă dată ocupat de o pădure seculară și care astăzi ni se prezintă pe ici pe colea acoperit cu buturugi găunose, abia îmbrăcat cu o vegetațiune miserabilă. Firesce că odată cu disparițiunea pădurilor s'a schimbat și clima, aerul perdînd umiditatea, iar isvórele secînd și nivelul rîurilor scădînd.

Mai cu sémă aũ perit aprópe cu desăvîrșire codrii frumoși de pe malurile Bîcului, de lângă Chișineu și în județul Soroca, pe lângă satele Văscauțeni, Temeleuți, în județul Orhei, pe lângă orașul Orhei. Lângă acest oraș s'a creat industria varului, care a și fost cauza distrugerii vesițiilor codri de la Orhei.

Buturugile colosale și lemnul împetrit, ce se găsesc în părțile de la sud a Basarabiei și despre cari scriu d-l Stru-

coff și inginerii Culzin și Bleda în cartea *Pădurile Basarabiei*, dovedesc că și în această parte a Basarabiei existau altă dată păduri întinse.

Bătrânii din județul Akkerman povestesc asemenea că părinții lor își aduceau aminte despre existența unor codri pe acolo pe unde astăzi nu există decât câmpii arse de sôre. În archiva familiei Balș din Chișineu există un dosar, din care reese că unul din Haniî tătărescî s'ar fi adresat către Sultan, cerându-i voie de a se folosi de pădurile de pe moșiile Bălșescilor, de ôre-ce, se plângea Hanul, *pădurile din Bugéc toate s'aũ tăiat*.

Aceste păduri din Bugéc n'aũ perit tocmai din cauză că aũ fost tăiate, ci din obiceiul popórelor nomade de a da foc câmpului. Turcîi nu sunt devastatori ai pădurilor, ci din contra acest popor se îngrijă de codri și grădinî, dovadă că Rușii, când aũ luat Akkermanul, aũ găsit acolo numeroase grădinî cu pomi, cari toate aũ fost apoi distruse de ei. Până acum ca prin minune a mai rămas pe lângă satul Șabalata o grădină turcescă, care a scăpat de stricăciunea Muscalilor. În această grădină s'aũ conservat nisce ulmî maiestoi (ulmus tuberosa), atât de rari acum.

Industria lemnului. În locurile păduroase ale județelor Chișineu și Orheiũ locuitorii se îndeletnicesc cu fel de fel de meșteșuguri legate de pădure: se fac rôte pentru care și căruțe, se fac care și căruțe pe dintregul lor, pluguri, grape, butoie (polobóce), vase, albi, țalere, linguri, cofe și cofițe, strachine și celelalte obiecte de gospodărie. Toate aceste produse industriale se vînd mai cu sémă la Chișineu, Orheiũ și Bălți, în dîilele de bălciũ; de acolo se împortă apoi pe la tîrguri și se exporteză chiar dincolo de Nistru; marfa pentru export se zugrăvesce și se acopere cu ceva lac. O căruță de lemn neferecată saũ un car se vînd la Bender pe preț de 15—25 ruble; o rôtă, cu 3 ruble; ferecată, cu 5 ruble; butoiul, după mărime, de la 5—20 ruble.

O altă îndeletnicire răspândită în aceste locuri păduroase este facerea cărbunelui saũ *mangalului*, care se exportă la Odesa în mari cantități.

Pe loc, în pădure, stîinjenul de lemn de stejar se vinde cu 4,50—6 ruble, iar dintr'un stîinjen se obțin până la cinci

cetverti (1) de cărbuni. Lucrătorul pentru munca sa primesce drept simbrie o rublă pentru stîinjenul de lemne prefăcut în cărbuni, iar un car de mangal se vinde la Odesa cu 15-20 ruble. În car nu intră mai mult de $\frac{1}{4}$ din stîinjen bine ars.

În județul Hotin locuitorii nu se mai ocupă cu mangal și lemnul tăiat se vinde ca lemn de foc și ca material de cherestegie.

Cu exploatarea pădurilor se ocupă în Basarabia Evreii, cari cumpără de la proprietari pădurea pentru tăiat, pe care apoi o revînd speculatorilor de a doua mână; aceștia din urmă sunt Greci, Armeni, Bulgari; Rușii nu se ocupă decât cu cherestegia prin orașe, cumpărând lemnul deja confecționat pentru comerț.

Pădurea pentru tăiere se vinde cu falcea, care se plătesce 50—100 ruble pentru o pădure de 15—25 de ani; iar pădurea mai veche se vinde cu falcea pe câte 200—250 ruble pe veci. Evreul, după ce a cumpărat pădurea pentru tăiat, se desface de ea în următorul mod: dacă pădurea cumpărată e tînără și arborii nu sunt buni nici pentru foc, atunci dintr'însa se confecționează haracli, dóge, prăjinii, etc. Tóte acestea se vînd cu suta și cu mia de bucăți și se întrebuintează pentru împletirea coșarelor, proptirea viței și altele. Dógele se confecționează de dogari, cari se stabilesc în pădure, unde aleg lemnul, pe care-l despică și din care fac dógele, plătînd proprietarului pădurii pe 1.000 de dóge confecționate. Dogarii, în genere, strică mult pădurea. Dacă pădurea e bună pentru lemne de foc, atunci Evreul o vinde cu carul la țărani de prin sate vecine, sau face stîinjeni și-i vinde *en gros* coreligionarilor săi engrosiști de prin orașe. Prețul unui stîinjen de lemne de foc, după cum e calitatea și lemnul, este în Basarabia de la 12 până la 14 ruble pe loc. La Chișineu stîinjenul se vinde deja cu prețul de 20—25 ruble cerul, la Bălți 20—22 ruble, la Akkerman 22—30 ruble.

De-alungul Nistrului Evreii se ocupă nu numai cu exploatarea pădurilor, dar și cu transportul lemnului pe plute până la Maiachi, de unde apoi lemnele se încarcă pentru Odesa. Crengile și fărâmatura se consumă pe loc; țărani numesc

(1) *Cetverti* = 0,0216122 stîinjeni cubi = 209,901754 litri. Sau un stîinjen cub e egal cu 46,269941 cetverti.

acest lemn *dărămătură* și plătesc pentru un car încărcat în pădure 75 kopeici—1 rublă.

Tăierea fără rost, absolut fără nici un sistem rațional, a pădurilor din Basarabia, precum și puțină grijă pentru creșterea arborilor, au făcut ca în sudul țării să dispară cu desăvârșire pădurile, iar la nord, dincolo de Orhei, să se întindă câmpii mari lipsite de vegetațiune. Firesce că, față cu asemenea stare de lucruri, simțindu-se toate desavantagiile lipsei de păduri, s'a redeșteptat în fine în societatea cultă conștiința răului care bântue țera.

Încercările de a planta păduri s'au și început pe alocurea, mai cu seamă la sud. În județele Akkerman și Bender există deja câte-va pepiniere. Aceste pepiniere până acum n'au dat rezultatele dorite, de orice sunt proprietatea statului și nu există decât pentru legitimarea existenței unei drăcie de funcționari lefegii. Din când în când silvicultorii statului fac pe ici pe colea câte o plantațiune, care apoi se usucă și pere.

Pe lângă coloniile bulgare din județul Akkerman se cultivă salcâmul, care crește bine; apoi s'au plantat nisce păduri lângă satul Manzîr al Comitesei Gagarin și vre-o 16 deseatine de pădure lângă Bâcoza.

Comerciul de lemne în Basarabia se mărginesce la daraveri interne, și afaceri cu Odesa se fac puține. Lemne de construcțiune, scânduri, grindii, etc. nu numai că nu se exportă, dar din contră se importă pentru trebuințele locale.

Aceste lemne vin din Austria și Podolia, pe calea Nistrului. Pe această cale intră în Basarabia lemne de construcțiune pentru suma de 454.700 ruble pe an. Aceste lemne însă nu sunt destinate numai pentru Basarabia, ci parte din ele trec în guvernământul Herson, lipsit cu desăvârșire de orice pădure.

În Basarabia nu există fabrici de cherestea și, afară de lemnul confectionat cu toporul și ferestreul pus în mișcare de doi oameni, alt mod de fabricare nu există.

Lemnele introduse din Austria intră pe teritoriul rusesc prin punctul vamal de la Isacovăț; de aci, plutind în jos pe Nistru se descarcă treptat pe la Perebiicov, Ruchotina, Darabani, Neporotova, Soroca, Dubasari, Tiraspol și Bender; în fine plutele se opresc definitiv la Maiachi. Tîrgul Atachi, satul

Vasileuțenii și Dubasarii sunt puncte unde lemnul se încarcă și se transportă pe uscat.

III.

CRESCEREA VITELOR.

În Basarabia, din timpurile cele mai vechi, crescerea viteilor eră dejă o ramură însemnată a ocupațiunii locuitorilor. Pășunile bogate produceau hrană abundentă pentru turme nenumărate de oi și cireșii de vite mari. Apoi în Bugéc, când au năvălit hordele tătarăscă, împreună cu acest popor sălbatic au venit hergheliile numeroase de cai.

După luarea Basarabiei de către Rusia și plecarea Tătarilor în Crimeea, turmele de oi și cireșile de vite de la nordul țării s'au scoborît în Bugéc, unde animalele găsesc hrana și în mijlocul ernei. Tot în aceleași câmpii pășceau pe-atunci și turme numeroase ale mocanilor din Transilvania.

În anul 1818, după spusele lui Cornilovici, afară de vitele cari aparțineau locuitorilor din Bugéc, se mai afla pe acolo peste 562 cășle de ernat pentru turmele locuitorilor de la nordul Basarabiei. Acestă mărturisire a lui Cornilovici nimicesce afirmațiunea istoricilor ruso filii, ca Nakko și Batuscoff, cari pretind că Basarabia luată la 1812 s'a alipit de Rusia despoporată și devastată cu desăvârșire de Turci.

În ceea ce privește crescerea vitelor, apoi firesc că, treptat cu înmulțirea succesivă a populațiunii și mărirea suprafeței ocupate de agricultură, se micșoră încet cu încetul întinderea pășunilor și a fânețelor, micșorându-se paralel cu acesta și numărul vitelor.

Cu crescerea vitelor se ocupă mai cu sémă populațiunea județelor Bender și Akkerman, unde există câmpii întinse de pășune. Oborul principal de vite se ține tot la Bălți, piață legată cu relațiuni comerciale întinse cu Sadagura din Bucovina; dar acest punct comercial nu mai are acum importanța de altă dată. Comercianții de vite cumpără vite de la Bălți, fie ele nutrite cu borhot pe la fabrici de spirt, fie ele nutrite la câmp, și le expediază prin Noua-Sulița spre Sa-

dagura, de unde ele se îndreptă apoi către Lipsca, Olmütz, Viena.

Afară de Bălți, aproape fie-care târguşor din Basarabia are iarmaróce şi bălciuri la cari se aduc vite.

În anii 1844—48 şi 1852, apoi mai târziu pe la 1861—65, creşterea vitelor în Basarabia a suferit mult din cauza epizootiilor.

După războiul de la 1878, imediat ce Basarabia de sud a trecut pentru a doua oară la Rusia, un număr însemnat de mocani şi *Ruteni* au trecut împreună cu turmele lor în Dobrogea. După statistica oficială rusescă, sudul Basarabiei a pierdut prin această emigrare peste 200.000 oi şi 200.000 capete de vite mari.

În sudul Basarabiei există mai multe abatorii de vite foarte primitiv organizate. Românii numind acestea batorii *zahanale*, Ruşii le-au prefăcut în *salhanî*. Aceste abatorii furnisază grăsime pentru fabricile de seû, pastramă, piei pentru tăbăcării, pînă şi lână. Toate aceste derivate animale se exportează.

Extragem din statistica oficială rusescă următoarele două tabele, în cari se oglindesc starea creşterii vitelor în trecut şi în prezent în Basarabia :

Anii	Numărul calilor	Numărul vitelor cornute	Numărul oilor rasă simplă	Numărul oilor rasă fină	Numărul porcilor	Numărul caprelor	Măgari	Bivolii	TOTAL capete
1848	88.746	570.238	722.048	717.324	142.870	15.498	1.198	995	2.259.914
1850	86.863	547.040	718.277	758.172	124.794	10.497	1.706	319	2.247.668
1851	86.265	531.928	817.199	836.306	129.582	9.797	2.743	219	2.403.836
1852	90.189	569.803	869.133	767.638	129.930	23.582	1.269	230	2.499.834
1856	100.634	463.010	935.904	590.635	178.660	30.930	1.248	371	2.301.442
După retrocedarea Basarabiei de sud.									
1857	83.396	412.671	696.335	392.554	515	397	1.759	397	1.759.562
1858	94.149	421.845	779.681	459.654	205.382	23.650	541	290	1.990.192

Anii 1881 — 1893.

Anul	Numărul cailor	Numărul vitelor cornute	Numărul oilor		Porci	Capre	Măgari	Bivolii
			ordinare	fine				
1881	129.705	795.096	609.306	200.830	207.047	35.783	570	190
1891	293.173	789.735	1.109.734	109.384	270.057	22.837	412	435
1893	345.411	792.006	1.628.454		380.516	17.735	385	396

Comparând ambele tabele vedem, că Basarabia sărăcesce din ce în ce în vite.

Numărul cailor, afară de caii armatei, după datele statistice oficiale se urcă în Basarabia modernă la 345 miî de capete, din cari însă numai 170 sunt cai de muncă, și anume:

Î N J U D E Ţ E L E	Numărul cailor de muncă
Hotin. .	7.000
Soroca .	7.700
Iaşi	8.000
Orheiū	6.000
Chişineū .	12.000
Bender	14.000
Akkerman	25.000
Domeniul statului.	20.000
Coloniile bulgare	14.000
germane. .	12.787
Satele căzăcesc.	4.272

Deducând numărul cailor de muncă din cifra totală a cailor, vom avé că hergheliile din Basarabia se compun din

peste 200.000 cai. Aceste hergheli, în număr de 77 principale, se află în următoarele județe :

Județul Chișineu	4
Hotin	6
Iași .	. 28
Soroca	. 38
Orhei	4
Bender	7
Akkerman	20

Afară de aceste hergheli, există pe la răzeși și coloniști în județul Ismaîl hergheli mici de 20—60 capete. În centrul Basarabiei, erau vestite acum douăzeci de ani hergheliile d-lor Vârnav, Calmutsky, Leonard, Ciolac, Mililiu și Hasnaș. Tote aceste hergheli acum au dispărut.

Basarabia exportă cu toate acestea anual în Austria peste 1000 de cai, iar în România peste 500—600. În ultimul război Basarabia a dat peste 4.000 cai de cavalerie.

Rasa cailor din Basarabia nu e frumoasă, caii nu sunt înalți, au capul mare, picioarele groase, dar sunt de fire blânde și rezistenți la drum, fără a cere multă îngrijire.

Prețul unui cal bun variază între 30—75 ruble.

Pentru îmbunătățirea rasei cailor, încă de la 1847 guvernul rusesc a înființat grajduri de încrucișare. Aceste grajduri, fiind speculate de amployații statului, nu dau nici de cum rezultate.

Vitele cornute de specia bovină din Basarabia se împart în trei specii mari, cari se numesc de locuitori : rasa *balcanică*, rasa *ukrainenă*, rasa din *Moldova*.

Rasa balcanică este o specie veche și indigenă, care, după spusele specialiștilor, s'a creat prin încrucișarea vitelor din Basarabia cu tauri din Bulgaria. Vita e mică de statură, roșcată, slăbănogă și neaptă pentru munca câmpului, săracă în carne și lapte. Această specie compune cel puțin $\frac{1}{4}$ parte din totalul vitelor Basarabiei și în timpurile de epizootie e cea mai puțin rezistentă.

Rasa ukrainenă, numită și *circasica* sau *circasiană*, s'a introdus de către coloniștii Ruteni. Vita e înaltă, puternică, se îngrășă lesne și e bună de muncă, dar dă lapte puțin. Această

rasă e prețuită de agronomi; vita are înfățișare frumoasă, cu cornele mari, urechile negre și părul sur. Aceste vite se exportă în Anglia și Belgia, unde sunt bine prețuite.

Rasa de Moldova e de origine din Transilvania, de unde a fost adusă acum 50 de ani, când cu războiul de la 1848. Vita e de statură mijlocie, bine făcută, cu gâtul scurt, capul larg, ochii mari, peptosă, plină, cornele scurte la vaci, părul érna crește și e de coloré sură-cenușie saú deschisă, bătând în galben. Rasa se consideră mai resistantă decât cea *circasca* pentru transporturi, dá carne gustosă și de aceea se vinde mai scump, lapte are gras și se mulge lung. Rasa acésta s'a aclimatizat perfect în Basarabia, dar degeneréază din cauza lipsei de apă bună.

Vitele cornute de specie bovină se exportă din Basarabia în Bucovina. Prețul se urcă după greutatea vitei, iar greutatea maximă a unei vite este de 5—6 cetneri.

Anual se exportă din Basarabia peste 18.000 capete de vite, vre-o 13.000 piei pentru suma de 400.000 ruble. Afară de exportul vitelor în Austria, se exportă și în Rusia, dincolo de Nistru, dar despre acest export, din cauza lipsei de graniță, cifrele lipsesc.

O păreche de boi de jug (juncanii) se plătesce la Chișineu 40—50 ruble, o păreche de boi crescuți bine 70—100 ruble.

Oi. Din timpurile vechi Basarabia eră dejă vestită prin turmele nenumărate de oi, cari pásceau pe câmpiile sale smăltate. Apoi, când din Crimeea s'a revérsat peste țéră ortaua tătărăscă, acest popor nomad a adus cu el alte turme nenumărate de oi.

La finitul secolului trecut și începutul secolului nostru, Rusia se furnisă din Basarabia și stepele Ociacovului cu lână. Din descrierea Basarabiei a lui Cornilovici (în anul 1818) reese că pe acele timpuri între Prut și Nistru nu existaú oi de rasă fină, ci numai de rasa ordinară, adecă specia cunoscută sub denumire de «óia țigănescă» și «óia valachă», a cărei lână e aspră, dar lungă și compactă. Acéstă specie de oi aú carne gustosă, iar din laptele lor se fabrică brânză și cașcaval bun.

Pe la 1841 s'a întrodus în Bugéc rasa «merinosă», a căreia lână se cumpără pentru fabricile din centrul Rusiei. Rușenii, Germanii și Bulgarii se ocupă cu crescerea acestei specii;

dar de la 1877-78 turmele de oi s'aŭ împuținat. Cu alipirea Dobrogei la România, multe turme de «merinosă» aŭ trecut dincolo de Dunăre, în Dobrogea.

Maî există încă în Basarabia următoarele specii de oi : *pina*, cu lână aspră, cōda bifurcată, grōsă, care cāntăresce ea singură 5 livre ; *metisa*, cu lână fină, fōrte lăptōsă, și rasa *oltenepi*, cu lână fōrte fină, încrețită, care se întrebuintează ca piele pentru căciuli.

După datele statisticeî oficiale, creșterea oilor în Basarabia se presintă ast-fel :

Anul 1893.

Î N J U D E Ț E L E	Oi simple	Oi fine
Hotin .	105.455	5.450
Soroca .	107.944	13.382
Bălți .	128.877	5.400
Orheiū .	89.700	8.900
Chișineū .	232.628	6.025
Bender .	317.052	68.423
Akkerman .	222.802	23.474
Coloniștii { Germani .	262.164	326.359
{ Bulgari .		
Cazaci .	112.440	1.500
Țărani .	200.619	1.500

Totalul după acēstă tabelă este de 1.699.680 oi ordinare și 340.000 fine, ceea ce ne pare cam exagerat. (1)

Cele maî bune turme de oi se află în județele Bender și Akkerman, precum și în județul Ismail. Altă dată erau vestite turmele de oi ale marilor proprietari pămîntenî și străinî, ca Hamalia, Principele Gagarin, Ponset, Caso, Leonard, Micha-

(1) După darea de sēmă a comitetului veterinar al Ministeriului de Interne din Petersburg totalul oilor din Basarabia este de 1.929.453 capete.

Iachi Ralli, Principele Willenstein, Calmutsky. Dar acum parte din aceste târle de oi au dispărut.

Lâna de ôie se exportă la Odesa și în Austria, iar lâna țigănească spălată se cumpără de fabricanții ruși. Prețul lânnei e în termin mediu următorul :

Lână spaniolă nespălată	. 10—17 ruble pud.
spălată. . .	. 30—40
„ rătăcită . .	. 22—25

În ultimii ani s'au exportat anual peste graniță peste 47.000 puduri lâna, la 1890 exportul a scăzut până la 42.000 puduri.

În termin mediu, lâna din Basarabia produce anual un venit de 1.224.000 ruble.

Afară însă de această materie brută, proprietarii mai au venituri și din vânzarea pieilor de miei, a cărnii de miel și în fine a laptelui, din care se face brânză și cașcaval. Aceste două produse se exportază pe an în termin mediu ca la vre-o 8.000 puduri.

După calculul făcut de către inspectoratul Departamentului de Agricultură, o ôie de rasă ordinară dă un venit anual de 2 ruble, ceea ce ar face prin urmare pentru Basarabia într'egă anual suma de 3.200.000 ruble ; o ôie de rasă bună dă venit anual de 1 rublă 25 kopeici. Așa că venitul Basarabiei din creșterea oilor s'ar urca la 3.800.000 ruble.

Cu toate acestea, este neîndoielnic că în genere în Basarabia creșterea vitelor n'a făcut absolut nici un progres în curgere de un secol întreg. Acum, ca și cu o sută de ani îndărăt, ramura acesta de gospodărie a rămas în starea sa primitivă, deși clima și multe alte împrejurări s'au schimbat în defavoarea acestei stări de lucruri înapoiate. Cu distrugerea pădurilor, s'au micșorat izvoarele cu apă potabilă, a slăbit vegetațiunea câmpiilor și ervaie au devenit mai aspre, și cu toate aceste cireșile și târlele de oi se îngrijesc în Basarabia ca și pe timpul Tătarilor.

Numai unii din proprietarii mari, cari au moșii în județele de la nordul țării, se îngrijesc de îmbunătățirea rasei, introduc specii bune de oi, construiesc acarele necesare pentru ernatul târlelor, precum și pentru ferirea nutrețului de umezică și putredire. Restul populațiunii lasă vitele în voia

întimplării, érna hrănesc, neîndestulător vita, silind-o să-și caute hrana sub zăpadă.

Érna cu viscoalele și frigul, primăvara cu bólele epizootice deciméză acest avut al țerii: oile sufér mai cu sémă de vërsat, complicat cu inflamațiunea splinei, vitele pier de ciumă și altele. Ingrijite rău, hránite prost, ele nu pot resistă și cad cu miile prada morții.

Capre se numéră în Basarabia peste 17.000, de o rasă fórte ordinară. Caprele se țin în calitate de conducători ai turmelor de oi; afară de acésta, poporațiunea evreéscă și coloniștii Bulgarî și Germanî țin capre pentru lapte. În județele păduróse acest animal vatémă mult pădurile tinere.

Porcii în Basarabia se țin de țeranî, de coloniștii Rulgarî și mai cu sémă de Ruși. Acest animal altă dată se îngărășă în mare număr de coloniști Germanî, acum însă Germanii aprópe nu mai posedă porci, din caúsă că acest animal strică finéța, care la coloniști se află în apropierea satelor.

În Basarabia există doué speciî de porci: cea ordinară, care dă përb de porc fórte bun, și specia fără përb, «cu cercei». Prețul unui porc de rasă, care cântărește 6—10 puduri, este de 60—80—100 lei.

Vînatul. Din animalele sëlbatice, carî trăesc prin păduri, cât și cele de câmp în Basarabia există *lupul*, *vulpea*, *iepurele* la nord, prin munți *căpriórele*, pisicele sálbatice, iar prin bălțile Nistrului rar de tot *mistreții*.

Vînătórea, ca o îndelednicire ce dă mijloc de traiú unei categorii de ómenî, în Basarabia nu există; țeranii aú perdut cu desăvîrșire obiceiul de a vînă, și prin satele Basarabiei arare-orî există acum o căsuță țăránéscă în care să se afle vre-o armă de foc. Cu vînătórea se mai ocupă proprietarii, arendașii și militariî; de asemenea moșierii n'aú perdutîncă cu desăvîrșire vechiul obiceiú boeresc de a face din când în când câte o «gónă mare» pentru stîrpirea lupilor.

Lupul din Basarabia e de doué speciî, carî se deosibesc una de alta: «lupul de pădure» e mai mic, slab și fricos; «lupul de câmp» e peptos, mare, îndrásneț și fórte feroce.

Góna de lupi se face de obiceiú pe la Aprilie și Maiú; coloniștii Germanî gonesc lupii în fie-care an între 1 și 9 Maiú, Bulgarii pe la finitul lui Aprilie, când lupul atacă turmele de oi în câmp.

În ziua anume hotărîtă pentru góna lupilor, fie-care colonie trimite spre locul de întîlnire câte 10 călăreți, înarmați cu puști, pistole și baltage. (1) În revărsatul zorilor góna se începe, ómenii încunjură locurile acoperite cu buruieni sau păduriște și ridică fiara pitulită; apoi se începe góna prin lunci și rîpe.

Odată ce lupul s'a ridicat din vizuină, vînătorii îl așteptă, înșirați în anumită direcțiune; cei cari gonesc fiara, adese-orî, înferbîntați, o și omóră cu baltagele, în góna mare a cailor. Se întîmplă ca dintr'o singură gónă să se stîrpească 20—30 lupi. Răzeșii aű obiceiű de a gonii lupii érna și tómnă, când fiara începe a se adună în potaie, asemenea și coloniștii Bulgari vîneză iepurii érna pe zăpadă.

Vînătórea căpriórelor și a mistrețului a trecut astădi în domeniul poveștei; sunt mulți cari nici nu mai cred în existența acestor animale în Basarabia.

Câmpiile de la sudul țerii, bălțile, iazurile și rîurile mișuie în Basarabia de rațe sélbatice, lebede, pelican, gâsce sélbatice, cocori, dropii, etc.

VI.

PESCUITUL.

În Basarabia pescuitul se face pe rîurile Prut și Nistru. În cele-l alte ape, prin rîulețele mici, se pescuesce ceva pesce mărunțel și raci, dar și acestea în cantități mici. Din punctul de vedere comercial, numai limanul Nistrului și malul Mării Negre pe alocurea aű în aeéstă privință óre-care însemnătate.

Pescuitul din Basarabia cuprinde propriű dis spațiul malurilor de la satul Șaba de pe Nistru pînă la gârlele Stambulului din limanul Akkermanului, apoi golful Șaba cu tóte iericile(2) artificial create pentru a unii golful cu limanul; în fine spațiul întreg al Mării Negre dintre gârlele Stambul și Vîlcov, pe distanță ca de peste 45 kilometri

(1) Baltagul pentru vînătórea lupilor are un cãrlig ascuțit la vîrf.

(2) *Ieric*, cuvînt rusesc, semnifică: canal care se face pentru a capta pescele.

Tóte aceste ape, precum și acele ale Dunării și brațului Chiliei, aparțin domeniilor statului și se exploatează prin arendare.

Sistemul de arendare este cât se poate de dăunător, atât pentru populațiunea pescarilor, cât și pentru această avuție importantă a țării. Iată cum se exprimă în această privință inspectorii domeniilor a Rusiei: (1)

«Până la 1859, suma pentru arendarea apelor limanului Nistrului a fost de 1.000 ruble, iar la 1861 s'a urcat la 3.090 ruble și, în fine, la 1887 a ajuns la suma de 11.250 ruble pe an. Firesce că acest venit e deja ceva pentru Departamentul Domeniilor Statului, dar trebuie să mărturisim *că tocmai el este* și cauza principală a stagnațiunii și decadenței pescuitului de pe Nistru. Unii cred că decăderea pescuitului se datoresce micșorării cantității pescelui în Marea Neagră, și mai cu seamă în liman, precum și în golful Șaba, unde *chefalul* vine către primăvară. Acestă părere este cu totul greșită, căci există alte considerațiuni vădite și necontestabile. Pentru a dovedi acesta n'avem decât să studiem starea lucrurilor din limanul Nistrului și din golful Șaba, unde altă dată se pescuia în abundență peșcele cel mai scump, *Chefalul, cambola, anciousul* vin primăvara din mare și trec prin ambele gârle ale Nistrului în interiorul limanului, unde și rămân până la înghețat. Cantitatea acestui pește, care altă dată venia din mare în număr colosal, nici că putea să fie prinsă de pescari, mai cu seamă pentru că limanul e foarte mare și luntrile pescarilor prea șubrede pentru a pute să înfrunte puterea vântului aspru, ce suflă peste liman. Guvernatorul Basarabiei Principele Voronzoff, pentru a încuragi pescăritul, a înlăturat acest inconvenient prin construirea unor canale (ierici), cari unesc limanul cu golful. Dreptul de a săpa canale s'a dat pe atunci fie-cărui pescar, cu condițiune de a se conforma unor regulamente speciale, cari aveau de scop menținerea căiei de comunicațiune cu Buguzul, unde se află pe atunci sentinela de carantină. Construirea canalelor cari unesc limanul cu golful Șaba se făcea pe o adâncime regulamentară de un stinjen, canalele trebuiau să fie ținute în perfectă curățenie, având

(1) *Вещароб. Бюдо.м.*, 1861—79—83.

pe alocurea podiști, pe unde canalele tăiaū vre-o cale de comunicațiune; toate aceste lucrări cereaū o cheltuială de peste 200—300 ruble pentru canal. Firesce că asemenea cheltueli erau foarte mari pentru un pescar mic; dar, de ore-ce pescarii nu se dedeaū îndărăt, având în vedere că munca lor proprie micșoră cuantumul cheltuelilor, în curînd între liman și golful Șaba, pe o distanță de 4 kilometri, s'aū săpat și construit de către pescarii peste 200 de *ierici*, în lungime fie-care de 50—300 stîinjenî. Prin aceste canale pe-cele de mare intră în golful Șaba, unde și rămăneă vara, mulțumindu-se cu apa sărată din golf. Când începeă frigul, pe-cele se îndreptă iarăși în liman, trecînd prin canale, unde, fiind acum oprit de nisce stavilare (garduri), eră prins cu năvodul. După spusele pescarilor acest pe-ce eră foarte gras, dar nu se prăsiă în golf. Acest pescuit aduceă venituri colosale locuitorilor, cari însă păziaū regula de *a nu prinde pe-cele vara*, cînd el cresce și se îngrașă. În aceste timpuri, se pescuiaū milioane de *chefali*, *cambola*, *ancious* etc. La tîrguri și bălciuri țărănimea se aprovizionă cu pe-ce; piața eră în abundență servită cu acest aliment de hrană.

«Totul însă s'a schimbat imediat ce pescuitul a intrat sub administrațiunea Domeniilor Statului, care *a introdus nefastul sistem de arendare a pescuitului în apele statului*. Monopolul antreprenorului a nimicit pe proprietarii iericilor; după contract, antreprenorul aveă drept la 25% din rezultatul pescuitului. Pescarul, înainte de a vinde produsul pescuitului, trebuia să fie taxat; firesce că tărăgănela cu taxarea lăsă la discrețiunea antreprenorului pe nenorocitul pescar, care în loc de 25% plătiă și 50% numai și numai să fie taxat înainte de a vedé putredînd produsul muncii sale. Printr'un șir de vexațiuni antreprenorul deveni stăpîn absolut asupra populațiunii pescarilor, de altă parte cheltuelile pentru a menține în bună stare iericile fiind mari, încet cu încetul pescarii lăsară în părăsire canalele lor, cari, *întinându-se*, s'aū astupat și aū dispărut; ađi, cele rămase neastupate sunt focare de friguri palustre și de bôle pentru toate viețuitoarele de apă. Și, în realitate, ce folos să mai tragă pescarul, cînd după toate cheltuelile pentru întreținerea uneltelor sale, pentru munca sa obositore, mai trebuie să plătescă încă 30—45% din produsul muncii sale.

Invederat că, sărăcind, pescarul se vedeà silit a părăsi în-deletnicirea sa, căutând alte mijlôce de existență. S'a observat că pescuitul chefalului în limanul Nistrului încet cu încetul s'a stins ; chefalul nu mai intră în liman decât în cantități nefinseminate, iar pescuitul în general se micșorează. Acesta se datoresce de o parte modului sălbatic cu care antreprenorii au pescuit până acum, iar de altă parte faptului că *iericile* s'au nomolit.»

Acastă părere a ômenilor competenți cu privire la exploatarea pescuitului prin sistemul de arendare a convins pe guvernul rusesc ca să intervină. Departamentul Domeniilor Statului a elaborat un regulament menit a pune capăt stării anormale și sălbatice de lucruri. Resultatul obținut până acum n'a dat însă rôde bune, din cauza corupțiunii funcționarilor statului, cari, în loc de a veghià la aplicarea regulamentului, își agonisiau averi, exploatând în beneficiul lor pescăriile de pe Nistru.

Afară de pescuitul de pe Nistru, în Basarabia mai există de-alungul malului mării, începând de la liman și până la vechia graniță românească, opt *chirhanele*, din cari patru pentru prinderea pescelui cu undița și patru cu *volocă* și alte unelte. Chirhanelele cu undițe posedă câte 12.000 de undițe fie-care, ocupând spre mare un spațiu de 2 kilometri pentru stabilirea acestor prindătore. Fie-care *zăvod* ocupă patru lucrători și lucrază 8 luni de zile pe an. Cu undițele se prindeà pesce de mare de valôre ; altă dată fie-care chirhanea pescuià 1.500 puduri pesce pe an, iar acum abià 600 puduri. Chirhanelele cu volocă prind *scrumbia* (*balamut*) cum îl numesc pescari, și au câte 14 lucrători fie-care.

În limanul Nistrului și în mare se prind acum : chefal, cambola, nisetru, somn, scrumbi, cegă, crap, șalău, raci, etc, După statistica rusescă, pescuitul din Basarabia pune în consumațiune pe an :

FELUL PESCELUI	Pud sau bucăți
Nisetru .	300 pud.
Morun . .	500
Cambola . .	200
Barbulea. .	150
Somn .	550
Crap .	1.500
Scrumbie	3.500 »
Chefal . .	1.000.000 bucăți

În ceea ce privește *cega*, apoi acest soiul delicat de pește a dispărut aproape cu totul. Afară de acesta se mai pun în vânzare peste 10 puduri de icre de crap.

Venitul total al antreprenorilor pescuitului este de 30—35 mii ruble pe an.

De la Akkerman în sus pe Nistru, până la Hotin, se pescuiesc aproape pretutindenea, dar acest pescuit e de foarte mică importanță. Acolo se pescuiesc numai primăvara, când apele sunt mari; se prinde *cegă* și *crap*. Locurile mai renumite în această privință sunt pe malul drept al râului lângă Palanca, Tudora, Carcmazi, Olănesci, Purcari, Rășcăuți, Talmazi, Copanca, Marcauțeni, Vășcauți, Lopatna, Grădiște, Zaharna, Rezeni, Vadul-Rașcova, Senafovca, Zalucenti, Vasilcova, Soroca, mai sus de cataracte la Coșăuți, Cremenciuc, Atachi, Mereșova, Naslavcea.

Pescuitul de pe Prut e foarte neînsemnat. Peșcele e de o calitate mediocră, mirosă a baltă, dar cu toate acestea intră și el în consumațiune.

VII.

CONCLUSIUNE.

Din descrierea făcută de noi a stării actuale a gospodăriei agricole în Basarabia reiese că, afară de puține excepțiuni, cari privesc parte pe o mână de proprietari mari, buni

și erudiți agricultori, iar parte pe coloniștii Germani, restul populațiunii agricole se ocupă de agricultură într'un mod cu totul barbar și rutinar.

Solul fertil, câmpiile întinse, veniturile bune ce dau moșiile exploatare fără multă bătaie de cap, fac ca proprietarii să nu consimtă a cheltui capital pentru îmbunătățirea averii lor. De aceea arare-orî se pot vedea pe la moșiile boerilor acarete bune, magasi, grânare, etc. Tote construcțiunile sunt subrede, ruinate.

De altă parte lipsa de brațe și prețul scump al muncii au silit pe proprietari să recurgă la mașini, dar mașinile agricole cer îngrijire, mecanici, remont — și toate acestea lipsesc. De aceea tocmai în Basarabia adese-orî se poate vedea arame și arii, unde, alături cu locomobila și mașina de treerat părăsite, se treeră grul cu ajutorul cailor înhămați la care saū tirînd bolovanii cilindrici de pîtră. Acest mod de a treeră e mai cu sémă răspîndit în Bugéc.

Rotațiunea se face la nordul Basarabiei numai de către proprietarii mari, cari însă o aplică până la desăvîrșita sleire a pămîntului.

La sud, din cauza colonizațiunii, care nici pînă acum nu s'a isprăvit, coloni veniți din alte țări, cu alte clime și alt sol, adese-orî gospodăresc într'un mod contrariu condițiunilor naturale ale Bugécului, încercînd a aplică acolo modul lor de a cultiva. Firesce că aceste încercări sunt absolut zadarnice.

La moșierii mari, alt viciu : din cauză că mulți boeri nu se ocupă singuri cu gospodăria și dau moșiile lor în arendă. Arendașii Greci, Evrei și Armeni fac tot ce se poate face pentru a stôrce din moșia arendată venitul cel mai mare, fără a se îngriji de viitor.

Arendașii nu aduc absolut nici o îmbunătățire trainică și temeinică în moșie, sleiesc pămîntul și sărăcesc populațiunea, făcînd-o neaptă pentru a da muncitori harnici. De aceea tocmai în Basarabia există și ȋicători poporale, cari caracteriséză clasa arendașescă: *«arendășia perde moșia»* saū *«ȋidanul cu balabusta sunt ca lăcusta»*.

Din populațiunea agricolă, numai coloniștii Germani fac o gospodărie rațională, însă pilda lor n'are absolut nici o înrîurire bună asupra restului populațiunii, din cauza vieții

cu totul separate ce duc agricultorii Germani, cari nu se pun în contact cu cele-lalte némuri.

Altă dată proprietarii mari se ocupaū cu crescerea vitelor în proporțiuni mari, țineau tårle numeroase de oi și speculaū asupra lânlei; dar din cauza deselor epizootii, din cauza lipsei de ori-ce serviciu veterinar serios, acéstă îndeletnicire a slăbit și depere.

În timpul din urmă *pomicultura* a luat un avînt óre-care. Grădinile cu pomi se înmulțesc, și proprietarii scot venituri bune din grădini și livezi.

Viticultura face progrese nediscutabile. Am arătat dejă mai sus starea ei actuală; sunt podgorii în Basarabia, ale căror vinuri și-au câștigat renume la Odesa. Via, pentru țeranul din Basarabia, are un mare preț, căci din venitul ce dînsa dă, el își plătesce dările către stat.

Altă dată, atât în lăuntrul țerii, cât și pe malurile Nistrului se cultivă cu succes *tutun* de o bună calitate. Acéstă îndeletnicire aducea frumoase rezultate; dar acum cultura tutunului în Basarabia a decădut cu desăvîrșire.

Silvicultura, afară de domeniul statului, e într'o stare de plâns.

Distrugerea pădurilor urmăzează pe o scară întinsă. Din cauza destrăbălării cu care se exploatează pădurile, Basarabia întregă suferă. Sunt bătrâni, cari își aduc aminte că acum 30—40 ani Basarabia eră avută în isvóre de apă bună, în dumbrăvi, poieni și codri; toate acestea dispar, și acolo unde acum trei decenii crescea o vegetațiune bogată, ađi se întind câmpii sterpe, lipsite de umezélă, desolátóre. Sunt riuri, precum de pildă Botna, cari acum 40 de ani mișuiaū de pesce și cari astăzi s'au prefăcut în nisce pîraie neînsemnate.

La depărtare ca de trei kilometri de Chișineu, pe la 1828, curgea încă un riū frumos, cu apă limpede, și care ađi debia șerpuesce pe ici pe colea, secând cu desăvîrșire pe timpu veri.

Și ce va deveni Basarabia, când securea nemilósă va distruge și ultimele păduri ce i-au mai rămas?

CARTEA VI.

INDUSTRIA.—COMERCIUL. — CĂILE DE COMUNICAȚIUNE.

I.

INDUSTRIA.

Industria în Basarabia e de-abia la începutul dezvoltării sale. Causa principală a inerției în această ramură a activității sociale constă în faptul că, solul țării fiind de o excepțională fertilitate, locuitorii, firesce, au rămas strâns legați de cultivarea pământului, care le-a dat pururea cu belșug rod abundent în toate ramurile gospodăriei agricole.

De altă parte, alipirea Basarabiei la Imperiul Rus în secolul nostru, când industria manufacturală s'a dezvoltat și a luat un avânt mare în guvernămintele învecinate de dincolo de Nistru, trebuia să paralizeze în favoarea acestor guvernameinte protegiate de guvernul rusesc ori-ce încercare analogă într-o țară abia cucerită.

După alipirea Basarabiei la Imperiul Rusesc și până la 1819, dincolo de Prut existau foarte puține stabilimente industriale. În manuscriptul Colonelului Cornilovici găsim în această privință următoarele arătări:

«În Basarabia se află foarte puține fabrici pentru *boirea* pânzei și a postavului, fabrici de luminări de sevă și de ceră, trei usine pentru fabricarea cărămidei și o singură fabrică de var.»

După o altă scriere mult mai sistematică despre Basarabia, datorită d-lui Fonton (1), găsim că deja la 1830 acolo se află peste 144 fabrici și anume: tăbăcării 64, luminărilor 31, fabrici de săpun 23, de spirt 23 și de *dumbac* 3.

Apoi pe la 1848 numărul fabricelor a mai crescut până la cifra de 297, care împreună abia produceau marfă pentru suma de 99.184 ruble pe an.

În fine, după spusele lui Criucoff (2), Basarabia posedă următoarele fabrici la :

1850 :	295 fabrici	care produceau anual pentru	508.366 ruble
1851 :	293	»	493.298
1852 :	294	»	467.101
1856 :	519		1.128.521

După o altă dare de sémă, pentru anii 1891—92 numărul fabricelor și atelierelor (fără ateliere de industrie casnică) în Basarabia este de 175, care în anul 1891 au produs marfă pentru suma de 5.623.000 ruble; iar în anul 1892 numărul fabricelor era deja de 222, care produceau marfă pentru suma de 6.105.000 ruble.

Aceste fabrici și ateliere se află :

La *Chișineu* 28, din care o usină pentru obiecte de tuciș. aramă și fier a d-lui Crimarjevsky, 10 fabrici de tutun, un bun atelier de lăcătușerie și conducte de apă al d-lui Merjvinsky, 6 fabrici de cărămidă, 2 tăbăcării, o mără cu aburi, etc.

În *județul Chișineu* se află 2 fabrici de spirt: una în satul Boicenî, proprietatea lui G. Leonard, alta în satul Găncesci, proprietatea lui Manuc-Bel.

În *județul Hotinului* sunt 11 fabrici de spirt, și anume în satul Tarasovța, proprietatea Principelui Cantacuzino, în satul Ceponosa, proprietatea d-lui Dimitriu, în satele Vasileuți și Sicurenî, la Ianașauți, proprietatea lui Cazimir, la Colencauți, proprietatea mănăstirii Slatina, la Cepeleuțenî, Corasautești, Blacenescei, proprietatea d-lui Marasli; 2 fabrici de bere: una la Tarasautești, a Principelui Sturdza, și alta la Ceponosa, a d-lui Dimitriu.

(1) Энциклопедическій Лексиконъ, V, стр. М. *Fonton*,

(2) Очеркъ мануфак. и промысл. силъ Россіи. *Крюковъ*, 1858.

La *Hotin* sunt : o fabrică de bere și o fabrică de cărămidă.

În *județul Soroca* sunt 8 fabrici de spirt, și anume în satul Cobilénca al d-lui G. Catargi, în satul Vertiujenî al d-lui Demi, la Vascauțenî al d-lui Macarescu, la Cogurescî-de-sus al d-lui Maghela, la Șostacî al răzeșilor, la Drochiî al d-lui Casu, la Mândic al d-lui Petrino, la Atachi al d-lui Cantacuzino.

La *Orheiū* sunt 9 fabrici de pielărie, o fabrică de tutun, 2 fabrici de cărămidă și o fabrică de var.

În *județul Orheiū* se află 6 fabrici de spirt, și anume în satele Morosenî și Paharnicenî, la Criulenî, Tuzora, Slobozia, Dișcova; iar în satul Cineșeuți peste 230 de ateliere de olărie; la Telenescî 5 tăbăcăriî.

La *Bălți*: o fabrică de pălării evreescî, o fabrică de tutun și una de cărămidă.

În *județul Iași*: o fabrică de spirt în satul Zabricenî al d-lui Ciugureanu și 2 fabrici de tutun.

În *județul Bender*: 2 fabrici pentru topirea grăsimiî, 3 de tutun.

La *Akkerman*: 3 fabrici pentru topirea seului și depozite mari de vin.

În fine, în *județul Ismail*: 9 boiangeriî, 2 fabrici de săpun, 2 de cărămidă și o mică fabrică de postav.

Așa dar, din această dare de sémă sumară privitoare la industria din Basarabia reese vedit că dînsa se află într'o stare rudimentară, că nu transformă decît o parte foarte neînsemnată de materie brută în produse de manufactură și, prin urmare, populațiunea Basarabiei consumă produse de manufactură importate. Se importéză aceste produse în mare parte din Rusia, și anume din Moscva, Kiew și provincia Poloniei.

Pentru ca cine-va să-și pótă da o idee precisă asupra locului pe care-l ocupă Basarabia în activitatea sa industrială comparativ cu provinciile învecinate ale Imperiului Rusesc dăm mai jos următorul tablou (1), în care se reflectéză starea actuală a lucrurilor :

(1) Сводъ данныхъ о фабр. промыш. въ Россіи за 1891 изд. Департ. Торговли и Мануф. Минист. Финансовъ. Указатель фабрикъ и заводовъ Евр. Россіи сост. П. Д. Орловъ 1894.

Provincia	Numărul fabricelor la 1891	Suma producțiunii în ruble	Numărul fabricelor la 1892	Suma producțiunii în ruble
<i>Basarabia .</i>	175	5.623.000	222	6.105.000
<i>Guvern. Herson.</i>	436	31.613.000	492	36.474.000
<i>Podolia. .</i>	300	16.004.000	436	32.764.000
<i>Polonia rus.</i>	4.172	228.307.000		
<i>Rusia europ.</i>	19.507	1.348.524.000		

În numărul fabricelor și usinelor nu intră atelierele de industrie casnică, al căror număr fresce că e foarte mare.

II.

COMERCIUL.

Isvóarele istorice ne arată că începutul unor relațiuni comerciale între diferitele popóre cari locuiau Basarabia și țările învecinate cu ea s'aú stabilit dejà pe la secolul IV înainte erei creștine. După campania lui Darius în țera Schiților, Grecii cari erau în armata acestui Rege, apreciând valórea țerii prin care trecuseră în curînd s'aú așezat pe alocurea, pentru a face comerciú cu popórele ce locuiau pe malurile Pontului Euxin. La început, barbarii se fereaú de colonií Greci și se depărtaú de ei, retrăgându-se în lăuntrul stepelor; dar apoi mulțumită dibăciei Grecilor, neîncrederea a dispărut și barbarii consimțiră a începe relațiuni comerciale cu noii veniți. (1)

(1) Записки Одес. Общ. ист. и древ. История Черно-Морской торговли Шестова; Bugnion, *La Bes. ancienne et moderne*; Обь Торговли Скальковского; о хлѣбной Торговли Вольского; *Allgemeine Encyklopedie von Wissenschaften*.

Niebur scrie că cele dintâi colonií grece s'aú așezat pe la anul 370, înainte lui Crist. Herodot scrie că, înainte lui Darius, la gurile Tirasului trăia un popor de gintă elenă și avea acolo orașul Tiras sau Ofiusa. Ammian Marcellin consideră că Ofiusa a fost fundată de Fenicienii (Weltman, p. 6-7).

că riul Nistru a fost înaintea formării cataractelor navigabil pe întreaga sa întindere. Sub Sigismund August, nunciul Comendoni, de origine venețian, stăruia la Varsovia ca Polonia se încheie cu Veneția un tractat de comerț, obligându-se a garanta calea navală de pe Nistru. Nunciul asigură pe Regele Poloniei că Veneția are să ridice singură toate bucatele din Polonia și Ucraina. După stăruințele lui Camendoni, Regele Poloniei avea să solicite de la Sultan libera trecere a vaselor prin Dardanele, precum și dreptul de a construi un port la gurile Nistrului. La 1623 un ambasador a fost trimis la Constantinopol pentru a tracta cu Sublima Pörtă și rezultatul acestui demers a fost satisfăcător. «Acest ambasador, întorcându-se acasă, a inspectat riul Nistru și a găsit că la depărtare de trei zile de la Ceme-nița există nise cataracte, care fac imposibilă trecerea vaselor.» (1)

Așa dar, la începutul secolului XVII, pentru întâia dată se stabilește într'un mod oficial existența cataractelor de pe Nistru. Noutatea adusă la Varsovia despre cele descoperite pe Nistru a fost cauza că s'a părăsit calea de apă pe acest râu și s'a ales o nouă cale spre mare—Dniprul. (2)

Pe la jumătatea secolului XVII mișcarea comercială de pe Nistru a încetat cu desăvârșire. Apoi în secolul XVIII Regele Poloniei Stanislas August iarăși s'a încercat a redă acestei artere mari de comunicațiune valoarea sa, ocrotind-o de prada Cazacilor. Cel dintâiu comerciant de grâne, care plecă în jos cu vase încărcate cu bucate, a fost un orecare Dzeduschinski. Nenorocitul a căzut în plean la Bender, unde Pașa l'a arestat sub cuvânt că comerciantul n'avea firman în regulă de la Sultan. După o corespondență diplomatică dintre Regele Poloniei și Pörtă, Dzeduschinski a fost liberat și și-a urmat drumul până Akkerman, unde a vândut bucatele. (3) Firesce că acest comerciant a trecut

(1) *Mysli o sposobach dania bezpiecznego splavu szekom Polskim Litewskim* 1767 roku.

(2) *Allg. Encyklop. von Wissenschaften*, XXVII, p. 216.

(3) Walski.

cataractele așa precum se trec și acum, cu ajutorul transbordărilor (1)

La începutul secolului nostru guvernul austriac s'a încercat a face Nistrul navigabil pe totă a sa întindere; pentru acest anume scop s'a trimis la 1803 în jos mai multe vase sub comanda lui Kretz-Hauptmann von Dikke. Aceste vase au parcurs în 27 zile o distanță de 870 kilometri, adică au ajuns până la târgușorul Maiachi.

Moldova, de altă parte, precum și Rusia, se interesară mult la cestiunea de a face Nistrul navigabil. Ducele de Richelieu, guvernatorul Odesei, observând la rîndul său marea importanța ce ar avea această cale de apă pentru portul Odesa, trimise pe inginerul Principe Nassau-Zighen pentru a face nouă cercetări. Acest Principe a și făcut două călătorii pe Nistru, una la 1802 și alta la 1804, pentru a face sondagiul albiei pe tot parcursul ei. Cu ocasiunea acestor călătorii s'a construit un vas anume, în lungime de 120 și în lățime de 40 picioare. Călătoria s'a început pe la Aprilie, de la Rasvod din Galiția, de unde Nistrul devine deja navigabil, și a durat șese săptămâni, până ce vasul a ajuns în fine la târgușorul Maiachi.

În anul când s'a făcut această călătorie, la Maiachi au ancorat peste 95 vase încărcate cu bucate și rachiu din Podolia.

În luna Iulie Principele Nassau a pornit apoi iarăși îndrăt spre locul de unde începuse călătoria, întrebuițând pentru acesta numai 59 zile. Resultatul dobândit, după sondagiul minuțios, a fost considerat ca satisfăcător. Guvernul rusec, prin ukazul imperial datat din 17 Martie 1805, întemeiase la Maiachi un punct vamal, destinat pentru comerțul Moldovei și Bucovinei cu Odesa.

(1) Din Basarabia se mai exporta bucate și în Asia mică. Bugécul, pe timpul Turcilor, era dator a expediă anual la Constantinopole o cantitate anumită de bucate și această obligațiune aducea venit mare Tătariilor. În anii de lipsă însă, folosul devenia ponos; așa de pildă la 1757 obligațiunea de a trimite bucate făcu ca în Bugéc să bântue fόμεa. În zadar Hanul porunci ca *orguzuri*-le să fie deșertate, căci nici acesta n'a îndestulat trebuințele locale. Atunci Hanul s'a adresat la Polonia. Din cauza fόμεtei. Tătarii Nogaî s'au rescultat și la 1758 au ridicat la Hanat pe Kerim-Ghirei. (*Clemans*, p. 135;—Baron de Thot, *Mémoires sur les Turcs et Tatars*, Amsterdam 1785, Скальковский.)

La 1812, după încheierea tratatului între Imperiul Otoman și Rusia, Basarabia a fost alipită la Imperiul Rus. Rîul Nistru n'a beneficiat nimic din această schimbare, din contra, orî-ce mișcare comercială pe această cale de apă a încetat. Abia pe la 1820 un nou impuls a venit să deștepte Nistrul din amorțelă; pe la 1830 deja peste o mie de vase și plute au străbătut apele rîului, aducînd bucate la Maiachi; la 1848 o nouă stagnațiune se observă, numărul vaselor a scăzut la 693.

În anii 1889—1890 mișcarea din nou se redesteaptă și în decenia noastră rîul Nistru și-a redobîndit aprîpe vechiul său renume, deși guvernul rus n'a făcut nici pînă acum nimic pentru a înlătura pedicele naturale ce se opun navigațiunii.

Sesonul de navigațiune pe Nistru e acum de 247 — 261 zile pe an; pe apele sale plutesc 11 vapîre, cari ridică peste tot 25.000 puduri greutate și 1.660 vase cari încarcă 3.929.000 puduri. După darea de sîmă oficială pentru ultimii cinci ani mișcarea comercială de pe Nistru se presintă în următorul mod :

Mișcarea comercială de pe Nistru.

ANI	S'au încărcat		Greutatea încărcată			Prețul mărfii încărcate		
	pe vase	pe plute	pe vase	pe plute	Total pud.	pe vase	pe plute	Total ruble
1890	2.352	1.139	12.402.000	3.169.000	15.571.000	7.153.000	90.2000	8.055.000
1891	2.739	1.031	13.779.000	2.900.000	16.753.000	7.911.000	723.000	8.634.000
1892	1.787	622	8.952.000	3.928.000	12.881.000	4.242.000	844.000	5.136.000
1893	1.044	797	4.332.000	2.508.000	6.840.000	1.859.000	621.000	2.480.000
1894	2.144	945	10.000.000	4.194.000	14.280.000	3.793.000	608.000	4.401.000

Acastă mișcare comercială de pe Nistru nu îmbrățișează propriu zis Basarabia, ci guvernamintele învecinate cu ea, iar în întîiul rînd Podolia și Bucovina cu Galiția.

Comerțul Basarabiei n'are pe Nistru, afară de Bender, nici un debarcader bun și, în general vorbind, avuțiile naturale ale țerii nu-și găsesc destul debușeu pe piețele Impe-

Fortăreța din Ismail.

riului Rus. Sôrta a legat Basarabia cu marele Imperiũ Rus și a transformat basenul rîurilor Prut-Nistru, dintr'o țeră anume făcută pentru o existență legată firesce de Moldova, într'o provincie fără nici o însemnătate a vastului Imperiũ Rusesc. Capitalurile de carĩ dispune Basarabia speculăză asupra materiilor brute ce se dobândesc în țeră ; în locul acestor materii brute se importă obiecte de manufactură rusescă.

Comerciul Basarabiei se pôte împărți în trei ramure : cel din lăuntru țerii, care se concentrează în cele opt orașe și câte-va tîrgușore ; cel din afară, care se subdividăză în comerțul cu Rusia și comerțul cu Europa, care se face prin porturile de pe Dunăre, la Ungheni, Noua-Sulița și Odesa ; în fine comerțul de transit, care cuprinde mișcarea mărfurilor pe Nistru și calea ferată dintre Odesa și Iași.

Mărfurile carĩ sunt obiectul comerțului Basarabiei se pot și ele împărți în patru grupuri mari : primul grup se compune din mărfurile produse în Basarabia sau aduse din Rusia pentru a fi exportate în Austria ; al doilea grup se compune din mărfuri carĩ compun traficul Basarabiei cu România ; al treilea grup îl formăză obiectele importate pentru trebuințele Basarabiei, atât din Rusia, cât și din Austria ; și, în fine, al patrulea grup îmbrățișăză marfa de transit care merge din Europa în Rusia via Basarabia.

Obiectele de trafic cu Austria se compun parte din marfă rusescă, ca fer, tuciũ, miere, pielărie, și parte din produse ale Basarabiei, ca grâne, grăsimi, lână, pesce, piei, și ca obiect principal cai, vite, oi și capre.

În România se exportăză cai, vite, pesce sărat, frânghii, lână, iar ca marfă de transit : olărie fină, lucruri de aramă, ferărie, tuciũ, marfă de cauciuc, pielărie, bumbăcărie, pânză, lemn lucrat, ceaiũ, blănărie. Acăstă marfă de transit compune peste $\frac{3}{4}$ din totalul exportului ce se face spre România. În ultimii ani produsul pescărilor rusesci și-a găsit un mare deuseũ în România.

În ceea ce privesce importul mărfurilor, apoi locul întâiũ aparține manufacturii austriace ; din România în ultimii ani se observă o urcare simțitoare a importului lemnului de construcțiune, carĩ până acum nu veniaũ în Basarabia decăt din Austria, și anume din Bucovina. Totuși și acum preponderența în acăstă privință rămâne pe séma Austriei. Aseme-

nea se importă din România sare, nucă, petre de mără, piei de miei, lână văpsită, obiecte de îmbrăcăminte. Acestă marfă nu se consumă în Basarabia, ci trece în Rusia.

Punctele principale de export pe calea de uscat sunt următoarele:

Din Austria :

1. Prin *Ppdvolocisc* și calea ferată din Podolia, de aci prin Mohileu și Atachi ;

2. Prin *Noua-Sulița*, care însă acum a pierdut mult din importanța sa de altă dată ;

3. Prin *Ungheni*.

Din România :

1. Prin *Ungheni*;

2. Prin *Lipcani*, cari aparțineau altă dată Principesei Ghica și se află în județul Orhei, la o distanță de la Chișineu de 226 verste ;

3. Prin *Sculeni*, la o distanță de la Chișineu de 176 verste.

Punctele principale de comerț în Basarabia sunt la Hotin, Soroca, Bălți, Atachi, Rașcova, Chișineu, Orhei, Bender, Akkerman, Criuleni, Caușani, Leova, Cubeu, Ismail, Bolgrad.

Portul Odesa este de o mare importanță pentru comerțul Basarabiei; prin acest port se exportă aproape totalitatea bucatelor ce produce Basarabia, tutunul, pielăria, lână etc.

Înainte de a fi construită linia căii ferate care leagă așă centrul provinciei Chișineu cu Odesa, transporturile de marfă treceau pe calea cea mare care merge din Chișineu via Bender și Tiraspol și a cărei lungime este de 166 $\frac{1}{4}$ verste,

În ceea ce privește comerțul Basarabiei cu guvernămintele vecine ale Rusiei, apoi acest comerț e concentrat pe la bâlciurile și iarmarócele anuale din Chișineu, Bălți, Akkerman. Marfa rusescă, care intră în Basarabia, vine din Podolia, Volinia, Polonia industrială, Moscva și anume din Iarmolineț, Berdicev, Balta, Uman, Pultava, etc., unde merg în fiecare an comercianții basarabeni, pentru a se aprovizionă. Bâlciurile din aceste orașe rusești, și mai cu seamă din Iarmolineț, care se deschide la 29 Iunie, au o mare importanță pentru Basarabia, căci acolo se stabilesc prețurile pentru spirt, piei, lână, etc. Recolta în guvernămintele Podolia, Volinia și Kiew, fiind deja cunoscută, prețul bucatelor din Basarabia asemenea se poate stabili. Comercianții de gră-

ne numai după ce află cuantumul aproximativ al recoltei din Rusia, precum și cererile din Odesa și Bordeaux, și stabilesc prețurile, încep a încheia contracte de cumpărare cu agricultorii din Basarabia.

La bâlciurile orașelor rusești, Basarabia aduce pielărie crudă, tutun în papuși, vin, pesce sărat, caî vite, prune uscate, și importă în schimb marfă de manufactură rusescă fer, tuciū, lucruri de aramă și olărie fină, cosmetice, ceaiū, zahăr și blănărie.

Importul mărfurilor rusești, după arătările statisticei oficiale, nu covârșește pentru Basarabia suma de 800.000 ruble pe an. Punctele principale ale acestei mișcări comerciale sunt: la nord—Hotin, Atachi, Rașcova, Soroca, Bălți; în centru—Orheiū, Chișineū(1), Criulenī, Bender; la sud—Akkerman Bolgrad, Ismail. Mai cu sémă Chișineul jőcă rolul de întreprisut pentru mărfurile rusești, aci sunt toptangii celi mari, iar Bălți este piață de vite, Soroca centrul comerțului de tutun și Akkerman al celui de vinuri.

Din bâlciuri și iarmarőce, 32 sunt de căpetenie și anume: bâlciurile de la Atachi, cari se fac pe la 5 Ianuarie, Hotin în ziua de 6 Ianuarie, la Bălți 2 Februarie și 3 Martie, Rașcova la a patra săptămână din postul cel mare, Hotin în ziua de Sf. Gheorghe, Rezenī și Criulenī tőmna, la Bairamcea și Cemișlia tőmna, Caușanī la 9 Maiū, Hotin la 18 Maiū, Bălți obor de vite în Maiū și Iunie, apoi în August, la Chișineū în Octobree, Criulenī și Akkerman tőmna, etc.

(1) După țiarul «Basarațeu», comerțul la Chișineū ni se presintă pentru anul 1896 în următorul mod:

«Chișineul posedă la 1896 restaurante, birturi, oteluri, hanuri, cărciumi și pivnițe cu debit de vin 341, cu un personal comercial de 501 inși, făcând daraveri pe an în sumă de 950.700 ruble; prăvălii cu pesce și măcelării 225, cu personal de 260 inși, făcând daraveri pe an de 220.000 ruble; magasi de făină 23, brutării 142, cu personal 152, daraveri pe an 426.120 ruble; prăvălii de zarzavaturi și fructe 170, făcând daraveri pe an 176.000 ruble; băcăni 307, cu personal de 365, daraveri pe an 981.850 ruble; magasi de ceaiū 4, daraveri pe an 39.280 ruble; magasi de mobile 13; prăvălii de stofe 163, personal 188, daraveri pe an 412.000 ruble; pânzării 3, daraveri pe an 240.000 ruble; magasi de haine 92 personal comercial și lucrători 119, daraveri pe an 261.000 ruble; debite de tutun 129, daraveri pe an 210.000 ruble; tăbăcării 31, pălărieri 3, mănuserie 1, magazin de flori 1.

Punctele vamale, prin cari intră în Basarabia produsele de importatiune sunt, precum am arătat deja mai sus, Noua-Sulița, Lipcani, Sculenii, Ungheni, Renii, Ismail, iar altă dată a fost și Leova.

Obiectele de import precum și de export prin aceste puncte se pot împărți în două grupuri: obiecte de comerț cu Austria și obiecte de comerț cu România.

Exportul produselor rusești de transit spre Austria se îndreaptă altă dată prin Noua-Sulița; pe acolo trecea o parte însemnată din exportul ce venia din Mohilău și anume: grâne, grăsimi, fer, pește sărat, vite, cai. Acum, de când sudul Rusiei se află legat cu cele două rețele mari de căi ferate Lemberg-Podvolocisc și Lemberg-Cernăuți-Iași-Ungheni-Odesa, Noua-Sulița și-a pierdut importanța sa de odinioară.

Pe granița din spre România se exportă vite, lână, fer, obiecte de aramă, olărie fină, ceai.

Până la 1857 Basarabia aprovizionă Bucovina și Galiția cu pește sărat, dar de atunci acest export a scăzut treptat și astăzi e de o mică importanță.

De la 1844—1854 se exportă în termen mediu anual prin nordul Basarabiei următoarea cantitate de marfă:

Cai	700 capete
Vite	24.000 »
Piei .	8.000 bucăți
Lână	41.300 puduri.
Grâne .	28.700 cetverti
Seu, grăsimi .	5.200 puduri.
Pesce	2.000 »
Miere	1.700 »

Acest export privea numai pe Austria; iar în ceea ce privește Moldova, apoi media anuală a exportului spre această țară este arătată în tabelele statistice astfel:

Frânghii, cabluri .	9.100 puduri.
Ceră și luminări	1.100 »
Fer, alte metale	. 16.800 »
Pesce . .	. 15.700 »
Lână	2.000 »

Caî	450 capete
Vite .	2.500 „
Pieî rusescî	1.400 bucăî
Marfă de manufactură pentru suma de 12.000 ruble.	

În ceea ce priveşte importul din Austria în Basarabia în zilele noastre, apoi, din cauză că acest import şi-a schimbat punctele vamale şi acum trece saû prin Podvolocisc saû transit prin Ungheni, de unde apoi se împarte pe la Chişineu, Bender, Odesa, este imposibil de a despărî din totalul importului destinat pentru sudul Rusiei partea proprie a Basarabiei. Orî-cum, după datele statistice rusescî, în termen mediu se importă anual în Basarabia din Austria :

Lemne de construcîune	407.000 ruble.
Cóse istriane .	20.800
Sacî de pânză	15.000
Art. de lână, stofe de mătase	216.000
Articole de bălcîu	. 130.000
Articole de ferărie.	10.500

Iar din România se importă în Basarabia, fie ca marfă de transit, fie ca marfă de consumaîune în lăuntrul ţerii :

Lemne	1.500.000 lei
Pesce sărat	170.000
Sare gemă.	. 1.700.000
Petre de móră	75.000
Obiecte de lemn	50.000
Îesăturî, jută ordinară	40.000
Păr de porc	10.000
Alte obiecte	225.000

Din dările de sémă oficiale privitoare la exportul din anii 1884 — 1892 reese cum că s'a exportat prin Ismail, Renî, Ungheni, Sculeni, Leova, etc., următórea marfă :

Grâne	670.829 cetverti
Lână	30.000 pudurî
Caî şi vite	25.703 capete

Pieî	26.800 pudurî
Pesce	15.693 „
Frânghii	32.783
Manufacturî .	. 495.000
Caşcaval, brânză	14.000
Fer, aramă, etc.	70.000

Acest export privesce Austria, România, Serbia şi Bulgaria.

III.

CĂI DE COMUNICAȚIUNE.

Căile de comunicație sunt într'o legătură strînsă cu comerțul, de aceea este firesc a trece imediat după studiul comerțului unei țări către acela al căilor sale de comunicație. În zilele noastre, când importanța căilor de comunicație joacă un rol imens în propășirsa economică a unei țări, a cunoaște cât mai în amănunt căile de comunicație ale unei țări vecine este absolut necesar. Marele strateg al Imperiului German Moltke, când a fost întrebat despre victoria reputată de armatele germane în războiul din 1870—71, a zis că această victorie se datoră în mare parte și cunoștințelor Statului-major german de căile de comunicație ale Franciei.

Tóte căile de comunicație ale Basarabiei, afară de rețelele căilor ferate, formeză două sisteme, despărțite unul de altul prin înălțimi, a căror linie trece între Sculenî și Orheiū: *căile Basarabiei de nord* și *căile Basarabiei de sud*. Orașele *Bălți* și *Chișineū* sunt două centruri, în cari se concentrează: la Bălți drumurile și căile cele de la nord, la Chișineū cele de la sud. Ambele centruri sunt la rîndul lor legate printr'o șosea mare (pocîtovaia).

Căile Basarabiei se împart în:

șosele principale (pocîtovaia).

drumuri comerciale (torgovaia),

drumuri vicinale (proselocînaia),

Drumurile sau *șoselile principale* sunt în lungime de 1.060 verste (1) și anume :

(1) Versta = 500 stinjenî ; un kilometru = 0.937.398 verstă.

a)	De la Chişineu la Hotin . . .	268 $\frac{1}{2}$ verste
	prin Gura-Galbină	
	la Cubeu şi Ismail	167 $\frac{1}{4}$
b)	» la Bender	58 $\frac{3}{4}$
c)	» la Dubasarî	38
d)	» Bălţi prin Soroca la Atachi	104 $\frac{3}{4}$
e)	» » » la Sculenî	55
f)	Bender la Akkerman	108 $\frac{1}{2}$
g)	Stanilescî până la Noua-Suliţa .	27 $\frac{1}{2}$
i)	» Akkerman până la Cubeu	116
k)	Atachi până la Glinaia	51 $\frac{3}{4}$
l)	» Gura-Galbină până la Carpineni	26 $\frac{1}{2}$
m)	Pavlovca până la Tatar-Bunar	17
n)	» Cecolteni » Telenescî	24 $\frac{1}{2}$

Acestea sunt şoselele principale.

Începând acum de la nord, şi anume de la tirguşorul Atachi, de-alungul întregii Basarabiei spre sud trece marea şosea de postă; această şosea lăgă între ele oraşele Hotin, Bălţi, Orheiū şi Chişineu. Aci la Chişineu şoséua se bifurcă: o ramură merge spre Gura-Galbină, colonia Camrat, colonia Cubeu şi până la Ismail; altă ramură trece de la Chişineu spre Bender, făcând parte din şoséua mare care duce la Odesa.

Acastă şosea forméază calea principală a Basarabiei atât pentru comerciū, cât şi pentru comunicaţiunea postelor şi a mesageriei. Şoséua e bine întreţinută şi lăgă centrurile cele mai depărtate ale ţării între ele. De la dînsa merg în toate direcţiunile şosele de postă transversale, carî unesc între ele tirguşorele de pe Prut şi Nistru. Aşa de pildă de la Stanilescî merge calea şoseluită spre Noua-Suliţa, de la satul Glinaia la Atachi. Aceste două ramure de şosele lăgă prin urmare cu ele Hotinul cu Noua-Suliţa şi Atachi şi Mohilëu cu Lipcani, Noua-Suliţa şi Hotin.

Oraşul Bălţi e centrul altor şosele transversale: o şosea merge de la Bălţi până la Sculenî de pe Prut, alta prin Soroca până la Atachi, şi prin urmare lăgă Sculenii cu Mohilëu şi cu marea şosea din Rusia care merge spre Kiew.

De la Chişineu merge o şosea la Criulenî, dincolo de care

se află Dubasarî de pe Nistru, iar de-acolo se întinde marea șosea spre Balta din guvernământul Herson.

Șoselele principale (de poștă) ale Basarabiei se întrețin de Zemstvo și se repară cu un sistem de prestațiuni care apasă mult populațiunea. Aceste șosele trec, în genere, pe sol tare, lipsit de lut, și încunjură înălțimile. Urcășuri mari totuși pe alocurea există, neputând se fie încunjurate; asemenea urcășuri sunt pe șoséua de la Chișineu la Criulenî și la Orheiū, lângă Soroca și Atachi. Din contră, părțile de șosea de lângă Bălți spre Atachi, precum și între Cubeu și Akkerman, pe timpul revărsării apelor sunt inundate.

Șoselele principale posedă peste 200 de poduri, din cari cele mai lungi sunt: podul de pe riul Reut de lângă satul Sărătenî și lângă Orheiū și podul de la Bălți. Tóte aceste șosele parte posedă plantațiuni de-alungul lor, parte sunt hotărnicite din ambele părți cu râpi și valuri de pământ.

Căile comerciale. Calea comercială principală a Basarabiei trece de la Hotin prin Bălți și Orheiū la Chișineu, de aci la Bender și Odesa. Acéstă cale e plină în tóte anotimpurile de mișcare, care se îndreptă la nord spre Bălți, iar la centru spre Chișineu. Calea șoseluită dintre Bălți și Chișineu e cea mai bună; pe aci trec aproape tóte transporturile grele, deși șoséua dintre tirgușorul Falesci și Chișineu e mai scurtă, acéstă pentru a nu urcă înălțimile orheiene.

Afară de punctele comerciale mai sus arătate, comerțul Basarabiei se concentréză și prin alte tirgușóre, din cari merită mai cu sémă a fi menționate Bricenî și Caușanî, legate cu căi de comunicațiune șoseluite.

Căile comerciale de la nord trec prin locuri bine populate, dar muntóse, cu solul noroios și parte lutos. Trecătorile prin isvóre, podiștile și podurile de pe aceste șosele sunt rău construite și rău întreținute.

Căile comerciale de la sud n'aũ urcășuri, trec prin locuri plane, dar slab populate, adese n'aũ nici decum poduri, iar tóamna și primăvara devin nepracticabile.

Iată itinerariul căilor comerciale din Basarabia, așa precum ele există acum și precum sunt arătate pe charta noastră :

1. *De la Noua-Sulița până la Bălți* calea merge de-alungul riului Prut până la tirgușorul Lipcanî, de aci spre Bălți se

bifurcă în două căi: una merge prin satul *Glinoe*, târguşorul *Edinfi* şi satul *Cupcin*, având lungime de 169 verste; alta la *Alunişu*, având lungime de 130 verste; această cale e foarte muntăasă şi grea de străbătut.

2. *De la Hotin până la Noua-Sulişa*, cale dréptă, dar muntăasă, prin satul *Dinauşi*, în lungime de 35 verste.

3. *De la Hotin până la târguşorul Atachi*, vechia cale de postă, prin târguşorul *Briceni* şi satul *Ocnîşa* (1), în lungime de 99½ verste.

4. *De la Hotin până la Bălfi*, cale pentru transporturi de marfă, prin *Briceni* pe cea sus citată, iar apoi prin *Tabanî* şi *Glinoe*, unde ese pe şoséua mare, în lungime de 147 verste.

5. *De la Atachi la Noua-Sulişa*, cale pentru transporturi grele, prin *Briceni*, prin vechia cale, iar de aci prin satul *Gromadzeni* la *Lipcani*, unde ese pe şoséua principală, în lungime de 110 verste.

6. *De la Atachi la Bălfi*, vechia şosea merge între valea râului *Cobolta* şi râului *Cainari*, prin satul *Chetrósa* şi *Dementievca*, în lungime de 100 verste.

7. *De la Soroca până la târguşorul Vadul-Raşcova*, prin locuri muntóse şi păduróse, prin satele *Soloneş* şi *Cuhuresci*, în lungime de 55 verste.

8. *De la Soroca la Orheiú*, cale bătută, bună, prin satul *Soloneşu* şi valea *Dobruşa* şi valea *Ivanos*, în lungime de 92 verste.

9. *De la Valea-Raşcova la Orheiú*, cale bună, comodă, dréptă, prin satul *Sîrcova* şi valea *Ivanos*, în lungime de 60 verste.

10. *De la Valea-Raşcova la Bălfi*, cale de transporturi, merge înainte prin nisce déluri până la satul *Unchitesci* şi de aci se scobórá în valea *Reutului*.

11. Idem la *Sculenî* prin satele *Dragonesci*, *Burghilea-Sociu* şi *Şoltoiu*, pe déluri, în lungime de 140 verste.

12. *De la Bălfi la Orheiú*, prin satele *Telenesci* şi *Dişcova*, cale practicabilă numai vara, când e uscat.

13. Idem la *Chişineú*, pe valea *Bicului*, în lungime de 119 verste.

(1) La *Ocnîşa* acum e cale ferată. A se vedé la rubrica *Căilor ferate din Basarabia* mai la vale.

14. Idem la tîrguşorul Gancescî, în lungime de 125 verste.
15. *De la Sculenî la Orheiû*, cale dréptă pe délurî, prin satul *Cornescî* şi de acî prin valea rîului Cula.
16. Idem la *Chişineû*, vechia cale de postă, prin valea Bicului, în lungime de 100 verste.
17. *De la Orheiû la Chişineû*, prin satul *Işnovêş* şi *Loganescî*, în lungime de 40 verste.
18. Idem la *Criulenî*, cale muntósă, grea, prin valea Reutuluî, în lungime de 37 verste.
19. *De la Chişineû la Bender*, cale pe délurî, prin satul *Djamana*, în lungime de 45 verste.
20. *De la Bender la Palanca* şi *Akkerman*, prin *Cauşanî* şi de acî pe malul Nistrului, în lungime de 97 verste.
21. Idem la *Tatar-Bunar*, cale netedă pe valea riuleţuluî Sărată în lungime de 113 verste.
22. *De la Bender la Cubeû*, cale bună prin tîrguşorul *Manzîr* şi colonia *Tarutino*, în lungime de 113 $\frac{1}{2}$ verste.
23. *De la Bender la Camrat*, prin *Cauşanî* şi satul rusesc *Troiţa*; la *Cioc-Maidan* ese pe şoséua principală.
24. *De la Akkerman la Tatar-Bunar* pe şoséua de la *Is-mail*.
25. *De la Akkerman la Camrat*, calea merge până la *Pavlovca* pe şoséua cea mare, iar de acolo prin *Tarutino*, *Chi-riutna* şi *Tamai*.

Afară de arătatele şosele principale şi căi comerciale, tóte satele din Basarabia sunt legate prin căi vicinale (proselocinî); tóte aceste căi sunt rău întreţinute, noroióse tóamna şi primăvara, lipsite de podurî şi podişti.

Afară de aceste căi, pe Prut, de-alungul maluluî, există calea aşă disă a *patrulelor*, expres făcută pentru córdonele de paza graniţelor. Acéstă cale se întreţine de locuitorî.

Următórea tabelă arată distanţele reciproce dintre oraşele şi tîrguşórele principale ale Basarabiei, calculate după căile de postă saû aşă numitele căi principale:

Distanța între orașele principale ale Basarabiei.

Chișinău												
268 1/2, Hotin												
175	176	Soroca										
120	147	54	Balți									
41	228	134	79	Orhei								
58	327	233	179	99	Bender							
167	435	342	208	108	Akkerman							
272	51	206	152	281	331	440	Noua-Sulița					
226	43	159	105	185	284	393	47	Lipcani				
175	203	109	54	134	234	342	206	159	Sculeni			
38	306	213	159	79	96	205	310	264	213	Criuleni		
233	501	408	353	274	174	65	505	458	408	271	Tatar-Bunar	
79	348	255	200	120	21	88	352	305	255	117	153	→ Canțani

În tabela acésta n'aũ intrat orașele: *Ismail*, a căruia distanță de la Chișineu este de 597 verste; *Cahul*, 207 verste; *Chilia*, 365 verste; *Cubeu*, 259 verste; *Leova*, 98 verste de la Chișineu.

Dacă vom voi acum a face un *itinerariu amănunțit* al unei călătorii prin orașele și ȋrgușórele principale ale Basarabiei, ținând, firesce, sémă de șoselele principale ale țerii, apoi acest itinerariu, plecând din centrul Basarabiei, Chișineu, va fi următorul:

De la Chișineu la Bender, pe șoséua mare: $15\frac{1}{4}$ verste până la *Mereni*, apoi la *Țintereni* 14 verste, la *Bolboca* 14 verste, *Bender* $15\frac{1}{2} = 58\frac{1}{2}$ verste.

De la Chișineu la Odesa: până la *Bender*, $58\frac{1}{2}$; *Tiraspol*, 12; s. *Malievska*, 13; *Ciugurgan*, $14\frac{1}{2}$; *Elsas*, 18; *Podgorina*, 15 verste; *Dalnița*, 18; *Odesa*, $15\frac{1}{2} = 164\frac{1}{2}$ verste.

De la Chişineu la Akkerman.

Bender	. 58 $\frac{1}{2}$ verste
Cauşani .	. 21 »
Popova .	. 15
Lotosa .	. 16 $\frac{1}{2}$
Gura-Roşă .	. 27
Mologa .	. 12 $\frac{3}{4}$
Akkerman .	. 16 $\frac{1}{2}$ »

Total = 167 $\frac{1}{2}$ verste.

Cubeu .	7 $\frac{1}{2}$ verste
Pandacia	13
Zadunaisk .	. 17
Denneviţu	16
Pavlovca .	. 16
Sărata .	14
Bairamcea .	. 23
Tricanî .	. 16
Akkerman .	18

Total 301 $\frac{1}{2}$ verste

De la Chişineu la Soroca :

oraş. Bălţi . . .	121 verste
staţiunea Cubolta	17 $\frac{1}{2}$ »
s. Cainari	17
Soroca	23 »

Total 175 $\frac{1}{2}$ verste

De la Chişineu la Sculeni:

oraş. Bălţi .	121 verste
s. Obreja .	. 19 $\frac{3}{4}$ »
s. Bocşani	17 $\frac{1}{2}$
Sculeni	17

Total 176 verste.

De la Chişineu la Akkerman prin Camrat.

Staţiunea Bacioi	14 verste
s. Cigărlenî . . .	17 $\frac{1}{2}$ »
s. Gura-Galbină .	15 $\frac{1}{2}$
Cimişlia .	18
Cioc-Maidan . . .	20
Camrat.	15
Tomai	17
Chiriutna .	18
Tatar-Copciac .	21 $\frac{1}{2}$ »
Total	156 $\frac{1}{2}$ verste

De la Chişineu la Orhei :

Tîrg. Peresecina	24 $\frac{1}{4}$ verste
Orhei	16 $\frac{1}{2}$ »
Total	40 $\frac{3}{4}$ verste

De la Chişineu la Bălţi :

Orhei	40 $\frac{3}{4}$ verste
Ciocoltenî	18 »
Bănesci .	. 21 »
Sinjera .	. 22
Bălţi	19 $\frac{1}{4}$ »
Total	121 verste

De la Chişineu la Hotin :

Bălţi	121 verste
Alunesci	18 $\frac{1}{2}$ »
Boruseni	18 $\frac{1}{2}$
Cupcina	18 $\frac{3}{4}$
Glina	17 $\frac{1}{2}$
Corjeuţi .	. 14
Lipcani .	17 $\frac{3}{4}$
Stanilescă .	19 $\frac{1}{4}$
Hotin	23 $\frac{1}{2}$

Total 268 $\frac{3}{4}$ verste

De la Chişineu la Noua-Suliţa :

Bălţi . . .	121	verste
Stanilescă . .	124 $\frac{1}{2}$	»
Noua-Suliţa . .	27 $\frac{1}{2}$	
Total	273	verste.

De la Chişineu prin Atachi la Hotin :

Soroca . . .	175 $\frac{1}{2}$	verste
GolovciŃi . .	17	»
Arionescă . .	16 $\frac{3}{4}$	»
Tîrg. Atachi . .	16 $\frac{1}{2}$	»
Total	225 $\frac{3}{4}$	verste.

De la Cubeu până la Galaţi

Bolgrad . . .	18	verste
Hadji-Abdula .	17	»
Reni . . .	17	
Galaţi . . .	17 $\frac{1}{4}$	»
Total	69 $\frac{1}{4}$	verste.

Bărnova . . .	17 $\frac{3}{4}$	verste
Magalaşani .	17	»
Glina . . .	17	
Corjeuţi . .	14	
Lipcani . . .	17 $\frac{3}{4}$	
Stanilescă . .	19 $\frac{1}{4}$	
Hotin . . .	23 $\frac{1}{2}$	»
Total	345	verste.

De la Chişineu la Dubăsarî :

Aniţcani . .	27	verste
Criuleni . .	11	(tracăt. pe Nistru)
Total	38	verste.

De la Cubeu la Ismail :

Bolgrad . . .	18	verste
Çişmea-Varuită .	18	»
Ismail . . .	20	»
Total	56	verste

Aceste sînt căile principale, şoseluite, ale Basarabiei; ele formeză artere mari de comunicaţiune.

Afară de aceste şosele, Basarabia posedă următoarele reţele de căi ferate :

Calea ferată Chişineu-Odesa.

Iată itinerariul acestei linii, cu arătarea tuturor staţiunilor, precum şi a lungimii lor în verste :

Chişineu

Staţiunea Mirenî	19	verste
Bulboca	39	
Bender	55	
Tiraspol	67	
Novo-Savitska	89	
Ciucurgan .	99	
Razdelnă (1)	112	

(1) De aci calea ferată se bifurcă, o linie îndreptându-se prin Balta, Elisavetgrad la Kiew-Petersburg.

Stațiunea Colontaievca	132 verste
, Carpova. .	. 138 »
Vigoda	. 147
Gnileacova	158
Odesa	179

Calea ferată Chișineu-Ungheni :

Chișineu

Strașeni .	. 24
Bîcovățu.	12
Călărași.	11
Cornesci.	. 21
Pereval. .	5
Pârlita	13
Ungheni	14

Calea ferată Ocnîța-Bălți :

Ocnîța

Dondiușeni	27
Drochi	. 56
Bălți	86

Calea ferată Bender-Reni :

Bender

Caușani	23
Zaim	45
Cainari	54
Zlotiș.	77
Schinósa	97
colonia Leipzig	116
c. Kulm	137
Ciadîr-Lunga .	158
Cazaiaclia	182
Valul-Troian	204
Vilconesci	227
Etulia	. 243
Reni .	268

Afară de aceste linii propriu zis ale Basarabiei, la nord Noua-Sulița e legată prin cale ferată cu Jmerinca din Podolia. Iată cursul acestei linii:

Calea ferată Jmerinca-Noua-Sulița :

<i>Jmerinca</i>	
Severinovca	12 verste
Bar .	29
Copaigorod	52
Cotiujeni	64
Nemerci	76
Israilovca	93
Suleatița	100
Mohilău	108
Volcinețu	112
Bârnova .	134
<i>Ocnîța</i>	. 145
Romancauți	. 168
Ianouțeni	190
Larga .	. 210
Lipcani	233
Mamaliga	. 252
Noua-Sulița	273

Lungimea tuturor liniilor de căi ferate cari străbat Basarabia este de 797 verste 398 stinjeni.

Aceste linii de cale ferată nu satisfac trebuințelor Basarabiei, mai cu seamă de ore-ce căile vicinale sunt într'o stare foarte rea, așa că transporturile până la stațiunile de cale ferată se fac cu mare greutate.

Cu transporturile se ocupă țărani; ele se fac de obicei toamna, iar vara, din cauza muncii câmpului, și érna, din cauza drumurilor rele, mișcarea aprópe încetéză. Prețul transporturilor, după datele statisticeí Zemtvó-uluí, sunt urmátórele :

<i>De la Hotin</i> pentru pud. greutate	
până la stațiunea vecină	30 kopeici
<i>De la Soroca.</i>	20 »
<i>De la Orheiú</i>	25 »

Căraușii pentru transportul greutateilor ieau :

De la Akkerman p. 100 kgr. .	60 kopeici
» » Bender » » »	60 »
Soroca	30
Bălți	30
Orhei	25
Ismail	20
Leova	30
Cahul	40

Afară de căile de comunicațiune pe uscat, Basarabia posedă o cale de apă importantă, Nistrul. Pe malul stâng al acestui riū se află județele Camenița și Ușița din guvernământul Podolia; ambele aceste județe sunt avute în păduri; apoi vin județele Mohilău, Iampoli, Balta, renumite prin grâne, obiectul principal de comerciū cu portul Odesa. La Hotin, Mohilău, Rașcova locuesce o poporațiune evreiască, care face comerciū cu Austria. Tot acolo, de-alungul Nistrului, se află și moșii mari, cari produc grâne ce se transportă la Maiachi. De la gurile riulețului Egorlic, malul stâng al Nistrului face parte din guvernământul Herson; aci sunt domeniile statului din județul Tiraspol, plantațiuni de tutun și vii. Supraveghierea navigațiunii de pe Nistru este împărțită, din punctul de vedere administrativ, în două *distanțe*, pendinte de Departamentul Lucrărilor publice.

Intâia distanță își are buirourile la tirgușorul Ivanca, din guvernământul Podolia; distanța acésta îmbrățișează navigațiunea pe Nistru de la hotarele Austriei până la satul Egorlic, care se află așezat pe granița guvernământului Podolia spre guvernământul Herson. Lungimea acestei distanțe este de 280 verste.

A doua distanță își are birourile sale de administrațiune în satul Egorlic și cuprinde întreaga linie de navigațiune pe Nistru în jos până la liman; lungimea acestei distanțe e de 589 verste.

Pe Nistru, nu există absolut nicăieri un singur debarcader construit; toate debarcaderele sunt în starea lor naturală, adecă primitivă. Vasele, plutele și vapoarele ancoréză și abordează în următoarele puncte :

DISTANȚA I.

*Malul drept—Basarabia.**Malul stâng—Rusia.*

Județul Hotin	{	La satul Perebiicovți	{	La tirgul Jwanța	} Guvernăm. Podolia
		Ruchotina		satul Malinovca	
		tirgul Atachi		» Stara Ușița	
		orașul Hotin		Pîjevca	
		satul Darabanî		Laevța	
		Câșla		Caliusa	
		Lencovți		» Leadova	
		Comarova		tirgul Iampoli	
		Molodova		Rașcova	
		Chermanî			
		Neporotova			
Jud. Soroca	{	Ojevo	{		
		» Nislavți			
		orașul Soroca			
		satul Vasilcova			
		colonia Liublin			
		satul Cerna			

DISTANȚA II.

*Malul drept—Basarabia.**Malul stâng—Rusia.*

Jud. Orhei	{	La satul Reseni	{	La satul Malovat	} Guv. Herson
		Saharna		orașul Dubasari	
		Lalova		» Grigoriopol	
		Ustea		colonia Parcani	
		» Malovat		orașul Tiraspol	
		tirgul Criulenî			

Jud. Chișineu la satul Vadul-Vadului
Bender » orașul Dubasari vechi.
 » Bender

La Dubasari și Tiraspol se descarcă în general lemnăria de pe plute, marfa și alte greutăți merg până la Maiachi.

Malurile Nistrului sunt bine poporate; cu toate acestea însă, vechiul rîu comercial, care printre stîncile sale până acum încă

păstrează urmele anticului comerciū, astăzi nu mai are decât o importanță pur locală. Incepând de la Atachi în jos, pe riul Nistru se află următoarele sate :

Județul Hotin.

Onuta, Perebiicovț, Pol-Ruchotina, Ruchotina (domenial) Rașcova, Gordeuți, Orăstovca, Prigorodoc, Atachi, *Hotin*, Anadolî, Daraban, Chișla-Nedjimova, Percovți, Bîrnava, Moșanețu, Conovca, Voronovița (dom. statului), Macarevca, Nagarenî, Grușevți, Babin, Restev, Atachi-Restev, Comareva, Molodova, Chermanî, Culișevca, Vetrana, Mihalcova, Neporotova, Lomanciți, Ojevo, Vasiliuți, Răspopi, Voloșcova, Naslavța.

Județul Soroca.

Verejenî, (mănăstiresc), Mereșovca, Codreni, Volcineți, Atachi (moșia Cantacuzinescilor), Călărași, (mănăstiresc), Ungri (mănăst.), Rudi-de-jos, Rudi-de-sus (răzeși), Samoilescî (răzeși), Tătarii Noi (răzeși), Balinți, Iaruga, Cremenciuc, Cucueți, Golovcintî, Cureșnița (răzeși), Iorjinețu (mănăst.), Cosouți, Egorovca, Bujerovăț, *Sorochi*, Zastânca, Trifauți, Vasîlcova, Racovățu, Slobozia-Voroncova (mănăst.), Voroncova (măn.), Liublin, Nemerovca, Cerlina (mănăst.), Zalučenî (mănăst.), Vertiujenî (colonie evreiască), Napadoba, Senatovca, Jabca, Namalov, Rașcova, Vadu-Rașcova, Socolu (mănăst.).

Județul Orheiū.

Poiana, Colatur, Torasova, Soloncenî, Coșernița, Ciornea, Rezina, Stachnoia, Saharna, Buciușca, Gradiște, Lalova, Stodola, Cobâlna, Lopatna, Jora-de-sus, Jora-de-mijloc, Jora-de-jos, Vișcauțeni, Oxenți, Malovat, Marcaiți, Holercanî, Urtea (mănăst., la gurile Reutuluî), Criulenî, Slobozia-Dușca (răzeși), Anițcanî (răzeși), Coșernița (la gura Icheluluî), Vadul-Vodă, Malotogalin.

Județul Bender.

Cateleorjeva, Dubasarii-Vechi, Delacheu, Pugocenî, Șerpeni, Spea, Tețița, Gura-Biculuî, Varnița (dom. statului, locul unde a fost lagărul lui Carol XII), *Bender* (pod plutitor), Hadjimus,

Chițcani, Copanca, *Talmazi*, *Ciuburci* (malurile acoperite cu tufiș și trestie). Aceste două sate din urmă sunt deja în județul Akkermann.

Județul Akkermann.

Rascaeți, Purcarî, Olănesci (mlaștine mari lângă sat), Caremazi, Tudora, Palanca, Gura-Rosia, Mologa, Miza-Liuba, Akkermann, Șaba.

Tóte aceste sate se ocupă mai puțin saũ mai mult cu pescăritul și cu cărăușia, iar peste 3% din populațiunea bărbătescă se angagiază ca plutași și marinari pe vase și luntri.

A'doua cale de comunicațiune pe apă este Prutul. Navigațiunea pe acest riũ e cât se póte de neînsemnată și se mărginesce la plute de cherestegie, cari plutesc de la Noua-Sulița în jos. Depozitele principale sunt la Caiuceni și Sculenî, de unde parte se încarcă pentru Fălescî și Bălți, iar parte plutesce în jos spre Dunăre, la Galați.

CARTEA VII.

BISERICA ȘI ȘCÓLA — CONFESIUNILE—MORALITATEA.

I.

CULTURA ÎN BASARABIA. BISERICA ȘI ȘCÓLA BISERICÉSCĂ.

Basarabia actuală, adecă acea parte firéscă a marelui basen format din riurile Nistru și Dunăre care erà și a rămas patria ginteî române, a fost altă dată hotarul lumii antice.

Când discipoliî Mântuitorului s'aũ risipit prin lume pentru a propovedui religiunea creștină, atunci, ȕice Origen, Sf. Andreiũ s'a dus în Tracia și Sciția. Aci locuiaũ, pe acele vremuri, Gețiî și Daciî, ale căror moravuri eraũ blajine și simple. Daciî eraũ un popor muncitor și răsboinic, disprețuiaũ luxul avuției, înduraũ cu resemnațiune greutățile rășboiului și credeaũ în nemurirea sufletului. (1) Sf. Apostol Andreiũ găsi decĩ aci un pãmĩnt rodnic pentru credința creștină, și propoveduirea religiunii Mântuitorului, precum scrie cronicaul Nestor (2), se întinse în mare parte din Dacia.

După acésta Traian cucerĩ Dacia; dar atât printre coloniî Romani, cât și printre Daci eraũ dejă mulți creștini, căci, precum scrie Irinea, în acest timp religiunea creștină se lățise în Germania, Spania, Galia, Egipt, Libia, fără a mai

(1) Herod, l. IV, p. 94.

(2) «И вставъ за утрѣ и рече къ сущимъ съ нимъ ученикамъ: ведѣте-ли горы сїѣ». Nestor.

pomeni Italia și Grecia antică. În secolul III apărură Goții, cari cuceriră Dacia, iar în secolul IV Visigoții încep a primi religiunea creștină. Lucru firesc că primii propagatori ai credinței creștine trebuiau să fie Dacii învinși și parte robiți. Sozomen (1) scrie cum că Goții, cari locuiau pe malurile Istrului înaintea lui Constantin-cel-Mare, erau creștini.

Pe de altă parte, întemeierea eparchiei gotice la nordul Basarabiei a fost făcută de nisce preoți luați în «plean» și apoi întărită de către St. Efrem, Episcopul Hersonesului, trimis de către Patriarchul Ermon din Ierusalim. Sf. Dimitrie din Rostow povesteste acestea în următorul mod: «Sf. Efraim, părăsind Hersonisa, lăsând-o pe sēma lui Sf. Vasile, a mers la Sciți, cari locuiau în împrejurimile Dunării, și, propoveduind acolo, pe mulți i-a făcut creștini, și după multe bōle și multă trudă suferită în numele lui Christos, a fost decapitat». (Veți *Viēța sfinților*, luna Martie, seria 7.)

Mōrtea năprasnică a Sf. Efraim dovedesce că guvernul bizantin persecută atunci pe creștini, cari erau numeroși printre Goți; ceea ce reese chiar din compunerea soborului din Nicea, la care luă parte și Mitropolitul gotic Theofil, pe care editorii actelor soborului îl numesc tot-deauna *Gothize sive Gētarum*. (2) Acēstă adăogire arată că aci eră vorba de Goția apusēnă sau Visi-Goția, adecă țēra ce se află între Nistru și Prut, actuala Basarabia.

Firesce că pe timpul când s'a adunat cel dintâiu sobor din Nicea, majoritatea eparchiei gotice eră alcătuită din Daci, cei mai vechi locuitori ai țērii, amestecați cu noii veniți. Eparchia gotică eră pe atunci pendinte de catedra din Tesalononia, ceea ce dovedesce faptul că soborul a însăreinat cu comunicarea hotărîrilor sale eparchiei gotice pe Episcopul tesalonichian Alexandru.

Creștinismul a fost răspândit printre Goți de către Daci de aceea tocmai ~~nu~~ găsim vorbindu-se despre creștinarea Goților până pe timpul lui Constantin, la 332, când acest Impērat, voind a pedepsi pe Goți pentru călcările lor, trecu Dunărea și-l respinse peste Nistru. (3)

(1) Sozomen, cartea VI, cap. 21.

(2) Kogălniceanu, *Istoria Valahilor*, p. 12.

(3) *Istoria bisericească a lui Sozomen*, cartea I. § VII, p. 34—35.

După împărăția lui Constantin, la soborul din Sardichia, luară parte Episcopii ambelor Dacii. (1)

La 376 apărură Hunii; Atalaric, învins de hórdele sélbatice, carí ca un puhoiú s'aú revérsat asupra Europei, trimisela Constantinopole pe Episcopul Ulfilla, ca să céră de la Împérat voia de a trece în Tracia; când însă Ulfilla ajunsé la scaunul împérăției, Arienii, drept rêsplata sprijinului lor pe lângă Împérat, pretinseră Episcopului să îmbrățișeze schisma. Ulfilla consimți, trecénd la Arienii, apoi propagă acéstă schismă printre Goții, carí se așezară în Tracia.

Din scrisórea Sf. Ioan-Gură-de-Aur către Episcopul Leontie reese că creștinismul printre Huni a fost răspândit de Daci, elementul atunci aborigen prin locurile ocupate de Huni. Asupra Hunilor mai cu sémă avură înfriure civilisátóre Episcopul Theotim, de origine tracă, pe care Hunii îl numiră «Deul Romei», și Sf. Nichita, entusiastul propagator al creștinismului printre popórele sélbatice. (3)

Acest propovăduitor, scrie M. Kogălniceanu, a întocmit episcopatul din Milcov. Despre răspândirea creștinismului la acești barbari, scrie și Sf. Ieronim: «Hunii învață psaltirea; Sciții încep a se încălđi la rađele creștinătății adevérate, armata roșilor și bălanilor Goți și Daci pretutindenea transportă cu ei bisericile de câmp.» (4) Nu se scie de ce fel de Goți vorbesce aci Sf. Ieronim, probabil de acei ce s'aú amestecat cu Hunii lui Atila. (5)

După mórtea teribilului Atila, Basarabia căđú în partea fiului seú Inachi; puterea Hunilor însă se micșoră, așa că acești barbari fură supuși de Greci, carí, pentru a-i îmblândi, îi creștinară. După Teotim în eparchia scită aú fost Episcopi: Timoteiú, care a luat parte la soborul al treilea, Ioan și Alexandru, care a asistat la soborul din Calcidon. După ei, istoria bisericéscă mai pomenesce pe Theotim II (454—457), pe Pateru și Valentinian (542).

(1) *Serierile Sf. Vasile-cel-Mare*, § VI, p. 169—316.

(2) *Исторія Русской церкви*, cartea V, p. 5.

(3) *Românii Bănățeni* de B. P. Hasdeú, 1896, *Anal. Acad. Rom.*

(4) *Istoria Valachiei* de Kogălniceanu, p. 12; — Fleury, *Histoire de la Moldavie*, p. 1, cap. IV.— Despre călétoria Sf. Nichita în Italia și corespondența sa cu Papa Bonifaciú, idem, p. 578.

(5) Kogălniceanu, *op. cit.*

Înainte încă, pe la 529, pe timpul Împăratului Justinian, Basarabia deveni bulevardul prin care treceau mereu hórdele barbarilor, cari năvăliau asupra Imperiului Bizantin. Vechia Dacia suferi pe rând invasiunile Hunilor, Longobarzilor, Avarilor.

În acele negre timpuri, relațiunile de comerziu ale Grecilor cu locuitorii Basarabiei încetaseră cu desăvîrșire; sub Atila dejă orașele și porturile construite de Greci erau pustiite, locuitorii lor fugind în munții Carpați; nu rămăsă în Basarabia decât agricultorii, cari fură menagiați de barbari pentru că se foloseau de rodul muncii lor. Firesce că acești agricultori și-au păstrat în mare parte naționalitatea și religiunea lor. Acesta se demonștră prin faptul că Bulgarii, când se așezară pe la 678 între Nistru și Dunăre (1), iar la 679, când au ocupat întreaga Mesia, au găsit, nu numai în Mesia, ci și în antica Dacia, preoți daci.

Firesce că religiunea profesată de poporul învins n'a fost decât tolerată și că barbarii persecutau pe proseliții ei. Dovadă despre persecuțiunile de pe aceste timpuri nestatornice sunt ruinele bisericilor, ce se găsesc până în zilele noastre săpate în stâncile de pe malul Nistrului. (2) Bulgarii, ocupând Basarabia, persecutară pe creștini, iar ei, îndurând martiriul, propoveduiau creștinismul printre cötropitori. (3) Între propoveduitorii creștinătății oră renumit un Dac Chiraman, robul lui Obritag, fiul Principelui bulgar Cuvrata. Acest Dac a botezat pe Boian, fiul lui Obritag. Principele bulgar Malomir, fratele lui Obritag, pentru a pedepsi pe nepotul său, i-a tăiat capul; înainte de a muri, Boian prezise că Bulgaria se va creștină. (4)

Așa dar iată fapte istorice, cari ne dovedesc cum că creștinismul a fost propagat printre Bulgari de către Daci sau Traci, aborigenii Basarabiei și a Mesiei. Sub domnia lui Boris apărură Chiril și Metodiū, cari au tradus în limba bulgară Biblia și cărțile bisericesti. În anul 863 Boris se

(1) Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 15; — Caramzin, I. p. 29; — Wenzel.

(2) Stamatii, *Записки Общ. Од. Истор. и древ. III*, p. 807, ст. фонъ Бруна, III, p. 453.

(3) *Житие Тиверіопольскихъ мучениковъ*, cap. 21.

(4) Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 15; — Caramzin, I, p. 29; — Крптъч. Изсѣдованія, 1849, p. 6.

botéză, luând numele de Michail, și după dînsul, la 867—870, întregul popor bulgar se creștină.

Din acest timp datéză întocmirea episcopatelor bulgare. Sub domnia lui Simeon, scrie istoricul rus Nadejdin, «s'a format și o eparchie slavă, pendinte nu de Patriarchia din Constantinopole, ci de Arhiepiscopia bulgară». Unde a găsit d-l Nadejdin acest fapt istoric nu ne spune; lipsind prin urmare dovețile, aserțiunea sa cade de la sine.

La începutul secolului X Basarabia deveni prada Maghiarilor și a Cumanilor, și istoricul rus Nadejdin, pe singurul motiv că Cnézul Vladimir al Kiewului a luat în căsătorie o Principesă bulgară, pretinde cum că pe acele timpuri Rusia avea mare influență religioasă asupra locuitorilor Basarabiei și că chiar în secolul XV Moldova pe cale ierarhică duhovnicéască eră pendinte de Mitropolia din Kiew. (1) Acest mod de a face istoria e în obiceiul istoricilor ruși, cari nu țin mult la adevărurile istorice.

Un alt istoric însă Beliaeff (2) își întemeiază pe același fapt aserțiunea sa, cum că Basarabia de la Nistru până la Dunăre făcea parte din pămîntul Principilor ruși până la invasiunea Tătarilor, adică până la 1228. Neadevărul istoric al acestei aserțiunii nu mai merită ađi nici o critică. Istoricii ruși, din faptul că Țarul Mosevei Ioan IV a ținut în căsătorie pe o Principesă din familia Paleologu, ar pute pretinde că și Imperiul Bizantin aparține pe acele timpuri Țarilor Mosevei.

Distrugînd domnia bulgară, Cumanii și apoi Tătarii nu s'a putut așeza în Basarabia într'un mod statornic, ci o nise valuri trecătoare s'a rostogolit peste această țară, fără a isbuti să nimicéască religiunea creștină, adînc înrădăcinată deja în sufletele populațiunii indigene. Ierarhia bisericéască a rămas în picioare, fiind apoi transmisă Principatelor române Moldova și Valachia, cari avură misiunea providențială de a duce mai departe lupta lumii creștine în contra popoarelor barbare ce năvăliau din Asia.

Biserica română de la 1812. — Până la 1808 biserica orto-

(1) А се ведé «Славянская нати»: въ Кийской церкви Св. Николая.» зап. Одес. Общ. Ист. и древ, I. p. 296. Biblioteca Acad. Române.

(2) О степныхъ берегахъ Черного моря. Бѣляева, p. 8 —40.

doxă din Basarabia făcea parte integrantă din biserica noastră națională, fiind ierarhicesc pendinte de Mitropolia Moldovei; de la 1808 și până la 1812 în capul bisericei noastre naționale se află Mitropolitul și Ierarhul Moldovei I. P. S. S. Gavril (1), care cârmuia și biserica din Basarabia. După încheierea păcii cu Imperiul Otoman, Rusia, prin Tractatul de la București, în ziua nefastă de 16 Maiu 1812, și-a alipit Basarabia. Imediat după acesta, Mitropolitul Gavril împreună cu vicarul său părăsi Iași, stabilindu-se la Chișineu. (2)

Ierarhul înainte de toate făcu o inspecțiune nouei provincii cucerite de Rusia și apoi își alese de reședință orașul Chișineu. În aceste timpuri Basarabia posedă 749 biserici (3), numărându-se între acestea 37 biserici din eparchia Hușilor, cari însă au rămas în partea Moldovei, de ore-ce se aflau pe malul stâng al Prutului. Bisericile acestea erau cârmuite de protopopi, pendinți ierarhicesc de Mitropolia Moldo-Valachiei. După așezarea la Chișineu a Mitropolitului Gavril, ele au trecut sub oblăduirea sa. Protopopiile, ca și ținuturile erau în Basarabia nouă și anume: *ținutul Orheiului, Lotriei, Hotarnic, Codrului, Grecenii, Soroca, Hotin, Fălesci și Basabia*.

Pentru trebuințele bisericei și ale clerului, Mitropolitul Gavril a înființat în curînd la Chișineu o dicasterie duhovnicescă, care a fost inaugurată în 2 Octombrie 1812 în prezența sa și a vicarului său Dimitrie (4); apoi în 31 Ianuarie 1813 s'a inaugurat și seminariul din Chișineu. (5) Puțin după acesta Mitropolitul Gavril a cerut de la sinodul rusesc înființarea unei eparchii speciale pentru Basarabia, întemeindu-se pe faptul că la Hotin existase altă dată un episcopat. Cererea sa a fost admisă și sinodul dădu nouei eparchii numele de *Eparchia Chișineului și a Hotinului*. În ziua de 21 August 1813, Împăratul Alexandru I întări printr'un ucaz special această dispozițiune sinodală.

(1) A se vedé la anexe.

(2) *Delo*, archiva consistorială din Chișineu, 1812, fôia 34.

(3) *Ibidem*.

(4) *Delo*, arch. consistorială din Chișineu, p. 34.

(5) *Ibidem*.

(6) *Delo* 1813, ucazul sinodului rusesc de la 25 Sept. 1813, *Arch. consis. Chișineu*.

Noua eparchie, din considerațiuni politice, n'a îmbrățișat numai Basarabia, guvernul rusesc refusând a da acestei țări orî-ce autonomie, fie ea chiar pură eparchială, și pentru această considerațiune la *eparchia Chișineului și a Hotinului* s'a u mai adaos tôte bisericile de prin orașele și satele de dincolo de Nistru, anume din Tiraspol, Ananief, Odesa, cu județele țării Ociacov.

Așă dar, noua eparchie pe acele timpuri cărmuiă peste 826 biserici, cari erau sub ascultarea Mitropolitului Gavril.

Maî târziu s'a u desființat vechile protopopii și ținuturi și în locul lor s'a u creat județe (uiezdi) și anume: jud. *Hotinului, Iașilor, Orheiului, Benderului, Akkermanului* și *Leovei*; iar la 1835 (1) din părțile celor trei județe de la început s'a u mai format două județe, anume al *Sorociei* și al *Chișineului*, iar județul Leova s'a numit *jud. Cahulului*; maî târziu, dintr'o parte a jud. Akkermann s'a alcătuit *Domeniul colonial* (colonialnoe upravlenie) și comuna *Ismail* (Gradonacialstvo), pusă sub o administrațiune specială.

La 1837, după o lungă și laborioasă corespondență, bisericile de dincolo de Nistru fură scóse de sub oblăduirea eparchiei basarabene, pentru a fi alipite la eparchia Ecaterinoslavului.

Maî târziu, după Tractatul din Paris de la 18 (30) Martie 1856, o parte din sudul Basarabiei s'a întors îndărăt către Moldova, împreună cu 94 biserici ortodoxe (2) deslipite din eparchia Chișineului și a Hotinului, și anume 2 biserici din județul Chișinău, 29 din județul Cahul, 8 din județul Akkerman, 37 ale coloniilor și 18 din județul Ismail (gradonacialstvo).

La 1864 guvernul român a creat eparchia Dunării-de-jos cu scaunul episcopal la Ismail. Acest scaun l'a ocupat răposatul P. S. Melchisedec Ștefănescu. Noul Episcop înființă în curînd un seminarîu în Ismail și se dedă unei munci tenace de poprire a răspîndirii schismeî lipovenescî printre poporațiunea rusă din eparchia sa. Mulțumită administrați-

(1) Legile imperiului rusesc, II, tom. 10, din 1835, p. 8.683.

(2) Cifra de 94 este arătată în lucrările oficiale rusesci, dar în realitate s'a u întors Moldovei 104 biserici, cu o poporațiune de 127.030 locuitori de ambe sexe și 862 stabiliți pe insulele Dunării. A se vedé *Киевскія Епарх. Вѣдомости*, 1883, No. 15, extras din memoriul Generalului Șebeco.

niî românesce, partea Basarabiei întorsă către patria mamă începù a se românisa. Incet cu încetul se deschiseră în acea parte școle române, așa că la 1878, când pentru a doua oră Rusia a anexat această parte a Basarabiei, acolo funcționă un liceu clasic la Bolgrad, un gimnasiu la Ismail, patru școle primare urbane de câte 4 clase și 121 școle primare rurale; în total 145 școli publice, cu o populațiune școlară de 7.000 băieți și 944 fete.

Când la 1878 acea parte a Basarabiei se deslipi de România, eparchia din Chișineu primi sub oblăduirea sa 118 biserici, cu o populațiune ortodoxă de 157.451 locuitori, ceea ce arată că în scurtul interval de la 1856 până la 1878 s'au construit sub pravoslavnică ocărmuire română peste 24 biserici nouă. În toate aceste biserici se oficia serviciul divin în limba țerii; astăzi acele biserici sunt sărăcite și ruinate, serviciul divin făcându-se în limba rusă, iar din cauză că populațiunea rusă, ale cărei colonii se așază exclusiv în acea parte a țerii, aparține numeróselor secte religioase cari de secolii decimă poporul rus, biserica ortodoxă e lipsită de credincioși.

După această schițare a istoriei bisericeî din Basarabia, să trecem direct la starea actuală a ocărmuirii bisericesce, precum și la educațiunea duhovnicescă.

În capul eparchieî Chișineului și a Hotinului, pe temeiul unui ucaz al Sf. Sinod rusesc (de la 16 Iunie 1821), se află pus un Archiepiscop. Eparchia Chișineului, după o anumită clasificatiune rusescă, e de clasa a doua. La 1858 scaunul episcopal fu ocupat de către Archiepiscopul Antonie, sub ocărmuirea căruia, la 1859, bisericile din Basarabia fură împărțite în ocoluri, numite *blagocinich ocrujnic*. Fie-care ocol are 25—35 biserici, dintre cari unele sunt simple, altele *blagocini*, unde se află câte un protopop.

Biserici cu protopopi saū blagocini sunt: în județul Chișineu 4, în Akkerman 3, în Ismail 3; afară de acestea mai sunt și biserici *blagocini* urbane: una la Orheiū, una la Bălți, una la Hotin, una la Sculenî; în total deci 34 biserici.

Pentru ocărmuirea călugărimii, pe care o numesce guvernul rus *clerul negru*, spre a o deosebi de clerul mirén, numit *clerul alb*, există protopopi ai mănăstirilor și schiturilor (blagocini), precum și stareți și starițe (*nastoiateli, nastoiatelniți*). *Blagocini* ai mănăstirilor sunt trei: în jud. Chi-

șinău, Orheiū și Soroca. În Basarabia sunt 17 mănăstiri, despre cari s'a vorbit pe larg într'un capitol special; aceste mănăstiri au fie-care starițul său starița sa, și anume *stariți*: în județul Chișineu 3, în Orheiū 7, în Soroca 2; *starițe*: în județul Chișineu 1, în Soroca 1, în Orheiū 3.

La 1859, când s'a dat definitiv o organizațiune administrativă bisericilor din Basarabia, eparchia din Chișineu numără în sinul ei 843 biserici, din cari 318 de pătră și 525 de lemn. Din acestea, în orașe: 23 de pătră și 1 de lemn, și în județe: 295 de pătră și 524 de lemn.

Aceste biserici sunt:

	<i>Biserici</i>		<i>Mănăstiri</i>		<i>Capele</i>		Total
	<i>în orașe și sate</i>						
	de pătră—de lemn.		de pătră—de lemn.		de pătră—de lemn.		
La Chișineu	11	—	2	—	—	—	13
În județ. .	36	73	6	1	—	—	116
La Orheiū	2	1	—	—	—	—	3
În județ. .	77	91	10	—	—	—	178
La Hotin	2	1	—	—	—	—	3
În județ. .	14	119	—	—	—	—	133
La Bălți .	1	—	—	—	—	—	1
În județ. Iași	24	90	—	—	—	—	114
La Soroca.	1	—	—	—	—	—	1
În județ. .	44	87	6	—	—	—	137
La Bender	2	—	—	—	—	—	2
În județ. .	45	37	—	—	1	13	96
La Akkerman.	3	—	—	—	—	—	3
În județ. .	32	13	—	—	—	—	45
La Ismail.	3	—	—	—	—	—	3
La Reni. . .	2	—	—	—	—	—	2
La Bolgrad . .	3	—	—	—	—	—	3
În jud. Ismail	23	11	—	—	—	—	34

În termen mediu vine deci câte o biserică ortodoxă pentru 1.500 locuitori, sau pe un spațiu de 48 kilometri pătrați câte o biserică.

Bisericile din Basarabia mai sunt împărțite în trei categorii, după personalul duhovnicesc lipit la ele: a) biseri-

cile cu un *cliros* pentru 57 familii de enoriași au câte un *preot*; asemenea bisericilor sunt în număr de 680 în Basarabia; b) bisericile cu doi *cliroși* pentru 150 familii au câte un preot și un diacon; bisericilor de acest grad sunt în număr de 117; c) bisericilor cu *trei cliroși*, adică cele din orașe și ținuturi, au mai mulți preoți și statul complet de servitori bisericești; bisericilor de acest fel sunt 46.

Starea economică a bisericilor din Basarabia, precum și modul lor de construcție, sunt cât se poate de sărăcăcioase.

Rusia pravoslavnică, care prin excelență își însușește rolul de protectoare a bisericii de la Răsărit în afară de Imperiul, nu s'a ocupat nici odată serios de îmbunătățirea stării economice a bisericilor din Basarabia. Biserica, pentru guvernul rus, a fost și este o armă de rusificare a popoarelor subjgate, așa că, punând mâna pe Basarabia, prima grijă a Imperiului Rus a fost desnaționalizarea clerului și rusificarea poporului român prin ajutorul bisericii. Așa încet cu încetul se scosera din bibliotecile bisericești și școlare cărțile bisericești române, înlocuindu-se cu altele rusești; limba română, la început tolerată, fu în urmă interzisă în școle, iar sub ocârmuirea duhovnicască a Archiepiscopului Pavel, călugării septuagenari de prin mănăstiri fură obligați, ca nisce copii, să învețe limba rusescă.

După datele statistice mai recente, se constată că la 1870 eparchia Chișineului posedă 833 biserici, din care 404 de piatră și 429 de lemn; iar la 1890—91 eparchia număra 929 circumscripțiunii bisericești (prihodi).⁽¹⁾ Aceste circumscripțiuni aveau o populație pravoslavnică de 1.220.439 locuitori.

În scop de a rusifica Basarabia, guvernul rus a supus-o unui regim special în ceea ce privește învățămîntul public. În Basarabia învățămîntul e supus direct la două autorități: Ministeriului Instrucțiunii, și Departamentului de Culte al Sf. Sinod.

La 1870 eparchia Chișineului posedă în Basarabia sub propria sa ocârmuire 175 școle ce funcționează pe lângă diferite mănăstiri și biserici.⁽²⁾ Aceste școle au menirea specială de a învăța rusesc pe copiii enoriașilor români. În anul 1887,

(1) Кнппинев. Епарх. Вѣдомости, 1891, No. 22, p. 712.

(2) *Ibidem*, 1871, No. 6.

după stăruințele Archiepiscopului Sergiū, Sf. Sinod rusesc orînduî ca, din venitul moșilor închinat mănăstirilor, să se dea suma de 58.000 ruble pentru înmulțirea școlilor duhovnicescî. Mulțumită acestei dispozițiuni, dejă la 1888 se adăoseră încă 20 școle bisericescî și 10 mănăstirescî. (1) În anul școlar 1887—88 eparchia Chișineului posedă 80 de școle, din carî 2 model (obrasțiovi) pendinte de seminariū și una de fete; 63 școle bisericescî cu o singură clasă și 15 școle pentru învățat chirilica. (2) În anul școlar 1889—1890 eparchia posedă 151 școle bisericescî, în carî învățau 3.015 băeți și 529 fete, în total 3.544 copii. (3) În anul școlar 1890—1891 eparchia numără 87 școle bisericescî și 131 școle de învățat chirilica, în total 218 școle eparchiale, cu o populațiune de 6.673 băeți și 794 fete. (4)

Așa dar, se vede chiar din creșterea repede a numărului școlilor în ultimii ani, că guvernul rus grăbește rusificarea populațiunii basarabene prin mijlocul școlilor. În această privință merită a fi menționată părerea vestitului rusificator al Poloniei d-l P. N. Batiuşcoff, însărcinat de Impăratul Alexandru III să tipărească un studiū istoric privitor la Basarabia, studiū care a și apărut la 1892, tipărit de Ministeriul de Interne. (5)

«Chiar după anexarea Basarabiei la 1812, scrie d-l Batiuşcoff în cartea sa (6), cu tōtă ocărmuirea guvernamentală, s'aū menținut aci mai multe obiceiuri favorabile românisării țerii, și populațiunea rusă nu se folosește până acum de prerogativele unei națiuni dominatōre. Aceste obiceiuri trebuesc stîrpite, Basarabia odată devenită o simplă gubernie. Până la 1871, când pe scaunul episcopal veni P. S. Pavel, în unele mănăstiri și biserici serviciul divin se oficia în limba română. P. S. Pavel, imediat ce se suî pe scaunul eparchial al Chișineului, orînduî ca în acele mănăstiri

(1) Кишинев, Епарх. Вѣдом. 1887, No. 23 și 1890, No. 7.

(2) *Ibidem*, 1888, No. 23.

(3) „ 1890, No. 22.

(4) „ 1891, No. 22, p. 712—714.

(5) Бессарабія, историческое описаніе, съ Высочайшаго соизволенія издано при Минист. внутреннихъ дѣлъ, П. Н. Батюшковъ, St.-Petersburg, 1892.

(6) Бессарабія, Батюшковъ, 1892, p. 172—173. Biblioteca Academiei Române.

în cari până atunci se oficia în limba română să se officieze eventual în două limbi: cea slavă și cea moldovenescă; asemenea hotărî să se deschidă școle mănăstirești în cari să învețe limba rusă și călugării români din cei neîmbătrâniți încă.

«Cu toate aceste dispozițiuni, avem sciri personale că în multe mănăstiri serviciul divin urmăzează a se oficia în limba moldovenescă și că rusește nu se cântă decât: Gospodi pomilui (Dómnne miluesce).

«Drept scusă pentru acéști nesupunere, unií Moldoveni ne-au obiectat cum că poporul rural nu cunoște de loc limba rusă și prin urmare nu înțelege serviciul divin oficiat în acéști limbă. Noi afirmăm că nu numai în fundul depărtat al Basarabiei, unde populațiunea a rămas compact românescă, dar chiar la Chișineu am întâlnit țărani Moldoveni cari nu sciau un cuvînt rusec. Acest fapt nu se pôte explica printr'o tendință separatistă, ci numai și numai prin incapacitatea țeranului Moldoven de a învăța și de a se desvoltă, precum și prin caracterul seú neapropiabil. Orî-cum ar fi, acéști necunoscință a limbei slave nu trebuie considerată ca o pedică la introducerea limbei rusești în biserică. Dacă voim ca populațiunea rusă să nu se româniseze, dacă voim ca Basarabia să nu devie obiectul dorințelor și agitațiunilor româno-file, ci din contră să se unescă organicesce cu Rusia, atunci trebuie, prin mijlocul școlelor, să ne grăbim a face ca măcar jumătate din țăranií Moldoveni să devie Ruși.

«Spre acéști țință tocmai tinde sistemul de învățămînt public, adoptat acum de ocârmuire »

Aceste cuvinte ale unui biurocrat cu vađa, ca d-l Batiușcoff, dovedesc lămurit tendințele guvernului rusec față de poporul român din Basarabia. Cu tótă dorința ce are guvernul rus de a-l rusifica, cu tótă activitatea ce desfășură în ultimii ani, înmulțind școlele bisericesti, un fapt de o mare gravitate pare merit a-í zădărnici lucrarea și chiar a-l face să se oprască pe povîrnișul pe care a apucat. Mulțumită introducerii limbei rusești în biserică, s'a observat în Basarabia un indiferentism manifest pentru religieune. Biserica unde oficiază preotul rus rămâne deșartă și mulțimea sectanților

crește mereu. Românul din fire nu e aplicat spre schismă, cu toate aceste, în județul Sorooca se constată că și țărani Românii au început a profesă religiunea *ștundistă*, un fel de protestantism.

Pentru a combate răspândirea printre populațiunea rurală a sectei ștundiste, eparchia întrebuințează două mijlăce: acela al misionarilor, cari umblă prin sate și fac predică, și acela al distribuirii unor broșuri scrise în contra ștundei. Nici unul însă din aceste mijlăce n'aduce rezultatele dorite; misionarii, vorbind limba rusă, nu sunt înțeleși nici de Români, nici de Ruteni, elementul dominant în ștundă, iar cărțile: «*Convorbitorul pravoslavnic*» (правословный Собесѣдникъ) și «*Lectura de duminică*» (Воскресное учение) nu se pot citi de către populațiunea fără de carte

Diferite religii din Basarabia. — Cel puțin $\frac{7}{8}$ din locuitorii țării sunt de religiunea ortodoxă de Răsărit. Din această populațiune însă Românii posedă tradițiuni și credințe locale — restul populațiunii ortodoxe: Ruși, Ruteni, Bulgari, Sârbi, fiind elemente străine țării, cari n'au nici o legătură istorică cu Basarabia, n'au asemenea tradițiuni și credințe. După Ortodoxi, în întâiul rând vin Evreii, apoi Luteranii sau Protestanții și la urmă Rascolnicii, Catolicii și Armenii.

După statistica rusescă oficială, la 1858 (1) populațiunea Basarabiei se împărția din punctul de vedere al religiunii în următorul mod:

Ortodoxi	776.430	397.065	379.365	87%
Evrei .	78.751	41.525	37.226	9%
Protestanți	22.519	11.514	11.025	$2\frac{1}{2}\%$
Rascolnici	6.483	3.401	3.082	1%
Catolici	3.020	1.553	1.467	$\frac{1}{4}\%$
Armeni	2.606	1.334	1.274	$\frac{1}{4}\%$
Total .	889.829	456.392	433.437	

Ceea ce arată că, la 1858, la o sută de locuitori Ortodoxi, în Basarabia erau 15 locuitori de alte religii. Din procentul total al Ortodoxilor, 69 % eră Români, restul se împărția în Ruși, Ruteni, Bulgari și Sârbi.

(1) Запѣкъ «Мат.» Вес. обл., p. 384.

După o altă lucrare statistică rusescă, la 1861—1862 totalul populației Basarabiei era de 1.003.035 locuitori de ambe sexe, din cari 615.926 Români, 183.793 Ruși și Ruteni, 95.923 Evrei, 56.116 Bulgari, 30.020 Germani, 12.995 Țigani, 3.914 Poloni, 2.298 Armeni și 1.956 Francesi. După religie, această populație se împărțea în modul următor : (1)

Ortodoxi.	862.124
Evrei	87.837
Protestanți .	26.706
Rascolnici.	7.196
Catolici .	4.964
Armeni gregoriani	2.282
Mahometani	32
Total	1.003.035

Pentru anii 1890 —1891 avem următoarele date : Totalul populației fiind 1.641.559 locuitori de ambe sexe, acest număr se împarte în statistica oficială în două grupuri : grupul ortodox de 1.220.439 locuitori și grupul neortodox de 421.120 locuitori, între cari intră și rascolnicii. (2)

Grupul ortodox în 1891 — 1892, după număr : Români 1.009.000 și Ruși, Ruteni, Bulgari și Sârbii 211.439.

Sectanți. — După datele statistice oficiale rusești, totalul sectanților (rascolnicilor), cari locuiesc actualmente în Basarabia, e de 7.196. Acest număr e departe de a fi adevărat și populația rascolnicilor din Basarabia covârșesc de sigur cel puțin de două ori acest număr. Sectele principale cari compun populația aceasta sunt următoarele :

Popovți, sectă care tăgăduiesc chirotonisirea bisericei ortodoxe oficiale, considerând-o falsificată de la Petru-cel-Mare; ei au preoți și Episcopi lor admit cele șapte taine bisericești, tăgăduiesc însă rezoluțiunile soborului al VI-lea, precum declară de falsificate toate cărțile bisericești corectate sub Mitropolitul Nikon.

Bez popovți admit numai două taine : botezul și spovedania, pe cari nu le primesc din mâna arhierilor și preoților

(1) Кижнев. Епарх. Вѣдомости. 1801, No. 22, p. 172—715.

(2) Земское бюро Бес. статистики.

chirotonisiți, ci de la enoriași aleși de sectanți. Ei n'aū cler de loc.

Duhoborți saū creștinii de suflet, cum își dic ei, cred în Dumnezeu-cuvîntul, care există în sufletul fie-cărui om: revelațiunea externă, tainele bisericesci, ritualul bisericesc, dogmele și rugăciunile le tăgăduesc, considerându-le pe toate ca fetișism.

Molocani și-au luat acest nume din cuvîntul rusesc *moloco* (lapte), pe care-l întrebuințază în zile de post. Acești sectanți tăgăduesc rezoluțiunile sobórelor și nu admit decăt Biblia. Tainele bisericesci le admit numai spiritual. Serviciul divin, ritul, semnul crucii, îngenuchiarea, rugăciunea și chiar biserica ca edificiu pentru rugăciuni nu sunt primite de ei. Ei nu cred în sfinți, icóne, sfinte móște, declarându-le idolii. Molocanii s'aū stabilit în Basarabia pe la 1811.

Ștundiști sunt o sectă care întru cât-va se apropie de *protestantism* cu tendințe fórte pronunțate către un socialism utopic. Ei tăgăduiesc ierarchia bisericescă și nu admit din cărțile bisericesci decăt Noul și Vechiul Testament, pe carii le cetesc în adunările lor intime. Ștunda în Basarabia s'a răspândit de către argații coloniștilor Germani, de la cari aū și împrumutat ei multe obiceiuri germane. Cel dintâi ștundiști în Basarabia aū fost nisce Ruteni, apoi secta a reușit să-și facă proseliți și printre Români. Ștundiștii interdic proseliților lor de a prestă jurămînt în numele lui Dumnezeu, de a intra în armată, ca și menoniții. Isus Christos, propagă ștundiștii, a suferit pentru întréga omenire, decí iubirea sa pentru diferitele némuri a fost de o potrivă, de aceea și bucuriile lumesci trebuie să fie de o potrivă ale tuturor. «Cu sudórea feței să mănânci pâinea ta», decí numai cel care muncesce ogorul său are drept să fie stăpân pe el. Pămîntul, petrele, apa, animalele, sunt operele lui Dumnezeu și prin urmare ómenii pe nedrept fac din aceste bunuri proprietatea exclusivă a unora. Secta ștundiștilor interdic credincioșilor săi întrebuințarea beúturilor spirtóse; ei duc o viéță sobră, sunt în general gospodari buni, plătesc impozitele, și birurile fórte regulat și se ajută reciproc în cas de nevoie.

Priguni (*vedenți*) e o sectă quakeriană, care s'a răspândit în Basarabia pe la 1836, de un óre-care Lukian Petroff, ve-

nit din Moldova. Acest Rus, trecând Prutul, a declarat că el este Christos scoborît din cer și a ales pe doi Ruși, din cari pe unul l'a numit Sf. Ilie și pe cel-lalt Enoch. Pe urmă întocmi o sectă rustică, care crede în pogorîrea Sfîntului Duh în sufletul celor adunați pentru a-l primi. Serviciul divin, oficiat de proorocii sectei, constă în cântece religioase și dansuri; de aci și numele sectei: priguni (săltători).

Chlîstî sau ómenii lui Dumneđeũ sunt panteiști creștini. Dumneđeũ, pentru a se individualisa, dăc proseliții acestei secte, se incorporează din când în când în Fiul său Sfîntul Duh și se scobóră pe pămînt pentru a mîntui lumea cădută în păcate. Asemenea incorporări s'aũ făcut de multe ori. Evanghelia ne păstrează una din aceste incorporări. În zilele noastre Christos se incorporează într'un om, pe care-l face să devie martir. Chlîstî sunt contra căsnicieii și propagă proseliților lor «a nu se căsători, iar acei ce se căsătoresc să trăiască cu femeia sa ca și cum ar fi soră; cei necăsătoriți rămâneți becheri, cei căsătoriți desfaceți căsătoria». Adunați pentru rugăciune, Chlîstî se învîrtesc până ce amețesc; atunci, într'un fel de extas, încep a prooroci.

Scapeți (castrați) sunt o ramură a sectei Chlîstî, cari s'aũ despărțit de tulpină pentru că nu admit reîntruparea perpetuă lui Dumneđeũ. Ei dăc că Mîntuitorul numai de două ori a făgăduit să vie pe pămînt, odată sub înfățișarea unui modest și umilit osîndit, care a și fost răstignit de Evrei, și a doua óră încunjurat de aureola gloriei; ultima dată s'a întrupat Christos în persóna unui Muscal, anume Selivanoff, care a întocmit pe pămînt religiunea scapeților.— Selivanoff, dăc ei, eră născut fără păcat, avînd de mamă pe Impărătesa Elisabeta, fiica Impăratului Petru-cel-Mare. El s'a urcat apoi pe tron sub numele de Petru III, dar a fost detronat de dușmanii săi și acum trăesce ascuns. Va veni însă ziua când Selivanoff va apăre din nou și, chemând la sine pe toți scapeții, va mîntui lumea. Proseliții acestei secte se castrăză în două moduri: întăiul mod, care constă în stîrpirea testiculelor, se numesce «pecetea mică a Sfîntului Duh»; al doilea mod, care constă în stîrpirea testiculelor și a penisului, se numesce «pecetea mare».

Strannichi sau *beguni* sunt o sectă fórte mistică, care crede că, pentru mîntuire, omul e dator pe pămînt a se le-

pădă de toate cele lumesci și a deveni un călător pribeg. Ei consideră de mare păcat a se înscrie în rolurile de percepțiune, a plăti bir, a avea pașaport etc. Părăsind comuna natală, begunul își ia un nume fals, sub care-și ascunde individualitatea legală, trăind în păduri, pe la prisăci stâne, sau chiar prin sate, la alți țărani cu cari simpatizează. Begunul odată prins ca vagabond declară autorităților că nu știe unde s'a născut și cari sunt părinții săi, că nu recunoște autoritatea ca legală, ci ca uneltă a lui Antichrist. Begunii negă căsătoria și cer de la proseliții lor abstenența.

Toate aceste secte nu îmbrățișează în Basarabia decât populațiunea rusă, Românii numai pe ici pe colea au îmbrățișat protestantismul ștundist; cauza nereușitei acestor secte printre Români e invederat tenacitatea, cu care Românul de secole ține la limba și religiunea părinților săi, rugându-se lui Dumnezeu în limba sa, iar nu în cea rusescă.

Ștundismul printre Românii din Basarabia s'a răspândit prin Societatea evanghelică Britanică, care a introdus în Basarabia un număr ore-care de evangheliile românesce. La Soroca aceste evangheliile se păstrează ascunse cu mare pază de către proseliții ștundiști, cari dic că aceste evangheliile sunt singurele adevărate, cele-lalte fiind tipărite greșit.

Catolicii în Basarabia posedă patru biserici și anume la Chișineu, Hotin, Bălți și Bender.

Fie-care din aceste biserici are câte un preot. Pozițiunea socială a acestor preoți e foarte dificilă, din cauza intoleranței religioase, care este trăsura caracteristică a guvernului rusesc.

Protestanții au în Basarabia șase biserici, din cari una la Chișineu și 5 prin satele germane; afară de acestea mai există și 18 capele sau case de rugăciune.

Preoții protestanți, în număr de 17, sunt retribuiți de comunitățile enoriașilor și cei din coloniile germane primesc lefă anuală de 400 ruble, având fie-care casă (presbiteriu) cu grădină și ceva pământ de arătură.

Armenii-Gregoriani au în Basarabia un arhiereu al lor, dar bisericile sunt ierarchicesce pendinte de eparchia de Theodosia, din Crimeea.

Numărul clerului armén din Basarabia în momentul de față se urcă la 83 persoane. Bisericile armene sunt 4 la număr, și anume: la Chișineu, Akkerman, Hotin și Orheiū.

Evreii din Basarabia sunt toți de religiunea mosaică orientală și evreimea spaniolă n'are acolo nici o biserică.

După ultimele date statistice, foarte necomplete, din cauza încăpăținării Evreilor de a nu răspunde adevărul la întrebările funcționarilor însărcinați cu recensemîntul, în Basarabia există 531 rabinți titrați, cari sunt distribuiți pe la 17 sinagoge și 103 capele sau case de rugăciuni.

După ultimul recensemînt din anii 1891—1892, Evreii locuiesc:

	Bărbați	Femei
In județul Hotin	10.005	10.302
Soroca	7.238	6.586
Orhei	3.772	4.316
Chișineu	11.272	8.057
Bălți	4.986	4.328
Bender	2.896	2.244
Akkerman	2.911	2.258
Ismail . .	1.600	905
Total	43.126	38.126

Cifra totală decî a populațiunii Evreilor din Basarabia, după datele culese cu ajutorul rabinilor, este de 81.252 locuitori.

Firește că această cifră nu corespunde de loc adevăratei stări de lucruri și, după părerea omienilor competenți, adevăratul număr al Evreilor din Basarabia întrece cel puțin 200.000 de suflete.

Clerul ortodox. — Clerul mirén al bisericeii ortodoxe de Răsărit, împreună cu familiile membrilor săi, cu călugări și călugărițele, după statistica eparchială a consistoriului din Chișineu, se urcă la cifra de 8.112 inși. In acest număr intră:

Preoți	1.590
Paracliseri	2.388
Copii de sex masculin	4.131
Călugări	405
Călugărițe	213

Toți aceștia, după legile rusești, compun o clasă de omeni, numită *clasa duhovnicăscă*, care posedă drepturile salo

speciale în ceea ce privesce impozitele și serviciul militar. Clerul ortodox în Basarabia nu este retribuit de stat și trăesce din ofrandele credincioșilor; numai clerul pendinte de 18 biserici din eparchia Chișineului primesce lăfă din un fond special, numit «Fondul de ajutoare». Acest fond retribuesce 12 biserici cu un ajutor anual de 25 ruble 70 kop. de fie-care biserică, și 6 biserici cu un ajutor anual de câte 114 ruble 20 kop. Sumă mai mult decât modică! (1) În general însă, preoțimea în Basarabia trăesce din ofrandele enoriașilor și-și agonisesc viața prin munca agricolă.

După obiceiul consacrat și admis de legea specială rusească pentru Basarabia, fie-care biserică posedă 33 fălci de pământ sau din partea proprietarului de moșie sau din partea comunei.

Acest pământ îl lucrăză prin clacă țeranii enoriași. Până în anii din urmă, preoții din Basarabia se recrutău din sinul clasei duhovnicesci indigene și, ca Români de sânge, aveau legături strânse cu poporațiunea.

Acești preoți de mir, deși lipsiți de cultură, se bucurau de iubirea enoriașilor, cari adese-oră alergau la ei pentru sfat la vre-o nevoie sau nenorocire. Portul obicnuit al unui astfel de preot se deosebiă puțin de portul țeranului, viața sa se petrecea între munca câmpului și leturghie.

Guvernul rus începù de la 1859 să se îngrijescă de starea bisericeii din Basarabia; privind biserica ortodoxă de Răsărit ca o armă puternică de rusificare, guvernul rus, înainte de toate, a hotărît să-și formeze din clerul mirén o armată de agenți panrusești, răspândiți prin sate. Pentru acest scop în primul rînd eră să serve drept pepinieră seminariul din Chișineu, precum și școla duhovnicescă primară din același oraș.

Seminariul din Chișineu se află stabilit chiar în palatul Mitropoliei. În acest seminariu nu se primesc decât copiii clericilor. Iată mișcarea elevilor din acest seminariu pentru zece ani din trecut:

(1) Епар. Вѣд. Кум., 1891, No. 7.

	Profesori	Elevi	Absol- venți.	Trecuți la Acad. din Kiew.
1850	13	121	47	— 1
1851	13	128		
1852	13	127	28	— 1
1853	14	175		
1854	13	169	39	— 1
1855	13	184		
1856	13	177	41	— 1
1857	12	170		
1858	12	158	38	— 1
1859	12	187		

Următoarea tabelă arată mișcarea elevilor din seminariu pentru zece ani din urmă:

1885	14	175	53	— 2
1886	15	182		
1887	15	190	67	— 1
1888	15	201		
1889	16	183	85	— 3
1890	16	197		
1891	16	175	93	— 1
1892	16	193		
1893	15	192	63	— 1
1894	15	172		
1895	15	187	63	— 1

Învățămîntul în seminariul din Chișineu se predă în limba rusă, iar în limba română este oprit a se predă. Cursul întreg se desparte în trei categorii :

Inferior	Litere.
Secundar	Filosofie
Superior	Teologie

Fie-care categorie îmbrățișează studii de doi ani. Elevii din seminariu se despart în interni, în număr de 60, și externi. Pentru întreținerea internilor statul cheltuește derisoria sumă de 48 ruble 60 kop. pe an pentru fie-care băiat. Din

acastă cauză hrana și întreținerea seminariștilor este foarte miserabilă. Personalul corpului didactic se recrutează din absolvenții Academiei duhovnicesci și printre profesorii seminariului din Chișineu sunt oameni cu erudițiune teologică solidă.

Școala duhovnicască din Chișineu este condusă de rectorul seminariului.

Acastă școală are trei divisiuni: *inferiără*, *secundară* și *superiără*. Afară de aceste trei divisiuni, mai există și două sub-divisiuni: cea *preparatoră* și *paraclisieră*.

Învățămîntul în fie-care divisiune durează doi ani. În anul 1895—96 în școala duhovnicască erau 160 elevi interni și 149 semi-interni. Pentru întreținerea unui intern guvernul rus cheltuește anual 28 ruble 56 kopeici; pentru un semi-intern 14 ruble 28 kopeici.

În budgetul instrucțiunii publice seminariul din Chișineu costă statului anual suma de 14.965 ruble 85 kop.; în această sumă intră și întreținerea școlei duhovnicesci. Salariul profesorilor de la seminariu și de la școala duhovnicască în budgetul pentru anul 1895—96 este arătat de 7.325 ruble 35 kop., ceea ce vine în termin mediu 350—400 ruble salariu anual fie-căru profesor de teologie.

Cu aceste 400 ruble de salariu pe an un absolvent al Academiei duhovnicesci este silit să-și susție familia și să trăiască ca un om cult, lucru aprópe imposibil, dacă n'ar exista pentru acești profesori lecțiunile particulare.

II.

ÎNVĂȚĂMÎNTUL PUBLIC.

Când, după inițiativa P. S. Mitropolitului Gavril s'a înființat la 1813 seminariul din Chișineu, atunci, într'un mod provizoriu, s'a admis ca în acest seminariu să se primască elevi nu numai copiii clericilor, ci și copiii laicilor. Cu totă permisiunea dată, în anii dintâi seminariul din Chișineu cu mare greutate a adunat în zidirile sale vre-o sută copii. «Și acei copii, se scrie într'un manuscript de pe acele timpuri, au fost luați cu sila de la Moldoveni.»

Seminariul deschis de Mitropolitul Gavril avea pe atunci și propria sa tipografie, în care se tipăriau câte-va cărți școlare și religioase atât în limba rusă, cât și în limba română, precum și predarea unor obiecte în acea limbă a fost permisă de guvernul rusesc numai și numai mulțumită insistenței Mitropolitului Gavril, care, pe cât era în puterea sa, își apăra națiunea cotropită de străini. Această sollicitudine pentru limba română, istoricul oficios rus al Basarabiei d-l Batiuşcoff nu o iartă Mitropolitului Gavril și-l dojenesce în fantastica sa scriere despre Basarabia.

După grija ce avea guvernul rus chiar de la 1812 de a-și forma prin educațiune un cler special menit a rusifica Basarabia, o altă grijă a lui și tot așa de mare a fost rusificarea boerimii pămîntene din această țară. La început guvernul rus a deschis la Chișineu o școală primară cu 1 clasă, inaugurată la 1822; o altă școală primară s'a deschis la Bălți în 1824; apoi la 1827 una la Hotin și alta la Bender; la 1822 câte o școală primară cu 3 clase la Hotin, Bălți, Bender și Akkerman și una cu 3 clase la Chișineu. La 1831, mulțumită inițiativei particulare, s'a deschis la Chișineu o bibliotecă publică. În același an societatea armenescă a fondat cu propria sa specie o școală armenescă la Akkerman. La 1833, în ziua de 12 Septembrie, s'a deschis primul liceu cu 7 clase la Chișineu. În programul acestui liceu se prevedea și studiul limbei române, care obiect a și fost predat de către d-l Donici, un profesor erudit și iubit de elevii săi. Studiul limbei române a fost însă în curînd declarat de facultativ, iar la 1873 acest obiect s'a desființat definitiv. La 1835, pendinte de acest liceu s'a deschis și un internat pentru copii boerimii locale, sub numele de *pensionul nobilimii*; tot în același an s'a mai înființat și o școală pentru copiii funcționarilor inferiori. S'a mai deschis încă în acel an un asil pentru copii orfanî, fondat de mareșalul nobilimii d-l Gheorghe Balș.

La 1839 s'a deschis o școală primară la Akkerman, iar la Chișineu o școală a comunității evreiescî. Apoi la 1843 guvernul înființă școle lancastriene rusecî la Orhei, Soroca și Cahul, și Generalul Feodoroff, guvernatorul Basarabiei de pe atunci, dădu autorisațiune directoarelor Rizeau să deschidă la Chișineu un pensionat de fete, subvenționat de stat până la 1870.

Pentru populațiunea de jos și mai cu sémă pentru țărănime în acești ani guvernul rusesc n'a făcut nimic în ceea ce privește învățămîntul, mărginindu-și activitatea numai și numai în cercul școlilor duhovnicesci, despre cari s'a vorbit mai sus. Pe la 1836, uniți preoți sătesci, zeloși de a se recomanda autorităților rusesci, deschiseră câte-va școle bisericesci: așa se deschise o școală rusescă în satul Bacioi din județul Chișineu, la 1842 alte 8 școle rurale s'au înființat de preoți în satele Rezenî, Merenî, Volcinețu și Nisporenî din jud. Chișineului, în satul Folesci din jud. Iași, la Mașcauți, Hârtopul-Mare și Peresecina din jud. Orheiū ; iar la 1843 o școală rurală la Milești, în satul Mamaliga din jud. Hotin, la 1844 o școală pe lângă catedrala din Chișineu și la 1847 alta în satul Vărzăresci din jud. Chișineu.

Bulgarii și Germanii, în coloniile lor, îndată ce se așezau în Basarabia, aveau laudabila grijă de a deschide câte o școală națională. După datele statistice școlare din acești ani, reese că în Basarabia au urmat pe la 1847 la școlile statului și la cele particulare peste 3.102 copii; din aceeași soriginte aflăm că la 1857 populațiunea școlară era deja de 11.037 copii.

La 1858—59 starea învățămîntului public în Basarabia după dările de sémă oficiale ni se înfățișează în următorul mod:

Școlile publice în anii 1858—59.

	No. școlilor	Profesori		Elev	
		Bărbați	Femei	Bărbați	Fete
I. Licee clasice cu internat . . .	2	31	—	342	—
II. Școle primare urbane de 3 clase .	7	54	—	573	—
III. Școle primare de 2 clase :					
a) lancastriene	9	13	—	421	—
b) rurale	2	4	—	58	—
IV. Școle evreiesci de stat de gradul I	4	14	—	129	—
' II	1	5	—	43	—
Școle particulare	7	3	10	66	184

Acastă tabelă ne arată în totă goliciunea sa starea foarte rea a învățămîntului public în anii 1858—59.

Trecînd la starea învățămîntului public din zilele noastre, găsim că în anul școlar 1889 Basarabia posedă următorul număr de școle:

Școalele publice în anul 1889.

Școale secundare	13
» rurale	398
urbane și a'le	258

În aceste școale au urmat studiile 29.855 băieți și 9.320 fete. Budgetul Instrucțiunii publice pe anul 1889 a fost pentru orașe de 109.284 ruble, pentru sate de 286.568 ruble. Din această sumă, statul cheltuește 72.446 ruble, comunele urbane 60.643 ruble, comunele rurale 227.459 ruble și Zemstvo 6.041.

Așa dar rusificarea Basarabiei prin ajutorul școalelor se face propriu zis cu cheltuiala poporului Român.

Școalele secundare din Basarabia, în număr de 13, sunt următoarele: la Chișineu 2 licee clasice de băieți, 1 gimnasiu real, 1 gimnasiu cu șese clase pentru fete; la Bolgrad: 1 liceu de băieți (1) și 1 gimnasiu de fete; la Akkerman: 1 pro-gimnasiu de fete și 1 pro-gimnasiu de băieți; la Ismail: 1 pro-gimnasiu de băieți și 1 de fete; la Bender: 1 pro-gimnasiu (2) de fete și 1 seminarium normal la Bairamcea.

În anii 1889—90 populațiunea școlară, după dările de seamă oficiale, a fost de 38.301 copii, cari urmau studiile la 596 școale, din cari 101 chederi evreiești.

O mai mare înmulțire a școalelor într'un viitor apropiat e absolut imposibilă, din cauza lipsei mijloacelor; așa dar, luând de normă cifra școalelor din anul 1889—90, vom dice că în Basarabia există în momentul de față câte o școală pentru 3 $\frac{1}{2}$ comune. (3) Numărul copiilor ce au urmat la școală, comparativ cu populațiunea țării, care la 1891 era de 1.548.470 locuitori, este deci următorul:

(1) Acest liceu, bulgăresc sub dominațiunea română, a fost transformat în 1879 în liceu rusesc și predarea obiectelor se face ați acolo în rusece.

(2) Basarabia, Calendar 1891.

(3) Basarabia are 1418 comune urbane și rurale.

În județul Chișineului 1 elev la 47 locuitori.

Bender	45
Orhei	63
Bălți	102
Soroca	100
Hotin	78
Ismail	25
Akkerman	12

Aceste cifre ne arată că în județele unde populația este aproape numai românească, precum județele de la nordul Basarabiei: Hotin, Soroca, Bălți, procentul copiilor ce urmează la școlile statului e foarte mic, în timp ce în județele cu o populație parte rusă, parte germană (Akkerman), procentul copiilor care frecventează școlile publice este mai mare.

În ceea ce privește județul Akkerman apoi, acolo copiii coloniștilor Germani mai cu seamă merg cu plăcere la școlile publice, de ore-ce, după o dispoziție specială, în acele școli se predă și limba germană. Firesce că, dacă guvernul rus ar fi tot atât de bine-voitor pentru limba noastră, populația română a Basarabiei n'ar fi dușmană atât de mult a școlilor publice rusești.

Comparativ cu populația Basarabiei, vine câte un elev de școală la 40 locuitori, dacă vom lua de basă numărul elevilor din anul școlar 1891.

Cheltuiala anuală pentru un elev în orașe, după spusele statistice oficiale, este de 26 ruble 73 kopeici; iar pentru un elev de sat, de 9 ruble 39 kop. În general, costul anual al învățămîntului unui elev în școlile publice din Basarabia e de 11 ruble 71 kop.

Numărul copiilor, care frecventează școlile statului, comparativ cu numărul total al copiilor în vîrstă de a merge la școală, după datele statistice oficiale dovedește că nici jumătate din acești copii nu urmează la școlile statului.

În anul școlar 1890—91 școlile publice au fost în număr de 398, iar școli pendinte de eparchie și particulare 108, deci în total 501 școli, în care au urmat 30.610 băieți și 7766 fete. (1)

(1) Бессарабія, Батюшковъ, р. 176.

Ambele licee clasice din Chişineu, precum şi cel din Bolgrad, au fie-care câte şapte clase liceale. Programul acestor licee este cu desăvîrşire analog programului liceelor noastre. Fie-care liceu posedă un personal didactic compus din 23 profesori şi 8 pedagogi.

Din dările de sémă ale acestor licee vedem că, în cursul ultimului deceniu (1885—1895), în două licee din Chişineu au intrat 1.827 elevi, cari, după clasele sociale din cari fac parte, se împart ast-fel:

Copii de nobili şi de funcţionari	982
comercianţi .	405
alte clase .	40
orăşeni (mesciane)	400

Din acest număr, 10% sunt copii de Evrei, cari, după o lege specială rusescă, nu pot fi primiţi în liceu decât 10% din totalul populaţiunii şcolei. O altă lege specială privitoare la admiterea elevilor în licee cere elevului, pentru a fi admis, un certificat prin care se dovedesce că părinţii săi posedă mijloce suficiente pentru a-l lăsa să urmeze şcolele secundare, asemenea şi un certificat de bună purtare politică a părinţilor.

În cei zece ani din urmă au eşit din şcolele statului:

Elevi cari au isprăvit studiile .	307
n'au » »	806
au părăsit şcola .	704

Elevii cari au isprăvit vre-una din şcolele secundare în acest timp sunt:

Copii de nobili şi funcţionari	204
» comercianţi .	20
» orăşeni	60
din alte clase.	23

Liceanii, aprópe toţi, după examenul de maturitate îşi urmază studiile în şcolele superioare din Rusia, însă cea mai mare parte dintr'înşii se înscriu la diferitele facultăţi ale Universităţii din Odesa.

Învățămîntul secundar nu e gratuit în Basarabia, ci fiecare elev plătește statului anual 25 ruble. Taxele de înscriere la Universitate sunt de 100 ruble anual.

Școalele secundare sunt în Basarabia o armă puternică, cu ajutorul căreia guvernul rusifică într'un mod constant pătura cultă a populațiunii indigene: Români, Bulgari, Sârbi, chiar Evrei; singurul element recalcitrant în această privință sunt copiii Poloni, cari, mulțumită educațiunii patriotice casnice, trecînd prin școalele rusești, își păstrează intactă iubirea pentru nenorocita lor patrie; de aceea chiar elevii liceali Poloni din Basarabia sunt mai toți rău notați de direcțiunea școlară și procentul lor e foarte mic.

Trei feluri de școle inferioare există în Basarabia: școle de județ (uiesdnie) cu trei clase. Programul acestor școle e analog programului școalelor urbane cu patru clase de la noi. În aceste școle învață copiii orășenilor, ai funcționarilor inferiori de stat și un mic număr de copii de nobili.

În școalele numite *prihodskie* sunt două clase, iar în cele populare (norodni) o singură clasă.

În aceste școle se caută a se desvoltă simțul religios și patriotic la copii. În vederea acestui scop sunt așezate toate regulamentele școlare. Studiul religiunii e foarte desvoltat, cântul bisericesc e obligatoriu. În zilele de sîrbători și Dumineca atîta școlari cît și profesorii sunt obligați a asista la serviciul divin, corul școlar e dator a cînta la biserică, iar elevii a ceti Sf. Scriptură în cărți bisericesci scrise cu chirilice vechi. Spovedania și împărtășania anuală sunt obligatorii pentru elevi și profesori. După isprăvirea lecțiunilor fiecăreile, elevii cîntă imnul național rusec: «Boje Ţarea hrani». Afară de partea religioasă a învățămîntului primar, profesorii mai predau istoria Imperiului Rus, alegînd în special acele legende în cari se povestesc despre nemărginita credință a poporului rus către Ţar.

Pentru a desvoltă și întări în inimile copiilor această credință, Ministeriul Instrucțiunii distribue elevilor cărți de citire, anume scrise în acest scop, pe cari elevii sunt dator să le cetască acasă. Afară de acestea, în programul școlar al Basarabiei s'a introdus în anul 1876 și gimnastica militară, care e obligatorie.

Cu totă strășnicia regulamentului școalelor primare, fie cele

juđetene, fie cele poporale, scopul lor rusificator nu e ajuns de guvern, cãci influența acestor școle primare rusești asupra populațiunii neruse, Români și alte naționalități, e foarte mică. Acest lucru își găsește explicațiunea, nu în faptul că activitatea pedagogică ar fi slabă, ci în acela că copiii în vîrstă fragedă sunt direct supuși mediului de familie în care trăesc, așa că școla, unde toate se învață într'o limbă străină lor, rămâne cu desăvîrșire străină de dinșii. Copilul, vorbind acasă limba părintescă: Română, Bulgară, Ruténă, Evreiască etc., limba rusă oficială rămâne pentru el o limbă de școlă, în care sunt scrise cărțile sale didactice, nu tocmai plăcute lui.

În timpul din urmă, anume la 1892, Ministeriul Rus al Instrucțiunii se preocupă cu mare insistență a lărgi instrucțiunea publică în Basarabia. În acest scop s'a alcătuit deji un vast proiect privitor la deschiderea unui număr de școle nouă în Basarabia, pentru care statul va ridică edificii și pe cari le va înzestră cu material didactic și mijlăce de întreținere.

«Proiectul acesta, scrie d-l Batiușcoff în cartea sa «Descrierea Basarabiei» (1), este ast-fel alcătuit în cât se pôte speră că generațiunea tînă moldovenescă din Basarabia se va educă în spiritul pur rusesc și organicesce se va contopî cu patria noastră comună, Rusia.»

Afară de școlele duhovnicesci, bisericesci și publice, despre cari am vorbit mai sus, mai există în Basarabia și alte școle particulare. Despre aceste școle, supuse direct supravegherii Ministeriului Instrucțiunii, putem spune că ele jăcă un rol cu totul secundar în instrucțiunea publică a Basarabiei. Diplomele acestor școle n'au absolut nici un drept recunoscut de stat, așa că, pentru intrarea în școlele statului său pentru obținerea diplomei de bacalaureat, certificatul școlilor particulare este considerat ca nul. Elevii acestor școle, avînd dreptul a se presentă la examen la școlele statului, n'au nevoie, după lege, de a aduce vre-un certificat prin care să se constate că au urmat într'un mod treptat studiile lor.

Școlele particulare din Basarabia sunt :

Școla de orfani din Chișineu, deschisă la 1858 prin ofrande particulare. Acî învață copiii orfani de la 9—12 ani.

Asilul de copii Gheorghe Balș înființat la 1845 la Chi-

(1) Batiușcoff, *Basarabia*, 1892, p. 116.

șineu de mareșalul nobilimii din Basarabia Gheorghe Balș. Directoară a asilului, prin decret împăărătesc, a fost numită Caterina Rosetti Rosnovanu (născută Principesă Ghica). După mórtea lui Balș, averea sa fiind mult sdruncinată de datorii, moștenitorii n'avură de unde să plătescă darul făcut asilului de răposatul lor părinte ; de aceea șcôla a fost închisă, și numai la 1858 redeschisă, mulțumită stăruinței vice-guvernatorului Basarabiei Ciricovici. De la înființarea *Asilului Gheorghe Balș* și până acum (1845-1890) s'aû succedat 618 copii, din cari 500 băieți și 118 fete.

Afară de aceste două șcôle, mai există în Basarabia 23 șcôle particulare, din cari la Chișineu 7, la Atachi 1, la Hotin 1, la Akkerman 2, la Ismail 2, la Reni 1, la Bălți 2, la Bender 3, la Soroca 2, la Dubasari 2.

Șcôle evreesci în Basarabia sunt de două feluri: Unele în număr de 5, duse *șcôle de stat*, sunt întreținute din inopositul ce se percepe din vîndarea lumînărilor pe la sinagoge. Asemenea șcôle sunt la Chișineu 2, la Hotin, Bălți și Briceni câte una. Al doilea tip de șcôlă evreiască sunt *Chedari* sau *Chedarimi*, întreținute de particulari. Acestea sunt în număr de 122, din cari 96 de băieți și 26 de fete. Numărul acestor șcôle e foarte problematic, de ôre-ce deschiderea lor nu e supusă nici unui regulament. Există o mulțime de *chedari* necunoscute de stat, cari prin urmare n'aû intrat în numărul stabilit de statistica oficială a instrucțiunii publice. În aceste șcôle nu se învață decât Biblia și Talmudul în vechia limbă evreiască.

Afară de acestea mai există în Basarabia peste 27 șcôle germane întreținute de comunele germane, 13 șcôle lipovenesci întreținute de comunitățile lipovenesci și 18 șcôle bulgăresci particulare. În toate aceste șcôle limba rusă e obligatorie. Guvernul rusesc privesce însă cu ochii răi șcôlele particulare bulgăresci, așa că s'a interzis deschiderea de nouă șcôle de acest fel, ba chiar și din cele vechi s'aû închis. Același lucru s'a întîmplat cu gimnasiul bulgăresc din Bolgrad, care s'a pomenit de-odată transformat din șcôlă secundară bulgărescă în gimnasiu rusesc.

Printre instituțiunile de cultură, afară de șcôlă și biserică, guvernul rusesc a creat în centrul țării o mare bibliotecă menită a deveni izvorul la care să se adape pătura lumi-

nată a națiunii subjugate. În ajutorul școlii vine deci o instituțiune specială pentru a propaga în cercurile culte indigene știința, artele și literatura în limba rusă.

Mulțumită solicitudinii unui șir de guvernatori, orașul Chișineu posedă azi o bibliotecă publică însemnată. Acestă bibliotecă, creată la 1832, nu corespunde până la 1860 menirii sale ; în acest an însă guvernatorul Basarabiei Fonton-de-Werrayon, punând în capul bibliotecii pe un German inteligent, d-l Beller, a reușit să dea acestei instituțiuni o menire culturală rusescă de mare importanță. În momentul de față această bibliotecă posedă 14.396 volume și primește 65 ziare rusești.

Din aceste volume, 764 sunt în limbi străine Imperiului Rus : francesă, spaniolă, latină, grăcă etc. *În limba română însă nu se găsește absolut nici o carte.*

Acestă bibliotecă e foarte mult vizitată de tinerimea studioasă, care nu poate citi o carte românească decât la biblioteca seminarului, ce posedă în special cărți de teologie și unde nu poți fi admis decât ca seminarist.

Biblioteca seminarului a fost creată de P. S. Exarchul Gavril Badoni și apoi reorganizată de P. S. Archiepiscopul Dimitrie Sulima.

În bibliotecile ce posedă diferitele licee nu se găsește nici un crâmpeiș de carte românească.

În patru librării particulare ce există la Chișineu, cărți românești de vânzare nu sunt. Pentru a avea o carte românească trebuie căpătată prealabil de la comitetul de cenzură din Odesa o autorizațiune, care se dobândește foarte greu, numai mulțumită pozițiunii biurocratice a persoanei solicitante, sau unei favorii speciale. În Basarabia e riguros oprită intrarea vre-unui diar român, de oricare coloră politică, și puținele ziare ce trec Prutul venind din România sunt adresate pe numele unor persoane ale căror principii rusofile sunt perfect cunoscute ocârmuirii ruse. În anul 1895 un judecător de instrucțiune, d-l Varzar, primi autorizațiune de a face o comandă de cărți românești la Iași, autorizațiune care produse așa impresiune adâncă la noi în România, încât Președintele Ligei Culturale, d-l V. A. Urechia, a adus-o la cunoștința publică într'un discurs de ocaziune. În momentul de față, mulțumită solicitudinii unor omeni erudiți din Ba-

sarabia, sollicitudine sprijinită de Archiepiscopul din Chişineu, se nădăjduiesce că guvernul rusesc va permite pôte introducerea în Basarabia a cărţilor bisericeşti şi mai cu sémă a Evangheliei, Bibliei şi Vieţilor Sfinţilor.—Se va realisa sau nu acéstă speranţă? Va avé Românul din Basarabia parte sau nu să cetéască Sf. Scriptură în limba părinţilor săi, acésta ne va arătă viitorul!

Pătura cultă în Basarabia. — Sub regimul unei ocârmuirî autocrate, sub jugul domniei unui ném fără cultură, Basarabia n'a putut nici să se desvolte pe calea culturală, nici să urmeze calea firéscă de propăşire pe care a păşit şi neîntrerupt păşesce poporul român de dincóce de Prut. Dacă în România, mulţumită înfruririi civilisaţiunii europene, s'a format o pătură cultă, care a şi creat o literatură naţională, a sădit sciinţa şi arta în patria sa, apoi în Basarabia, despărţită de restul lumii civilisate printr'un zid chinezesc, curentul civilisaţiunii apusene n'a putut străbate.

Mare şi bătătóre la ochi e deosebirea între sórta Românilui din Bucovina şi Transilvania de o parte şi Basarabia de alta. Românii din partea ţerii romănesci supuşî la Imperiul Austro-Ungariei, robiţi politiceşte, au putut să se adape la isvórele nescate ale culturéi germane şi pe temelul acestei mari culturî au plămădit o pătură cultă în sinul lor. Acéstă pătură cultă, germanisată prin cultură, încet cu încetul, venind în contact cu naţiunea română, a mistuit şi prelucrat tesaurul culturéi germane într'un început neperitor al unei culturî naţionale. Românii din Basarabia, subjugaţi de Imperiul moscovit, robiţi şi ei politiceşte, n'au avut la îndemână nici un isvor de cultură la care să se pótă adăpa. Cultură ruséscă nu există şi, dacă există, e aşă de tînără, aşă de crudă, în cât existenţa ei chiar în zilele nóstre cu drept cuvînt se pôte tăgădui. Şi tăgada acésta este cu atât mai legitimă, cu cât chiar marele literat rus Ivan Turgheneff până la mórtea sa a tăgăduit-o într'un mod hotărîtor. Românii din Basarabia ar fi putut să se adape la isvórele culturéi europene; dar nici acésta n'a stat în mânilor lor, de óre-ce acéstă cultură nu trece în Rusia decât prin sita unei censurî rigurose. Despărţită de Europa printr'un şir de pichete căzăcesci, cari păzesc graniţele Imperiului, Basarabia a fost silită a da ca racul îndérêt şi, pentru a nu

se sălbătici cu desăvîrşire, a se mărgini în cercul îngust al unei ştiinţe şi literaturi scrise cu litere chirilice.

Şi nu dóră c'aũ lipsit ómenii de muncă intelectuală, nu dóră că din sínul poporului român din Basarabia n'aũ eşit pururea ómenii de valóre netăgăduită, înzestraţi cu un suflet mare, cu dor de muncă. Ómenii de valóre n'aũ lipsit şi dovadă ne este pleiada măréţă a bărbaţilor ca *Alexandru Hasdeu*, *Bogdan Hasdeu*, *Iangiulo*, *Gamalia* şi alţii; dar mai presus de puterea ómenescă aũ fost şi sunt împrejurările politice nefaste sub carí geme poporul român subjugat de némul rusesc.

În Basarabia, de la 1812 şi până în zilele nóstre, guvernul rus a oprit într'un mod riguros tipărirea cărţilor românesce; *mai mult decât atât, orî-ce carte românească a fost şi rămâne oprită de a trece Prutul. Nici un diar românesc, nici o broşură românească nu sunt libere a trece în Basarabia fără a avé expresă permisiune, căpétată de anumită persoană, şi încă o atare permisiune nu se dă decât ómenilor consideraţi de ocârmuire ca blagonadejni, adecă carí sunt cunoscuţi ca rusofilii turbaţi. Interdicerea de a tipări şi de a învăţa limba română echivaléză cu interdicerea de a scrie în limba română; de aceea şi Româniî din Basarabia nu scriũ şi n'aũ scris absolut nimic în limba lor părintescă, ci dacá s'aũ manifestat pe arena sciinţei, artei saũ literaturiei, apoi operele lor sunt scrise în limba rusescă. Aşa de pildă tóte manuscriptele rămase după mórtea eruditului *Alexandru Hasdeu* sunt scrise în limba rusă. *Tadeu Hasdeu*, părintele lui Alexandru Hasdeu, a scris în limba polonă. *Iangiulo* scrie în limba rusă operele sale de «Statistică comparativă». *Gamalia* scrie operele sale bacteriologice în limba rusă. *C. Stamatî* a scris românesce şi articole privitoare la Basarabia în limba rusă. *P. Leonard* asemenea etc. etc.*

Afară de Români, mulţi din Ruşi aũ scris şi scriũ despre Basarabia; tóte scrierile lor sunt însă scrise în limba rusescă. Numele acestor autori precum şi operele lor cetitorul le va găsi în *tabela bibliografică a Basarabiei*, la finitul acestuî volum.

Operele mai însemnate despre Basarabia, carí merită a fi mai cu sémă citate, sunt: *Desprecome rciul pe Marea Négră*, de Şostac; *Flora Basarabiei*, de Deneking; *Rassa cailor*

din *Basarabia*, de Grinevetski; cartea lui Bugnion, *La Bessarabie ancienne et moderne; Essai sur l'histoire naturelle de Bessarabie*, a lui Tardant; poema lui Cherbakovski, *Valea albă, Hajdi-Bey, capul lui Baiazet*, scrise rusesce după niște legende populare din Basarabia; Filatoff, *Cântecele Moldovenilor*, rusesce; Weltan, *Нареченіи Историю Бессарабіи*, 1828; Gerbanovsky, *Capul de Boi*, episod istoric, 1872; Ax. Nacu, *Istoria Basarabiei*; Batiuşcoff, *Istoria Basarabiei*. Despre aceste două din urmă scrieri, ilustrul nostru om de ştiinţă d-l B. P. Hasdeu emite următoarea părere: «Despre Basarabia cele mai noue scrieri sunt două: o istorie a Basarabiei rusesce de d-l Axentie Nacu în 2 tomuri şi un mare studiu oficial asupra Basarabiei, negreşit tot rusesce, de *vestitul spion* Batiuşcoff.

«Batiuşkoff ca Batiuşkoff, căci lui cel puţin i se aplică vorba lui Montesquieu: il faut écorcher un Moscovite pour lui donner du sentiment; dar d-l Nacu, ca Român, mai bine ar fi făcut să studieze decât să ne spună că: «prin unire «cu Rusia, Basarabia a intrat în cercul culturei europene» şi apoi mai departe că: «sub umbra autocraţilor protectori, perfecţionându-se în regiunea cugetării şi a spiritului, Basarabia înaintază cu paşi repezi pe calea civilizaţiunii.» Apoi de! *Italiano tedesco è un diavolo incarnato.*»

Intrêga istorie a lui Nacu de alt-fel e o mediocră compilaţiune istorică, făcută pe temeiul isvórelor rusesci, fără nici o originalitate şi nici o critică. În ceea ce privesce scrierea lui Batiuşcoff, apoi această scriere este făcută în biurourile Ministeriului de Interne rusesc cu singurul scop de a pune în public o carte de istorie plină de neadevăruri. Scopul unor atări publicaţiuni oficiale, deşi nici odată nu ajunge la ţintă, în Rusia e până acum patronat de guvern. Cartea a lui Batiuşcoff a fost tipărită din ordinul expres al Impăratului Alexandru III. (1)

D-l Gheorghe Samureanu a scris mai multe lucrări însemnate cu privire la *Istoria Bisericei Române*, cărî s'aû publicat în ȕiare şi reviste teologice rusesci, asemenea şi în revista Ministeriului de Instrucţiune din Petersburg.

(1) A se vedé *O carte tipărită din ordinul M. S. Impăratului Rusiei*, Bucuresci 1893.

Afară de aceste puține la număr scrieri, în Basarabia nu se tipăresc nici cărți, nici publicațiuni periodice de orice-care însemnătate. Guvernul rus se opune la orî-ce publicațiune în limba țerii, iar în limba rusescă se tipăresce o fîie a eparchiei numită «*Eparchialnie Wiedomosti*», redactată de un cler rus în sensul rusificator, și un ziar rusesc «*Besarabeț*», redactat de un om de bine.

III,

CRIMINALITATEA.

Starea actuală a unei țeri, răspîndirea mai mult sau mai puțin întinsă a învățămîntului public, sunt pururea în legătură cu starea economică și starea morală a locuitorilor.

După datele statisticei criminale ale Rusiei, în curgere de 12 ani (1847—1858), tribunalele criminale (ugolovni sud) din Basarabia au judecat 10.569 procese criminale. Numărul inculpaților în aceste procese a fost de 5.501 inși, din cari 4.117 au fost condamnați la *ocnă*, *knut* și *exil*. Iată în ce mod se repartizează aceste procese pe ani:

Anii	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858
Procese criminale	770	892	1.154	984	1.181	1.030	764	621	707	673	700	769
Numărul criminalilor	357	412	448	402	397	445	436	285	268	268	300	317

Aceste cifre ne permit a deduce că media anuală pentru Basarabia este de un proces criminal pe 977 locuitori. Media inculpaților e de 375 pe an, adică un inculpat pentru 2.350 locuitori.

Criminalitatea după vîrstă și sex se împarte în Basarabia pentru anii 1847 - 1858 în următorul mod:

Numărul criminalilor după vîrstă și sex (1847—1858).

Anii	TOTAL		Până la 21 ani		De la 21—31 a.		De la 35—45 a.		De la 45—70 a.		Peste 70 ani	
	Bărbați	Femei	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.
1847	332	25	—	—	135	11	129	10	65	4	3	—
1848	394	18	—	—	204	9	119	5	67	4	4	—
1849	325	23	—	—	213	16	129	6	77	1	6	—
1850	370	32	—	—	202	28	171	11	63	5	5	—
1851	363	33	—	—	133	26	181	11	63	4	—	—
1852	424	21	24	10	168	15	132	5	70	—	2	—
1853	409	27	24	11	166	13	109	5	40	2	2	—
1854	273	12	16	3	94	8	85	4	45	2	—	—
1855	255	13	4	1	78	4	46	1	32	—	—	—
1856	283	17	15	—	101	8	62	2	19	1	—	—
1857	301	16	13	1	81	12	59	2	13	1	—	—
1858	414	20	28	1	93	7	58	1	21	—	—	—

Din această tabelă reiese că media pentru criminali pe an fiind pentru Basarabia de 353—370 bărbați, pe 1.288 locuitori vine câte un criminal pe an.

După vîrstă, numărul cel mai mare de criminali cade asupra populațiunii în vîrstă de 21—35 ani.

După confesiune, criminalii din Basarabia se împart pentru decenia sus citată astfel :

Ortodoxi .	3.391
Sectanți	60
Alte rituri	79
Evrei	419

După starea civilă, în curgere de 12 ani au fost osîndiți pentru crime :

Nobili ereditari .	3
individuali	330
Clerici	26

Comercianți	56
Țirgovești .	2.229
Răzeși . . .	32
Țărani domeniali .	328
Țărani foști clăcași	135
Coloniști	124
Cazaci	41
Evrei	238
Țigani	127
Armeni .	10
Soldați de poliție	25

Așa dar nobilimea a dat pentru acest răstimp câte 29 criminali pe an, adică un criminal pentru 120 nobili, iar țărani câte un criminal pentru 2.570 inși.

Delictele și crimele în statistica oficială rusescă sunt clasificați în următoarele șese rubrice: *a)* crime în contra religiei statului; *b)* crime în contra statului; *c)* crime și delicte în contra ordinii; *d)* în contra bunelor moravuri; *e)* în contra persoanei și în contra proprietății.

Din delictele și crimele în contra religiei cele mai obișnuite sunt sacrilegiul și jurământul fals.

Din crimele în contra statului: participarea la vre-o societate secretă, răspândirea de idei contrare stării politice, de scrieri oprite, rezistența la ordinele autorității, insulta în contra persoanei Țarului, fuga peste graniță.

Delictele în contra moralei sunt foarte rari din Basarabia, Acele în contra persoanei și anume omuciderile 12—15 pe an, răniurile 70; în contra proprietății 280—300 casuri pe an.

Statistica criminală rusescă demonstrează că din Basarabia, în curgere de 10 ani (1822—1833), s'aau expediat în Siberia 848 (1) oameni; în curgerea deceniei de la 1842—1853, 335 bărbați și 48 femei (2); în fine în curgerea deceniei 1880—1891, 723 persoane, din cari 120 pentru crime de stat.

Așa dar, dacă vom presupune că statistica criminală poate servi drept cumpănă moralității unei populațiuni, atunci, din

(1) *Delo*. Arch. cancel. guvern. din Chișineu, 1858, No. 818.

(2) Zasciuc.

cifrele mai sus arătate, reese că gradul de moralitate al locuitorilor Basarabiei este destul de satisfăcător.

Pentru a completa acest capitol privitor la *moralitate*, invederat c'ar fi fost necesar ca să aşternem aci şi datele privitoare la instituţiunile de binefacere, ajutorarea săracilor, asilurile pentru bătrâni, pentru copiii orfanî, pentru femeile lipsite de mijloce de traiu etc. Acésta însă ne-a fost cu neputinţă din cauză că instituţiunile de acest fel, *fórté puşine la număr*, nu tipăresc dări de sémă privitoare la administrarea lor şi puţinul lucru, ce s'ar fi putut vorbi despre ele, e necesar să fie cules personal la faţa locului. Acésta însă n'am putut-o face.

CARTEA VIII.

ADMINISTRAȚIUNEA ȘI JUSTIȚIA, — BIRURILE, IMPOSITELE, BUDGETUL. — ARMATA.

I.

ADMINISTRAȚIUNEA ȘI JUSTIȚIA.

Istoricii muscalo-filii ca Nacu și Batiuşcoff pretind că pe la 1812 Rusia ar fi găsit în Basarabia instituţiuni turcesci, *administraţiunea turcăscă*, şi cu un cuvînt că de la Stefan-cel-Mare încóce Basarabia întrégă eră o provincie a Imperiului Otoman. Acest neadevăr istoric patent este demonstrat printr'un şir de documente istorice netăgăduite şi Cantemir-Vodă, resumând trecutul istoric al Basarabiei scrie : (1)

«Teut Logofétul a venit la Soliman ca delegat al lui Bogdan, Principelui Moldovei, şi declară că are misiunea de la Principele şi de la poporul Moldovei de a oferi Sultanului *amîndoué Moldaviile sub condiţiuni onorabile*, în special ca religiunea se rămână neatinsă şi ţera se plătéscă tributul anual Porţei.»

Intr'o notă mai jos Cantemir scrie : «Moldavia este îm-

(1) *Istoria Imperiului Otoman* de D. Cantemir, part. I, p. 273—74.

părțită în superiără și inferiără. *Moldavia inferiără*, începând de la Iași, reședința actuală a Voevodului, se întinde spre răsărit până la Bender (2), pe care Moldovenii îl numesc Tighina ; spre mătă-đi se mărginesce cu Galați la Dunăre, la apus cu Valachia și cu munții Transilvaniei, cari se întind de-alungul drumului numit *Petra* și aparțin Moldovenilor și nu Transilvanilor. *Moldavia superiără* încă începe de la Iași și spre apus se mărginesce cu munții Carpaților sau Alpi Transilvaniei și se întinde până la *Sniatin*, cetate din Podolia. *De Moldova inferiără se ținea odată totă Basarabia, numită la Turci Bugéc* ; aici sunt cele două cetăți renumite Akkerman și Chilia....»

Acéstă parte din Moldova ruptă de la sînul patriei-mume la 1812 se compunea din trei părți :

a) din ținuturile Moldovei numite : *Grecești, Codreni, Hotărnicesc, Orhei, Soroca* și jumătate din ținutul Iași ;

b) fortărețele sau cetățile *Hotin, Bender, Akkerman, Chilia, Ismail și Tomara* (Ren), unde Turcii țineau garnisone ;

c) în fine din Bugéc.

Intreg acest litoral avea o întindere de 39.911 verste pătrate.

La 1812 acest litoral a fost locuit de 41.160 familii, așezate prin 17 târgușore și 685 sate, despărțite din punctul de vedere administrativ în 12 județe.

Imediat însă ce Rusia a luat acéstă țară, guvernul rusesc i-a dat o administrațiune conformă cu sistemul rusesc de a cârmul.

După propunerea Admiralului Ciceagoff, în ziua de 23 Iunie 1812 Impăratul Rusiei a semnat *un regulament* special pentru Basarabia, apoi în ziua de 21 August a apărut manifestul Țarului, prin care locuitorii Basarabiei căpătară *scutire de orice bir pe termen de trei ani*, precum și scutire de recruți *pe un termen nelimitat* în manifest, dar care n'a durat, cu toate acestea, decât cinci ani.

Regulamentul lui Ciceagoff, precum și personalul administrativ alcătuit de către acest Admiral rusesc, fură așa de viciose, în cât populațiunea, desperată de ocârmuirea nouă, a început se părăsescă satele și orașe, fugind cu miile în Mol-

(2) *Bender* înseamnă turcesce *pas, trecere*.

dova și Turcia. În aceste timpuri grele pentru Românii din Basarabia, împreună cu réua administrațiune a mai căzut peste țără și *ciuma*; ambele au pustiit Basarabia.

Guvernul rus privia cu nepăsare cum se topesce némul român, începând a colonisa țera cu coloni Germani și Bulgari și dăruind moșii întinse biurocraților ruși, pentru a forma un strat suprapus în noua provincie cucerită. (1)

La 1816, printr'un nou *ukaz* imperial datat din 26 Maiu, Basarabia a fost înzestrată cu un nou *regulament administrativ*. Pe temeiul acestui din urmă regulament, mai bine alcătuit, Basarabia a fost decretată de *Oblasti*. (2) S'a creat două departamente, compuse dintr'un număr óre-care de consilierii, cari, întruniți într'un *singur consiliu general*, forma, sub președința guvernatorului, instanța superióră administrativă.

Comandamentul cetăților Hotin, Bender, Ismail, Chilia și Akkerman a fost concentrat în mâinile comandantului superior al armatei, iar șef suprem al provinciei s'a numit guvernatorul Podoliei, Generalul Bachmetieff, cu titlul de «*palnomociniî namestnik*».

La 1818 regulamentul de administrațiune iarăși s'a modificat prin *ukazul* imperial de la 29 Aprilie și, în locul celor două departamente și al consiliului general, s'a format un *consiliu superior*, alcătuit de boerii țării saú *nobili* (dvoreane), sub președința guvernatorului. În acest consiliu se regălau definitiv toate afacerile privitoare la viața, averea și onórea locuitorilor. Consiliul acesta judecă, condamnă și administrea. În afară însă de acest consiliu, numit *verchovni sovet*, regulamentul prevede formarea a trei departamente, numite *instanțe*, și anume: instanța saú expedițiunea *statului* (cazona), instanța saú expedițiunea *executivă* și expedițiunea *civilă*. Cea dintâi se ocupă de afacerile statului, cea a doua de afacerile private privitoare la administrațiune, iar cea din urmă de justiție.

La 1816 s'a făcut cel dintâi recensămînt al populațiunii

(1) Manuscriptul lui *Šomoff*, din arch. Chișineului, manus. lui *Swinin* a se vedé resumat la anexe.

(2) Celelalte provincii rusești sunt simple *guvernăminte*.

vorbiă românească. Aceste case erau acea a Principelui C. Moruzi acum răposat și al cărui fiu Alexandru nu sémână de loc cu părintele său și de aceea e disprețuit chiar de Ruși, a d-lui Paul Cantacuzino, a d-nei Cheșco, a Cazimirescilor și a răposatului Scarlat Pruncu, care a fost și tutorul autorului acestei scrieri.

Maî târziu, sub administrațiunea Generalului Fedoroff, în anii 1834—36, Basarabia a căpătat în fine și o organizațiune judecătorească, formată la început din trei instanțe: *camera de stat* (cazóna palata), *tribunalul civil* și *tribunalul criminal*. Apel în contra decisiunilor acestor instanțe se făcea direct la departamentul Senatului.

Împărțirea administrativă a Basarabiei în opt județe și *gradonacialstvo* din Ismail a durat până la 1857. În acest an însă, după ce, pe temeiul Tractatului din Paris, partea de jos a Basarabiei s'a întors către patria-mumă, s'a făcut o nouă împărțire administrativă și Basarabia s'a împărțit în șapte județe, anume Akkerman, Bender, Chișineu, Orheiū, Soroca, Hotin și Iași sau Bălți.

Acastă împărțire a durat până la 1879, când Rusia a re-luat cele trei județe de la sudul Basarabiei.

La 1879, pe temeiul Tractatului din Berlin, s'a alipit la Rusia județele Cahul, Ismail și Bolgrad, din cari Rusia a format un singur județ *Ismail*, iar parte din județul Cahul și Bolgrad s'a alipit la județele Bender și Chișineu, parte la județul Akkerman. Organizațiunea acestor județe nu s'a isprăvit încă nici în anul 1897 și definitiva reorganizare se va aplică abia la 1899.

Fie-care județ, după regulamentul introdus sub Principele Voronzoff și care formeză până azi basa organizațiunii administrative, se administrează în orașe de către *polițai* (*gorodnicii*), iar prin sate de către *ispravnicî*. Aceștia din urmă, până la 1859, se numiau în funcțiune de către guvernator, iar apoi se alegeau de adunarea nobilimii. La 1890, după o reformă făcută de răposatul Impărat Alexandru III, în capul administrațiunii județelor s'a pus aleșii nobilimii, numiți *zemski nacialniki*. (1)

(1) În momentul de față județul Chișineu, fiind despărțit în 5 părți (uciastki), are 5 zemski nacialnici, județul Orheiū are 6 uciastki sau părți și

Atribuțiunile acestor funcționari-nobili sunt economico-polițienesce, adică pe de o parte ei posedă prerogativele consiliilor noastre județene, iar de alta sunt datorii a veghiă asupra cetățenilor în ceea ce privește convingerile lor politice.

Fie-care județ este împărțit în *uciastchi*. Împărțirea acesta este totuși locală și hotarele fie-cărui uciastoc (ocol) nu sunt bine determinate. Până la 1871 ocolurile se administrau de *zasedateli*, iar acum se administrează de *stanovoi pristav*. Fie-care județ, e împărțit oficial în *volosti*, ale căror denumiri le-am dat deja mai sus. Fie-care *volosti* se compune dintr'un ore-care număr de comune și cătune; în fruntea volostei se află un staroste, numit *volostnoi starosta* sau starostea statului. Siguranța publică în sate este supravegheată de *uriadnic*(1), adică un gendarm rural, care-și are reședința în *volosti*.

Coloniile din Bugéc au fost împărțite, precum s'a spus deja, în circumscripțiunii sau *ocrughi* și anume: cele Germane în trei: *Cleastița*, *Maloiaroslavěju* și *Sarata*, administrațiunea coloniilor fiind la satul Tarutino.

Coloniile bulgare, împărțite în trei circumscripțiunii, precum s'a arătat mai sus, aveau până la 1871 administrațiune specială, iar în acest an această specială administrațiune s'a desființat și poporațiunea bulgară a coloniilor a intrat sub administrațiunea generală a guvernământului. Cu toate acestea, până acum încă coloniile bulgare situate în cele trei județe luate de Rusia după Tractatul din Berlin se bucură de legea comunală românească. Și acesta va dura până la 1899, precum se svonesce.

Cazacii în fine, precum s'a arătat deja mai sus, au administrațiunea lor semi-militară. În capul acestei administrațiunii se află Atamanul Cazacilor, care-și are reședința la Bairamcea.

6 nacialnici, Soroca 5 nacialnici, Bălți 5, Hotin 6, Bender 5, Akkerman 8, iar Ismailul n'are această administrațiune specială și o va căpăta numai la 1899. .

(1) Uriadnicii sunt atât subalternii poliției *civile*, cât și ai poliției *politice*. În Rusia există două departamente de siguranță publică: *poliția civilă* și cea *politică* sau gendarmeria.

Instituțiunile administrative ale Basarabiei sunt pendinte de următoarele Departamente sau Ministerii, al căror sediu se află la Petersburg:

1. Instituțiunî pendinte de *Ministeriul de Război*
2. *Interne*
3. *Justiție*
4. *Finanțe*
5. *Instrucțiune*
6. *Domenii*
7. *Culte*
8. *Lucrări publice*
9. *Postă și Telegraf*

I. Instituțiunile pendinte de Ministeriul de *Interne* sunt următoarele:

1. *Consiliul regional* (oblastnoi) (1), pe basa cap. 2 din vol. II al legilor Imperiului (svod zakonov), se compunea din președinte, care este tot-deauna însuși guvernatorul Basarabiei, din mareșalul regional (oblastnoi) al nobilimii (2), din președinții tuturor tribunalelor, afară de președintele tribunalului de comerț, și din doi membri numiți de Ministeriul de Interne. Acest consiliu girază afacerile privitoare la interesele provinciei. Rolul său e absolut nul, de ore-ce dînsul confirmă numai dispozițiunile luate de guvernator în persoană.

2. *Consiliul regional administrativ* (oblastnoe provlenie), compus precum am dîs mai sus, mai are pendinte de dînsul *departamentul de construcțiuni, consiliul sanitar, departamentul de silvicultură, comitetul de statistică, comitetul de recrutățiune și direcțiunea penitenciarelor*. Tot de dînsul ierarhicesce este legată și direcțiunea *postelor și telegrafelor*.

(1) Până la 1871 Basarabia formă o «oblasti», iar de atunci încôce a fost decretată de simplă provincie sau *gubernie*. Conform cu această dispozițiune și consiliul regional s'a transformat în *consiliu de gubernie* (gubernski sovet).

(2) Nobilimea unei gubernii are în fruntea sa pe un *mareșal al nobilimii*, iar fie-care județ posedă câte un *mareșal al nobilimii județului*. Aceste posturi sunt eligibile. Alegerea se face din trei în trei ani.

Mănăstirea Dobrușa.

În toate aceste instituțiuni de stat, în toate comitetele și consiliile, președinte e guvernatorul provinciei, în mâinile cărui a e concentrată o putere aproape absolută, precum și cele mai variî îndatoriri.

De ôre-care autonomie se bucură între aceste variî instituțiuni singură *adunarea deputaților nobilimii*. Acestă adunare se compune pînă deunăci din mareșalul nobilimii, Excelența Sa Ivan Egorovici Catargi (1), și din deputații D. R. Răteu, V. G. Crupensky, P. M. Strolensky, D. I. Biberi, M. G. Crupensky și Baron Al. Stuart.

Guvernatorul provinciei, pentru a corespunde variilor sale îndatoriri, are o *cancelarie specială*, compusă dintr'un numeros personal de funcționari. Pendinte de această cancelarie există și un *consiliu regional de statistică*, foarte bine organizat. Acest consiliu se compune din guvernatorul provinciei, ca președinte, mareșalul nobilimii, vice-guvernatorul provinciei, președintele camerei de stat, protectorul (popecitel) onorific al gimnasiilor, procurorul general al provinciei, directorul școlilor, administratorul domeniilor statului și membrii comisiunii lucrărilor publice.

Firește că toți acești domni n'au absolut nici o idee despre statistică, care se face de către un personal special; ei se mărginesc numai a iscăli hârtiile curente. Lucrările privitoare la statistica Basarabiei se datoresc sîrguinței și erudițiunii d-lor A. M. Cotruța, D. R. Răteu și M. V. Neruceff.

Comitetul guvernamental pentru alimentațiunea (prodovolstvie) *poporațiunii* se compune din inevitabilul guvernator al provinciei, în calitate de președinte, din mareșalul nobilimii, din președinții curților, procurorul și mareșalii județeni ai nobilimii. Comitetul supravegheză magasiile obștesci de reserva grânelor, în cas de recoltă rea.

Comitetul sănătății publice, în sarcina căruia cade igiena publică, se compune din guvernatorul provinciei, mareșalul nobilimii și membrii consiliului sanitar.

Asistența publică, atașată pe lângă cancelaria guverna-

(1) Mareșalul nobilimii d-l I. Catargi a murit în 1897 și adunarea generală a nobilimii basarabene a fost convocată pentru ziua de 29 Aprilie 1897 pentru a alege un nou mareșal. S'a ales ca mareșal al nobilimii d-l Crupensky.

torului, se compune din guvernator, mareșalul nobilimii, doi membri delegați de adunarea nobilimii și un membru ales din sinul comercianților. Instituțiunile asistenței publice sunt: spitalul din Chișineu, o școală pentru copiii funcționarilor statului, orfelinatul din Chișineu și spitalul din Akkerman. Afară de aceste instituțiuni mai sunt pendinte de asistența publică și toate spitalele de prin județe. Asemenea spitale există: la Chișineu cu 25 paturi, la Orhei cu 10 paturi, la Bălți cu 15 paturi, la Hotin cu 15 paturi, la Bender cu 15 paturi și la Akkerman cu 10 paturi.

Consiliul sanitar al Basarabiei, pendinte de comitetul sănătății publice, a fost creat în Basarabia încă pe la 1813 și se compune dintr'un inspector doctor în medicină, un chirurg, un doctor-mamoș și 4 sub-chirurghi. Inspectorul are lăfă de 2.000 ruble (rubla = lei 2,70), chirurgul 1.000 ruble, mamosu 1.000 ruble și sub-chirurgul 400 ruble pe an. Fie-care județ din Basarabia posedă câte un medic de județ și câte o moșe; dar afară de acest personal medical județen, *Zemstvo* mai are și câte doi trei medici ai săi, retribuiți fie-care cu un salariu anual de 1.000—600 ruble. Pe lângă consiliul sanitar există un *comitet de vaccinare* (ospeni comitet), care se ocupă în special cu vaccinarea și revaccinarea. După raporturile acestui comitet, se altoiesc în Basarabia, în termen mediu, anual peste 25.000 copii. Cifra acésta firesce că e exagerată.

Afară de aceste instituțiuni, enumerate mai sus, mai depinde de Ministeriul de Interne și poliția *secretă* sau așa numită politică. Acésta poliție însă nu e pusă sub directă autoritate a guvernatorului provinciei, ci e pendinte direct de Ministeriul de Interne, prin intermediul șefului local de gendarmerie. *Poliția secretă* nu se ocupă de siguranța publică, salvagardarea căreia cade în sarcina poliției civile, ci numai și numai de starea spiritelor, de mișcarea culturală și viața intelectuală a societății, supraveghiând atât pătura cultă cât și poporul propriu ȋis în ceea ce privesce răspândirea ideilor contrare stării actuale de lucruri în Imperiu. Puterea, cu care e investită acésta poliție, este atât de mare, în cât chiar guvernatorii provinciei se inclină înaintea hotăririlor luate de către comandantul gendarmeriei locale.

II. Până la 1870, când în Rusia s'a făcut reforma judecăto-

răscă, de *Ministeriul de Justiție* depindeau în Basarabia următoarelor instituțiuni :

La 1813 a fost înființat *tribunalul civil* sub denumirea de *Intâiul Departament judecătoresc* (Первый департаментъ). La 1818 această instituțiune a căpătat altă numire, mai conformă cu menirea sa, și anume *tribunalul civil regional*. El se compunea din președinte ales din sinul nobilimii dintre licențiații în drept, un *tovarăș* al președintelui, un consilier, doi membri de ședință aleși de nobilime și doi membri aleși de alte clase sociale.

La 1871 acest tribunal a fost reformat, iar până la acest an activitatea sa se oglindesc în următoarele cifre, extrase din statistica juridică :

1854	7.113 hârtii intrate .	9.464 rezolvate
1855	5.963 „ „	9.594 „
1856	6.210	10.501
1857	7.162	12.852
1858	7.032	. 12.481
1869	. 5.423	. 10.816

În curgerea ultimilor de ce anii, cât a funcționat această instituțiune judecătorească, s'aă rezolvat în termen mediu peste 325 procese civile pe an.

La 1871, precum am dîs, tribunalul civil a fost reformat-reorganîsându-se după tipul tribunalelor de acest fel din Europa. Apel în contra hotărîrilor acestui tribunal se face acum la Curte și apoi la Departamentul de Casațiune, pe lângă Senatul din Petersburg și Moscva.

Tribunalul criminal regional (oblasnoi), cu sediul la Chișineu, s'a înființat în 1813, făcînd parte din Departamentul întăiă civil. El se compunea dintr'un președinte, un vice-președinte, un consilier, doi membri de ședință aleși de clasa nobililor și doi aleși din alte clase.

La 1871 acest tribunal a fost desființat, atribuțiunile sale trecînd parte la Curtea cu jurați, parte la parchet (*procurorski nadzor*), parte la judecătoria de pace.

Parchetul se compune din procurorul regional (gubernski) și doi tovarășii, unul pentru afacerile civile și altul pentru afacerile criminale.

Tribunalul de comerț s'a înființat în Basarabia în ziua de 2 Septembrie 1824 și, până la 1856, a funcționat la Ismail, iar de atunci s'a transferat la Chișineu, unde se află și până acum. Tribunalul de comerț se compune din președinte și trei membri de ședință, un secretar și un *translator de limbă română*. Acest din urmă post s'a desființat la 1878. Membrii tribunalului se aleg de către comercianții categoriilor întâia (I ghildia) și a doua pe termen de doi ani. Competința tribunalului comercial este stabilită printr-o lege specială (cap. 1300—1311, vol. XI, partea II, din *Svod saconov*).

O reformă definitivă a contopit cele două tribunale (civil și criminal) într-o singură instanță judecătorească, *ocrajnoï sud*.

Ocrujnoi (tribunalul guvernământului) se compune dintr'un președinte, un vice-președinte și 13 membri din membrii tribunalelor județene, și anume: unul din partea județului Chișineu și câte unul din partea celor-lalte județe, apoi fie-care departament, adică acel *civil* și cel *criminal*, au câte un pomojnic de secretar și în fine restul funcționarilor se compune din archiviști, pristavi, judecători de instrucțiune și copisti.

Institutul judecătorilor de pace se compune pentru orașe din judecători de pace, iar pentru sate din *Zemski nacialnici*. Atât cei dintâi cât și cei din urmă se aleg din nobili; pentru a fi *eligibil*, candidatul la postul de judecător de pace trebuie se aibă titlu universitar juridic, iar pentru candidații la posturile de *nacialnici* nu se cere nici o diplomă, ci numai și numai rangul de nobil (dvoreanin).

III. *Ministeriul de Finanțe* posedă în Basarabia următoarele instituțiuni direct pendinte de dînsul:

Comitetul ocârmuitor al guberniei (Gubern. Rasporeaditelni komitet) compus din guvernator, în calitate de inevitabil președinte, din mareșalul nobilimiî, directorul *camerei de stat*, șeful postelor și telegrafului, primarul orașului Chișineu și comandantul armatei. Acest comitet supraveghează gestiunea financiară a guvernământului, elaborează dispozițiunile pentru incassarea dărilor către stat, etc.

Camera de stat (cazena palata) se compune din cinci secțiuni, și anume secțiunea *revizuirilor*, secțiunea *controlului*

acciselor (1), a industriei *tutunurilor*, supusă legii banderolelor, și secțiunea *visteriei statului*.

Camera de stat se compune dintr'un director și nacialnicii secțiunilor, din inspectorii financiari și funcționari de cancelarie.

Pendinte de această cameră e și visteria guvernământului, precum și direcțiunea circumscripțiunilor vamale ale Basarabiei. Aceste vămi sunt supravegiate de autoritățile militare. În fruntea direcțiunii se află un General-Maior, care este ajutat în funcțiunea sa de un revisor general și mai mulți ofițeri de ordonanță (ofițeri dlea porucenii). Vămile Basarabiei cari există la *Ismail, Reni, Ungheni, Noua-Sulița, Isacovăț* sunt de *clasa întâia*, iar vămile din *Leova, Lipcani* sunt de *clasa a treia*, și în fine cele de la *Fălciu, Cahul, Usti-Prut, Chilia, Vilcov* sunt nisee simple sucursale, numite *Zastava*.

Pendinte de direcțiunea vămile e și instituțiunea de pază a hotarelor țării. Această pază se face de către *brigada străjerilor de la fruntari*. Sunt trei brigade de străjeri: una cu sediul central la Hotin, alta cu sediul la Sculen și a treia cu sediul la Ismail. Brigadele de străjeri sunt ajutate în funcțiunea lor de către Cazacl și gendarmii.

Banca statului are la Chișineu o sucursală. Afară de această instituțiune financiară de frunte, mai există următoarele bănci, pendinte direct de Ministerul de Finanțe:

Banca agrară a nobilimii din Basarabia. În fruntea acestei bănci se află un director numit de ocârmuire (2), un prețuitor-jurat și doi membri aleși de nobilime. Banca aceasta are de scop creditarea proprietarilor nobili posesori de pământ.

A doua bancă pendinte de Ministeriul de Finanțe este *Creditul agrar al țăranilor* (Besarabski creștianski banc), a cărei menire este a credită pe țăranii, înlesnindu-le cumpărarea de pământ.

(1) Acum doi ani s'a introdus în Basarabia *monopolul spirtoselor*. Acestui monopol nu sunt supuse numai debitele de vin, dar ori-ce băutură spirtosă e supusă monopolului statului. Băuturile spirtose se vînd în anumite debite, ținute de veduvele funcționarilor, etc.

(2) Acum este Baronul de Wranghel.

Ca instituțiune de control Basarabia posedă o *cameră de control*, care funcționează separat de *camera de stat*.

IV. *Ministeriul domeniilor statului*, în Basarabia, afară de direcțiunea administrațiunii domeniilor, mai posedă și o direcțiune specială pentru *administrarea averii mănăstirilor închinate* din Basarabia. Directorul acestei administrațiuni din urmă este în momentul de față Principele N. Meșcersky.

V. *Ministerul de instrucțiune* posedă în Basarabia următoarele instituțiuni:

Consiliu guvernamental de Instrucțiune compus dintr'un președinte, care de data acésta nu e guvernatorul provinciei, ci mareșalul nobilimii, și membrii consiliului: directorul școalelor primare, directorul I-ului liceu din Chișineu, primarul orașului Chișineu și doi delegați, unul din partea nobilimii și altul din partea clerului mirén. Acest consiliu supraveghează întregul învățământ, atât cel primar, cât și cel secundar.

Pendinte de *consiliul guvernământului* este *direcțiunea școalelor primare*, care se compune dintr'un director și șese inspectorii de învățământ: unul pentru județul Chișineu, unul pentru județul Akkerman și câte unul pentru Orhei, Hotin, Soroca, Ismail.

Direcțiunea școalelor secundare se compune din mareșalul nobilimii și profesorii liceali.

VI. Rusia nu posedă un Ministeriu de Culte și administrațiunea cultelor se face de către Sinod, care este reprezentat în Basarabia prin Episcopul eparchiei respective.

Eparchia Chișineului, precum s'a arătat mai sus, a fost creată la 1813. Deja de la 1808 și până la 1812 pe scaunul Mitropoliei Ungro-Vlachiei și al Moldovei a fost P. S. Gavril Bodoni. După încheierea păcii între Rusia și Imperiul Otoman, în ziua de 16 Maiu 1812 Mitropolitul și Exarchul Gavril, împreună cu vicarul său(1), și-au strămutat reședința din Iași la Chișineu. Plecând din Iași, Exarchul Gavril și-a ales de reședință târgușorul Chișineu, preferând acest târgușor, pe atunci cu totul neînsemnat, pentru pozițiunea sa centrală. Făcând apoi o călătorie prin Basarabia, răposatul Archiepiscop a găsit în noua provincie cucerită de Rusia 749 biserici, cari toate erau administrate de protopopii. Fiecare

(1) A se vedé la *Anexe*.

protopop administră o protopopie, care corespundeă unității administrative — ținutul. Așa că Basarabia avea în total nouă protopopii, adică protopopia ținutului Orhei, protopopia Lopușnei, Hotărnicescă, a Condrului, Greceni, Soroca, Hotin, Folesci și a Basarabiei de sud.

Pentru trebuințele preoției, Exarchul Gavriil a înființat, imediat ce s'a așezat în scaun, o *dicasterie* duhovnicescă, care s'a și inaugurat în ziua de 2 Octobrie 1813. La inaugurarea acestui tribunal duhovnicesc a asistat atât Mitropolitul Gavril, cât și vicarul său Dimitrie, Episcopul Benderului și al Akkermanului. Mai târziu această dicasterie s'a transformat într'un consistoriu, iar în locul protopopiilor s'a înființat în fiecare județ câte o *blagocinie*. Transformarea acesta datăză însă deja de la 1835. De atunci și până ați *blagocinii* (protopopi) concentrează în mâinile lor întreaga administrațiune bisericească.

Pentru a rusifica cât mai iute clerul mirin din Basarabia, deja la 1813 s'a deschis la Chișineu un seminaru și o școală duhovnicescă. În aceste școle se primiau exclusiv copiii clericilor. La început obiectele toate la seminaru se predară în limba română, apoi încet cu încetul s'a introdus limba rusă, înlăturându-se în fine cu desăvârșire limba română.

Cu toate acestea, de ore-ce copiii internați în seminaru urmau a vorbi și a gândi în limba română, la urma urmelor s'a creșut necesar a se obliga elevii de a nu vorbi limba părinților lor în școală — și cu această măsură, precum și cu desăvârșita și rigurosa oprire a cărților românești, s'a obținut în fine rezultatul dorit. Până pe la 1875 seminarul din Chișineu mai dedea Basarabiei un număr ore-care de preoți români, iar acum din acest seminaru nu es decât nisce clericici cari nici limba părinților lor, nici limba rusescă nu o cunosc bine.

În fruntea eparchiei Chișineului, inaugurată prin ukaz imperial la 1821, se află acum Archiepiscopul Neofit. (1) Epar-

(1) Archiepiscopul Neofit a trimis acum câte-va luni un ordin, către preoții rurali, poruncindu-le ca Dumineca, după sf. leturghie, să facă predică. Unul din preoții din județul Bender, primind acest ordin, la întrebat pe P. S. dacă este permis preotului din sat se facă predica în limba română, de ore-ce țeranii din satul său nu înțeleg rusesc. Archiepiscopul Neofit a răspuns preotului în următorul mod:

chia Basarabiei în Imperiul Rus este clasată printre eparchiile de clasa a doua.

Sub oblăduirea Archiepiscopului Hotinului și Chișineului se află în momentul de față trei instituțiuni principale: consistoriul din Chișineu, asistența clasei duhovnicesci și seminariul din Chișineu.

Consistoriul se compune din membrii consistoriului, protoerei, secretarul numit de Sinod, ajutorul său, cassier, arhivar și copisti.

Asistența clericilor săraci și a familiilor de clerici se compune din tutorii orfanilor.

Direcțiunea școlilor duhovnicesci se compune din protopopii sub președința Archiepiscopului.

La 1850, după cererea răposatului Archiepiscop Antonie, Sinodul rus a desființat posturile de protopopii de județe (starșii blagocini) și în locul lor s'au înființat protoiereile de ocol (ocrujnie). Cu această ocaziune Basarabia a fost împărțită în 35 ocole sau «o crughi.» Administrațiunea mănăstirilor și a tagmei călugăresci este orînduită de către protoierei-călugări, stariți și starițe.

Afară de administrațiunea bisericeii ortodoxe de Răsărit, în Basarabia mai există și următoarele alte administrațiuni duhovnicesci:

Deja pe la 1812 și până pe la 1856 la Chișineu a avut sediul său Archiepiscopul armén P. S. Narses; tot de atunci a fost la Chișineu și un consistoriu armén. La 1856, în locul arhiepiscopal s'a numit un Episcop, cu sediul însă în Crimeea, la Theodosia, păstrându-se acestei Episcopii nouă denumirea de eparchia *arméno-gregoriană a Chișineului și a Nachacivanului*.⁽¹⁾ De atunci consistoriul armén se află tot la Theodosia.

Eparchia catolică din Basarabia poartă denumirea de *eparchia Tiraspolului* și este pendinte de Episcopul catolic cu sediul tocmai la Saratof, unde se află capitolul, seminariul și consistoriul. Această stabilire a unui scaun episcopal tocmai

«Noi de o potrivă trebuie să ne adresăm la toate némurile, propovăduind evanghelia în limba poporului!»

Intemeiat pe acest răspuns preotul a și făcut de patru sau cinci ori predici în limba română, dar apoi a fost oprit printr'un ordin emanat de la guvernatorul provinciei, Generalul Constantinovici.

(1) Nachacivan, un oraș armenesc, care se află așezat pe riul Don. Poporațiunea orașului e de 25.000 suflete.

într'un oraș, unde nu există de loc poporațiune catolică este o glumă.

Protestanții din Basarabia au autoritatea lor duhovnicască la Odesa, unde își are sediul un *probst*, iar la Chișineu locuiesc numai un *predicator*, plătit de guvern cu salariu anual de 1.000 ruble pe an.

Evreii din Basarabia au pe rabinii lor, aleși și confirmați de guvern. Fiecare sinagogă posedă câte o direcțiune compusă din persoane, alese de comunitatea israelită. Rabinii sunt aleși pe termen de trei ani, având un salariu anual de 500 ruble în orașele mari și 300 ruble în ținuturile.

Evreii în Basarabia *n'au drept de a locui prin sate*, ci numai în ținuturile și orașe. Această dispozițiune a liberat Basarabia de mai multe mii de familii evreiesc, care încă de la 1884 au început a părăsi țara și de atunci încôce neconținut emigrăză în România. După spusele țărilor locale, în ultimii ani au emigrat în această direcțiune din Basarabia peste 20.000 de Evrei, care s'au stabilit în România. Mare parte din acești Evrei locuiesc azi în Dobrogea. Emigrarea Evreilor de prin sate a avut bun efect asupra economiei populațiunii indigene.

În locul cârciumelor evreiesc, prin sate s'au înființat dugheni și prăvălii, ținute de țărani chiaburi, a căror exploatare a muncii țărănesc e mult mai ușoară pentru populațiunea indigenă decât era aceea a Evreilor. Numai prin satele unde s'au stabilit Ruși (Velicoroși) și Bulgari în locul Evreilor, populațiunea n'a câștigat absolut nimic, de ôre-ce noi veniți s'au constatat și mai rapaci decât Evreii.

VII. *Ministeriul de Război* posedă în Basarabia o *instituțiune militară locală* : coloniile Cazacilor, și o *instituțiune militară permanentă* : batalioanele (brigade) de străjeri, comanda de invalizi și gendarmeria locală. Apoi vin la rând spitatele militare, fortăreța Bender și *intendența* armatelor casarmate în Basarabia. (1)

(1) În Basarabia în momentul de față sunt casarmate următoarele regimente de armată permanentă : În județul Chișineu, diviziunea XIV de infanterie sub comanda Gener.-Leiten. Daniil Conarjevski ; în județul Bender, brigada XIV de artilerie sub comanda Gener.-Maiorului Anoprienko ; în județul Akkerman și Ismail, bateria de artilerie sub comanda Colo-

În ceea ce privește instituțiunea militară locală, adică regimentele de Cazaci, apoi acestea, precum s'a arătat în capitolul special privitor la coloniștii Cazaci din sudul Basarabiei, locuiesc în județul Akkerman, posedând pământuri întinse, dăruite lor de cărmuirea rusăscă.

Armia Cazacilor din Basarabia este supusă ađi autorității guvernatorului Basarabiei și se administrează de către un *nacaznoi ataman*, având gradul de Colonel. Acest Colonel cu cancelaria sa ađ de reședință ȋrgușorul *Bairamcea* din județul Akkerman. Folosindu-se de mai multe privilegii, Cazacii aceștia sunt datorii în timp de pace a da statului două *regimente* pentru ȋnținerea cordónelor și serviciul de siguranță publică prin orașe ; asemenea tot din ei este formată garda de ordonanțe a guvernatorului-general din Odesa. Afară de aceste servicii, Cazacii mai ađ obligațiunea de a menține în bună stare căile de comunicațiune între coloniile locuite de ei, de a da adăpost prin satele lor armatei permanente în cas de casarmare, de a da convoiuri pentru transportarea arestanților și căruțe și cai funcționarilor statului la trecerea lor prin coloniile. De alt-fel, populațiunea căzăcască este scutită de orice bir sau dare către stat.

Spitaluri militare în Basarabia sunt două la număr : unul la Bender, în edificiul vechii cetăți, altul la Bălți. Spitalul militar din Bender posedă 200 paturi, așezate în opt corpuri de zidire. Spitalul militar din Bălți are 170 paturi, așezate în deșe clădiri. Acest spital acum se desființează.

Fortăreța Bender a fost altă dată o cetate de primul rang; acum însă e părăsită, construcțiunile vechi cad în ruine, iar cele restaurate slujesc de casarmă unei baterii de artilerie, unei companii de sapători și unui *ordonans-haus*.

VIII. *Ministeriul Lucrărilor publice* posedă în Basarabia următoarele instituții pendinte de el :

1. *Comisiunea architecturală*, înființată pe la 1849 și care se compune din guvernatorul provinciei și patru membri. Ocupațiunile comisiunii ađ de obiect edificiile publice și căile

nelului Macovsky. În aceleași județe se mai află divisiunea VIII de cavalerie și batalionul 51 de infanterie.

Statul-major al acestei armate este stabilit la Chișineu, unde asemenea are sediul său și comandamentul gendarmeriei din Basarabia.

de comunicațiune. Aceste din urmă sunt întreținute de Zemstvo.

IX. *Direcțiunea postelor* există în Basarabia de la 1831. În Țările noastre următoarele orașe posedă biurouri centrale: Chișineu, Bender, Bălți, Noua-Sulița, Cubeu, Tatar-Bunar, Akkerman, Soroca, Orhei, Hotin, Camrat, Cărpenești, Căușani, Bairaș, Folesci, Atachi, Lipcani, Reni, Ismail, Bolgrad, Căinari. Posta expediază totă corespondența ce vine din afară, adică din străinătate, la biurul central din Chișineu, unde apoi se clasifică. Partea destinată pentru Basarabia se transmite biuroului de control al poliției secrete, care imediat o remite îndărăt poștei, după ce scrisorile au fost supuse unui control polițienesc; imprimările din străinătate sunt expediate la Odesa comitetului de cenzură, care le secestrăză sau le admite în interiorul Imperiului; absolut nici o carte, broșură sau oricare foie tipărită nu pot trece în Basarabia fără permisiunea expresă a comitetului de cenzură. În ceea ce privește ziarele române sau alte tipăriri în limba românească, apoi, după ordinul general al Ministerului de Interne, la toate aceste cărți și foi se pune chiar la graniță stampila «refusé».

Siguranța publică în Basarabia a fost organizată abia la 1828. Dînsa se compune la Chișineu dintr'un *polișmaistru*, patru pristavi și 12 comisari de poliție (cvartalni nadziratel). Poliția din Chișineu are 93 sergenți de oraș (gorodovoi). Poliția din orașele Soroca și Orhei se compune dintr'un *gorodnici* (polițaiu) și patru comisari. La Bălți și Hotin sunt câte un *gorodnici* și doi comisari. În orașele Bender, Akkerman și Ismail sunt câte un *gorodnici* și 4—6 comisari.

Forțele siguranței publice în aceste orașe sunt următoarele:

La Bender .	2 sub-ofițeri și	13 sergenți de stradă
Akkerman	2	22
Orhei	1	8
Bălți	1	8
Hotin.	2	14
Soroca	1	7
Ismail	6	48
Bolgrad	2	24
Chișineu	8	93

În sate poliția se face de către *uriadnici*, angagiați dintre sergenții în rezervă. Fie-care *volosti* are câte un *uriadnic*.

Acești *uriadnici* se bucură de un renume foarte rău; adeseori atât Curtea cu jurați, cât și procuratura au de furcă cu acești oameni, cari, în loc de a veghea la siguranța publică, organizează prin sate prădăciuni și tâlhării.

Afară de instituțiunile sus arătate, pendinte de diferite Ministerii, Basarabia mai posedă și *Zemstvo*, adică o instituțiune specială fie-cărei provincii rusești, însărcinată cu salvagardarea intereselor economice locale. *Zemstvo* este o instituțiune pur rusescă, a căreia origine se află în istoria Principatului Mosevei; membrii din *Zemstvo* sunt eligibili și se aleg din toate clasele sociale proporțional cu privilegiile fie-cărei clase de oameni. Firesce că nobilimea este reprezentată în *Zemstvo* în majoritate; iar alegerea membrilor se face după un anumit program elaborat de către guvernatorul provinciei și mareșalul nobilimii. *Zemstvo* îngrijesce de serviciul sanitar al guvernământului, de școlile primare, de asistența publică, de căile de comunicațiune, de relațiunile între țărani și proprietari, de justiția de prima instanță (judecătorii de pace), de interesele comerțului și industriei locale și de multe alte. Alături de *Zemstvo*, fie-care oraș posedă un fel de consiliu comunal, numit *duma*. Aceste instituțiuni municipale există numai în orașele mai mari, precum la Chișineu, Hotin, Bender, Akkerman, Bolgrad, Ismail și Reni. În aceste din urmă trei orașe până acum există primării și e în vigoare legea comunală română. Rușii, obișnuiți de a vedea în orice legiuire străină tot felul de defecte, critică însă aspru legile noastre comunale, cari vor înceta de a domni în sudul Basarabiei cu anul 1899, când în județul Ismail se va inaugura regimul *gradskaia дума*, cu organe ca *volostnoe pravlenie*, *stonovoï* și *zemski nacialnic*.

II.

BIRURILE ȘI IMPOSITELE.

Înainte de 1812 populațiunea aceste părți din Moldova plătiă către stat următoarele dări și biruri:

Birul direct pe capul de locuitor către *visterie*— dare către

visteria statului; *răsura*, dare pentru lófa funcționarilor; *dajdia* care se plătiă de Evrei, Țigani și alții; *dijmă*, *vădrărit*, *corparit*, *goștina*, *casa milelor*, *ajutorința*, *cântărit*, *jugărit*, *ratajia*, *boerescul* și multe alte.

În anul 1812, printr'un manifest imperial, poporațiunea țării a căpătat scutire de orî-ce dare către stat pe termen de trei ani. (1)

După expirarea acestui termen, statul rus a pus următoarele dări :

Birul și *dajdia*, cari se percepeau de fie-care cap de locuitor, și anume *birul* 15 lei vechi, *dajdia* pe cap de mazel 14 lei vechi.

Birul pe cap de ruș și țigan 15 l. v.; *goștina* câte 4½, parale pe cap de ôie și capră; *albinăritul* 8 parale de stup; *pe cap de porc* 8 parale; *vădrăritul* 4 parale de vatra de vin. Apoi veniă bir de județ și vatră câte 8 l. v. 35 parale de om; *pogonărit* pe tutun câte 1½ l. de pogon. În orașe se mai plătiă darea de *cantarji* sau *runștuc*, care variă după oraș de la 10—15 lei.

Tóte aceste dări, precum și venitul vămilor și patentelor, au dat în anul 1818 statului rus suma de 106.244 ruble 83¼ kopeici.

Afară însă de birurile și dările impuse de Rusia după expirarea termenului de scutire, poporațiunea Basarabiei a mai fost supusă grelei obligațiuni de a da *călărași*.

Călărașii erau angagiați de comunele rurale; fie-care călăraș eră dator de a avé un cal bun, și întreținerea unui atare călăraș costă satului pe an 200—270 l. v. Fie-care județ dedea statului următorul număr de călărași :

Județul Orheiū	1.094 călărași
» Hotărnicesc	180
Codreni	114

(1) Dintr'un *delo*, care se află în arhivele Basarabiei din Chișineu (cu data anului 1819), intitulat «о недостаткахъ прежняго порядка управления», d-l Soncoff scrie următoarele despre acéstă scutire: «Cu toate privilegiile acordate poporațiunii Basarabiei, cu mare ușurare de a nu plăti bir trei ani de zile, ispravnicii ridică birul în folosul lor propriu și, prin rapacitatea lor și prin asupriri, au făcut ca țeranii să fugă cu miile în Turcia.»

Județul	Tamara	160	călărași
»	Grecești	120	»
	Leova	258	»
	Bender	226	»
	Soroca .	598	»
	Hotin	150	»
Total		2.902	călărași

Guvernul rusesc a arătat tot-deauna mare bunăvoință pentru boerimea din Basarabia; acest guvern, nu numai că nici odată n'a atins nici unul din privilegiile și prerogativele vechi ale clasei privilegiate, dar dimpotrivă le-a întărit, dând grad de *nobleță ereditară* (stolbovie dvoreane) tuturor aceloră carî aș putut aduce vre-un document ôre-care în sprijinul pretențiunilor lor. Multe din aceste documente s'aș dovedit apoi c'aș fost false; multe chisôve iscalite de cutare saș cutare Domnitor nici cã se potriviasă cu data domniei, în numele cãreia erau date. Aceste falsificări până aș încă sunt în Basarabia obiectul unor procese, carî costă foarte scump pe cei ce-șî caută originea lor nobiliară. Aceste procese mai cu sêmă s'aș înmulțit de când privilegiul nobilimii a fost lărgit de către rēposatul Impărat Alexandru III.

Printre vechile privilegii boeresci în Basarabia a existat și așă numită *scutelnicie*, introdusă de Mavrocordat. Fiecare boer, după gradul boeriei, aveă drept de a căpeta de la stat un număr anume de scutelnici, breslași și slugi, pe carî îi alegeă printre birnicii volnici. Scutelnicii erau slobođi de ôrî-ce chozalevi, sarcine de stat, și nu plătiaș decât $\frac{3}{4}$ din bir. Boerii căpetaș pentru fie-care scutelnic câte 2 lei pe lună, breslași și slugile de curte erau slobođi de ôrî-ce dare de bir către stat.

Liberați de ôrî-ce dare către stat, scutelnicii erau datorî a lucra pentru boer. Firesce cã boerul, bucurându-se de dreptul săș de a avē scutelnici, alegeă în tot-deauna de scutelnic pe țeraniș avuți, iar aceștia, la rîndul lor, pentru a scăpa de darea către stat, se învoiasă voios cu boerul, plătindu-ș câte 3 — 5 galbeni pe an, fie în banî, fie în bucate, fie cu munca. În Basarabia, pe la 1818—22, existasă peste 4.000 de scutelnici carî aparțineasă boerilor moldoveni și peste 6.000

de scutelnici carî, printr'o minune de cancelarie, s'au constatat că aparțin cinovnicilor ruși, trecuți drept *nobili* din Basarabia. (1)

Afară de scutelnici, breslași de curte etc., boerii mai aveau pe la moșiile lor și alți ómenî în serviciul lor, precum au fost *usmani* etc., scutiți de orî-ce dare.

Tóte aceste privilegii au fost însă desființate pe la 1823.

Sistemul impozitelor s'a schimbat și astăzi au dispărut până și terminii vechi ai dărilor, despre carî abia își mai aduc aminte bătrânii. Dar dacă s'a schimbat sistemul, totuși a rămas în picioare abusul care există acum 60 de ani — de a lua de la țeran mai mult decât dînsul este impus de cîrmuire.

Țeranii din Basarabia nu pricep rusesc (invederat că vorbesc aci despre principala unitate etnică — despre Români) și percepții se folosesc de acésta. Faptul cum că țeranii plătesc adesea de mai multe ori birul și impozitele se constată chiar de autoritatea superióră. Așa de pildă ofițerul de stat-major d-l A. Zașciuk, în scrierea sa *«Podati i povinosti»*, scrie următoarele: «Birurile după rînduelile recente s'au schimbat în Basarabia, dar perceperea lor arbitrară și mai cu sémă împărțirea impozitelor județene și *Zemski* apasă fórte greu asupra mulțimii fără carte, care nu înțelege limba rusescă. *Țeranul român plătesce aprópe tot-deauna de cincî ori mai mult decât este impus.*» (2)

Locuitorii Basarabiei plătesc în zilele noastre următoarele dări (podati) către stat:

Țeranii agricultorî capî de familie	9 ruble 58 kop. pe an.
» » celibatarî	3 » 46 »
Breslași » »	3 » 86 »

Afară de acéstă dare personală și pe cap mai există următoarele dări: impozitul către stat (государственная повинность), impozitul pentru guvernămînt (губернская повинность), care variază după județele, și impozitul funciar. Apoi vin impozite de *volosti*, de *Zemstvo*, prestațiunile, pentru magasiile publice

(1) Manuscriptul Swiniin, Odesa.

(2) Подати и повинности въ Бессарабии, *Зицукъ*, p. 58.

etc. Impozitul de stat la Chişineu şi Akkerman se plătesc de comercianţii de întâia categorie (I ghildii) 72 ruble pe an de cap; Evreii plătesc 59 ruble 40 kop., la Soroca şi Hotin, 59 ruble; comercianţii de a doua categorie (II ghildii) plătesc jumătate.

Impozitul pentru guvernământ se plătesc de către comercianţii de întâia categorie (I ghildii) 72 rub., 60 kop.; de a doua categorie (II ghildii) 29 rub. şi de a treia categorie (III ghildii) 7 ruble 26 kop.

Totalul veniturilor statului, ca bir şi dări, în anul 1860, a fost pentru întreaga Basarabia de 2.574.155 ruble 71 $\frac{1}{2}$ kop. Şi anume *bir* 722.767 ruble, 100.000 ruble *vamă*, *patenta* pentru *cârciumărit* 72.200 ruble, *timbrul* 71.000 ruble, *banderola* pentru vânzarea *tutunului* 13.300 etc.

Totalul veniturilor pentru anul 1894 a fost de 9.489.136 ruble, iar al cheltuelilor pentru Basarabia a fost de 5.040.324 ruble; deci în acest an Basarabia, locuită în majoritate de Români, a dat Imperiului Rus un venit *net* de 4.448.812 ruble.

ANEXE

I. LEGILE SPECIALE ALE BASARABIEI

TRADUSE DUPĂ TEXTUL OFICIAL RUSESC

Culegerea legilor locale ale Basarabiei. *Editura lui A. Egunoff, Chișineu 1869.* Senatorul A. Șachmatoff, având în vedere reforma judiciară introdusă în Basarabia sub răposatul Impărat Alexandru II, s'a adresat în anul 1869 către guvernatorul Basarabiei d-l E. Gangardt, cerându-i să alcătuiască o comisiune, compusă din juriști locali, pentru codificarea legilor locale a Basarabiei, cari, după ucazul împărătesc, trebuiau să intre în legislațiunea specială pentru această țară, alipită la Imperiul Rus. Comisiunea, alcătuită după recomandațiunea guvernatorului, a fost compusă din proprietarii mari, Români de origine, d-nii I. Cristi, A. M. Ralli, C. Dunca, și advocații ruși F. Crupensky, Principele N. Tereteleff, C. Artemowsky-Gulak, A. Ch. Cervenvodali, A. Treastovsky, procurorul general al Basarabiei V. Boteanoff (Boteanu), M. Zozulin, N. Goreainoff, R. Cochmansky, D. Ratco, I. Tansky, V. Tomoff, C. Șumansky, I. Jurcevsy și A. Egunoff. Unii din membrii comisiunii, cunoscând limba română și pe cea greacă, au adus luminile lor în lucrarea aridă cerută, dar juriștii ruși, intervenind mereu cu criticele lor,

neintemeiate pe sciință, au zadărnicit mult rezultatul lucrărilor.

Orî-cum — fidelî scopului nostru de a da în această carte despre Basarabia, un studiū cu desăvîrșire obiectiv,—înregistrăm aci *ad litteram* întréga codificare a legilor locale din Basarabia, așa precum dînsa a fost alcătuită de comisiunea numită *ad-hoc* la 1869 în 27 Martie.

Comisiunea acésta a hotărît că din cartea lui Armenopulo (1) următóarele legi rămân în vigóre în momentul de față.

Drepturile și datoriile familiare.

(I partea, X v. art. 114—179.)

4. De óre-ce fructul zestreî aparține soțului, prin urmare și tóte greutățile caseî cad asupra sa. Soțul n'are drept a pretinde de la socru restituirea cheltuelilor în cas de bółă a soției, iar cheltuelile de înmormîntare le póte cere de la socrul care a luat înděrét zestrea. Cheltuelile de înmormîntare, ca o datorie, se scad din averea rėposatului. Mama nu póte cere restituirea banilor cheltuiți pentru hrana copiilor, dar are drept să cėră înapoiarea banilor cheltuiți cu folos pentru administrarea averii orfanilor. Casa și întréga avere, carî au rėmas de la soț, vor rămăné în îngrijirea soției, iar copiii sub tutela sa (în cas cánd soțul prin testamentul sėu n'a ales un alt tutor, saũ în cas cánd tutorul ales a refusat tutela — în acest cas femeia va cere numirea unui alt tutor). Dacă femeia nu se va recăsătorî, va fi datóre de a îngrijî de casă, precum este datoria părinților, adecă a educă bine pe copii, a-î cėsătorî, a-î înzestră cu dotă și a împărți moștenirea echitabil, luând și ea o parte din averea soțului egală cu una din părțile copiilor; dacă însă femeia se va recăsătorî, atunci slobođî sunt copiii, după orî-care împrejurare, a o părăsi și a reluă întréga avere părintescă de sub administrațiunea sa, lăsându-i numai zestrea sa, precum și darurile de nuntă. Mama, care va voi să ție la dînsa pe copii după mórtea soțului, póte să-î ieă, însă până nu s'a recăsătorit.

(1) Comisiunea, pentru a pricepe textul grecesc al cărții, în lucrarea sa se călăuziă mereu de traducerea lui Donici.

5. Soția e slobodă de a se bucură, precum voesce, de toate lucrurile rămase ei după testament în afară de zestre; ea poate chiar să le înstrăineze. Lucrurile, afară de dotă, aduse de dînsa în casa bărbatului și cari sunt ale ei, precum alte daruri primite de ea pe timpul căsătoriei, e slobodă a le vinde sau a le dărui; iar soțul nu are acest drept decât cu consimțămîntul soției. Dacă soțul va înstrăina ceva din lucrurile aduse de soție în casa sa și cari îi aparțin, afară de dotă, apoi, în cazul chiar când înstrăinarea aceasta s'a făcut cu consimțămîntul ei și cu semnătura, ei — ea nu va avea nici o valoare. Toate lucrurile, pe cari soția nu le-a înscris în foia de zestre, precum și lucrurile primite de dînsa ca dar în timpul căsătoriei, cari au fost înstrăinate apoi de soțul ei cu al ei consimțămînt, după desfacerea căsătoriei nu se pot cere de soție îndărăt.

6. După desfacerea căsătoriei, copiii, dacă vor fi, rămân în partea celui nevinovat, iar partea vinovată va fi datoră a se îngriji de hrana și cele necesare ale copiilor. În cas de divorț, copiii rămân la acela din părinți care nu e cauza desfacerii căsătoriei.

7. Acela care a înfiat o fată e dator a o înzestra. Infiatorul unei fete e dator de a-i da o zestre din averea sa. Infiatorul unui copil e dator să-l lase a patra parte din averea sa. Dacă cine-va va înfiat p'un străin și nu va lăsa testament, atunci înfiatul va moșteni egal cu copilul legitim; iar dacă infiatorul va lăsa un testament în care nu va pomeni despre înfiat, atunci el nu se va opune. Dacă înfiatul este o rudă descendentă, atunci infiatorul este dator de a testa pentru acest înfiat a patra parte din averea sa și, dacă testament nu există, înfiatul are drepturi legale întregi, egale cu ale copiilor legitimi.

Vîrsta.

(I parte, X v. cap. 213—224.)

8. Sub minori se înțeleg bărbații până la 14 ani și femeile până la 12 ani; până la acea vîrstă ei vor rămâne sub tutelă. Orî-ce va porunci minorul fără permisiunea tutorului este poprit. Bărbatul până la 14 ani se numesce minor, iar femeia până la 12 ani; în acea vîrstă minorul, fiind or-

fan și sub tutelă, nimic nu poate întreprinde fără tutor și orî-ce va dispune este nul. Dacă femeia va peri din cauza naufragiului în același an cu un copil de un an, se va considera că copilul a murit înaintea mamei, iar dacă copilul a fost major, atunci se va considera că mama a murit înaintea copilului. Bărbatul poate testă după vîrsta de 14 anî, iar femeia după vîrsta de 12 anî. Minorul de sex masculin, ajungînd la vîrsta de 14 anî, poate să facă testament, care se va considera de valabil. Cel care a ajuns la vîrsta de 14 anî, precum și cea care a ajuns la vîrsta de 12 anî, pot testă și testamentul lor va fi valabil, chiar dacă s'a făcut cu o ȕi înaintea susmenționatei vîrste.

9. De la 14 și pînă la 25 anî (femeia și bărbatul) se numesc nevîrstnici și ca atare se conduc de tutori, fără scirea căroră nimic nu pot face. Minorul de la 14 și pînă la 25 anî se numește nevîrstnic și pe acest timp se află sub ocrotirea tutorului, și tot ce va face fără voia și dorința tutorului rămîne nul. Dacă nevîrstnicul va vinde saŭ va dăruî ceva din averea sa fără consimțemîntul tutorului, acastă înstrăinare va rămîne nulă. Dacă, pînă la vîrsta de 25 anî, nevîrstnicul va vinde, dăruî saŭ într'un alt fel va înstrăina ceva, apoi el va avé drept a reface ceea ce a făcut în folosul seŭ propriŭ. Fiul, care se află sub oblăduirea părinților, nu poate dăruî nici din ce a agonisit singur fără consimțemîntul părinților seî. Cine, avênd mai puțin de 25 anî, va dăruî logodnicei sale daruri, acela nu va puté să le céră îndêrê. Vîndarea pe preț de nimic saŭ mai mic decăt jumătatea prețului adevêrat este nulă, dacă lucrul saŭ averea a fost a unui nevîrstnic. Vîrstnicul are vîrstă mai mare de 25 anî.

10. Minorul nu va fi satisfăcut în orî-ce cas, fără nici o excepțiune, ci numai în casurile cînd a dispus în dauna sa saŭ dacă a contractat vre-o obligațiune greșită, fiind înșelat, saŭ alt ceva. Nu tot ce a făptuit nevîrstnicul rămîne anulat, ci numai aceea ce vêdit a fost făptuit prin înșelăciune saŭ din nepricepere. În ceea ce privesce vîndarea, cumpêrarea, schimbul, făcute de nevîrstnic în dauna sa, dacă apoi va constată ceva daună, poate, după ce va deveni vîrstnic, să protesteze în curgere de 4 anî de la vîrstnicie, legea fiind pentru dînsul. Cînd minorul va vinde un cîmp și va primi plata vîndării, va declară că a fost înșelat și va vol să-l reiă îndêrê și-l va

lua înderăt, el n'are să dea dobânda banilor luați înderăt, dacă nu s'a folosit de acești bani, iar în cas dacă s'a folosit de dobânda banilor, va fi dator să o restituie.

Tutela.

(I p. X, v. cap. 262—297.)

11. Când tatăl prin testament a numit pe un tutor, atunci rudele de aproape nu se vor pute opune acestei numiri. Tutorul este dator a îngriji de averea minorului, precum ar îngriji de a sa proprie. Dacă, după mórtea tatălui, vor rămâne copii, atunci ei vor fi supuși tutelei mamei, dacă dînsa nu se va recăsători. Mama, fără împedicare, are tutela asupra copiilor, dar în cas când se va recăsători, se va înlătura imediat de la tutela. Mama devine tutórea minorilor, dacă n'a contractat o altă căsătorie, iar după mórtea sa devine tutor bunicul său bunica. Dacă mama, fiind tutórea copiilor minori, va voi să contracteze o nouă căsătorie și nu va cere numirea unui alt tutor, căruia să-i remită compt și să plătescă tot ce este datóre, va avé să amanezeze averea sa și averea celui după care s'a căsătorit copiii seî, și dacă unul din acești copii va muri minor, ea nu-l va moșteni, chiar dacă testamentul tatălui ar fi încuviințat acesta. Dacă mama, care va avé tutela copiilor, va contracta, contrariu făgădueliî sale, o nouă căsătorie, și nu va cere prealabil numirea unui nou tutor și nu-i va remite acestuia socoteli, atunci averea celui de al doilea soț al ei va răspunde de pagubă. În cas când mama a primit asupra sa tutela copiilor, luând hotărîrea de a nu se mai căsători și apoi va îndrăsnî să se căsătorească, fără ca prealabil să cêră numirea unui nou tutor și fără a-i remite tot ce-a lăsat tatăl copiilor, în acest cas nu numai întrêga sa avere, dar și averea întrêgă a fostului ei soț va rămâne zălog pentru garantarea averei tatălui copiilor, iar legea o opresce de a moșteni pe fiul ei mort minor.

12. Dacă tutorul va da baniî minorilor la dobândă, dobânda de două luni dintr'un an va fi a lui; în cas dacă va perde această dobândă, paguba lui va fi. Pentru pagube de forță majoră întîmplate în averea minorilor, nu vor fi

răspunzători tutorii, așa de pildă pentru epizootie, incendiu, inundațiune, etc. Când tutorul va micșora cu cumpătare cheltuelile pentru întreținerea minorilor, va pute cere restituirea cheltuelilor făcute din partea sa pentru îmbunătățirea averii minorilor.

13. Tutorul n'are voie să cumpere vre-un lucru care aparține orfanului, asemenea n'are voie s'o facă nici îngrijitorul, nici încredințatorul orfanului. Tutorul nu poate cumpăra averea minorului, asemenea nici îngrijitorul. Tutorul nu poate cumpăra lucrurile minorului. Nici tutorul nu poate cumpăra averile minorilor, nici îngrijitorul; dar dacă lucrurile se vor pune în vânzare la mezat, atunci el poate la licitațiune să urce prețul vânzării; dacă un alt doritor va da același preț ca tutorul, cel din urmă va avea precădere; iar dacă nimeni nu va urca prețul, atunci slobod va fi tutorul să-l urce și să facă cumpărarea, plătind banii gata imediat; dacă alt-fel va face, va plăti îndoit.

Dreptul de proprietate.

(I. p. X v. cap. 420—431, 3; 543—556.)

14. Femeia are drept de a vinde, cumpăra, dăruî și, cu un cuvînt, a dispune după voia sa de tot ce face parte din zestrea sa și din darurile sale.

15. Când cine-va devine stăpânul unui teren eșit din apă, atunci dînsul devine proprietarul acestui teren. Când vre-un riî, ce curge pe marginea proprietății cui-va, va începe să-și schimbe albia și va depune pămînt, alipindu-l de moșie, atunci acest pămînt va deveni de drept al proprietarului moșiei. Dar dacă riîl va părăsi brusc albia sa și, eșind dintr'însa, va coplesi o parte din pămîntul ce aparține altei moșii, atunci partea coplesită va rămîne totuși proprietatea moșiei din care a fost ruptă. Dacă riîl, care desparte două câmpuri, încet cu încetul și pe nesimțite va depune pămînt, mărint moșia mea, așa că nu se va pute spune de când și cum s'a făcut acea mărire, atunci pămîntul acesta al meu va fi. Dar dacă cu sila și cu mare apă de-odată se va rupe o parte din moșia ta și apoi acea parte se va alipi de moșia mea, așa că se va pute vedé când și cum s'a făcut acésta, atunci tu vei rămîne stăpân asupra acestui pămînt.

16. Dacă pe câmp, sau într'o casă lăsată mie în amanet, voi găsi o comoră, atunci o parte (jumătate) din comoră sunt dator a o da datornicului, iar restul, chiar dacă voi fi primit datoria, nu-l remit și rămâne proprietatea mea bună.

Dreptul la avere străină.

(I p. X v. 433—466.)

17. Vecinii n'a drept a face lucrări cari aș de scop mărirea sau micșorarea iazurilor. Dacă apa care curge de la móră aduce stricăciuni câmpului, viilor, sau livezilor, atunci proprietarul va avea să plătească pentru daune; în cas contrariu, móră să nu mai lucreze. Dacă proprietarii câmpurilor nu vor voi ca apa să se scurgă prin moșiile lor, slobodă sunt a o popri. Dacă apa, curgând, strică cuiva și el va face un stăvilar, îndreptând curentul apei spre proprietatea altuia, făcându-i prin acesta daune, atunci se va lăsa apa în starea sa dinainte, iar cel ce a stăvilat-o va avea să desfacă stăvilarul.

18. Când scurgătoarele unei case se scurg în curtea vecinului sau am vre-o ferăstră în curtea vecinului, atunci curtea vecinului va fi supusă mie.

Dreptul de a stăpâni și de a se folosi.

19. O posedare dréptă este aceea când cineva stăpânesce un lucru, avându-l prin dreptate, cu suflet curat și cunoștință. A stăpâni ceva de drept semnifică că proprietarul îl stăpânesce cu conștiință curată, fără nici o bănuială și cu credință că lucrul al lui este și că acei, cari l'aș posedat și cari i l'aș transmis, de bună voie și fără siluire aș făcut-o și n'a fost pîră și cértă pentru acest lucru. A stăpâni un lucru pe nedrept semnifică că stăpânul se îndoesce cum că lucrul este a lui, sau că nu i-a fost transmis cu dreptate, sau că știe c'a fost pîră și judecată pentru el. Cine a plătit prețul lucrului nu se va considera că pe nedrept stăpânesce. Cine a cumpărat de la cineva un lucru stăpânit pe nedrept de acest din urmă, fără a cunoște despre acea nedreptate, se va folosi și va stăpâni lucrul cumpărat. Cine cinsti a cumpărat și apoi va fi înștiințat că lucrul cumpărat străin a fost și, aflând, va construi pe acest loc, acela nu

va primi îndărăt cheltuelile făcute, dar va puté să ridice construcțiunea, fără însă a vătămă interesul proprietarului locului. Cine va cumpără un lucru, cunoscând că străin este, acela nici odată nu-l pôte stăpâni; iar dacă n'a știut, atunci va stăpâni lucrul, iar vîndătorul să se judece cu proprietarul. Când cine-va își revendică averea, care se află în stăpânirea altuia, atunci el va pîrî nu pe vîndător, ci pe cumpărătorul în posesiunea căruia a găsit averea sa. Cel care are drept asupra vre-unui lucru lăsat lui prin moștenire pôte să pîrască pe cumpărător. Venitul dintr'o moșie, stăpînită de cine-va printr'o hotărîre judecătorească, nu se pôte cere în restituire. Dacă cine-va stăpînesce legal un lucru străin, are drept la usufructul lucrului, fără însă să dauneze lui, căci nu este deplinul stăpân al lucrului.

Dreptul de a contractă.

(I p. X v. art. 513—540.)

20. Dacă majorul, după ce a încheiat un contract, va dice că a fost indus în eróre, ȳsele lui nule vor rămâne. Numai în cazul cînd cel ce a contractat va dovedi că partea contrarie a tăinuit drepturile sale, va puté să desfacă contractul. Dacă se va constată că în contract s'a făcut o greșelă, din care cauză persóna înșelată a pierdut jumătate din preț, atunci acea persónă va avé drept la restituirea prețului deplin. Iar dacă se va dovedi că greșela înadins pentru a înșelă s'a făcut, atunci contractul se va sfărămă; însă dacă partea înșelată nu va voi acésta, atunci va fi în dreptul ei să ceră plata întregă a daunelor. Cine se încercă a nesocoti învoiala de bună voie încheiată, face prin acésta nulă plîngeră sa și va plăti daunele prevădute prin chiar acea învoială; afară de acésta va perde dreptul de a stăpâni lucrul pentru care s'a învoit și acel lucru va rămâne în folosul celui pîrît. Dacă însă la împlinirea învoelii voiă fi oprit de chiar persóna cu care m'am învoit, atunci se va consideră că clauza învoelii a fost executată.

Dreptul de despăgubire pentru daune.

(I p. X v. art. 568—573.)

21. Stăpânul pe nedrept este dator a remite nu numai lucrul, ci și usufructul adunat de el, ba chiar și fructul pe care putea să-l culégă și nu l'a cules pe tot timpul cât a durat pîra. La revendicarea moștenirii se va cere și usufructul său, de la data începerii procesului. Cel care pe nedrept a stăpânit are să înapoieze și usufructul pe tot timpul cât a durat stăpânirea. Cine a cumpărat vre-un lucru pe nedrept va remite îndărăt acest lucru cu întregul său usufruct. Cine a cumpărat moșie de la unul care nu eră stăpânul moșiei, și despre acesta va fi încunosciițat de stăpânul adevărat, pentru ca să nu facă acea cumpărare, acela va remite atât lucrul cât și usufructul. Dacă cine-va se folosește de avere străină, stăpânind-o prin siluire sau altă împrejurare nedreptă, acela va remite moșia îndărăt cu tot venitul cules. Cel care stăpânesce o casă pe nedrept va înapoiă casa cu toate acaretele și îmbunătățirile făcute de dînsul, fără a avé drept la vre-o despăgubire. Cine va stăpâni o casă pe nedrept, fără a o închiria, acela va remite casa împreună cu banii căpătați din chirie, precum și va plăti pentru toate stricăciunile făcute. Stăpânul pe nedrept al vre-unei moșteniri care aparține altuia este dator, nu numai a înapoiă moștenirea în starea în care a fost acea moștenire în momentul când dînsul s'a făcut stăpân pe ea, dar și usufructul ce a adunat sau a putut să adune, și pentru ori-ce greșelă va avé a răspunde, iar dacă moștenirea a fost în bani, va plăti și dobînda lor. Stăpânitorul pe nedrept al moștenirii străine răspunde de toate și chiar de cea mai mică greșelă; el va plăti usufructul și fructul fructului; nimic nu se va lua în vedere, fie că, apărîndu-se, va dice că lucrul a eșit din stăpânirea sa sau că cu siluire s'a luat de la dînsul, el în toate garant rămîne și trebuie să deă cheazășie, adecă dacă e avut, să deă zălog averea, iar dacă nu, cheazășie.

22. Stăpânul de drept ridică fructul lucrului, ca fiind proprietatea lui, chiar dacă nu a semănat dînsul; asemenea laptele, lâna și pîrul, sau progenitura vitelor. Cine stăpânesce drept, acela ridică usufructul lucrului înaintea pîrei și nu fructul

care se va ridica după judecată. Cine stăpânesce câmpul cu drept și, după ce a semănat, va afla că acel câmp e străin, atunci uzufructul se va lăsa lui, ca unuia care a cumpărat cu dreptate. Stăpânitorul cu drept, când va înapoiă câmpul, n'are voie a cere cheltuelile ce a făcut, și numai în cas dacă a adaos ceva care va mări cantitatea uzufructului cules înaintea judecății. Cine a stăpânit o casă străină cu dreptate, acela o va remite cu chiria și cu toate, iar cheltueli nu va primi; stăpânitorul unei moșteniri străine e dator a remite moștenirea în aceeași stare în care judecata a găsit moștenirea, el nu va remite uzufructul și nici va răspunde pentru greșeli făcute. Când se cere restituirea unei moșteniri, stăpânită fie de unul care a reținut-o cu dreptate (conștiințios), fie de altul care cu nedreptate a avut-o, se va lua și uzufructul, însă cu următoarea deosebire: a) acela care a reținut moștenirea conștiințios va primi îndărăt cheltuelile făcute pentru îmbunătățirea moștenirii; b) el nu va fi răspunzător, dacă lucrul se va pierde din întâmplare înainte de judecată; c) uzufructul și dobânda, ce a ridicat înaintea începerii judecăței și a cheltuit pentru trebuințele sale, vor rămâne ale lui, iar nici decum uzufructul de față, precum : recoltă, bucate culese în hambare, dobânda banilor neprimiți încă, ceea ce în pânțele vitei va fi; el nu se va acusa de rea păstrare a lucrului; d) dacă se va întâmpla că lucrul s'a vândut înainte ca judecata să fi început, el va răspunde numai pentru prețul cât costă lucrul, iar nici decum și pentru dobândă. Așijderea și datoriile datorate altuia pentru moștenire, dacă stăpânitorul conștiințios al moștenirii le-a primit, se vor înapoiă celui în drept.

23. Dacă cine-va va construi de-asupra casei mele o locuință, eu voi fi proprietarul acestei locuințe; și cine va construi casă din materialul altuia pe pământul său, acela va deveni stăpânul casei, dar va plăti pentru materialul străin. Dacă cine-va va construi casă pe loc străin sau sub pământ străin (bordei) fără a avea pentru acesta învoială cu stăpânul locului, acesta din urmă va fi stăpânul casei și va răspunde celui dintâi pentru cheltuelile făcute, sau casa se va dărîmă și materialul va fi ridicat de păgubaș. Cel care va construi casă pe pământul altuia, sau va sădi vie, va semăna sau alt ceva va face, va pierde lucrul și nici că va

puté pretinde cheltueli. Cine sădesce ceva pe locul altuia perde, împreună cu loc, și ceea ce a sădit. Dacă cine-va a construit pe loc străin casă din lemnul stăpânului, atunci proprietarul locului va fi stăpân și asupra casei, cu material cu tot, și cel ce a construit nu va pute cere plată pentru lemne. Cel ce a semănat pe câmpul altuia n'are voie să cêră restituirea seminței, dacă câmpul i s'a luat. Plugarul care ară câmpul său nu va face brazda peste hotarul vecinului său; și care va ară peste hotar și va răpi o bucată din câmpul vecinului, acela, dacă a făcut-o când a arat, va perde munca sa, dacă a semănat, va perde recolta și munca și bucatele. Dacă plugarul fără scirea stăpânului va ară câmpul, său va semăna, nu va primi nimic pentru munca sa, nici sêmînța ce a semănat nu i se va înapoiă. Dacă cine-va va semăna său va sădi pe moșia altuia fără voia stăpânului, atunci recolta și ce a sădit ale stăpânului moșiei vor rămâne, căci din pămîntul său s'a hrănit. Dacă cine-va a sădit pe pămîntul altuia vie său pomi și va voi să vîndă ceea ce a sădit, atunci va da de scire stăpânului locului prin martori buni cât l'a costat sădirea, iar dacă stăpânul nu va voi să cumpere, atunci, după ce vor trece două luni, săditorul va fi slobod să vîndă altuia și stăpânul locului silit va fi să primescă pe cumpărător (emfitheosis).

24. Dacă cine-va va luă material străin cu rea voință și stăpânul materialului îl va prinde, va pute să-l pîrască ca fur; dar dacă nu l'a prins și s'a făcut că nu vede, va primi numai costul materialului.

Dăruială.

(I. p. X v. cap. 967—933.)

25. Darul unui nevîrstnic său al unui lipsit de minte nu e valabil. Asemenea, dacă cine-va n'are copii și va face dar, iar apoi va avé copii, darul se va înapoiă. Dacă cine-va va dăruî fără condițiuni, acela nu se va mai pute judecă și darul dăruit va rămâne. Dacă cine-va va dăruî și va trimite darul, iar până la primirea sa va muri, atunci cel dăruit nu va avé drept asupra darului. Dacă cine-va va dăruî un dar mișcător și-l va înmăna în mâna dăruitorului, acel dar bun dăruit va rămâne. Darul între soți n'are putere legală

și nul va fi. Darul făcut de către soț soției, sau de soție soțului, în cas de moarte, după sfârșitul din viață al dăruitorului are putere și se desparte din averea răposatului, ca datorie. Darurile, în cas de moarte, între soți, au putere, chiar dacă sunt făcute fără înscris, dar în cas de divorț se anulează. Darurile date cu limbă de moarte, după moartea dăruitorului, rămân valabile. Dacă cine-va a dăruit ceva logodnicei, pentru ca dinsa să se folosască ca dar după căsătorie, apoi acest dar nul va fi, căci stăpânirea darului va veni după căsătorie, iar darurile între soți n'au putere legală. Dacă darul se va face chiar în ziua nunței, atunci se va vedea unde a fost femeia și în ce anume loc s'a făcut darul; dacă în casa ei, atunci al ei este, căci s'a dat logodnicei; dacă în casele lui atunci s'a dăruit soției. Tot ce logodnicul a dăruit logodnicei, în cas când căsătoria nu s'a făcut, el va primi înderăt. Darurile înainte de căsătorie sunt proprietatea dăruitorului, însă cu condițiune ca căsătoria să se facă. Darurile dinaintea căsătoriei sunt valabile, precum și cele făgăduite înainte de căsătorie și date după căsătorie. Darul făcut de către socru și sócră logodnicei sau ginerului nu se întorc sub nici un cuvânt înderăt după desfacerea căsătoriei. Darurile din partea socrilor sunt bine dăruite. Cine a făcut daruri miresei și va arăta că le-a primit ca zestre, acela nu va avea a le restitui. Dacă mirele, care n'a primit zestre, va voi să constituie miresei o zestre din partea sa și va dăruia aceleia care are să devie soția sa nisce lucruri, pe cari apoi le va primi drept zestre, atunci darul mirelui bun se va considera, căci darul a fost făcut înaintea căsătoriei. Dacă mirele logodit va dăruia lucruri miresei, pe cari ea apoi le va aduce în casa soțului, acesta le va putea înstrăina, căci sunt proprietatea femeiei. Dacă darul făcut înaintea căsătoriei se va compune din avere nemiscătoare, atunci soțul nu-l poate înstrăina; dacă din bani sau alte bunuri mișcătoare, pe cari soțul le-a întrebuințat pentru ale sale trebuințe, atunci femeia nici odată nu le va putea pierde, și numai în cazul când se va adevăra că aceste lucruri au fost amanetate înainte de către creditor.

26. Dacă cel care a primit darul se va arăta ingrat față cu dăruitorul și-l va calomniă, sau îl va batjocori, sau va ridică mâna asupra sa, sau îl va face o daună, sau se va

gândi măcar a atentă asupra vieței sale, sau va refușă de a-I plăti cele convenite prin scris sau fără înscris pe când s'a făcut darul, — dacă unul din aceste fapte va face și acésta în fața judecăței se va dovedi, atunci darul se va remite îndărăt. Când cine-va se va arătă ingrât, sau va face pîră, sau va batjocori tare sau va necinsti pe bine-voitorul său, sau va ridică asupra sa mâna, îi va face un rău mare, sau se va dovedi că a atentat la vieța sa, — atunci i se va luă darul îndărăt.

27. Când mama va contractă o a doua căsătorie, atunci toate darurile ei dinaintea căsătoriei celei dintâi în folosul copiilor vor rămâne, și dînsa n'are voie de a face vre-o deosebire între copil și copil, dând unuia și nesocotind pe altul, căci, recăsătorindu-se, pe toți de o potrivă i-a nesocotit, și de aceea darurile dinaintea căsătoriei ale fetei vor fi; mama va avé dreptul de a se folosi de dar până la mörte. Contractând a doua căsătorie, ea nu va primi nici atât din darul dinaintea căsătoriei întăia cât ar trebui să primescă ca moștenire de la fiul său, și legea va da totul copiilor, cari nu vor considera acésta drept moștenire, ci ca partea lor din darurile primite de mama lor. Dar darurile pentru virginitate (feoriton) vor rămâne ale ei; dacă femeia după mörtea soțului nu va împlini anul tânguelei și va contractă a doua căsătorie, atunci le va perde. Dacă bărbatul se va căsători a doua oră, atunci va fi dator a păstră nevătămăte lucrurile rămase de la femeia răposată, pentru copiii ce a avut cu ea; el n'are drept să le vinđă, să le înstrăineze; el va mai păstră și din averea sa partea legală a copiilor.

28. Dacă cine-va va face un dar deosebit unuia din copiii sei sau numai unora din copiii sei, atunci va fi dator la împărțirea averii a păstră pentru cei-lalți copii partea legală, întocmai precum li s'ar fi cuvenit lor înainte de a se fi făcut acest dar deosebit; și dacă va face acésta, atunci cei-lalți copii n'au a se plânger de darul deosebit, căci au primit din averea părintelui partea dréptă a lor. Iar copiii cari au primit darul deosebit nu pot dice că, mulțumiți de acest dar deosebit, refușă moștenirea. Pentru a nu primi moștenire cu siluire, ei neapărat sunt datorî a restitui fra-

ților partea din darurile deosebite, și anume atât cât trebuie pentru ca să se egaleze averea lor cu a fraților.

Despărțire -- sinasfora.

29. Dacă cine-va voiesce a face vre-o schimbare în averea sa, el este dator înainte de toate a lăsa fiului său (1) partea sa egală (nu a patra, căci acesta îl va face săraci, ci a treia sau jumătate (2), după numărul copiilor) și numai după acesta a rindul cu restul averii precum voiesce. Cine va voi a împărți averea sa, acela va avea a păstra partea legală copiilor săi, și anume nu a patra parte (căci este puțin), ci neapărat a treia sau jumătate, după numărul copiilor, apoi va deduce zestrea și darurile dinaintea căsătoriei din restul averii, și dacă partea legală este insuficientă pentru a compune zestrea și darurile să o facă și numai atunci poate dispune de averea sa și a o dăru. Părintele, după deducerea zestre femeiei sale și a darurilor dinaintea căsătoriei, precum și a datoriilor, e slobod a lăsa copiilor săi, când are mai mulți decât patru, jumătate din averea sa; dacă numai patru, a treia parte; și acesta este partea lor legală; cu restul averii slobod este a usa după voința sa.

30. Dacă unul din copii a primit de la părinți zestre sau partea moștenirii care i se cuvenia, atunci el nu va mai putea fi părtaș în moștenire cu ceilalți copii cari n'au primit nimic, dacă nu va face înainte depunere. Depunerea (sinasfora) se face în acest mod: cine-va a dat zestre unora din copiii săi sau partea lor de moștenire și i-a slobodit de sub puterea părintească; apoi părintele a murit, sau fără testament, sau făcând un testament în care nu i-a pomenit, iar copiii se opun la acesta și voiesc a lua parte la moștenire împreună cu ceilalți, cari n'au primit de la tată nimic înaintea morții sale. Pira se va face înaintea jude-

(1) A se vedé art. 11.

(2) Partea acesta în Basarabia veche se numia *falchidia*. Când erau patru copii, *falchidia* era a treia parte din avere; când însă erau mai mulți copii decât patru, *falchidia* era = jumătate. A se vedé art. 50.

cății și legea va stabili ca copiii aceștia să depună tot ce au primit de la părinții și să amestece totul acesta cu averea rămasă, și atunci să se facă parte egală tuturor moștenitorilor. Această depunere se numește *sinasforă*. Dacă fiul pe când trăia tatăl a primit un dar în comptul părții sale legale de moștenire, atunci nu va pute să se ridice în contra testamentului, ci depunând darul, ca să se adune cu averea întrégă, va cere să aibă parte dréptă la moștenire. Nepoții, cari vor voi să intre în sinasfora, vor intră în locul părintelui lor, considerându-se din acest trup, dacă vor depune tot ce au primit de la părintele lor. Dacă tatăl, dând zestre fetei, va dice că o dă cu condițiunea să se mulțumescă numai cu zestrea și să n'aibă parte la moștenire, acesta nu va avé putere legală și nu va împedica pe fată de a moșteni pe tatăl său după mórtea lui. Ea va trebui însă să depue zestrea sa, amestecând-o cu întréga moștenire, din care apoi va primi parte egală cu frații săi. Darul dinaintea căsătoriei, precum zestrea, trebuie asemenea să fie depus în averea moștenită, dacă cel care a dat darul a murit fără a lăsa testament, ori-cine ar fi el — tată, mamă, bunic, bunică sau străbunul după tată sau mamă. Fiica, care a moștenit pe mamă după un testament, nu va depune zestrea sa în suma moștenirii. Tot ce s'a dăruit copiilor după mórtea tatălui nu se depune în suma moștenirii; iar ceea ce tatăl le-a dăruit pe când eră în viétă, aceea se va depune, exceptând casul când tatăl singur a dispus ca acesta să nu depue. Tatăl, care a dat zestrea fiicei sale, chiar dacă n'a scris în fóia de zestre că fiica e satisfăcută cu ceea ce a primit ca zestre, nu se póte ca ea să nu céră nimic din averea părintescă; căci fiica are drept la moștenirea părintelui. Dacă copiii vor pretinde că averea moștenită de la tată să fie adunată tótă, atunci vor fi obligați să depue tot ce au primit de la tatăl lor; asemenea și din partea mamei vor depune tóte la un loc. Dacă însă fiul sau fiica vor fi mulțumiți cu partea lor sau zestrea primită de la părinți pe când aceștia erau în viétă, atunci nu pot să fie siliți a depune ceea ce au primit, chiar dacă partea primită de ei va fi fost mai mare, și numai în cas de nu va ajunge fraților lor partea lor legală, atunci vor depune. Majorii moștenesc împreună cu minorii fără testament, dar trebuie

să depune tot ce a primit înainte și usufructul asemenea ; dar nu sunt obligați a depune și ceea ce a agonisit de la sine. Majorii depun în suma moștenirii numai ceea ce a avut pe când trăia tatăl, iar ceea ce a agonisit apoi nu depun. Afară de acesta ei deduc ceea ce datorați tatălui și depun ce rămâne. Averea nedespărțită a fraților, dar agonisită de ei, nu se va depune.

Zestrea.

31. Soția are prioritate asupra tuturor creditorilor, pentru a-și relua zestrea. Zestrea, chiar când e amanetată, are prioritate față cu ceilalți creditori, chiar dacă lucrurile s'a risipit și soția n'a avut copii. Zestrea are prioritate față de datoria către stat, dacă însă acea datorie nu este mai vechiă decât zestrea. Femeia se va preferi celorlalți creditori ai soțului dinaintea căsătoriei, așijderea și celor după căsătorie, și va relua zestrea sa ; iar în ceea ce privește darurile dinaintea căsătoriei și *ipovolul* (cf. art. 40) nu se va prefera creditorilor. Dacă soția va băga de seamă că soțul ei risipește zestrea sa, apoi va pute să începă judecată și ceea ce s'a risipit se va restitui din averea bărbatului, chiar când acea avere se va afla amanetată pentru datoriile sale, căci femeia are prioritate față cu creditorii soțului. Dacă se va întâmpla că trebuie remisă zestrea și plățile datoriei, se va da prioritate zestreii, iar darurile dinaintea căsătoriei nu vor avea precădere față cu datorii. De aceleași drepturi se bucură și moștenitorii mamei.

În fața unor atare prerogative ale legii locale față de zestre, prin înaltul ukaz a Consiliului de stat de la 15 Decembre 1847 (legea imp. rus. No. 21.795) se legiferă : 1. toate persoanele de sex femeiesc din Basarabia, a căror zestre e garantată în averea bărbaților lor, sunt dator să o declare, aducând dovezile legale pe la tribunalele de ocol și de județ în cursul unui an de la publicarea sus-citatului ukaz ; 2. după aceste declarațiuni, tribunalele de ocol și de județ vor face imediat poprire asupra averilor care garantă acele zestre ; 3. femeia, care n'a făcut la termen declarațiunea sa, deși nu pierde dreptul său și după expirarea termenului, dar în cas când averea soțului se va înstrăina, nu va mai pute

Mănăstirea Crădăreasa din județul Orhei, cu chiliile săpate în stâncă, restaurată la 1756
de către Radul Razoviță, Vel Logofet.

să facă poprire; 4. toate foile de zestre de aji înainte se vor legalisa la tribunale, cari vor dispune poprirea averii soţilor drept garanţie a zestreii.

32. Dacă cine-va numai prin grai, sau alt-fel, a promis zestre, este dator a o da. Tatăl, chiar dacă numai prin grai a promis zestre fiicei sale, este dator a i-o da. Dacă tatăl singur a promis zestre, el singur trebuie să o dea; iar dacă a promis împreună cu fiul, atunci o vor da ambii împreună, sau fie-care în parte egală, sau pre cât a promis fie-care. Dacă a promis să dea zestre fără a desemna cât, va trebui, pe când trăesece, să dea atât cât fac *falchidiile*. Pentru ca zestreă să fie dată, trebuie neapărat să fie remisă soţului, iar nici decum numai înscrisă în foia de zestre. Tot ce se cumpără din bani zestreii se adună ca zestre. Cine va promite zestreă, acela e dator să o remită, fie frate, fie mamă, fie-care din averea sa, şi ori-ce bărbat sau femeie, dacă au făgăduit zestre, sunt dator a o remite, chiar dacă au fost siliţi să promită. Dacă bărbatul a cumpărat ceva cu bani din zestre, lucrul cumpărat nu se va considera ca proprietatea femeiei, ci numai aceea ce e dator soţul soţiei sale se va cere de la dînsul. Zestreă se dă după căsătorie; prin urmare, dacă căsătoria nu s'a făcut, zestreă trebuie să fie restituită; asemenea şi în cazul când căsătoria se desface; se va înapoiă împreună cu usufructul din ziua desfacerii. Dacă desfacerea căsătoriei se va face din vina bărbatului, atunci el va fi dator a remite, nu numai zestreă şi darurile dinaintea căsătoriei, ci încă, după preţul acestor daruri, va remite a treia parte din ceea ce singur a agonisit; şi toate acestea, dacă nu vor fi copii, vor deveni proprietatea soţiei, iar în cas când vor fi copii, ceea ce a primit dînsa va păstra pentru copii şi ea singură se va folosi de usufruct. Dacă însă desfacerea se va face din cauza soţiei, atunci soţul va deveni stăpân peste zestreă sa şi peste darurile dinaintea căsătoriei, cari, în cas de nu vor fi copii, rămân ale lui, însă numai atunci când zestreă n'a fost dată din partea vre-unei persoane străine, pe temeiul a vre-unei condiţiuni anume stipulate înaintea căsătoriei, sau de la tată, când fiica lui despărţită n'a ajuns la majorat, sau s'a încheiat o condiţiune a parte înaintea căsătoriei; iar dacă vor fi copii, atunci soţul, păstrând zestreă-pentru ei, se va bucura numai de usufruct.

după prețul lor, atunci soțul va fi obligat numai casă nu fie nepăsător, să nu facă vre-o răutate și să le îngrijescă; iar dacă totuși se va întâmpla ceva, el nu va fi răspundător. Când zestrea n'a fost prețuită, dauna va fi a femeiei, iar venitul și ceea ce vor fătă vitele va primi soțul; dar dînsul, înainte de toate, va fi dator a completa numărul vitelor, câte au fost, adică în locul celor ce au perit a pune pe altele din nou născute. Prin mărirea și micșorarea zestrii se înțeleg aci acelea cari au venit pe calea obicinuită, precum mărirea pămîntului din cauza curentului apelor riului, aparițiunea unei insule, înmulțirea arborilor și cele-lalte. Adăogirea și îmbunătățirea făcute de bărbat într'o zestre neprețuită el le capătă, și dacă soțul va primi ca zestre o casă sau un loc prețuit de lângă oraș, atunci va fi dator a da prețul său; dacă a făcut îmbunătățire și adăogire, atunci folosul va fi al lui; asemenea și dauna a lui este. Dacă zestrea va fi prețuită și în fîia de zestre va sta scris: «atâtea parale, ast-fel de lucru», atunci soțul va deveni stăpîn deplin al lucrului și slobod este de a-l înstrăina sau vinde; iar în cas de perdere pe sîma sa va căde dauna, fiind obligat a răspunde și a remite paralele arătate în fîia de zestre; și cînd va sta scris: «următorul lucru, care prețuesce atât», atunci vrea să dică că acel lucru a fost dat ca zestre și prețul lui a fost arătat pentru ca bărbatul să nu-l pîtă schimba sau preface. Bărbatul nu perde cheltuelile făcute pentru mărirea și îndreptarea averii date ca zestre, precum și pentru curățirea otcinei. Venitul zestrii îl percepe bărbatul pentru întîmpinarea greutăților căsnicieii; iar venitul perceput înaintea căsătoriei aparține zestrii, dacă n'a existat vre-o altă condițiune. Pe tot timpul cît trăiesce soțul cu soția, el primesce venitul zestrii. Bărbatul, fie cît de sărac, datoresce întreaga zestre.

36. Zestrea o administră pe tot timpul căsătoriei soțul, iar nu soția, și acesta din urmă nu pîte să o dăruiască cuiva. Lucrurile ce aparțin zestrii sau darurilor de nuntă, nici chiar cu consimțămîntul soției nu se pot înstrăina și nu se vor amaneta, numai dacă femeia după trei ani, pentru a doua oară, va da consimțămîntul său, primind garanție în valoarea unor altor obiecte. Atunci se va puté; iar dacă cine-va va cumpără aceste lucruri, din această daraveră nu

pöte isvori: nici o daună femeiei, căci el e obligat să răspundă pentru ele. Lucrurile aparținătoare zestrii sau darurilor de nuntă nu se pot înstrăina nici amanetă, chiar chiar cu consimțământul femeiei; numai în cas dacă soția pentru a doua oară va voi acésta și va da consimțământul său după doi ani, se va pute, dar cu condițiune ca să fie garantată cu alte lucruri de aceeași valöre. De aceea acel care a cumpărat lucrurile singur va perde, iar femeia nu. Zestrea și darurile de nuntă soțul n'are voie să le înstrăineze, chiar dacă soția în repetite rânduri va da pentru acésta consimțământul său, de öre-ce încuviințarea ei se pöte consideră ca dată de frica soțului; asemenea și dacă femeia, pe timpul căsătoriei, va înstrăina ceva din zestre, înstrăinarea se va consideră ca făcută din înșelăciunea sau insistența bărbatului și deci nu va fi valabilă, afară însă de casul când, după doi ani de zile, femeia va declară că n'are grijă în ceea ce privește lucrurile înstrăinate din zestrea sa și va da un alt zapis, întărind voința sa și primind alt lucru de același preț din averea bărbatului.

37. Zestrea, chiar când se află în administrațiunea bărbatului, aparține însă femeiei, și prin urmare, dacă se va iscă piră despre câmpul dat ca zestre, femeia îl va revendică, căci al ei este, și dacă nu-l va revendică, va perde dreptul de a-l avé ca zestre. Dreptul femeiei de a cere zestrea nu trece la moștenitorii ei, ci numai la copiii ei. Femeia are drept de a cere zestrea, chiar când s'a făcut dejă cununia, dacă va vedé că averea bărbatului se micșoréză și nu va puté ajunge pentru plata zestreii. Dacă femeia, fiind majoră, a știut că soțul cheltuisé averea sa și, știind, a tăcut și nu l'a rugat, atunci se va învinováți singură și va fi păgubașă de moștenirea părintéscă; iar dacă a fost sub ocrotirea părintelui său, când a fost despărțită, și tatăl ei a putut cere de la soțul ei restituirea zestrii și dînsa l'a rugat despre acésta de multe ori, iar tatăl n'a ajutat-o, atunci dînsa va luà parte la moștenire, ca și când ar fi avut zestre și ar fi depus-o în averea totală, căci tatăl a fost vinovat că n'a voit s'o ajute în pira ei cu soțul. Dacă femeia va află că soțul ei a amanetat lucrurile sale altuia și despre acésta n'a pîrit, atunci nu va avé nici o dreptate. Dacă femeia va înebuni și bărbatul o va lăsă fără îngrijire, iar zestrea o va cheltui rău, atunci zestrea se va pune prin silă sub sechestrul.

nire, nici de vre-o parte a ei, în orî-ce loc s'ar afla. Dacă după mórtea tatălui s'a născut un fiu, atunci el desfiinţeză testamentul, iar codiþila nu. Dacă testatorul, avînd o fiică sub ocrotirea sa, sau o nepótă, sau o strănepótă, nu va fixa moştenirea lor, în acest cas testamentul nu se va strica în tot, ci şi ele vor fi moştenitoare; iar dacă moştenitorii stabiliţi vor fi nisce străini, atunci rudele vor primi jumătate din moştenire, şi dacă sunt rude, vor împărţi de o potrivă. Intocmirea unui moştenitor ca act de graţitudine nu se va întări, dacă graţitudinea are de obiect un dar în viitor, iar dacă graţitudinea e pentru un dar în trecut, se va întări. Cel care e prizonier sau în plean póte să fie numit moştenitor, în speranţa că se va întórce din plean, şi când se va întórce din plean va moşteni. Dacă mama unui ostaş, după o scire falsă despre mórtea fiului său, va întocmi un alt moştenitor, iar apoi fiul se va întórce, atunci acesta din urmă ieă moştenirea şi desfiinţeză testamentul. Testamentul se va considera nelegal în următoarele casuri: când în el nu se va arăta numele moştenitorului şi nu se va puté înţelege cine e moştenitor, sau când va fi numit moştenitor o persoană pe care legea nu o admite, sau când testatorul a omis pe acei din moştenitori care după lege sunt chemaţi a moşteni, sau i-a depărtat de la moştenire fără pricină, sau când se va dovedi că testamentul a fost făcut cu siluire sau vicleşug, sau că, după ce s'a făcut testament, se va nasce un moştenitor viu, întreg şi la termin, fie că el în momentul nasterii n'a dat nici un ţipet, dar a avut suflare, sau că, fiind în braţele mă-sei viú, a cădut jos şi a murit, şi chiar dacă din pântecul mamei a fost scos viu, asemenea şi când testamentul n'a fost iscălit şi de către martori şi pecetluit, sau că martorii de faţă nu vor primi a pune pecetea lor, sau că testamentul se va constata neisprăvit, rupt, cu ştersături, răsături, aşă că nu se póte pricepe; căci ceea ce e dubios şi neînţeles într'un testament se consideră ca nefiind scris; sau dacă moştenitorul stabilit refuză moştenirea, sau se va constata că moştenitorul stabilit n'are voie de a moşteni, ca de pildă dacă se va dovedi cum că el a atentat la viaţa testatorului, sau că n'a apërat viaţa sa, şi după ce testamentul a fost dejă scris a clevetit pe testator, sau l'a acu-

sat de crime și n'a avut grijă de dînsul în cîs de bîlă grea sau miserie.

42. Dacă răposatul va scrie în testamentul său că cine-va îi este dator, sau că dînsul este dator cui-va, atunci acesta nu se va lua în vedere în cas când lipsesc martori. Cuvintele răposatului, care dice că cine-va i-a rămas dator, nu sunt credute, fie chiar dise cu jurămint, iar dacă răposatul va dice cu jurămint că el e dator, să se credă.

43. Poruncim ca tatăl, mama, bunicul și bunica să nu depărteze de la moștenirea lor pe fiu, fiice, nepoți și stră-nepoți, fără a spune anume pricina pentru care îi desmoștenesc. Iar pricinele vor fi următoare : a) când cine-va a ridicat mîna asupra părinților, sau le-a dis cuvinte necuviincioase și batjocoritoare, sau îi va acusa de o crimă, sau *de crimă în contra Țarului* (1) sau *a ocărmuirii*, sau va atență asupra vieții părinților ; b) când fiul se va împreună cu mama sa vitregă sau cu concubina tatălui ; c) când va calomniă pe părinți și ei din cauza cleветirii vor ave daune ; d) când părinții au zăcut un timp lung, sau au sărăcit, sau au devenit slăbănogi, sau au înebunit (2), iar copiii n'au îngrijit de ei și părinții imploră ajutorul lor, dar ei nu răspund ; e) când unul din părinți e în temniță, iar copiii de sex masculin, cari au drept la moștenire, nu vor voi, fiind chemați de părintele lor, ca să dea cheazășie pentru dînsul, care cheazășie le este în putere a o da ; f) când unul din copiii se va dovedi că a împedicat pe părintele său de a face testament, și dacă apoi părintele va isbui să facă testament, atunci va pute să-l desmoștenescă ; g) când cine-va va voi să mărite pe fiică-sa sau pe nepotă-sa și după puțină a-i da zestre, iar dinsa va refusa și va duce o viață desfrînată. Așa dar, dacă părinții vor scrie limpede în testamentul lor toate cele mai sus scrise nemulțumiri, sau unele din ele, sau chiar una singură, atunci, ori-care ar fi ea, ordonăm ca testamentul să fie întărit, iar dacă nici una nu se va constată adevărată, atunci acei copii vor lua parte la moștenire ; ei se vor chema din nou la moștenire și testamentul

(1) Adaos de comisiunea întocmită de guvernatorul Gangardt.

(2) După legea locală a Basarabiei, acela care a îngrijit până la mîrte pe un nebun îi moștenesce averea, chiar dacă nu e rudă cu dînsul.

sa; iar dacă există numai concubină, poate să-l lase $\frac{1}{4}$ parte din avere. Cel care n'are moștenitori direcți, nici rude ascendente cărora este dator a lăsa parte din averea sa, are drept a-și întocmi moștenitori străini pentru toate cele 12 părți ale averii sale; iar dacă are rude ascendente, le va lăsa lor partea legală și restul moștenitorilor întocmiți.

48. Cel care revendică averea în contra testamentului perde dreptul la partea testată lui. Moștenitorul neîntocmit în testament, dacă va stăpâni singur averea răposatului, va fi silit a remite legatele. Cine va contesta un testament perde dreptul său la dar.

49. Darurile testate în testament, dacă vor covârși falchidia moștenitorilor, nu sunt valabile, dacă se va constata după opisul moștenirii că nu rămâne deplină falchidia. Orîcine e în drept a lăsa în dar după mărtea sa două părți din averea sa; dar $\frac{1}{2}$ parte e dator s'o păstreze pentru moștenitori. Dacă moștenitorul nu va remite darul lăsat cuî-va și va fi chemat la judecată, atunci va plăti darul și usufructul. Legatarii nu răspund pentru datorile răposatului, ci moștenitorii. Legatele lăsate cu condițiune se remit numai atunci când condițiunile au fost îndeplinite, iar dacă nu s'au îndeplinit, moștenitorii nu le vor remite. Dacă cuî-va is'a testat averea, atunci moștenitorul are drept său de a remite lucrurile său de a le da prețul lor; iar dacă nu se poate da prețul, e obligat a da lucrul. Dacă s'a lăsat o turmă, atunci legatarul are drept și la puț, iar dacă se va face micșorare și chiar nu va rămâne decât un singur animal, care nu se va pute numi deja turmă, atunci va lua numai pe acest animal. Dacă va fi casă și va căde, legatarul va primi numai locul.

50. Falchidia, când există numai patru copii, este a treia parte a averii, iar dacă vor fi mai mulți copii decât patru, este jumătate. În acesta a treia parte sau jumătate a moștenirii ieau parte toți cei cari se prenumără la falchidie, după ce a fost satisfăcut moștenitorul care, după voința ultimă a răposatului, moștenesce restul averii. Nu numai tatăl trebuie să lase falchidia fiilor și fiicelor, dar și mama, bunicul, străbunicul, bunica și străbunica după tată și după mamă; și nu numai nepoților de sex masculin, ci și nepoților de sex femeiesc. Copiii făcuți cu o mamă care n'a avut zestre au drep-

tul la falchidia, dacă sunt legitimi. Copiii cari au murit fără a avea copii sunt datorii a lăsa falchidia părinților, adică $\frac{1}{2}$ parte. Dacă zestrea făcută fiicei după testament sau darurile întocmite vor fi nepotrivite, așa că nu va mai rămâne partea legală moștenitorilor, atunci testamentul va fi nevalabil. Când e falchidia, trebuiesc înainte de toate defalcate datoriile răposatului și cheltuelile de înmormintare, restul e averea curată și din acea avere moștenitorul reține a treia parte, care se numesce falchidia. Când un particular este stabilit ca moștenitor, atunci fiul primesce falchidia din averea curată a părintelui; iar dacă sunt doi fii, din cari unul este întocmit ca moștenitor, iar altul are să primească numai din falchidia, atunci fiul moștenitor va primi averea întregă a părintelui, iar ca fiu va împărți falchidia cu cel-lalt fiu, adică cu frații. Dacă cine-va a scris la mărtea sa că ertă datornicului datoria, atunci falchidia, adică defalcarea a $\frac{1}{2}$ parte din avere, are să se facă față cu datoria. Dacă bărbatul va dăruî femeiei, sau femeia va face dar bărbatului, atunci prin mărtea dăruitorului darul se întărește; dar de ore-ce în acest cas darul are forma fideicomisului, prin urmare și falchidia se va face. (1) A treia parte trebuincioasă pentru falchidia se deduce după trebuință egal din darurile tuturor legatarilor. Dacă moștenitorul, din nesciință (nu a faptului, ci a legii), s'a înșelat și, fără a reține falchidia, a remis legatarilor mai mult decât era dator să le dea, atunci va primi prisosul îndărăt. Când cine-va, lăsând moștenire, ȳice: «voesc ca casa mea și altă cutare moșie să fie vândute, și din întreaga mea avere să se plătescă datoriile, iar fiului meu să i se dea partea legală», atunci partea legală (a treia) se va da fiului, nu după deducerea datoriilor, ci înainte de toate fiul își va lua falchidia și numai din rest vor lua creditorii. Când se dă falchidia, atunci și usufructul din a treia parte a averii, cules după mărtea testatorului, tot al moștenitorului va fi. Falchidia nu se poate da în viața părintelui, căci, ori-cât să fi primit fiul, el totuși după mărtea părintelui poate să cëră moștenire, chiar dacă a

(1) Juriștii ruși explică cuvintele *se va face* prin faptul, că în acest cas darul și ertarea datoriei trebuie să se prenumere în averea curată, din care $\frac{1}{2}$ parte sau jumătate va compune falchidia.

existat condițiunea că nu o va cere. Dacă moștenitorul nu va face opisul averii întregi a părintelui, atunci nu va putea reține falchidia și va trebui să satisfacă deplin pe legatari, chiar dacă suma legatelor va covârși averea curată a părintelui. Dacă cine-va va face testament și va testa familiei sale sau alt cui-va averea nemișcătoare și va dice anume ca ceea ce lasă să nu se vîndă și să rămăe moștenitorilor moștenitorului, atunci dăm poruncă ca din acea avere falchidia să nu se ieă, căci testatorul a poprit înstrăinarea averii.

Dreptul de moștenire.

(I p., X v., art. 1104--1345.)

51. Moștenirea este căpătarea tuturor drepturilor pe care le aveă testatorul asupra lucrului. Nimeni nu pôte testa mai mult decăt are, iar moștenitorul are același drept ca și testatorul. Moștenitorii moștenesc drepturi și, dacă testatorul n'a împărțit între ei averea sa, atunci fie-care din ei moștenesce de o potrivă. Cine are vîrsta mai mare de 25 ani și va primi moștenirea tatălui nu va putea să se eschiveze de la judecată cu creditorii părintelui său. Numai moștenitorii plătesc datoriile, iar nu legatarii cari au primit legatele. Moștenitorul e moștenitor sau fideicomisar. De pildă a discine-va: «Gheorghe va fi moștenitorul meu, cu condițiune ca să nu moștenescă averea mea, ci numai să o ocărmuiască și să o păstreze pentru moștenitorul meu legal Teodor». In acest cas Teodor se numesce fideicomisar și primesce $\frac{2}{3}$ din moștenire, iar Gheorghe se numesce moștenitor și primesce $\frac{1}{3}$ din moștenire. In cas de remiterea moștenirii (fideicomisaria) veniturile nu se adaogă; numai in cas când au trecut mulți ani de la data hotărîrii și s'a discine anume de către testator ca să fie remis împreună cu veniturile, și acêsta chiar in locul falchidiei, căci, dacă cine-va cere inapoiarea moștenirii, prin acêsta cere și tot ce e legat de acea moștenire, iar veniturile nu aparțin moștenirii, ci lucrului însuși. Când se remite o moștenire, chirile și procentele se consideră ca venituri. De la moștenitor nu se preînde (fideicomisar) venitul, pe care l'a primit, fără a perde termenul restituirii moștenirii; dar dacă aeela, care trebuie să

primescă moștenirea (fideicomis) cere ca moștenirea să-l fie transmisă așa precum se află, atunci se va satisface cererea sa. Cel ce a primit fideicomisul nici sub un cuvânt n'are voie de a înstrăina vre-un lucru óre-care din moștenirea încredințată lui pentru a fi păstrată pentru o terție persoană; căci, dacă va înstrăina vre-un lucru, prin acesta pierde dreptul la partea sa din moștenirea lui testată, excepțiune făcându-se de cazul când s'ar afla lucruri supuse stricăciunii, sau vor fi rămas datorii după răposatul, cari nu s'ar puté plăti fără a nu se vinde ceva din moștenire, sau vor fi alte cauze, pentru cari neapărat a fost nevoie de a vinde ceva din moștenire. In aceste casuri, despre toate acestea trebuie să existe hotărîrea ocârmuirii (1)

52. Moștenitorii descendenți de sex bărbătesc sau femeiesc se preferă moștenitorilor ascendenți. Dacă va muri bunicul, lăsând fiu și nepoți de la un alt fiu răposat, atunci acești din urmă, represintând persóna părintelui lor, se vor chema la moștenire împreună cu fiul, adecă cu unchiul lor, și vor primi din moștenirea bunicului atât cât ar trebui să capete părintele lor; și acesta de o potrivă, fie bărbat, fie femeie. Copiul, făcuți cu soția care n'a avut zestre, în cas de mórtea părinților fără testament, vor moșteni egal cu copiii făcuți cu altă soție care a avut zestre, și între ei nu este nici o deosebire. Dacă mama va muri înainte fiicei, atunci darul de nuntă va fi al fiicei, iar dacă fiica va muri înainte mamei, atunci mama va moșteni partea sa legală, adecă restul moștenirii fiicei. Se preferă la moștenire descendenții; prin urmare, când cine-va móre fără testament și va avé părinți și copii, atunci se vor prefera fiii și fiicele legitimi, în numărul cărora intră și pruncul conceput în pânțele mamei sale și născut după mórtea tatălui viú, bine făcut și la termin, chiar dacă n'a țipat la nascere, dar a avut respirațiune și viétă, va intră egal în numărul copiilor înfiați, eșit de sub puterea celui care l'a născut și intrat sub puterea celui care l'a înfiat. In numărul copiilor intră și nepoții ai căror părinți au murit—ei intră în moștenirea unchiului în locul tatălui, fiind dintr'același trup. Dacă cine-va va muri avënd copii

(1) Intreg acest paragraf e sceltuit de comisiune după cartea lui Donici, care carte, precum se știe, nu este decât o carte de școlă.

de la două soții, atunci, de câte-orece acești copii tot din același tată sunt, vor moșteni împreună și egal, iar de câte-orece s'aun născut de la două mame, vor moșteni fiecare pe mama sa; așijderea și copiii de la doi tați moștesc pe mamă împreună și egal, iar față cu tatăl lor, fiecare pe părintele său. Ce rămâne de la părinți se împarte egal între moștenitori, dacă nu există testament; iar dacă tatăl a făcut testament, atunci fiecare ieă atât cât este stabilit în testament. Acei cari aun zestre sau daruri de nuntă le vor depune; iar dacă alți frați n'aun căpătat partea lor, atunci acei cari aun căpătat le vor da partea care li se cuvine.

53. Dacă cine-va va muri fără testament și va lăsa după el copii lăaturalnici sau înflați, atunci aceștia vor moșteni de o potrivă. Dacă cel ce a murit va ave copii lăaturalnici și n'a făcut testament, atunci acești copii vor lua $\frac{1}{11}$ din averea răposatului, pe care o vor împărți cu mama lor, ast-fel ca mama să capete o parte egală cu partea fie-cărui din copii: acesta se va face când nu există copii legitimi. Iar dacă vor fi copii legitimi, atunci copiii lăaturalnici, în cas de mórtea părintelui, nu vor moșteni nimic, dacă nu există testament, iar cei legitimi vor fi siliți să-î întreție, conform cu cantitatea averii ce aun moștenit ei de la părintele lor. Dacă tatăl va înflă pe fiul său lăaturalnic, atunci acest copil devine legitim numai față cu tatăl său, iar nu față cu rudele descendente, nici față cu cele ascendente. Lăaturalnicul nu lasă moștenirea rudelor după tată, de câte-orece după tatăl său nu este cunoscut; numai mama sa și frații mamei îl moștesc. Cel care se nasce de la o curvă moștesce pe bunică-sa și pe mamă, dacă ea a murit fără testament. Înfiatul, în cas dacă înfiătorul său va muri fără testament, pôte să moștenescă pe înfiător; dar dacă tatăl va face testament, atunci el nu va puté să capete ceva din moștenire, nici să se plângă de nedreptatea testamentului, nici să céră ceva în contra testamentului, căci înfiătorul nu este silit a-l face moștenitorul său; însă el nu se va exclude de la $\frac{1}{4}$ parte (veđi legea 7) care i se cuvine. Înfiatul, care a trecut sub puterea înfiătorului, participă la moștenire împreună cu cei legitimi; în numărul copiilor direcți intră și copiii făcuți cu o femeie liberă, cu care a trăit bărbatul înainte de a se fi căsătorit cu dînsa legal. Asemenea,

dacă cine-va va da naștere unui fiu sau unei fiice cu o femeie liberă și apoi va da un înscris, întărit cu martori demni de a fi crezuți, prin care recunoște acest copil ca fiind din trupul său, fără a adaoge «fiu natural» sau «fiică naturală» atunci și aceștia se vor aduna în numărul copiilor direcți și vor avea drept la moștenirea părintelui care i-a recunoscut, primind partea lor legală; cel nelegitim va moșteni pe mamă-sa și pe bunicul după mamă, dar nu va moșteni pe tatăl care n'a lăsat testament.

54. În cas de nu există descendenți, se vor chema la moștenire ascendenții, cu preferință printre toți lateralcii, exceptând pe frații de la aceeași părinți. Printre ascendenți se preferă cel mai de aproape, fie că va fi o femeie; iar dacă toți sunt de același grad de rudenie, atunci împreună se vor chema la moștenire și vor moșteni egal, adică o jumătate din moștenire vor primi toți ascendenții după tată, iar alta ascendenții după mamă pre câți se vor afla. Dacă fiul va muri fără testament, atunci, dacă el a avut copii, aceștia vor moșteni partea sa; iar dacă el n'a avut copii, vor moșteni frații împreună cu mama, fie că mama se va căsătorii pentru a doua oară, fie că nu. Dacă fiul mamei care s'a căsătorit pentru a doua oară va muri fără testament și fără copii, atunci mama poate moșteni tot ce el a avut din dăruirile primite de dînsa la întâia nuntă sau din averea părintelui său, dar va moșteni numai ca us, căci acea avere este proprietatea fraților și surorilor răposatului; iar restul agonisit de dînsul cu alte împrejurări dînsa îl moștenesce ca proprietate; dacă însă fiul ei va scrie la mărtea sa un testament, atunci mama va primi ca proprietate aceea ce-i va lăsa răposatul. Dacă femeia, care n'a avut zestre, va da, împreună cu soțul, fiului său fiicei lor zestre, iar apoi soțul va muri în sărăcie, și ea cu nimic nu se va alege de la el, va cere de la fiu sau fiică ca să-i dea parte din avere egală cu copiii, căci femeia care n'a avut zestre, în cas de mărte a bărbatului care a lăsat copii, primesce din averea soțului atât cât și copiii. Dacă nu vor fi moștenitori descendenți, atunci vor moșteni rudele ascendente ale răposatului fără testament, primo tatăl și mama, cari împart

averea în două părți egale. Dacă bărbatul său femeia vor muri fără testament și fără de copii și vor rămâne în viață tatăl său mama și vor mai fi frați de la același părinte sau mamă, atunci moștenirea se va împărți așa în cât împreună cu tatăl său mama să ia parte la moștenire și fratele răposatului; iar dacă înainte a murit cine-va din frații sau din surorile răposatului și de la ei au rămas copii, atunci moștenesc și aceștia, luând partea părinților lor, pe care egal o impart între ei. Afară de acesta, novella Patriarchului Atanasie (1) mai prescrie, pe sema părinților cari au dat zestre și au căsătorit pe copiii lor, dacă aceștia vor muri și vor lăsa un copil, care în scurtă vreme asemenea va muri, ca atunci să nu se remită averea întreaga părții rămase în viață, fiindcă nu cum-va părintii, ce jălesc pierderea copilului, să pierdă și zestreă dată de ei, ci asemenea moștenire să se impartă în trei părți, din cari una pentru pomenire, alta persoanei rămase în viață, iar a treia părinților răposatului copil. Dacă nu vor fi părintii în viață, atunci bunul său bunica din partea tatălui său a mamei moștenesc, iar împreună cu ei vor lua parte la moștenire și frații răposatului și impart averea în părți egale, dar frații buni, adică de la un tată sau mamă, asemenea și copiii fratelui său al sorei. Dacă nu vor fi frați, atunci pot să ia parte la moștenire frații de la două mame sau doi tați.

55. Frații și surorile de la același tată și mamă moștenesc toți pe răposatul frate, împreună cu ascendenții. Dacă vor rămâne în viață părinții răposatului, frați buni și copiii fratelui răposat înainte de tată și mamă, atunci toți împreună se vor chema la moștenire, și copiii fratelui mort înainte, luând locul tatălui lor, vor primi toți atât cât ar fi trebuit să capete tatăl lor, dacă ar fi fost în viață. Frații de la același tată și mamă ocupă întâiul loc la moștenirea fra-

(1) Despre această novellă Armenopulo scrie: Novella abrogă legea după care, dacă more bărbatul sau femeia și rămâne copilul, care apoi în scurtă vreme va muri, atunci persoana rămasă trebuie să moștenească întreaga avere lăsată de către copil, avere ce a moștenit-o de la tată sau mamă, iar nenorocitul părinte al răposatului, pierdând copilul, perde pe nedrept și averea sa. Novella stabilește, în acest cas, ca zestreă să se impartă în trei părți, din cari una merge pentru pomenirea răposatului, alta se dă părinților, iar a treia persoanei rămase.

telui bun, cu preferință față de cei-lalți frați cari nu sunt de la același părinte; iar când nu există frați buni sau copii lor, atunci frați de la deosebiți părinți moștenesc pe răposatul frate. Dacă cine-va móre și vor rămâne după el frați de la deosebiți părinți și copii de la frate bun, atunci nepoții se preferă fraților. Când nu e nici frate, nici copii de la frate, se vor chema rudele lateralnice, gradele mai de aproape, și dacă vor fi câți-va în același grad de rudenie, atunci toți de o potrivă moștenesc. Dacă răposatul n'are frați, ci numai nepoți de la doi sau trei frați morți înainte, atunci averea se împarte după numărul sufletelor și fie-care primesce parte egală. Dacă cine-va a murit fără a lăsa testament, lăsând două verișore din partea tatei și două din partea mamei, atunci, de ore-ce de la trei unchi(?) al răposatului rămân patru femei, numite verișore, ele nu se chemă la moștenire ca descendentele acelor unchi, ci ca vere(?). Când vor lipsi rude de aproape, se vor chema la moștenire și rudele de gradul al optulea. Când nu sunt rude ascendente, se vor chema și lateralnicii. Când nu vor fi nici rude ascendente, nici descendente, atunci vor moșteni lateralnicii: întâiu frații și surorile, cu cari participă și copiii de frați și surori morți înainte; toți aceia vor primi partea lor, adecă aceea datorată părinților lor, pe care apoi o vor împărți egal între ei. Dacă nu vor fi nici ascendenți, nici descendenți, nici lateralnici, atunci vor moșteni verii; iar dacă nu vor fi în viață nici aceștia, atunci va moșteni cele-lalte rudeni, dându-se prioritate celei mai de aproape.

56. În cas de mörte a bărbatului său a femeiei fără testament, dacă vor lipsi rude sau alți moștenitori ascendenți, descendenți sau lateralnici, atunci se va chema la moștenirea femeiei soțul, iar la moștenirea soțului soția, și vor lua întreaga moștenire. Soțul moștenesce pe soție, chiar dacă a trăit cu ea numai două luni. Veduva, care nu s'a căsătorit pentru a doua oară, are drept a se folosi de darurile de nuntă și va mai lua drept proprietate o parte din moștenirea soțului egală cu a copilului. Același lucru va face și soțul, precum și cei ascendenți, dacă nu se va recăsători, având drept de a vinde și înstrăina partea sa după voie; iar dacă nu o va înstrăina și nu o va lăsa cu-va ca moștenire, atunci toți copiii o vor împărți egal între ei, fie că ei nu moște-

nesc pe tată sau pe mamă. Mama, care n'a contractat o a doua căsătorie, precum și fie-care din ascendenții cari nu s'aũ recăsătorit, afară de folosința venitului banilor, va primi și o parte din avere egală cu a copilului. Acesta însă privesce căsătoriile desfăcute prin mörte, iar nici decum prin divorț; copiii sunt proprietari venitului darurilor în orî-ce cas, și nici părinții nu primesc acest venit decât pentru întreținerea copiilor. Tatăl, chiar dacă s'a căsătorit din nou, se va folosi fără nici o îndoiială de averea mamei copiilor săi, și nici un cuvînt necuviincios sau o pîră din partea lor nu se va primi. Acesta însă în cazul când copiii sunt sub ocrotirea tatălui, iar dacă aũ eșit de sub puterea sa, atunci, în cas de mörtea mamei, tatăl va primi o parte din averea răposatei, cu drept de a se folosi de ea cît va trăi, iar după mörte acea parte va trece la copil. Dacă cine-va va fi căsătorit legitim cu o femeie săracă, fără zestre, și apoi va muri, atunci, dacă va fi făcut copil, cu ea sau cu altă femeie legitimă, în număr de trei, dînsa va trebui să primescă a patra parte din averea soțului, dar înainte se vor plăti din acea avere datoriile și din rest se va luă partea a patra. Dacă însă tatăl a lăsat mai mulți copii decât trei, atunci se va face despărțirea averii după numărul copiilor între ei și mamă, care va avé numai dreptul de a se folosi de partea sa, dar nu de a o înstrăina. Dacă femeia nu va avé copii, atunci poruncim ca dînsa să aibă drept de proprietate asupra averii rămase după soț, și dacă soțul îi va lăsa mai puțin decât i se cuvine, să se adaogă la partea sa mai sus arătată. Același lucru se va face și față cu bărbatul, când dînsul n'a dat darurile de nuntă; dacă e sărac, va primi partea a patra din averea soției. Novella Împăratului Leon (52) poruncesce ca femeia să aibă dreptul neclintit de proprietate desăvîrșită asupra părții de avere care i s'a dat, și ca dînsa să n'aibă datoria de a o remite copiilor, afară de falchidia, adică partea lor legală, cu condițiune însă ca dînsa, pentru cîntea soțului, să nu se căsătorească a doua oară, iar dacă se va căsători a doua oară, atunci va perde dreptul dat ei asupra proprietății și averea rămasă ei după soț va fi moștenirea copiilor după mörtea sa. Nici tatăl mamei vitrege, nici mama tatălui vitreg nu pot lăsa fiind în viață, nici după mörte, parte

mai mare decât li se cuvine, adecă egală cu partea unuia din copii, iar dacă sunt copii mulți, atunci fie-care va primi parte egală, dar nici tatăl nici mama vitregi nu pot primi mai mult; dacă copiii vor primi părți neegale, atunci tatăl și mama vitregă vor primi parte egală cu a copilului care a căpătat mai puțin. Dacă omul, care a murit fără de testament, va lăsa după dînsul în viață copii și femeie care va păstra văduvia, atunci și dînsa va lua parte la moștenire și va primi o parte egală cu unuia din fii. Dacă mama care a moștenit pe fiul său pe fiica sa morți în copilărie fără testament, sau care a căpătat partea sa legală din averea repausatului soț, nu se va recăsători, atunci moștenirea sus disă va fi proprietatea ei; iar dacă se va recăsători, atunci va fi datore a păstra averea pentru frații și surorile răposatului, folosindu-se numai de uzufruct. Același lucru se va întîmpla și cu bărbatul, dacă se va recăsători. Dacă se va întîmpla ca după răposat să rămână soție care n'a adus zestre în casa soțului, atunci dînsa va primi parte egală cu cea a fraților, dacă sunt în număr mai mare de trei; iar dacă vor fi trei sau mai puțin, atunci va căpăta a patra parte. Dacă nu vor fi moștenitori și va rămâne numai văduva, atunci dînsa va primi jumătate, iar restul va trece la stat.

Rescumpărare.

(I p., X tom, parag. 1346—1373.)

Chrisovul sobornicesc de la 28 Decembre 1785, avînd în vedere că aprîpe în fie-ce ȳi se comit abuzuri în ceea ce privesce cedarea otcinelor, a stabilit: în cas de cedare prin vîndare a unei moșii, sau a unei părți din otcina unei persoane particulare, care nu este cu vîndătorul în razeșie sau înrudită, trebuie neapărat ca vîndătorul și cumpărătorul să se presinte la Divan și să aducă zapisul de cumpărare, în care să fie arătat adevăratul preț al cumpărării. Divanul, după ce va vedea condițiunile vîndării, va porunci ispravnicilor ținutului, în care se află moșia de vîndare, să facă publicare în curgere de 6 luni, în ȳilele de tîrg, dănd de scire acelor carȳ, ca rude sau ca razeși, aȳ drept la rescumpărare. Dar dacă în curgerea celor 6 luni nici una din rudele

aflate în țără, sau nici unul din răzeși nu va declara dorința de a răscumpăra pământul pus în vânzare, atunci ispravnicii vor trimite despre acesta scire la Divan, care apoi va întări vânzarea. În caz însă când rudele sau răzeșii cu vânzătorul aflați de față vor cere rescumpărarea după ce a trecut termenul de șese luni, precum și răzeșii sau rudele, aflați în alte țări străine, nu s'ar fi prezentat în curgere de cinci ani, și după acest timp ar cere să răscumpere pământul, atunci nici de la unul, nici de la alții să nu se ieă în vedere cererea.

Tribunalul civil rusesc din Basarabia, găsind că această lege sobornicească este dăunătoare pentru Rușii cari vor să cumpere pământ în Basarabia, în anul 1840, ziua 7 Februarie, solicită de la guvernul rusesc ca legea în cestiune să fie abrogată, iar în locul ei să fie admisă în Basarabia legea rusescă (art. 1363, I p., X tom), iar despre intrare în stăpânire legea rusescă (I p., X tom, art. 925—29, 1523 și 1524—25.) Prin ukazul imperial de la 3 Iulie 1842 Consiliul de Stat a elaborat următoarele pravile:

57. Se preferă (având în vedere dreptul de rescumpărare) primo rudele, al doilea co-proprietarii (răzeșii), al treilea vecinii și cei mai apropiați și al patrulea *creditori*. (1) Fiul are dreptul a răscumpăra lucrul care a aparținut mamei sale și care a fost vândut de tată, sau lucrul tatălui vândut de mamă, pe când eră încă minor și se află în casele părintesci. Răzeșii, cari aparțin aceleiași răzeșii, au drept primordial la răscumpărarea părților din răzeșie, iar dacă nu vor voi să răscumpere, atunci dreptul trece la acei cari sunt de pe aceeași moșie alături cu răzeșia de răscumpărat, iar dacă și aceștia nu vor voi, atunci se vor prefera răzeșii din același ocol. În ceea ce privește averile vândute la mezat, prioritatea nu va avea loc.

Vânzarea — Cumpărarea.

(I p., X tom, art. 1381—1416.)

58. În ceea ce privește pe majorii (vezi art. 9), vânzarea va fi bună dacă s'a făcut cu cel puțin jumătate din prețul locului. Vânzarea și cumpărarea sunt făcute, când s'a

(1) Aceștia din urmă au și beneficiul larg.

cădută în acord pentru preț, cu condițiune ca vânzătorul să remită lucrul, iar cumpărătorul să plătească prețul, chiar dacă vânzătorul a primit prețul stabilit și n'a remis lucrul său; dacă cumpărătorul a primit lucrul și n'a plătit întreaga sumă de bani, vânzarea se întărește, de ore-ce arvuna primită este dovadă că s'a făcut cumpărarea și vânzarea. Acesta în ceea ce privește vânzarea fără înscris; dar vânzarea întocmită prin înscris, numai atunci se consideră bună când înscrisul este făcut cu propria mână a vânzătorului său semnat de dînsul; asemenea, dacă vânzarea s'a făcut prin notariat. legea permite fie-căreia din părți, până ce vânzătorul n'a transmis lucrul cumpărat în mâinile cumpărătorului și n'a primit prețul vânzării, chiar dacă prețul vânzării s'a stabilit, a se depărta de condițiunile făcute, par'că nici că s'ar fi făcut daravă. În ceea ce privește condițiunile cari nu s'au făcut în scris, dar lucrul a fost transmis și partea din preț a fost remisă, cumpărarea va fi bună, exceptând cazul când s'a făcut înșelăciune, care se va dovedi, căci atunci vânzarea e nulă. Cumpărarea făcută prin înțelegere și consimțire bună sub nici un cuvînt nu se poate anula; chiar dacă vânzătorul ar fi consimțit a da prețul îndoit îndărăt, volnic e cumpărătorul să-și păstreze lucrul. Vânzătorul, transmitînd lucrul în mâinile cumpărătorului, nu mai poate să-l ceară îndărăt, asemenea nici cumpărătorul nu mai poate cere banii îndărăt. Vânzarea simulată (1) e nulă și lucrul vîndut nu se va înstrăina. Vânzarea făcută de gēba nu se întărește; iar dacă ceva se va vinde cu preț mai mic, din prietenie, atunci se va întări; dar asemenea vânzări între soți nu sunt valabile.

59. În ceea ce privește arvuna dată, în cazul când una din părțile contractante nu va îndeplini condițiunea sa dacă cumpărătorul va refuza să cumpere, atunci va pierde arvuna; iar dacă vânzătorul va refuza, atunci va fi obligat a restitui arvuna îndoită. Relativ la condițiunile privitoare la vânzare, fie scrise, fie nescrise, odată ce s'a dat arvuna, care este garanția pentru ambele părți, cumpărătorul va pierde arvuna,

(1) Vânzarea simulată, dīce Armenopulo, este aceea care, făcîndu-se pe față, servește drept pretext pentru nīsce condițiuni a nume (3—3—254)

dacă nu va îndeplini condițiunile; asemenea și vânzătorul va plăti arvuna îndoită în cas de refus.

60. Cumpărătorul nu capătă dreptul de proprietate asupra lucrului cumpărat până n'a plătit prețul întreg, sau n'a dat garanție, sau n'are încrederea vânzătorului. Dacă cumpărătorul nu va plăti prețul la termen, atunci va avea să dea dobândă, dar nu tot ceea ce vânzătorul ar fi putut dobândi făcând daraveri cu prețul întreg. Dacă vânzătorul nu va remite lucrul, atunci cumpărătorul se va judeca cu dînsul pentru dobândă, și chiar dacă acea dobândă va covârși prețul întreg, o va căpăta. Dacă în actul de vânzare stă scris că în cas de nedarea prețului la termen vânzarea va fi stricată, acesta este în favoarea vânzătorului și de la dînsul depinde de a o anula sau nu; cumpărătorul în acest cas va pierde dreptul său pe lucru. Cumpărătorul, care, primind lucrul în stăpânire, nu va plăti prețul său la termen, va fi dator a plăti dobânda asupra prețului stipulat pentru tot timpul întârzierii, iar nici decum pentru a satisface pretențiunea vânzătorului, care ar dice că ar fi făcut daraveri în comerț cu banii din prețul vânzării. Dacă cumpărătorul s'ar obliga, chiar prin scris, de a plăti, în cas de călcarea condițiunilor vânzării, dobânda îndoită, — această obligațiune va fi nulă. Dacă vânzătorul tărăgănesce și nu transmite lucrul vîndut, atunci el va răspunde pentru venitul și dobânda, pe cari lucrul poate să le aducă.

61. După efectuarea vânzării unui lucru, ori-ce dobândă sau ori-ce daună va căde în partea cumpărătorului, dacă vânzătorul a transmis lucrul la termen. După efectuarea vânzării sau a cumpărării pe cale legală, fie că s'a făcut prin scris, fie fără înscris, ori-ce daună ocazionată lucrului privesc pe cumpărător; prin urmare, dacă casa vîndută ar fi ars în parte sau în tot, arborii ar fi scoși din rădăcină de furtună, câmpul sau grădina s'ar inunda cu apele riului eșit din albie, — toate aceste daune privesc pe cumpărător. În de obște tot ce s'ar întîmpla cu lucrul vîndut fără rea voință sau neîngrijire a vânzătorului — nu privesc pe vânzător. Precum o daună întîmplată lucrului e dăunătoare cumpărătorului, asemenea și câștigul ce ar aduce lucrul în folosul cumpărătorului este; prin urmare, dacă câmpul se mărește din cauza retragerii apelor, acesta va fi în favoarea

cumpărătorului. În cas când lucrul vîndut s'ar perde sau s'ar strică înainte de a fi fost transmis cumpărătorului, atunci vîndătorul este dator a înapoiă prețul; dar când lucrul a fost transmis, atunci nu, chiar dacă cumpărătorul nici nu s'a atins de acest lucru. Când îți voiū vinde câmpul, îți voiū arătă hotarele sale în de obște și îți voiū dice că pămîntul e pentru o sută de plugari, dacă apoi parte din acest câmp se va rupe și tu te vei plînge contra mea, atunci nu ți se va da mai mult pămînt, căci ai știut hotarele sale. Dacă se vor vinde două părechî de vite, din cari una bolnavă, atunci se vor înapoiă ambele părechî în termen de 60 de zile; același lucru să se facă în cas când s'a vîndut de cineva o vită sau un animal bolnav, încredințând că e sănătos. Vîndătorii sunt datorî a preveni pe cumpărătorî despre defectele vitelor ce vînd; dacă cine-va are să vîndă o vită bolnavă și se va dovedi că a știut despre bôlă, atunci va plăti pentru toate daunele ocașionate de răspîndirea bôlei.

62. Dacă cine-va își va tocmî o calfă la prăvălie, atunci toți cari cumpără de la acea calfă sau îi vînd ceva vor ave drept să se judece cu stăpînul prăvăliei.

Facerea și executarea contractelor.

(I p., X tom, art. 1528—1544.)

63. Legea desființeză tocmelile rușinoșe și nepermise și pe toate cele contrarii naturei lucrurilor. Toate tocmelile făcute în contra legii și a bunelor moravuri n'au putere, fiind nelegale. Când contractul e ilegal, atunci orî-ce promisiune devine nulă. Tot ce se face cu siluire sau de frică nu e valabil. Același drept ca minorii îl au și toți acei cari s'au învoit de frică sau cu siluire, precum și acei cari au suferit ceva, sau au greșit, sau au fost absenți. Condițiunile contrarii legii sunt nevalabile; de pildă, când cine-va le-a făcut cu rea credință, prin înșelăciune, sau a consimțit de frică sau prin siluire. Când se va dovedi că tocmela s'a făcut de frică sau prin viclenie (cu hărți și martori falsi), atunci se va strică prin judecată; asemenea, când cine-va, fără a fi dator, va plăti o datorie, banii i se vor înapoiă, căci nu e drept ca cine-va să pîrdă din greșelă și înșelăciune.

64. Când mai multe persoane vor încheia o tocmelă între

ele, ca în cas de mórtea vre-uneia din ele, cele-lalte să o moştenescă, apoi asemenea tocmélă este zadarnică, căci e contrarie bunelor moravuri, şi nici tocméla, nici făgăduinţa nu vor fi valabile. Dacă ómenī particularī vor stabili între ei ca să se moştenescă reciproc în cas de mórte, asemenea tocmélă e nulă. Dar dacă o asemenea tocmélă o vor încheia maziliī saū ostaşī carī plécă la răsboiū, atunci atare tocmélă se va întări şi va fi dréptă.

65. Dacă în tocméla despre zestrea fiicei mele voiū dice ca dînsa să nu mai nădăjduiască a primi ceva din moştenirea mea, apoi acéstă dîsă nu are putere legală. Dacă cine-va se va tocmi cu socrul sēū, dicēnd că, în cas de mórtea sa înaintea soţiei cu care va avé copii, va remite numai jumătate din zestre, apoi ast-fel de tocmélă e nulă. Dacă în fóia de zestre se va dice că, în cas de vor muri soţia şi copiii, zestrea să rămăe a soţului, apoi acéstă făgăduială e ilegală.

66. În cestiunile dubiose se va admite ceea ce e uman şi drept şi ceea ce dă circumstanţe atenuante. În afacerile nelimpeđi trebuie să se ieă ceea ce este probabil, saū ce se întimplă mai des. În contracte şi daraverī de tocmeli, dacă voinţa ambelor părţi este vag expusă, se va procede după obiceiul local. Când una şi aceeaşi expresiune are două sensuri, atunci se va preferi acela care e mai compatibil cu dreptatea şi cu lucrul în cestiune. Obiceiul se va luă în vedere dacă este întărit de tribunal. (1) Expresiunea vagă se va tălmăci în favórea făgăduitorului.

67. Actul de cumpărare dubios se va tălcui în contra ce-

(1) În tribunalul de comerciū din judeţul Ismail s'a iscat controversa cum să se înţeleă *«până la o sută»*, vorbe adese-orī întrebuinţate în tocmeli. Comercianţii loculului au dat următórea explicare acestor cuvinte convenţionale: Tocméla se consideră executată, dacă după ea s'au remis 90 unităţi, adecă cu 10 mai puţin. Tribunalul a întărit acéstă explicaţiune. În acelaşi tribunal, în cestiunea privitoare la transmiterea *vinului vîndut*, s'a consfinţit obiceiul pe temeiul căruia, dacă cumpărătorul nu va da vînzătorului vinului butóie la timp, adecă cel puţin cu o săptămână înaintea culesului strugurilor, atunci vînzătorul nu numai că-şi păstrează arvuna primită, dar şi vinul are drept de a-l vinde altuia, fără vre-o răspundere faţă cu întâiul cumpărător. (A se vedé *Analele comitetului de statistică din Chişineu*, tom. 3, pag. 51—54.)

lui care a făcut vânzarea și în favoarea cumpărătorului, căci vânzătorul este dator să nu înșele cu condițiunile exprimate în două sensuri pe cel ce cumpără.

Chezășia.

(I p., X tom, cap. 1552—1572.)

68. Femeia nu răspunde pentru obligațiunile bărbatului chiar în cazul când s'a făcut garantă. Legea apără pe soție, chiar dacă dînsa a garantat în mai multe rînduri pentru soțul ei. Dacă femeia se va subscrie ca garantă pentru vre-o datorie a bărbatului său și va pune chezășie pentru acesta zestia sa sau persoana sa, apoi acesta nu se va lua în vedere și nu va avea nici o putere, fie că a garantat și a scris de mai multe ori pentru datoriile către stat, sau alt-fel de datorii, dar exceptând însă cazul când se va dovedi că banii s'au cheltuit pentru trebuințele ei. Femeia nu se primesce ca garantă; asemenea și fiul ce se află sub ocrotirea tatălui; omul vițios, sărac, din clasa duhovnicască, și minorii asemenea se exclud. Dacă femeia a consimțit să răspundă pentru datoria soțului din propria sa avere, atunci nu este obligată a plăti pentru datoria pe care n'a făcut-o ea, ci altul. Femeia nu se va pute bucura de legea veleiană (art. 68), dacă s'a făcut garantă pentru propria sa datorie.

69. Cine a garantat plata vreunei datorii străine, acela este obligat s'o plătească, și obligațiunea sa trece asupra moștenitorilor săi. Creditorul însă se va adresa la garant numai când nu va pute să siléască pe datornic a-l plăti.

Zălog — amanet.

(I p., X tom, 1627—1641 și 1663—1678.)

70. Cel dintâiu creditor care a dat bani cu zălog se preferă celorlalți creditori față cu lucrul zălogit. Cine a primit zălog pentru banii dați n'are a se îngriji despre cel-lalți creditori. Dacă cine-va în aceeași zi a dat zălog la doi inși, atunci ambii de o potrivă se preferă și se consideră că amîndoi posedă zălogul. Creditorul care are zălog se preferă celorlalți, cari vor veni după dînsul. Cel de al doilea creditor nu se bucură de nici o preferință față cu cel

ricile și instituțiunile de pietate, nu va plăti dijma saŭ arenda în curs de doi ani, va perde în acest cas dreptul asupra *emfiteosei*, iar față cu particularii îl va perde după trei ani de aceeași neregulă. Când vre-o moșie saŭ vre-o construcțiune se vor da cu chirie pe veci și nu se va plăti chiria saŭ arenda după condițiunile stipulate în curgere de trei ani, atunci moșia saŭ casa se vor luă îndărăt și închirierea pe veci va fi desfăcută; iar dacă lucrul închiriat va fi proprietate bisericească, atunci termenul va fi numai de doi ani, dacă însă chiriașul lucrului pe vecie n'a fost trimis în locuri depărtate pentru afaceri de serviciu și dacă nu i s'a ordonat de a nu remite bani pentru chirie, ca fiind sub poprire. Ori-care să fi fost cauza pentru care s'aŭ desființat clausele unei închirieri pe vecie, chiriașul are drept de a cere cheltuelile ce a făcut pentru îmbunătățirea lucrului închiriat.

75. Dacă cine-va, cerând de la altul un lucru pentru trebuința sa, va dice stăpânului lucrului că ieă acel lucru pentru o trebuință anumită, iar apoi va usă de acest lucru în alt-fel, producându-i o daună saŭ stricăciune, atunci va avé să plătescă înmulțit mai mult. Aceeași responsabilitate cade și asupra aceluia care va luă vita altuia pentru a se transportă unde-va și apoi va plecà aiurea. Cine va luă un cal de la altul pentru a plecà până la cutare loc, iar apoi va depăși mai departe, iar calul va perî, acela va plăti stăpânului pentru cal. Dar dacă dauna saŭ mórtea se va ocasionă calului pe drumul până la locul indicat, atunci nu va fi răspundător, dacă s'a îngrijit de cal. Dacă cine-va a luat un bou pentru arătură și boul a perit la munca pentru care a fost luat, atunci nu va despăgubi pe stăpân; iar dacă mórtea s'a întâmplat la altă muncă, atunci va plăti prețul vitei. Dacă cine-va fără voia stăpânului a luat vita și a plecat, atunci va plăti plata îndoită pentru acea muncă a vitei; iar dacă vita va muri, atunci va plăti prețul a două vite. Cine a închiriat o vită și o va încărcă peste măsură și va plecà cu ea mai departe decât a ȕis, iar vita va perî, acela este dator s'o plătescă.

Întreprindere.

(I p., art. 1737—1745.)

76. Meșterii, dacă s'a apucat de lucru și aș primit arvună n'aș voie să lepede acea muncă și să se apuce de alta până nu o vor isprăvi. Dacă va fi lipsă de material, sau stăpânul din rea voință nu aduce cele necesare pentru ca lucrul să fie isprăvit, atunci meșterul e dator să cêră de două ori de la stăpân materialul necesar, pentru ca să nu fie zăbavă; iar dacă nici atunci stăpânul nu va voi, atunci să vestescă pe judecător și să-l cêră voie de a părăsi lucrarea. Dacă însă întreprindătorii, de lăcomie, iubire de câștig mare, sau alte rele, vor părăsi lucrarea de care s'a apucat și se vor apucă de alt ceva, atunci stăpânul e dator a-l somă înaintea martorilor despre condițiunile făcute, fie în scris, fie alt-fel, și dacă ei totuși nu vor voi, să se înfățișeze înaintea dregătoriei și apoi să cheme pe alți meșteri, iar cei cari cu samovolnicie aș părăsit lucrul vor fi condamnați de a restitui plata primită.

Împrumut—Dobândă.

(I p., X tom., art. 2012—2068.)

77. Dacă minorul va împrumută pe un major aflat sub puterea părintescă, atunci va fi în drept de a primi înderăt împrumutul. Cel care a împrumutat pe minor, va fi dator să dovedescă că minorul a avut câștig cu împrumutul și atunci va primi datoria. Femeia care s'a împrumutat pentru a scôte pe soțul ei din temniță va fi datore de a restitui datoria.

78. Dacă cine-va admite obligațiunea și a început să plătescă datoria, atunci se consideră că cunoște suma datoriei și n'are voie a dice că n'a primit întregă suma. Datornicul, căruia i se ertă o parte din datorie, cu condițiune să plătescă restul la un termen hotărit, și nu va fi făcut acesta, va plăti întreaga datorie. Dobânda legală este 12 la sută pe an, și dacă acea dobândă a fost percepută, atunci nu se poate contesta; iar pentru procente neprevădute și cerute prin tribunal se va percepe numai 10 la sută. Dacă cine-va e creditor fără dobândă și n'a putut primi datoria înderăt, atunci

adresându-se la tribunal, va primi dobânda legală. Dacă creditorul va stabili că, în loc de dobândă, are să primească usufructul unui lucru ôre-care, atunci acest usufruct, orî-cât de mare să fie, al lui va fi.

80. Nimeni nu va pute cere dobândă pentru dobândă, nici pe trecut, nici pe viitor; și dacă dobânda se plătesce încet cu încetul, apoi, dacă se va face egală cu capitalul, nu va mai pute să crească mai mult. Când dobânda a covîrșit capitalul, ea încetază. Dacă se va stabili un procent mare sau procent pe procent, atunci, după ce s'a redus partea nelegală, se va plăti numai restul.

Asociațiune.

(I p., art. 2126—2138.)

Asociațiunea se pôte stabili într'o lucrare verbal și prin o terție persónă. Dacă tovărășia s'a făcut prin contract, atunci se va pute face pîră la dregătorie; iar dacă n'a fost contract, atunci lucrul s'a făcut în obște. Dacă tovărășia s'a făcut între mai mulți, atunci unul din tovarăși nu e volnic a schimbă ceva în afacere fără consimțemîntul tuturor. Tovarășul tovarășului nu este considerat de tovarășul tovarășiei. În tovarășie cheltuelile și profitul sunt comune.

Acestea sunt legile locale ale Basarabiei, cari au intrat în codificarea generală a Imperiului Rusesc, fiind intercalate specialmente pentru Basarabia în partea întâia a volumului X din «*Svod zakonov*», edițiunea oficială a legilor Imperiului Rusesc. Traducerea noastră e conformă în tocmăi cu textul oficial rusesc admis.

Mănăstirea Noul-Némțu.

II. AŞEZĂMÎNTUL COLONIILOR BULGARE.

INSTRUCȚIUNI PENTRU DATORIILE AUTORITĂȚILOR SĂTESCI.

PRIVILEGIILE HĂRĂZITE COLONIILOR BULGARE ȘI CHRISOVUL PENTRU ȘCÓLA DIN BOLGRAD.

*Adresa Secretariatului de Stat No. 4.319 din 17 Septembrie
1858 către Ministeriul de Finante.*

Consiliul administrativ, în privirea resónelor arătate prin referatul acelui onorat Departament sub No. 8.490, încuviințând măsura propusă: ca domeniile și coloniile să nu se mai adreseze către alt Departament, decât numai către onoratul Departament sub a căruia jurisdicție sunt date, a făcut încheiere de a le încunoscința despre acesta pe Departamentele respective, cari să aibă a comunica în viitor ordinele privitoare pe Colonii și Domenii prin canalul acelui onorat Departament.

Prin urmare Secretariatul de Stat, spre îndeplinirea citatei încheieri, făcând pe de o parte cuvenitele comunicații Departamentelor respective, pe de alta cu onóre încuviințeză pe acel onor. Departament spre regulă.

Pentru Secretarul de Stat, *A. Fotino.*

Către locuitorii părții din Basarabia ce trece către Moldova.

Iubiților compatrioți,

Noul hotar al Basarabiei, orînduit în puterea dispozițiilor Tractatului de la 30 Martie 1856, aû întocmit pămîntul ce locuiți cu Moldova, care celor mai mulți dintre voi este patria mămă. Noilor saû vechi locuitori ai acestei părți, poporul moldoven vă primesce pe toți ca pre unii ce-î sunteți frați și de o lege și cari în viitor veți fi părtași de a lui sôrtă. Ocârmuirea Moldovei nu numai că nu vă aduce nici o smintire la driturile de cari v'ați bucurat până acum sub guvernul Impărăției Rusiei, ci mai virtos ea își va face o datorie de a păstră privilegiile și drepturile ce le aveți câștigate și a vă face părtași binefacerilor ce așezămintele Principatului vă pot asigura. — Primiți dar cu încredere starea vóstră cea nouă, supuindu-vă legilor ce sunt menite a vă cârmul și a vă ocroti sub suzeranitatea Inaltei Porți și închezeșluirea Marilor Puteri ale Europei. Ocârmuirea se va îndeletnici a se lămurî despre legiuitele vóstre dorințe și a vă înzestră cu îmbunătățirile ce se vor socoti trebuitoare. Urmați dar cu siguranță îndeletnicirilor vóstre și nu perdeți din vedere că voi sunteți chemați a lucră împreună pentru fericirea patriei vóstre obștesci, de la care veți căpeta la tótă întîmplarea dreptate și ocrotire, precum și tot binele ce-î va fi cu puțință a vă da.

O comisie înjghebată de d-nii boeri: Logofetul Grigorie Crupenschi, Vornicul Iancu N. Cantacuzin și Postelnicul Lascarachi Michalachi(1), vine la voi, însărcinată a vă cârmul vremelnic. Acéstă comisie va primi cu sîrguință înfățișările și dreptele vóstre cereri și se va pune în stare de a lămurî ocârmuirii nevoile vóstre, ca acésta să se îndeletnicescă, în urmare, cu măsurile hotărîtoare, ce se va găsi de cuviință a se luă, spre a siguri psi pacinica vóstră viețuire și a vóstră fericire.

Să unim dar recunoscînțele și mulțămitele nóstre către

(1) După osebită dispozițiune, d-nii Crupenschi și Post. L. Michalachi s'aû înlocuit prin d-nii Logof. P. Roset Bălănescu, și Aga M. Cerchez.

Augustul nostru Suzeran și Marile Puteri ce au iscălit Tratatul de la Paris, cari în a lor îngrijire s'au îndeletnicit despre sôrta nôstră, siguripsindu-ne un viitor fericit, și să ne silim a răspunde cu vrednicie la bine-voitôrele lor scopuri.

S'au dat în capitala Iași, în 4 Februarie 1857.

Caimacamul Moldovei, *T. N. Balș*.

Coloniile și domeniile Statului

prin jurnalul încheiat la 30 Aprilie 1857, în ședința Consiliului administrativ extraordinar, sunt date sub jurisdicțiunea Departamentului de Finanțe.

Despre cârmuire.

§ 1. Sub jurisdicțiã Departamentului de Finanțe este dată cârmuirea tuturor coloniilor din Basarabia.

§ 2. La acest Departament sunt alăturate lucrările către secțiã II-a, numindu-se Secțiã colonială.

§ 3. Peste coloniã este numită o cârmuire, sub numirea: Dregătorie colonială, care atârnă de Ministeriul de Finanțe.

§ 4. Dregătoria colonială se va alcătui de dregători și amployații trebuitorii.

§ 5. Sub jurisdicțiã Departamentului de Finanțe sunt privighetorii coloniilor.

§ 6. Numărul privighetorilor se cuprinde în doi.

§ 7. La coloniã se vor rîndui ocolășii și județe coloniale.

§ 8. Ocolășia se va rîndui la fie-care ocol și se va alcătui de un ocolăș și doi asesori.

§ 9. Județul colonial se va rîndui la fie-care colonie și se va compune de un vornicel (vibornii) și doi asesori; iar de la fie-care a 10-a casă, se va rîndui câte un ușier (storos).

§ 10. La fie-care ocolăș și județ colonial, trebuie să se afle câte-un scriitor, sub a căruia povățuire să se întrebuițeze pentru corespondențe junime din coloniști.

§ 11. Coloniștii a fie-cărei coloniã alcătuiesc o obște.

§ 12. În fie-care comunitate colonială se va rîndui obștăscă adunare sătăscă.

§ 13. Numărul coloniștilor pentru obștăscă adunare se va hotărî tot de către ocolaș sau vornicel, pentru care sfîrșit va trimite cu chemare pe ușier.

§ 14. Coloniștii ce se vor strînge la adunare sunt datori a păzi liniștea și a se ocupa cu luare aminte cu aceea ce li se propune.

Despre rînduirea funcționarilor.

§ 15. Rînduirea și demisionarea amplotiaților atărnă de la Ministeriul de Finanțe.

§ 16. Ocolașii, vorniceii și asesoriî coloniali se rînduesc de către obște după cuvenita alegere.

§ 17. Ocolașii se vor alege pe trei, iar asesoriî pe doi ani, de către coloniile ce se află în ocol; după împlinirea anului și după alegerea cea dintâi, unul din asesori are drept a demisiona; iar acela care va intra în locul lui este îndatorit a împlini doi ani. Pentru vorniceii sătăscii și asesori se va face alegere pe doi ani, sub privigherea a însuși ocolașului și cu unirea fie-căruia sat, încă cu asemenea drept și îndatorire a unui asesor, precum și asesorului ocolial.

§ 18. În coloniile, cari din pricina depărtării de la ocolășie nu se pot prenumăra către ea, se vor alege vorniceii pe trei și doi ani, iar asesori pe doi ani, cari vor împlini toate datoriile ocolășiei, fără a fi atărnate de ea.

§ 19. La alegerea celor trei funcționari ai ocolășiei, trebuie să se alégă încă doi candidați, spre a ține locul la întîmplări de bôlă sau lipsă a unuia dintre membri.

§ 20. Alegerea se va face după mulțimea glasurilor de către acei în vîrstă coloniști cari vor avé capacitate, cuget, bune purtări, și cari cu sîrguința lor servesc de pildă în gospodărie, agricultură, grădinărie și în sciința ținerii tamazlicurilor.

§ 21. După săvîrșirea alegerii, vornicelul care a câștigat mai multe glasuri se va întări cu iscăliturile alegătorilor și se va prezenta spre întărirea Departamentului de Finanțe.

§ 22. Ușierii se vor schimba în fie-care lună.

§ 23. Scriitorii slujesc și primesc oșebită lăfă după învoială.

Despre lefi și gratificațiuni.

§ 24. Toți funcționarii întrebuințați la lucrările coloniilor primesc lăfă hotărită după ștat. Suma ștatului se alcătuesce din bani ce se strâng de la coloniști, după rînduiala arătată în art.

§ 25. Rămășița din lăfă și din suma pentru cheltuiala cancelariei (afară de rămășița sumei pentru îndestularea slujbașilor) se va pute împărți, cu incuviințarea Ministeriului de Finanțe, între amployați și slujbași cancelariilor, pentru silința și sirguința lor în slujbă.

§ 26. Ocolașul primesce lăfă câte 68 lei 30 par. (5 rub. 72 kop. arg.), iar așesorii ocolășiei câte 50 lei 30 par. (4 rub. 22 kop. arg.) de la fie-care colonie ce se află sub jurisdicția ocolășiei. Vornicelului se va hotărî câte 35 lei (2 rub., 88 kop.) din veniturile coloniei în care funcționează.

§ 27. Asesorii sătesci și ușierii slujesc fără lăfă.

Despre îndatoriri.

§ 28. Ocupațiile Departamentului de Finanțe sunt următoarele :

1. Primirea emigraților ce se statornicesc în clasa coloniștilor;

2. Așezarea lor potrivit așezămîntului ce există pentru acésta;

3. Privigherea asupra pămîntului dat saũ care urméză a se da pentru așezarea lor ;

4. Apêrarea drepturilor, privilegiilor și a avantagiurilor atît asupra celor cãpătate, cãt și acelor ce se vor mai așeză ;

5. Privigherea pentru îndeplinirea îndatoririlor pe cari le-aũ luat asupră-le;

6. Privigherea asupra coloniilor și cercetarea suplicelor tânguitóre ale coloniștilor.

§ 29. Tóte cele mai sus citate sunt sub jurisdicția Departamentului de Finanțe.

1. Tóte ocupațiile poliției, ce se ating de coloniile încredințate lui; întocmai adunarea dărilor ce se cuvine fiscului și la vremea cuvenită; străfuiră, împliniră și alte;

2. Ingrijirea pentru gospodăria și arhitectura ce trebuie să existe în coloniă;

3. Imbulzirea în perfecționarea agriculturii, a livezilor, a tamazlicurilor și înființarea fabricelor, considerându-se cu climatul și pozițiunea locului;

4. Slobodirea pașporturilor pentru coloniști și invoirile lor de a trece în alte clase;

5. Intărirea cârmuitorilor ocoliali și sătesci, după cuvenita orînduială;

6. Pricinile între coloniști.

§ 30. Insărcinările ocolașilor și ale județelor sătesci sunt tot de felul aceloră cari au cârmuirile sătesci din domeniile statului.

§ 31. Fiind-că ocolașii, vorniceii și asesorii trebuiesc a fi din cei mai însemnați și cinstiți dintre locuitorii, de aceea ei sunt datorii a lucra spre binele lor și a-i apără de orice rău; iar ce se atinge de împlinirea datoriilor lor, acesta se va cere de la ei aspru, însă cu rînduială, purtându-se cu ei blând, și toate tânguirile lor să le primescă cu răbdare. ascultându-le cu luare aminte, datorii fiind a fi mijlocitori cu dreptate, fără a cere de la ei vre-o răsplătire. Invinovățindu-se atât pentru neîndeplinirea datoriilor lor, cât și pentru asupririle, ce vor face supușilor lor, urmază că pe acei ce se vor dovedi că au lucrat în contra, să se dea sub judecată, supuinu-se la răspunderile după legi.

§ 32. Ocupațiile sătescei obștesci adunări sunt următoarele:

1. Alegerii sătesci;

2. Invoirea coloniștilor a trece în altă clasă;

3. Intărirea condițiilor pentru chemarea preoților;

4. Observarea petițiilor și a tânguirilor ce va primi pentru nevoile obștesci, precum și cu hotărîrea rînduelei obștei, ce trebuie să urmeze după citatele tânguirii;

5. Analoghia dărilor și a havalelelor;

6. Depărtarea locuitorilor din colonie, dovediți cu purtări rele.

Rînduiala desbaterilor pricinilor.

§ 33. Pentru căutarea pricinilor și pentru ținerea condițelor, Departamentul de Finanțe se va conforma cu legile statornicite, cu osebire numai ca toate poruncile atingătoare de coloniști să fie scrise în dialectul coloniei.

§ 34. Județele sătesci sunt datore a avé:

1. Osebite condici, în cari se vor înscrie poruncile verbale, punerile la cale și cercetările între locuitori și în de obște toate dispozițiile ocârmuirii lor;

2. Protocolul pentru însemnarea poruncilor primite și a raporturilor trimise cu No. lor.

§ 35. Asesorii sătesci se vor aduna odată sau de două ori pe săptămână, după trebuință și chemarea ocolașului său a vornicului.

§ 36. Nică o hotărîre a județului ocolial sau colonial nu va avé tărie, dacă cazul de care se atinge n'a fost ascultat, judecat și hotărît de către toți membrii în complet.

§ 37. Fie-care colonist este dator neapărat să se înfățișeze la cancelarie după chemarea ocolașului său a vornicului; la intrarea sa înăuntru va fi cu capul descoperit și cu cuvenitul respect, avënd drept să-și cêră voie să lămurască pricina lui, sau să-și arate nevoia lui. Iar dacă după ascultare i se va porunci să se depărteze din odaie, este dator să asculte și să aștepte până va fi din nou chemat.

§ 38. Dacă vre-un colonist nu se înfățișează când este chemat la județul ocolial sau colonial, și cazul nu este grabnic, la o așă urmare să se supue ștrafului bănesc, pentru întâia oră la 75, pentru a doua oră la 150 și pentru a treia la 300 parale, iar la cas de trebuință ce nu suferă prelungire, să se aducă la cancelarie sub caraulă și pentru neascultare să se înștiințeze pe Departamentul de Finanțe.

Intinderea și mărginirea puterii.

§ 39. Jurisdicția Departamentului de Finanțe se întinde peste toate coloniile.

§ 40. Jurisdicția ocolășiei se întinde peste toate coloniile

ce se cuprind în ea. Iar județele coloniale ocârmuesc fiecare pe acea colonie în care este el înființat.

Atârhnarea și rînduiala corespondenței.

§ 41. În toate pricinile pentru cari nu există statute sau oficiile Ministeriului, dregătoria va cere de la el deslegare.

§ 42. În pricinile ce nu suferă prelungire, dregătoria, avînd în considerațiune folosul fîscului, sau nevoia coloniștilor, va face cuvenita punere la cale, înștiințînd despre toate pe Ministeriul cu grăbire.

§ 43. Dregătoria nu va mai avé cu altă mai înaltă instanță corespondențe de-a dreptul, decât numai cu Departamentul de Finanțe, unde va și raportă, când s'ar întîmpla a primi de la alte locuri mai înalte oficii; asemenea și în casuri în cari s'ar cere mijlociri de la alte instanțe, dregătoria se va adresa tot către Ministeriul de Finanțe.

§ 44. În casuri cari cer mijlocirile ei prin autorități locale, dregătoria se va adresa către ele de-a dreptul, fiind ele datore a îndestula toate cererile ce vor primi în interesele coloniale și a înștiința la vremea cuvenită despre dispozițiile luate de ele.

§ 45. Asemenea dregătoria se va adresa către ocârmuirea militară, dacă cazul se va atinge de jurisdicția ei.

§ 46. În casuri când nu ar vedé și nu ar primi la vreme rezultatul cuvenit, va înștiința pe Departamentul de Finanțe.

§ 47. Șeful secției coloniale, după ordinul Ministeriului, făcînd în vreme revisie în coloni, va primi toate tînguirile coloniștilor, și acele cereri ce vor fi îngăduite de Așezămînt le va recomanda locurilor competente spre punere la cale, fiind el dator ca asemenea cereri și oficii ce ar slobođi să le facă cunoscut Ministeriului la întorcerea sa, de la a căruia întărire atârhnă mai departe lucrarea citatelor oficii.

§ 48. Dregătoria va trimite Ministeriului în fie-care săptămână un scurt memoar despre proceduri și în fie-care lună știință despre pricinile hotărîte, precum și despre sumele ce se vor afla în dispoziția sa.

§ 49. Așa precum toate județele coloniale se află sub jurisdicția ocolășului, ce s'au încredințat lui, de aceea el este dator a întrebuița totă silința, ca fie-care dintre ei să se

ocupe cu sîrguință la îndeplinirea însărcinării lor după tótă cuviință.

§ 50. Aspru se poruncesce, ca tóte oficiile și poruncile, ce se vor slobodi de către ocărmuire, să se aducă intru îndeplinire pe la tóte coloniile, întocmai, fără cea mai mică întârziere.

§ 51. Ocolașii și vorniceii sunt datorî a da tóte pricinile obștesci pe séma celui care în urma noiei alegeri va intra în funcțiunea lor.

Despre intrarea în clasa coloniștilor.

§ 52. Numai acei emigranți se vor puté socoti de coloniști, cari s'aũ statornicit saũ pe pămîntul fiscului, saũ particular, saũ cãștigat de ei prin cumpăratură, însă numai în privire ca lucrători de pămînt, saũ meșteri de acei ce se cer pentru ținerea economiei sãtesci; iar nici cum pe acei cari ar veni cãte unul slobod, saũ cu familie, spre a se ocupă cu negoțul saũ speculă, saũ și spre a se înscrie în vre-o brésă pe la tîrguri.

§ 53. Ministeriului de Finanțe s'a dat dreptul a primi în numérul coloniștilor numai pe acei pe cari înalta ocărmuire i-ar găsi de cuviință.

§ 54. Meșteri sãtesci, cari aũ drept a avé egalitate cu coloniștii sunt următorii: Croitori, ciobotarii, teslarii, ferarii, olarii, arãmarii, țesãtorii și petrarii. Iar toți cei-lalți meșteri și artiști, cari pentru traiul sãtenilor sunt nefolositori, nu pot fi coloniști.

§ 55. La intrarea în clasa coloniștilor, străinul este dator a da un înscris despre îndeplinirea legilor interne.

§ 56. Jurãmîntul pentru împãmîntenire îl va face fie-care colonist potrivit religiei sale.

§ 57. Dacă un colonist n'ar voi să depună jurãmîntul pentru împãmîntenire, atunci unul ca acela, după ce i se vor luă tóte lucrurile ce a primit pentru așezarea sa, se va trimite numai decăt peste hotar.

Despre dreptul poziției coloniștilor.

§ 58. Toți coloniștii se folosesc cu slobodenie în ținerea religiei lor, după învățătura și obiceiul ce au.

§ 59. Atât coloniștii cât și urmașii lor au dreptul de târgoveți, nu numai în coloniile lor, ci și în totă țera.

§ 60. Coloniștii și urmașii lor se folosesc cu deplină slobodenie și putere a disposa cu avutul lor în lăuntru țerei, după voință.

§ 61. La întimplare de a scóte colonistul peste hotar averea câștigată de dînsul cu bună credință, este îndatorit a plăti darea pe trei ani din capitalul său, cât după al lui cuget și a cârmuitorilor satului, unde el se află, se va arăta.

Despre actul poziției civile a coloniștilor.

§ 62. Actele de poziție civilă a coloniștilor sunt următoarele:

1. Catagraficésca prescriere;
2. Condiți mitricesci.

Catagraficésca prescriere.

§ 63. Catagrafia coloniștilor trebuie să se facă tot atunci și după aceeași instrucție și formă, care există în de obște pentru totă țera.

Condiți de mitrici.

§ 64. Cu ținerea condicilor pentru născuți, cununați și morți, se vor însărcina preoții, cari sunt datorți a prezenta în fie-care șese luni copile de pe ele.

§ 65. Atât județele ocoliale cât și coloniale sunt datóre a trimite spre 1 Ianuarie lista și tabloul despre născuți, cununați și morți.

Despre conținerea poziției civile a coloniștilor.

§ 66. Drepturile civile ale coloniștilor conținesc: 1. Prin intrarea în altă clasă; 2. Prin ducerea peste graniță; 3. Prin faptă nelegiuită care produce după sine ridicarea tuturor drepturilor civile.

§ 67. Este oprit a da voe coloniștilor întregii colonii spre a intra în altă clasă, sau unui așa număr de care s'ar pute pricinui stricăciunea ei.

§ 68. Dacă un colonist va arăta dorința ca să treacă în altă clasă, atunci trebuie a-și avé următoarele formalități: 1. Incuviințarea autorității locale; și al 2-lea învoiala înscris a obștei întregi.

§ 69. Invoirea se va pute da colonistului numai atunci când el va alege un singur chip al viețuirii sale și va depune chitanța ocolășului despre totă plata dărilor ce s'au convenit fiscului.

§ 70. Dacă după ducerea colonistului eliberat s'ar ivi o datorie către fisc, atunci totă răspunderea va pică pe ocolăș.

§ 71. Obștea nu are drept a opri pe un colonist, dacă el va lăsa în locul său pe un altul pentru susținerea gospodăriei sale.

§ 72. Colonistul slobod, ce intră în altă clasă, se folosește de toate drepturile ce există pentru asemenea clasă.

§ 73. Pe temeiul mai sus citatelor articole, dregătoria locală va elibera de la sine pe coloniști, înștiințând mai întâi despre acesta pe Ministeriul de Finanțe.

§ 74. Colonistul ce intră în altă clasă are voie să rămăe și în clasa coloniștilor, cu acesta însă să ca împlinescă datoriile de amîndouă clasele.

§ 75. Pe asemenea temei, adecă cu împlinirea datoriilor către amîndouă clasele, se va incuviința intrarea în altă clasă și a coloniștilor întregii colonii, sau în orî-ce număr, fără mărginire.

Despre epitropie și vîrsta legiuită.

§ 76. Județele ocoliale și coloniale sunt datore a rîndui epitropi peste orfanî și văduve, precum și peste netrebnicî și nesîrguitorî, cu incuviințarea nămurilor lor și a altor gospodari.

§ 77. Județele ocoliale și coloniale au datorie a priveghia ca epitropii să-și împlinescă datoriile lor cu stricteță și credință și vor cere de la ei de două orî pe an o curată socotă atît pentru adăogirea, cît și scăderea gospodăriei lor, precum și pentru purtarea și sîrguința lor, încredin-

țându-se însuși în persoană sau prin membrii lor mai adeseori despre adevărul arătării lor, după care apoi va înscința despre toate și pe dregătorie.

§ 78. Asemenea sunt județele ocoliale și coloniale datoră a rindului epitropi peste avutul, ce a rămas după familia desființată prin mórtea unui colonist, și încredințându-le, după catagrafie, totă averea rămasă, referind și dregătoriei despre dispozițiunile luate.

§ 79. Epitropia peste un nevîrstnic contenesce după ce va ajunge vârsta de 20 ani.

§ 80. La așa cas, nevîrstnicul va intra în toate drepturile unui vîrstnic legiuit și epitropii sunt datorî a da lui sémă despre toate, iar spre răsplătirea epitropilor, li se va da a patra parte din averea mișcătoare, ce ei au câștigat-o.

Despre pămîntul ce s'a dat coloniștilor de către fisc.

§ 81. Coloniștilor s'a dat de către fisc părți de pămînt în cătine după alcătuirea încheiată în timpul așezării lor.

Insemnare.

Cătinea părților de pămînt împărțit la coloniști este: Bulgarilor, Rumelioților și altor bejenari de peste Dunăre, așezați în Basarabia, s'au fost dăruit câte 50 desetine, însă la hotărîrea pămîntului li s'au împărțit câte 60 desetine.

§ 82. În cătinea părților de pămînt ce s'au împărțit pe la coloniști, se socotesc numai pămîntul trebnic; iar toate celelalte unghiuri, precum: rîurile, limanurile, glodăriile, mlăștini, var, pămîntul sărat, cleios, nisipos și altele, nici decum nu sunt puse în socotélă, ci se dau în obșteșca stăpînire a coloniilor sau satelor.

§ 83. Pămînturile unde s'ar găsi metaluri scumpe nu sunt date coloniștilor.

Despre dreptul ce au coloniștii pentru stăpînirea pămînturilor ce li se dă de către fisc.

§ 84. Tot pămîntul împărțit pentru așezarea coloniștilor este însușit lor negălcevit și în a lor și a urmașilor lor

vecinică stăpânire, însă nu personal pentru orî-cine, ci în comună proprietate a fie-cărei colonii.

§ 85. De aceea dar coloniștii n'au nici decum voie a vinde sau a trădă cea mai mică parte din pămîntul lor fără învoirea ocârmuirii, ca nu cum-va să intre aceste pămînturi în mîni străine.

§ 86. Tóte morile de apă, ce se află pe pămînturile împărțite coloniștilor, fie construite prin orî a cui cheltuială, sunt proprietatea obștei a acei colonii pe al căreia pămînt sunt ele construite.

§ 87. Fie care colonist are voie a-și înființa pe pămîntul său mori de vînt fără nici o împedecare.

§ 88. Dacă un colonist ar dorî să-și facă o móră de vînt pe pămîntul obștesc, apoi va fi dator ca neapărat să-și scótă pentru acesta învoirea întregii obști și va plăti căștiul anual pe locul acesta câte 7 lei 10 parale (șese-deci kopeici argint), iar nu mai mult.

§ 89. Fețe străine, cari nu sunt din clasa coloniștilor, nu pot să aibă nici sub un cuvînt asemenea drept.

§ 90. Dacă cine-va cu vre-un scop s'ar atinge în colonie de pacînica stăpânire, atunci județul colonial este dator a însciința numai decăt pe ocolași cu de amăruntă arătare unde, de la cine și ce anume cas au provenit, iar ocolășia va raportă despre acesta dregătoriei, care va fi datóre a pași către cercetare după formă.

Despre dreptul dobândirii pămîntului în proprietate.

§ 91. Coloniștilor se dă voie, pentru întinderea și îmbunătățirea gospodăriei lor, a cumpără și în de obște a dobândi pămînturi de la fețele particulare în a lor proprietate.

§ 92. Coloniștii cari au asemenea pămînturi se folosesc de tóte drepturile proprietarilor sătesci pentru privata lor proprietate.

Despre clironomie și împărțela averii.

§ 93. Drepturile pentru clironomia pămînturilor, ce s'au împărțit între coloniști de către fisc, sunt următóarele :

§ 94. Partea pămîntului ce s'a dat de către fisc se cliro-

nomiscesce în de obște de fiul cel mai mic, și numai la întîmplarea nevredniciei sale, părintele va avé dreptate a-și alege un alt clironom din cei-lalți fii ai săi, sau din némurile lui.

§ 95. Iar dacă un părinte, fiind în viéță, n'a putut să facă asemenea dispozițiune, și clironomul legiuit va fi cu totul nevrednic, atunci va da ocârmuirea locală pămîntul acesta unei rude ce va fi mai de-aprópe și care nu posedă asemenea pămînt, sau cum vor pică sorții (întîmplându-se mai mulți cu drepturi egale).

§ 96. Frații și némurile au voie a trăi într'o casă, însă cu condițiune ca numai unul dintre ei să fie stăpân, iar nu toți.

§ 97. Dacă coloniștii ar voi să se împărțescă, apoi acesta nu se va puté face decât numai prin încuviințarea ocârmuirii, după care încuviințare județele ocoliale și coloniale sunt datóre a avé privighere ca asemenea împărțelă să fie spre folosul locuitorilor, iar nu pentru stricăciunea gospodăriei lor, pentru care sfîrșit doritorii unei asemenea împărțiri sunt datorî a presentă pentru acesta lămuritóre învoială a părinților și a némurilor lor, precum și lămuriri de a ajunge părtașului uneltele și dobitocele pentru gospodărie și agricultură, cu un cuvînt: ca la asemenea întîmplare să se ieă bine sémă ca capul familiei să rămăe cu gospodarii trebuitori, iar "părtașul să fie în stare a o înființă după cuviință.

§ 98. Dacă unui colonist îi va rămăné soție cu mai multe fete, atunci ele vor stăpâni pămîntul lor până la măritarea mamei sau a uneia dintre fiice. Bărbatul cel întăi, intrând în o așa casă prin însoțire, capetă pămîntul de clironomie în vecinică stăpănire a sa, însă înaintea săvîrșirii cununiei va fi dator a da înscris, cu adevierea preotului și a bătrănilor satului, că el va ținé și va hrăni în casa sa pe sócră până la săvîrșirea vieței, iar pe fiicele vitregi și pe surorile soției sale până la însoțirea lor; numai atunci va fi scutit de asemenea îndatorire, dacă ele de bună voia lor s'ar depărtă mai înainte de a se face însoțirea.

§ 99. Pămîntul ce se dă servitorilor bisericeî satului nu se pôte clironimisi de copiii lor, ci se dă iarăși urmașilor lor, ce intră în serviciu.

§ 100. Fie-care colonist pôte dăruî propria sa avere după voința lui, fără vre-o mărginire.

§ 101. Dacă o avere mișcătoare, pe care a câștigat-o colonistul, va fi dăruită némurilor lui de peste hotar, atunci județul local va fi dator a pecetlui această avere și va plăti mai înainte toate datoriile, atât către fisc, cât și către particulari, trăgându-se din capitalul câștigat tot odată și darea pe trei ani.

§ 102. Dacă un colonist va muri fără testament, atunci se va împărți averea sa mișcătoare în chipul următor: a patra parte să se dea soției mortului, o parte tuturor fetelor și două părți să se împartă drept între fiți.

Despre înscrișuri.

§ 103. Coloniștii n'au voie ca să facă de sine vre-un înscriș cu îndatorire, fără scirea și încuviințarea dregătoriei; pentru aceea dar, atât județele coloniale cât și ocoliale sunt datore a avé privighere pentru acesta.

§ 104. Coloniștii cari vor fi bolnavi, sau că familia lor va fi mică și neajunsă pentru muncă, au voie a-și tocmî slugi; iar dacă unul nu este în stare a plăti léfa slugii, apoi nici nu pôte ca să-și tocméscă.

§ 105. Coloniștii fac înscrișuri cu ocârmuirea după forma hotărîtă în legile civile.

§ 106. Inscripturile coloniștilor se vor încheia în instanțele publice și cu învoirea dregătoriei coloniale.

§ 107. Dacă s'ar descoperi vre-o alcătuire a vre-unui colonist, că s'a făcut fără învoirea dregătoriei lui, atunci totă răspunderea va sta la persóna sau locul care a întărit-o, iar actul se va cunósce nevalabil.

§ 108. Contracturi pentru împosesuirea morilor pe apă nu pot fi altminteria încheiate decât cu obștésca învoire a coloniștilor aceluî sat a căruia este móra și pe termin de la unul până la dece ani, însă nu mai mult.

§ 109. Tóte înscrișurile, legături sau contracturi, alcătuirî, vexe, imputernicirî, testamenturi, socotelî și alte acte ce s'au încheiat între coloniși și fețe particulare, trebuie să fie scrise pe hârtie timbrată, fără care nici o instanță sau ocârmuire nu le pôte primi sau a face vre-o lucrare după ele

Despre anii de scutințe.

§ 110. Comunității coloniștilor s'a dat la începutul așezării lor anii de scutințe, cu nesupărarea lor de oricare dare sau havalele.

§ 111. Despre termenul anilor de alcătuirii se citează în alcătuirea ce s'a încheiat cu coloniștii la așezarea lor și în momentul ce s'a sloboșit lor.

Despre recrutafie.

§ 112. Toți coloniștii, precum și urmașii lor, sunt scutiți pentru tot-deauna de îndatorirea recrutafiei, atât naturală, cât și bănescă.

§ 113. Vrând un colonist să intre în serviciul militar, nu numai i se îngăduesce, dar încă la a lui intrare, peste obicnuita lăfă, i se va da odată pentru tot-deauna nouă carbóve ca răsplată.

§ 114. Ocârmuirea militară n'are voie de a primi de la sine în serviciu militar pe coloniști; iar dacă ei vor intră cu cerere la citata ocârmuire, atunci ea este datóre a se adresă mai înainte către Ministeriul de Finanțe cu întrebare: dacă colonistul ce doresce a intră în serviciul militar a plătit totă datoria cuvenită fiscului, sau de au primit némurile lui asupra-le plata lor, și de nu sunt și alte împedicări pentru eliberarea lui din comunitatea coloniștilor, și după primirea răspunsului, va fi datóre a supune toate hârțile atingătoare de acest cas Consiliului administrativ, de la care va primi cuvenita deslegare.

Despre havalele.

§ 115. Havalele coloniștilor sunt următoarele:

1. Facerea și îndreptarea drumurilor, podurilor, iezăturilor și ținerea trecătorilor; 2. Îndatoririle de cuartire; 3. Podvođi; 4. Convoiul arestanților; 5. Ținerea rînduelilor pojar-nicesci pe la coloniile lor; 6. Rînduiala din lăuntru, curățeniile și neîngăduirile de mârșăvi.

Despre facerea și îndreptarea drumurilor, podurilor, uezăturilor și ținerea trecătorilor.

§ 116. Podurile și trecătorile, ce se află pe tractul mare, precum și drumurile, trebuie să fie ținute de către coloniști în distanța ce va fi dată în partea lor.

§ 117. Județele ocoliale și coloniale sunt datore, sub răspunderea lor, a avea cea mai apropiată privilegere ca partea coloniștilor să fie ținută de către ei în bună stare, iar care colonie este datore a ține partea aceasta și în ce întindere, acesta atârână de la obștesca punere la cale.

§ 118. Ocolașii sunt datorii a avea privilegere ca, la rînduirea coloniștilor, pe cari înșiși ocolașii îi vor însemna, să nu se facă abuzuri și asupririi, căci dacă nu urmă după dreptate și cuviință, vor pică sub răspunderi grele.

§ 119. Din drumuri lăturalnice, ce trec prin sate și pe cari se află poduri și trecători, coloniștii sunt datorii a ține în bună stare numai pe acele cari sunt cuprinse în a lor moșie.

§ 120. Ocolașii, asesorii ocoliali și vorniceii sunt scutiți de rînduri și lucru în persoană, însă asesorii coloniali și ușierii de la împlinirea unor asemenea îndatoriri nu sunt scutiți.

Despre îndatoririle de cvartire.

§ 121. Toți coloniștii vor împlini această îndatorire numai atunci când va trece o comendă militară, căreia îi va da cvartire pentru cel mai scurt timp de o noapte, sau de odihnit.

Despre darea de podvođi.

§ 122. Coloniștii sunt datorii a da podvođi:

1. Pe rînd în ajutorul poștei; 2. La transportarea areștanților; 3. Amploiaților trecători în tréba slujbei; 4. Drumețelor fețe particulare, cari au spre acesta legiuitele certificate.

§ 123. Rînduirea podvođilor în ajutorul poștei nu va urmă altmîntrelea decăt numai după cea mai înaltă poruncă.

§ 124. Coloniștii vor da podvođi fără plată pentru arestanții bolnavi numai atunci cînd cu convoiul lor vor fi în-sărcinați locuitorii, iar nu etape.

§ 125. Județele coloniale privighéză ca coloniștii să nu dea nici cum nici unuia din voiajori, orî-cine ar fi, caî și podvođi fără plata banilor de progon și fără blanchete.

§ 126. Voiajorilor le este oprit a cere mai mulți caî decăt aû însemnați în blanchete.

§ 127. Spre a se înlătură tot felul de neorînduelli, se va înființa pe la coloniî osebite condici, în carî se va însemnă numele drumețelor și de către cine s'a dat blanchete, pentru câți anume caî, și de s'a dat un așa număr, asemenea cine i-a adus, și de aû plătit voiajoriî banii cuveniți ca progon.

§ 128. Rînduirea podvođilor în tôte casurile legiuite se va face de ocolașii și vorniceii coloniei, carî vor fi datorî, sub răspunderea lor, a avé cea mai de aprópe privighere ca rîndul să urmeze după cuviință.

Despre obștescî îndatoriri naturale.

§ 129. Sub numîre de obștescî îndatoriri naturale ale coloniștilor se înțeleg acestea, carî se împlinesc numai de către ei și carî nici decum nu se ating de locuitorii ținutali din alte jurisdicțiuni.

§ 130. Către asemenea îndatoriri se cuvine :

1. Incăperile pentru cancelaria colonială ; 2. Darea cuartierei pentru ocolași ; 3. Darea podvođilor și cuartire pentru ampoiații ce se trimet de către ocârmuire pentru revisiile, ce numai decăt trebue să se facă pe la coloniî, saû în de obște pentru împlinirea datoriilor slujbei ; 4. Aducerea plicurilor ocârmuirii de la o colonie până la alta.

§ 131. Cancelaria ocolășiei va fi în colonia în care va sedé ocolașul și se va da în fie-care an o odaé în casa aceluî colonist la care a venit rîndul, saû că se va construi pe comptul coloniștilor, după învoirea obștei a întregului ocol, o osebită casă pentru citata cancelarie.

§ 132. Cu rînduirea podvođilor și darea cuartirelor pentru ampoiații ce se trimet de către dregătoria colonială, oco-

lași vor urmă întocmai după pravilele date pentru havalele.

§ 133. Scrisorile și plicurile, ce se expediesc de către ocârmuire, trebuiesc să fie transportate la locurile cuvenite cu cea mai mare grăbire de la o colonie la alta, cu rîndul cuvenit și fără cea mai mică împotrivire, pentru care la neurmă vor fi supuși cuvenitei pedepse.

§ 134. Județele ocoliale și coloniale vor păstră o deosebită condică, în care se vor însemnă pachetele, când și de unde s'aŭ primit, asemenea în ce loc și cu cine s'aŭ trimis.

Despre darea bănescă.

§ 135. Dările bănesci pe cari coloniștii sunt datorî a le plăti după săvîrșirea anilor de scutiri, sunt următoarele:

1. În de obște pămîtene; 2. Parțiale, pămîtensci sau comunale.

Despre în de obște pămîtensci dări.

§ 136. Sub numire de în de oște pămîtensci dări ale coloniștilor se înțeleg acestea, la cari ei ieaŭ parte de o potrivă cu toți cei-lalți locuitori birnici, între cari ei sunt așezați.

§ 137. Casurile pentru dările în de obște pămîtene, rînduēla alcătuirii, cercetării, întăririi, împlinirii, socoteli și analoghia, sunt expuse în așezămîntul despre dările pămîtene.

Despre dările de bani ale comunităților coloniștilor.

§ 138. În asemenea dări se cuprind:

1. Ținerea dregătoriei coloniale; 2. Ținerea preoților și plata banilor de progone pentru a lor mergere pe la coloni; 3. Ținerea profesorilor; 4. Plata lefilor ocolașilor, a asesorilor ocoliali și a vornicelului; 5. Adunarea de bani în folosul așezămîntelor plăcute lui Dumnezeu de la coloniștii cari se depărtéză pentru agoniseli.

§ 139. În dările de bani ale comunităților coloniștilor, se cuprind încă: ținerea deputaților pentru presustvie în casuri de judecăți și procesuri, precum și ținerea păzitorilor de vite pe socotēla comunității.

Despre ținerea preoților și a profesorilor.

§ 140. După conținerea anilor de scutiri și după plata banilor ce coloniștii dătoresc fiscului, ei vor da preoților tot acea lăfă și altele, cari au primit-o până acuma de la fisc.

Insemnare.

În curgerea anilor de scutințe, au primit preoții lăfă de la fisc câte 142 ruble 60 kopeici argint.

§ 141. Cătimea banilor pentru lefi se va împlini de la coloniștii ce vor alcătui poporul bisericeii din numărul óme-nilor muncitori, socotind vârsta lor de la 16 până la 60 ani.

§ 142. Adunarea banilor va urmă de trei ori pe an, și anume: în luna lui Ianuarie, Mai și Septembrie, cu care adunare se va însărcina un osebit staroste al bisericeii, pe care îl va alege în fie-care an obștea colonială, iar banii destinați după învoiala comună se vor încredința ocolașului în fie-care patru luni, după primirea chitanței de la el. Vorniceii coloniei vor fi datorii a da tot ajutorul lor spre a nu se caua vre-un neajuns.

Despre plata lefilor pentru ocolași, asesori coloniali și vorniceii.

§ 143. Cu plata lefilor ce se cuvine ocolașilor, asesoriilor ocoliali și vorniceilor, coloniștii vor urmă întocmai după hotărîrea ce este.

Despre adunarea banilor de la coloniștii ce se depărtăză pentru agoniselele și așezămintele plăcute lui Dumnezeu pe la coloni.

§ 144. De la coloniștii ce se depărtăză pentru agonisela trebuie să se adune banii pentru zidirea casei pe la aceste colonii pentru săracii și neputincioșii coloniști, precum și pentru ținerea lor.

§ 145. Măsura și analogia acestei adunări atărnă de la însăși obștea coloniei.

§ 146. Dacă la îndeplinirea acestei dispozițiunii s'ar caua

oreși-care împedecare, atunci dregătoria colonială va fi datăre, conform împrejurărilor locale, a presentă încheierea sa Ministeriului de Finanțe spre cuvenita observare.

Despre ținerea deputaților pentru asistarea în casuri judecătorești.

§ 147. Regularisirea pentru ținerea deputaților atârână de la Departamentul de Finanțe, care va face întru acesta cuvenita dispoziție.

Despre ținerea pe la colonii a osebiți păzitori pentru dobitoce.

§ 148. În fie-care colonie trebuie să existe osebiți păzitori de vite pentru păscutul vițelilor, porcilor și păsărilor casnice, pentru fie-care soi în deosebii, pe cari județul colonial trebuie să-i tocmască pe comptul obștei, poruncindu-se ca copaciilor cei tineri roditori, aguși, butucii de vie și altele să nu fie de vite stricate sau de tot stîrpite.

Despre darea ce se cuvine fiscului de la coloniști.

§ 149. În dările cuvenite fiscului se cuprind:

1. Adunarea pentru ținerea instanțelor; 2. Adunarea pentru ținerea comunicațiunilor pe uscat și pe apă; 3. Darea pentru pămînt.

§ 150. Dările cuvenite fiscului, coloniștii sunt datorii a le plăti în deplinătate, cu toate că în numărul locuitorilor ar urmă vre-o schimbare.

Despre adunarea banilor pentru ținerea instanțelor.

§ 151. Toți coloniștii sunt îndatoriți, după trecerea anilor de scutițe, a fi părtași la ținerea instanțelor guvernului și a amplexiilor cu aducere de la toate coloniile în de obște, în câtimea ce s'ar cuveni pe numărul sufletelor catagrafisite și aflate în fie-care colonie, socotind de la fie-care pe un an câte cinci kopeici argint. (1)

(1) La predarea Basarabiei, această dare s'a găsit de 24 kopeici.

§ 152. Cîsla pentru această dare se face în fie-care colonie de către însăși obștea, fără a se mărgini cu strîngerea câte 5 kopeici argint de fie-care suflet, ci să se considere numai cu starea fie-căruia dintre ei

Despre hotărîrea dării pentru pămînt.

§ 153. După trecerea anilor de scutiri, coloniștii sunt datorî a plăti darea pentru pămînt.

§ 154. Darea pentru pămînt coloniștii vor plăti-o după cîtea pămîntului, cît se află în stăpînirea lor.

§ 155. Numai pentru pămîntul trebnic va urmă plata, iar tot pămîntul netrebnic și sărat va rămîne în a lor stăpînire fără plată.

§ 156. Toți coloniștii vor fi asemenați, după contenirea anilor scutirii, la plata dărilor cu locuitorii domeniilor statului, iar acei cari nu vor stăpîni pămînt și nu se vor ocupa cu agricultura trebuie să fie însărcinați cu dare, care ar semăna dării ce pe cap plătesc locuitorii domeniilor statului, fără a se excepta și havalelele.

§ 157. De la Bulgari, Rumelioți și alți bejenari de peste Dunăre s'au hotărît darea câte 22 kopeici argint pe fie-care desetină, și după această socotelă să împlinescă de la fie-care familie pentru cîtea de pămînt cît s'a dat la împărțelă.

§ 158. De la darea cuvenită fiscului nu sunt scutiți ocolășii, asesorii ocolialî, vorniceii coloniilor și ușierii.

Despre analoghie, adunare și plată.

§ 159. Analoghia dărilor pentru pămînt rămîne în dispozițiunea coloniștilor.

§ 160. O asemenea analoghie se va face de coloniști între dinșii, considerându-se cu cîtea pămîntului și cu numărul sufletelor, precum și după îndemănările lor parțiale și după însăși a lor găsire de cuviință.

§ 161. Coloniștii au drept a-și face o asemenea cislă, nu numai după cîtea pămîntului pe care-l lucrăză, ci și după alte îndemănări, fără a excepta pe acei dintre ei cari, ocu pându-se cu meseriile, dau pămîntul lor în chirie.

§ 162. Acurată și fără rămășițuri adunarea dărilor orînduite se dă la osebita îngrijire a dregătoriei coloniale, precum a ocolașilor și a vorniceilor.

§ 163. Afară de adunarea hotărîtă prin așezămînt, nici unul din ocolași sau vorniceii coloniei nu are voie a urmă cu vre-o adunare de la coloniști, fără încuviințarea Departamentului de Finanțe. Iar dacă din contra s'ar descoperi ori-unde cea mai mică adunare neîncuviințată, atunci se vor supune ocolașii și vorniceii celei mai grele răspunderi.

§ 164. Fie-care colonie este îndatorită a aduce partea cuvenită de la dînsa la ocolașie, și acesta este îndatorită de la tot ocolul a înfățișa localniciei sale dregătorii banii cuveniți după orînduiala făcută.

§ 165. Dregătoriile locale ale coloniilor sunt îndatorite ca banii adunați să-i trimită de-a dreptul de la sine la sămîșia ținutului, ca prin acesta să se înlătoreze ori-ce nemijlocit amestec al coloniștilor cu aceste locuri de dregătorie.

Despre ținerea socotelilor atingătoare de îndatoriri și dări ale coloniștilor.

§ 166. Ocolașii și județele coloniale vor primi în fie-care an de la dregătoria colonială condiți sfăruite sub pecete, în cari vor înscrie intrarea banilor, cu anume arătare: pentru ce și de la cine anume și cît s'aû primit, și pentru ce și cînd s'aû întrebuintat în cheltueli.

§ 167. Județele ocoliale și coloniale sunt oprite a cheltui banii adunați, fără încuviințarea dregătoriei coloniale. Iar dacă s'ar descoperi de la sine întrebuintarea banilor, atunci se vor supune ocolașii și vorniceii judecății și celei mai aspre pedepse după legi.

§ 168. La sfîrșitul fie-căruia an coloniștii sunt datorî a alege din sînul lor trei înțelepți și gospodari cu avere, ca la încheierea socotelilor să se încredințeze despre banii ce s'aû adunat la ocolașie și județele coloniale și despre acurateța socotelilor.

§ 169. Dacă ei ar descoperi vre-un manc sau neajuns în bani, sunt datorî a însciința despre acesta pe dregătoria colonială și, după deslegarea ei, se vor împlini banii ce lipsesc de la ocolaș sau vornicel. Iar condicile se vor pre-

sentă sub iscălitura județelor și a aleșilor din partea obștei, în fie-care an, ocârmuirii locale spre observare.

§ 170. Toți banii, ce se împlinesc de la coloniști și ce se păstrează în dregătoriile lor locale, se vor controlă în fie-care lună.

§ 171. Dregătoria colonială va trimite pe fie-care lună sciință despre toate sumele ce se află în dispoziția sa Ministeriului de Finanțe.

§ 172. Pe temeiul legilor obștesci dregătoria colonială va trimite socotélă anuală despre sume la Departamentul de Finanțe, cu dovețile cuvenite, spre a se da în cercetarea controlului.

Despre pânea de rezervă.

§ 173. Pentru depărtarea lipsei de hrană în timpul nerodirii sau extraordinarei întâmplări, și chiar pentru avantajul tuturor coloniștilor, trebuie să fie înființate pe la coloni magasi de rezervă.

§ 174. Pentru umplerea lor să se adune pe fie-care an, după strînsul recoltei, de la fie-care colonist, de fie-care suflet după revisie: sêcară câte $\frac{1}{2}$ cetveric, iar semănătura de vară, unde asemenea se rodesc, câte $\frac{1}{2}$ garță și pâne cât intră în fie-care magasie. Ocolașul, după strîngerea ei, este îndatorit a trimite localnicei ocârmuirii în fie-care an în luna lui Novembre un lămurit tablou.

§ 175. Pentru ca această rezervă să pôtă sluji la înadins folosul coloniștilor și, la întâmplare de lipsă și neurnite nevoi, să se slobódă lor atât pentru hrană cât și pentru semănătură, de aceea pânea de rezervă trebuie să fie adunată în grăunțe.

§ 176. Când cine va va avé nevoie ca să iee din magasie ôreși-care parte de pâne, atunci, după hotărîrea obștescă a comunității și după învoirea administrațiunii așezate asupra coloniilor, să se slobódă aceluia, însemnând în condică, pentru care întâmplare urmêză a se ține de asemenea la fie-care magasie, atât pentru intrare, cât și pentru eșire.

§ 177. Spre a se păstră pânea de rezervă pentru întrebuițare în calitate bună și ca să fie apêrată de stricăciune, trebuie ca coloniștii să o schimbe la fie-care an cu cea prós-

pătă, care schimbare nu se va pute urmă almintrelea, decât numai după dispozițiunea și încuviințarea dregătoriei coloniale, fiind oprit ca coloniștii să facă o asemenea schimbare.

§ 178. Cu ținerea socotelilor pentru intrarea și eșirea pânei de rezervă, precum și pentru păstrarea ei, se va însărcina unul din asesorii coloniali, cu acesta însă ca cheia de la magasia să se afle la el, iar pecetea la vorniceii coloniei, fiind amândoi răspunzători pentru întreținerea ei.

Hotărîre în de obște.

§ 179. Ocolașii și vorniceii sunt datorii a se îngriji despre toate gospodăriile sătești și vor da povățuirii sătenilor despre folosul ce va pute urmă și, considerându-se cu calitatea pămîntului și a climatului, vor însemnă ce anume spre folosul comunității ar trebui, pentru care vor însciința și pe dregătoria colonială.

§ 180. Nicî un colonist nu are voie ca să trădeă saū să vîndă gospodăria sa; cînd însă vre-unul va avé copii și clironomi și el nu va mai fi în stare, din pricina bătrănelor, neputinței și a bôlei, a se ocupa cu ea, la asemenea cas va pute face trădarea, însă numai după încuviințarea ocârmuirii. Iar acela ce va primi gospodăria va fi dator a plăti datoriile ce s'ar află asupra unui asemenea hărăzitoriu, precum și a se îngriji pentru ținerea și hrana lui.

Despre agricultură.

§ 181. Ocolașii, vorniceii unei colonii și asesorii sunt datorii a îndemnă pe coloniștii ca să se ocupe cu agricultura și lucrarea pămîntului ce urmăză după cuviință.

§ 182. Ei sunt datorii a avé neadormită privighere, ca gospodarii ce vor avé virtute pentru muncă numai decât să se ocupe cu lucrarea pămîntului și cu gospodăria.

§ 183. Coloniștii sunt datorii a avé pluguri, boróne, grăpi, căruțe și alte multe, ce pentru agricultură sunt de trebuință, și a le ținé în bună stare, ca în timpul lucrului să nu se întîmple împedecare; iar dacă unul, din întîmplarea unei bóle, nenorociri saū altei binecuvîntate pricinii, n'ar pute să

urmeze cu lucrarea pământului, atunci obștea va da lui toate înlesnirile, cât va fi prin putință.

§ 184. Asemenea vornicii coloniei sunt datorii a priveghia și a se sili ca toate pământurile de pe la colonii să fie împărțite în trei părți, făcând cercare despre împărțirea lor în șese sau șapte câmpii.

§ 185. Când va sosi timpul hotărît pentru plugărie, atunci vorniceii sunt datorii a înscința numai decât pe toți locuitorii ca să iasă despre diuă cu plugurile; iar ca să urmeze arătura cu sirguință, se vor rîndul cu privigherea ușierii.

§ 186. Ocolășii și vornicii au datorie ca să povățuiască pe coloniștii pentru îngrijirea lor despre gospodăria trebuitoră și să aibă tot-deauna în păstrare o îndoită câtime de sămînțuri pe cari ei obicinuesc a le sămăna pe câmp și în grădinele lor, ca la cea nouă sămănatură să nu se întîmple neajunsuri.

§ 187. În timpul sămănăturii de primăvară și de toamnă vorniceii și asesorii sunt datorii a revisul pe rînd arăturile fie-căruia și vor face luări aminte de sunt arate după cum ar cere calitatea pământului, iar dacă ei vor găsi că pământul nu va fi lucrat după cuviință, atunci ei vor îndatori pe gospodarii ca să prefacă iarăși arăturile lor.

§ 188. Asemenea ei vor fi datorii a sili pe gospodarii ca să săvîrșescă sămănăturile în timpul cuvenit și să fie pregătiți cu semințele trebuitoră.

§ 189. Fie-care colonist este dator a sămăna în fie-care an numai decât trei cetverte pîne de toamnă și două cetverte de vară. Iar care va ave mai mulți fii sau slugi, va fi dator a sămăna încă pe atâta.

§ 190. Spre a nu se înăduși sămănăturile de buruiene, trebuie ca arăturile să fie bine boronite, curățindu-le și de petre.

§ 191. Dacă la răsăritul pânei sămănate ar eși buruiene, atunci trebuie să se întrebuițeze pentru plivitul lor copii mici de la 10 ani.

§ 192. Cu strîngerea pânei de pe câmp să se urmeze în timpul cuvenit, după obicei.

§ 193. Pânea o vor treeră-o coloniștii în vreme bună și, spre ferirea ei, vor face șurile trebuitoră.

§ 194. Dacă o familie, la sosirea timpului de lucru, n'ar

avé chipuri a adună pânea cóptă, atunci obștea este datóre a-î da ajutor, saũ că se vor întrebuintă arestanții osîndiți la muncă publice.

§ 195. Vornicul coloniei trebuie să aibă sigure sciințe despre câtimea pămîntului ce s'a arat de fie-care colonist, precum și în ce timp și câtime, și ce fel de pâne aũ semănat, și cãtă aũ strîns, pe care sciință va trimete-o prin ocolași și pe fie-care an în luna lui Novembre Ministeriului de Finanțe.

Despre ținerea vitelor și a oilor și despre fînațuri.

§ 196. Ocolașii și vorniceii sunt datorî a îndemnă pe coloniști ca să se ocupe cu ținerea vitelor și a oilor de mai bune soiuri, spre înmulțirea lor.

§ 197. În timpul din érnă vor avé privighere ca coloniștii să aibă cea mai bună purtare de grijă pentru caii și vitele lor, iar femeile să se ocupe cu strîngerea untului și cu înmulțirea păsărilor de felurite soiuri.

§ 198. Ca să se încuviințeze dregătoria colonială despre crescerea saũ scăderea gospodăriei a fie-căruia colonist ocolașii și vorniceii unei colonii vor presentă de două ori pe an, și anume în luna lui Maiu și Novembre, sciințele despre vite de tot soiul ce se află la fie-care gospodar.

§ 199. În timpul cosirii erbei trebuie să fie privighere ca fie-care să se aprovizioneze cu trebuitórea câtime de fin pentru nutrețul de érnă, și sosirea erbei să urmeze odată, iar nu prin întreprupere, precum și finul să nu se care pe la casele lor până ce nu va fi adunat și clădit în căpițe și stoguri; iar neascultătorilor, carî nu vor urmă întocmai, să nu li se dea drumul de pe câmp.

§ 200. Dacă va urmă lipsa în fînețuri, atunci coloniștii vor fi datorî a le înființă prin chibzuințele meșteșugului.

Despre grădină, liveți, înmulțirea și ținerea plantelor, despre manufactură și despre negoț.

§ 201. Ocolașii și vorniceii sunt datorî a îndemnă pe coloniști pentru înmulțirea grădinilor și a liveților cu felurite fructe și pomi, iar mai cu deosebire a-î povățul și a-î deșteptă pentru folosul ce produce înmulțirea cartofelor. Pe

la locurile unde ele nu există încă sau unde vor fi încă puține, ar trebui să se sîrguiască spre a se semăna câmpii cu ele.

§ 202. Pentru înființarea grădinilor cu copaci roditori, trebuie să se pregătască fie-care gospodar mai întâi cu copăcei sălbatici, a căror calitate se va îmbunătăți prin oculațiunea sa hultuirea (altoirea) copacilor roditori de soi bun; iar după aceea să se silască cu întinderea livezilor, prin semănatul semințelor de copaci roditori, în urmarea căreia chibzuințe, gospodarul va fi tot-deauna în stare de a îndreptă și a împlini lipsa copacilor ce s'ar usca sau ar degera.

§ 203. Coloniștii, considerându-se cu climatul și pozițiunea pămîntului, vor semăna semințe de plante, cari vor pute produce folosul însemnat în privirea negoțului, mai ales conjuta (conjunia) din care se fabricază uleiul.

Despre înființarea viilor, facerea vinului și fabricarea rachiului.

§ 204. Coloniștii sunt datorii a întrebuința sîrguință, atât pentru înființarea viilor, cât și pentru deprindere și învățatură cum trebuie să se pörte cu butuci de vie, ca cu vreme să fie în stare a se perfecționa în lucrarea viilor, după cuviință.

§ 205. Dacă s'ar descoperi că un gospodar, în a căruia îngrijire s'a dat vițele, nu numai că nu le păstrează, ci încă înadins le strică sau le scöte și aruncă, atunci unul de asemenea este dator a-și aduce pe comptul său o cätime de cärlige de vie și a le păstră îngropate, atâtea cäte din cauza lenevirii sale s'aș pierdut la el.

§ 206. Coloniștii cari fac vinul în insiși a lor vii, ce sunt în cuprinsul coloniei lor, aș voie a-l vinde fără măriginire, cu ridicata și cu mäsuri mici, atât pentru consumațiune pe la case, cât și pentru bëtura pe loc.

§ 207. Spre a se pute înmulți lucrarea vinului, de aceea coloniștii aș voie a speculă cu vinul atât de a lor producere, cât și cu cel cumpërat de la alții, fără măriginire, atât cu ridicata, cât și cu mäsuri mici, pe la töte satele domeniului statului, fără a avé învoire de la antreprenorul local al bëturilor. Iar pe la alte locuri ale țerii, proprietarii de vii, precum

și speculanții, au voie a transporta vinul lor pe la toate satele proprietarilor și ale domeniului statului, atât pe la acele unde vor fi vii, cât și pe la acele unde vor lipsi, și a-l vinde cu ridicata, asemenea fără marginire; însă vânzarea cu măsură mai mică decât o vadră nu va putea urma decât numai după învoire: în sate particulare cu proprietarii, iar în domeniile statului cu antreprenorii.

§ 208. Asemenea au coloniștii voie a-și face rachiū de tot felul de fructe din livezi și din păduri și a-l vinde cu păzirea condițiilor după cari s'a încheiat contractul pentru întreprinderea dărilor pentru băuturi.

Despre înmulțirea copacilor de aguți și producerea mătăsii.

§ 209. Dregătorii să ordoneze ca numai decât să se înființeze pe la coloniile produse de mătase, pentru care vor împărți pe la gospodarii sămînță de aguți.

§ 210. Județele ocoliale și coloniale sunt dator să aवे privighere ca fie-care gospodar să a primit sămînță de aguți să o semene toamna și primăvara după cuviință și copacii tineri și cei răsădiți să-i curețe de buruiene și să-i ude cu apă la cas de trebuință.

§ 211. Fie-care gospodar este dator să pune împrejurul ogradei și grădinei sale în fie-care an câte 20 copaci de aguți, urmând cu această regulă până atunci până când s'ar umple locul, sirguindu-se a-i păstra și a-i apără de stricăciune.

§ 212. Despre cătimea copacilor de aguți, ce fie-care gospodar va produce în județele fie-cărei colonii, sunt dator să trimită în fie-care an în luna lui Octobrie listă dregătoriei coloniale, cu arătarea cătimei produse în fie-care an, însciințându-o tot odată dacă unul din gospodarii de lenevia sa n'a îngrijit despre acest folositor product, sau că îl disprețuește, urmând ca un asemenea să se supue pedepsei.

§ 213. Dacă pe la coloniile copacii de aguți vor ajunge în mărime în cât s'ar putea pași către producerea mătăsii atunci va slobozi dregătoria locală semințele de insecte de mătase trebuitoare pentru acesta, împreună cu instrucțiunile cum are să urmeze cu ele.

§ 214. Dacă după perfecționarea productului de mătase

s'ar află oreși-care câtime de mătase gata, fără a avea prilej a o vinde, atunci se va lua citata mătase de către fîsc, după prețul politicit.

Despre înmulțirea și îmbunătățirea pădurilor.

§ 215. Ocolașii vor avea cea mai de aproape îngrijire pentru înființarea pădurilor prin semănarea semințelor de copaci, conformându-se cu calitatea pămîntului fie-cărei colonii, însemnându-se și un deosebit loc, după numărul locuitorilor; acel loc, după ce se va ară bine, se va semăna toamna sau primăvara cu semințe de copaci, îngrijindu-se pentru copacii tineri ce vor răsări, de a se păstra după cuviință.

§ 216. Fie-care gospodar îndeosebi este dator a răsădi copaci de acei ce cresc mai cu repeziciune: precum sălcii iova, plop de grădină, păduri și altele și mai ales salcâm, în așa câtime de a îndeplini trebuința pentru ținerea gardurilor.

§ 217. În coloniile pe a căroră moși se află păduri îmbelșugate, tăierea lor să fie ast-fel precurmată și mărginită, în cât coloniștii, afară de neapărată trebuință, să nu se folosească cu venituri prin vîndarea lemnului pe la alte locuri; tot odată, ca să fie mai bine păstrată, se va împărți în mai multe parchete, și după tăierea unui parchet numai se va pute începe altul. Despre chipul și locul unde are să urmeze împărțela, ocolașii vor prezenta lămuriri cărmuirii, spre observare.

Despre vînat și pescuit.

§ 218. Coloniștilor li se dă voie a se ocupa cu vînatul și cu pescuitul fără împedecare pe la moșiile lor, conformându-se cu legile ce există în statute pentru orășenésca și sătésca economie.

§ 219. Coloniștii au îndeplină slobozenie a-și prinde pecele în apele curgătore sau limanuri ce se află pe pămînturile date în stăpînirea lor; iar în apele ce slujesc de hotar au împreună cu proprietarii megiesiți acest drept.

§ 220. Fără acesta, au voie a se folosi cu pescuitul în apele curgătore și limanuri ce se află pe la locuri încă nelocuite.

Despre industria coloniștilor.

§ 221. În industriile coloniștilor se cuprind: 1-iu meseriile, atelierele și fabricale; al 2-lea fabricarea rachiului și a berei; al 3-lea negoțul.

Despre meserii, ateliere și fabrici.

§ 222. Județele ocoliale și coloniale sunt îndatorite, sub jurisdicțiunea locală a dregătoriei, a întrebuință totă silința despre înmulțirea pe la toate coloniile de tot felul de industrii, manufacturi, meserii și fabrici, către care nu numai să invite pe fle-care, ci să-l siléscă, dacă ar avé unul plecare și sciință pentru acésta și numai din pricina lenevirii n'ar voi să se ocupe.

§ 223. Fiind-că cea mai însemnată gospodărie a colonistului se cuprinde în ținerea vitelor, mai ales în a oilor, de aceea ar fi mai potrivit ca gospodarii să se ocupe cu lucrarea lănei și cu fabricarea săpunului și a lumînărilor.

§ 224. Mai cu osehire trebuie să fie sirguință pentru întinderea pe la coloniă a tórceii de în în țesutul pânzei, fețe de mese și șervete. Și spre a se puté vedé un rezultat dorit, județele ocoliale și coloniale vor îndemnă pe gospodarii spre a-și da fiii lor pentru învățatură la țesători bunî. Dacă vre-unul ar căpătă cunoscință și învățatură și nu ar fi în stare a-și înfință singur unelte trebutóre pentru meseria sa, atunci să i se dea ajutor de bani cu împrumut din capitalul obștesc, pe care va fi dator a-l înapoiă la terminul hotărit.

§ 225. Pe lângă acestea, județele sunt îndatorite, în fle-care an, la începutul tómnai, a se îngriji despre cumpărarea inului de calitate cea mai bună și în câtimea ce ar puté îndestulă trebuința gospodăriei, și fle-care gospodar va plăti banii cuveniți: în cas de nevoie însă vor împrumută din capitalul comun, însă pe terminele cele mai scurte.

§ 226. Veniturile obștesci de la antrepresuirea cârciumelor, finețelor, pescăriilor, velnițelor, precum și banii pentru ștraf și altele, trebuie să fie întrebuințate după încuviințarea

dregătoriei locale pentru înființarea meseriilor și fabricelor îndemănatice.

§ 227. În fie-care colonie trebuie să existe pentru nevoile obștesci un ferar, care va fi dator a avea tot-deauna, pentru meșteșugul său, materialul trebuitor în rezervă, spre a putea da cuvenitul ajutor cu meseria sa.

§ 228. Atât asupra ferarilor, cât și a altor meșteri ce vor fi în colonie, trebuie să fie cea mai de aproape privighere, ca ei să nu ceară pentru truda lor plată mare și nemăsurată de la conlocuitorii săi, ci să fie mulțumiți cu prețul hotărât de obște.

Despre fabricarea rachiului și a berei, precum și despre vânzarea lor.

§ 229. Coloniștilor li se dă voie de a fabrica fără împedecare rachiul și berea pe moșiile lor.

§ 230. Coloniștii pot întrebuința rachiul făcut de ei, atât pentru ei înșiși, cât și pentru vânzarea îndeosebi, pe pământurile ce le sunt împărțite obștei lor de la haznă; oricăruia însă dintre ei, fiind cu așezarea osebit de ceilalți pe pământ cumpărat, sau pe pământul haznalei, vânzarea rachiului, fie ori-cum, nu poate fi îngăduită la nici o înțimplare.

§ 231. Unui asemenea colonist este transportarea vinului peste hotarul proprietății sale cu totul oprită.

§ 232. Nimenea dintre fețele străine și din antreprenori n'are voie să speculeze cu vinul său a înființa crâșmă pe pământul unui asemenea colonist fără învoirea lui.

§ 233. Coloniștii sunt scutiți de plata așezată asupra poșlinei rachiului, dacă vor cumpăra băuturi făcute de pâne și lucrate înăuntru pentru sloboda vânzare în a lor ocôle; însă dacă ei vor cumpăra băuturi a căror poșlină va fi plătită, nu se mai întorce plata poșlinei de la antreprenor. Iar dacă ar cumpăra vin, rachiu, licheruri și spirt în locuri ertate pentru sloboda vânzare în a lor ocôle și dacă ar trece peste hotarul otcupului, atunci ei sunt dator a plăti hotărâta poșlină otcupicului ei.

§ 234. Pe la toate coloniile vânzarea vinului se dă în parțiale antreprise prin mezatură, iar venitul de la antreprise

Strada Alexandrovskaia din Chişineu.

suirea vinului de pe la coloniile se întrebuințează în curgerea anilor scutirii pentru folosul acestor coloniile.

§ 235. Din această sumă ce s'a destinat pentru folosul coloniilor urmază, în curgerea anilor scutirii, plata lefilor pentru preoții ce se află în coloniile, precum și pentru zidirea și reparațiunile bisericilor și a caselor pentru preoți, școle și alte zidiri obștesci; iar toate cele-lalte cheltueli din bani cități vor urmă după observarea dregătoriei locale și tot sub aceeași răspundere din partea ei ca și pentru alte sume ale fiseului.

§ 236. Vîndarea vinului pe la coloniile ce se dau în antreprisă urmază după condițiunile ce există pentru asemenea antreprisă; iar pentru stăvilarea vîndării oprite, se vor însărcina ocolașii și vorniceii, spre a avé privighere ca nici decum să nu urmeze asemenea abus; însă răspunderea pentru acesta va urmă după condițiunile cuprinse tot-deauna în contracturi pentru ținerea antreprisel.

§ 237. Despre darea în antreprisă, la care coloniile au conținut ani scutirii, se citează cu de-amănuntul pravila în alcătuire pentru antreprisuirea băuturilor.

§ 238. De plata așezată asupra poșlinei rachiului sunt scutite acele coloniile, la cari există ani scutirii, dacă ele vor cumpără băuturi de pâne fabricate în năuntrul provinciei, pentru libera vîndare în a lor ocóle; dacă ele însă vor cumpără băuturi pe cari s'a plătit poșlina, atunci poșlina nu se va mai întorce de la antreprenor. Iar dacă coloniștii, cari se folosesc încă cu ani scutirii, ar cumpără vin, rachiū, lichieruri și spirt de la locuri libere pentru sloboda vîndare în a lor ocóle și îl vor transporta peste hotarul otcupului, atunci ei sunt datorii a plăti antreprenorului hotărîta poșlină. Coloniile însă, la cari există ani scutirii, nu se exceptează de plata poșlinei hotărîte pentru băuturi nici la un așa cas, când ei vor cumpără vinul de la proprietari în lăuntrul țerii.

§ 239. Coloniștilor li se dă voie a închiria casele lor antreprenorului pentru vîndarea băuturilor și a se tocmii cârciumar. Inșă, ca să se zidescă anume o cârciumă, cârmuirea locală este datore a da antreprenorului pămînt la un loc bun și îndemănat.

Despre comerț.

§ 240. Toți coloniștii au voie fără împedecare a speculă, a intra în orî-ce clasă de neguțătorie, a vinde a lor manufactură și a le scóte peste graniță, în mărginirea obștesciilor pravile atingătoare despre acesta.

§ 241. Coloniștii au voie a-și înființa în satele lor tîrguri și iarmaróce, după ce vor însciința despre acesta pe cârmuire.

§ 242. La aducerea mărfei în țeră și la trimeterea ei peste hotar, coloniștii vor plăti pošlina cuvenită.

Despre rînduiala și datoriile duhovnicescî.

§ 243. Dacă pentru coloniștii ar trebui să se rînduiască un preot, atunci se va face pentru acest sfîrșit în consistoriū o invitațiune pentru chemarea lui și se va trimite la dregătoria colonială, spre a însciința pe poporenî la obștesca lor adunare; și dacă toți sau cea mai mare parte dintre ei s'ar unî cu cuprinderea invitațiunii, atunci cârmuirea locală va trimite citata invitațiune iarășî consistoriei înděrēt, spre a o aduce în îndeplinire. Iară dacă poporenii n'ar declară mulțumirea lor pentru condițiunile ce s'au pus lor înainte, atunci va rēmănē citata invitațiune neîmplinită.

§ 244. Duhovnicii, precum și ocolașii și vorniceii, sunt datorî a da povățuirî coloniștilor despre datoriile religiei, ce fie-care este dator a le împlinî și a-î îndemná a se duce la biserică duminicele, la sərbători și la dîlele de preoți hotărîte, unde vor face rugăciunile cu tótă evlavia și vor ascultă cu luare aminte cuvîntul lui Dumnezeu și vor primi sfințele taine după merite.

Despre moral.

§ 245. Ocolașii și vorniceii sunt îndatoriți ca să lumineze pe coloniștii la comuna lor adunare, să-î învețe și să-î povățuiască ce anume slujesce pentru morala bună și ce purtare trebuie să aibă pentru buna conviețuire a sătenilor, precum: ca junimea să cinstescă pe părinții lor și pe bă-

trâni și cu supunere să-î asculte; iară aceștia, prin pilda lor, să-î învețe iubirea de muncă, credința, frica de Dumnezeu și pacînica conviețuire cu sătenii și cu familia lor.

§ 246. Fie-care este oprit a da de la sine saŭ cu conglăsuirea unor fețe suplici orî-unde pentru nevoile obștești, orî în ce s'ar cuprinde ele; că, pentru toate asemenea nevoi, să se adune obștea cu ocolașul și membrii județului colonial, după care apoi să se facă obștesca hotărîre cu de-amănuntul prescriere și lămurire despre nevoile lor, rînduind tot odată și vechil din parte-î, spre a alcătui și a da suplică după a lor hotărîre, care, sub iscălitura tuturor sătenilor și a membrilor județului colonial, precum și cu adevărarea ocolașului, se va prezenta dregătoriei locale. Cine ar îndrăzni a călca acastă rînduială va pică sub pedepsă potrivit legilor.

§ 247. Ocolașii și vorniceii vor avé cea mai de aprópe privighere ca coloniștii să nu fie leneși, bețivi, risipitori și hărăgași, ci să fie tot-deauna trezi și, petrecînd vieța lor în unire și pace, să se ocupe cu lucru ce îmbunătățește starea lor, cu plugăria, vitele și altele atîngătoare de gospodăria sătésă.

§ 248. Ca să vadă sătenii că munca și purtările bune slujesc în de obște pentru folosul lor, județele coloniale vor avé sub osebita privighere a ocolașului o condică, în care vor însemna conduita fie-căruia, pe care condică o vor trimete în fie-care an, sub iscălitura mădularilor județului, dregătoriei coloniale, spre a se puté deosebi acei cu conduite bune de acei cu conduite rele și ca acei cinstiți și iubitori de muncă să aibă protie în orî-ce cas.

§ 249. Ocolașii și vorniceii vor avé privighere ca coloniștii săraci și neputincioși să nu umble ca calicii după milostenie, ci să îndatoréscă pe cei sănătoși ca să-și câștige prin muncă hrana lor, iar pe cei bătrâni și neputincioși să-î ție némurile lor. Neavînd însă nici némuri, nici putere pentru muncă, se vor ținé pe socotéla obștei, care va zidi aprópe de biserică două institute, unul pentru femei și altul pentru bărbați, pe cari îi vor îndestulă cu hrană, încăldire și îmbrăcăminte. Pentru asemenea cheltueli trebuie să se afle lângă institut o lădiță, sub pecetea și lacătul starostelui bisericesc, și pe la biserică cutii. Bani ce se vor adună pe la duminici

și sărbătorii trebuie să se stringă la sfârșitul fiecărei luni spre întrebuințarea lor pentru cheltuelile institutului. Pentru acest scop se vor întrebuința și banii ce se ieaș pentru străfuire; iară dacă din întâmplare nu va fi de ajuns, atunci să se ieș și de la coloni. Spre a se pute ține rînduială bună în asemenea institute, preoții vor fi datorii a avé cea mai mare privighere pentru tôte punerile la cale.

§ 250. Vorniceii vor avé cu asprime privighere, ca nimenia să n'aibă îndrăsnélă a primi și a ține în casa sa pe femeile mârșave sau bărbați netrebni, și dacă vor descoperi pe unii asemenea, atunci ocolașii sunt datorii a însciința numai decât despre gazdă și despre opoșiți pe dregătoria colonială.

§ 251. Luxul, și mai cu sémă risipirea averii, trebuie să fie desființat cu tótă silința vornicelului în colonie, aducând pe asemenea rău întrebuințătorii la cunoscință, însărcinându-i cu cele mai grele ocupațiuni, pe lângă felurite trebii obștesci, așa ca ei să nu capete nici odată vreme pentru o așa vătămătoare urmare, fiindu-i în scurt până la vremea pocăinței. Iară dacă ei nu se vor îndreptă, atunci să se trimetă asemenea fețe la dregătorie.

§ 252. Sub cuvîntul de lux se înțelege, dacă unul va face nemăsurate cheltueli în casa sa, adese adunări de musafiri și altele asemenea, ce causéză dărîmarea avutului; iar risipirea se încheie în jocul de cărți și altele pentru bani sau lucruri, în vîndarea vitelor sau a altei averi, neavînd nici o nevoie, ci numai pentru îndestularea beției sau a altei patimi.

§ 253. Ocolașii și vorniceii vor avé privighere ca toți să trăiască cu megieșii lor în unire, iară pe străini să primescă cu blîndeță și mulțumire și să depărteze sfeșile ce urméză între locuitorii pentru megieșie, precum și să apere pe străini de cel mai mic atac.

Despre apărarea feșelor și a averii de rele și pagubă.

§ 254. Pe la coloni să nu se sufere nici decum ómeni fără bilete și, dacă va veni vre-unul în sat pentru óreșcări trebuințe pentru un scurt timp, sau pentru muncă, sau

ca să se tocmască, fără a avea un certificat, apoi acest fel de oameni să nu fie primiți.

§ 235. Dacă s'ar afla unde-va necunoscuți prepuși sau vagabonzi, apoi pe ast-fel de oameni să-i prindă și, cerce-tându-i, să-i trimită la județul ocolial sau colonial, care, după luarea dovrăselor și cu prescrierea împrejurărilor, va în-sciința îndată pe dregătoria colonială, pe lângă care în-sciințare va trimite pe acești oameni, cu toate cele ce vor fi având ei, precum și pe acei cari i-au ținut. Iară coloniile depărtate vor trimite pe asemenea oameni de-adreptul la is-prăvnicie.

§ 256. Unde nu s'au înființat încă etapuri de tract și unde se vor transporta arestanții de la isprăvnicie, coloniștii sunt îndatoriți, așa precum și alți locuitori ținutali, a petrece cu convoiul pe arestanți.

§ 257. Ocolășii vor avea mai deosebită privighere, ca nici unul din arestanți, ce sunt de felurite clase și ce se transportă prin colonii, să se scape de sub convoiul, pentru care județele coloniale vor păstra osebite condicii, în cari vor însemna numele păzitorilor, arestanților, de la cine, la ce colonie s'au adus, cu cine, când s'au trimis și în ce colonie și cui s'au trădat, pe lângă care condică vor păstra chitanțele despre trădarea lor.

§ 258. Dacă din întâmplare un colonist ar găsi vre-un lucru pierdut, atunci, fiindu-l în păstrarea sa, este dator a însciința despre această găsire pe județul colonial, care va raportă despre acesta județului ocolial. Iar dacă s'ar în-fățișa păgubașul, atunci să se înapoiască lui lucrul cel găsit, înaintea martorilor; la asemenea întâmplare, găsitorul are drept a cere pentru truda sa a treia parte din lucrul găsit, pentru care va urma prețuire după cuviință; voind însă a-l înapoiă fără nici un interes, cu atâta mai de laudă va fi o așa urmare.

§ 259. Județul colonial este dator a însciința numai decât prin ocolășii pe dregătoria colonială despre vitele de pripas, cu de-amănuntul arătarea semnelor, spre a se întinde publicațiunii după cuviință; vita însă, fără a o amesteca cu vitele satului, să se ție în colonia în care s'a găsit, sub răspundere pentru ea. Dacă s'ar găsi păgubașul, atunci să i se înapoiască vita în prezența vornicului, cu primirea plății

pentru ținerea ei. Iar piețele coloniilor depărtate vor însciiță despre vita pripășită pe isprăvnicia locală.

§ 260. În timpul cumpărării unui cal colonistul este dator a se înfățișa îndată după cumpărare la județ, care va însemna: când și de la cine, cu ce preț și cu ce anume semne s'a cumpărat. Iar din contra și în cas de prepus, colonistul care nu s'a înfățișat în timpul cumpărării sau schimbării calului la județ, nu numai că va rămâne fără el, ci încă va fi dat sub judecată.

§ 261. Județele ocoliale și coloniale vor avea cea mai strictă privighere și grijă pentru bóla vitelor.

§ 262. Dacă s'ar arăta la vre-o colonie o epidemie între locuitorii, atuncea vorniceii sunt datorii a însciiță îndată despre acesta pe ocolașul, care iarăși va da fără cea mai mică întârziere de scire dregătoriei coloniale.

§ 263. Județele ocoliale și coloniale vor lua măsuri apărătoare pentru bóla de vite după instrucțiunile ce s'aun împărțit pe la colonii, și dacă s'ar întâmplă morțe vitelor, atuncea să se raporteze îndată dregătoriei locale, însciițându-o în fie-care săptămână atât despre întinderea sau scăderea ei, cât și despre rezultatul ce a urmat după luarea măsurilor, conform instrucțiunilor ce s'a dat. Iară vitele molipsite se vor da de o parte la un loc depărtat, făcând pentru trebuința acesta lângă fie-care colonie osebite ocóle, depărtate de imășuri și staniștea vitelor, precurmând totă comunicațiunea cu vitele cele molipsite.

§ 264. Spre apărarea vitelor de bóla, trebuie ca vitele molipsite să nu se adape în piraul ce curge în jos spre alte colonii, cari n'ar fi în mai mare depărtare de la locul unde există epizotia decât numai în distanță de deuce verste; ci trebuie ca apa să se aducă în ocolul vitelor molipsite, iară, pentru înlesnire, trebuie ca asemenea ocóle să fie făcute aprópe de o apă. Asemenea măsuri se vor lua, dacă ar exista epizootii în locuri mai depărtate de la o colonie decât deuce verste. Pentru neîndeplinirea întocmai a acestora, ocolașii și vorniceii se vor supune ștrafului.

§ 265. Ocolașii și vorniceii vor avea cea mai de aprópe privighere ca cumpenele, măsurile, să fie pe la toate locurile drepte, și coloniștii să nu măsore câtimea produselor cu măsuri și cumpane străine, din care s'ar pute caua

numai necuviințe și nedumeriri. De aceea dar, fie-care județ este dator a ține în cancelaria sa măsuri cu marca țerii, și fie-care gospodar a înființa măsuri potrivite cu cele ale județului.

§ 266. Județul ocolial și colonial va avea privighere ca să nu urmeze nicăirea mârșevii, bătălii și alte necuviințe.

§ 267. Județul colonial va avea îngrijire ca la fie-care gospodar să fie tot-deauna bine îngrijite și curățite: casa, ograda, grajdul, porțile și alte poșii, iar în timpul ernei să se ocupe gospodarul cu meremetisirea lor.

§ 268. Ocolașii sunt îndatoriți a îndemna pe coloniștii ca, după modelul ce există la locurile de unde au venit ei, să-și facă casele lor, și să fie aranjate în rînd după plan, ca la întîmplare de foc să poată fi mai lesne apărute. Însă fără învoirea dregătoriei locale nimeni n'are voie să-și zidescă de la sine o casă nouă.

§ 269. Fie-care colonie este datoră a avea, pentru apărarea întîmplării de foc și de prădăciune, înadînși ușieri, împărțiți pe la mai multe locuri, după mărimea satului, în mijlocul căruia se va înființa, în lipsă de biserică, un clopot sau o scîndură de fier, spre a se da cuvenitul semn pentru asemenea catastrofă, la care semn toți locuitorii vîrstnicii sunt datorî a alerga spre a da cuvenitul ajutor, pentru care întîmplare se va însemna fie-care locuitor cu ce anume unelte are să se înfățișeze pentru stingerea focului.

§ 270. Pe lângă aceste, trebuie ca în ograda fie-căruia locuitor să se aștepte tot-deauna apă de rezervă, iar colonia să aibă la un loc deosebit vre-o căte-va băngi, furci, boloboce, și, pentru adusul apei, după rînd, căte doi cai, cari vor sta tot-deauna gata.

§ 271. Fiind-că focul nu se cauzează numai de nebagare de sîmă, ci și de o întîmplare negîndită, de care se produce sătenilor covîrșită dărimare, de aceea trebuie ca, după conglăsuirea tuturor locuitorilor, să se înființeze o cassă ajutătoare pentru nenorociții ce au pățimit de foc, cărora vor ajuta, dacă nu cu bani, măcar cu munca sau alte închipuiri; iar ajutarea ce va urma prin a lor mijlocire va rămîne în dispozițiunea lor.

§ 272. Județul colonial trebuie să privigheze ca sobele în case să fie făcute cu ogécuri și cuhnia să nu fie în tindă,

ci osebit, care, pentru siguranța de foc, va fi zidită și lipită bine, precum și ogécurile să fie în fie-care săptămână bine curățite, pentru care vor avé ușierii cea mai de aprópe privighere. Iar membrii județului vor avé privighere spre îndeplinirea acestei măsurii, poruncind ușierilor în fie-care lună ca să se încredințeze despre curățenia ogécurilor.

§ 273. Pentru siguranța de foc, trebuie, ca cămăruța cu cuptor să se facă, cât se póte, la mai depărtat loc de casă.

§ 274. Nimeni n'are voie să umble nóptea pe lângă casă sau pe uliță cu foc sau cu luminare aprinsă fără fanar, precum și cu lulelele aprinse.

§ 275. Județul este îndatorit a avé privighere ca în colonie să nu se afle necurătenii pe uliță, iar pentru apărarea de furtună, vînt și foc, să se poruncască ca pe uliță să se pue pe împrejurul ogrădilor și ariilor feluriți copaci.

§ 276. Județele coloniale sunt datóre a avé privighere ca semnele de hotar să nu fie stricate, iar stîlpii ce au putredit, sau movilele ce s'ar risipi, să însciințeze numai decît pe ocolaș, după a căruia poruncă este dator a le îndreptă.

Despre umblarea și strămutarea coloniștilor înăuntrul țerii.

§ 277. Coloniștii, avënd trebuință a merge la vre-un sat, oraș ținutal său politie, pentru vîndarea produselor său în de obște pentru trebuințele lor, vor căpătă bilete de la ocolaș.

§ 278. Acei cari vor avé trebuință a călători la locuri depărtate pentru mai îndelungat timp, sau măcar la cele mai apropiate sate, însă pentru óre-care trébă și pe termen scurt, primind de la județul colonial mărturie, cu întărirea ocolășiei, că pentru călătoria lor nu există nici o împedicare, și că nici agricultura, nici tamazlicurile lor, nu vor fi supuse vreunei stricăciuni, vor căpătă blanchete de la dregătoria colonială, avënd drept a cere asemenea blanchete și de la isprăvnicie.

§. 279. Coloniștii după întórcerea lor la forul locuinței sunt datorii a înapoia dregătoriei lor blanchetele ce căpătase.

Despre trecerea coloniștilor peste hotar.

§ 280. Coloniștii, la întîmplarea ducerii lor din țără, sunt datorî, după mijlocirea dregătoriei lor, să-și scóte paspórtpe pe la instanță, care, pe slobodî, pe temeiul legilor despre paspórtpe, sunt datorî a-î înzestră cu asemenea paspórtpe.

§ 281. Pasporturile pentru trecere peste hotar nu se vor slobodî colonistului mai înainte pînă ce nu va plăti tot odată la haznă darea pe trei ani de ȓile și tóte datoriile ce va fi avênd, cuprinđendu-se neapărat în acésta și baniî pentru hrană ce s'aũ slobodit lui din ȓiua venirii lui la graniță pînă la așezarea lui.

§ 282. La întîmplare când un colonist, care stăpănesce pămînturile pe cari le-a cástigat prin însăși a lui cumpăratură, ar dorî ca să se strămute cu totul din țără, atunci este el dator, înaintea pornirii sale, să se considereze cu praviile ce s'aũ hotărit pentru acésta.

Despre strămutarea coloniștilor.

§ 283. Strămutarea coloniștilor de la un loc la altul nu va puté urmă amintrelea, decăt numai după incuviințarea Departamentului de Finanțe.

Despre răspunderi și ștrafurî.

§. 284. Baniî de pe ștraf se vor adună în venitul obștesc și se vor însemnă împreună cu alte adunături bănesci în condica șfăruită, cu anume arătare pentru ce și cine s'aũ străfuit, căt și de la cine s'a primit, și pe ce s'a întrebuintat.

§ 285. Fiind-că nu-i cu puțință spre a se socoti tóte pricinile și crimele, de aceea se poruncesce ca, dacă unul va causă o faptă despre care nu se citéză în articolele mai jos arătate, apoi să se dea de șcire despre o asemenea faptă înaltei ocărmuirî, de la care va urmă cuvenita deslegare, iar de la sine să nu se străfuiască nimenî, saũ să se ieă vre-o globire bănescă; însă ca să se străfuiască unul cu munca, apoi acésta va puté urmă numai după numărul mai

mare al voturilor, iar nu pe mai îndelungat timp decât pe şapte zile, despre care se va raportă dregătoriei locale.

Despre răspunderea pentru neascultarea poruncilor.

§ 286. Pentru neurmarea ordinului spre a veni la adunare, se va împlini ştraf câte 15 kopeici; iar pentru împotrivire sau strigare în contra acestei hotăriri, de patru ori mai mult.

§ 287. Dacă un colonist n'ar ascultă şi nu s'ar supune ocârmuirii statornicite şi, după toate povăţuirile şi pedepsele poliţienesci, nu s'ar îndrăptă, apoi pe unul ca acela să se trimită peste hotar, luând de la el datoria ce se cuvine fiscului.

*Despre răspundere pentru călcarea legilor civile şi
despre răspundere pentru atacuri.*

§ 288. Dacă coloniştii n'ar ascultă şi ar insulta pe judeţele ocoliale şi coloniale, pe membrii şi seriitorii lor, atunci vor plăti ştraf ocolaşului 30 kopeici, iar celorlalţi câte 15 kopeici argint.

§ 289. Iar dacă unul va cuteză a pune mâna, apoi de la unul ca acela să se ieă întreit plata ştrafului, punându-l şi în gros, sau că se va întrebuinţa la munca publică.

§ 290. Pentru un ponos fals asupra unui ocolaş sau vornicel, fie-care va suferi de la cârmuire pedépsa unui ponegritor.

Despre răspundere pentru călcarea dreptului pe avere.

§ 291. Dacă unul va semăna pământul străin, atunci se va da pânea semănată aceluia al căruia este pământul, luându-se de la el deciuala în venitul obştesc, iar dacă pământul a fost sterp şi proprietarul lui n'a avut închipuire a-l ară, prin urmare nici nu s'a causat lui vre-o păgubire, atunci trebuie să se împlinescă numai pentru cutezare în venitul obştesc pentru fie-care desetină câte $3\frac{1}{2}$ copeici argint şi tot atâta să se ieă pentru proprietarul aceluia pământ. Iar dacă unul la asemenea împrejurări a arat ţelina, atunci să

nu se dea proprietarului nimica, fiind-că prelucrarea pământului are să slujească spre folosul proprietarului pentru mai îndelungat timp.

§ 292. Dacă unul, la orî a cui moşie, cu toate îmbunătăţirile ei, fie lângă însuşi a lui locuinţă, sau a altuia, ar pune hermeiū sau alte fructe, şi ar strică mreţile pentru sîlbătăciuni şi pasări, atunci să plătescă stricăciunea şi paguba cât s'ar cuveni jăluitarului după preţuire; şi fără acésta să plătescă ştraf în venitul obştesc câte $4\frac{1}{2}$ kopeici argint.

§ 293. Dacă vre-unul va opri un cal străin şi l'ar ţine mai mult decăt două zile, fără a da de scire judeţului colonial, măcar de nu l'ar fi întrebuinţat la vre-o muncă, va fi dator a plăti proprietarului câte $7\frac{1}{2}$ kopeici argint pe fie-care zi, iar dacă în timpul opririi calul s'ar strică, despre care s'ar dovedi, atunci să se plătescă proprietarului preţul, conform articolului de mai sus.

§ 294. Dacă ar omori cine-va o vacă, sau un alt dobitoc, sau o pasăre, atunci să se ieă de la un aşă, spre îndestularea păgubaşului, plata după preţuire, pedepsindu-l tot odată şi cu punerea în gros pe pâne şi apă, pentru omorîrea unui cal şi vacă câte patru zile, iar pentru un dobitoc mic pe jumătate, adecă două zile; pentru pasăre şi căne însă, nu va urmă asemenea pedépsă.

§ 295. Iar dacă vre-unul ar ucide sau ar vătămă pe un dobitoc din întimplare, fără voinţă, despre care s'ar dovedi, atunci să se ieă plata pentru vita ucisă numai două treimi după preţuire, fără a-l supune ştrafului, îndatorîndu-l însă ca să tămăduiască pe dobitoc, iar dacă nu l'ar tămădui, atunci să fie silit a urmă precum s'a đis despre cele omorîte.

§ 296. Dacă vre-unul ar luă cu de-asila de la un om pe un dobitoc, pasăre, sau alt lucru, măcar să urmeze acésta sub cuvînt pentru datorie, atunci unul ca acela să fie îndatorit a înapoiă lucrul luat, iar despre acela care a luat ca un desbrăcător se va raportă dregătoriei.

§ 297. Dacă vre-unul, cu nepăsare pentru cele mai sus prescrise ştrafuirî şi răspunderî, de la cutezare nu s'ar moderă, atunci trebuie unul ca acela să fie trimis sub pază şi cu raport despre vinovăţia lui la dregătorie, spre a se urmă cu el după lege.

*Despre răspundere pentru neurmarea plății de dări și a
beilicurilor.*

§ 298. Rămășițuri de dări precum și de străfuiră în bani se vor împlini pe temeiul așezămintului ce există pentru locuitorii birnici a proprietarilor.

§ 299. Dacă vre-unul nu va aduce la terminul hotărit darea cuvenită pentru ținerea preoților, atunci să se ieă de la unul așa, pentru întâiași dată câte 10 kopeici argint, pentru a doua oră 15 kopeici argint, iar pentru neurmărire în a treilea rînd să fie întrebuițat la munca publică până atunci până ce nu va plăti, însciințând și pe dregătorie cu lămurire despre starea lui și despre casul neurmării sale.

§ 300. Dacă un colonist s'ar împotrivi spre a merge cu plicurile ce se trimit de către cârmuire în timp când a venit rîndul lui, atunci se va întrebuița el la munca publică trei zile, dator fiind a împlini și rîndul de două ori.

*Despre răspundere pentru călcarea legilor ce există pentru
ținerea bunei orîndueli.*

§ 301. Dacă un colonist n'ar urmă lucrarea pămîntului cu sîrguință și s'ar dovedi că fără pricină binecuvîntată el n'a semănat atîta cît se cuvine, atunci să se ieă de la el pentru întâiași dată, în folosul venitului obștesc, pentru fiecare neșemănată cetvertă, câte 30 kopeici argint, iar pentru a doua oră dregătoria locală îl va trimite la arest de pocăință pe un îndelungat timp, pe cît s'ar găsi de cuvință; și dacă nici după aceea nu s'ar îndreptă și n'ar lucra pămîntul său așa precum se cuvine, sau în de obște n'ar îndeplini datoriile unui sătén, atunci, luând înderăt de la dînsul pămîntul, ograda, uneltele plugăriei și vitele, se va împlini din pojijie ce va fi avînd, după prețuire, o așa sumă, care ar pute acoperi datoria ce se cuvine fiscului de la el.

§ 302. Dacă un colonist ar tăia lemne în pădure afară de acea bucată ce i s'a dat pentru un hotărit termin, atunci să se ieă de la el, în folosul venitului obștesc, ștraf în bani îndoit mai mult decăt a tăiat; iar dacă din întîmplare n'ar avé atîta ca să răspundă acești bani, atunci să fie între-

buintat la munca publică până atunci până ce va câștiga prin muncă prețul acela.

§ 303. Dacă un colonist înadins saŭ din lenevie ar strică, ar scôte, saŭ prin alt chip ar desființă butucii de vie în grădina sa, saŭ ar lăsa vite spre a o strică, atunci, dovedit fiind, să fie supus, după judecata și hotărîrea adunării obștesci, trucescei pedepse.

Despre răspunderea pentru călcarea legii bisericesci.

§ 304. Dacă fără cas binecuvîntat s'ar retrage numai de lenevie saŭ de nevoie de urmarea datoriei creștinesci, precum: a nu se duce sărbătorile și duminicile la biserică și a nu primi sfintele taine din pricina nevredniciei sale, atunci trebuie să fie înfricoșat pentru întâia și a doua neurmărire; iar după aceea să se ia globire câte trei kopeici argint, care globire, dacă ar urma de trei ori într'un an și vinovatul nu va veni la cunoscință, nu numai că se va lua globire de două ori mai mult pe fie-care dată, dar încă va urma spre pedepsa vinovatului și munca publică pe o zi întreagă.

Despre răspundere pentru călcarea legilor morale.

§ 305. Fie-care intrigă între locuitori, gâlcevi parțiale și clevetiri trebuie să fie precurmăte de către județul colonial, cercând întâi prin remustrări și dojeni, după aceea prin întrebuintarea la muncă publice și, dacă va urma asemenea necuviință adese-ori, atunci de la pricinuitorul intrigii să se ia pe fie-care dată câte 7 $\frac{1}{2}$ kopeici argint.

§ 306. Dacă un breslaș n'ar ascultă pe județul său, atunci trebuie ca, pedepsindu-l cu munca ce i se va da, să fie silit a îndeplini porunca ce i s'a dat, iar dacă și după aceea nu va fi următor, atunci să se ia de la el, în folosul venitului obștesc, câte 50 kopeici argint pe fie-care dată.

§ 307. Județele ocoliale și coloniale sunt datore a sili pe îndărătnici, leneși și pe bețivi, prin globire și închidere pe pâne și apă, spre a se ocupa neprecurmat cu lucrarea pământului și ținerea gospodăriei în bună rînduială; iar spre înaintarea muncii ce s'a dat lor să fie rînduit câte un zăpăci.

§ 308. Dacă vre-unul, după mai multe globiri și îndemnuri, va rămâne nedesrădăcinat de purtări rele, apoi pe unul așa se va trimite de județ la dregătorie cu prescrierea împrejurărilor neascultării sale.

§ 309. Pentru coloniștii cu purtări rele se hotărăsc următoarele măsuri: 1. Dacă un colonist, după toate măsurile ce s'aŭ luat pentru oprirea sa de necuviințe, ar rămâne neîndreptat, atunci obștea are drept a încheia hotărîrea comunității pentru depărtarea lui cu totul de la colonie. Această hotărîre se va socoti numai atunci legiuită, dacă vor lua parte cel puțin două sau trei familii din cele mai vechi cari viețuiesc în colonie; această hotărîre, după ce se va lua în cuvenita observare de dregătoria colonială, se va întări definitiv de către ea; 2. Fetele depărtate pe temeiul citatului act se vor trăda dispozițiunii ocărmuirilor civile, cari vor urma cu ele după legile ce sunt hotărîte pentru stăvilarea și precurmarea faptelor rele; 3. Familiei isgonitului se dă voie a se duce cu el, dacă va arăta dorință; obștea însă nici odată n'are drept a încheia hotărîre pentru depărtarea a unuia din mădulările ei pentru personală rea purtare cu familia.

Despre răspundere pentru stricăciunea și împușinarea avutului.

§ 310. Să se ieă globire întâia dată pentru neținerea heiurilor în bună orînduială 6 kopeici argint, și dacă s'ar porunci de către județul colonial unei fete de a doua oră și ea nu va îndeplini porunca, atunci să se ieă 30 kopeici argint; iar dacă nici după aceea nu va urma ascultare, atunci să fie supus pedepsei trupești, care va fi hotărîtă și pusă în lucrare de către ocolășie, după încuviințarea dregătoriei.

§ 311. Dacă unul din gospodari nu s'ar înfățișă la întimplare de foc cu uneltele hotărîte pentru el, atunci să se ieă la un asemenea globire în bani 30 kopeici argint.

§ 312. Dacă va umbla cine-va năptea pe uliță sau prin ogradă cu foc, sau cu luminare aprinsă fără fanar, sau cu lulele aprinse, atunci să se ieă de la așa unul pe fie-care dată câte 7 $\frac{1}{2}$ kopeici argint.

§ 313. Dacă vre-unul din locuitorii ar strică înadins sem-

nele de hotar, atunci să se dea de scire ocărmuirii, spre a-i face înfrinare potrivit legilor ce există pentru o așa urmare.

Despre răspundere pentru neîncunoscirea călătoriei coloniștilor la drum depărtat și pentru neîntorcerea lor la termin.

§ 314. Cu coloniștii, ce se depărtază fără veste și fără bilete legiuite și cari nu se întorc la terminul pus în pasporțe, să se urmeze cu ei după legea ce există pentru vagabonđi.

Despre întrebuințarea coloniștilor la muncile publice.

§ 315. Dacă, după hotărîrea ocolășiei, un colonist va fi osîndit la ștraf în banî și nu e în stare a plăti, atunci să fie întrebuințat la muncă publică un timp atât de îndelungat, în cât ar pute cástiga un salahor acești banî.

§ 316. Muncî publice se pot cuprinde în dregerea podurilor și a drumurilor, în săparea șanțurilor, în punerea, curățirea, păstrarea pădurilor și a copacilor de aguđi, dregerea finețelor și altele trebuitoare întrebuințării coloniilor.

§ 317. Așa, precum se pôte întîmpla că osînditul va fi absent în timpul în care ar trebui ca să fie întrebuințat la munca publică, de aceea ocolășia va însemna, cu congelă-suirea a mai multor gospodari înțelepți, la începutul fiecărui an, asemenea muncă, a căreia întrebuințare ar pute sluji tot odată atât spre pedépsa vinovatului, cât și spre folosul obștesc.

§ 318. Dacă vinovatul s'a pedepsit odată său de multe ori cu întrebuințarea la muncă publică și, după tóte aceste, nu s'a îndreptat și a picat iarăși în categorie, atunci să fie întrebuințat, după mărimea faptei sale, tótă vreme hotărîtă, la muncă publică în obeđi său butuc, și, după ce va mîntul lucrul, să fie pus peste nópte în gros, care trebue să fie construit împreună cu înființarea obeđilor și a butucilor și altele din banî ștrafului; nefiind însă de ajuns, se va lua și din venitul obștesc.

§ 319. Dacă vre-unul din gospodari ar pică pentru faptele rele sub pedépsă parțială la munca publică, de la care s'ar pute causa împedicarea înaintării lucrării de pămînt, său

iarăși, dacă atunci nu se va întâmpla la colonie nici o muncă spre folosul ei, atunci trebuie ca ocolășia, cu în de obște încuviințarea mai multor gospodari înțelepți, să hotărască, după mărimea vinovăției, pedepsa trupescă, luând însă bine aminte ca ea să nu se prefacă în osîndă de moarte, ci să slujască numai spre înfricoșare, rușine și hulă; însă asemenea hotărîre să nu fie pusă în lucrare, pînă ce nu va urma de la cărmuire cuvenita deslegare.

Jurisdicțiunea și procese între coloniști.

§ 320. Judecata și împăcările în pricinile mici între coloniști, gâlcevile și pretențiunile între ei atîrnă de la județul colonial.

§ 321. Dacă județul ocolial sau colonial ar hotărî o pricină nu cu drept, și urmarea acésta s'ar descoperi după jalba înfățișată, atunci va fi străfuit unul ca acela îndoit decât acela care s'a învinovățit; iar dacă s'ar causa de la hotărîrea nelegiuită o pagubă învinovățitului, atunci va fi dator ca pe lângă ștraf să îndestuleze și pe păgubașul.

§ 322. Gâlcevile și pretențiunile, cari nu s'aû precurmat prin împăcări la județul colonial, trebuie să fie trădate ocolășiei.

§ 323. A treia instanță judecătorească alcătuesce dregătoria colonială și după aceea Departamentul de Finanțe.

§ 324. La aceeași instanță se vor cercetă pricinile despre obijduiri făcute fețelor duhovnicesci de către poporenî, precum și poporenî vor ave drept a se jălui la acéstă instanță asupra preoților, dacă nu vor fi mulțumiți cu ei.

§ 325. Coloniștii vor alege pentru presidiuire la căutarea pricinilor de judecată și de procesuri între coloniști, ce vor urmă în dregătoria colonială, doi deputați din partea coloniilor, cari pot să aibă votul lor numai în pricinile mai sus citate, neamestecându-se în trebile ocărnuirii. Modul alegerii și timpul aflării acestor deputați se vor hotărî de către Departamentul de Finanțe și se vor întări de el.

§ 326. Procesurile ce vor urmă între coloniști aû să fie hotărîte de către Departamentul de Finanțe.

Jurisdicțiunea și procesele coloniștilor cu cei-lalți locuitori.

§ 327. Procesele ce vor urmă între coloniștii cu cei-lalți locuitori au să fie căutate în obicnuitele instanțe judecătorești, la cari, pentru unita căutare a acestor procese, se va rîndui din partea dregătoriei coloniale un deputat.

§ 328. Dacă în coloniă n'ar pute să păsască dregătorul în vre-un cas de serviciu neapărat, apoi se va rîndui un alt ampoi, care va fi cinstit și cu capacitate, pentru care sfirșit va căpeta instrucțiunile trebuitoré în acésta.

§ 329. Dacă un proces ar intră după rînd său după apelațiune în mai înalte instanțe judecătorești, atunci din partea Ministeriului de Finanțe se va comandă pe directorul său pe șeful secției coloniale, iar dacă o asemenea instanță nu va există la locul unde se află Ministeriul de Finanțe, atunci se va comandă de către el pe cine va găsi de cuviință la acea instanță.

Jurisdicțiunea și procesele pentru fapte polițienesci.

§ 330. Judecata pentru faptele mai jos arătate nu atârna de la județele ocoliale și coloniale, precum pentru nevrédnicie, luarea lucrului străin cu de-a sila, furtisaguri, bătaie cruntă și atacuri ce au suferit județele ocoliale și coloniale, mai cu sémă bătaie și alte obișduiri. Fetele cari au picat în categorie pentru asemenea fapte se vor trimete, pe lângă raport cu de-amănuntul prescrierea faptelor, la dregătoria colonială ; acésta, la casuri neprevédute, va însciința prin raport pe Ministeriul de Finanțe, cuprinđător tuturor împrejurărilor, așteptând deslegarea sa.

§ 331. Judecata pentru crime va urmă cu cea mai mare luare aminte și cu cea mai strictă băgare de sémă. Dacă va causă o față fapta criminală înadins, de la care s'ar causă óreși-care rău și pagubă satului, său și aprópelui său, atunci se va pedepsi o așa față mai aspru decât aceea care ar causă o crimă fără voință, nepricinuind niméruí nici un rău și pe lângă acésta nu s'a aflat nici odată în vre-o categorie; de aceea dar trebuie ca cel al doilea să fie împotriva celui întâi cu trei părți său pe jumătate mai puțin pedepsit;

pentru care se vor și trădă asemenea pricinii instanțelor judecătorești.

Jurisdicțiunea și cercetarea pricinilor criminalicescî.

§ 332. Cu pricinile criminalicescî ale coloniștilor se vor ocupa în de obște instanțele judecătorești.

§ 333. Dacă s'ar întîmplă o faptă criminalicescă, atunci trebuie ca numai decât și fără cea mai mică întîrziere să se dea de scire ocârmuirii sau priveghetorului, pe lângă care înscuințare să se trimită sub pază și pe însuși acusatul, care, prin dregătorie, se va transporta la tribunalul districtului.

§ 334. Pentru judecata și hotărîrea faptelor criminalicescî, ce vor urma pentru coloniști, dregătoria colonială va rîndui din partea ei pe un deputat la judecătorie și la tribunalul criminal.

§ 335. La întîmplare cînd unul dintre acești emigrați, ce stăpînesc pămînt de proprietate, ar dori să se strămute cu totul din țară, atunci este dator, la ducerea sa, ca pămîntul ce l'a cumpărat să-l vîndă altui viețuitor din Moldova; la din contra se va lua de haznă fără bani.

§ 336. Acest drept nu se întinde numai peste cei întîi câștigători de pămînturi, ci și peste toți urmașii lor, dacă la întîmplare ei ar dori ca să se strămute din Moldova.

--

Instrucțiune

pentru datoriile pricazurilor de sate, cu arălarea orînduelii după care trebuie să ocârmuiască și, priveghînd asupra locuitorilor din ale lor sate, ce trebuie de la dinșii să cîră, împreună cu acesta să orînduiască pentru locuitori pravile: în ce chip să se pîrte și ce să se facă spre a ajunge la buna așezare și liniștilă vieță.

Prea milostivul Domn *Impăratul nostru Alexandru Pavlovici*, dîndu-vă vouă îmbelșugate și roditore pămînturi și clăruindu-vă privilegiile coloniștilor, mai deosebite de ale altora și cu mai mari pronomi, după ce va voi întru mulțumire să vă bine așezați atât în satele și în gospodă-

răile vóstre, cât și mai vîrtos întru orînduála vieții și întru faptele vóstre. Voi ați primit tóte ce ați dorit; drept aceea datoria vóstră acum întru aceea mai ales razemă, ea mulțămînd de-apururea prea înduratelui Dumnezeu și marelui Împărat, să vă nevoiți, cât se va puté, a desrădăcina dintre voi tot răul și să vă plecați fără de împotrivire a primi acea orînduială, care acum se cere de la voi, ca luându-o aminte, să puteți spre tot-deauna a întemeia între voi unire și pace, atât între obștime, cât și între familiile vóstre; și abătându-vé la tóte cele bune, nu numai prin cuvinte și prin fapte, ci să vă arătați pre sine-vé vrednici de milele împărătesci.

Dar fiind-că mulți dintre voi nu știu încă cea adevărată cale spre a ajunge la buna așezare și aceea orînduélă care trebuesce să se afle între voi, apoi spre povățuirea pricazului de sat, și deosebit a fie-căruia din coloniști ce au trecut de peste Dunăre, prin acésta se lămuresc tóte prăvilele.

Datoriile sătenilor, ca a unor creștini, către biserica dumnezească.

§ 1.

Pentru a se supune așezărilor bisericii.

Cea mai întâi datorie a creștinului din fie-care tagmă și stare, întru care pronia lui Dumnezeu îl așeză, este a se plecă și a se supune legii, dogmelor și orînduélilor bisericii și învățăturii ei ca uneltei sfintului duh.

Drept aceea creștinul și tot omul bun și cinstit este dator, mai întâi, a merge în zilele sărbătorilor la biserică, unde, fie-care lăsându-și tóte cugetările și lucrările, trebuie cu osîrdie să se róge lui Dumnezeu și întru rugăciuni să ieă aminte la slujba lui Dumnezeu, la învățătura evangheliei și la povățuirile preotului, nelăsându-și voia alt ceva a cugetă, știind că se află înaintea feței Împăratului Împărăților A-tot-puternicului Dumnezeu, care la toți grăesce: «Privigheți și vă rugați», așa dar toți trebuie să se róge, pentru că rugăciunea este ceea către prea înalta fericire și adevăratul chip spre a câștiga tóte bunătățile; printr'însa cel

prea înalt va binecuvînta familiile vóstre cu norocire, pace și iubire, cu mângâierea copiilor și cu prisosirea câmpiilor vóstre.

§ 2.

Pentru a împlini trebile creștinesci.

Mântuitorul nostru Isus Christos a așezat în biserica sa tainele pocăinței și ale împărtășirii, ca două isvóre întru săvîrșirea împlinirii darului lui Dumnezeu; drept aceea fiecare, măcar odată în an, negreșit, trebuie să-și curețe cugetul său prin mărturisire și, după învrednicirea preotului, să se împărtășească cu sfintele taine.

§ 3.

Pentru purtarea de grijă a bisericii.

Voî, ca nisce creștini osîrduiți credinței, trebuie să vă îngrijiți pentru biserica poporului vostru, ca să o aveți întru podóbă vrednică de locașul Domnului, și zidirea acésta să o păziți în ispravă, tocmindu-o. Mai cu cuviință este ca fiecare dintre voi din prisoséla sa să jertfască la acésta, decât să indestuleze poftele trupesci, carî omórá sufletul.

Vibornii satului, împreună cu starostii, sunt datorî a priveghia asupra sătenilor săi, ca de la aceste datorî neapărat trebuincioase pentru binele fie-căruia, ce s'a arătat întru aceste trei puncte de la început, nimenî să nu se abată; iar de se vor afla nesîrguitori spre acésta, atunci prin mijlocirea preotului se cade a-l învăța pe unî ca aceia; iar de nu vor ajuta nici învățăturile, atunci să însciințeze pentru dinșîi stăpânirea, și unî ca aceștia vor fi globiți, spre pildă.

Pentru pravilele alárnătóre de buna orînduială a sătenilor.

§ 4.

Pentru de a cinsti preoții.

Pe preoți, ca pe slujitorii pristolului lui Dumnezeu, se cade a-i cinsti și nici decum nimenî să nu-i asuprască, cu

cât mai virtos să nu-î obijduiască ; cei ce vor greși întru acesta nu vor rămâne nepedepsiți.

§ 5.

Pentru a se supune părinților și a nu se despărți familiile.

Fiii către părinți se cade să fie întru deplină supunere și să viețuiască într-o familie, precum și înșiși frații buni, și nici sub un fel să nu se despărțescă, neavând spre aceea osebită îndemnătoare pricină ; încă și la o așa întâmplare, mai întâi să se cêră hotărîre de la mai înalta stăpînire ce s'a rînduit asupra ocârmuirii tuturor satelor celor ce au venit de peste Dunăre, adecă de la purtătorul de grijă saū de la cantor.

§ 6.

Pentru a avé la cinste pe cei bătrâni ómeni.

Pe bătrânii și pe cei ce petrec vieța fără de prihană și cinstită, se cade a-î avé la cinste, neîndrăsnind pe unii ca aceștia a-î obijdui atât prin cuvinte, cu cât mai virtos prin vre-o faptă, însă a ascultă și a urmă sfătuirilor acelor mai înțelepți dintre dînșii.

§ 7.

Pentru a se păzi unirea întru obștimea satului.

Tótă obștimea satului să fie întru unire și prieteșug, si-lindu-se ca tot-deauna și la tótă întâmplarea fie-care să aibă în tótă obștimea o uniune de suflet, nici cu un fel nedespărțindu-se întru deosebite împărecheri ; pentru că fie-care așa sat, unde se află împărecheri, nici odată nu pôte să ajungă la vre-o bună așezare, liniște și pace, decî se va despărți în părți, va perde glasul și credința întru adunarea de obște cu alte sate. La acesta deosebit are să ieă aminte pricazul de sat ; iar pe cei ce se vor despărți, sub orî-ce chip ar fi, să-î înfățișeze la stăpînire, ca pe nisce turburători liniștirii cei din lăuntru, orînduelei și buneî așezări.

Pentru alegerea starșinilor de sat și pentru datoriile sătenilor către dînșii.

§ 8.

Pentru starșinii de sat și pentru datoriile sătenilor către dînșii.

Vouă vi se lasă după legiuiri voia a vă alege nacealnici de sate, un viborn și doi starosti, înscințându-vă ca alegerea acésta să o faceți din cei mai cinstiți și înțelepți ómenî, cari vor fi mai aleși întru gospodărie și mai virtos cari vor sci toate trebile și așezările gospodăriei, precum a ară, a griji vitele și a răsădi grădini și alte orîndueli, ca să pótă ei pe cel neînțelegător să-l povățuiască prin bun sfat și să-l învețe aceea ce uniî ca aceiași nu vor sci, fiindcă, la acea vreme când vor prinde ei aceste locuri, se vor socoti vouă stăpânitori de sat. Iar fiindcă ei de voi acum s'aũ ales, drept aceea voi sunteți datorî dimpreună cu acésta, socotindu-î pe ei stăpânii locului său, a avé către dînșii și căduta cinstire, neîndrăsnind nici cum a-î defăimă și a-î obijdui cu vre-un chin. Poruncile stăpânirii, cari ei vor arătă vouă, îndatoriți sunteți a le împlini întocmai, fără întărziere și împotrivire. Sfaturile și poruncile ale lor, ce vor da spre folosul vostru și buna așezarea vóstră, așijderea și în pricina orînduelilor gospodăriei, să le primiți ca ale mai marilor și să le urmați fără zăticnire.

Iar cei ce nu vor ascultă și nu se vor supune deosebit pentru aceea vor fi cu asprime pedepsiți.

Pentru pricazul de sat și pentru datoriile lui.

§ 9.

Pentru alcătuirea pricazului de sat și datoriile lui.

Acești aleși (viborni) și starosti, împreună cu logofétul, pe care fie-care sat trebuie să-l aibă prin paimélă, alcătuind pricazul de sat, adecă Nacialstva satului, cuprind în sine și judecătoria satului.

Vibornul este cel mai mare, după dînsul starosti, iar logofétul satului este numai împlinitorul trebilor ce se vor

lucra după punerea la cale a celor aleși, iar pentru păzirea rînduelii așezate și pentru înlesnirea întocmai a poruncilor stăpînirii, el răspunde ca un cărturar; ei sunt îndatoriți a ascultă toate delele și pricinile, sfeșile ce vor urmă între locuitori a le cercetă și după măsura dreptății a le hotări, și a-i împacă prin învoiri de bună voie, orînduind celor obișduiți răsplătire despre cei vinovați, sau hotărînd pedepse și globiri, cari vor urmă de către pricaz prin unirea obștei. Iar pentru pricinile și urmările cele mai mari, au să înștiințeze pe starșinul, iar el, de va hotări singur după instrucția ce i s'a dat, nu va puté să arate la popocitelstvo.

§ 10.

Pentru vremile adunării pricazului de sat spre cercetarea pricinilor.

Pricazul de sat, adecă viborniș cu starostiș și cu logofetșul satului, sunt datorî a se adună în totă săptămîna câte de două ori, anume Mercuria și Sămbătă de diminătă, până la vremea de masă, într'o deosebită casă, care prin obștêșca cheltuială a satului se cade să fie zidită în mijlocul satului, și aici să cerceteze toate pricinile ce se întîmplă între locuitori.

Pentru cercetarea pricinilor dintre săteniș și pentru oprêla de a nu face voia lor.

§ 11.

Pentru cercetarea pricinilor de către pricazul satului.

Drept aceea fie-cine din locuitori ce va avé o pricină să vie la însemnatele țile la casa judecătîi, și aici să-și arate pricina, să se jăluiască, sau să-și cêră pasport, mărturie și alte asemenea trebî. Trebuie mai întăi să înfătîșeze la pricazul de sat și pricinile vrednice de luare aminte, pe cari pricazul de sat, măcar de nu ar și puté a le hotări. Pricazul de sat, la acéstă de pe urmă întîmplare, ascultând pricina, este dator ca întru acel cês să cerceteze pe loc toate împrejurările pricinei și, de se va găsi cu adevêrat mare, atunci, scriind totă pricina cu de-amănuntul și lămurit pe lăngă a sa înființare, are să o înfătîșeze către starșinul.

§ 12.

Pentru ca sătenii cu pricinile și jalbele lor să meargă prin mijlocirea pricazului, iar de nu, se vor băga în sémă de către Nacialstvo.

Drept aceea fie-care prin acésta se însciințéază că ori-cine din sătenii, nefiind mai întâiū pentru vre-o pricină la judecata pricazului de dat, nu pôte să vie spre a se judecă la mai mare Nacialstvo; pentru aceea, tôte de acest fel pricinii saū jalbe unul asupra altuia, saū asupra locuitorilor megieși, saū și din alte care-va sate, nu vor fi primite în lucrare, de nu vor merge după a sa orînduială prin Nacialstvo satelor și prin ale lor însciințări. Unele ca aceste se vor întorce înapoi ca nisce netrebnice.

§ 13.

Pentru adunarea pricazului măcar și fără de vreme la nisca-tu mari întîmplări.

Însă de se vor întîmplă ôreși-carî neobiciînite mari pricinii în sat, atunci pricazul trebuie să se adune și afară de rînd și în alte zile, adecă tot-deauna când se va întîmplă ceva mai deosebit, și să cerceteze împrejurările întîmplării pe loc, neschimbând după aceea zilele cele orînduite (Mercuria și Sâmbăta) pentru adunările obiciînite.

§ 14.

Pentru a se află câte un starșin în tótă ziua în pricaz.

Iar spre împlinirea cea de tot-deauna și mai în grabă a poruncilor ce se vor trimite în sat și spre pornirea cea mai fără de zăbavă arestanților ce vor trece și a celor-lalte trebii ale satului, unul din cei trei, adecă din doi starosti și un viborn, să se afle pe rînd tótă ziua nelipsit în casa judecătoriei, unde așijderea și logofetul satului nelipsit trebuie să se afle de față.

§ 15.

Pentru oprirea ca să nu facă cine va după voia sa.

Se poruncesce deosebit sătenilor a nu face fără de judecată hotărîrea voilor sale sau bătaî; iar de se va întîmplă acésta, atunci pricazul de sat este dator întru acelaşi cas a închide sub arest şi pe cel drept şi pe cel vinovat, şi îndată, şi cercetând şi pricina pe loc, şi scriind toate împrejurările, să însciinţeze pentru unîi ca aceia prin starşin pe Poneciteliū, şi pe cel ce se va găsi vinovat, după cercetarea pricazului, până la primirea hotărîrii cum adecă să se urmeze cu dînsul, să-l întrebuinţeze în totă vremea la obşteasca salahorie, fără de nici o plată pentru aceea; iar pe cel drept până la hotărîre să-l dea sub chezăşie.

§ 16.

Pentru cercetarea pretenţiilor de obijduire.

Iar dacă óreşî-care pe cine-va îl va asupra prin cuvinte sau prin faptă, dator este, nefăcîndu-şi voia sa fără judecată, a se suplică la pricazul de sat; iar acesta, cercetîndu-l, să-l împace, după cum s'a ȓis, prin îndestularea celui obijduit de către cel vinovat; sau de nu va puté singur săvîrşi acésta, atunci să trimită cu arătarea împrejurărilor, precum s'a pomenit, la Nacialstvo.

§ 17.

Pentru chipurile de a curmă sfeȓile între familii.

Pentru neînvoirile între rudenîi, pricazul de sat însciinţeză pe preotul satului, a căruî datorie este, împreună cu cei mai de frunte bătrîni, a-l sfătui şi a curmă toate pricinile de acest fel.

Pentru privigherea starșinilor de sat asupra sătenilor și asupra îndeletnicirilor celor de gospodărie.

§ 18.

Pentru chipurile privigherii asupra celor tineri.

Starșinii satului să privegheze asupra purtării celor tineri, ca să nu se alunece la urmările cele îndârjitoare și prihănite; pe unii ca aceștia să-i înfrîneze cu pedepse după obșteasca hotărîre și după socotința pricazului de sat; iar de nu se vor îndreptă după ăreșî-carî globirî, să se însciințeze pentru unii ca acestea Nacialstvo. Să ieă aminte și de aceia ca să nu trecă peste hotarul buneî orîndueî în pricina umbletelor celor oprite cu femeile și cu fetele; și de se vor arătă unii ca aceștia, să-i înfățișeze la Nacialstvo, scriind de-amănuntul și fără de părtinire totă urmarea pricineî, și ei, după cercetarea împrejurărilor, vor primi pedepsa după hotărîrea starșinilor din sat, spre care pedepsă se vor da acei la totă asemenea întîmplare.

§ 19.

Pentru desrădăcinarea beției.

Starșinii satului să privegheze ca sătenii să nu se abată la beții și pe cel ce, de trei ori pe rînd, în scurtă vreme, se va însemnă beat, pricazul satului, dimpreună cu sătenii, îl dă în răspunderea rudelor lui, îndatorându-i pe dinșii ca să-l înfrîneze de la aceea și însciințându-i că, de nu se va pocăi și se va da la beție, va fi pedepsit. Iar de nu va ajută nici acésta, atunci să se globéscă și să se pedepséscă după obștescele hotărîri de către obștea satului și pricaz; însă dacă și după acésta acesta nu se va îndreptă, atunci să-l trimită pe el la Nacialstvo și va fi pedepsit, iar mai pe urmă se va scóte și din tagma coloniștilor.

§ 20.

Pentru datoriile starșinilor de sat, a luă aminte la purtările și îndeletnicirile sătenilor.

Starșinii statului datorî sunt a luă aminte la starea și îndeletnicirile fie-căreia familii, asemenea și la așezarea du-

hului lor, și prin toate chipurile a se înscința pentru scopurile fie-căruia ; iar de se va afla la cine-va ceva rău îndatoriș sunt a-l sfătuî cum e mai bine și mai de folos, întrebuintând prin ajutorința obștimî satului toate chipurile spre a-l plecà la acêsta, adecã sfătuirile și globirile ; iar de se vor cunósce óreși-carî rele scopuri, atunci trebuie prin taină a-l priveghiã și la vreme a-l muștrã întru asemenea vicleșuguri, și dupã aceea a-l înfățișã la Nacialstvo, ca pe nisce ómeni rîi și smintitori întru adunarea ómenilor cinstiș.

§ 21.

Pentru datoriile starșinilor de sat, a luã aminte la toate îndeletnicirile sãtenilor și înmulțirea liveșilor și a pãdurilor.

Starșinilor satului li se lasã voie a cãutã ca toți de obște locuitori sã se îndeletnicescã fãrã de zãticipire întru lucrãrile cele de folos, precum a arã, a înmulți vitele, a rãsãdi liveși și vii, copaci de aguși și pãdure, grãdinî și alte așezãri de gospodãrie.

Locuitorilor, dupã puterea acestui punct, li se orînduesce ca negreșit în tot anul primãvara și tómnã sã rãsãdescã de isnóvã câte vre-o câți-va copaci în liveși și împrejurul casei, așã ca fie-care gospodar negreșit sã rãsãdescã de isnóvã în tot anul mãcar câte trei-șeci de copaci în fel de fel. Și deosebit de aceea, pe locurile cele apóse, sã înfigã cu cât se va puté mai mult iarășî în tot anul sãlcîi și plopî, carî, crescînd în prea curîndã vreme, pot sã fie de mult folos, precum pentru zidiri, așã și pentru garduri.

Iar spre pãzirea acestui rãsadnic, satul dator este ca tot locul acesta, întru care se vor rãsãdi óre-care copaci, bine a-l îngãdui, saũ a-l hindicui, asemenea și cel de pe lãngã case trebuie sã fie apërați : ca precum cel dintãl, așã și cel de pe urmã, sã nu se strice, nici sã nu se frãngã și nici de vite sã nu se scótã. Dar fiind-cã acêstã pravilã este de obște a coloniștilor, pentru aceea trebuie sã se privigheze ca întocmai sã se împlinescã, iar ori-carî nu se vor sîrgui și nu o vor împlini sã se pedepsescã și sã se globescã.

Pentru a luă aminte la curăţirea satelor şi a caselor.

§ 22.

Pentru a păzi curăţenia în sate şi în case.

Se poruncesce sătenilor ca satele şi casele să se păzescă curate, că numai prin acest fel pôte să se păzescă curăţenia în văzduh, pe uliţă şi în odăi, şi se păzesc cu acésta sănătatea, ce se dovedesce prin multe cercări. La acésta îndeosebit are să ieă aminte cu dinadinsul pricaz de sat, şi pe cel ce îl vor găsi mai nesîrguitor spre curăţenie decât ceilalţi, să se globescă prin obştésca salahorie, după hotărîrea pricazului împreună cu obştimea satului; iar dacă acésta nimica nu va ajuta, să se însciinţeze pentru unîl ca aceştia stăpânirea cea mai mare.

Pentru a nu se suferi în sate rău tâlcuitorii şi îndemnătorii.

§ 23.

Pentru a nu suferi rău tâlcuitorii şi îndemnătorii.

Pricazul de sat cu dinadinsul are să privigheze ca nici decum să nu se afle pe la sate tâlcuitorii dimpotrivă aî aşezămînturilor, pravilelor, sau aî legiuirilor; asemenea să nu se sufere nici cei ce povăţuesc pe alţii spre a lucra ôreşi-carî nelegiuite urmări sau pricinuitoare de rău scopuri şi de se vor arătă unîl ca aceştia sau din cei veniţi pe o vreme, sau din înşişi locuitorii satului, să însciinţeze Nacionalstvo, care cu asemenea ômeni tot-deauna va urmă după totă asprimea zacónelor, ca cu nisce turburătorii de norod şi stricătorii de pace şi de binele omenesc. Însă dacă starşinii satului nu vor luă aminte la acésta şi se vor afla sub vre-un chip în sat unîl ca aceştia, atunci ei pentru tăgăduire se vor pedepsi şi se vor globi spre pilda altora.

*Pentru a curmă umbletele și depărtările fără de adevăr-
rință în scris.*

§ 24.

Pentru a nu se da voie de a trăi pe la sate fără de adevăriniță înscrisă.

Pricazul este dator a lua sémă ca, afară de cei ce se numără după isvódele fie-cărui sat, nici decum nimeni să nu trăiască pe la sate neavând deosebita poruncă, sau bilet de la Popeciteleu.

§ 25.

Pentru a nu se depărta sătenii fără de știință pricazului de sat.

Sătenii sunt dator a înștiința pe pricazul de sat pentru toate depărtările lor afară din sat, spre cari duceri au să ceră ei de la dînsul adevăriniță. Acesta se înțelege pentru depărtările în scurtă vreme.

§ 26.

*Pentru luarea aminte a pricazului de sat ca sătenii fără trebuință
să nu se depărteze de la gospodăriile lor.*

Pe lângă aceea pricazul de sat este dator cu dinadisul a priveghia ca nici cum și sub nici un chip nimeni să nu se depărteze din sat, spre a se strămuta în alt loc, asemenea și de cei de isnóvă veniți a nu-i primi, măcar orîși-cine ar fi ei, măcar să fie și bejenari, măcar de ar voi să se așeze pe lângă rudele sale, fără deosebită voie dată în scris de către Popeciteleu, că de se va întîmpla o asemenea smintelă, vor fi globiți și pedepsiți, precum și cei ce vor primi pe unii ca aceștia, așa și însuși pricazul, pentru neprivigherea și slobođirea sătenilor de a urmă împotriva prăvilor.

De la cine a luă adevărurile cele înscrise.

§ 27.

De la cine și în ce orînduială a luă adevăruri pentru depărtare.

Iar spre curmarea tuturor umbletelor celor vătămătoare se poruncesce, ca nimeni din locuitorii nici decum nicăierea să nu se depărteze fără mărturie în scris, care să li se dea lor prin acest chip. Celor ce se depărtază la puțină vreme din satul lor, la oricare sat din patru ținuturi bulgăresci, spre a vinde pâine și spre a cumpără în târgurile cele de aproape, precum Ismail și Reni, pricazul de sat are să dea pasport cu iscălitura cea de obște a starșinilor satului, adică: a vibornului, a celor doi starostii și a pisărului satului, așijderea și cu împărătească pecete din sat. Cu asemenea bilete fie-care colonist are voie de a umbla pe la toate locurile și satele coloniștilor și, cum s'a dis, în scurtă vreme, spre a neguțatori în târgurile Ismail și Reni, dar mai departe de dinsele nu poate să treacă, fiindcă după legiurile la ocârmuirile străine asemenea bilete nu se vor ține în seamă, și fiecare din aceștia se va socoti ca cum nu ar avea căduta mărturie. Starșinii sunt datorii pentru pomenitele depărtări a da de la sine bilete, însă cu luare aminte, cercetând tot-deauna: ore cu adevărat cel ce voește a purcede are vre-o trebuință sau oareșicare alt lucru? Deci de se va descoperi că cel ce cere nu are trebuință sau pricină și vrea să meargă numai pentru lene, ca să scape de ostenelele gospodăriei, atunci unora ca acestora să nu li se dea. Asemenea să nu se dea bilete nici celor neastâmpărați, spre a cărora liniștire nu este nădejde, așijderea și acelora cari vre-odată au fost însemnați într-un scop rău. Pricazul de sat are să dea bilete numai locuitorilor din satul său, iar celor din sate străine nici decum nu poate să dea; iar dacă va da, sau va face vre-un vicleșug, sau vre-o nelegiuire întrebuințare a puterii sale, pricazul de sat va fi cu asprime globit.

Iar pentru depărtările ce vor fi mai departe de locurile mai sus pomenite, peste ținuturile bulgăresci, pe la toate locurile din oblastia Basarabiei, biletele au să se dea de către starșinii ținutului, sau de către pricazuri; iar spre a le primi

cine-va, este dator fie-care locuitor mai întâi a avea de la satul său mărturie cu arătarea trebuinței sale a pricinei pentru care se pornesc și cu chezăsluirea ómenilor de bună credință că se va întorce la vale și că, întimplându-se în lipsa lui vre-o însărcinare, ei vor implini-o.

Însă pentru mergerile cele mai pe departe decât acestea, adecă pe la guvernele Rusiei, bileturi are să dea Popecitel eu, căruia iarăși fie-care este dator a înfățișa mărturie cu chezăsluirea sătenilor de bună nădejde și cu încredințarea starșinilor a pricazului ținutului. Iar spre a se depărta cine-va pentru óreși-cară trebă neguțătorescă la o vreme peste graniță, pașporturi să cêră prin Popeciteleu, înfățișând la dînsul iscălituri de chezășie.

Pentru toate aceste chezășii se vor da forme, cu arătarea ce trebuie într'însele a dice și a scrie, însă să se ieă aminte ca mărturiile și chezășiile să fie date fără nici o părtinire și fără vicleșuguri, sciind că pentru totă rea urmare a celui care s'a dus vor răspunde după cum va cere pricina chezășiei lui.

In ce fel a năimi și a slobođi pe argași.

§ 28.

Pentru argași.

Năimiții, ori în ce chip ar fi, sau vâcari, herghelegii și ciobani, nici decum să nu se primescă din ómeni fără de legiuite mărturii prin scris, încă și cu bilete să nu se primescă într-un alt chip, fără numai făcând cu dînsii contract, care are să fie adevărit în pricazul ținutului. Acesta se cere pentru aceea că tot cel ce contractuesce este dator a-și sluji termenul său după cum s'a învoit și a se lăsa de slujbă după óreși-care nouă pricină nu va avea dreptate. Deci năimind odată cu hotărîte vadă, fie-care va fi în pace; afară de aceea, se va înscrie în contract toate cele ce atărnă de datoria și răspunderea năimitului și cele ce se cuvin la ce îl năimesce; și așa nu va urma nici un fel de sfadă sau greutate la desfacere, de se va afla într-un ceva năimitul vinovat sau fără ispravă.

Afară de cele dîse la acest punct, se poruncesc pricazu-

lui de sat ca, pentru toți cei duși și cei ce se pornesc din sat, să raporteze la pricazul ținutului, cu arătare la ce loc s'aũ pornit și în ce fel aũ slujit: bine sau rău, și de se va afla semnat întru ceva rău, apoi în ce anume, pentru ca pricazul ținutului, înscințându-se despre acel rău, să pótă feri și pe alte sate unde el ar voi să se năimescă și nu-l sciũ pe el.

Pentru împrumuturi, contracte și alte tocmeli prin înscris, în ce fel să se încheie.

§ 29.

Pravile pentru împrumuturi, contracte și alte tocmeli în scris.

Se poruncesce tuturor și fie-căruia din sătenĩ, ca nici decum nimeni nici o legătură în scris sau contract, ori în ce fel ar fi, să nu facă între sine fără de voia Nacialstvei, spre care întimplare se orînduesc următóarele pravile.

Tocmelile de bună voie, așijderea învoirile și zapisele de împrumutare, de nu vor face mai mult suma decât o sută de lei, și se vor încheia numai între coloniștii de un sat, trebuie să fie încredințate de către pricazurile satelor; iar de vor fi din feluri de sate, atunci de către cele ale ținutului.

Tocmelile de bună voie, învoelile și zapisele de împrumutare, asemenea și contracturile, ori pentru ce ar fi, numai între înșiși coloniștii de un ținut, pe suma de o mie de lei, aũ să se adevereze de către pricazul ținutului; iar dacă vor fi între coloniști din feluri de ținuturi, atunci de către cancelaria Popecitelului.

În tóte tocmelile coloniștilor, precum ale celor din feluri de ținuturi, așa și ale celor dintr'un ținut, cari vor trece suma de o mie de lei, asemenea și cu alți locuitori din Basarabia și din alte locuri, ce se cuprind în ținuturi, asupra fel de fel și mari sume, să se adevereze la Popeciteleũ.

Pe lângă acésta să se ieã aminte ca cel ce se légã prin scrisori să aibã de către sine, spre tótã întimplarea, credincioși chezași, căutând după sumã: de va fi micã, câte doi; iar la cea mai mare, câte trei și patru; însă cu stare, cari la tótã întimplarea aũ să împlinescã legiuita răspundere, de se va afla cel contrãctuit fără de ispravã și neavând cu

**Biserica din satul Noul-Caraghaciü (Mahala)
din județul Ismail.**

ce răspunde. După această orînduélă aũ să se încheie tóte învoirile cele scrise; însă învoirile întru cari se va găsi óreși-care nepotrivire cu pomenitele pravile nu aũ să se primescă de adevărate, după cari Nacialstvo să dea îndestulătóre ajutorință.

Cu cât mai virtos de neadevărate se vor socoti tocmelile cele prin graiũ și dimpreună la sume mari: fiind-că mai tot-deauna se întîmplă într'insele nelămuriri și nepotriviri. Inșă tocmelile cele prin graiũ, de se vor rezemă pe cinste, pot să fie slobođite, ci numai între sume mici, cu însciințare mai înainte pentru dinsele pe pricazul de sat și pe unii din bêtrâniĩ ceĩ de rang ai satului.

Pentru datoriile și socotelile lor.

§ 30.

Pentru datoriile și socotelile lor.

Nimica nu pot sătenii unul de la altul a lua înapoi și prin silă, nici pentru datoriĩ, nici după învoirĩ; ci la tótă pricina trebuie să facă jalbă către Nacialstvo cea de sat, sau cea de ținut, sau către Popeciteliũ, căutând după pricină, și să aștepte de către dinsa deslegare după legiuita orînduială; păzind la această întîmplare următórea orînduială, adecă jalbele să se facă prin mijlocirea pricazului de sat.

Inșă la asemenea întîmplări ale ținutului și cele ale Nacialstvei pricazurile sunt datorĩ să se silescă a-ĩ împacă, și mai cu dinadinsul să se îngrijescă pentru aceea ca cei bogați și în stare să aibă milă către cei săraci, imputînend cererile de către acești de pe urmă prin dreptele sfătuirii și îndemnări, aducẽndu-le aminte că cei săraci la sărăcie aũ ajuns prin nenorocire, decĩ nenorocirea asemenea, ajungẽnd și pe cel bogat acum, póte să-l potrivescă cu cel sărac, atunci și ei vor cere aceeași milă, și că mila și facerea de bine este cu adevărat creștinescă bunătate, după măsura căreia se ertă și păcatele făcătorului de bine.

Pe lângă acesta, starșinii satului să ieă aminte ca cel ce împrumutetză să se socotescă mai cu dinadinsul la ce vreme să-și împlinescă datoria, și odată hotărînd vadéua, să se silescă în tot chipul a-și dobândi prin cinstit alișveriși și

prin ostenele toate cele ce vor trebui spre a se răsplăti. Însă de se va afla către acesta nesîrguitor, atunci să-l nevoiască prin muștrare în ființa norodului; după aceea, spre pedepsire, după hotărîrea obștei, să-l întrebuințeze la obștească slujbă; iar dacă și după acesta nu se va stîrpi, apoi să-l pristavlisască pe acesta ca pe un necinstit om la Na-cialstvo.

Pravilele pentru împărțirea câmpului de sat.

§ 31.

Pentru despărțirea pămîntului de pe la sate.

Cu ogóre, câmpii, unul pe altul să nu se obișduiască, ci să li se împărțască munca drept altuia fără de strămbătă-tire și nici decum să nu are în rupturi, lăsând în mijloc nelucrate pîrticele, ci să li se împartă pentru semănătură pe un an întreg despărțituri de câmp, căutând la trebuință și puterea, și să le semene de la olaltă; și așa în tot pămîntul acela să fie vre-o câte-va câmpii, și de va cere trebuința a se schimba un loc cu altul, atunci să se lase la odihnă o întregă câmpie, adică toată pîrticica semănăturii de un an; atunci și câmpiile cele lăsate vor fi de trebuință pentru a se pasce vitele, și așa ele se vor mai dregе prin umblarea lor.

La acesta datorii sunt să ieă aminte atît pricazurile cele de sat, cît și cele de ținut: dar fiind-că această orînduială până acum nu s'a întrebuințat, drept aceea, dimpreună cu mărginirea satelor, să se pue în lucrare, prin despărțirea câmpiilor, după cum s'a pomenit mai sus, potrivindu-se cu locul și trebuințele.

Lămurindu-vă vouă aici destule pravile, prin care veți afla liniștire în mijlocul vostru și veți ajunge la buna așezare, dacă veți nevoi întocmai și fără smintelă a le urma lor, eu am poruncit dimpreună acesta Popcitelului vostru, d-l Maior Malevinski, să împărțască aceste instrucții pe la fie-care sat câte-un exemplar, însă cu acesta ca să se cetască cu cît se va puté mai adese-orî într-o obștime, ca fie-care din sătenii, precum cel rău, așa și cel bun, de față în-sciințându-se de pravile și ce se cere de la fie-care, să nu

pótă a se desvinovăți cu nesciința ; iar cei mai înțelepți, cunoscând dintre aceea folosul cel adevărat, la tot pasul să pótă învăța pe cel mai slab întru pricepere. Rămăiū întru nădăjduirea că voi, ca un norod bun și cinstit și iubitor de binele său și care, dimpreună cu aceea, vrea ca să se arate vrednic de bunătățile Impăratului, ce s'aū dăruit vouă, veți fi supuși pravilelor și veți împlini tóte în cât se va puté mai întocmai.

Pentru ștrefuirile, căroră se vor supune cei învinovățiți.

§ 32.

Pentru cei învinovățiți și pentru ștrafuri ce vor suferi.

Dar fiind-că între voi, după cum se întâmplă la o mare închegare de norod, se vor află ómeni neastâmpărați și îndărătnici spre a împlini pravilele, și așa dar vor cădé sub pedépsă și ștrafurī, drept aceea de trebuință affu a mai dice ceva pentru ștrafurī și pedepsirī, ce se vor orindui spre a se înfrinā cei vinovați și cei prihăniți; anume cele ce vor urmă de către pricazul satului prin scirea obștei și hotărîrea starșinilor ținutului. Cei ce se vor găsi vinovați dintâiași dată, întru pricinī carī nu trag după sine răutăți și nu cad sub judecăți, se pedepsesc cu globire de bani spre folosul plăcutelor de Dumneđeū așezări, potrivitdu-se cu vina și cu starea, începēd de la doi și până la două-zeci de lei; cei ce vor greși de al doilea se vor pedepsi iarăși cu globire de bani, după cum mai sus s'aū arătat, ci afară de aceea, întrebuintându-ī la obștesci slujbe pe o câtă-va vreme, dându-le după vină o parte de lucrare cu vadă, pe care dator este a o lucră, socotind ce va puté face într'o di, și așa a le orindui de la două până la zece zile, însă să se ieā aminte ca lucrul să facă cu ispravă și săvîrșit, după cum se va puté mai bine.

Slujbele obștesci la sate se cuprind în următóarele puncturi:

a) A curăți satul de gunoiū și de baligă și iarăși a întocmi ulițele din sat;

b) A ocoli cu adînc hindichiū deosebite locuri în câmp,

pentru a se răsădi pe la sate obștască pădure, orî de ce fel ar fi, măcar și sălcii, numai vitele ca să nu le strice;

g) Intocmirea iezăturilor și a podurilor;

d) Săparea fântânelor;

e) Curățirea apelor curgătore, de se vor astupa cu bulene, sau se vor îneca cu tină;

z) Intocmirea și facerea drumurilor la locurile trebuincioase.

Pomenitele slujbe, dacă se vor sfirși odată, au să se întocmeze și să se grijuască în tot anul; și așa dară totdeauna se vor cuprinde între datoriile satelor. Inșă și fără de acestea se vor găsi multe slujbe, la cari cei învinovați după socotință pot să fie întrebuințați.

Cei ce se vor învinovați de a treia oră se vor pedepsi trupesce, după cum va hotări pricazul de sat dimpreună cu obștimea, și prin întărirea starșinilor ținutului. Unii ca aceștia se vor pedepsi în fața adunatului norod.

Tôte ștrafurile și pedepsirile mai sus pomenite, pricazurile de sate datore sunt a le scrie în fie-care dată în condică, pentru care trebuință se va da fie-cărui sat câte una, prin arătarea pentru ce cine-va și cu ce s'a ștrefuit, orî s'a pedepsit; și în fie-care dată pricazul de sat dator este, pentru orî-și-care de asemenea întâmplare, a însciința prin starșinii ținutului pe Popeciteliu, așijderea cu amănuntul trimițând banii ștrafului, spre a se alătură la obștesca sumă de ștrafuri, ce se strînge în folosul plăcutelor lui Dumnezeu așezări.

Spre împlinirea acestei instrucțiuni, eu poruncesc ca la toate întâmplările și pricinele, ce vor pute urmă de năprasnă și pentru cari aici nu s'a pomenit, să cereți povățuire și deslegare de la Popeciteliu Nacialstvei locului, care cu dinadinsul se va îngriji cu toate chipurile a vă bine așeză stările vóstre.

Cu acesta dimpreună vă fac cunoscut, spre sciința vóastră, pentru oreși-cari mai mari pravile și puncturi, după cari voi de acum datori sunteți fără de lunecare a urmă, atât spre așezarea orînduelei între ocârmuirii și sate, cât și spre a vă păzi însuși folosul vostru, de împlinirea căror am poruncit eu Popeciteliu vostru Maior Malevinschi.

Pentru așezările cele din năuntru ale satelor, cari au să se facă.

§ 33.

Pentru ca să se aibă pe la sate cărți spre a se scrie trebile satului.

Maî întâi, pentru întemeierea orînduelei întru pricazurile de sat, trebuie să fie la ele condice anume pentru raspisce de primirea și de slobođirea arestanților și a pacheturilor ce se vor trimite după acele condice, pentru a se scrie în-tîmplările cele neașteptate din sate, cu arătarea de amănuntul pricinilor întîmplării și pentru cea desăvîrșită hotărîre, care au urmat; așjderea să se scrie într'insele și cei vino-vați, împreună cu ștrafurile cari le-au suferit.

Condice pentru a se scrie hărțile și jalbele ce se vor da de la sat.

Condice pentru a se scrie poruncile ce vor urmă prin graiū de către Popciteliū sau starșin, așjderea publicațiunile, cāt și pentru perderile ce se vor întîmpla în sat.

§ 34.

Pentru pecele.

Al doilea, să se împărțescă pe la pricazurile din sat pe-ceți împărătesci.

§ 35.

Pentru măsuri.

Al treilea, să se dea feluri de măsuri, precum dēmerlii, orî coturi și cumpene, de vor trebui, pentru ca neguțatorii să nu pōtă mai mult pricinui pagubă prin înșelăciuni și prin strâmbălățite măsuri.

Tōte acestea Popciteliū are să le facă și să le mai dea la pricazuri cu deosebite povățuirî.

Pentru așezarea satelor se poruncesce.

§ 36.

Pentru a nu se da voie ca să se facă casă fără de orînduială.

a) De isnóvă a se face casă fără orînduială se opresce, ci toate satele să se întocmescă după planuri și să se facă casă după orînduială cum se va pute mai bine.

§ 37.

Pentru a se orîndui loc de arii.

b) În sate, arii și descărcarea pâneli în snopi și scarte, așijderea și finul într-un mult număr să nu se afle, ci să se așeze toate acestea mai depărtate ceva de sat, ca, întîmplându-se vre-o nenorocire, așijderea și la foc, sătenii să nu pierdă împreună cu casa și cu averea și pânea cea păstrată și finul.

§ 38.

Pentru a nu vinde pânea pe ogóre și mai înainte de strîngerea ei.

În sfîrșit, spre mai mare folosință și îndemănarea a înșiși locuitorilor și iarăși spre scăparea fie-căruia de multe neplăcute judecăți, se poruncesce: în tot chipul a se silii ca, mai înainte de seceriș și de treer, să nu se vîndă pânea, nici să se ia înainte bani, ci mai bine să se nevoiască cum vor pute; iar de se va întîmpla vre-o neapărată nevoie, tot să se împrumute sau să-și vîndă vre-o vită; pentru că săténul mai tot-deauna își pricinuesce mare pagubă prin vîndarea cea fără de vreme și de multe ori încincit mai mult drept acea sumă care el ar fi fost luat îngăduind până la grăunțe, precum acesta s'a întîmplat și în anul trecut. Mulți și-au vîndut grîul cu câte zece lei chila și îndatoriți au fost așa a-l da, atunci când el se vindea cu mare preț, adică câte cinci-șeci și șese-șeci de lei chila.

Chrisovul Căimăcămiei pentru școlele din Bolgrad.

Prințul Nicolae Conache-Vogoridi, Căimăcamul Principatului Moldovei.

Invățătura publică fiind una din temeiurile societății și cea mai întâia și solidă garanție de viață intelectuală pentru fie-care stat, pe acest principiu de un adevăr netăgăduit eu am primit cu osebită mulțumire suplica ce mi-aș supus, în Ianuarie anul curent, comunitățile locuitorilor de prin coloniile din partea Basarabiei de curînd anexată către Moldova în puterea Tractatului de Paris din 30 Martie 1856, prin care numitele coloni, în temeiul privilegiilor și imunităților hărăzite lor din vechime și consfințite prin osebite legiuri, au cerut a li se încuviința înființarea unei școle publice centrale cu un curs de șapte ani în politia Bolgrad osebit de școlele primare ce sunt în parte și cari se vor mai înființa prin cele-lalte coloni.

O asemenea cerere, ținătoare către răspândirea și dezvoltarea învățaturii publice între poporațiunea unei părți noue de țară, recomandată fiind de către mine Ministeriului de Culte și Instrucțiune publică, spre a i se da cuvenita urmare, în conformitate cu concesiunile cerute de împrejurările majore ale anexării și ale privilegiilor coloniale, citatul Ministeriū, luând în desbatere acastă chestie prin cuvenita formă și prin împreună înțelegere și primirea deputaților coloniilor, d-lui Banul Panaiti Greculo și d-lui Neculai Parușov, îndreptuiți de către obște cu anume plenipotență, au chibzuit statutele mai jos expuse, pe cari apoi, supuindu-le Sfatului cărmuitor extraordinar spre cercetare, acesta le-a găsit potrivite cu trebuința și împrejurările de astăzi ale coloniilor și prin raportul No. 2.267 mi le-a supus spre încuviințare.

Așa dar, în privirea acestor antecedente, prin cari dreptul limbei române nu se jignesce, eu întăresc și încuviințez înființarea școlei centrale coloniale în Bolgrad, precum și a celor primare de prin coloni, pe următoarele baze și statute, a căroră cuprindere este precum urmază:

§ 1.

1. Școala publică din Bolgrad se va ține din obșteștile venituri ale comunității din Bolgrad și a celor-lalte 39 comunități ale Basarabiei reincorporate cu Moldova, recunoscute până acum sub nume de sate de colonii. Aceste venituri se vor lua din vinđarea în posesiune a crășmelor de câmp, a podurilor plutitoare și a pescăriilor din bălțile aflătoare pe pământul acelor 40 comunități.

2. Crășmele de câmp, podurile plutitoare și pescăriile se vor vinde în posesie prin mezat în cârmuirea coloniilor bulgare.

3. Baniil garanției pentru posesie se vor păstră în cârmuire, iar veniturile împosesierii articolilor de mai sus se vor primi prin mijlocirea aceleiași cârmuirii de către comitetul de inspecțiune a școlei publice din Bolgrad, care comitet se va compune după cum mai jos se va arătă.

4. Școala centrală va fi deschisă pentru fie-care colonist, sărac și bogat, nu mai puțin și pentru oricare altă treptă de religie ortodoxă.

5. Fiind-că deschiderea acestei școle are de scop întărirea moralității întregel colonisații bulgare și române din Moldova și a pregătii pe tinerii, nu numai pentru a fi profesori, scriitori de colonii, și a le da idei despre agricultură, zoologie și comerție, dar să deschidă un drum și acelor tineri, cari, având talentul și dorința de o educațiune mai supremă, se vor hotărî spre desăvîrșirea studiilor a merge în țeri străine; de aceea și învățăturile ce au a se predă în această școală, după mijloce, trebuie să corespundă la această necesitate.

6. Tote învățăturile din această școală se vor predă în limba română și bulgară, în cari se vor explica și limbile străine. Iar în școlele primare ce au a se înființa prin toate coloniile, învăătura se va urmă în românesce prin satele unde majoritatea populațiunii va fi română și în bulgăresce acolo unde majoritatea va fi bulgară, cu aceea însă ca și pentru acestea învățarea limbei române să fie obligătoare.

7. În privirea principiului statornicit prin punctul 6 de mai sus, profesorii de la această școală vor trebui să cunoscă

amîndouă limbile română și bulgară, sau să fie profesori în deosebi pentru amîndouă acestea.

§ 2.

1. Fiind-că în coloniă are a fi acum de-odată numai o singură școală centrală, ce trebuie să îdestuleze, precum s'a dis, trebuințele locuitorilor întregii colonizațiuni, pentru această cursul învățăturilor ce au a se prăda în această școală se va deosebi în două secțiuni: cursul secțiunii I-a se va săvîrși în termen de trei ani, și al doilea de patru, iar peste tot în șapte ani.

2. Secția I-a va fi destinată pentru aceia din elevi, cari, după săvîrșirea cursului de trei ani, ar dori să se facă profesori sau scriitori pe la satele coloniilor, sau să intre în clasa meseriașilor, a comercianților, etc.

Acei ce vor urmă secțiunea II-a vor căpăta certificate doveditoare de săvîrșirea învățaturii colegiale, adeverite de Ministeriū, și vor avé drepturile conferate de așezămîntul școlastic în îngrădirea dreptului public al țerii.

4. Învățăturile cursului diptăiū se vor așeză așa ca să se pōtă săvîrși în trei ani, iar cele din al doilea în termen de patru ani.

Învățăturile ce au a se prăda în școla centrală sunt:

In secția întâia (I):

1. Explicațiunea catehismului și Istoria Sfintă.
 2. Limba română și bulgară.
 3. Aritmetica și începuturi de geometrie.
 4. Geografia.
 5. Istoria naturală în scurt.
 6. Istoria patriei.
 7. Cunoștințe despre comerț.
 8. Desemnul și caligrafia.
 9. Limba rusă
 10. Limba grécă
- } Acestea însă nu vor fi obligătore.

In secția a doua (II):

1. Religia pe larg și un tractat de morală potrivit la datorințele omului creștin și cetățen.
 2. Literatura română și bulgară.
 3. Limba latină.
 4. Limba slavonă.
 5. Matematica și mecanica.
 6. Istoria patriei pe larg.
 7. Istoria universală.
 8. Istoria naturală pe larg.
 9. Fisica.
 10. Agronomia.
 11. Legile civile.
 12. Cunoștințe despre comerț.
 13. Limba franceză
 14. Limba greacă
- } neobligătore.

§ 3.

Despre administrațiunea școlei.

1. Cărmuirea acestei școle se va încredința la trei epitropi, aleși după mulțimea glasurilor dintre cei mai notabili coloniști ai comunităților, cari, dimpreună cu directorul școlei și sub presidenția directorului coloniilor, vor forma comitetul de inspecțiune.

2. Alegerea acelor trei membri și a unui candidat se va face de comunități, ce se vor convoca de guvern, în camera dregătoriei, în fie-care trei ani, la 1 Novembre. Chipul alegerii va fi următorul: cele 21 comunități ale ocolului Ismail vor trimite 42 deputați la Bolgrad, câte doi adecă de fiecare comunitate, și acele 19 comunități ale ocolului Cahulo-Prut vor trimite tot acolo 38 deputați, cari toți aceștia vor alege pe acei trei membri ai comitetului de inspecțiune și pe un candidat.

3. Arătații membri și candidatul vor fi aleși, după cum s'a dis, pe termin de trei ani și nu se vor pute demisiona de la asemenea îndatorire până la împlinirea acestui ter-

min, decât după o pricină legiuită și vrednică de considerațiune.

4. Aleșii nu se vor puté cunósce de membri comitetului de inspecțiune, nici vor puté exersă funcțiunile lor, decât după întăritura căpétată de la Ministeriũ. La cas de vacanță a unui membru ales, prin mórte saũ alte împrejurări, se va indeplinì lipsa prin candidatul ales.

5. Comitetul de inspecțiune va incassă tóte veniturile afectate acestui institut și se vor păstră în osebită ladă sub pecetea școlei, care pecete va fi compusă din patru bucăți, din carĩ una se va păstră de directorul școlei și cele-lalte de acei trei membri aleși.

6. Din sumele adunate se vor plăti de comitetul de inspecțiune onorariul profesorilor și salariul personalului școlei, se vor cumpără cărți pentru bibliotecă și se vor purtă tóte cheltuelile necesare întreținerii școlei, tóte acestea după budgetul cheltuelilor alcătuit de comitetul de inspecțiune și încuviințat de Ministeriul de Culte și Instrucțiune publică.

7. Dacă veniturile vor întrece cheltuelile, atunci prisosul se va puté întrebuință în ajutorul elevilor sîrguitorĩ, dar săraci. Chipul ajutorinței, dacă va fi acel al subvenționării saũ al ținerii unui internat, se va hotări la timpul său.

8. Budgetul cheltuelilor se va face în fie-care an cu trei luni înaintea expirării budgetului vechiũ, și după a lui încuviințare se va publică.

9. La expirarea anului, comitetul de inspecțiune va da sémă de lucrările sale Ministeriului Învěțăturilor, și osebit sémă de chipul întrebuințării sumelor însemnate prin budget, care apoi va publică rezultatul spre sciință obștească.

10. Comitetul de inspecțiune este dator ca odată, iar cerënd trebuința și de două ori pe săptămână, să se adune în ȃi și oră hotărîtă, împreună și cu profesorii, spre consultare despre interesele școlei.

11. Ori-ce măsură se va chibzui de un așa comitet nu se va pune în lucrare decât după aprobarea ei de Ministeriul Învěțăturilor.

12. Comitetul de inspecțiune va avé dreptul recomandațiunii către Ministeriũ a tuturor profesorilor, care, găsindu-i

a posedă calitățile cerute, va proceda la numirea lor definitivă.

§ 4.

Despre îndatoririle directorului.

1. Îndatoririle directorului sunt acele de la secția IV-a a așezămîntului școlar, cu modifi cațiunea cerută de pozițiunea lui deosebită.

2. Directorul va avea un greșler, cu onorariu determinat, pentru ținerea corespondenței școlei și a comitetului de inspecțiune cu Ministeriul Învățăturilor și pentru ținerea condi celor școlei.

§ 5.

Despre încăperi.

1. În corpul zidirii școlastice, pe lângă odaile hotărâte, cu totă comoditatea, pentru încăperea a 7 clase, se va mai însemna o deosebită odaie, în care se vor aduna osebiții am ploiați și profesori după săvîrșirea lecțiunilor. Acestă odaie va sluji asemenea pentru adunarea sfatului școlastic și păstrarea uneltelor ei, precum atlase, globuri geografice, jurnale, cărți și altele.

2. Se va însemna încă o odaie, atât pentru biblioteca proprie a școlei, cât și pentru cea a cărților de vîndare.

§ 6.

1. Cîrmuirea școlastică se îndatoresce: a) a avea așezămîntul tipărit ca temelie a acestei școle; b) programa tipărită, arătătoare de împărțirea învățăturilor pe clase, obiecte și secții; c) o condică pentru înscrierea elevilor intrați și a celor care din nou vor intra; d) o condică despre înscrierea documentelor, despre nascerea și trépta elevilor; e) jurnale pentru însemnarea progreselor și a conduitei elevilor, de zi, lună și an; f) o condică pentru trecerea socotinței profesorilor în privirea prelecțiilor.

§ 7.

Despre bibliotecă.

1. Se va înființa o bibliotecă cu banii obștesci, cumpărându-se mai întâiu cărțile acele mai trebuitoare școlarilor. Lista

cărților cu cari va urmă să se înzestreze biblioteca școlii. se va compune de colegiul profesorilor și prin comitetul de inspecție se va trimite Ministeriului, care va pute încuviința sau desaproba-o asemenea.

NB. In bibliotecă se vor ține și cărțile școlastice, ce se vor trimite de Ministeriū spre vindere la școlari cu prețul obștit în totă țera.

2. Acastă bibliotecă se va administra de un privighetor fără léfă, ales dintre profesori, câte unul pe un an.

3. Biblioteca va avé câte trei condici: una pentru cărțile ce compun biblioteca, o alta pentru cărțile primite spre vîndare și o a treia spre trecere în ea a cărților vîndute.

4. După expirarea anului, bibliotecarul va da sémă de administrațiunea bibliotecii comitetului de inspecțiune, care va supune acésta la cunoscînța Ministeriului, spre observare și aprobare.

5. Trădarea bibliotecii de la un bibliotecar la altul trebuie să se facă după forma cuvenită, rămîind fie-care bibliotecar răspundător de pagubele ce ar cășună prin réua sa administrațiune.

§ 8.

Despre învățatură.

1. Programul învățăturilor împărțite pe clase se va face de colegiul profesorilor în unire cu directorul. In urmă, comitetul de inspecțiune va supune un asemenea la observarea și aprobarea Ministeriului Învățăturii, și numai după încuviințarea acestuia se va pute pune în aplicațiune.

2. In privirea anului școlastic, a zilelor de sêrbători, în ținerea examenelor și pentru vacanțe, se va urmă conform regulii statornicite prin așezămîntul școlar, la cap. V, secția I și la cap. VI.

§ 9.

Despre profesori.

1. Drepturile și îndatoririle profesorilor va fi acele prevădute în partea a II-a, cap. al II-lea din așezămîntul școlastic, cu modificațiunile cerute de aceste statute, și anume în privirea chipului numirii lor și a capacității lor limbistice.

2. Comitetul de inspecțiune, împreună cu profesorii, vor avea dreptul de a propune nouă măsuri privitoare la învățatură și disciplină, însă spre punerea lor în lucrare va trebui aprobarea Departamentului.

3. Profesorii vor ține cataloage lunare și semestriale despre notele elevilor; acele cataloage se vor trimite Ministeriului, spre a se urmări cu dinsele după așezământul școlastic.

4. Profesorii de-apururea vor purta cu sine în clase jurnalele pentru înscrierea notițelor zilnice și apelul nominal

5. Profesorii, împreună cu directorul, vor primi în școală copii de treptă colonială și necolonială și îi vor așeza la clasele potrivite cu știința lor.

6. Profesorii vor avea voie a ține la casele lor elevi, după alcătuirile ce vor face cu părinții lor, obligându-se la așa cas a privilegia pentru moralișca lor purtare și regulata frecventare a școlei.

Numărul de elevi ce va pute ține un profesor se va mărgini acum de odată la cinci. Pentru mai mulți va trebui a cere prealabila învoire a Ministeriului, care la așa cas va avea privire la principiile igienice.

§ 10.

Despre primirea elevilor în școală.

1. Numărul elevilor în școla centrală nu se poate mărgini.

2. De la elevul ce va intra în clasa I-a a școlei centrale se cere a scrie cetirea, caligrafia, cele patru speții din aritmetică, rugăciunile și Istoria Sfintă în scurt.

3. Dacă vre-un elev, săvârșind învățatura în vre-una din școlile coloniale, va dori să intre în școla centrală, apoi va fi dator a înfățișa atestatul acelei școle cu notițe bune; iar la din împotrivă se va supune examenului și nu se va pute primi decât dacă se va găsi îndestul de pregătit.

4. Atât copiii coloniștilor, cât și alții, ce au învățat acasă, se pot primi cu examen în una din clase, potrivit cu pregătirile lor.

5. Copiii de coloniști și alții, cari au învățat afară de coloni, se vor primi în această școală după art. 3 din acest §.

§ 11.

Despre îndatoririle părinţilor în privinţa aşezării copiilor lor în şcoală.

1. Fie-care colonist, ca pătaş la obşteştile venituri, va avé dreptate a aşezà copiii săi în şcôla centrală (§ 1, art. 1).

2. Fie-care părinte ce ar dorì să-şi aşeze copii săi în şcôlă, fie colonist sau nu, se va conformă cu timpul primirii după aşezămînt.

3. Fie-care, la aşezarea copiilor săi în şcôla centrală, este dator a se înfăţişa la directorul cu jalbă formală şi dovada treptei, născerii şi a altoirii de vërsat.

4. Părinţii, după aşezarea copiilor lor în şcôla centrală, vor fi datorî a le purtă de grijă de cărţile trebuitore şi altele.

5. Atât coloniştii din alte colonii, cât şi străinii, după aşezarea copiilor lor în şcôlă, vor fi datorî a le găsi gasdă la gospodari cunoscuţi de bună moralitate, sau a-î încredinţa privegherii profesorilor.

§ 12.

Despre dreptul elevilor cari vor săvîrşi cursul în şcôla centrală.

1. Atestatele de săvîrşirea învăţăturilor cuprinse în secţiunea I şi II-a se vor slobodi cu neapăratele notiţe ale tuturor obiectelor ce au învăţat. Nisce asemenea se vor slobodi de director în unire cu profesorii, se vor adevèri de comitetul de inspecţiune şi în urmă se vor întări de Ministeriul Învăţăturilor.

2. Fie-care tînër, ce se va dovedì vrednic şi va căpëtă atestat în forma sus arătată, va puté să ocupe un loc de profesor.

3. În şcôla centrală se vor pregăti două categorii de profesori: a) profesorii pentru şcôlele lancasteriale de prin colonii şi b) profesorii pentru şcôla centrală. Acei din categoria I vor trebui să săvîrşescă cursul în 3 clase primare, iar cei din urmă întreg cursul şcôlei centrale.

4. După cum s'a arătat la § 2, No. 3, din aceste statute, elevii ce vor dobândi atestate bune pentru săvîrşirea înv-

țăturilor secției a II-a vor avea dreptul, dacă ar dori, să intre în serviciul statului, civil sau militar.

§ 13.

1. Instrucțiunile speciale, cuprindătoare îndatoririi elevilor în raport către profesori și șefi, precum și orânduiala penitanselor pentru greșeli și altele, se vor alcătui de comitetul de inspecțiune, prin înțelegere cu profesorii, după condițiunile localei viețuirii; însă nu vor avea aplicațiunea lor mai înainte de a fi observate și încuviințate de Ministeriul Învățăturilor.

§ 14.

1. Orice schimbare s'ar găsi de trebuință a se face în aceste statute, se va urma numai cu prealabila învoire a Ministeriului de Culte și Instrucțiune publică din Principat.

2. Iar pentru ca școlile coloniale să se poată povățui după statutele sus arătate, sub atârănarea Ministeriului Învățăturilor din Principat, care este îndatorit a priveghia de aproape aplicarea tuturor puncturilor prin ele cuprinse, am slobodit chisovul de față prin Ministrul Secretar de Stat al Departamentului Culturilor și al Instrucțiunii publice.

S'a dat în residența Iași, anul una mie opt sute cinci-deci și opt, luna Iunie în zece zile.

(subscris) *Nicolae Conache-Vogoridi.*

Contrasignat :

Ministru și Secret. de Stat, Prințul *Dimitrie Cantacuzin.*

Directorul Ministeriului, *Georgie Dulcescu, Aga.*

(L. P.)

Șeful secțiunii, *G. Melidon.*

Chrisovul Căimăcămiei

*pentru reîntărirea privilegiilor acordate coloniilor Bulgare
din Basarabia reincorporată cu Moldova.*

Prințul Nicolae Conache-Vogoridi, Caimacamul Principatului Moldovei.

Comunitatea coloniilor bulgare, prin deputații din parte-î, anume Alexandru Uzunov, Ioan Nicolaev, Gheorghe Nenciov și Teodor Grozdiev, au dat suplică Consiliului administrativ, la 20 ale trecutei luni Mai, cu arătare că, în vremea colonisării în Basarabia a bejenarilor de peste Dunăre, la anul 1819, de către Impăratul Rușilor, li s'au hărăzit drepturi și privilegii, pentru cari le-a slobodit și înaltul chrisov ce de-apururea se păstră în biserica din Bolgrad; iar la anul 1857, când, după Tractatul de Paris încheiat între înaltele Puteri europene, parte de coloni, în număr de 40 sate, au trecut sub stăpânirea Principatului Moldovei, atunci guvernul rusesc, luându-le originalnicul chrisov, le-a lăsat lor o copie legalisată, pe care au înfățișat-o acum pe lângă citata suplică, rugându-se din partea confrăților lor coloniști să li se întărească de către noul pentru ei guvern al Moldovei drepturile și privilegiile, cari sunt consfințite și prin proclamațiunea din 4 Februarie 1857, dată de cârmuire la prilejul primirii sub dominațiunea sa a părții de Basarabia, pentru care să li se slobodă un chrisov, cu adăogirea ca drepturile lor să se păzescă întocmai după așezămîntul cuprins în tomul XII din colecțiunea legilor rasiene.

Pe temeiul dar al raportului Consiliului sub 2.207, prin care mi s'a propus de a se încuviința slobodirea chrisovului cerut, și în privirea că, după proclamațiunea citată făcută de guvern la anexarea acestui nou teritoriū către Moldova, urmază ca coloniile bulgare să se folosescă de toate drepturile și privilegiurile concesate lor sub guvernul imperial al Rusiei, eu am găsit de cuviință o asemenea propunere și prin urmare ordonez tuturor căroră se cuvine a sci, că toate drepturile și immunitățile consfințite coloniilor bulgare de pe teritoriul nou al Moldovei prin chrisovul din

12 Martie 1820 al guvernului imperial al Rusiei, de pe care coloniile păstrează copia legalisată ce mi s'a înfățișat pe lângă sus-citatul raport al Consiliului, să fie menținute și lucrătoare în totă puterea lor, spre care sffrșit Secretariatul de Stat va regulă tipărirea în dialectul român, atât a precitatului act, întocmai după copia legalisată ce se păstrează de coloni, cât și a așezămîntului cuprins în volumul XII din colecțiunea legilor rosiene, spre a servi comunității bulgare ca și până acum, fără nici o abatere.

Datu-s'a chrisovul de față, contrasignat de Secretarul de Stat, în anul mîntuirii una mie opt sut cincî decî și opt, luna Iunie în șese zile.

(subscris) *Nicolae Conache-Vogoridi.*

(L. P.)

Contrasignat :

Secretarul Statului, *Iancu N. Cantacuzin.*

Pentru directorul Secretariatului, *Iancu Antoniadî, Spatar.*

Pentru șeful secțiunii, *Davidel.*

*Traducere oficială a actului Împărătesc al Rusiei
pentru drepturile și privilegiurile coloniilor
Bulgare.*

Tipărit spre a servi numai în cât privesce coloniile de pe teritoriul anexat către Moldova în puterea Tractatului de Paris conform hotărîrii chrisovului Căimăcămiei din șese Iunie anul 1859, sub No. 48.

După ucazul Maiestății Sale Împăratului *Alexandru Pavlovic*, singur stăpînitor a totă Rusia, etc. etc. șeful Ministeriei trebilor din lăuntru declară Bulgarilor și altor bejenari de peste Dunăre așezați în provincia Basarabiei că în ucazul dat la 29 Decembrie al anului 1819 Senatului ocărmuitoriu, sub însăși iscălitura Maiestății Sale Imperiale, se cuprinde :

Dorind a regulă sorta Bulgarilor și a altor bejenari de

peste Dunăre, veniți în provincia Basarabiei, potrivit legilor adoptate în Impărăția noastră pentru toți străinii așezați în clasa lucrătorilor de pământ, Noi, la ocasiunea revisiei ce în persoană am făcut provinciilor apusene, am poruncit curatorului general al coloniștilor acelei părți a Imperiului, Generalului-Leitenant Inzov, de a adună deplina lămurire despre acești bejenari de peste Dunăre și a ne supune opiniunea sa despre chipul statornicirii lor.

Generalul-Leitenant Inzov ne-a prezentat amărunt expunerea tuturor împrejurărilor atingătoare de acești bejenari, împreună cu proiectația privitoare la mai bună a lor organizare, pe cari observându-le în comparațiune cu așezămintele ce există despre coloniștii viețuitori în Rusia și cu drepturile de cari se bucură locuitorii Basarabiei, noi poruncim :

1. Să se hărăzescă bejenarilor transdunăreni, sub care numire se înțelege Bulgarii și alți coreligionari ai noștri veniți de peste Dunăre, cari sunt așezați sau se vor așeza în viitor în Basarabia, toate drepturile și privilegiurile hărăzite străinilor statorniciți în guvernele noiei Rusii și în Basarabia sub numire de coloniști.

2. Pentru ca acești bejenari să cunoscă în ce se cuprind drepturile și privilegiurile hărăzite lor, să li se slobodă de la Ministeriul treburilor din năuntru un act întru acesta.

3. Bejenarii veniți de peste Dunăre în timpul ocărmuirii otomane și cari viețuiau prin osebite locuri a Basarabiei, iar acumă intrulucați pe pământurile statului, să se scutescă în curs de trei ani de dările și îndatoririle către haznă.

4. Bejenarii veniți de peste Dunăre în vremea războiului din urmă, și după acela, se vor folosi tot de asemenea scutire pe timp de 7 ani.

5. Bejenarilor de mai înainte așezați pe pământurile statului și cari au trăit pe dinsele în liniște, nu mai puțin și locuitorii indigeni viețuitori între dinșii, nu li se va acorda acea scutire.

6. Slobodi vor fi a se mută pe pământurile statului, ce sunt destinate bejenarilor, aceia dintre ei, cari, viețuind prin țiguri și moși proprietăresci, vor arăta dorință spre acesta; asemenea strămutare însă să nu se urmeze decât numai prin scirea autorităților oblastiei și coloniale.

7. Bejenarilor așezați pe pământurile numite Icasat și Musait, mai înainte de a fi aceste pământuri date în proprietatea particularilor și strămutaților de acolo pe pământurile haznelei, să li se învoiască a-și vinde sau a-și strămuta binalele și alte așezări gospodărești, ca o avere cuvenită lor după tot resonul.

8. Bejenarii cari, în vremea ocârmuirii otomane, s'au așezat pe pământurile proprietarilor supuși ocârmuirii și legilor Moldovei, în timpul strămutării lor pe pământurile statului, sunt datorți a lăsa gospodărescile lor așezări în stăpânirea proprietarilor, dacă se va dovedi că ele sunt construite pe comptul acelui proprietar.

9. După săvârșirea anilor de scutire, hotărâți după art. al 3-lea și al 4-lea, acei strămutați, precum și cei-lalți, între cari și locuitorii indigeni conviețuitori cu ei de la începutul anului 1820, vor datorți să plătescă statului, de fie-care familie, pe an, câte șapte-deci lei; nu mai puțin vor plăti, ca și coloniștii nemți, în urma expirării anilor de scutire, dările și îndatoririle pămîntesci, cu acesta însă că din asemenea bani se vor plăti îndatoririle (havalele) cari în de obște le fac locuitorii provinciei Basarabiei.

10. Pentru pământurile cuprinse în comptuarul satelor lor peste câtimea hotărâtă de fie-care familie, se va lua câte 20 parale de totă desetina, fără a excepta anii scutirii.

11. Se dă voie bejenarilor în cercul așezărilor lor a vinde slobod vin și rachiū fără a fi supuși la nici un otcup.

12. Pământul statului ocupat de ei să se împărțescă acum după putință în 4 ocôle, potrivit cu presentațiunea General-Leitenantului Inzov și a listei pe lângă ea alăturată, iar cel mai de căpetenie sat Tavac, potrivit dorinței bejenarilor, să se numescă Bolgrad.

13. Viețuitorii vechi săi indigeni de prin aceste ocôle se vor înscrie în comunul lor corp, în considerațiunea atât a învechitei lor așezări pe acele locuri, cu înființare de vii și liveți, precum și a viețuirii lor printre Bulgari, dându-li-se și lor drepturile de coloniști.

14. Ocârmuirea acestor bejenari să se înființeze pe basa obșteșcilor așezăminte coloniale, subordinându-l cantorei locuitorilor străini din Basarabia.

15. Se va rîndui la cantor un ampoiāt cu titlu de to-

varăș a mai marelui membru, a căruia îndatorire va fi ca, sub povăţuirile cantorei, să privigheze asupra locuitorilor şi să aibă cuvenita îngrijire pentru dinşii.

16. Pentru împlinirea tuturor mai sus prescrise aşeză-minte se va însărcină pe şeful Ministeriei trebilor din lăuntru, ca să facă cuvenita punere la cale.

Drepturile şi privilegiurile pomenite în art. 1-iū şi al 2-lea al acestui înalt ordin, hărăzite coloniştilor şi de amăruntul lămurite în înaltul manifest din 22 Iulie anul 1763 precum şi în înaltul confirmat raport al Ministeriului trebilor din lăuntru din 20 Februarie 1804, sunt următoarele :

1. Libertatea cultului după aşezămintele şi regula lor fără împedecare.

2. Scutirea de plata birului şi de toate îndatoririle în timpul anilor de scutire hărăziţi pentru acesta.

3. După împlinirea acestor ani de scutire, ei au să plătescă statului darea pămîntescă: în cei dintâi dece ani, pe fie-care desetină, de la cinci-spre-dece până la două-deci kopeici pe an; iar după trecerea acestui termen, darea acesta se va compara cu aceea ce în de obşte plătesc acolo alţi locuitori aşezaţi pe pămîntul statului; cele-lalte îndatoriri pămîntesci însă vor fi datorii a le purta îndată după trecerea anilor de scutire de o potrivă cu acei supuşii ro-sienesci între cari vor fi statorniciţi, scutindu-se de cvartire militărescă, afară de casuri când niscaj-va comenţi de asemenea ar trece prin satele lor.

4. Scutirea de la serviciul militar şi civil; iar după propria dorinţă se învoescse fie-căruia a se înregistra în asemenea serviciu; intrarea pe acest temei în slujbă nu scutesce pe aceia cari ar fi putut căpeta de la haznă ajutor bănesc spre exoflisirea datoriiilor sale.

5. Plata banilor de ajutorinţă din partea haznelei, dacă nisce asemenea s'ar fi întrebuinţat la timpul aşezării, să se distribueze în curs de 10 ani următori după expirarea anilor de scutire.

6. Tuturor coloniştilor să li se dea pămînt gratis câte 60 desetine de fie-care familie, afară de acele locuri unde pentru lipsa pămînturilor urmăză osebite legi spre împărţirea lor.

7. Când vre-un străin ar veni în Rusia spre a se satornic, va face îndată cunoscut dorința sa și apoi va săvârși jurămint în religia sa, după regula obicinuită, pentru cea cu credință supunere către Rusia.

8. În timpul așezării se învoesce coloniștilor a-și aduce cu sine, fără poșlină, averea sa, de orî-ce fel ar fi, și pe lângă aceea fie-care familie, înțelegându-se bărbatul și femeia cu copiii nevrîstnicii sau doi vrîstnici, argații sau patru femei, a aduce numai a lor proprie marfă, în preț de 300 ruble.

9. Dacă cine-va, orî în ce timp, ar dori să se strămute din Impărăție, va fi liber, cu acésta însă ca, pe lângă exoflissirea tuturor datoriilor sale, să plătescă fiscului odată pe trei ani birul cuvenit după pozițiunea lui.

10. Li se învoesce a înființa fabrici, a profesă toate meseriile, a negoța, a intra în ghildie (clasă) și corporațiuni și a-și vinde manufacturile lor orî-unde în cuprinsul imperial.

11. Se învoesce străinilor a cumpără în guvernul Nouei Rusiei pămînturi de pe la proprietari, pe temeiul legilor lămurite în Înalt confirmatul referat al Ministeriului trebilor din lăuntru din 1 Martie a anului 1804, și a le stăpâni cu deplină proprietate, fără altă dare, afară de aceea ce plătiă pe acel pămînt fostul proprietar, după așezămîntul acelei provincii; însă tot străinul care, cumpărând pămînt în proprietate, ar dori să se strămute iarăși din Rusia, va fi dator mai înainte purcederii a-l vinde, sau a-l trece către altul ce va rămăne în Rusia.

12. Pe lângă acestea, dacă unîl din coloniștii străini, după declarațiunile făcute mai dinainte, sau cu învoire, ar dori a se așeză pe pămînturile proprietarilor privați din oricare gubernie, se învoesce proprietarilor a-l primi după alcătuire de bună voie, pentru care s'au așezat osebite legi lămurite în Înalta poruncă dată Senatului ocărmuitor în 25 August a anului 1817; acești bejenari vor avé asemenea libertatea cultului și vor fi scutiți de serviciul militar și civil, precum și de totă darea către haznă, afară numai de aceea ce proprietarii sunt datorî a răspunde pentru dînșii, în conformitate cu aceea ce intra în haznea de la indigenii lor locuitori.

13. Pentru mai multă înlesnire și ocrotirea străinilor cari se așeză pe pămînturile statului, se vor încuviința aceștia

unei deosebite autorități sub numire de cantora străinilor, și care va avea îngrijire despre statornicirea lor.

14. Dacă cine-va din cei veniți spre colonizare se va afla neascultător sau nesupus autorității rânduite, ori ar căde în desfrinări, unul ca acela negreșit se va exila peste hotar, împlinind de la el toate datoriile ce l'ar privi către fisc.

15. Din pământurile hotărâte pentru așezarea coloniștilor nimeni nu va putea vinde ori cedă altuia pe cea mai mică parte măcar fără voia însemnatei autorități, și nici a săvârși pentru el vre-un act, potrivit acesta cu actul înalt hărăzit la 6 Septembrie a anului 1800 menoniștilor colonisați în partea Nouei Rusiei.

16. Coloniștii au drept de a trece și în alte clase pe temeiul așezămintelor cuprinse în socotința Consiliului Imperial din 27 Novembre 1812, înalt întărit.

Acest act s'a subscris cu mâna șefului Ministeriului din lăuntru și s'a pus pe el sigiliul Maiestății Sale Imperiale din Ministeriul trebilor din lăuntru în Sant-Petersburg, Martie în 12, anul 1820.

(Pe original e iscălit) Ocârmulorul Ministeriei trebilor din lăuntru, *Comitele B. Cociubei*.

A scripsit directorul Departamentului averilor împărătesci, *Ștefan Dgiuncovici*.

(L. P.)

Ministeria trebilor din lăuntru.—În condica eșirii s'a scris sub No. 134. Pentru că copia este întocmai cu originalul act, adeverez cu iscălitura mea și punerea peceții cârmuirii strămutaților de peste Dunăre, 1857 Iunie 2.

(L. P.)

(Subscris) Ocârmulorul strămutaților de peste Dunăre, Sub-Colonel de cavalerie *Arendarenco*.

Pe originalul listei s'a scris de către Generalul de artilerie *Comitele Alexie Andrievici Aracceico*.

Lista înalt întărită la 29 Decembre 1819, a ocólelor ce sunt înființate în oblastia Basarabiei pentru așezarea Bulgarilor și a altor strămutați de peste Dunăre.

I. Ocolul Prutului.

Satele: 1. Colibaș; 2. Brănză; 3. Vălenii; 4. Sloboția; 5. Boboescii sau Suraenii; 6. Chislița; 7. Vadu Boului; 8. Jurgiulescii; 9. Măndrescii; 10. Anadolca; 11. Frecăței; 12. Bujorca; 13. Cismechioi; 14. Volcănesci.

Ocolul acesta se află între râul Prutului, valul lui Traian cel din jos, râul și lacul Cahulului și Dunărea.

II. Ocolul Cahulului.

Satele: 1. Cartal; 2. Satul-noi; 3. Barta; 4. Carahați; 5. Bugéc, Necrasovți; 6. Itiulia; 7. Hagi-Abdul; 8. Curei; 9. Împupita; 10. Balboca.

Ocolul acesta se află între lacurile Ialpuhului și al Cahulului, râul Cahul, valul lui Traian cel din jos și Dunăre.

III. Ocolul Ismailului.

Satele: 1. Taraclia; 2. Tatar-Copceak; 3. Cubei; 4. Satalic-Hagi; 5. Cairaclia; 6. Bolgrad (Tabac); 7. Caracurt; 8. Cișmea-văruită; 9. Babele; 10. Duluchioi; 11. Taș-Bunar; 12. Ciișea; 13. Irdek-Burno cu căștile; 14. Sichirli-Chitaî.

Hotarele acestui ocol se megieșesc cu lacul și pîrăul Ialpuhului în sus până la revărsarea râului Lunga, în sus de satul Taraclia, cât va trebui de la punctul acesta în linie dréptă până la râul Catlabuh, și cu acest râu în jos până la revărsarea lui în ghiolul de aceeași numire.

IV. Ocolul Bugécului.

Satele: 1. Traian; 2. Valea Perjei; 3. Cot-Chitaî; 4. Lunga; 5. Haidar; 6. Tomai; 7. Baurci; 8. Cazaiaclia; 9. Bes-Alma; 10. Congaz; 11. Cioc-Maidan; 12. Chirsov; 13. Bezghioș;

14. Comrat; 15. Dgoltaï; 16. Avdorma; 17. Chiriet; 18. Disginge; 19. Enichioi.

Hotarele acestui ocol se încep de la revărsarea râului Lunga în Ialpuh, în sus pe el pe dincolo de satul Desginge, cât va trebui de la acest punct spre obîrşia râului Lunga până la hotarele coloniilor nemţesci, şi pe lângă ele până la obîrşia râului Taşlic, ocolind satul Ienichioi, prin ghiolul Chitaï până la Catlabuh în paralel cu valul lui Traian.

Ocolul acesta, cuprinzînd în sine un loc deşert, se va pute împărţi în două ocóle, când se vor strămută pe el bejenarii de peste Dunăre, de pe pămînturile propriătăresci din oraşe şi parte din ocólele Prutului şi Cahulului, în cari nu ajunge pămînt după numărul locuitorilor.

Originalul l'a iscălit Comitele *Cociubei*.

Pentru întocmai cu originalul aŭ încredinţat directorul Departamentului averilor împărătesci şi zidirilor publice, Deistvitelnei Statecki Sovetnic şi Cavaler *Stefan Dgegiuncovschi*.

Traducerea de faţă fiind întocmai cu textul înfăţişat de deputaţi din partea coloniştilor pe lângă suplica lor adresată Sfatului, cu data din 20 Maiu anul curent, se adevăresce de către iscălitul, şnuruiindu-se cu pecetea Secretariatului de Stat al Moldovei.

Iaşi, 1858 Iunie în 7 zile.

Şeful secţiunii limbilor străine din Secretariatul de Stat, *F. Hadig*, Agă şi Cavaler.

III. MANUSCRIPTUL LUÎ SWINIIN DE LA 1816 IUNIE 1.

(Зап. Одес. Общ. Истор. и Древн. том. IV.)

Ținutul Orheiū în lungime de la Orundul-Biculuī până la podul Chalilescī, la 1816 aveā 100 verste și tot atâtea în lat de la Nistru până la Prut.

Granițe: la răsărit ținuturile Bender și Hotărnicesc, la apus ținuturile Iași și Soroca, la mēdă-qi Prutul, la mēdă-nópte Nistrul.

Ținutul Orheiū se împărția în 12 ocóle, avēnd un oraș : *Chișineū*, și două tîrgușóre : *Orheiū* și *Telescī*, precum și 280 sate. Afară de orașul Chișineū, populațiunea ținutului la 1816 erā de 19.592 *familii*. Acéstă populațiune se compunea din Moldoveni, Ruteni, Evrei, Armeni, Bulgari și Țigani. Moldovenii, față cu cele-lalte némuri, erau în proporțiune de 10 la 4.

Ocupațiunea populațiunii județului erā : agricultura, viile, viticultura, albinăritul și următóarele indeletniciri : confecționarea lemnului de construcțiune, căruțăria, butăria, petrăria fabricarea varului și cărămidăria. În anul 1816, în ținutul Orheiū existaū 6 rachierī.

Numărul vitelor la 1816 erā de 10.752 vite cornute ; mai erau apoi 356.000 porci și 56.649 stupi. În tot ținutul erau 72.591 vii, și 3.560 grădinī cu pomi roditori. În anul 1815 s'aū făcut 145.000 vedre vin.

Starea civilă a locuitorilor. După privilegiu și legile Moldovei, la 1815 ținutul acesta era locuit de:

Toți aceștia erau scutiți de birul județen.	87	—	Postelnicese
	864	—	Mazili
	347	—	Ruptași
	229	—	Rupte
	168	—	Staroste de biserică
	23	—	Gropari
	245	—	Semirași
	32	—	Lipcani
	849	—	Călărași
	1,072	—	Păzitori la granița Prutului
	2,590	—	Scutelnici
	1,023	—	Breslași
	881	—	Slugi
	9,841	—	Birnici.

Prețurile alimentelor și altor obiecte. Prețurile următoarelor alimente și obiecte au fost la 1816 în ținutul Orheiului: *Certvert* grâu = 20 lei v.; secară = 17 lei; orz = 8 lei; ovăz = 7 lei; mei = 8 lei; o păreche boi buni = 200 lei; vaca = 50 lei; porcul = 12 lei; oia = 6—8 lei; stupul = 8 lei; oca de carne = 10 parale; sare = 70 parale; vin, vatra = 3 lei; pudul de fin = 20 parale.

Biruri. În anul 1815 locuitorii plăteau surugiilor de poștă 27.000 lei vechi și lefa căpitanului de mazili 3.052 lei. (1) Sub guvernul Moldovei (domnia lui Moruzi) acest ținut a plătit statului 348.964 lei 21 aspri pe an.

Administrațiunea de la 1812 până la 1816 se compunea din doi *Serdari*, cari locuiau la Chișineu. Pe lângă ei personalul cancelariei a fost compus din sameș, dragoman și grămatici; afară de acesta, în fiecare ocol, din cele 12 ocole din câte se compunea ținutul Orheiului, erau câte doi *ocolași*, iar la Telenesci, Orhei și Criuleni câte un căpitan de tirg.

Serdarii primiau lefa câte 200 lei v. pe lună, sameșul câte 100 lei; ceilalți funcționari primiau lefa de la isprăvnicii și ridicați *«implinela»*.

Altă dată, sub domnia pămîntenă, ținutul Orheiului era

(1) Afară de birurile către ținut etc.

ocărmuit de un Serdar, care ocărmuiă și ținuturile Lăpușna și Soroca. Acest Serdar eră și cap peste 3.000 de călărași grăniceri.

La 1815, după spusele lui Swiniin, Chișineul aveă dejă o poporațiune de peste 5.000 locuitori ; în orășel existaū 5 fabrici de pelărie fină, 22 tăbăcarii, 18 fabrici de luminări de seū, 4 de săpun, 3 boiangeri, 4 fabrici de obiecte de aramă și o fabrică de lulele de lut.

Raiaua Hotinului. După spusele Părcălabului Pisani din Chișineū, la 1815 ținutul Hotin se hotărnicia la nord cu Nistrul, la sud cu Prutul, la răsărit cu riul Ciugur, care despărția *raiaua* de ținuturile Iașului și Sorocei, iar la apus aveă de hotar Nistrul și Bucovina. Lungimea ținutului, de la satul Onută până la riul Ciugur, 130 verste ; iar lărgimea, de la tirgușorul Lipcani de pe Prut până la satul Resteu de pe Nistru, 35 verste.

Ținutul Hotin se împărția la 1815 în *opt ocole* : Ocolul întâiū, *Rașcova*, aveă 21 sate ; al doilea, *Halavățu*, aveă 26 sate ; al 3-lea, *Nistru-de-sus*, 20 sate ; al 4-lea, *Nistru-de-jos*, 22 sate ; al 5-lea, ocolul *Ciugur*, 26 sate ; al 6-lea, ocolul de *Mijloc* 21 sate ; al 7-lea, *Prutul-de-jos*, 18 sate, și al 8-lea, *Prutul-de-sus*, 18 sate.

Poporațiunea ținutului Hotin la 1815 eră compusă, după Sviniin, din 17.052 familii, în total 82.516 suflete, din cari 14.754 birnici și nebirnici :

Protopopi .	3
Blagoceni	12
Preoți . .	. 228
Diaconi	2
Palamari	. 292
Cinovnici ruși .	9
Boeri Moldoveni.	46

Comercianți :

Greci și moldoveni	16
Armeni .	24
Călărași	. 150
Ruptași .	. 16
Evrei .	7.965 suflete.

Afară de această poporațiune, în ținutul Hotin mai locuia multă supuși austriaci.

Din proprietari mari, la 1813—15 rămăsese în ținutul Hotinului peste 12 familii, cari posedau moșii, ce aduceau un venit anual fie-cărei familie de 20—50.000 lei. Erau și vre-o 20 case comerciale, cari aveau averi de la 1.000—4.000 galbeni.

Locuitorii ținutului se ocupă cu agricultura, scrie Swiniin; birnicii se ocupă încă cu cositul finului, primind plată câte 3—4—5 lei pentru o falce de finețe; alții se ocupă cu cărăușia, transportând sare și vin. Pentru această cărăușii plătia ocârmuirii «arabadjimis», adică din 10 lei unul.

Biruri. În anul 1815 locuitorii acestui ținut plătia, după Swiniin, următoarele dări: prestațiune cu carul și un om pentru trebuințele statului, lemne de foc pentru armata casarmată în ținut, pentru străjerii de la țără și ampoliații statului, cosirea finului și transportul a 60 stoguri de fin pe la o stațiune de postă, de la 17 care câte un străjer pentru hotare, în total 632 6menî cu schimbul pentru o săptămână; bir 25.900 lei pentru întreținerea surugiilor de postă și bir de rusumat sau otcină (de deseatină). Afară de acesta se mai percepeau și 22.600 lei pentru plata salariului celor 150 călărași, ceea ce făcea câte 2 lei pe birnic. Asemenea, locuitorii ținutului mai dedeau pe an 1.312 care pentru transportul bolnavilor militari, 2.015 care pentru transportul materialului de construcțiune militară, 3.815 care pentru transportul lemnului de foc, 1.735 care pentru transportul materialului pentru construirea caselor coloniștilor.

Așa dar, din aceste mărturisite de către d-l Swiniin, care pe la 1816 era funcționar al statului, se dovedește că *scutirea de bir*, proclamată de Împăratul Rusesc pe termin de trei ani în totă Basarabia, era cu desăvîrșire fantastică și că poporațiunea deja de la început a fost impusă la numeroase dări foarte grele și mari, în bani și în natură.

Aceste biruri sub ocârmuirea pămîntenă erau în ținutul Hotinului următoarele. Când Hotinul era ocârmuit de către Divanul domnesc, adică de la Novembre 1806 și până la Octobrie anul 1811, afară de prestațiuni, locuitorii mai plătia:

- 31.800 lei bani de răsura în patru termene, pentru
lefile amplotiaților.
28.776 » pentru carnea armatei.
12.686 » pentru întreținerea poștei.
4.030 » plătia locuitorii Hotinului în două ter-
mine, la Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru.
9.760 plătia Evreii arendași și Evreii din
Briceni și Lipscani la Visterie.
1.066 » pentru săraci.

Total deci 109.911 lei.

Banii pentru săraci nu intrau în Visterie, ci într'o cassă specială, unde se vărsa și banii adunați de pe la boeri și călărașii Moldovei, câte doi lei pe an de cap. Domnitorul mai dădea o parte și din banii rusumaților, precum asemenea se percepeau câte 3 lei la sută din lefile amplotiaților. Cu acești bani se ajutau văduvele și orfanii. Sub ocârmuirea usurpătoare otomană *raiaua* Hotinului plătia următoarele dări: fie-care cap de familie plătia bir 2 lei 34 parale și pentru copii și ai săi câte 2 lei 4 parale; birul dintâiu se numia turcesce *chasaci-parasâ*, birul al doilea era cunoscut sub denumirea de *teskere-parasâ*. Afară de acesta se mai plătia anual *menzîl-parasâ*, adică bani pentru poșta: cei săraci plătia câte 1 leu 20 parale, cei avuți câte 6—8 lei. Din acești bani se adunau peste 3.000 lei. Locuitorii mai erau datorți a aproviziona cetatea Hotinului cu lemne și fin.

După mórtea locuitorului din circumscripțiunea *raielei* o decime din averea sa trecea la Pașă; iar când muriă și femeia locuitorului, Pașa luă două treimi din moștenire, lăsând o treime moștenitorilor răposaiților; iar în cazul când răposatul nu lăsa moștenitori, întréga sa moștenire trecea la stat. *Raiaua* n'avea voie de a construi sau repară biserici fără a plăti o sumă óre-care de bani pentru permisiune. Proprietarii Pașalei mari, adică boerii, precum și locuitorii de rînd rural mai plătia 22 parale de cămin drept *epindjea*. Boerii ridica la rîndul lor următoarele dări de la țărani de pe moșiile lor:

- 30 parale de casă țărănească.
30 » de fie-care păreche de boi.
30 » de fie-care plug.

- 40 parale de cap de familie pentru plata *lubașlicului*, adică simbria vatafilor de pe moșie.
- 4 » de ôie.
- 4 » de stup.
- 4 » de perc.
- 40 » de car de lemne.
- 200 » de fie-care falce saŭ lucru de o falce pentru proprietar.

Apoi mai dedeaŭ o *demerlie* de griŭ, una de orz, o ocă de unt de vacă și $\frac{1}{2}$ ocă de caș saŭ brânză de fie-care vacă.

Dacă țeranul luă o fată în căsătorie, eră dator a plăti boerului de la 40 la 100 lei pentru noua vatră.

Boerul de pe moșie aveă drept să judece daraverile și pîrile dintre locuitorii satului, iar în cas când una din părți rămânea nemulțumită de judecată, atunci se dedea jalbă Muftiului turcesc, care locuia la Hotin, și acesta se consideră ca ultima instanță.

În ținutul Hotinului, pe la 1815, erau peste 1000 de prisăci cu 40.000 stupi. Fabrici: două de cărămidă, una la Hotin și alta la Romancauți; patru de spirt, două la Hotin, una la Prigorod, una la Șavăuți și una la Rjavîuți. Morii de apă peste 525.

La 1812, când guvernul rusesc și-a alipit acest ținut, în ținutul întreg s'aŭ constatat ca aparținând statului următoarele bunuri publice:

$\frac{1}{2}$ din otcina *Halîșevca*, otcina *Fetelit*, otcina *Hidjeva* saŭ *Hijdevo*, *Macarovca*, *Mamaliga*, *Teucani*, *Cunevca*, $\frac{1}{2}$ otcină *Cholochorenî*, $\frac{1}{2}$ din otcina *Venșenini*, $\frac{1}{2}$ din otcina *Vanțicuți* și $\frac{1}{2}$ din moșia *Medveniți*.

În anul 1815 locuitorii ținutului aŭ plătit suma de 28.900 lei pentru întreținerea surugiilor.

Doi părcălabi ai ținutului aŭ primit în acest an lăfă 4.800 lei, sameșul 1.000 lei, grămăticul 400 lei.

Unul din părcălabi la 1815 a fost cinovnic rus, altul boer moldoven. Cel dintâiu aveă o cancelarie compusă dintr'un translator, doi copişti și un secretar; cel din urmă aveă pe lângă dînsul un sameș saŭ secretar, care eră în același timp și cassier, și doi amployați din boerii moldoveni. Fie-care din cele 8 ocăle a ținutului aveă câte 2 ocolași, ambi din boeri

moldoveni, și doi căpitani de tîrg — unul la Briceni și altul la Lipcani.

Pe lângă ispravnicii ținutului, mai funcționa și doi revisori, cari făceau anchete, și patru inspectorii pentru straja cordónelor. Aceștia se alegeau tot din boerii moldoveni.

Ținutul Soroca. Lungimea ținutului, la 1815, după Swiniin, adică de la Ciugur și până la hotarul ținutului Orhei, era de 110 verste.

După o statistică bisericească, ținutul avea la 1815 o populațiune de peste 43.075 suflete de ambe sexe. După datele culese de ispravnicii pentru ocârmuirea rusescă, s'a u aflat în tot ținutul :

Birnicii . . .	4.831
Scutelnicii . . .	1.657
Călărași . . .	589
Preoți și diaconi . . .	403
Paracliserii . . .	24
Staroste bisericesci . . .	107
Ciocli . . .	17
Boerii . . .	45
Postelnicii (?), mazili, ruptași	322
Muncitorii (?).	406
Evreii . . .	404
Alte nĂmurii . . .	112
Țigani . . .	cifră necunoscută.

Locuitorii ținutului se ocupă cu creșterea vitelor, cu cărăușia și cu puțină agricultură. În tot ținutul la 1815 au fost 60.096 oi, boi și vaci 42.954, stupi 25.640, cai 8.594.

Sub domnia lui Moruzi acest ținut plătia Visteriei cĂte 26.000 lei în fie-care trimestru.

La 1812 în fie-care pĂtrar de an ținutul a plătit bani de rĂsură 9.698 lei, mazili plătiau 343 lei și bani de rĂsură la fie-care leu 15 parale, ruptași 141 lei și 52 lei 35 parale bani de rĂsură. Evreii, ce locuiau în cele patru tĂrgușore ale ținutului, plătiau în trei luni cĂte 2.230 lei și bani de rĂsură 836 lei 10 parale, iar Evreii de prin sate plătiau 537 lei și bani de rĂsură 201 lei 11 parale. Locuitorii strĂini, în numĂr de 131 suflete, plătiau anual 3.482 lei și bani de rĂsură 435 lei 10 parale. Breslașii plătiau birul numit *ajutorința de Ărnă*

729 lei și 288 banî de răsură. Intregul venit al Divanului Moldovei în anul 1812 de pe acest ținut se urcă la 61.645 lei 5 parale.

În anul 1815, ocârmuirea rusescă, după ukazul împărațesc, considerând că populațiunea este scutită de plata birului pe termen de trei ani, a ridicat de la locuitorî, după Swiniin, 245 chile orz și 50 stoguri fin pentru cai de postă; s'aû construit cu prestațiunî 7 magasi pentru proviant, 7 grajduri și 7 stațiuni de postă; s'aû dat de locuitorî 415 stîngenî de lemne și locuință ca hrană la 2 escadrone de cavalerie și o rôtă (companie) de artilerie, și în curgerea anului 10.687 care cu boi pentru transpôrte.

La 1815, în acest ținut, tot după Swiniin, erau tîrguri: *Atachi* care aparține familiei Cantacuzino, *Bălfi* a boerului Alex. Panaioti, fle-care din tîrguri fiind administrat de către un căpitan de tîrg; *Soroca* pe atunci a vistierului Iordachi Roseti-Rosnovano, *Rascova* care eră proprietatea mănăstirii Golia. Satele în ținut erau în număr de 144. Cel mai mare proprietar pe atunci în ținut eră Stolnicul Cheșco.

Ținutul Iași este propriu zis $\frac{1}{2}$ din ținutul întreg, despărțit de Prut în două părți, din care numai o parte a trecut la Rusia. Acest ținut de dincolo de Prut, la 1815, se hotărnicia la nord cu ținuturile Soroca și Hotin, de cari se despărția prin riulețul Ciugur, la sud se hotărnicia cu ținutul Orheiû și la răsărit tot cu Orheiû, iar spre apus cu riul Prut.

Lungimea ținutului, după spusele lui Swiniin, de-alungul Prutului, începînd de la gurile Ciugurului până la satul Cotu-mare, care se află dejă în ținutul Orheului, este 135 verste (cale de 27 césuri). În lărgime, de la gura Ciugurului și până la granița ținutului Soroca, este de $32\frac{1}{2}$ verste, iar de la Sculenî de 27 verste.

La 1812—16 în acest ținut nu erau dejă păduri mari decât pe lângă granița ținutului Orheiû și puțin pe-alocurea pe Prut.

Locuitorii ținutului, după statistica isprăvniciei din anul 1814, erau:

Birnici .	. 4.934
Scutelnici 1.015
Tagma duhovnicescă .	481
Mazili	499
Călărași	528
Slugi boeresci	211
Evrei	. 364
Total . .	8.032 bărbați.

Despre acest număr de locuitori d-l Swiniin se îndoiesce, emițând părerea că datele isprăvniciei trebuie să fie rău alcătuite.

Cea mai mare parte din locuitori erau Moldoveni, puțini Ruteni veniți din Polonia și Bulgari, «cari însă nu formați *nică un singur sat* și trăiau prin sate locuite de Moldoveni».

Ocupațiunea principală a locuitorilor la 1812—1816 a fost crescerea vitelor și turmele de oi. Numai la nordul ținutului se făcea agricultură, iar locuitorii de la sud și de-alungul Prutului se ocupați cu albinăritul, grădinăria și viile. La 1814, grâul se vindea la Iași 10 lei *cetvertul*, ovăzul și orzul 5 lei, porumbul 10 lei; la finitul anului 1815 grâul s'a vîndut cu 22 *cetvertul*, orzul 8 lei, porumbul 20 lei.

Numărul vitelor în ținut la 1814 a fost de 85.000 capete; anual se vindeau peste 18.000 capete de vite cornute.

În ținut pe la 1814 n'a existat un centru mai important, afară de târgușorul Fălescă, care aparțineă boerului Iancu Balș. Moșii și sate boeresci în ținut erau 96, sate răzeșesci 32 și peste 32 de cășle.

Despre impozitele și dările, ce plătiați locuitorii în anii 1812—1816, Swiniin nu știe nimic, dicând că le arată în anexa cu No. 58; dar această anexă nu există pe lângă manuscrisul. Mai jos însă, Swiniin adaoge: «Baniți statului (cazona) se adună anual la cassieria ținutului, cari apoi se trimit departamentului II; câte 135 lei s'a perceput *pe lună* de la Evrei, acesta pe temeiul ukazului din anul 1814, de ôrice Evrei nu plătesc biruri județene.»

Afară de acesta, după ordinul guvernatorului Sturdza, de la 8 Martie 1813, s'a perceput de la toți locuitorii ținutului, fără excepțiunea chiar a scutelnicilor, 300 lei *lunar* pentru

léfa cinovnicilor și ispravnicilor. În anul 1815 s'a rădicat 12.960 lei pentru simbria a 36 surugii.

Ținutul Iași pe la 1812—1816 s'a împărțit în 6 ocóle saū rusesce *velosti*, și anume: 1. *Codrul*; 2. *Câmpul*; 3. *Ciugurul*; 4. *Prutul*; 5. *Turul* și 6. *Brănesci*. În aceste ocóle administraū 10 ocolași. Ținutul aveà doī ispravnicī cu un sameș, pe lângă carī mai erau 5 logofeți, un copist rus, un translator și șese copişti moldoveni, doī revisori pentru anchete și doī asupra străjerilor județeni.

Ținutul Bender, după spusele ispravnicului Satovsky, este în lungime de 150 verste, iar în lărgime de 100 verste, scrie Swiniin. La răsărit el este limitat prin guvernămîntul Herson și Nistru, la sud cu marea și Dunărea, iar la apus cu ținuturile Tomarova, Greчені și Hotărnicesc, la nord cu ținutul Orheiū.

La 1814, de la Bender în jos pe Nistru, după Swiniin, până la satul Palanca, pe o distanță de 80 verste (72 kilom.), erà o pădure tînără de stejar amestecat cu salcie; asemenea pădurici existaū și în Bugéc. În aceste păduri cresceau în profusiune *sumach* și *póma câneluș*, care se întrebuintă pentru baie.

Numărul locuitorilor ținutului la 1814 erà de 3.293 familii, Moldoveni, Ruteni, Bulgari, Greci, Evrei. După emigrarea Turcilor și Tătarilor, satele lor aū rămas pustiite; în aceste sate s'aū așezat apoi, — cu permisiunea guvernului rus — boeri moldoveni, poloni, cinovnici ruși și fel de fel de eratici din Imperiul Rus.

Locuitorii ținutului se ocupaū cu crescerea vitelor, agricultură, albinărit, pescuit și grădinărit.

Numărul vitelor, după Swiniin, erà în tot ținutul: 31.000 capete vite cornute, 12.500 cai, 210.000 oi.

Cea mai mare parte a ținutului aparțineà la 1816 statului, care o arendă (otcup) la particulari. Aceștia percepeau de la fie-care agricultor câte 12 lei de cap de familie, $\frac{1}{10}$ din produsul întreg a recoltei și dijma din tóte produsele de gospodărie agricolă. Proprietarii de vite plătiaū arendașilor 25 parale de vită mare și 3 parale de óie.

Afară de stat, în ținutul Bender erau la 1814—16 următorii proprietari mari: satele Rascaeți și Purcari aparțineau Mitropoliei din Chișineu, satele Gura-Bicului și Leonti

Maiorului Catargi, Burnas aparțineă dómnei Tucicoff, soția Generalului rusesc cu acest nume, femeia Colonelului rus Arsenieff aveă moșia Șabalat și Saria cu Cara-Ibraim fusese dăruite de Țar bisericeii armenesci; asemenea mănăstirea din Chilia posedă satul Mecetlia.

Despre dările și impozitele ce plătiaă locuitorii în anii 1812—1816, Swiniin nu scrie nimic.

Acéstă parte a Basarabiei se ocârmuia până la 1808 de către un ampoirot turc, căruia i se dăcea Caușan-Voevod. El aveă reședința la Caușani, unde există încă la 1808 o cetate și un palat, dar în acel an palatul a fost distrus de flacări. Acest ampoirot turc eră și arendaș al statului peste toate pămînturile pendinte de cetățile de la sud.

La 1812—1814, Caușanii au devenit reședința isprăvniciei rusesci și în acești ani presintă dejă aspectul unui sat sărac; în timpurile însă ale domniei Tătarilor pe aci Caușanii eră un orașel bogat și poporat. Se dăce că acolo erau altă dată peste 700 de prăvălii, ceea ce se dovedesce și prin faptul că Swiniin în manuscriptul său dăce că pe la 1816 casele locuitorilor aveă temelii de pētră; mai erau acolo și ruinele unor băi turcesci și ale unor întinse cimitire.

Tot pe la 1816, scrie Swiniin, mai existaă pe malul Nistrului, în chiar satul Palanca, precum și între Akkerman și Chilia, în satul Tatar-Bunar, rămășițele unor castele de pētră, construite, precum se crede, încă de Genovesi.

Lângă satul Varnița, la depărtare de 3 kilometri de Bender, se vedeau la 1816, pe malul Nistrului, rămășițele lagărului lui Carol XII. Aceste rămășițe sunt un val cu gropi paralele, valul aveă ambrasure, erau și dărîmăturile unui castel și ale unei magasi pentru érbă de pușcă.

Ținutul Bender se ocârmuia la 1813—16 de către doi ispravnici, din cari unul eră Rus și altul Moldoven, un sa-meș, un secretar rus și un inspector silvic.

În județul Bender existaă la 1816 trei fortărețe: Bender, Akkerman și Chilia, un tîrgușor: Caușani, și 81 sate. Când Rușii au ocupat Benderul, în incinta fortăreței, scrie Swiniin, existaă mai multe edificii turcesci, dugheni și un palat al Pașalei. Pe la 1816 existaă încă 4 magasi, un beciu cu praf de pușcă, două magasi de artilerie, 3 geami, din cari una a fost prefăcută în biserică creștină de către

Muscali. Sub cetate există, scrie Swiniin, și până acum nisce subterane neexplorate.

Lângă cetate, pe la 1816, există un târgușor compus de 500 case, 26 dugheni, trei biserici și o sinagogă. Numărul locuitorilor eră de 1.599 Creștinî, 110 Evrei și 29 Țiganî.

Pe pământul care aparține orașului exista, pe la 1816, peste 59 grădini cu pomi roditori.

Sub administrațiunea turcăscă locuitorii orașului se împărțeau în două clase; clasa întâia plătiă 12 lei bir anual pe cap, clasa a doua mai puțin.

Cetatea Akkerman, scrie Swiniin, este așezată pe un mal stâncos și înalt al limanului; din spre apele limanului este îndreptată partea cea mai puternică a cetății. Zidurile din această parte au până acum (la 1816) urmele epocelor în cari au fost zidite și reparate. Citadela, dice Swiniin, a fost construită de Romani și se deosibesce prin marea tărie a cimentului cu care este legată cărămida de granit, așa că mai lesne se poate sfărâma granitul decât despică o cărămidă de alta. Părțile zidite de Genoveși se deosibesc prin mare cantitate de piatră și cutezanța arhitecturii, iar lucrările făcute de Moldoveni sunt mai slabe și mai puțin rezistente, dar modul de întărire făcut de ei arată deja un grad oarecare de cunoștință a artei de fortificațiune. Ambrasurile în ziduri sunt acoperite.

Fortăreța are 26 bastioane, din cari 12 posedă magasi. Sunt două porți, din cari una, cea care duce spre liman, n'are pod, cea-laltă are un pod, ce se ridică peste râpă.

Edificii mai însemnate în lăuntrul fortăreței n'am găsit, afară de o geamie, unde acum sunt munițiuni; cele-lalte edificii sunt nisce bordeie și căsuțe în paiantă, acoperite cu trestie. Forstadtul posedă trei biserici: două greco-ruse (?) și una armână. Cea rusăscă se află așezată într'o geamie turcăscă, iar cea grăcă e cu hramul Sf. Ioan din Sucéva. Numărul caselor e de 592, prăvălii 46.

Numărul locuitorilor e de 4.112 suflete, din cari foarte puținî Evrei. Comercianții și industriași au părăsit orașul și au plecat de aci de când s'a desflințat portul.

Familii boeresci în acest județ nu locuiesc, deși unii boeri au moși aci, scrie Swiniin. Locuitorii se ocupă cu transportul și vinđdarea sării, ce se scóte din lacurile să. ate, cultivă

viile, fac vin, care se vinde și dincolo de Nistru, se ocupă și de agricultură și de oierit, vîndînd arnăut (grîu) și oi la Odesa. Pescuitul, care altă dată eră o ocupațiune de căpetenie, acum (la 1816) e în decadență, din cauză că locuitorilor li s'a interzis de a eși în mare. Altă dată locuitorii din Akkermann se ocupaū mult cu navigațiunea, dar acum, din cauza desființării portului, aū vîndut vasele lor, și n'aū rămas decăt puține, carī fac transbordagiū spre Ovidiopol. Din pesci se pescuesc aci: cegă, șalău, știucă, nisetru, morun, cambola, chefal și scumbria.

Imprejurul Akkermanului sunt peste 300 de grădini și vii, afară de cele turcesci.

Sub ocârmuirea otomană fie-care familie plătiă aci bir 3 lei pe an. Afară de acēsta se mai plătiă: vădrărit 1 1/2 leu de butoiul de 200—250 vedre, de chila de sare 4 parale.

Din fabrici, la 1816 a existat la Akkerman o singură fabrică de pelărie fină (saffan), a unui Grec Calfa. Locuitorii se ocupă și cu fabricarea borangicului.

Orașul Akkermann, ȋice Swiniin, e fôrte bine așezat pentru industrie. Ca dovadă, el, sub ocârmuirea otomană, aveă adesea-orī în portul său peste 2.000 de vase, carī transportaū produsele Basarabiei. Valiul, adecă amplotiatul turc, care ținea în arendă veniturile portului, plătiă Visteriei cîte 60.000—70.000 lei pe an, socotindu-se 3 % din ce ridică dînsul.

Chilia. Cetatea cu forstadt este așezată într'o vale nisiposă de lîngă Dunăre. Cetatea are forma patrungiulară, cu patru bastiōne, cinci turnuri, din carī douē oenangulare și trei patrungiulare, fiind încunjurată de un val și ripă. Are douē porți, din carī una spre mare, și mai multe eșiri în partea opusă. Regularitatea construcțiunii cetății arată că ea este zidită nu de mult de către inginerii europeni. În lăuntrul cetății și pe malul Dunării există vestigiile unei cetăți vechi, care aveă turnuri rotunde pe la colțuri. La 1807, cînd cetatea a fost luată de Muscali, în cetate mai există o geamie, care s'a prefăcut în biserică rusescă, și mai multe edificii militare.

În forstadt, saū orașul Chilia, la 1816, eraū trei biserici creștine și 480 case, mai multe mori, 55 prăvălii. Popo-rațiunea orașului la 1808 se compunea din 774 Moldoveni de sex bărbătesc și 592 de sex femeesc; Ruteni: 900 bărbați

și 344 femei; Ruși: 293 bărbați și 178 femei (Lipoveni); Greci: 28; Bulgari: 38; Țigani: 40; Evrei: 33 bărbați și 29 femei.

Locuitorii se îndeletnicesc mai cu seamă cu pescuitul, care până acum nu este oprit de guvern; peșcele prins atât în Dunăre cât și în mare se vinde la Iași și prin orașele de pe Prut; în locul peșcelui exportat se aduce vin din Moldova și băcănie. Pe insulele părăsite de Turci există grădini cu pomi, dar orașul nu se folosește de aceste grădini, de orice este interzis de a comunica cu insulele, de teamă ca orașenii să nu fugă peste graniță.

D-l Swiniin în manuscriptul său înregistrează următoarele prețuri pe alimente la Chilia:

1814

Un cetvert făină de grâu .	25 lei
» » » » secară 15 »	
Jimbla de o ocă .	— » 6 parale
Carne, ocaua .	— » 12 »
» de oie (ocaua)	— » 14 »
Pesce .	— » 24
Unt de vacă (ocaua)	2 » 20
Icre proșpete »	3 »
Miere »	2 »
Spirit (vadra) .	. 20
Vin » .	6 »
Zahăr (20 kilo) .	132
Sare »	2 »
Stinjen de trestie	5 »

Sub administrațiunea turcă toate acestea erau mult mai ieftine.

Vîlcov. În fața cetății Chilia-Nouă se află insula turcească Leti, unde Turcii au început a zidi o cetate numită Eski-Chilia. Această insulă se întinde până la brațul Sulinei. Satul *Vîlcov* se află așezat la gurile Dunării în brațul Chiliei și există aproape de un secol. El este poporat de Lipoveni, printre cari sunt și puținii Ruteni; cei dintâi au o biserică a lor și cei din urmă o biserică pravoslavnică.

Sub Turci *Vîlcov* se bucură de o libertate deplină în ceea ce privește pescăritul, aveă și alte privilegii importante,

din care cauză locuitorii erau avuți (blagodenstvovali) și fericiți. (1) Satul era ocârmuit de starosti, aleși de obște, și numai în cazuri grave poporațiunea se adresă către comandantul fortăreței din Chilia. Birul ce plătia vilcovenii sub Turci era *decimala*, adică $\frac{1}{10}$ parte din venitul pescăriei. Imediat ce Rusia deveni stăpână asupra Vilcovului, guvernul rusesc, pentru a răsplăti devotamentul orb al acestei poporațiuni, a desființat toate prerogativele și privilegiile, supunând pe Vilcoveni regimului comun. Mi s'a spus cu siguranță, scrie Swiniin, că locuitorii Vilcoveni, sunt supuși a plăti câte 500 lei de fie-care casă. S'a nesocotit chiar atestatele și privilegiile dăruite Vilcovenilor de comandanții supremi, pentru marile lor servicii aduse armatelor ruse; dintre aceste servicii, Swiniin amintesc următoarele: *arătarea vadurilor și trecătorilor*, ajutorul dat flotilei și armatei pentru a pune mâna pe Sulina la 1812. Atât aceste servicii, adaoge Swiniin, precum și siguranța că această poporațiune este de cea mai mare importanță în cas de război, merită ca guvernul să ocrotască poporațiunea Vilcovului și să o pue sub ocârmuirea directă a autorității maritime. Acesta e singurul mijloc de a face ca să înceteze emigrațiunea, căci Vilcovenii fug mereu la Turci (sic!), așa că dejă la 1814 n'a rămas decât jumătate din ce au fost, și din 200 luntre, ce altă dată luați parte la pescuitul în mare, acum nu es în mare decât vre-o 50 luntre.

Ținutul Tomarova are de hotare riul Prut și Dunărea, precum și hotarele ținuturilor Bender și Greceni. În lungime e de 85 verste, iar în lărgime de vre-o 60 verste.

Pământul e bogat în humă și bun pentru bucate, iar stepele pentru îngrijirea vitelor. Pădurile apröpe lipsesc pe aci, dar în locul lor natura a dat cu belșug trestie și finețe.

Ținutul e locuit de 6.220 suflete de sex masculin, Moldoveni, Greci, Bulgari și Țigani, cari se îndeletnicesc cu agri-

(1) Dar cu toate acestea erau dușmani ai guvernului turo și serviau de spioni Rusiei. Aceeași atitudine o vedem și acum la poporațiunea rusă din Dobrogea, care se bucură de o libertate despre care nici că au idee Rușii din Basarabia. Cu toate acestea, această poporațiune păstrează simpatii pentru Rusia și rămâne dușmană poporului și ocârmuirii românesce.

cultura, îngrijirea vitelor, albinăritul și pescuitul; Se sémănă : porumb, arnăut, ověz, meiū, linte, fasole și bob. Ca fructe există strugurī și nucī. Grīul și porumbul din întregul ținut, se transportă spre vîndare la Ismail.

La 1816 grīul arnăut s'a vîndut 30 lei chila, porumbul 10 lei, ovezul și meiul 8 lei. Din întregul ținut s'a vîndut 5.000 chile de porumb, 7.000 chile de ověz și 18.000 de grīu. Ținutul posedă, ȳice Swiniin, la 1816, peste 25.000 capete de vite și peste 7.000 de cai și 15.000 de oi.

Biruri. Arendașii birurilor (guvernul a dat la 1816 ridicarea birului în arendă) ridicau cîte 12 lei de cap de familie și acest bir eră cunoscut sub denumirea de *badjac-parasă*. Cel necăsătorit plătia 6 lei de cap. Se mai ridică vădrărit, oficinală și altele; apoi veniau prestațiunile pentru drumuri, poduri, finețe, strajă și întreținerea surugilor.

Sub administrațiunea turcescă se plătia *characit* pe an 12 lei, iar copiii de sex bărbătesc plătia 6 lei. Acest bir se luă numai de la locuitorii orașelor, adecă tîrgoveții clasai în întâiul rînd printre locuitori; cei din clasa a doua plătia jumătate. Vierii plătia 60 parale pentru anumită întindere a viei, apoi decimele de la vin, plus de fie-care vadră 4 aspri. Afară de acesta, se mai dedea dijmă și două ȳile lucru pentru Pașalele ținutului.

Acest ținut aparțineă aprópe întreg statului, iar la Ismail și Reni sutimi de case, părăsite de Turci, au fost declarate proprietatea statului. (1) Ținutul posedă la 1815 două cai de postă: una spre Ismail și alta spre Reni. Aceste cai aveau cinci poduri. Peste apele Ialpuhului există *parom* (trecătoare)

Ținutul Tomarova se ocărmuia de către un *ispravnic*, care avea un sameș, un vechil și doi ocolai. În întreg ținutul se numărau la 1815 un oraș: Ismail, cu cetate, tîrgușorul Reni 32 sate și câte-va cătune.

Din evenimentele istorice, despre cari amintesc Swiniin în manuscriptul său cu privire la ținutul *Tomarova*, ȳinsul

(1) La 1858, după ce acest județ s'a alipit din nou la Moldova, archiva de la Iași a primit în deposit peste 7.000 dosare ruseci privitoare la numeroase procese pentru moșii și proprietăți. Aceste dosare conțin un material prețios în ceea ce privesce județul *Tomarova*.

nu înregistră decât lupta lui Rumeantzeff cu Turcii de sub Cahul la 1770.

Ismail. Cetatea Ismail, la 1815, a avut 14 bastioane, patru porți și tot atâtea poduri; afară de acesta mai erau 10 «eșiri». Acastă cetate Rușii o consideraū la începutul acestui secol de forțe importantă. Rușii au reparat-o, mulțumită sfaturilor date de inginerul german Caufert. Orașul Ismail pe la 1815 avea 4 biserici, 71 case care aparțineau statului, 155 case particulare și 159 dugheni.

Portul de la Ismail s'a redeschis la 1812 din ordinul șefului armatelor ruse, Admiralul Cihaceff; afacerile comerciale se făceau cu Constantinopole, comercianții erau mai toți Greci. La 1815, au eșit din port spre Constantinopole peste 279 vase. Cu toate acestea, Ismailul propriu zis nu posedă în acel an decât trei vase, care aparțineau comercianților din oraș. Comerciantul de frunte pe aceste vremuri era un ore-care Maior Pataraki.

Swiniin, în manuscriptul său, vorbind despre neajunsurile comercianților la Ismail, scria la 1815 următoarele în această privință:

«Este neîndoișor că, dacă guvernul va sprijini comerțul de aci, apoi portul din Ismail în curînd va birui pe acel din Galați. Comerțul din Galați neînlăturabil va trece spre portul rusesc, de ore-ce Austria și Turcia nu vor mai pute găsi în Moldova acel belșug de produse, care erau acolo, pentru că Basarabia, avuția Moldovei, a trecut acum în partea noastră.»

Orașul Tucikof a fost pe la 1815 lângă cetatea Ismail (distanță de două km.), construit chiar pe malul înalt al Dunării; acum face partea din orașul Ismail. Acastă se liște a fost numită orașul Tucikof din ordinul Impăratului Alexandru I, în onórea și pentru recompensa Generalului Tucikoff, care a creat orașelul fără a recurge la ajutorul statului. Generalul Tucikoff a isbutit cu fel de fel de făgădueli a ademeni pe Ruși din Dobrogea, numiți *Necrasovți* (1), de a se întorce în Rusia și de a se stabili în noul orașel. Se credeă că peste 3.000 de Cazaci Necrasovți se vor așeza pe acolo. Orașelul a fost întemeiat pe la 1810;

(1) Poporațiune care locuesce acum la Portița (Caterlez).

la 1812 în acest oraşel erau deja peste 1.700 de case, formând strade bine aliniate, dar pe la 1815 din toate aceste construcţiuni n'au rămas în picioare decât abia 834 case, având o populaţiune de 6.795 suflete de toate nămurile, majoritatea fiind Bulgari şi Ruşi.

În curînd apoi numele de Tucikoff a dispărut şi astăzi nimeni nu-şi mai aduce aminte despre această invenţiune a unui General rus.

Reni sau *Tomarovo* pe la 1815, era un târguşor mic, iar sub administraţiunea turcăscă era un port plin de viaţă şi de viitor. «*Reni*, scrie Swiniin, este centrul pentru întreaga Basarabia şi căile cari duc spre dinsul sunt cele mai bune. Vase pot ancoră aci de-alungul întregului mal, puindu-se la adăpost de orice vînt. Pe cît acesta este important, atît este şi de primejdios, de ôre-ce devine cu neputinţă de a supraveghea, mai cu sîmă noaptea, ca vasele cari trec pe Dunăre să nu comunice cu cele ancorate.

«Imprejurul Renilor, adaoage Swiniin, se aşeză fel de fel de eraticî de peste graniţă.»

Ţinutul Grecei este hotărnicit dintr'o parte cu hotarul ţinutului Codru, din alta cu ţinutul Bender, din a treia parte cu ţinutul Tomarov şi din a patra cu Prutul. În lungime, acest ţinut are o întindere de 60 km., iar în lărgime de 35 km. Pămîntul e bun şi roditor; păduri cu lemn de construcţiune nu există în judeţ, dar pe malurile Prutului creşte pădurişte dîsă de ştejarul, capabilă a se transforma în pădure bună.

Locuitori birnicii din ţinut, 2.226 (?), parte sunt Bulgari, parte Moldoveni. Locuitorii se ocupă cu agricultura şi crescerea vitelor. Afară de arnăut (grîu), mei, porumb şi ovăz, nu se sîmănă nimic. Se cultivă pepeni verzi şi galbeni, castraveţi şi alte legume. Grădinii cu pomi sunt puţine în ţinut, vii există şi vinul e de calitate bună.

Afară de cele-lalte biruri, generale pentru întreaga Basarabia, ţinutul acesta mai plătesce 3.900 lei pentru întreţinerea a 11 surugii, apoi dă pe fiecare săptămână 396 ômeni şi câţiva călăraşi pentru straja pe linia Prutului; asemenea cai de poştă, 14 stoguri de fin, întreţinerea căilor de comunicaţiune, podurilor, etc. În curgerea anului 1816 acest ţinut a mai dat

3.986 care cu boi și 80 căruțe cu cai pentru transporturi și 4.630 ómení de muncă.(1)

Ținutul acesta, serie Swiniin, posedă 40 de sate, cari toate aparțin proprietarilor particulari.

Ținutul se administră de un ispravnic, care are pe lângă dînsul un sameș și câți-va copisti.

Ținutul Codrului se hotărînescce cu acel Hotărînescce, cu Bender și Greceńi, precum și cu linia Prutului. In lungime are 40 km., în lărgime 25 km. Configurațiunea lui este muntósă; pămîntul este fôrte apt pentru cultura viilor și agricultură în general. Pădurea tînără e multă și în bună stare (1815), deși fôrte désă.

Ținutul e locuit de 914 familii (?) și anume: 3.036 bărbați și 6.322 femeí. Cea mai mare parte sunt Moldoveni, restul Bulgari, Ruteni și Evrei.

Biruri locuitorii plătesc, afară de cele generale, 70 chile ovéz pentru cai de postă și 8 stoguri de fin, precum și 2.880 lei léfă. Locuitorii sunt obligați a tîné strajă de câte trei și patru ómení pe la 65 pichete ce sunt înșirate de-alungul Prutului. In anul 1815 ținutul a dat 3.733 care cu boi pentru transporturi și a mai plătit 14.806 lei pentru a fi scuțiți de a transporta materialul pentru construcțiunea caselor coloniștilor.

Ținutul este compus din 22 sate și un tirgușor. Tóte satele aparțin boerilor (pomeșcickam), iar câte-va sunt închinete mănăstirii Sf. Sava din Iași. Nici o cale de postă nu străbate acest ținut.

Ținutul se administră de un ispravnic rus.

Imediat ce Basarabia a trecut spre Rusia, poporațiunea de aci a început să fugă peste Prut. Peste 290 de familii au fugit dejă.

Ținutul Hotărînescce se hotărînescce la apus cu linia Prutului, la răsărit cu ținutul Bender, din spre mędă-qi cu ținutul Codrului și din spre mędă-nópte cu ținutul Orheiú. In lungime are 100 km., iar în lărgime 20 km.

(1) Acéstă cifră nu se potrivește de loc cu cifra birnicilor arătată mai sus; asemenea nu se potrivesc nici cele-lalte cifre și, în general vorbind, Swiniin în manuscriptul său dă cifrele poporațiunii atât de mici, în cât este cu neputință a le considera ca conforme cu adevărul.

Ținutul nu are păduri decât spre hotarele Orheiului, pe lângă vechiul sat Dolbini; pădurea acésta de stejar are o întindere ca de 12 km. lungime și 3 km. lărgime; sunt și alte păduri mai mici prin ținut.

Poporațiunea ținutului se compune din 3.445 suflete de sex bărbătesc, din cari:

Moldoveni birnici	. 2.819
Mazili .	57
Bulgari.	407
Evrei	19
Preoți	53
Diaconi.	24
Paracliseri	22

Avuția poporațiunii sunt vitele, din cari 38.915 capete aparțin birnicilor. Albinăritul e răspândit în ținut, care posedă 6.183 stupuri.

O păreche de boi se vinde pe aci cu 160—180 lei, vaca cu 45—60 lei, oia cu miel 8—9 lei, ocaua de carne 10 parale, brânza ocaua 10 parale.

Ținutul posedă 21 sate și nici un tirgușor. Intreg acest ținut aparține (1816) boerului Ioan Balș și e străbătut de o cale de postă, care duce din Chișineu la Ismail.

Administrațiunea ținutului este concentrată în mâinile unui ispravnic, care e boer moldoven, Serdarul Macarescu.

De la 1812 din acest ținut au fugit peste Prut 906 suflete.

Prețul grânelor la 1814—15 după manuscriptul Swiniin.

Chila de arnăut	de la 30	până la 35	piastri
grâu ordinar »	27	»	» 30 »
orz	10		— »
porumb	10		14
mei	8		12
Ocaua de anis	1		1 $\frac{1}{2}$ »

IV. REPERTORIŪ DE TOPONIMIE.

Ținutul Hotinului.

Anadol, pe Nistru	Cărăcușeni
Ataci, pe Nistru	Cărlăcheu
Ataci, pe Nistru	Cepănoși
Babin, pe Nistru	Cepeleuți
Badrajul nou, pe Prut	Cerlena-mare
Badrajul vechi, pe Prut	Cernoleuca
Balamutăuca	Chelmința
Bălcăuții-de-sus	Cherentinți
Bălcăuții-de-jos	Ciabrova
Bălășinesci	Ciubotinți
Belevinți	Câșla lui Sali
Berestia	Câșla lui Zamjia
Bělăuți	Câșla verde
Bělăușăuca	Câșla lui Nadjim (Căcăuți), pe Nistru
Bîrnova, pe Nistru	Clișcauți
Bogdănesci	Clocușna
Boșcăuți	Cobolcen
Briceni, ȋrgușor	Colincăuți
Bulboca	Comarova, pe Nistru
Burduh	Conovca (Cofa), pe Nistru
Buzăuți	Corestăuți
Călicăuți	Corjăuți
Călugăreni	Corman, pe Nistru
Căpleuca	

Costicenî, aproape de Prut
 Coşulenî
 Coteleu
 Cotelina
 Cotiugenî
 Criva (Strâmba), pe Prut
 Cruglic
 Culişauca
 Dăncăuţi
 Dărăbana, pe Nistru
 Dinăuţi
 Dolineni
 Doljoc
 Drencăuţi, aproape de Prut
 Duşeni, aproape de Prut
 Ediniţa, târguşor
 Ferostna
 Fetesci
 Gheorgheuţi, pe Nistru
 Ghiloveţ
 Glina
 Glinóia
 Gordeuţ
 Gordinesci
 Gremesci
 Grefnesci, la Prut
 Grimăncăuţi
 Gromăgeni
 Grozeniţa
 Grubna
 Gruşeuţi, pe Nistru
 Gvozdăuţi
 Hâjilău
 Hincăuţi
 Hodorosăuţi
 Hotin, oraş, capitala jude-
 tului şi cetate, pe Nistru
 Ianouţi
 Larga
 Lincăuţi

Lipcani, târguşor aproape de
 Prut
 Livăuţi
 Lomacini
 Lopatinca, pe Prut
 Lucăcenî
 Macareuca, pe Nistru
 Mălinesci
 Mandicăuţi
 Mămăliga, pe Prut
 Mărcăuţi
 Marşineţ, pe Prut
 Măşineţi, pe Nistru
 Medveja
 Mihalca
 Molinţa
 Molodava, pe Nistru
 Morile
 Morşiniţa
 Nedobăuţi
 Negresci
 Negurenî, pe Nistru
 Nelipăuţi
 Neporotova, pe Nistru
 Nesvoia
 Noua-Suliţă, la gura Ra-
 chitnei
 Noua-Suliţă
 Ocnita
 Ojeu, pe Nistru
 Onut, pe Nistru
 Orestăuca
 Păscăuţi
 Părcăuţi, pe Nistru
 Perebăcăuţi, pe Nistru
 Pererita pe Prut
 Poiana
 Prigorodoc, pe Nistru
 Rachitna, pe Rachitna
 Răspopeni

Raşcov, pe Nistru
 Rătunda
 Răsteu
 Răucăuţi, pe Rachitna
 Rîngaci
 Rîpa lui Pelivan
 Rjeveni
 Romancăuţi
 Rosoşeni
 Rucşin
 Ruhotin, pe Nistru
 Ruseni
 Sancăuţi
 Sângereni
 Securenî, tîrguşor
 Şein
 Selişte
 Selişte
 Şendreni, pe Prut
 Şerbăcenî
 Şerbeni
 Şilăuţi
 Şirăuţi
 Şirăuţi, pe Prut
 Sloboţia Cheretintei
 Sloboţia(1), perîuleţul Larga
 Sloboţia-Berlin

Stălinesci
 Stăuceni
 Stroiniţa, pe Rachitna
 Tăbana
 Tarasăuţi, aproape de Prut
 Tîrnova
 Tiţcani, aproape de Prut
 Tolburenî
 Trebesăuţi
 Treşteni
 Treşteni
 Trînca
 Vălcineţ
 Văncicăuţi, aproape de Prut
 Varticăuţi
 Văscăuţi
 Vasileuţi pe Nistru
 Vetrénca
 Viişóra, pe Prut
 Vişneva (vişina), pe Nistru
 Voldeni
 Voloşcău, pe Nistru
 Vornicenî
 Voronoviţa, pe Nistru
 Zalucia, aproape de Prut
 Zarogeni

Ţinutul Bălţilor (fost al Iaşului).

Albineţi
 Aluniş
 Băcana
 Bahmut
 Balan
 Bălţi, oraş, capitala jude-
 ţului, pe Răut
 Baraboî

Belicenî, pe Ciulucul-mare
 Beresci, pe Prut.
 Blândesci, pe Prut
 Bleştenăuţi
 Bogheni
 Bolotina, pe Camenca
 Boroseni, pe Camenca
 Bratuşeni

(1) Locul bătăliei Ruşilor cu Turcii la 7 Iulie 1770.

Brinleni
 Bumbăta
 Butesci, pe Prut
 Cajba
 Camenca, pe riulețul Ca-
 menca
 Călinesci, pe Camenca
 Cărpaci, pe Prut
 Căscădanî
 Cetîreni
 Chetriș, pe Camenca
 Chetroșica
 Chirileni
 Chirpița
 Chișcareni
 Ciolacăuca
 Cioroncani, pe riulețul Gâr-
 la-mare
 Ciulucani
 Ciurciulea
 Coiceni, pe Camenca
 Condrătesci
 Copocianca
 Cornesci
 Costesci, pe Prut
 Cubanî, pe Camenca
 Cuconesci, pe Prut
 Cuhnesci, pe Camenca
 Danul
 Dănuțeni, pe Prut
 Dombrovița
 Dumanî, pe Prut
 Dușmanî
 Elisavetăuca, pe Răut
 Flămândeii
 Folesci, ȋrgușor
 Fundura
 Gheciul nou, pe Răut
 Gheciul vechi, pe Răut
 Ghijilienî

Ghiliceni
 Glinjenî
 Glodenî
 Grinăuți, pe Răut
 Hâncesci, pe Camenca
 Herman (aci în secolul XVII
 erau magasiile pentru bu-
 catele oștirii; la 1789 ar-
 mata rusă a tăbărit aci
 lung timp.)
 Hilăuți
 Horăscî, pe Prut
 Izereni, pe Ciulucul mijlociū
 Isvōre
 Limbenii vechi
 Limbenii noi
 Mălăesci
 Măgurile sau Măgura
 Mărădeni
 Măndresci
 Mânzătesci
 Michăileni
 Mustéța
 Năpădeni
 Năvîrneț (la 1789 pe aci au
 trecut armatele rusesci,
 mergēnd spre Iași)
 Nicorenî
 Obreja
 Ochiul Alb (Rușii îl numesc
Oto Alb)
 Parcova
 Pârlița, sot.
 Pârlița, gară c. f.
 Pânzereni
 Pereval, st. c. f.
 Petresci
 Petrușeni
 Ploscurenî
 Pociumbeni

Racaria
 Rădăia
 Răcea
 Rădeni (la 1789 Generalul rus
 Kamensky a tăbărit aci)
 Șafrancani
 Sărata veche
 Sărata nouă, pe Gârla-mare
 Sculeni, târgușor pe Prut
 Scumpia, pe Gârla-mare
 Sinesci (Românii îl numesc
 Schineni)
 Singerei, pe Ciulucul-mare
 Soci
 Stâncăuți
 Șterbaca, pe Prut
 Stînjeni
 Stolnicei, pe rîulețul Gârla-
 mare
 Strâmba, pe Răut

Sturzeni, pe Camenca
 Sturzeuca
 Șura
 Tăxăbeui, aproape de Prut
 Terebna
 Teșcurenii
 Teura
 Todiresci
 Tomesci, pe Camenca
 Ungheni, pe Prut
 Unțesci
 Ustia
 Valea-mare, pe Prut
 Văratice
 Veliceica
 Vulpesci
 Zabriceni
 Zăhăicani
 Zgărdesci, pe Ciulucul-mij-
 loci

Ținutul Sorocei.

Anfiseuca
 Arionesci, aproape de Nistru
 Asnașeni, pe Cobolța
 Ataci, târgușor pe Nistru
 Băxani
 Bădiceni
 Birnova
 Briceni
 Bulboci, pe Căinari
 Căinari, pe același rîuleț
 Căpresci, aproape de Răut
 Capuceni
 Cărlășeuca, mănăstire
 Cașeuță, aproape de Răut
 Cășăuți, pe Nistru
 Cerepca
 Cerlina pe Nistru

Cernița
 Cernoleuca
 Cheșmirca
 Chetros, pe Cobolța
 Ciuciulesci sau *Ciuciulia*
 Climăuți
 Climăuți, pe Nistru
 Cobâlna
 Cobolța, pe rîul Cobolța
 Codreni (la 1787 aci a stat
 în lagăr armata lui Ru-
 meantzeff. Secund-Maior v.
 Raath, în memoriile sale,
 scrie despre populațiunea
 satului următoarele: «Dacă
 împrejurările politice nu
 ne-ar reține, noi nu ne-am

fi jenat cu acești repu- blici.)	Mîndic, pe Cobolta
Copăcei	Moșani
Corbul	Năslăuți, pe Nistru
Coșernița	Nemirăuca, pe Nistru
Cot, pe Nistru	Om-Mort
Cotiujeni	Părcani
Cotova, pe Căinari	Petreni, pe Colbota
Cremenciuc, pe Nistru	Plop, pe Colbota. (La 1787 armata rusescă a suferit aci de epidemie disente- rică.)
Crișcăuți	Pocrovca
Cuhuresci	Poiana
Cunicea	Popesci, pe Căinari
Cureșnița, pe Nistru	Prăjila
Dărcăuți	Prepelița
Dâneni	Putinesci, pe Cobolta
Domdojeni, pe Răut	Racoveți
Dondoșeni	Răduleni
Drăgănesci	Răcesci
Drochia, pe Cobolta	Rublenița
Dubna	Ruda, aproape de Nistru
Floresci	Rujnița
Frumușica, pe riulețul Căi- nari	Sauca
Ghizdita	Scăeni
Golesci	Senătăuca, pe Nistru
Goloșnița, pe Nistru	Șestaci
Grinăuți	Slobodîa, pe Nistru
Gura-Căinariului, aproape de Răut	Socola, pe Nistru
Gura-Camencei, pe Răut	Soroca, oraș, capitala jude- țului, pe Nistru
Hăgrinesci	Ștefănesci, pe Răut
Hadișt sau Gladiște	Stoicani
Hriștici	Sudarca
Inădușita, pe Cobolta	Șura, pe Cobolta
Irova, pe Nistru	Țarigrad
Isvóre, pe Căinari	Tătărăuca, pe Nistru
Iapca, pe Nistru	Târnova
Lipnic	Țau
Mărămoneuca, pe Cobolta	Timiliuți
Mereșeuca	

Tolcănesci
Trefăuți, pe Nistru
Unguri, pe Nistru
Vadu-lui-Raşcu, pe Nistru
Vălcineţu, pe Nistru
Văscăuți
Vasilcova, pe Nistru
Verejeni, pe Nistru

Vertijeni pe Nistru
Videni
Visoca
Volova
Voroncău, pe Nistru
Zălucești, pe Nistru
Zgurița, pe Căinari

Ținutul Orheiului.

Alcedar
Bănesci, pe Ciulucul-mare
Biesci
Bucovăț
Boșcana, aproape de Ichil
Bravicia
Brânceni, pe Răut
Budei
Buhănesci
Bulănesci
Busăuca
Căcărăzeni
Călăraș, pe Bîc
Căzănesci, pe Răut
Chipeșca
Chipriceni
Chiștelnița
Cihoreni
Cinișeuți
Ciorna, pe Nistru
Cișmea
Clișova, pe Răut
Cobălca
Cornova
Coșernița, pe Ichil
Crăsnășeni
Criuleni, Țirgușor
Cruglic
Cuizeuca

Dereneu
Dușca
Ereneu, pe Răut
Furceni, pe Răut
Fuzeuca
Ghiduleni
Ghirova
Hiriseni
Hârtopul-mare
Hârtopul-mic
Hârjinesci (Hârjauca)
Hirova
Hlijeni
Holercani, pe Nistru
Hordinesci
Horodiște sau Gradiște
Ichimăuți
Ignăței
Inesci
Isacova
Ișnovăț
Ivanca
Isvore
Ievreni, pe Răut
Iora, pe Nistru
Lalova, pe Nistru
Leușeni
Lopatna, pe Nistru
Mărcăuți, pe Nistru

Măscăuți, pe Răut
 Matveuți
 Mărzesci
 Miclesci
 Migulen
 Mîndra
 Molovata, pe Nistru
 Morozen
 Nabîstea
 Neguren, pe Răut
 Nișcan
 Oxintea, pe Nistru
 Olișcan
 Onesci, pe Ichil
 Onișcan
 Onițcan
 Ordăse, pe Răut
 Orhei, oraș, capitala jude-
 tului, pe Răut
 Păpăuți
 Pânțeren
 Pétra, pe Răut
 Peresecina
 Picesci
 Pitușca
 Poiana, pe Nistru
 Pripicen
 Răculesci, pe Răut
 Răspopen
 Răciula, aproape de Ichil
 Răden
 Rizina, tîrgușor pe Nistru
 Săharna, pe Nistru
 Sămășcan
 Scorțeni

Seliște
 Seriten, pe Răut
 Seseni
 Sîrcova
 Slobodîa Grădiște
 Soloncen, pe Nistru
 Stodolnă, pe Nistru
 Susteni
 Tabora, cu mănăstirea Ta-
 bora
 Tarasova, pe Nistru
 Tătăresci
 Târșova
 Telenesci, tîrgușor, pe Ci-
 lucul-mijloci
 Țibirica
 Țigănesci
 Țițcan, pe Răut
 Trebujen, pe Răut
 Trifesci
 Tuzora (sau Călărași), tîr-
 gușor, pe Bîc
 Ustia, la gura Răutului
 Vaduleca, pe Răut
 Vărzăresci
 Văsieni
 Vatici
 Verejen, pe Răut
 Vîprova
 Vișcăuți, pe Nistru
 Voinova
 Vorotic
 Zăhăican
 Zăhoren

Ținutul Chișinăului.

Băcioi, pe Ișnovăț
 Bălănesci, pe Nîrnova
 Bălăuresci

Balciana, aproape de rîulețul
 Lăpușna
 Bardăr

Băţeni
 Boghicieni
 Bolduresci
 Bolţun, pe Lăpuşna
 Bozieni, pe Cogâlnic
 Bubuesci
 Budesci
 Călmăţuiu
 Căpriana sau Chipriană
 Cărpineni, pe Lăpuşna
 Chişinău, capitala judeţului
 şi a guberniei, pe Bîc
 Cigărlenii
 Cimişeni
 Ciopleni
 Ciorăscii
 Ciuciuleni, pe Cogâlnic
 Cobăescii
 Condriţa
 Costescii, pe Botna
 Costuleni, pe Prut
 Cotu-morii, pe Prut
 Dănceni, pe Işnovet
 Drăguşeni vechi, pe Co-
 gâlnic
 Drăguşeni noi sau Conojeni
 Drăslidenii
 Durlesci
 Frăsinesci, pe Prut
 Fundul-Galbinei
 Gârlea, pe Botna
 Goian, pe Ichil
 Grătesci
 Grozescii, pe Prut
 Gulboca
 Hanţa
 Hâncescii, tirguşor, pe Co-
 gâlnic
 Hidighiş
 Horăscii, pe Botna

Horodişte sau Grădişte
 Horotca
 Iloveni, pe Işnovet
 Iurcenii, pe Lăpuşna
 Lăpuşna, pe riul Lăpuşna
 Leuşeni, pe Nirnova
 Lohănescii
 Lohănescii, pe Cogâlnic
 Lozova
 Măcăresci, pe Prut
 Malcoii
 Malul Tohatinului, pe Nistru
 Mănăilescii, pe Botna
 Mărinicii, pe Nirnova
 Mereni
 Mereşeni
 Micăuţi
 Miclăuşeni
 Milescii
 Milescii
 Negrenii
 Nemţeni, pe Prut
 Nimorăni, pe Işnovet
 Nisporeni
 Obinenii
 Pănăşescii, aproape de Bîc
 Pârjolteni
 Păşcanii, pe Ichil
 Pereni
 Pojoreni
 Prisaca
 Răvaca, pe Bîc
 Recia, aproape de Ichil
 Rădenii, pe Ichil
 Răzeni
 Rusescii vechi, aproape de
 Botna
 Rusescii noi, pe Botna
 Scoreni, pe Işnovet
 Selişte

Șângera, pe Ișnovăț
 Sipotenî
 Sireșî
 Șișcanî
 Stolnicenî
 Strășeni, pe Bic
 Suruceni, pe Ișnovăț
 Țipala
 Topar, pe Lăpușna
 Trușeni

Ulmul, pe Botna
 Vadul-lui-Vodă, la Nistru
 Vălcineț
 Vărzărescî
 Văsieni, pe Botna
 Vinători, pe Nîrnova
 Vornicenî
 Zberoia, pe Prut
 Zîmbreni, pe Botna

Ținutul Benderului.

Abaclîdjaba, pe Cogâlnic
 Baccialia
 Baîmaclia, pe Ciaga
 Barnița, pe Nistru
 Bașcalia
 Batîr
 Bender, oraș, capitala jude-
 tului și cetate, pe Nistru
 Beștimac, pe Ialpuh
 Bârzoii
 Bogdaneuca, pe Cogâlnic
 Borosenî
 Broscosescî
 Bulboca, pe Bic
 Căinari
 Calfa
 Caneia, pe Tigheci
 Caracui
 Cărbuna
 Căușeni, târgușor, aproape de
 Botna
 Cazanciuc, pe Sărata
 Cărnățeni
 Chircăesci, pe Botna
 Chițcani, aproape de Nistru
 Ciadîr

Cimișlia, târgușor pe Cogâl-
 nic
 Cioc-Maidan
 Ciapac, pe Ialpuh
 Cióra
 Cióra-Mârza
 Ciucur-Mengir
 Ciuflescî
 Cobusca veche
 Cobusca nouă
 Cociulia
 Comorat, târgușor, pe Ialpuh
 Copaclia
 Copanca
 Copcui
 Córja, pe Nistru
 Coșcalia
 Dan
 Desghingea
 Dubăsari vechi, pe Nistru
 Elisaveteuca, pe rîulețul
 Ciaga
 Enichioi
 Epurenî, pe Thigeci
 Fărlădanî
 Filipeni, pe Sărata

Gangura, pe Botna
 Gâsca
 Ghilacheuca, pe Nistru
 Ghiltos, pe Pruteț
 Giamâna, pe riulețul Calinlirî
 Grădiște, pe Cogâlnic
 Gura-Bîcului, pe Nistru
 Gura-Galbină, pe Cogâlnic
 Gura-Saratei, aproape de Prut
 Hagimus
 Hanaseniî vechi, pe Tigheci
 Hanaseniî noi, pe Prut
 Hêrbăuți
 Hotesci, pe Pruteț
 Ilpujel
 Iordanăuca, pe Cogâlnic
 Josendorf
 Iăugur
 Lac
 Lărguța
 Leonteva
 Leova, tîrgușor, pe Prut
 Leova nouă (sau Sirma),
 aproape de Prut.
 Lipcaniî vechi, pe Nistru
 Lipcaniî noi
 Mătăsariî, pe Prut
 Matildendorf, pe Ciaga
 Mengir
 Mînzirî
 Mocresci
 Molesci
 Opaci
 Orac
 Persenăuca
 Petreuca, tîrgușor pe Ciaga
 Petricaniî

Pogănesci, pe Prut
 Puhăcenî, pe Nistru
 Puhoiu
 Sadaclia, pe Cogâlnic
 Sadici, pe Ialpujeț
 Sahaîdac
 Săiți
 Șamalia
 Sărata, colonie de Nemți
 Sărata-lui-Holban, pe Sărata
 Sărățica nouă
 Satul Nou
 Schinôsa, pe riulețul Schi-
 nôsa
 Sălcuța
 Selemet
 Șerpeni, pe Nistru.
 Speia, pe Nistru
 Sturzeni
 Tapatarî
 Taraclia, pe Cioga
 Tartaul, pe Larga
 Teplița, pe Nistru
 Țiganca, aproape de Prut
 Tigheci, pe rîușorul Tigheci
 Țințereni, pe Bîc
 Tocenî, pe Prut
 Tochilele-Răducaniî, pe Prut
 Tocuz
 Tomaî
 Topal
 Troița
 Ursôia
 Vișinăuca
 Zaim
 Zlotea, st. c. ferată

Ținutul Akkermanului.

Achembet, pe malul mării	Clestici, pe Ciaga
Acmanghit, pe Sărata	Codiesci, pe malul mării
Adamăuca	Constantineuca, pe Hagidere
Akkerman, oraș, capitala județului, pe Nistru (Ghiolul)	Copciac
Alexandreuca, pe Sărata	Cornilova, pe Alcalia
Antoneuca	Crivda, aproape de Nistru
Arțiz, pe Ciaga	Crocmaș, pe Nistru
Bairamcea, târgușor, pe Hagidere	Culeucia, pe Hagidere
Bălăbanca mare, pe malul mării	Culmea
Benchendorf, pe Alcalia	Cuparan, pe Chirdij
Berezina, pe Cogâlnic	Deljiler
Bicoza	Deneviț
Boccialia	Devletagați, pe Aliaca
Borisăuca	Dgolmen
Borodin	Dimitrăuca
Briana, pe Cogâlnic	Divisia, pe Hagidere
Budacă, pe malul mării	Dracul
Burguți	Eîngheîm, pe Alcalia
Cair, pe Hagidere	Enichioi
Camcic, pe Sărata	Ermoclia
Capleni	Eschipolos
Caracci	Faraónca
Caragaci	Fère-Champenoise I, pe Cogâlnic
Cara-Mahmet	Fère-Champenoise II, pe Aliacă
Cardon	Festelița
Cargăseni	Friedensthal, pe Ciaga
Cașleah	Frumușica veche, pe Celeghider
Catorga	Frumușica nouă
Cemcelea	Furmanca, pe malul lacului Chitaî
Chibabcia, pe Alcalia	Galitesci
Chilia, târg, pe Dunăre	Gura-Celeghideriului, pe același rîușor
Ciobrucia, pe Nistru	Gura-Roșă
Cișmea	
Ciumlechioi, pe Chirhij	

Hagidere, pe riulețul Hagi-
 dere
 Hanchișla
 Hanesii
 Hlavanii, pe Aliaca
 Hofnungenthal
 Hnidenthal, pe Cogâlnic
 Iaroslauca
 Ivanăuca, pe Chirhij-Chitaș
 Jebrenii
 Leipzig, la gura Schinósei
 Lichtental, pe Celeghider
 Mălaga, pe Nistru
 Maloiaroslăuți I.
 Maloiaroslăuți II, pe Chirhij-
 Chitaș
 Maneburg, pe Alcalia
 Manja, pe Sărata
 Marazleuca, pe Alcalia
 Marineuca mare, pe Alcalia
 Michaileuca, pe Sărata
 Moldauca
 Molodava, pe Sărata
 Monaci, pe Alcalia
 Neculeuca
 Neculeuca
 Nerușă
 Novopăuleuca
 Olonesci, pe Nistru
 Pălanca, aproape de Nistru
 Paris, pe Cogâlnic
 Păuleuca
 Petreuca
 Petro-Păuleuca, pe Sărata
 Plahteica
 Podul-de-pétră, aproape de
 Nistru
 Porcari, pe Nistru

Postal
 Răilénca
 Rascăuți, pe Nistru
 Șaba, pe Nistru (Ghiolul)
 Șabalul
 Șaganii, aproape de mare
 Sărata veche, pe Sărata
 Seimenii, pe Nistru
 Semenăuca
 Sergheuca, pe Hagidere
 Sofienthal
 Spaseuca
 Starocazaci, pe Alcalia
 Ștefăneuca
 Suliogla
 Țaricenca-de-sus, pe Hagi-
 dere
 Țaricenca-de-jos, pe Hagi-
 dere
 Tarutin (sau Ciocroc)
 Tașlic
 Tatar-Bunar, tirgușor, apró-
 pe de Cogâlnic
 Țeplici, pe Cogâlnic
 Todireuca, pe Nistru
 Tolmaza
 Troița, pe malul lacului
 Chitaș
 Tropoclo
 Turlac
 Tverdița
 Uspensca
 Vedensca, pe Celeghider
 Vilcov, pe Dunăre
 Volintireuca
 Volocari, aproape de mare
 Voznesensca
 Zobari

Ținutul Ismailului.

Adarma	Chiriet-Lunga
Alexandreuca	Chirșova, pe Ialpuh
Alexandreuca	Chislița, pe Prut
Anadol	Chislița, pe malul lacului
Andrușa	Catlabuh
Babel, pe malul lacului Ial-	Ciabalacci
puh	Ciadîr-Lunga
Baimaclia	Ciișia, pe Catlabuhul-mare
Barta, pe malul lacului Ial-	Cișmea-văruiță, pe malul la-
puh	cului Ialpuh
Baurci	Cișmea-Chioi
Baurci	Ciumaî, pe riulețul Salcia
Beșalma, pe Ialpuh	Codjagalia
Beghioz	Codrangol
Boligrad sau Bolgrad, oraș,	Colibaș, pe Prut
pe malul lacului Ialpuh	Constantineuca
Borciac	Corten
Brânza	Cot-Chitaî, pe Chirhiș-Chitaî
Brósca	Crinicica (Tântănița)
Bulbóca, pe malul lacului	Cubei
Ialpuh	Cuhurluiû, pe malul lacului
Bulgaria	Cuhurluiû
Burlaca	Curci, pe malul lacului Ial-
Caet	puh
Cahul, orașel, pe Pruteț	Dimitreuca
Cairaclia	Dolecu
Cairaclia	Dormindere
Calceva	Ertscoburna, pe malul la-
Caracurt	cului Catlabuh
Caragaci, pe malul lacului	Etulia, pe malul lacului
Cahul	Cahul
Cartal, aproape de lacul Cahul	Fântâna-Zinelor
Cazaclia, st. c. ferată	Feraponteuca
Cazaiaclia	Frecăței
Cemașir	Gavanos
Chircanî, pe Pruteț	Gioltěu
Chirganî, pe Pruteț	Giurgiulescî, pe Prut

Goliște, pe Chitébugul-mic
Grecești
Hagi-Abdul
Hagi-Curd, pe malul lacului
Chitaș
Hagi-Cheș
Hațdar
Hațdar
Hasan-Aspag
Hasan-Batır, pe Chitébu-
gul-mic
Împușita, pe malul lacului
Ialpuh
Israfiia, pe Chirhiș-Chitaș
Ismail, oraș, capitala jude-
țului, pe Dunăre
Larga
Lucesci
Manta, pe Pruteș
Matroșca
Moscoveș
Muravleuca, pe malul lacu-
lui Chitaș
Musaid, pe Salcea
Necrasovca, pe Dunăre

Paic, pe Pruteș
Pandaclia
Pelineș
Renș, oraș, pe Dunăre
Roșă
Satul Nou, aproape de Dunăre
Săfliana
Șecherlic-Chitaș
Sloboșia-mare, pe Prut
Tabac, pe râul Ialpuh
Taraclia
Tașebunari
Tatar-Copciac
Tomaș
Troianul vechi, pe malul
lacului Chitaș
Troianul nou
Vadul-lui-Isac, la Prut
Vaisa
Vălcănesci
Valea-Perjeș
Vanova, pe Catlabugul-mare
Vălenș, pe Prut
Zadunaica, pe Chirhiș-Chitaș

V. FAMILIILE BOERILOR MOLDOVENI DIN BASARABIA CU CÂTE-VA SCHIȚE BIOGRAFICE ALE ÓMENILOR DE FRUNTE.

I.

BOERIÎ BASARABIEI.

În Imperiul Țarilor toți supușii sunt despărțiți în *clase* (soslovía) și, dacă unii din acești supuși, din óre-cari împrejurări, nu aparțin nici uneia din aceste clase, atunci, totuși, ei sunt clasați de ocârmuire într'o clasă separată, numită *rasnócînfi*. Basarabia, cu populațiunea sa, imediat ce a fost alipită la Rusia, fu la rîndul său supusă regulei generale. Popolațiunea sa, neputînd să fie despărțită în *clase* după calapodul muscălesc, s'a despărțit pe temeiul datinelor străvechi moldovenesci, admise de astă dată de Rusia; rămânînd, firesce, ca cu timpul despărțirea națională să fie înlocuită cu cea muscălescă. Guvernul rus, după ce a alipit la Imperiū această parte a Moldovei, a despărțit populațiunea Basarabiei în următoarele clase :

1. *Cler*
2. Boeri
3. Mazîli
4. Ruptași

5. Răzeși
6. Țeranî sau Birnici
7. Robi.

Apoi peste puțin a mai adaos la această despărțire încă următoarele clase :

8. Tîrgoveți (mescianî)

9. Coloniști.

Boerii la rîndul lor au fost despărțiți la început în trei clase, admise așa precum ele existase în Moldova, și anume:

Clasa I.

<u>Moldovenesce</u>	<u>Rusesc</u>
1. Logofet .	Canțler
2. Mare Vornic	. Consilier (sovetnik)
3. Hatman ..	Oberpolițmaister
4. Postelnic	. Camerher
5. Mare Vistier	. Cazanacei gosudarstva

Clasa II.

6. Vel-Agă .	. Politmaister
7. Vel-Spatar.	. Mecenoset
8. Vel-Ban .	. Șudia
9. Vel-Comis	. Ștalmaister
10. Vel-Caminar.	. Secretar domnesc
11. Vel-Paharnic	. Cormcii

Clasa III.

12. Vel-Sardar	17. Vel-Sluger
13. Vel-Stolnic	18. Vel-Pitar
14. Vel-Armaș	19. Vel-Jitnicer
15. Vel-Medelnicer	20. Vel-Șatar
16. Vel-Clucer	21. Vel-Căpitan de dorobanți.

Aceste trei trepte de «protipendă» au fost recunoscute de «*eraldica*» rusescă ca *stolbovie dvoreani*, adică nobilii de frunte.

Afară de aceste grade — al doilea și al treilea logofet, spătar etc. erau asemenea admiși, ca fiind de viță boerescă, adică *dvorean*. Postelnicii înaintați din mazilii, fiii de mazilii sau din altă treptă, n'au fost admiși printre nobilii, iar mazilii s'au egalizat cu «*odnodvorți*», adică cea din urmă treptă a nobilimii.

În vechime, orî-ce boer moldovén, dacă părăsià slujba, se făcea mazil și plătia atunci bir după avere; apoi mai pe urmă mazilii se făceau fel de fel de ómeni. Mazilii erau scutiți de prestațiune și *erau obligați* a servi ca călăreți.

Tagma duhovnicéscă.

Ruptașii în Basarabia formau altă dată o clasă privilegiată.

Majoritatea lor erau fii de preoți și se bucurau, ca și mazilii, de dreptul a fi scutiți de prestațiuni; ei nu plătiau decât dajdie, iar restul, ca și mazilii, $\frac{1}{2}$ din deciuială de pe 50 stup și de pe 50 porci; pentru mai mare număr, egal cu țeranii, adecă câte 8 parale de cap. Ruptașii au intrat de la 1812 în clasa (*soslovie*) duhovnicéscă și se bucurau de aceleași drepturi de cari se bucură ómenii acestei clase în Rusia.

Ruptele erau străini, meșteșugari, industriași, cari nu plătiau bir și imposite, ci versau în Visterie o anumită sumă de bani la anumit termen, după avuția fie-căruia. Ei aveau chrisóve pentru acest scop, anume date; însă plătiau ca și țeranii goștina, vădrăritul etc. Acéstă clasă a fost clasată de guvernul rus în ghildii (clasa comercianților patentari).

Țeranii.

Pentru răzeși veđi în text.

Țeranii sau *birnicii* în Basarabia formau și forméază clasa cea mare a populațiunii rurale. Țeranii locuiau pămînturile statului sau ale proprietarilor. Ei plătiau:

1. *Bir*, nu pe cap de om, ci pe obștea satului. Obștea din partea sa determină suma fie-căruí membru, după puterea și averea sa.
2. Ei plătiau simbria surugiilor, întreprinderea cailor, grajdurilor și cele-lalte.
3. Ei dedeau fin și ovéz cailor de postă.
4. Pregătiau lemne de foc pentru carantină, localurile statului și locuințele cinovnicilor.
5. Plătiau pentru orî-ce vită, cum și vinăritul, albinăritul și cele-lalte.

Dar afară de tóte aceste biruri, la 1812 țeranii din Basarabia au fost supuși de ocărmuirea muscălescă la multe alte imposite grele. Așa, de pildă, în acel an țeranii au transpor-

tat 100.000 cetverti de grâu al armatelor și au construit magasi pentru toate aceste bucate, au dat 8.000 stinjeni pentru spitale militare, au construit carantine pe linia Prutului, apoi au fost obligați de a întreține *pe comptul lor* pe toți *eraticii* din Varsovia (poselenți), a construi pentru coloniști case, a găzdui pe soldații ruși, a ține cordone pe linia graniței și a da care și căruțe la oricare cerere.

Afară de acesta, tot țărani erau datorți a da călărași pentru isprăvnicii și alte instanțe administrative. Iată numărul acestor călărași după județe :

1. Orheiū .	1.074 călărași
2. Hotărnicesc	180
3. Codru	114
4. Tomarova.	160
5. Grecești	120
6. Iași .	223
7. Bender .	258
8. Soroca	598
9. Hotin	150
Total	<u>2.902 călărași</u>

Fie-care călăraș primiă lăfă 250—300 lei pe an.

Scutelnici. Boerii mari aveau în Moldova drept la scutelnici după gradul boeriei; pe acești scutelnici, breslași și slugi boerul și-i alegea din birnicii liberi. Scutelnicii erau slobozi de toate chovalevi, adică de impozite și găzduire, și plătia ¼ din biruri; de fie-care scutelnic boerul primiă din Visterie câte 2 lei pe lună; slugile și breslași nu plătia bir de loc. Liberându-se de orice impozit, scutelnicul se obliga a sluji boerului, după cum a fost învoiala. Firesce că boerii își alegeau scutelnici printre chiaburii satului, pentru ca să potă avea de la ei cât mai mare folos.

Numărul total al scutelnicilor în Basarabia era între 4.000—6.000.

Scutelnicia a fost introdusă în Basarabia de Mavrocordat, după desființarea «vecinilor».

Istoria *vecinilor* în Basarabia e aceeași ca și în Moldova. Dincolo de Prut, ca și dincoace, Domnii luase obiceiul de a da boerilor pentru slujbele lor sate și moși. Acest obicei a făcut că țărani, de alt-fel slobozi, s'au văduț obligați de

a plăti proprietarilor și de a munci pentru ei. Acești țărani erau *vecini*. Până la introducerea porumbului în Moldova, adese-ori se întâmplă fomete, despre care pomenesc unii din cronicari; în anii de lipsă, fie din cauza relei recolte, fie din altă cauză, țărani erau siliți a se adresa la boeri, cari, pentru ajutorul dat în timpurile de restriște, robiau pe cel impromutat. Acești robi erau tot *vecini*. Afară însă de vecini, totuși existau și țărani slobozi, cari posedau moșii. Aceștia au fost *răzeși*. Vecini au existat în Basarabia până la Constantin Mavrocordat. Acest Domn a desființat pe vecini, ardând multe chisóve privitoare la robia țeranului moldoven, rămânând de atunci robiți numai Țigani. De la Constantin-Vodă, țărani locuitori pe moșiile boeresci erau slobozi a da proprietarului *decizială* și a munci 12 zile pe an de fie-care vatră. Proprietarul, din partea sa, era dator a da țeranului de pe moșia sa atât pământ cât îi trebuia lui pentru hrană, finete și pășune pentru 12 capete de vite și 120 oi. Dacă moșia posedă pădure sau păduriște, trestie etc, era dator a da țeranului materialul combustibil. Țeranul era slobod a cumpăra moșie, și atunci putea să părăsască moșia proprietarului, făcându-se răzeș.

II.

FAMILIILE BOERESCI ROMÂNE.

Pentru a face istoricul într-o cât-va complet al familiilor boeresci rămase în Basarabia după anexarea sa la Rusia ar trebui neapărat ca cronicile scrise de către mulți din boerii din Basarabia, precum și documentele lor de familie, să fie scuturate de praful în care zac și date la lumină. Dar acesta tocmai nu este în obiceiul acestor boeri, cari cu mare rivnă ascund ast-fel de documente și nu le arată decât cu mare greutate.

În procesele civile pentru revendicarea drepturilor la moștenire apar din când în când nisce chisóve vechi, cari însă adese-ori, fiind cercetate de cinovnicii ruși, sunt declarate de false. Așa, de pildă, pe la 1861, într'un proces mare al fa-

miliei Patarichi pentru nisce moşii din Bugéc, s'a stabilit de către tribunal că: falsificarea documentelor moldovenesci se face în Basarabia pe o scară întinsă, ceea ce se poate dovedi prin faptul că chrisóvele aduse de familia Patarichi în sprinul său sunt date în numele lui Ioan Sturza pe când acest Domn fusese dejă mazilit.

Intr'un alt rechisitoriū (1) privitor la moşia Larga, pe care o revendică familia Balş, găsim următoarele dise: «Sub Grigorie Ghica, la Iaşi, s'a descoperit o *companie* de ómení, care, sub conducerea unui fugar rus Chododnicoff, fabrică numeroase chrisóve false pentru boerie. Asemenea fabricaţiune se făcea şi la Chişineū, Orheiū şi Bălţi. Falsificarea este cu atât mai comodă cu cât urmaşii (potomki) Domnitorilor aū păstrat la ei peceţile de domnie, iar cărţi sau registre în cari s'ar fi trecând acele chrisóve de boerie n'aū flinţat nici odată; şi apoi, la urma urmelor, pe la 1827, a mai ars şi archiva Divanului Moldovei, — de aceea este cu neputinţă a cercetă acum cari din acele chrisóve sunt adevărate şi cari false.»

Orî-cum, după arătările oficiale, în Basarabia aū rămas şi s'aū aşezat,—parte aū trecut de s'aū stabilit în Rusia,—peste 27 *familii de boeri*, înscrise în cartea de catifea (barchatnaia kniga) a nobilimii Imperiului Rusesc. Din aceste familii următoarele mai aū descendenţi în Basarabia:

1. Bantaşesci	11. Carpesi
2. Arăpesci	12. Catargiesci
3. Bohuşesci	13. Costin
4. Gănesci	14. Crupensky (2)
5. Dariesci	15. Chiriac (3)
6. Donici	16. Movilesci
7. Drăgăşesci	17. Neculesci
8. Joresci	18. Razi
9. Isăcesci	19. Racovişci
10. Cantacuzinesci	20. Rosetesci

(1) A vedé *Истор. Муз. Вн. Днр.* 1859, No. 10.

(2) Din această familie rusificată e şi actualul mareşal al nobilimii basarabene.

(3) Singurul reprezentant rămas în vieţă din această familie boerescă e d-l Constantin Chiriac, fiul lui Dimitrie Chiriac.

21. Talpesci	27. Stircea
22. Cerchezesci	28. Sturdza (nu mai locuiesc în Basarabia)
23. Moruzesci	29. Stamati-Ciurea
24. Stroesci	30. Dicesci
25. Casimiresci	31. Rălescii
26. Bogdănesci	

Afară de aceste familii boeresci, mai există în Basarabia o mulțime de familii nobile, dar nobilimea lor își are de temei o origine absolut nedovedită, dar totuși admisă de Rusia, fie că reprezentanții acestor familii au servit statului rusesc și s'au înobilat pe calea biurocratică, fie că au isbutit să capete rangul de nobili într'un mod oarecare. Așa sunt nobile de pildă familiile *Purcel, Lascari, Semigradov, Lemni, Mereacre, Bunacale, Horgos, Dimo, Capașina, Botezat, Tomuleț*, etc.

Mai sunt în Basarabia și familii de nobili de origine pur rusescă, rutenescă și polonă. Aceștia au venit în Basarabia ca funcționari ai statului și au rămas acolo, înrudindu-se cu boerii pămîntenii.

În general, nobilimea pămîntenă din Basarabia parte s'a stins, precum de pildă s'a stins familia Ralli (1), parte s'a înrudit cu familiile nobilimii rusesce, dând naștere unui stat de nobili pur rusesc. În casele acestor boeri nu se mai vorbește limba românească, iar copiii nu învață limba paternă decât de la slugi și argați de curte.

III.

GAVRIL BĂNULESCU-BODONI.

Răposatul I. P. S. Mitropolit Gavril Bodoni s'a născut în Bucovina și a fost fiul drabantului Grigorie Bodoni; răposatul a făcut studii în școlile din Transilvania, apoi, după isprăvirea studiilor, a petrecut mai mulți ani la Chios, Patros și Smirna.

(1) Familia Ralli este trecută în mai multe chrisóve polone printre boerii cari au venit în Polonia cu Petriceico-Vodă.

Intorcându-se din această călătorie, Gavril Bodoni, în curgere de trei ani, a fost profesor de limba latină în Moldova. În anul 1779 s'a călugărit la Constantinopole și apoi, întorcându-se în Moldova, a fost chirotonisit ieromonach și a ocupat postul de profesor de religiune. În anul 1782 a părăsit Moldova și a trecut în Rusia, unde a primit postul de profesor de limba grăcă la seminariul din Pultavă; în anul 1784, desgustat de Rusia, s'a întors în Moldova, unde Mitropolitul Gavril l'a înălțat la rangul de archimandrit.

La 1788, îndemnat de uniți din prelații ruși, a trecut iarăși în Rusia, unde a ocupat postul de rector al seminariului din Ecaterinoslaw. În anul 1789, Gavril Bodoni a fost chemat de Ambrosie, Exarchul Moldovei și Valachiei, și, după recomandățiunea favoritului Împărătesei Ecaterina, chirotonisit Episcop al eparchiei Benderului. După încheierea păcii din anul 1792, a fost numit Mitropolit al Moldovei și Valachiei de către Sinodul rus, iar Ambrosie a fost mutat la Pultava, unde a și murit în curînd. În acele momente Gavril Bodoni s'a arătat așa de rusofil, în cât simpatiile sale pentru Imperiul Rus, precum și dorința sa de a vedé Țera-Românescă cucerită de Rusia au deșteptat bănuelile Turciei. Mitropolitul Gavril a fost arestat și trimis la Constantinopole, unde trăia supraveghiat. Prin intervențiunea Rusiei el a fost liberat și s'a întors în Rusia.

La 1793 Sinodul rus l'a numit Mitropolit al Ecaterinoslavului, Kersonesului și Tauridei. Când s'a urcat pe tronul Rusiei Împăratul Pavel, Mitropolitul Gavril s'a vădut permutat la Novocercask. În anul 1797 el a creat în acest oraș un consistoriū și un seminariū. În anul 1799 fu din nou permutat la Kiew, numindu-se în același timp și în postul de archimandrit al Lavrei. În anul 1800, obosit de intrigile ce mereu se făceau în sinod în contra sa, și-a dat demisiunea din scaunul mitropolitan; demisiunea sa a fost primită și Gavril Bodoni s'a stabilit la Kiew, apoi s'a mutat la Dubasari. Aci el a locuit în pace și liniște până la 1808.

Deja la 1806 Rusia făcea războiū Turciei, pretextând călcarea unui tractat, iar în realitate cu scopuri de cucerire. Armata rusescă, pretextând sfînta cauză a creștinătății, după porunca Țarului, a ocupat Basarabia, Moldova și Valachia. În fruntea acestei armate eră Principele Prozorovsky. Vorbind

despre acest război, istoricul rus Solovieff mărturisește singur că: «Rusia a voit să pue piciorul ferm pe Dunăre, considerând acest rîu drept lăgănul nămurilor slave, și a-și supune (nodciniti) țările dunărene.» În Moldova, Valachia și Basarabia s'a înființat regim muscălesc.

Moldova și Valachia făceau pe atunci parte din eparchia patriarhatului de la Constantinopole. La 1808, în ziua de 27 Martie, a apărut un «ukaz» al Împăratului Alexandru I, care sună: «Ordonăm fostului Mitropolit al Kiewului Gavril a se numi iarăși membru al Sinodului și a fi Exarch la Moldova, Valachia și Basarabia.» Din partea sa, Sinodul rusesc a dispus ca Mitropolitul Gavril, care locuia la Dubasari, să fie «păstorul turmei creștinești în Moldova, Valachia și Basarabia, alegându-și după dorință reședința, iar în viitor, despre cele bisericești, despre cari foștii Mitropoliți ai Moldo-Vlachiei se adresa la Patriarchul din Constantinopole, de aji înainte se adresă către Sinodul rus». (1)

În luna Maiu același an Mitropolitul Gavril a și sosit la Iași și în ziua de 22 a prestat în biserica Mitropoliei jurământul înaintea Principelui Prozorovsky, care a și avisat despre acest fapt Divanurile Principatelor, precum și pe Mitropolitul Valachiei.

Iată cum a fost redactată această înștiințare a lui Prozorovsky :

«Pe temeiul abdicării P. S. Veniamin, fost Mitropolit al Moldovei, din postul de ocârmuitor al turmei, precum și din celelalte îndatoriri ale sale, Maiestatea Sa Imperială, milostivul Hosudar, *ca capul (glava) bisericeii greco-catolice creștine*, printr'un ukaz imperial dat Sf. Sinod, a bine-voit să încuviințeze și să poruncască fostului Mitropolit al Kiewului a fi iarăși membru al Sinodului și Exarch al Moldovei, Valachiei și Basarabiei. De aceea, despre voința Imperială, mie comunicată, facem această cuvenită înștiințare Divanurilor Moldovei și Valachiei.

«De ore-ce P. S. Gavril a fost numit Exarch nu numai al Moldovei, ci și al Valachiei, — mă cred dator a avisă pe Prea Sf. Văstră ca de aji înainte să bine-voiți a vă adresă despre toate cele duhovnicesci către P. S. Gavril, fiind supuși lui.»

(1) Archiva Consistoriului din Chișineu, 1808, No. 6, f. I, *Delo*.

Limpede și lămurit. Principele Prozorovsky, printr'un avis aducea la cunoștința poporului român că autocratul Rusiei, care și-a însușit titlul de *papă al bisericeii pravoslavnice de la Răsărit*, de ađi înainte va chirotonisi, cu ajutorul «*ukazurilor*» date Sinodului rus, pe Mitropolii Moldovei și Valachiei.

Sosind la Iași Mitropolitul Gavril, cel dintâiu lucru pe care s'a grăbit a-l face, a fost traducerea din limba rusescă în românește a ecteniei, în care se rugă pentru sănătatea Impăratului Rusiei și a familiei Romanoff, precum și a Sf. Sinod rusesc. Traducerea acestei ectenii s'a tipărit imediat și a fost expediată pe la toate parochiile Moldovei, Valachiei și Basarabiei. Rusia *de facto* consideră deja ambele Principate ca două provincii rusești. După ce Mitropolitul Gavril a isprăvit cu ectenia, s'a pus pe călătorit, în scop de a face cunoștință cu turma sa.

Mitropolitul Gavril a găsit starea economică a mitropoliei Moldovei foarte rea. Mitropolia avea o datorie de peste 200.000 l. v., pentru care plătiă anual peste 18.000 l. v. dobândă. Datoria acésta rămăsese, se ăice, de pe timpul Mitropolitului Veniamin. În privința acestor datorii, Mitropolitul Gavril scriă următoarele către Sinodul rus:

«Acî eră altă dată obiceiă ca datoriile făcute de Mitropolii, Episcopi, arhieriei saă egumenii mănăstirilor, după ce acești ierarhi părăsiau scaunul lor, să se trecă pe socotéla instituțiunii în fruntea căreia aă stat contractanții. Din acéastă caasă multe rele s'aă făcut. De aceea trebuie dat ordin ca nicî unul din cinovnici să nu facă de ađi înainte datorii pe comptul postului ce ocupă și polițele să fie de acum înainte întărite de Exarch cu punerea sigilului său.» (1)

Despre starea bisericilor, Exarchul Gavril, în raporturile sale către Sinodul rusesc, ăice că le-a găsit la Iași în bună stare, construite bine, înzestrate cu obiectele bisericesci; clerul Moldovei însă puțin instruit, «dar capabil de a oficia serviciul divin în limba lor». În ceea ce privesce bisericile de prin sate, atât din eparchia metropolitană cât și cele-lalte eparchii (2), apoi, după părerea Mitropolitului, ele *eraă într'un număr prea mare, iar preoții și mai mulți*, așa că la 50 de

(1) *Delo*, Archiva Consist. din Chișineu, 1808. No. 6, cöla 12.

(2) În Moldova, mai eraă peatunci déjà eparchia Romanului și a Hușului

curți adese-orî veniă câte 3—4 preoți. Observând acesta, Exarchul a dispus ca în viitor să nu se mai construiască nici o biserică fără o anchetă prealabilă care să arate necesitatea ei; asemenea a dispus ca chirotonisire de preoți să nu se mai facă de loc, până ce preoții în ființă nu vor avea fie-care parochia sa stabilită.

«Episcopiile Romanului și a Hușului, scriă Mitropolitul Gavril către Sinodul rus, sunt ocârmuite ađi—întăia de Episcopul Gerasim, de vîrstă mijlocie, și este un arhieru bine-intenționat (blagonadejni) și meritoriū de laude,—a doua de Episcopul Meletie, tîner de vîrstă și asemenea bine-intenționat.»

Intorcîndu-se din călătoria de inspecțiune, Mitropolitul Gavril a transformat tribunalul duhovnicesc, înființat de către Mitropolitul Veniamin, în consistoriū, formându-l din clericî locali. Apoi a creat în eparchia sa *blagocini* (protoierei), traducînd pentru ei nisce «pravile» din limba rusească; asemenea tot din rusește a tradus și un Catechism prescurtat, pe care l'a și tipărit.

După ce a isprăvit tóte acestea în Moldova, Mitropolitul a plecat în Valachia. În Valachia pe atunci existaū patru eparchii: una mitropolitană și cele din Rîmnic, Argeș și Buzău.

«Mitropolitul Ungro-Vlachiei, scriă P. S. Gavril către Sinodul rus; Dosofteiū, e fôrte bătrîn și, din propria sa declarațiune, din cauza slăbiciunii sale, nu mai oficiază și eparchia sa nu o vizitează. Episcopul Rîmnicului Nectarie asemenea e bătrîn și slab; nu oficiază, locuesce la Bucuresci și în eparchia sa nu merge, ocârmuind-o prin protopopî. Episcopul Argeșului Iosif e de vîrstă mijlocie, sîrguitor pentru serviciul divin și îngrijitor de cele bisericesci; locuesce asemenea la Bucursci, vizitând une-orî eparchia sa; dar boerî Divanului adesea îl rețin, pentru că el asistă la ședințele Divanului. Episcopul Buzăului Constanțiū, nepotul Mitropolitului Dositeiū nu e om bătrîn, dar póte că de ađi înainte va arătă grijă pentru turma sa; locuesce la Bucuresci și de aceea eparchia sa e neîngrijită, așa că în bisericile eparchiei sale, precum și în general în tótă Valachia, chiar pe mesele sfînte și în cupa cu grijanie s'aū găsit necurățenii, iar în Episcopia Buzăului sf. tainepu tređite. Mitropolitul Dositeiū și Episcopii Rîmnicului și a Buzăului sunt nisce Greci veniți în Valachia; sin-

gur Episcopul de Argeş e de aci din nascere. Bisericile şi clerul în Valachia nu sunt mai puţin decât în Moldova.

«Eû am dat o propunere în scris P.S. Mitropolitului Dositeiû şi Episcopilor de a face aceea ce am făcut în Moldova, adecă de ađi înainte a nu mai înmulţi preoţimea, de ore-ce şi ocârmuirea civilă se plânge despre acésta. Adevăratul prestigiu în bisericile Valachiei lipsesce, iar clerul e aşă de incult în cât nu cunoşce regulile bisericesci şi nu scie bine cum se oficiază sf. leturghie. De aceea am propus Mitropolitului de a înfiinţa protoierei, precum am înfiinţat în Moldova.»

În ceea ce privesce Basarabia propriû disă, apoi în acéstă parte a Moldovei puţine biserici s'aû găsit şi clerul asemenea n'a fost în număr îndestulător pentru a satisface cerinţele poporaţiunii creştine. Bisericile erau fórte sărace, iar despre starea lor în Basarabia de la mędă-đi Mitropolitul Gavril nu pomenesce nimic, de ore-ce p'acolo nici n'a fost.

Deosebita atenţiune a Mitropolitului aû atras-o asupra lor mănăstirile năstre, atât cele din Moldova, cât şi cele din Valachia; cea mai mare parte din aceste mănăstiri, şi anume cele mai avute, erau închinat Sf. Mormînt, Muntelui Atos sau Sinai, unele scaunelor patriarhale şi mănăstirilor grecesci. În aceste mănăstiri domniaû ca adevęraţi stăpâni călugării greci, cari cumpęraû locurile de egumen şi cari prin urmare priviaû averea mănăstiréscă drept o moşie arendată. În unele mănăstiri aceşti călugări desfiinţară chiar obştea călugăréscă şi încetară de a servi sf. leturghie în biserică. Mitropolitul Gavril, ca Român de nascere, deşi rusificat şi alipit cu sufletul la interesele Rusiei, a început o luptă dréptă cu călugării greci. El s'a adresat către Sinodul rus, cerënd ca egumenii greci să fie supuşii autorităţii Exarchului, iar în ceea ce privesce administraţiunea averii mănăstiresci să fie supuşii dispoziţiunilor ce ar emană de la autoritatea duhovnicéscă locală; cei nesupuşii din egumeni greci să pótă fi depărtaţi din postul lor şi înlocuiţi cu alţii, iar banii ce se cuvin mănăstirilor străine să se trimită direct acelor mănăstiri. Mitropolitul Gavril mai cerea apoi ca Sinodul rus să-l autorise de a cere de la superiorii mănăstirilor grecesci chrisóvele vechi, pe temeiul cărora mănăstirile erau închinat, pentru a se puté sci voinţa şi dorinţele ctitorilor şi întemeietorilor

**Gavril Bănulescu-Lodoni, Mitropolitul Basarabiei
(1746— 1821).**

mănăstirilor și a se vedé dacă acéastă voință și aceste dorințe sunt saũ nu realizate.

Pentru a face óre-care ordine în aceste mănăstiri, Mitropolitul Gavril aveà în vedere să le clasifice în trei clase, după tipicul mănăstirilor din Rusia, oprind călugărirea vagabonșilor și altor ómenî, cari pe atunci mișuiaũ prin țéră, căutând adese-orî prilejul de a-și ascunde trecutul lor plin de crime sub sutana călugărăscă, de a fi călugăriți.

Cestiunea privitoare la instruirea clerului român, care din cauza persecuțiunilor și nelegiuirilor prelaților greci decăduse rău, preocupà mult pe Exarchul Gavril. Încă sub Mitropolitul Veniamin se înființase la Iași o școlă duhovnicéscă, unde copiii clericilor învățau regulile bisericesci, retorica, logica și teologia lui Damaschin; în acea școlă învățau peste 50 de băeți, a căroră întreținere erà pe séma mănăstirilor. Acéastă școlă Exarchul voia s'o transforme într'un seminariũ; dar pentru a puté dobândi autorisațiune din partea Sinodului rusesc, a alcătuit programul studiilor viitorului seminariũ după tipicul seminariilor rusesci, absolut inutil pentru clerul român. În Valachia nu există o atare școlă și Exarchul, prin intermediul Mitropolitului ungro-vlach, a isbutit ca Divanul să voteze o lege pentru înființarea unei școle analoge la București.

După inspecțiunea Exarchatului creat prin «ucazul» Împăratului rusesc, P. S. Gavril s'a adresat către Principele Galitin, pe atunci Procuror suprem al Sinodului rusesc, cerându-i în ajutor mai mulți teologi ruși. Iată textul scrisorii în cestiune:

«Avênd în vedere instruirea clerului de aci și *stăruind ca acéastă cultură să fie pe cât se pote mai conformă cu ordinea de lucruri care există în Rusia*, am nevoie de un ampleiat duhovnicesc, care, alătura cu cunoscințele ritului bisericeii greco-rusesci, să scie în același timp limbile grécă și valachă. Ast-fel de cunoscințe posedă protoiereul Petru Cunitsky, care a isprăvit studiile în seminariul din Ecatérinoslaw....» (1)

Așa dar P. S. Gavril își cereà acum în ajutor mai mulți teologi ruși, cari să-l ajute să rusifice clerul român printr'o cultură teologică ruséscă. În acéastă privință Mitropolitul Gavril, precum vedem, a pășit pe o cale diametral opusă ma-

(1) *Delo*, Архивъ Кпшиянев, 1808, N. 8, col. 1.

relui teolog român Petru Movilă, care, trecând în Rusia, a dus acolo cunoscințele sale teologice, pentru a civiliza și creștini poporul rus, lipsit de cultura creștină.

Cererea Exarchului a fost satisfăcută; protoiereul Cunitsky a și sosit la Iași în Septembrie 1808 și, între altele, a fost numit imediat rector al școlii duhovnicesci de la Socola. După acest pionier al teologiei rusești în Moldova, au sosit și alți doi, anume Isidor Gherbanovsky și Ivan Nestorovici.

«De ôre-ce în școlile publice din Iași, scria cu această ocaziune Exarchul către Președintele Divanului, *se simte amar-nică necesitate* (?) de un profesor de limba rusă, de aceea eu am făcut dispozițiune de a numi la această catedră pe Gherbanovsky. Asemenea și în școla duhovnicescă de la Socola se simte necesitate de un profesor de limba rusă.»

Așa dar, după școlile duhovnicesci venise rîndul și școlilor publice de a introduce în studiul lor limba muscălescă.

Intr'o altă scrisoare (1) către Principele Galițin, Exarchul scria: «Eu, ca Exarch, am reședința mea la Iași și pot numai din când în când, și mai cu sémă când împrejurările mă vor chema, a vizita Valachia. Dar a zăbovi în Valachia nu pot, de ôri-ce în absența mea se produce ôre-care desorganizare în Moldova, și mai cu sémă în afacerile bisericesci, din partea Episcopilor moldoveni, cari imediat după plecarea mea și-au permis a înmulți numărul clerului mirén, contrar dispozițiilor date. Când Dumnezeu va binecuvînta să capăt câți-va amployați luminați *ruși* și pe un vicar episcopal, aceea ce *nu pot dobândi aci*, atunci voi pute să mă absentez, fără ca ordinea să sufere.»

În curînd după acesta vicarul s'a găsit: el eră protoiereul din orașul Niculaef — Daniil Sulima (1811).

Exarchatul lui Gavril Bodoni n'a durat mult.

La 1812, în ziua de 16 Maiu, Turcia a încheiat pace cu Rusia și tractatul s'a semnat la Bucuresci. Prin acest tractat Imperiul Rus ne-a luat *Basarabia*, adecă întreaga țară românească dintre Prut și Nistru.

În luna Octobrie, Mitropolitul Gavril s'a mutat la Chișineu.

Părăsind Moldova, Gavril Bodoni scria următoarele Admiralului Cihaceff: «Eu nu mă îngrijiam în postul meu de

(1) *Delo*, Arch. Con. Chișineului, No. 18, foi 15.

alt ceva decât de binele turmei încredințate mie și eram cuprins de dorința de a-mi îndeplini datoria ce-mă incumbă prin încrederea Monarchului, a Sf. Sinod și prin onórea arhierilor ruși.»

Maî departe Gavril Bodoni scria:

«Am așteptat că *sórtea poporului pravoslavnic, tânguit de nedumenire*, sleit nu numaî de războiū atât, cât de desordinile și siluirile nacialnicilor săi, poporul, care așteptă *slobodenia* sa, va găsi ispășirea nenorocirilor sale *în alipirea sa pentru tot-deauna la Imperiul Rus.*» (1)

Așteptarea Mitropolitului Gavril, pentru fericirea poporului român, nu s'a realizat. Providența pregătiă o sôrtă maî bună némului nostru; singură Basarabia a cădút în mână străine. Mitropolitul Gavril, care suferise în viața sa mult de la Turci, invederat că a putut se aibă simpatii marî pentru Rusia; aceste simpatii sunt legitimate și prin faptul că răposatul a fost călugăr și, ca cleric ortodox, aveă legături personale cu tagma duhovnicescă din Rusia; dar dacă atare aū fost simpatiile Mitropolitului Gavril, apoi de altă parte poporul român a dat în curgerea istoriei sale destule probe cum că dînsul, ca și consăngenii săi Venețienî din secolul XIV, nu admite și n'a admis nicî odată a se lepădă de patria sa, de limba sa și de tot ce forméză individualitatea sa etnică; precum Venețienii către Papa, poporul român mereū va răspunde prelaților săi, adoratori ai pravoslavnicel Rusiei: «*Siamo Veneziani (romani) e poi cristiani*».

Pentru devotamentul său către Rusia, Mitropolitul Gavril eră fôrte bine vădút de Sinodul rusesc, care-l consultă în tóte afacerile privitoare la Novo-Rosia (Rusia de sud).

La 1811, după dorința sa, ajutorul său Daniil Sulima, călugărit încă la Iași sub nume de călugărul *Dimitrie*, a fost facut vicar episcopal și Episcop al Benderului și Akkermanului.

Mitropolitul Gavril a ocărmut eparchia Chișineului și Hotinului de la 1813 până la 1821 și a murit în ziua de 30 Martie 1821. Rămășițele sale pămîntesci sunt înmormîntate la mănăstirea Chiprianî. (2)

(1) *Дневн.*, idem, No. 224, anul 1812, còla 3—4.

(2) Veđi mănăstirea Chiprianî.

IV

FAMILIA HASDEŪ.

Intr'un manuscript ce posedăm și care este scris în limba polonă de către Tadeū Hasdeū, cetim următoarele:

«Familia Hasdeū din Moldova este o familie boerescă foarte veche, înrudită cu cele dintâi case boeresci și cu mulți Voevođi ai Moldovei. Acastă familie a fost altă dată puternică și avută, ceea ce se pôte dovedi prin multe acte și prin genealogia caselor boeresci ale Moldovei. Documente istorice privitoare la acastă familie se află în diferite mâni.

«Din chrisóvele secolului XVI reese că pe la 1600 aū trăit trei *Hasdei* și anume: *Andronic*, *Dumitru* și *Efrem*, toți fiii lui *Gavrilă*, fiul lui *David*, fiul lui *Ștefan Hasdeū*.

«Urmașii lui Andronic aū fost succesorii lui Toader Badură, ginerele lui Andronic. Dumitru n'a avut urmași. *Efrem Hasdeū* a avut șese copii de la două neveste, cea dintâiu Capoticeancă, cea d'a doua fata Vornicului Hruș. Acești copii, după mórtea părintelui lor, aū împărțit moștenirea în acest fel: (1)

«*Gheorghe*, pe atunci căpitan, apoi mare Armaș, moșia Pășcăuții întrégă, moșia Negurenii jumătate, Tulburenii jumătate; toate aceste moșii se află în ținutul Hotinului;

«*Ștefan*, mai pe urmă Paharnic, moșia Dolineenii întrégă și părți din moșia Cruhlic din ținutul Hotinului;

«*Maria*, jumătate a moșiei Negorenii din județul Hotin și moșia Berlincea întrégă din ținutul Sucevei;

«*Agata*, $\frac{1}{3}$ parte din Șendrenii, $\frac{1}{2}$ din Dumenii și óre-care parte din Costicenii de lângă Prut din ținutul Hotinului;

«*Oxana*, jumătate din Bălcăuții, $\frac{1}{2}$ din Turburenii, $\frac{1}{3}$ din Chrușova și o parte din Tuletinii de lângă Nistru;

«*Miron*, în urmă căpitan, satul Citnicăuți acum numit Hașdeva, și jumătate Medweja, și alte moșii.»

Maī departe chrisovul polon, pe care-l citéză în manuscriptul său Tadeū Hasdeū, adăogiă următórea notă foarte interesantă:

«Opt ani după încheierea actului în cestiune, a izbucnit în Moldova o îngrozitoare neorînduială, care a avut de efect

(1) Chrisovul este cu data de 7173—1665 Maiū 27.

perdere a proprietăților a mai mulți boeri, între cari și familia Hasdeu a suferit.

«Se cuvine să judecăm despre cele întâmplate. In anul 1673 Ștefan Petriceico, Domn al Moldovei, după lupta cu Turcii de lângă Hotin pentru liberarea patriei, a trecut în partea Polonilor. Lupta câștigată, Domnul ne mai putând rămâne sub protecțiunea otomană, a trecut în Polonia și a tras după sine întrégă rudenia sa, precum și mai multe familii boeresci, între cari erau și: *Ștefan Hasdeu*, cumnatul Voevodului, soțul Alexandrei Petriceico; *Gheorghe Hasdeu* și *Miron Hasdeu*, frații lui *Ștefan Hasdeu*; *Catargi Apostol*, *Turcul Vasili*, *Grigorie Chabașescu*, *Chalepinski-Ralli* și mulți alții, despre cari putem ceti în actele diplomatice a Dietei Polone din anul 1674—1690.

«Aceste familii căpătaseră privilegiul nobilimii polone și proprietăți pe viță. Deocamdată, cât au trăit Petriceico-Vodă și Sobieski, acești boeri au revenit cu armată în patria lor și, după lupte mari cu Turcii iarăși s'au retras în Polonia. Unii din acești boeri în parte se folosiau óre-cum de proprietățile lor din Moldova, și anume de acele moșii cari erau așezate pe teritoriul Moldovei cel ocupat de armata polonă, de pildă în Bucovina și pe granița din spre Pocuția.

«Două-șeci și doi ani a durat această stare de lucruri și de-abiă în anul 1699, în ziua de 26 Ianuarie, i s'a pus capăt, prin tractatul de la Karlowitz. Polonii și-au recăpătat Căminuța și s'au retras din Moldova; boerii refugiați cu Petriceico, care a murit la 1690, în ziua de 21 Iulie, s'au întors în patrie. Din cei cari s'au întors au fost și *Gheorghe Hasdeu*, Armaș, cu copiii lui, și *Miron Hasdeu*. In curînd după acesta bătrânul Armaș a murit, lăsând copiilor săi un testament.»

Cu acestea se isprăvesce manuscriptul polon al lui Tadeu Hasdeu.

Genealogia familiei Hasdeu, precum am vădut dejă mai sus, se póte dar stabili într'un mod neîntrerupt de la *Gavril Hasdeu*, poreclit *Ciapa* sau *Țopa*, care a fost Mare Logofet sub Ioan-Vodă (Potcova). La 1577, când se coborî de pe scaunul domnesc Ioan-Vodă, Gavril Hasdeu fugi la Cazaci, părăsind moșiile sale din Basarabia Costiceni, Berlină și

Negurenî, precum și moșiile sôle de baștină: Tulburenî, Șindrenî, Hrușauți și Medveja. (1)

Gavril Hasdeu, precum am vëdut mai sus, a avut trei fii, și anume pe *Efraim*, pe *Dumitru*, cãsătorit cu sora lui Ioan-Vodă (Potcôvă), și *Andronic*. Cel mai mare din fii, *Efrem*, după ce servise între Cazaci în Zaporojie, unde învëță arta militară, s'a întors în Moldova și a fost numit Pârcălab al Hotinului. Dînsul a fost sfetnic al mai multor Domni și a rëposat la 1664, în vîrsta de vre-o 100 de ani. Efrem a fost cãsătorit cu o nepôtă a lui Moise Movilă și a avut trei fii anume pe *Gheorghe*, pe *Ștefan* și pe *Miron*.

Cel mijlociu, adecă Ștefan Hasdeu, a luat apoi în cãsătorie pe sora lui Ștefan Petriceico-Vodă și a fost Mare Păharnic. Dînsul a murit în ziua de 11 Novembrie 1673, în bătălie sub zidurile cetății Hotin, când Turcii au fost învinși de Moldoveni cu Ioan Sobieski.

Genealogia acestui period de timp (de la 1577—1675) a familiei Hasdeu se pôte stabili dar printr'un șir de documente autentice consecutive.

Documente și acte istorice polone arată că Regele Poloniei Ioan III, în anul 1675, în ziua de 2 Februarie, la Cracovia, a dat lui Ștefan Petriceico și nepoților sôî, anume lui *Iancul Lupașcu Hasdeu* și *Niculai Hasdeu*, precum și lui *Gheorghe Hasdeu* și *Miron Hasdeu*, chrisôve prin cari întăresce demnitatea lor de *nobili* în Polonia. Aceste acte sunt tipărite în Constituțiunile Regale sub titlul de «*Volumina Legum Regni Poloniæ*» pe p. 400. (1) Unul din aceste acte polone intitulat: *Indigenat Hospodara Woloskiego*, sună că: «Iancul-Lupașco Hasdeu și Niculai Hasdeu, moștenitori de sânge cei mai apropiați ai Principelui Ștefan Petriceico, împreună cu al lor prea luminatul unchiu, se declară *pro civibus Regni*», adecă cetățeni ai Poloniei.

Ștefan Petriceico-Vodă și-a păstrat în Polonia stema Moldovei, iar moștenitori sôî Iancul-Lupașco Hasdeu și Niculai Hasdeu au căpătat altă stemă eraldică, iară cei-alți mem-

(1) Tôte aceste moși de baștină ale familiei Hasdeu sunt anume pnumërate într'un act vechiu din anul 1595.

(1) Legum Volum V: Actorum Reipublicæ — Prawa Konstytucye i Przywileje, Warszawa. 1738, f. sub No 169, p. 399—400.

bri din familia Hasdeu conservară vechia lor stemă de familie, dar toți adăosară la ea devisă: *Pro fide et Patria*. Acésta marcă a familiei are desemnul arătat mai jos.

Guvernul rusesc, după anexarea Basarabiei în 1812, a recunoscut familiei Hasdeu originea lor din Ștefan Petriceico-Vodă și următórea stemă princiară:

Numele de familie a Hasdeilor în documente polone se scrie în următorul mod: *Hizdeu* și *Hyzdeu*. Evident că acest *y* se scria pentru a înlocui pe românescul *u* adecă, «â», pe care limba polonă nu-l posedă. Asemenea tot în aceste acte polone găsim numele lui *Ștefan Petriceico* scris ba în modul următor: *Petriczeyko*, ba în modul următor: *Petryczayko*, și în unele acte *Petru*; iar unul din cei doi nepoți de soră ai lui Ștefan Petriceico pórta în actele polone triplul nume de boțez: *Iancu-Lupașcu-Gheorghe*, bunăórá în actul din 1698: *Iancula idest Georgius nuncupatus Lupaszko Hizdeu.*»

Din Hasdeii cari emigraseră în Polonia, *Gheorghe* și *Miron* (1), unchiî lui Gheorghe Lupașcu și Niculaî Hasdeu, celor înfiați de Ștefan Petriceico, s'au întors mai târđiî în țéră: cel dintâiu căpétă demnitatea de Vel-Armaș, cel d'al doilea a fost numit Pârcălab al Hotinului. Niculaî Hasdeu a murit fără copii la 1698, în curînd după răsboiul de sub Viena, unde luase parte în fruntea unui escadron de husari

(1) Legum volum. V Actorum Reipublicæ—Prawa Konst., Warszawa 1738 f.

alcătuit de dînsul pe a sa proprie cheltuială. Aşa dar în Polonia n'au rămas decât *Hasdeii* din linia ce purcede de la *Gheorghe* fiul lui *Ştefan*, *Iancu Lupaşcu*, moldovenesce Armaşul, polonesce *rotmistru*; în Moldova a rămas în acelaşi timp oaltă linie de *Hasdei*, care a purces de la *Gheorghe*, fiul lui *Efrem*; iar *Miron* n'a lăsat copii.

Gheorghe Hasdeu aveă un fiu *Vasile*, care a intrat în serviciul armatei rusesce, când *Petru-cel-Mare* veni la Iaşi, răboindu-se cu Turcii. După desastrul armatei rusesce de la Prut, *Vasile Hasdeu*, împreună cu bêtânul său tată *Gheorghe Hasdeu*, a fugit în Polonia. Cu fiul lui *Vasile*, *Ioan*, care a murit la 1761, s'a stins acéstă linie a *Hasdeilor*.

Iancu-Lupaşcu-Gheorghe Hasdeu a avut, precum am spus, trei fi: *Ştefan-Dominic*, *Francisc* şi *Gaspar*.

Ştefan a avut trei fi: pe *Ioan*, *Toma* şi *Carol*; din aceşti fi, *Ioan Hasdeu* a avut iarăşi trei fi: pe *Tadeu*, *Ioan* şi *Felix*; din aceştia *Tadeu* a avut iarăşi trei fi: pe *Tadeu*, *Alexandru* şi *Boleslau*.

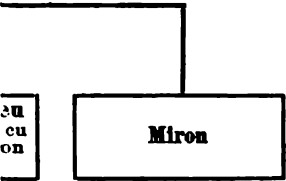
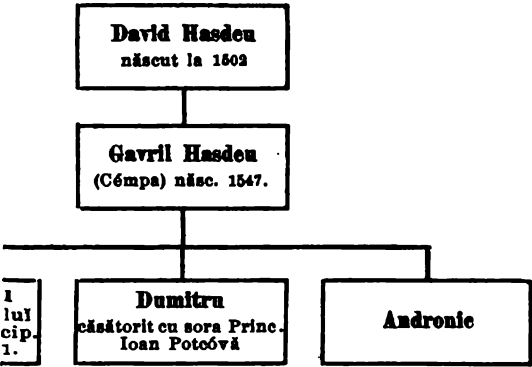
Ce s'a făcut cu cei-lalţi unchi ai lui *Tadeu*, fiul lui *Ioan Hasdeu* ?

Din documentele familiei *Hasdeu*, noi găsim că linia lui *Gaspar* a rămas în Austria şi a fost recunoscută ca familie nobilă, care la 1784 se iscăliă *Hizdeu Ritter von Lupaschko*; linia lui *Ioan* a rămas în Rusia şi este înscrisă în cartea a 6-a genealogică a nobilimii. Din acéstă din urmă linie singurul *Tadeu Hasdeu* s'a întors în Basarabia, unde a continuat generaţiunea cea românească.

Din fiul lui *Tadeu Hasdeu*, cel mai mare, *Tadeu*, colonel în garda imperială rusescă, a murit fără copii; cel mai mic fiu, *Boleslau*, asemenea n'a avut copii; şi singurul *Alexandru Hasdeu* a avut doi fi: *Tadeu-Bogdan* şi *Nicolae*.

Aşa dar, putem acum să desemnăm întregul arbore genealogic al familiei *Hasdeu*. (Veđi arborele genealogic.)

Din altă parte avem înaintea noastră următorul document inedit al familiei *Hasdeu*, scris în limba rusă de către *Tadeu Hasdeu* :

Copie

1815 în ziua de 21 Octobrie, la Pașcovăț, noi mai jos subscriși, din satul Pașcovățu, adică eu Andrei Borcea, soțul răposatei Safta, fiica lui Nicula Lepădat, nepoata lui Zaharia Lepădat, născută de Ruxanda, fiica lui *Gheorghe Hasdeu* Armașu și Angelușa, fiica lui Miron Stîrcea, soția acestui Hasdeu susnumit, care era fiul lui *Efraim Hasdeu*, împreună cu copiii mei, anume : cu Elena, soția lui Vasile Teutu, cu fiul meu Ioan, cu fiica Ecaterina, soția lui Vasile Roman, precum și cu fiul meu Necula și fiica Ana, și cu toți copiii mei, precum și eu Ioan Metaxa, doctor, cu soția mea Anastasia, fiica lui Constantin Lepădat, nepoata lui Zaharia Lepădat și a Ruxandei, fiicei lui *Gheorghe Hasdeu* și a Angelușei, fiicei lui Miron Stîrcea, soției lui *Gheorghe Hasdeu* Armașu, fiul lui *Efrem*, împreună cu fiul meu Atanasie Stanciul, Maria, soția lui *Gheorghe Drac Polcovnic* și cu Sultana, soția lui *Gheorghe Botezat căpitan*, cari sunt născuți de la întâia căsătorie cu Stanciul Armaș, — în fine, eu, parutic *Tadeus Hasdeu*, fiul lui Ioan, nepotul lui Ștefan, strănepotul lui Lupașcu *Gheorghe Hasdeu*, strănepotul lui Ștefan Paharnicul, lui *Efrem Hasdeu*, și împuternicitul lui Vincentiu Merjevski, fiul Franșiceii, fiicei lui Ioan, nepotul lui Vasilie, fiul lui *Gheorghe Armașu Hasdeu* și a Anteniei, fiica lui Vasile Vartic, împuternicitul din partea tuturor moștenitorilor lui *Ștefan Hasdeu* Paharnicul, frate cu *Gheorghe*, care a ținut în căsătorie pe fiica lui Petriceicu Alexandra, sora lui Voevoda Ștefan Petriceicu, asemenea și împuternicitul din partea lui *Miron Hasdeu*, moștenitor fratelui Ștefan Miron Hasdeu, iar toți fiii lui *Efrem Hasdeu*, am întocmit între noi cu bună-voia noastră următoarea vecinică înțelegere :

1.

Încredințându-ne din cercetarea genealogiei noastre despre înrudirea noastră, care merge de la *Efrem Hasdeu*, desființăm prin actuala înțelegerea noastră pira începută între noi la 1-iul Departament al Regiunii basarabene și privitoare la părțile moșiilor cari au aparținut familiei Hasdeu, precum sunt satul Pașcovăț, Tulburenii, jumătate din Medvejii, a treia parte din Chrușovăț, Chirstinețu și a patra parte Cerleno-mare, cari moși s'au judecat asupra lui Andrei Borcea, Ioan Metaxa, prin adeverința dată lui de către soția Anastasie și Vasile Tușinski, și de B. Sturza, prin hotărîrea Divanului Principatului Moldovei și a senatului Crasnominașevici, pe baza documentelor în ființă, și pe calea judecătorească, și spesele de judecată lor s'au înapoiat; de aceea noi prin comună a noastră înțelegere, toate pîrile noastre, proteste, explicații și cereri a unora contra altora, atât în 1-iul Departament, precum și în alte instanțe date pe veci, le desființăm și le considerăm neavenite.

2.

Satul Pașcovăț, jumătate Turburenii, jumătate Medveji, a treia parte din Chrușovăț din județul Hotin și jumătate din Iordănescii din Bu-

covina, după împărțirea din anul 1701 dintre Angelușa, soția lui Gheorghe Hasdeu și fiul ei vitreg Vasile Hasdeu, fiul aceluiași Gheorghe Hasdeu, din căsătoria dintâi, trebuie să rămăie în vecinică stăpânire a moștenitorilor Ruxandei, fiicei lui Gheorghe Hasdeu Armașu și a soției sale Angelușa, și numai acești moștenitori, cari sunt de la Ruxanda au drept la acele moșii sus pomenite și nimeni altul; iar altă parte din Tulburenii trebuie să rămăie în vecinică stăpânirea moștenitorilor Ruxandei, drept recompensă pentru cheltuielile și ostenela făcută de ei pentru căutarea documentelor și altor hârtii de afaceri, cari se află în mâinile Sturzescilor.

3.

Jumătate din satul Cristinețu, care a fost în stăpânirea noastră, ca moștenitori Ruxandei, fiicei Armașului Gheorghe Hasdeu, cu permisiunea dată de noi ca d-l Hasdeu Tadeus pe calea judecătorească să revendice pentru dînsul și altă parte a aceluiași sat Cristinețu în stăpânire, precum asemenea și partea a patra a satului Cerven-Mare, cari moșii au fost a Antemiei, fiicei lui Vasile Vartic, soției întâia lui Gheorghe Hasdeu Armașu, și muma lui Vasile Hasdeu, cu toate acarațele, gospodăria și alte anexe de construcțiuni din curtea boerescă, cu grădini, semănături, pămînt de arătură și câmp, cu finețe, iazul și cu locuitorii așezați p'aceste moșii, și aceste moșii sus pomenite în stăpânirea vecinică să fie a parucicului Tadeus Hasdeu și a lui Vicențiu Marochovski; de ađi de către noi în proprietatea sa o considerăm și noi moștenitori Ruxandei ne obligăm a-i remite copie autentică de pe hotărîrea Divanului, precum și alte autentice documente referitoare la cele sus dîse moșii. Iar d-l parucic Tadeus Hasdeu se obligă către noi moștenitori Ruxandei, că în cas dacă nu va căpêta prin judecată acea a doua parte din satul Cărstinețu, apoi nu va putê și nu va cere de la noi altă moșie, iar noi Vasile Teutul, Vasile Tușinski și eu Gheorghe Dracul ne obligăm atunci a-i da 2.000 lei, drept partea averii pe nedrept stăpânite și cu munca și cheltuielile noastre de noi recăpătate; asemenea va fi obligat Tadeus Hasdeu, pe temeiul acestei înțelegeri a noastre, a ne remite copie de pe toate cele trei adeverințe din partea a 3 generațiuni după Efrem Hasdeu, adecă după Ștefan, Miron și Vasile, fiul lui Gheorghe Hasdeu, frați între ei, și fiul lui Efrem Hasdeu, copie întărită de Departament. Și dacă cine-va din membrii acestor 3 generațiuni ar fi început în contra noastră o pretențiune, în casul acesta Hasdeu este dator a răspunde din partea noastră, lăsându-ne pentru tot-deauna în pace neturburată și liniște în ceea ce privește moștile noastre în punctul al 2-lea pomenite, precum și în ceea ce privește veniturile noastre, a moștenitorilor Ruxandei, din jumătatea satului Cristinețu și $\frac{1}{4}$ parte satului Cerven-Mare căpătate, și pe cari le-am cedat noi lui Tadeus Hasdeu și Vichentie Merjevski, și că nici un ban mai mult de la noi nu va pretinde.

4.

În ceea ce privește diferitele moșii ce se află în diferite localități ale Moldovei, Bucovinei și Basarabiei, cari moșii trebuie să ne aparțină nouă moștenitorilor de linia bărbătească sau femeiască după Hasdeu, Vartic, Petriceicu și Angelușa, soția lui Gheorghe Hasdeu și fiica lui Miron Stîrcea, și după alte rude, cari ni se cuvin nouă, apoi pentru aceste moșii ne-am înțeles, revendicându-le pe calea judecătorească, a le împărți în trei părți: o parte revenind moștenitorilor lui Ștefan, Miron și Vasile Hasdeu, altă parte moștenitorilor lui Andrei Borce și a treia parte moștenitorilor Anastasiei Metaxa, cari derivă de la Ruxanda, fiica lui Gheorghe Hasdeu. Aceste părți trebuie să fie de o potrivă egale una alteia

5.

Pentru căutarea acestor moșii, din partea noastră, a tuturor moștenitorilor familiei Hasdeu după Efraim Hasdeu, s'au ales ca împuterniciți parucicul Tadeus Hasdeu și Vasile Tușinski, pentru recompensa ostentelor cărora, precum și pentru cheltuieli, stabilim a treia parte din două părți din moșii în vecinica lor stăpânire, iar mai mult nimic nu vor avea drept de a ne mai cere.

6.

Atare înțelegere între noi rudele și moștenitorii familiei Hasdeu cu bună voia noastră stabilim, și ambele părți din partea bărbătească și femeiască, cu propria iscălitură întărind, ne obligăm tot ce stă scris în punctele sus scrise a îndeplini și cu sfințenie în veci a păzi; iar în cas contrariu, dacă unul din noi contra acestei înțelegeri sau a vre-unui punct din el va lucra și se va opune sau va începe o piră sau prin șiretlicuri va dauna, acela va pierde atât partea moșiei ce stăpânește, precum și moșiile ce revendică în veci, și atare moșii vor trece în *pricasul* asistenței publice, pentru ajutorarea săracilor, și va mai avea acela a plăti și 1.000 ruble argint către visterie. Și dacă chiar în această privință i-ar fi de un ajutor vre-un mijloc judecătoresc, apoi nici atare mijloc să nu fie acceptat de către noi și să fie considerat de judecători ca rușinos, iar dinsul să se alunge, publicându-se neconstanța lui drept încredințare, iară noi și urmașii noștri totul mai sus scris vom realiza și, pentru mai mare încredințare pentru noi și moștenitorii noștri, ne obligăm pe sf. evanghelie și crucea Mântuitorului nostru a jură, despre ce în fața marturilor cinstiți ne iscălim.

Andrei Borce, Vasile Teutul și soția sa Elena, Vasile Tușinski și soția sa Caterina, Ivan Metaxa și soția sa Anastasia, Atanasie Stanciu, Gheorghe Dracu și soția sa Mariôra, Tadeus Hasdeu.

Martori: preotul *Ion Estușinski*, registratorul guvernamental *Bușan, Petru Bușan*, preotul *Onufrie Maurodușa*.

Intărire.

Al 2-lea Departament al instanței civile din Basarabia întăresce această înțelegere de veci a mai sus iscăliților prin punerea sigiliului și iscălitura membrilor ședinței la Chișineu. 1817 Martie 17.

Consilier, *Gheorghe Donici.*

» *Iancu Russo.*

Secretar, *Crușovan.*

Sef de biuroû, *Babesco.*

Adeveresce translator, Registrator de colegiû *Stamatti.*

Care a fost rezultatul firesc a acestei înțelegeri între moșcenitorii direcți ai familiei Hasdeu și familiilor înrudite vom arăta mai jos.

Ne oprim acum mai pe larg asupra celor patru generațiuni, începând cu bătrânul Tadeu Hasdeu, noua tulpină basarabénă a némului.

Tadeu Hasdeu, fiul lui Ioan Hasdeu și al Margaretei Pierkuszewski, s'a născut la 1769. În vîrstă de 17 ani, după o aventură amorosă, el fugise din Polonia, apoi pe la 1788 îl găsim luând parte la războiul Austriei cu Turcia. În rîndurile armatei austriace, comandate de mareșalul Laudon, Tadeu Hasdeu cădû grav rănit pe câmpul de bătaie de lângă Novi-Bazar. Vindecat de răni, el ieă apoi parte la asediul Belgradului. Drept resplată pentru vitejie, Tadeu căpătă gradul de locotenent și decorațiuni. În curînd după acesta el se căsătorî cu Baronesa Denhof și pe la 1806 avû, din această căsătorie de o scurtă durată, un fiu, care fu numit iarăși *Tadeu*. A doua nevastă a lui eră o Evreică, pe care dînsul o răpise dintr'un sat și, botezând-o sub numele de *Valeria*, o luă de nevastă. De la Valeria s'au născut doi fii: *Alexandru Hasdeu* și *Boleslau Hasdeu*. Fiul mai mare al lui Tadeu Hasdeu, născut din căsătoria întâia, îmbrățișă cariera militară, intrînd în guarda imperială rusescă. Ca militar, *Tadeu* luă parte activă în războiul Rusiei cu Turcia din anul 1828. În vrîsta de 30 ani el eră dejă colonel și comandă un regiment. Dar mórtea prematură a fidanțatei sale îl făcû misantrop; el părăsi cariera ce îmbrățișase și se retrase la țeră, unde muri apoi isolat de lume.

La 1812, după răpirea Basarabiei de Rusia, Tadeu Hasdeu venise din Polonia în acea provincie pentru a revendica nisce moşii înstrăinate, cari aparţineau de drept familiei Hasdeu. Deja pe la 1805 guvernul rus îl recunoscuse de urmaşul direct a familiei princiare Petriceicu. După ani de procese, în cari Tadeu Hasdeu desvélul minunii de energie, el reuşi în fine a revendica pentru dînsul două moşii din judeţul Hotin. În curînd după acesta el se aşeză în Basarabia şi a murit pe la 1835, în vîrstă de 66 ani, iubit de sătenii şi stimat de către vecinii sei, boeri.

Tadeu Hasdeu căpătase o educaţiune fôrte îngrijită. El vorbiă mai multe limbi, cunosceă limbile clasice perfect, eră musicant şi făceă pictură. În tinereţe scriă poesiî frumôse în limba polonă şi în literatura acestui popor sunt cunoscute două volume de traduceri a operelor lui Kotzebue, scrise de dînsul. Poesiile sale originale se păstrează în manuscris în biblioteca Academiei Române; asemenea un volum din scrierile sale mai există şi în biblioteca Universităţii din Iaşi, Librăria Hachette din Paris, în volumul al II, intitulat *Chevalerie*, al operelor genialei feciôre române Julia B. Hasdeu, a publicat o odă a lui Tadeu Hasdeu şi trei fabule, scrise într'o limbă curată polonă. Acea odă palpită de o dragoste înfocată a poetului pentru Moldova.

Alexandru Hasdeu, precum am spus mai sus, s'a născut la 1811. El a isprăvit studiile sale universitare la Charcov, unde, afară de Facultatea de drept, a fost laureat şi de Facultatea de litere pentru studiul său: «Despre influenţa legilor Impăratului Alexandru I asupra instrucţiunii şi moravurilor Ruşilor». Acest studiū, precum şi un altul: «Despre nutriţiunea plantelor», încoronat de cătră Facultatea sciinţelor naturale, au fost scrise pe la 1830—31.

Alexandru Hasdeu, în afară de drept, care eră specialitatea sa, mai aveă şi o erudiţiune enciclopedică fôrte vastă: el se ocupă cu istoria, filosofia, linguistica, sciinţele naturale şi matematicile, cunosceă perfect ambele limbi clasice, precum şi vorbiă limbile română, rusă, polonă, boemă, ruténă, germană, francesă, italiană, neo-grécă şi spaniolă.

Deja în vîrsta de-abiă 18 ani, Alexandru Hasdeu începuse a scrie în reviste ruseşti, iar în vîrsta de 26 ani a pronunţat la Hotin memorabilul său discurs asupra «vechiî gloriî

a Moldovei». Despre acel memorabil discurs vorbește Félix Colson în scrierea sa «*De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*» (Paris 1830, p. 26): «Discursul acesta a fost rostit la 27 Iulie 1837 în școala guvernamentală a Basarabiei. El a fost adresat Rușilor și Moldovenilor, cari, după isprăvirea studiilor lor la Hotin, treceau la liceul din Chișineu, de către Alexandru Hasdeu, nobil moldoven, efor al școlei și membru al mai multor societăți științifice.»

Michail Kogălniceanu a scris la 1840 în *Dacia Literară* următoarea notiță privitoare la Alexandru Hasdeu: «Până acum d-l A. Hasdeu ne-a fost cunoscut numai prin superbul discurs asupra vechii glorii a Moldovei; dar activitatea sa nu s'a mărginit cu atât. Dînsul a scris, deși în limba rusă, multe opere frumoase, consacrate exclusiv patriei sale. El a publicat deja în *Вестникъ Европы* din anul 1830: 1°. *Cîntecele istorice a Moldovei*; 2°. *Legenda Voevodului Duca*. în revista *Молва* din 1834: 1°. *O legendă despre Petriceico-Vodă*; 2°. *Judecata la serdaria din Orhei*; 3°. *Cugetările moldovene*; în revista *Телескопъ*: 1°. *Asupra literaturii Basarabiei*, 1834; 2°. *Cîntecele poporane a Moldovei din punctul istoric de vedere* (1833); 3°. *Scrisoare asupra importanței limbii române pentru studiul istoriei Rusiei*; în *Bul. Societ. Agric.* din Odesa: 1°. *Scrisoare către Alexandru Sturdza despre economia agricolă a Basarabiei*; 2°. *Elena, fiica lui Stefan-cel-mare*. Afară de aceste scrieri, d-l A. Hasdeu a compus o *Floră a Moldovei*, rusește și românește, nepublicată însă, și lucrează la un *Dicționar român-rusesc*».

Pe lângă cele pomenite de M. Kogălniceanu în notița sa, Alexandru Hasdeu a mai scris în limba germană o lucrare filosofică despre Grigorie Scovoroda, intitulată: *Gregor Skovoroda's Lebenswandel und Wirkungskreis oder historisch-kritische Würdigung seiner Schriften, als Beitrag zu einer Geschichte der slavischen Volksweisheit, in Briefen an J. J. Görres*. Resumatul acestei scrieri s'a tipărit și în limba rusă în revista *Telescopul* din anul 1835. La 1842 Alexandru Hasdeu a mai scris tot în limba rusă un alt op filosofic, *Задача нашего времени* (Problema timpului nostru), care însă a rămas în manuscris.

Mult mai târziu apoi, Alexandru Hasdeu a scris o admi-

rabilă nuvelă istorică în limba română, intitulată «*Domnia Arnăutului*», care s'a publicat pe la 1872 la Bucuresci.

La 1866 Academia Română îl chemă la Bucuresci, dar guvernul rus îl creă dificultăți pentru a pute trece granița. Desperat că nu pôte muri măcar în patria mumă, Alexandru Hasdeu părăsi baroul, părăsi viața publică și se retrase la țără. Acolo, în mijlocul poporului român de la țără, el a trăit până la 1874, când și-a dat obștescul său sfârșit în vîrsta de 63 ani.

În anul 1897, folosindu-mă de visita celebrului literat rus d-l Vladimir Korolenco, am cetit óspetelui meu câte-vă poesii rusesci scrise de Alexandru Hasdeu, și aceste poesii erau o adevărată descoperire pentru nuvelistul rus, care apoi ceti singur de mai multe ori unele din bucăți aprópe inedite.

Alexandru Hasdeu s'a căsătorit pe la 1836, luând de soție pe Elisabeta Dauksza, flica unui nobil lituan și nepóta Generalului rus Bistram, născută din o mamă româncă din némul Morțun, mórtă aprópe centenară la 1889, ca schimnică în mănăstirea Paserea de lângă Bucuresci, peste 40 de ani după mórtea fiicei sale Elisabeta Hasdeu, care murise la 1848, lăsând doi copii, pe Bogdan-Tadeu, născut la 1838, și pe Nicolae, născut la 1840. Din acești doi vlăstari a vigurósei familii Hasdeu, România a avut parte numai de unul — de Bogdan, iar cel mai tînăr Nicolae, pictor fórte talentat, întemnițat la Petersburg ca bănuít de a fi participat la o conspirațiune politică, a căđut bolnav de ftisie și a murit în vîrstă de abiă 19 ani.

La 1858 Alexandru Hasdeu a trămis fiului său Bogdan Hasdeu, care pe atunci se stabilise dejă în România, «o epistolă către Românii». Aceea epistolă a lui Alexandru Hasdeu, scrisă în limba rusă, nu s'a tipărit până acum și originalul ei se află în mánile nóstre.

Simțemîntul adînc și venerațiunea pentru figura mărétă a patriotului basarabén ne obligă a da aci *in extenso* traducerea fidelă a acestei frumoase epistole :

Epistolă către Români.

Cu dragoste frățească, frați Români, mă bucur că v'ați unit, și înalt ruga mea către Domnul Dumnezeu, cel ce a scăpat și a păstrat Muntenia și Moldova în mijlocul tuturor cataclismelor, al tuturor prefacerilor și nimicirilor ce de atâtea ori au schimbat fața Europei, atunci când statele cele mai puternice cădeau pentru a nu se mai ridica. Să dăruiască Dumnezeu vouă și viitorilor lăstare ale voastre acele zile senine de fericire și slavă, de cari s'au bucurat strămoșii voștri sub scutul celor de către Dumnezeu așezați și de Dumnezeu înălțați Domnitori Ștefan-cel-Mare și Michaiu Vitezul! Vă trimit urări de bine din partea Basarabiei, pentru care sunt scumpe și pline de însemnare viitorile destine ale României unite, patria-muma; primiți aceste urări ale mele ca un glas sufletesc al unui frate, pentru că eu sunt trup din același trup și os din aceleași oase, din cari sunteți plămădiți voi, și în vinele mele curge același sânge românesc care curge în vinele voastre.

Iisus fiul lui Sirah a zis: «este vreme de a tăce și e vreme de a vorbi». Când întâmplările vremurilor șterseră chiar numele Românilor dintre ale celelaltor noroade ce aveau dreptul de a alcătui câte un stat, Românii tăcură, și mult timp au tăcut ei, și tăcerea lor lungă a fost adâncă. Dar acea tăcere n'a fost de loc semnul că au perit la Români simțământul național și cugetarea națională; dimpotrivă, în mijlocul tăcerii nu numai se păstra, ci încă se desvoltau, cresceau și se întăria simțul românesc și gândirea românească. Și când duhul vécului a arătat neapărată nevoie de a recunoște pe Români de popor având dreptul de a forma un stat prin sine stătător, când acest popor a cerut în sistema politică a Europei să i se dea locul pe care nimeni alul nu-l poate cotropi și care loc, de va rămâne gol, va împedeca integritatea organică a acelei sisteme, — atunci a sunat césul pentru Români de a vorbi și ei au zis cuvîntul lor în Divanurile *ad-hoc*, au rostit ceea ce până atunci păstra în tăcere: cugetul poporului român, simțământul lor național, în auzul și în vilégul tuturor.

Ce mai rămâne acuma de făcut?.. Iisus fiul lui Sirah n'a adaos că, precum este vreme de a tăce și este vreme de a vorbi, asemenea este vreme de a vorbi și este vreme de a lucra. Deci, frați Români, pentru voi a sunat ora de acțiune. Acuma, când Europa, pentru a deslegă marea problemă privitoare la integrațiunea sistemei politice, voesce să afle mai întâiu

dorințele vóstre, dorințele poporului, care are dreptul de a fi un stat prin sine stătător, — sunteți datorți de a dovedi că dorințele rostite în Divanurile *ad-hoc* nu sunt nisce visuri nerealisabile sau nisce fantome imposibile, nisce teorii abstracte, plătuite de imaginațiunea deputaților celor imputerniciți de a spune dorul națiunii. Din contra, sunteți datorți a dovedi că acesta este rezultatul și ultimatul cugetării naționale și simțemintului vostru național, este programa realității, întemeiată pe elemente poporale ale istoriei Românilor, pe logica acelor fapte în care pururea s'a resfrânt viața națiunii române. Sunteți datorți a dovedi înaintea Europei că Românii au, nu numai dreptul, dar și capacitatea pentru autonomie, pentru cărmuirea prin sineși.

Așa dară, frați Români, mână în mână, toți împreună, frățesce, să vă apucați de lucru! Problema, care vă încumbă în momentul de față, este o problemă măreță și grea: măreță — pentru că de chipul vostru de a lucra la deslegarea ei atârnă sorta viitoare a țerii vóstre și a națiunii vóstre; grea — pentru că prin modul cum o veți deslegă sunteți datorți a legă viitorul, nu meșteșugit, ci firesce, cu trecutul națiunii române, sunteți datorți a lupta în contra acelor oportuniști cari, nesocotind trecutul și neîngrijindu-se de viitor, se încercă a isolă momentul de față pentru satisfacerea unor interese egoiste personale.

Pentru a eși biruitori din această luptă, adecă pentru a păstra actualului moment valoarea sa adevărată și importanța firăscă ca moment național, sunteți datorți, frați Români, a vă pătrunde adinc de idea că Tractatul de Paris, care a recunoscut poporului român dreptul de a formă un stat, nu v'a dat prin acesta niscăiva drepturi nouă, ci numai și numai a asigurat drepturile vóstre cele vechi seculare, ast-fel că de ađi înainte, fie prin arbitrar, fie prin siluire, ele nu pot să fie știrbite, jignite, micșorate sau călcate. Mai sunteți datorți a vă încredința pe deplin că Constituțiunea cea proiectată de către Convențiunea din Paris ca basă a organizațiunii Românilor într'o singură națiune cu dreptul de a formă din sine un stat nu trebuie să devină pentru voi un fel de stîlp al lui Hercule sau de zid chinezesc, căci nu sunteți și nu puteți fi despoiați de dreptul cel divin al omenirii de a păși înainte pe calea progresului.

Aprofundați, frați Români, datinele Istoriei Române, mai cu sémă ale tuturor protectoratelor din trecut, și veți află că strămoșii voștri nici odată n'au primit și n'au recunoscut jugul străin: în epocele critice, Românii cereau protecțiunea pentru sine tocmai din partea acestui stat învecinat care eră cel mai primejdios pentru neatârnarea lor și aveă dorința de a-i ni-

mici și de a desflința individualitatea lor națională. Acesta a fost în adevăr un minunat instinct sădit în ei de Dumnezeu, prin care, după cum ne arată relațiunile lor diplomatice ba cu Ungaria, ba cu Polonia, ba cu Turcia și așa mai departe, Românii se puneau sub protecțiunea anume a aceluia care se încercă de a-i robi. Printr'o ast-fel de unire externă și suzeranitate nominală, ei au știut să salveze acea autonomie internă a țării, care singură garantază pentru popor o libertate reală. Minunat a fost acest instinct, cu ajutorul căruia, simțind tendința statului celui protector de a călca capitulațiunile cele încheiate, Românii sciau imediat a se pune sub protecțiunea unui alt Stat, formând prin acesta o rivalitate între ambele state și bucurându-se de acea rivalitate pentru a salva drepturile naționale.

Lucrând ast-fel, veți avea în vedere că un popor e puternic nu prin fortărețele sale și prin armată, ci prin fraternitatea civică, unanimitate, lipsa în fie-care cetățen de porniri egoistice, toți fiind cuprinși de același cuget național și de același simț național. Un popor, puternic printr'o asemenea solidaritate, nici odată nu va peri, și nici odată nu-și va perde pământul său, pentru că naționalitatea lui este o scântee zăcând nevădută în cremene, unde din întâmplări vremelnice poate să zacă mult timp, dar când duhul vécului va pregăti iasca și va lovi cu oțelul, scântea se va aprinde. Poporul nu e ca un burete ce se îmbibă de umezală, ci este o mare care aruncă din sinul său afară pe mal tot ce nu asimilază.

Pentru ca arena pentru activitatea vóastră să fie proprie, e necesar să curățiți pământul țării de dușmanii poporului, și anume de dușmanii cei din lăuntru, cari sunt mai primejdioși decât dușmanii din afară. În momentul de față dușmanii poporului român în țară românească sunt așa dișii candidați la domnie, cari își recrutează partizani cu ajutorul aurului, banchetelor, balurilor, promisiunilor de slujbe și de alte bunuri, intrigând unul contra altuia, ba chiar tatăl contra fiului și fiul contra părintelui său, — iar toți împreună întrigheză în contra gloriei și liniștei patriei. Acești ómeni lucrăză după aceeași metodă după care altă dată lucrau miserabilii Greci din Fanar; dar Fana-rioșii, cu totă lipsă de cinste, totuși erau mai cinstiți decât acești Români, căci acei din Fanar, pentru a dobândi scaunul Moldovei și al Valachiei, cumpărau și mituiaă puterea străină care usurpase dreptul de a numi Domnitori, și apoi ei lucrau contra unui ném străin, pe când ceștia ai noștri cumpără, ademenesc și corump pe frații lor și conspiră contra patriei lor proprii. Sin-

gur faptul că acești ómeni înroléză partide personale dovedesce dejă că ei sunt nedemnî de a fi Domnî.

Nu partidele, adecă nu câte o haită de slugi purtând aceeași livrea arată cine trebuie să fie unsul lui Dumnezeu; ci-l arată acea voce în care răsună Dumnezeu. Alesul lui Dumnezeu nu e dintre aceia, cari înșiși își pun candidatura la scaunul domnesc, Domnul ales de către Dumnezeu nu caută de cu vreme domnia, nu se gîndesce la ea, ci cu resemnare primesce povara ce Dumnezeu i-o pune pe umeri; și din momentul alegerii sale el se consideră ca mort pentru sine și pentru ai seî, pentru amicii și cunoscuții seî, mort pentru foștii seî inimiți și rău voitori; el se transformă într'un nou om, care jertfesce pe sine cu toate ale sale personale pentru binele obștesc și binele patriei. Să dea Domnul Dumnezeu, frați Români, ca sfinta cunună a puterii supreme, cununa lui Radu și Dragoș, să nu încununeze fruntea unui fur de cele sfinte. Amin!

Multe mai sunt, despre cari aș fi vrut să vă scriu, dragii mei frați Români; dar veți voi óre voi să primiți epistolele mele? Ori-cum, fiți încredințați că sunt al vostru — un frate Român. Ce vă pasă de numele meu personal? În momentul de față, în afacerea comună a României, e destul să știți că sunt un frate Român a căruia sórtă este de a îndurá adevărul cel însuflețit al cuvintelor poetului persan:

ای رخصتی روی نیک؛ بس که بیند آن نیرنگ دگر
آن نیرنگ شد از غم از سران بنی رست

Adecă: «A trăi fără' de tine și afară din tine, — o patria mea scumpă! — se pôte; dar o asemenea vieță e mai gróznică decăt de a muri miî de ori și iară a înviá pentru o clipă!»

ПЛЕС ХАЖДЕ.

Originalul acestei frumoșe epistole se află în mâinile noastre. Epistola a fost trimisă în 1858, împreună cu o scrisóre personală a veneratului Alexandru Hasdeu, către fiul seü Bogdan Hasdeu, care părăsise dejă Basarabia și se stabilise la Iași. Bogdan Hasdeu n'a cređut oportun de a o tipări, temându-se de a face rău prin acésta părintelui seü, rămas în Basarabia. Temerile d-lui B. Hasdeu erau cât se pôte de întemeiate, căci epistola, deși anonimă, de sigur că ar fi fost recunoscută de guvernul rus ca opera lui Alexan-

dru Hasdeu, căci un alt patriot de această valoare în Basarabia întrégă nu există; recunoscând dar *ex ungue leonem*, condeiful lui Alexandru Hasdeu, guvernul rus ar fi luat imediat dispozițiunii de a depărta pe acest mare patriot de la hotarele patriei-mame.

Bogdan Petriceicu-Hasdeu, fiul lui Alexandru Hasdeu, s'a născut, precum am șis, la Hotin, în anul 1838. Ilustrul nostru om de știință a terminat studiile juridice la Universitatea din Charcov, după ce mai întâi servise în garda imperială rusă (în regimentul de husari). Folosindu-se de Tratatul din Paris, prin care o bucată din pământul românesc de dincolo de Prut se reîntorcea spre patria-mamă, Bogdan Hasdeu, în calitate de proprietar al unei case din Cahul, deveni cetățen român. Optând în acest mod pentru cetățenia românească, el își asigură posibilitatea de a trăi și de a munci pentru neamul românesc. Strămutându-se în 1858 la Iași, Bogdan Hasdeu ocupă în vechia capitală a Moldovei postul de profesor liceal și bibliotecar. La 1864 el s'a strămutat la București, unde începui în curînd publicarea *Archivei istorice a României*, care după un deceniu îl conduse în mod logic a împrinde geniala sa operă: *Istoria critică a Românilor*. De o fecunditate prodigioasă, de o tenacitate de muncă uimitoare, Bogdan Hasdeu, pe terenul istoriei țării noastre ne-a înzestrat cu un șir de lucrări de o valoare incontestabilă, cari vor rămâne un monument maiestos înălțat pe mormîntul familiei Hasdeu, al cărei ultimul reprezentant este. Din scrierile sale istorice vom cită aci: *Analise literare externe*, apărute la 1864; *Vișea și scrierile lui Luca Stroeici* (1864); *Filosofia portretului lui Țepeș* (1864); *Ioan-Vodă cel Cumplit* (1865); *Istoria toleranței religioase în România* (1865); *Originele Craiovei* (1887); *Cronica lui Zilot Românul* (1884); *Datînele și obiceiurile juridice ale Românilor*; *Familia Basarabilor, Strat și sub-strat, Negru-Vodă, etc.*

După aceste studii istorice, vaste și ingenioase, Bogdan Hasdeu se consacră lingvisticei și publică sub titlul: *de Cuvînte din bătrîni* (1878—1881), o serie de lucrări filologice române; după această operă, dînsul a conceput planul genial al unui Dicționar istoric și poporan al limbei române, *Etimologicum magnum Romaniae* (1866—1897); conform

cu acest plan uriaș, dînsul a putut scóte la lumină pînă acum trei volume, editate de Academia Română; însă această lucrare, prin planul ei vast, nu póte să fie isprăvită decât printr'o muncă continuă a mai multor ómenî, înzestrați de natură tot așa de bogat precum este înzestrat acela care a conceput-o. Acum însă cele trei-patru-cinci volume, pe cari ni le va da Bogdan Hasdeu, vor rămâne *încoronarea neperitóre* a vieței pline de o muncă uriașă a marelui nostru om de sciință.

Bogdan Hasdeu, pe terenul istoriei și al limbei române, este și remâne cel mai ilustru reprezentant al nostru pînă astăzi. Din scrierile sale lingvistice vom mai cită aci : *Principiî de filologie comparativă* (1875); *Fragmente pentru istoria limbei române* (Elemente dacice) (1875); *Beaudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia* (1876); *Filma* (1877) etc.

Afară de acest vast teren de muncă intelectuală, pe care Bogdan Hasdeu a desfășurat geniala bogăție a naturei sale, ingeniositatea sciinței sale și o erudițiune uimitóre, dînsul nu s'a mulțumit de a-și cercui activitatea în acest vast teren, ci, posedând cunoscînțe enciclopedice și poliglote, a mai lucrat mult și bine pe terenul ziaristicei politice-sciințifice și literare. Bogdan Hasdeu a scris și publicat următórele scrieri periodice : *Fóia din Moldova* (1862), *Lumina* (1863), *Aghiufă* (1863), *Archiva Istorică* (1865—67), *Satirul* (1866), *Traian* (1869), *Columna lui Traian* (1870) și, în fine, *Revista Nouă* (1888). Dînsul a mai scris următóre opere poetice : *Răsvan-Vodă* (1869), dramă istorică; *Poesiî* (1873); *Trei crai de la Resărit*, comedie (1879); nuvele și altele, și următórele studii polemice: *Talmudul*, *Industria națională*, etc.

Bogdan Hasdeu a avut un singur copil, pe *Iulia Hasdeu*, care a murit acum 10 ani. Acestă genială copilă a fost admirată de Sully Prudhomme, de Mistral, de Gubernatis și alții; s'a au ținut despre ea conferințe publice în străinătate, s'a scris în diare franceze, italiene, germane, rusești, polone, maghiare.

Născută în Novembre 1869, Iulia Hasdeu a murit în Septembre 1888. Nu împliniă încă nici 19 ani, și totuși lăsă în manuscris opere maiestre pentru șese tomuri, din cari trei

s'aũ publicat : *Bourgeois d'Avril, Chevalerie, Théâtre*, tóte în limba francesă.

La vârsta de 2^{1/2} ani, Iulia Hasdeu sciã deã a ceti, la 8 ani isprãvise în Bucuresci clasele primare, iar la 12 patru clase gimnasiale de la Sf. Sava. La 16 ani a trecut strălucit la Paris cele douã examene de bacalaureat, și la 18, când a rësbit-o bóla, erã gata pentru licența în litere. Acéstã copilã genialã sciã grecesce și latinesce; vorbiã franțuzesce, englezesce și nemțesce, înțelegeã italiana și provențala.

Cu dinsa s'a stins vigurosul arbore al familiei Hasdeu, unicul reprezentant al căreia ne mai rămâne Bogdan Hasdeu.

Familia Hasdeu este podóba cea mai înaltã a vechii nóstre boerimi pãmîtene.

VII.

ALEXANDRU DONICI.

Alexandru Donici s'a nãscut la Chișineũ pe la 1806 și a murit la Iași la 1866. El își făcuse studiile în Rusia. Așezându-se apoi la Iași, a intrat acolo în magistraturã, ocupându-se în momente de odihnã cu poesia și în special cu fabula, pe terenul căreia și-a câștigat un renume meritat. Influențat de fabuliștii ruși și în deosebi de Krilof, Donici a sciut totuși deveni poporal. El a lãsat dupã dînsul 91 de fabule în versuri, cari aũ fost tipãrite pe la 1842, și a mai tradus din Pușkin mai multe bucãți frumóse.

VIII.

SCARLAT M. COTRUȚĂ.

Scarlat M. Cotruțã s'a nãscut la 1821 în satul Minceni, jud. Orheiũ, și a isprãvit studiile sale la liceul din Chișineũ (1842) și șcóla superiórã din Odesa (Римшельевскій Лицей) pe la 1845.

În calitate de membru al Societãții de istorie și arheologie din Odesa, Scarlat Cotruțã a lucrat mult, ajutãnd pe Marzakevicĩ în traducerea și tipãrirea documentelor istorice privitoare la Basarabia. «*Зануски Обще́ства Истори́и*» sunt pline de rezultatele neobositei sale munci.

Scarlat Cotruță a mai lucrat și ca membru al Comitetului statistic din Basarabia ; lucrările sale pe acest teren sunt de mare valoare. Îmbătrânit, d-l Cotruță e orb acum și, în mijlocul întunericului în care trăește, singura lumina ce-l mai luminează calea vieții — este lumina spiritului său viguros, conștient că și-a îndeplinit tot-deauna datoria față cu semenii săi, față cu patria sa, față cu némul său.

BIBLIOGRAFIA BASARABIEI.

- Аксаковъ И.* Записки о Бессар. Разсольникахъ. Рус. Архивъ. 1888. 11.
- Аккерманское Земство.* Доклады, отчеты, смѣты, за 1888 г
- Idem* Смѣта и раскладка 1890 г. и денежный отчетъ за 1892/93.
- Бандерское земство.* Отчеты, доклады, смѣты, раскладка Бендерскаго уѣзднаго земскаго собранія 1889.
- Idem* Городское общественное управленіе. Протоколы Засѣданій Бендерской Город. Думы. 15 Января 1887
- Бессарабское Земство* Денежный отчетъ областной Земской управы съ 1-го Января по Іюль 1872.
- Idem* Отчетъ и доклады Губ. Земс. Управ. 1877—1878—86—88—89 și 1890.
- Idem* Смѣты и раскладки Бес. Земства на 86—90
- Idem* Отчетъ Губ. Зем. Управы. по общественному призрѣнію и врачебной части за 1887—89 г.
- Idem* Вѣстникъ Бессараб. Земства за 1881—1884.
- Idem* Сборникъ Бесс. Земства изд. Област. Зем. Управы за 1871—1880 г.
- Бессарабскій Адресъ Календарь* на 1876—78—87—90—1891 г.
- Бессарабско-Таврическій Земельный банкъ.* 1891 г
- Бѣлицкое Земство.* Отчеты, доклады, смѣты и пр. 1883—89 г.
- Денежный отчетъ XXI очеред. Уѣзд. Зем. Соб. 1888—90 г.
- Бѣлый Б.* Итоги дѣятельности и средства содержанія Бессар. народной школы за 1876—1886 г. Кишин. 1887
- Виды Бессараб.* сельско-хозяйств., выставки въ г. Кишиневѣ въ 1889 (album).
- Вальтманъ* Начертаніе древней Исторіи Бессарабіи 1828 г.
- Гербановскій.* Капу-де-Боу Историч. эпизодъ изъ Бессарабской жизни. Кишиневъ 1872 г.
- Idem* Стереоскопъ эксцентричныхъ типовъ. Кишиневъ, 1871 г.
- Демкинъ А.* Обзоръ дѣйствій Бесс. училища садоводства Кишиневъ. 1867 г
- Ермолинскій К.* Обзоръ Хотинскаго уѣзда въ сельско-хозяйственномъ отношеніи за 1887 г

Записки Бессараб. статистич. Комитета. Егунова, pentru anii 1864—1867 și 1868.

Защукъ. Бессарабская область Спб. 1862 г.

Idem Новороссійское Казачье войско.

Карта Россійской западной части. Шубертъ. (Измаилъ, Кишинъ, Аккерманъ, etc.) Калейдоскопъ. Кишиневъ 1848 г.

Кишинев. Город. Общ. Управленіе за 1872—73 г.

Доклады ревизіонной Комиссіи за 1875.

Вѣдомость Кишинев. Городск. Управы за 1879 г.

Обязательныя постановленія, изданныя Кишинев. Городск. Думой 1881 г.

Земство за 1885. XVIII очеред. созыва 88 г. XIX очеред. созыва 1887. XX очеред. созыва 1888 г. și XXI очеред. созыва 1889 г.

Кохманскій Р. Сборникъ окончательныхъ судебныхъ рѣшеній по вопросамъ Бессараб. граждан. права. Кишиневъ. 1882 г.

Леонардъ П. Нѣсколько словъ о земствѣ вообще, о Бессарабскомъ вособенности Зем. Господа и земскія управлюющія. Одесса. 1881 г.

Накко А. Исторія Бессарабіи съ древнѣйшихъ временъ. Одесса. 1873—1876 г. 4 в.

Неручевъ. Статистика народныхъ школъ въ Бессарабіи.

Idem Табачная промышленность въ Бессарабіи и Евреи С. Пет. 1887. 2 в.

Idem Бессараб. земство, его недомки и мѣры борьбы съ якимъ С. Пет. 1882. 2 в.

Idem Филоксера въ Бессарабіи. С. П. 1886.

О порядкѣ отпуска сѣянцевъ и сажанцевъ изъ казенныхъ древесныхъ питомниковъ. 1890—189.

Отчетъ о дѣятельности Аккерман. отдѣла Импер. Россійскаго общ. садоводства Аккерманъ 1590 г.

— *Отчетъ Кишинев. Город. Общ. банка за 1888—1889 г.*

Отчетъ Кишинев. Общ. Взаимнаго Кредита за 1882 г. și 1888 г.

О состояніи народныхъ училищъ Хотинскаго уѣзда за 1880—81.

— *Отчетъ-правленія Кишинев. общ. пособія нуждающимся въ образованіи за 1885 și 1886.*

Idem правленія общест. вспомошествованія нуждающимся ученикамъ Кишинев. Реального училища. 1890.

Idem Одесской филоксерной Комиссіи. 1886—1888 г.

Idem Попечительство Кишиневс. ночлежнаго пріюта 1890,

Idem Кишиневской дѣтской больницы. 1884 г. и дома призрѣнія старцевъ 1888—1889 г.

Idem Кишинев. Общества Взаимнаго отъ огня страхованія 1888 г.

Idem Кишинев. Город. еврейской больницы.

Оргезекаго земство. pentru 1885—86—87—88 și 1889 г.

Пархамовичъ А. Торжественная встрѣча Августѣйшихъ особъ. 11 Іюня 1867 г.

Памятная Книжка Бессараб. Области. 1852.

Протоколы засѣданій Кишинев. военно-санитарнаго общества за 1887—1890 г.

Правила о мѣрахъ противъ повально-заразительныхъ болѣзней на домашнихъ животныхъ. Кишиневъ 1890 г.

Прозектъ устава замской пенсіонной Кассы.

Рибиневичъ Н. Положеніе евреевъ въ возсоединенномъ участкѣ Бессарабіи, какъ

слѣдствіи восточной войны. Одесса, 1890 г. О *consequențele*, *serisă în favoarea Evreilor*.

Рекало Е. Саранча въ Бессарабіи и Румыніи въ 1885, 1896 г. Одесса.

Idem Виноградная болѣзнь Мальдіу и способы борьбы съ нею. Кишиневъ 1882.

Ремондковскій Ф. Сѣристый угорь какъ средство въ борьбѣ съ сусликами. 1888 г.

Симцовъ И. О водоносныхъ слояхъ г. Кишинева. Одесса 1887.

Скальковский А. Болгарскія колоніи въ Бессарабіи и Новороссійскаго Края. Одесса. 1848

Сорокское земство. Отчеты, доклады, XXI очеред. зем. собранія. Сороки. 1890.

Справочная Книга Одесс. Учебнаго Округа. Начальнымъ училища Бессараб. Сб. 1848 г.

Труды Одесскаго антомологическаго Комиссіи: 1) о вреднѣхъ насекомыхъ Бессараб. и Херсон. Губ. 1886 г. 2) Болѣзнь Кукрузы, 3) труды VII съѣзда въ Одессѣ. 4) Доклады гг. Рекало и Поляко, 5) Отчеты В. Якунина, 6) Куриная холера, etc.

Уставы Кишиневского Общества любителей драматическаго искусства Спб. 1884.

А. Ильинъ. Карта Бес. Губер. Сб. 1868.

Судебно — Статист. свѣдѣніи и соображенія о введеніи въ дѣйствіе судебной реформы ч. III Спб. 1866 г.

Городскія поселенія Росс. Имперіи т. I—VII Спб. 1861—64. Volum. I cuprinde Bazaabia cu orașele sale.

Описаніе Высочайше утвержденныхъ учрежденій гербовъ губерній, областей, градоначальствъ, городовъ и посадовъ, Кѣле. Сб. Вѣдом. 1857. No. 216 (Изъ 73 No. Сенат. Вѣдомостей).

О громадномъ значеніи для Юго-Западнаго Края улуч. судокводства на р. Днѣстрѣ. Одесскій Вѣстникъ. 1875. No. 266

Карта стореобрядческихъ поселеній въ юго-запад. Россіи и во владѣніяхъ Австрійскихъ, Турецкихъ и Молдавскихъ. И. Мельникова, I г. 1864 г.

Молдавскія сказки (сравненіе молдавскихъ сказокъ съ Литовскими, славянскими и словенскими. Д. Филатова. Бесс. Сбл. Вѣд. 1861 No. 23—26.

Этнографическій Атласъ западно-русскихъ губерній и сосѣднихъ областей. Эксп. карта Спб. 1863.

О мѣстныхъ Бессарабскихъ законахъ. Рѣчь адъюкта, магистра законовѣденія Владиміра Литовскаго, произнесенная въ торж. собраніи Ришельевского Лицея 21 Іюня 1842. Одесса 1842 г.

Дѣло объ образованіи гражданскаго управленія Бес. Области. 1816.

Хозяйственныя опыты и наблюденія. Денкинъ 1852.

Болгарскія колоніи Бессарабіи. Скальковскаго.

Хронологическое обозрѣніе Бессарабіи.

Военно-статист. обозрѣніе Бесс. Драганъ.

De vegetis getica. Каватилъ.

Молдавскія пѣсни. Бес. Област. Вѣдомости. 1860. No 43.

Булгара (Болгары) Ст. В. В. Пригорновъ, Энциклопедич. лексиконъ Плочара VII т. Спб. 1836.

О правахъ состоящихъ различнаго классаго народонаселеніи Бессарабіи. Надомединъ. Жур. Минист. Внут. Дѣлъ 1843. No. 7.

- Правила Нормального Контракта. Леонидъ Демидъ. Кишиневъ 1846 г. Contractul normal, drepturile proprietarilor și datorile țeganilor ca îi locuiesc pe moștile particulare.*
- Очеркъ Исторіи хлѣбной торговли Новороссійскаго Края. Вольскій. Одесса 1859 г.*
- Бѣсѣда о сельскомъ хозяйствѣ. В. Линовскій. Одесса 1846 г.*
- Изъ путешествіииковъ посѣщавшихъ между прочимъ Бессарабію: Галлибертъ 1421 г. Изд. р. Вриво. Одесса 1852. Путешествіе Клемана. Сумарокова 1799; Путешествіе въ Очаковскую Землю. Демидова.*
- О торговлѣ Колоній черноморья съ средніе вѣка. Шостако.*
- Описаніе Бессар. Области. Веселовскаго.*
- Essai sur l'histoire naturelle de la Bessarabie. Турдакъ. Одесса 1841 г.*
- О геогностическомъ изслѣдованіи Бессарабіи. Рапорты полков. горн. инженер. Блѣде. Горный Журналъ. I г. carte I și 2 Спб. 1839 г.*
- Исторія Винодѣлія въ Россіи IX ревизія Копенъ. Сиб. 1850 г.*
- Carte de la Moldavie pour servir à l'histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turcs. Levée par l'état-major sous la direction de F. G. Basser. Amsterdam 1870.*
- Карта Молдавіи и Бессарабіи. Аббата Гербинца. Вѣна. 1811.*
- Карта чернаго моря (Морской берегъ Бессарабіи) вицеадмирала Крюйса. 1699.*
- Карта берега Чернаго моря. Бенгенія 1772.*
- Днестровскій лиманъ и Бес. берегъ Чернаго моря. Манганари. 1842 г.*
- Триангуляція съ астрономич. опредѣленіемъ разныхъ пунктовъ области. Теннеръ. 1846. Записки военно-топогр. депо часть XVII Сиб. 1855 г.*
- Карта Бессарабіи Эйгнера. Кишиневъ 1843.*
- Планъ и промѣръ р. Днестра, Карты теченія р. Прута и съемка Буджака. Корниловичъ. 1841. Подлинникъ хранятся въ Одес. Музеѣ.*
- Днестръ. Всеобщее Земледѣліе Traducere din t. XXVI din Allgemeine Erdkunde, pag. 218.*
- Подземныя воды въ Бессарабіи. Artic. lui Strucoff în Журн. Минист. Госуд. Имущ. 1853, No 3.*
- Содержаніе почтовыхъ станцій въ Бессарабіи. Янушкевичъ. Одесскій Вѣстникъ 1860. No. 64.*
- Два слова изъ экономич. исторіи Новор. Края. Изъ. Стайковичъ Южный Сборникъ. No. 2 din anul 1859*
- Наблюденія нѣкоторыхъ періодическихъ явленій органическ. природы. Денкингъ. Вѣст. Импер. Рус. Геогр. Общ. 1856. Despre flora Basarabiei.*
- Опытъ разведенія сорго. Articolul lui Dăla-Boco. Жур. Минист. Госуд. Им. 1857. No. 4.*
- О разведеніи винограда. Зап. Импер. Общ. Сельс. Хозяйства. 1841. No. 1.*
- Виноградарство, К. И. Турдакъ. Traduc. din franțuzeasa.*
- Шелководство, Денкингъ. Жур. Минист. Государ. Имущ. 1855. No. 7.*
- Отчетъ инспекціи сельскаго хозяйства. Струкова. Жур. Мин. Государ. Имущ. 1854—1861*
- Объ рыбномъ промыслѣ въ Бессарабіи. К. Бес. Вѣдомости 1861.*
- Славянская надпись въ Килійской церкви св. Николая Надеждина. Зап. Одесс. Общ. Исторіи и древн. t. I (Academia Română, Biblioteca).*
- Консисторскія Отчеты о первоначальныхъ школахъ при церквахъ Бесс. Области.*

- Бессар. Вѣдомости.* 1862. No. 16. (Diarul oficios Bessar. Вѣдомости apar. de la 1860).
- Придунайскія Княжества. И. К. . . севича Библиот. для Чтенія.* 1860. No. 11.
- О причинѣ обилія тлѣебныхъ дѣлъ въ Бессарабіи. Жур. Мин. Юст.* 1859. No. 10.
- Histoire de la Moldavie et Valachie, avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provenances, par. A. Carra.* 1778. A fost editată la Iași la 1777
- Молдавскія любовныя пѣсни. Собр. И. Танскій. Бес. Област. Вѣдом.* 1860. No. 43.
- О волостныхъ правленіяхъ. В. Ханацкій. Бесс. Обл. Вѣд.* 1860.
- Древняя топографія нѣкот. мѣстъ Нов. Края. въ Бес. Брунъ.*
- О происхожденіи названія г. Бѣльцъ. Одесс. Вѣст.* 1859.
- О происхожденіи названія г. Сорока. К. Ханацкій Одесс. Вѣст.* 1859. No. 61.
- Г. Сороки. Матер. для Геогр. и статис. Запукъ.*
- Исторія Новой стѣи. Скальковский.*
- О сходствѣхъ Кургановъ Южной Россіи съ Курганами Сибири. Стаскій. Зап. Од. Общ. Ист. и дрес. t. III. Bibliot. Academiei Române.*
- Нынешнее состояніе турецкихъ Княжествъ Молдавіи, Валахи и Бессарабіи. Игнатія Яковенка. Спб. 1828. Репекзія Ю. Венеліна. Москов. Вѣстникъ (1) 1828. No. 15, 16 și 18.*
- Памятная Книжка Бессар. Области на 1860 г. Edit. oficială.*
- Хронологическое показаніе главнѣйшихъ событій въ Бессарабіи. 1862.*
- Записки Бессарабскаго Областнаго статистическаго Комитета II. Кишиневъ 1864.*
- Памятная Книжка Бесс. Обл. conține material prețios privitor la: eparchia Chișineului, navigațiunea pe Nistru, rescuitul în Basarabia, flora Basarabiei, etc. 1862.*
- Лѣса въ Бессарабіи. 1868 г.*
- Краткій очеркъ Болгарскихъ Колоній въ Бессарабіи. Ив. Ивановъ Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. Кишиневъ 1864 v. I.*
- О нравственныхъ нуждахъ болгаръ вообще. Зап. Бес. Обл. Ст. Комит. 1864 v. I.*
- Статистическія свѣдѣнія о бессар. нѣмецкихъ колоніяхъ 1861—62 г. И. Ф. Лагоріо. Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. v. I.*
- О цыганахъ въ Бессарабіи. А. Егуновъ. Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. v. I.*
- Сводъ девятнадцатилѣтнихъ наблюденій надъ климатомъ и органич. природой въ окрестностяхъ Кишинева А. Декинга. Зап. Бес. Обл. Ком. Ст. t. I.*
- О оргѣевскомъ известковомъ промыслѣ М. Зазулинъ. Idem.*
- Замѣтки о винодѣліи и табаководствѣ въ окрестностяхъ г. Кишинова. Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. t. I.*
- Записки Бесс. Обл. Ст. Ком. v. II 1867.*
- Idem v. III, 1868.*
- Кишиневская Гимназія. Историко-стат. очеркъ Кирилл П. Яновскій. Зап. Бес. Обл. Ком. v. III.*
- Число учащихся și учащихся въ учебныхъ заведеніяхъ Бессар. А. Н. Егуновъ. Зап. Бес. Обл. Ком. Ст. v. II.*

(1) Iuriĭ Ivanoviĭ Venelin s'a născut la 1802 și a murit la 1859. A venit la Hotin pe la 1825 și a fost profesor la Chișineu pe la 1826,

- Почтовая часть* въ Бессар. 1861—62. А. Егуновъ. Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. т. II.
- Отчеты телеграфные* за 1861—65 г. Ф. Я. Наркевича. Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. т. II.
- Путешествіе по Крыму и Вессар. Суваровъ* 1800.
- Болгарскія Колоніи. Скальковский*. Одесса 1848.
- Путешествіе по Россіи. Дамидовъ*. 1853 In capit. IV se scrie despre Bazarahia.
- Очерки Вессарабской Области. Штукенбергъ* 1859.
- Описаніе Бессарабіи*. Бес. Обл. Вѣд. 1859. No. 16—18.
- Путевыя записки* Бес. Обл. Вѣд. 1860. No. 81—80.
- Путешествіе для испытанія плаванія по Днѣстру* 1785. Бол. Дядушинскій.
- Важность Днѣстра для торговли Галиціи съ южной Россіей. Я. Галузовскій*
Львовская газета. 1842.
- Гидр. Карта Днѣстра*, составл. послѣ плаванія герцога Нассау. 1789.
- Карта Днѣстра по Исаковецъ*. изд. 1793.
- Польская Карта Днѣстра. Чацкій* 1797.
- Карта нижняго Днѣстра и днѣстров. лимана. П. Кушнеренко*. 1841.
- О мѣстоположеніи Тираса. Ф. Врунь. Зап. Об. Общ. Исторіи и древ. в. III.*
Biblioteca Academiei Române.
- Гражданскій бытъ Туритовъ. Стампковский*. 1849 Одесса.
- Молдо-алакійскія грамматы* хранящіеся въ Бессарабіи. *Мурзакевичъ*. Зап. Од. Общ.
Ист. и древн. в. III. *Biblioteca Academiei Române.*
- Буджеть канцелярскаго чиновника въ Кишиневѣ. И. А. Бучинскій*. Зап. Бес. Обл.
Ст. Ком. в. II.
- Бессар. гражданскій судъ. А. А. Джунковский și Ф. Ф. Крупенскій*. Зап. Бес. Об.
Ст. Ком. в. II.
- Бессар. Коммерческій судъ. Т. Т. Гризовъ. С. В. О. С. К. т. II.*
- Регистрація (Кадастръ) земель Бессар. Области. Я. В. Новгородцевъ. Idem.*
- Земскія суммы Бессарабіи. А. Н. Егуновъ, ibid.*
- Взятки по поводу всероссійск. выставки. А. Д. Демингъ, ibid.*
- Орпѣевскій Уездъ въ 1862 г. В. К. Осинскій, ibid.*
- Г. Вильцы въ 1862 г. С. И. Кенигшанъ, ibid.*
- Климоуцкая волость, сорок. уѣзда 1860. А. Брѣзовскій, ibid.*
- Бринзинская Волость, Яс. уѣзда, 1864 г. А. Соломонъ, ibid.*
- Коболтская волость Яскаго уѣзда 1864. П. Д. Осинашъ. ibid.*
- Село Бырново, Сорок. уѣзда 1864. Д. Касовскій, ibid.*
- Вотчина Унцешты, Ясс. уѣзда 1864. А. Вартули, ibid.*
- Водична Редени, Ясс. уѣзда. 1864, ibid.*
- Тюрьмы и арестанты въ Бессарабіи. А. Я. Егуновъ, ibid.*
- Обороты уѣзди. Казначейства, 1861—62, А. Егуновъ, ibid.*
- Обороты разныхъ суммъ Казенной палаты. 1861 г. М. В. Грисенко, ibid.*
- Соображенія о введеніи судебн. реформы въ Бессар К. И. Артемовскій-Гулакъ*
ibid.
- Производительность въ Бессар. А. И. Егуновъ, ibid.*
- О вѣпокурѣніи въ Бессар. 1864—66. А. Е. Емануель.*
- Протоколы Стат. Комитета, ibid.*
- Краткій Истор. Очеркъ Бессар Зап. Бес. Ст. Ком. в. III. А. И. Егуновъ. 1868 г.*
- Молдавскія грамматы. А. И. Егуновъ, ibid.*
- Матеріалы для исторіи Молдавіи и Вессар. 1806 г. по 1812 И. т., ibid.*

Г. Кишиневъ съ 1848 г. Д. М. Клясовичъ ꙗ І. Федорова, *ibid.* асаменен ꙗ in
Ж. М. Вн. Дѣлѣ. 1845. 1. 3.

Кишиневскій Кавказскій соборъ, прот. *Поручикевичъ*.

Историко-Технич. обзоръ дѣловѣй Воес. училища садоводства за 25 лѣтъ. 1842—66.

А. Денкингъ.

Житие матери въ Новоросс. Краѣ. в Бессарабіи А. Камерницкій. idem.

О судогодствѣ по Днѣстру, ibid.

Румынскія кляющества в Бессарабіи около половины XVIII столѣт. Ф. Брунъ.

Сборникъ судебныхъ рѣшеній по вопросамъ мѣст. гражд. права. Р. Козмановскій, ibid.

Борьба съ филантропіей. А. Ковалевскій. 1887.

Трубы Одес. филансер. Каммиос. 1887.

Трубы Одеской Виномало. Каммиосы. Н. А. Заборинскій t. 1887. 8^е 15 pag.

Обзоръ Хотинскаго уѣзда въ сельско-хозяйств. отношеніи 1887.

О мѣстностяхъ Запонецъ Бессар. Сообщенія Одесс. Юридич. Общ. 1887.

Новороссійскій Тысячабѣ. 1888. No. 40—41.

На Днѣстровскомъ Побережіи. Кварталникъ. Львовъ. 1883. No. 2.

Наше Судогодство. 1888. No. 6.

Изъ раскопокъ въ Аккерманѣ. Diațul Kieleanina. 1888. No. 104.

Наше Судогодство: Dunărea și Nistru. Рус. Судогод. 1888. No. 21.

Былые и новые леса въ Юж. степляхъ Воес. Губ. Вѣдом. 1888. No. 8.

Исследования виногр. садовъ Бендер. уѣзда. Воес. Губ. Вѣд. 88 г. No. 39.

Бессарабское табаководство. Воес. Губ. Вѣд. 1888. No. 69—70.

О мѣстностяхъ Закопачъ Бессарабіи. М. В. Шимановскій. вып. I. 1888 г.

По поводу 20 лѣтъ реформы, 14 Іюля 1868 г. въ Бессарабіи. Суручанъ. Нов. Тел. 88 г. No. 4130, 4140, 4182.

Численности Бессарабіи и десятилицы Новоросси. Суручанъ. Нов. Тел. 88. No. 4151—4167.

25-лѣтняя дѣятельность русс. общ. пароход. и торг. по Днѣстру. 1888 г.

Еврейскія народныя школы въ Кишиневѣ и Одессѣ. А. Лион 1888. No. 8.

Память А. С. Пушкина въ Кишиневѣ. 1888. Новор. Тел. 88 No. 24.

Прошедшее и современное состояніе вопроса объ улучшеніи Днѣстра. Рус. Судог. 1888. No. 39.

Народное Преданіе объ взятіи Бендеръ. Кіевская Старина 1887. Novembre.

Молдавскія свѣдѣнія о мѣстѣ погребенія и могилѣ Мазепы. Кіевская Старина. 1885. 7.

На Днѣстровскомъ побережіи. Кіевс. Старина. 87. No. 8.

Письма Черноморскіихъ Казаковъ на взятіи Измаила. Сообщ. О. В-скій Кіевская Старина. 1882. No. 6.

Были-ли Геродотъ въ Юж. Россіи? О. Мищенко. Кіевъ 86.

Посадъ Вилкоу. Историко-стат. и бытовое очеркъ. де Г. Батталовскій. Кипш. 1881, Рѣц. Гр. Д-на Кіев, 82. No. 8

Бессарабская старина. М. Ганицкій. Кипш. Еп. вѣд. 81. No. 1, 8, 7.

Изъ воспоминаній Вельтмана о времени пребыванія Пушкина въ Кишиневѣ. Е. С. Некрасовъ, В. Е. 31 Мартъ.

Обычаи молдаванъ въ дни Рождест. праздникоу, святоу и новаго Года. Кишин. Епар. Вѣд. 81. No. 1.

- О мѣстоположеніи древняго города Перестичина. Н. Надеждина. З. Им. Од. Ист. и др. t. I. 1884. Biblioteca Academiei Române.*
- Славянская надпись въ Килійской церкви Св. Николая. Н. Надеждина, ibid.*
- Граматы Молдавскаго воеводы Александра, данная въ 1407 г. Н. Мурзакевичъ, ibid.*
- Грамата данная монастырю Кипріанъ. 1599 г. мол. воевод. Антиохомъ Конст. И. Нелидовъ, ibid.*
- Свадебный обрядъ въ Бессарабіи. И. Ботляновъ, ibid.*
- Свѣдѣнія о нѣкот. православныхъ монастыряхъ епар. Кишин. Н. Мурзакевичъ. Зап. Од. Общ. Ист. и древ. t. III. 1848—50.*
- О внешней торговлѣ Новоросс. Кралъ и Бессарабіи 1846. Ф. Бруна, ibid.*
- Аккерманскія Греческія надписи. И. Мурзакевичъ, ibid.*
- Килійская церковь и ея достопримѣательности. И. Мурзакевичъ, ibid.*
- Примѣчательныя Курганы въ Бендер. уѣздѣ. ibid.*
- Слѣды лагера Карла XII возлѣ Бендеръ у с. Варница. Ф. Бруна, ibid.*
- Молдо-Влахійскія граматы, хранящ. въ Бессарабіи. 1437—1535, 1554, 1609. 1607. И. Мурзакевича, ibid.*
- Манганари. Атласъ чернаго моря. 1841. И. Мурзакевичъ, ibid.*
- Димитрій Сулима. Архип. Кишинев. (Necrolog.) Н. Мурзакевичъ, ibid.*
- О Бессарабіи и ея древнихъ окрестностяхъ. С. Stamati, ibid.*
- О мѣстоположеніи Тираса. Брунъ. З. О. Ис. и др. t. III 1853.*
- Молдавскія Граматы хранящіяся въ Бессар. 1495—1518—1528—1551—1574—1605 1647. И. Мурзакевичъ,*
- Карлъ XII въ Юж. Россіи. 1709, ibid.*
- Молдав. Граматы 1305—1508—1434—1510 хранящіяся въ Архивѣ Мин. Иностр. дѣл. И. Мурзакевичъ. t. VI 60.*
- Молдо-Валахск. граматы, хранящ. въ Бессар. 1525—43—46—47, 70, 1600, 06, 09, 23, 32, 36, 1667. И. Мурзакевичъ t. IV 60.*
- Правы и обычаи Бессар. болгаръ. Н. Левицкий t. III.*
- Этнографія Бессар. области. А. Защукъ. Зап. Од. Общ. III. и древ. t. V. 63.*
- Уставъ для Генуезскихъ Колоній на Черномъ морѣ, изданный въ Генуѣ въ 1449 г. Textul latin cu traducerea în limba rusă făcută de către В. Юргевичъ, t. V ibid. 1863.*
- Молдово-влахійскія граматы, хранящ. въ Бессарабіи 1496, 1608, 1622. И. Мурзакевичъ t, V 1863. Од. Ист. și Древ.*
- Донесеніе о поѣздкѣ къ устьямъ Буга и Днѣстра. Ф. Брунъ. Од. Ист. Об. t. V. Aci sunt și câte-va notițe privitoare la satele românești din guver. Herson, despre cari a scris și d-l Burada în Concoarbi Literare.*
- Описаніе Бессараб. Области въ 1816. П. Свиньинъ, Сообщ. Н. Мурзакевичъ t. VI, Од. 1867.*
- Археологическія замѣтки по поводу посѣщенія Аккермана въ 1866 г. А. Струве t. VI, ibid.*
- Славянская надпись въ Ореховской церкви Св. Димитрія. Н. Мурзакевичъ t. VI. 1867, ibid.*
- О родствѣ Гетовъ съ Диками, сихъ послѣднихъ съ славянами и румыновъ съ рымлянами. Ф. Брунъ, ibid. t. VII, 1868.*
- Мученичество св. Іоанна Новаго, пострадав. въ Аккер. Епис. Порфирія t. II.*

- Армяно-Грегоріанскіе архіереи въ Новороссіи и Бессарабіи. Епикора Гаоріица Аизавовскаго. Зап. Од. Ист. t. II. 1875.*
- Спиридонъ Николаевичъ Палазовъ (Некрологъ) Зап. t. IX. 1875.*
- Послужные списки генералъ-губернаторовъ Бессарабіи. сгmitelle Langierm. Зап. t. X. 1877.*
- Уставъ Молдавіи 1741 г. изд. Констан. Niculau вел-воеводою. Перев. молдов. еписк. Филарета Скрибана, t. X. 1877.*
- Очеркъ Граждан. Управленія въ Бессар. Молдавіи и Валахіи, во время русско-Турец. войны 1806 г. — 1812. Од. 1879. К. Накко, t. XI. Зап.*
- Матеріалы, касающіеся Крыма и Молдавіи. Турецкіе фирманы (1578—1761 г.) Сообщ. В. Бруна. Зап. t. XI, 1879. Од.*
- Старинная церковь въ мѣс. Кажіанахъ. Свящ. Няга Зап. t. XXI, 1881.*
- Краткое описаніе села Динкауъ, Хотин. уѣзда Киш. Епарх. Вѣд. No. 17. 1889.*
- Описаніе победы фельдмарш. Миниха при мѣстечкѣ Ставучаны (In apropiere de Hotin) 28 Avg. 1739 г. Варшавскій Дневникъ 1889. No. 120.*
- Descriptio belli Isoniae voivodae Valachiae, quod anno 1574, cum Selim II. Turcarum imperatore, gessit. Леонарда Гарецкаго Франкфуртъ. 1578. Kies. Стар. 1889. 10.*
- Geschichte der Walachei und Moldau. Engel. Halle 1796.*
- Мѣстные гражд. законы Бессарабіи. Спб. 1881.*
- О мѣрѣ улучшенія винодѣлія въ Бессарабіи М. Неручевъ Труды Импер. Вольно. Экон. Общ. No. 3. 1883.*
- О нѣкот. мелкихъ предметахъ древности, найденныхъ съ Аккерманъ. въ 1867 г. Кондаковъ. Труды 2-го Археол. Съѣзда. 1876.*
- Археологическія замѣтки о хотинскомъ уѣздѣ. Козубскій Одес. Вѣст. 1873. No. 28.*
- Замѣчательныя мѣста Днѣстровскаго побережья. П. Гроссулъ-Толстой. Кіевлянинъ. 1875. No. 51—53—56.*
- Василій Александри и его произведенія. Бесс. Обл. Вѣд. 1867 No. 44—51. 1868— No. 1.*
- О началѣ типографскаго дѣла въ Молдавіи. Г. Бессар. Обл. Вѣд. 1867. No. 6.*
O notiță foarte interesantă privitoare la bibliografia Moldovei.
- О Молдавскихъ письмахъ Г. Г. Бес. Обл. Вѣд. No. 3. 1868 г.*
- Святоточные обычаи и пѣсни у Бессар. молдованъ на Рожд. и Новый Годъ. Полихроній Сыркоу (Sircu) Киш. Епарх. Вѣд. 1874. No. 14—15.*
- Нѣсколько словъ о ходѣ преподаванія молдавскаго языка въ Киш. Гимназіи Бес. Об. Вѣд. No. 30. 1877. Одес. Вѣст. No. 240. 1868.*
- Исторія Бессар. съ древ. временъ Накко.*
- Образованіе Бессар. Области и о Классахъ бессар. жителей. Ученія въ Общ. Ист. и древ. No. 1. 1875.*
- Румынія. Разказы о Бес. Буков. Молдавіи и Валахіи. Одесса 1868.*
- Два мѣсяца въ дорогу по Бессарабіи, Молдавіи и Валахіи въ 1829 г. А. Я. Стороженко. Москва. 1875.*
- Хронол. таблицы о достоприм. событіяхъ Новор. Края и Бессар. Новор. Календарь 1865.*
- Ученическая библиотек. при Киш. дух. семина. Ив. Пассовскаго. К. Епар. Вѣд. 1889. No. 15.*

- Отчетъ о востаніи ученичъ библіоте. Книг. дух. семинаріи.*
Объ импніяхъ молдавск. монастырей въ Бессарабіи. Савинова. Одес. Вѣст. 1866.
 No. 87 (218).
- Описаніе Гербовскаго Свѣто-Успен. Монастыря. Кнш. Епарх. Вѣд. No. 11, 12.*
 14 și 16 din 1874.
- Извѣст. Епарх. Вѣд. 1874 No. 17 și 20.*
- Историко-статист. описаніе Гирсовскаго монастыря Кншмиса. Епарх. Вѣд. 1875.*
 No. 5—6—7. De egumenul Gherasim.
- Шабскій Вознесенскій монастырь. Кнш. Епарх. Вѣд. 1876. No. 18—20—23.*
- Городищенскій скитъ и сазарлискій монастырь, шабскій монастырь, Ладешная церковь въ м. Студеница, лагерь шведс. Короля Карла XII въ Варницагъ. Кнш. Епар. Вѣд. 1871. No. 7.*
- Нѣсколько словъ о положеніи церкви въ Бесс. Губер. Одес. Вѣст. 1866 г. No. 64.*
- Кншмиса Осодоро-Гирсовскаго Церковь. Свящ. Іоанн Бутулъ. Кнш. Епарх. Вѣд. No. 4. 1875.*
- Описаніе церкви с. Задунавска, Атер. уѣзда. Кнш. Епар. Вѣд. No. 21—22. 1876.*
- Историко-Статист. описаніе церкви села Плазмески К. Е. Вѣд. No. 9. 1875.*
- Опытъ истор. стат. описанія церкви посода Шаба свящ. Богословскаго. К. Е. Вѣд. 1872 г. No. 16—18—20—21, 22, 24.*
- Лѣтопись Бендерскихъ церквей и приходовъ К. Е. Вѣд. 1871. No. 15—16—17—19.*
- Истор. Стат. описаніе церкви села Батыра, Бенд. уѣзда К. Е. Вѣд. 1873. No. 22. 1879. No. 2.*
- Нѣкія свѣдѣнія о церкви села Чукуръ-Маломура (Вендер. уѣзда) К. Е. В. No. 15. 1874.*
- Приходская лѣтопись Михайловской церкви села Килеряни de-jos. Оргеев. К. Е. В. 1870. No. 4, 5, 9, 19. 1871. No. 20. 1873. No. 2—3.*
- Истор. стат. описаніе церкви села Сухулукени, Орг. уѣзда. К. Епар. Вѣд. 1876. No. 4.—3.*
- Описаніе церкви села Корнесты, Ясс. уѣзда. К. Е. В. 1874 г. No. 7—11—13—14.*
- Православное Кншмиса. Кладбище. Кнш. Епарх. Вѣд. 1873. No. 17.*
- Аккерм. правос. городское Кладбище 1874. No. 21.*
- Отнош. къ управленію Бесс. Обл. бывшаго сербскаго воеводъ Георгія Петровича Чернаго, 13 Ноября 1815 г. Чтеніе въ Общ. Ист. и древ. 1875. No. 1.*
- Рескриптъ преосвящ. Гавріила, митр. Кнш. и Хотинскаго. 1816 г. Чт. Об. Ист. и древ. 1875. No. 1.*
- Куріозное дѣло о полевеніи въ селѣ Олишканагъ новинныхъ духовъ. 1833 г. Бесс. Обл. Вѣд. 1868 г. No. 30.*
- Синодикъ Шабскаго Вознес. монастыря. К. Епар. Вѣд. 1872. No. 18—23.*
- Исторія Кодификаціи Гражд. правос. С. В. Пахмана; 2 в. Сиб. 1861.*
- Пребываніе императора Александра II въ Вендерагъ. Бесс. Губ. Вѣд. 1872. No. 42.*
- Воспоминанія Ф. Ф. Вигеля 3. ч. 1. 7. 1864. Sunt nisee amintiri despre A. Sturdza, Principele G. M. Cantacuzino și M. G. Sturdza.*
- Письма во время осады Исмаила, 1790 г. гр. Т. Чернышева къ кн. С. Ф. Голицыну. 1861. Nr. 5.*

- Материалы для новор. провост. іерархіи* Х. Кишиневск. и Хотинская (1313—1874). *Scrisorile Mitropol. Gavril* Бодина către А. Безбородко Н. Мурзакевич. Зап. Об. Истор. и древн. т. 9.
- Тирутинские раскольники*. Стеф. Кирановъ. К. Ел. Вѣд. 1873. No. 4.
- Среди старообрядцевъ Хотинск. уѣзда*. К. Елар. Вѣд. 1876. No. 10.
- Раскольники въ Кишин. епархіи*. К. Елар. Вѣд. 1876. No. 12.
- Раскольники и острожники*. Очерки и рассказы. Ливанова Сиб. 1872. Intr'un capitol pe aia; *Бессарабскіе молоканы и дубоворцы cu relațiunile lor în Moldova*.
- Idem* т. 4 Сиб. 1873. Бессар. и уфимскіе молоканы и дубоворцы.
- Болгары въ южной Бессарабіи, уступл. Молдавіи*. Голосъ 1868. No. 252.
- Школы и образованіе въ Бессарабіи*. истор. очеркъ. В. Об. Вѣд. 1866 г. No. 29, 33, 35, 37. 37. 39. 43.
- Начальное народное образованіе въ Бессар. Губ.* Вѣдом. 1875 — No. 19.
- Очерки Истор. Киш. дух. семинаріи*. Галицкій. К. Еп. В. No. 5—19—1871.
- Рукописи и старообрядческія Книги въ Кондріицкомъ монастырѣ, Кишинев. Епарх.* Ельдо. 1874 г. No. 22.
- Цыгане*. Историко-Этнограф. очеркъ. А. Пальмихъ; Ремесл. Газета. 1876. No. 3—4.
- Изъ исторіи цыганскаго племени*. Новости, 1875; No. 192.
- Изъ воспоминаній о Бессарабіи*. С. Крапиванъ. Семья и Школа. 1879; No. 2. Кн. I.
- Бессараб. Губернія въ 1870—73 г.* выпуск I. Перечень населенныхъ мѣстъ, состав. Н. Егумовъ. Кишиневъ. 1879 in 4°.
- Морская Ява въ Бессарабіи*. Киш. Епарх. Вѣдом. 1879. No. 2—3—6 («Зараза 1812—15 год.»).
- Idem* Зараза 1817—1819 гг.
- Нравды Бессарабіи. Новое время*. 1879 г. No. 1280.
- Присоединенный угодокъ Бессарабіи*. «Петербург. Газета» 1879 г. No. 139.
- Добруджа, въ санитарномъ отношеніи во время войны 1877—1878*. С. Ор. Гьттербергъ. В. М. Ж. 1879 г. 134.
- Воспоминаніе о томъ, какъ путешество. опис. Павелъ по Бессарабіи* И. О. К. Е. В. 1879. No. 9—16.
- Галичъ на Дунайскѣ*. «Рус. Старина» 1879. No. 4.
- Бендеро-Галицкая жел. дорога* «Правда» 1879. No. 133.
- О необходимости расчистки и регулированія теченія р. Днѣстра*, «Зап. Оде. Сед. Хоз. Юж. Россіи» 1879. No 9—10.
- Санитарное состояніе Кишинева*. «Правда» 1879. No. 61.
- Кишинев. Александро-Нововое братство за 1878—79*. Вес. Губ. Вѣд. No. 23. 1879.
- Судоходство по Дунайскому Одесской жел. дороге*. Правда 1879. No. 75
- Нѣсколько церковно-лѣтописныхъ свѣдѣній о церкви села Татареня*. Оргѣв. уѣзда. Киш. Еп. Вѣд. 1879 No. 5.
- Источникъ св. великомуч. Иоанна Сочавскаго* К. Еп. Вѣд. 1879 No. 6.
- Очерки городовъ Новороссійскаго Края* Г. Измаиль. «Новороссійск. Телеграфъ» No. 1163. 1879.
- Нѣсколько словъ о г. Измаилѣ и его торговомъ значеніи* «Правда». 1879. No. 141.

- По вопросу возможно-ли у насъ разведеніе кормовой кукурузы (dinte calului)
«Землѣдѣл. Газета» 1878. No. 14—17.
- Очеркъ ружейной охоты въ Бессарабіи.* С. Давидовичъ «Природа и Охота» 1879.
No. 7—8.
- Ornitologische Bemerkungen über Bessarabien.* W. Radacoff. Moskau 1879. 8°.
- Übersicht des bis hier in Bessarabien aufgefundenen Spermatophiten* 1880.
- Физиоломія Бессараб. евреевъ.* «Разсвѣтъ» No. 8.
- Черты современнаго положенія Бессарабіи* «Новор. Телегр.» 1880. No. 1710—1722.
- Краткій обзоръ Бессарабіи* «Сборникъ Бес. Земства» 1880. No. 1.
- Очерки возведеніи. Бессар.* «Одес. Вѣст» 1880. No. 1611. *Despre tâlharul Ioan Grozescu.*
- Современное полож. Бессарабіи* «Новор. Телегр.» 1880. No. 1611.
- Объ устройствѣ присоедин. къ Россіи по Берлинскому Трактату участка Бессарабіи.* Голосъ. 1880. No. 23.
- Значеніе г. Рени послѣ возсоединенія.* Одесса 1878. 8°.
- Будаки.* Топографич. очеркъ. «Правда» 1879. No. 79.
- Музей древности* Наталія Сикаре въ (Vadul-Voda). И. К. Оуручанъ. Бес. Губ. Вѣд. 1880. No. 50.
- Монастырскія имѣнія Бесс. губ.* «Новор. Телеграфъ» 1880. NN. 1640—1641.—1776—1780—1782.
- Новонемецкій монастырь.* Изъ путевыхъ замѣтокъ Чудецкаго. «Книж. Епар. Вѣд.» 1880. No. 19—20.
- Бессарабская Старина.* «Книж. Епар. Вѣд.» 1880. No. 21—22—24, conține descrierile bisericeî din Chilia a Sf. Nicolae, a bisericeî Sf. Dumitru din Orhei, evangelia veche slavonă din mănăstirea Chiprianî.
- Возможность и выгоды жгѣз. дороги на Измайлъ.* «Правда» — 1880. No. 43.
- Государственно-экономич. значеніе станція Галацъ. при Бендерс-Галац. жгѣз. дорогѣ.* Ник. Meledon. *Правда* 1880. No. 3 și 26.
- По поводу передачи румынами правительству части Вендер. Галац. дороги* «Берегъ» 1880. No. 235.
- Нѣсколько словъ о топографіи нашей области* И. Стаматти. Бес. Обл. Вѣд. 1864. No. 6.
- Бессарабія и претензіи румынъ.* Бесс. Обл. Вѣд. 1864. No. 23—25. Одес. Вѣст. 1864. No. 116, 117. *Forțe dușmană nămului nostru, scrisă de d-l Cerescu I.*
- Городъ Сороки.* «Воскресный Досугъ» 1864. No. 53.
- Объ Цыганахъ* «Бессарабець» Газета Февраль 1897.
- Домъ Инзова,* бывшаго намѣстника Бессарабіи. *În această casă a locuit poetul rus Pușkin, exilat în Basarabia pe timpul domniei Împăratului Nicolae I. De Ежумень Сиб.* 1864.
- Бессарабія* «Голосъ» 1864. No. 174 și 286.
- Кишиневъ* «Голосъ» 1864. No. 43—56—80—106—124—137—160—162—185—187—223—269—272—273 și 312. Сп. Вѣд. 1864— No. 145.
- По пути отъ Кишинева до Одессы* «Од. Вѣстникъ», 1864 No. 171—176.
- Изъ путевыхъ замѣтокъ по Бессарабіи.* «Од. Вѣст.» 1864 No. 212.
- Замѣчанія о Бессараб. области.* И. Чернышевскій. *Новор. Календаръ* 1865. *Este o notiță despre Cheile Bicului.*

- Бессарабія* «С. Петер. Вѣд.» 1865. No. 2965—08—105, 118.
- Кишиневъ* «Голосъ» 1865. No. 278. *Од. Вѣст* 1865. No. 107—152.
- Бендеры* «Одесс. Вѣст» 1865. No. 18.
- Оргъевъ* idem 1865 No. 140.
- Хотимъ* idem 1865 No. 48—88—98 și 235.
- Очерки Бессарабіи* «Недѣля» 1866. No. 41.
- По Бессарабіи или Подоліи*. Сравненіе выгодъ вѣтвей желѣзной дороги, мнѣнія генер-маіора Христофорова.
- О Бессарабской линіи желѣзной дороги въ стратегическомъ отношеніи*. «Кіевлянинъ» 1866. No. 7.
- Подольская или Бессарабс. желѣз. дорога*. И. Вильсонъ. «Московск. Вѣдомъ» 1866. No. 28—29.
- Бессараб Губернія* 1879. «Правда» 1880. No. 6.
- Монастырскія имѣнія Бессарабіи и вопросъ объ устр. сельской школы*. «Зап. Общ. Сельс. Хоз. Юж. Россіи» 1880. No. 6.
- Историко-статист. описаніе села Лейковецъ*. Хот. уѣз. «К. Еп. Вѣд» No. 10—13—16—23, anul 1880.
- Смѣтъ начальнаго образованія въ Бессараб. Губер.* 1878/9 «Сборникъ Бесс. Земства» 1880. No. 3.
- Отчетъ* Киш. Женск. Епарх. Учпз. за 1878—79—80. К. Еп. Вѣд. 1880. No. 8—9—21.
- Публичная Библіот. въ Кишиневѣ*. «Правда» 1880. No. 100.
- Казенныя Каменоломни близъ Аккермана*. «Правда» 1880. No. 84.
- О страхованіи скота въ Бессарабіи*. Князь К. Мурузи.
- Сельское Хозяйство въ Бессар.* Я Груздима. Жур. Мин. Государ. Имущ. 1864. No. 7.
- Нѣсколько словъ о Бессар. табакѣ*. О. Зиморовичъ. Одес. Вѣст. No. 199. 1864.
- О табачномъ производствѣ въ Бессар.* К. Х. «Одесс. Вѣст. 1864. No. 110.
- Кишиневская Гимназія*. Истор. Стат. Очерк. Кир. Пет. Яновскій.
- Обзоръ дѣятельности типографій, существующихъ въ Кишиневѣ*. «Бес. Обл. Вѣд» 1865. No. 4—5.
- Отчетъ библиотеки* Сорок. уѣзд. училища за 1863—64 г. В. Об. Вѣд. 1865. No. 7.
- О винокуреніи и акц. управленіи*. «Сбор. Свѣдѣній по Вѣд. Минист. Финансовъ» 1865.
- Общее обзорніе хода торговли по Кубейск. и Скулянской Таможни*. 1864. Сб. Свѣд. М. Ф.
- Обороты по ярмаркамъ въ Бессарабіи*. 1863—64 г. Новор. Календарь за 1865.
- Южная Бессарабія въ 1865 г.* Ходжа. Одес. Вѣд. 1866. No. 103.
- Общ. Обзорніе хода торговли 1865 г.* «Сбор. М. Ф.» 1866. 2—9.
- Мнѣнія экспертовъ Бес. Ст. Ком. по акцизу съ табаку*. Сборн. Свѣд. по Мин. Фпн. 1860.
- О населеніи Бессарабіи*. «Голосъ» 1874. No. 144.
- Историко-Статист. опис. церквей села Батырь* Бенд. уѣзда Киш. Епар. Вѣд. 1874. No. 2.
- Обо оргъевскомъ извѣстномъ промыслѣ*. «Вѣст. Промышленности» 1874. No. 13.
- О состояннх урочьяхъ въ селѣ К-бачи*. Аккер. уѣз. 1874 г. Киш. Епарх. Вѣд. 1874. No. 14.

- Наше виноделие и садоводство.* Бес. Губ. Вѣд. 1874. No. 84.
- Записки астро-географ.* Отд. Главнаго Штаба. Спб. 1880. 8° Cu tabele astronomice și geodesice.
- Очеркъ растительнаго силъ Бессарабіи.* С. Станетті. «Бесс. Обл. Вѣд.» 1864. No. 1—3—4.
- Измѣнился-ли климатъ въ Бессарабіи?* «Земледѣльч. Газета». 1865. No. 27.
- Объ напѣвѣнѣи Климата юга Россіи.* А. Перстелинга. Рус. Сель. Хозяйство 1874. No. 2.
- Виноградоустройство и виноделие.* К. М. Тароанъ. 1873. 8°.
- Атмосферныя ласкѣи и оѣистіе изъ на растительность въ Кишиневѣ и его окрестности.* А. Денгилъ. Бес. Губ. Вѣд. 1874. No. 29.
- Отчетъ о Геологическихъ изслѣдованіяхъ,* произвед. въ Бес. Зап. Новорос. Общ. Естес. т. 3. 1873.
- Матеріалы для флоры Новор. Края и Бессар.* Н. К. «Зап. Новорос. Общ. Естес. т. II.
- Соляныя овраги въ присоедин. части Бессарабіи.* «Соврем. Извѣстія 1878. No. 206.
- Дѣла и оѣлишки Бес. Губер. Земства.* «Новор. Телегр.» 1878. 1088—1092.
- О лѣсахъ Бессарабіи.* «Лѣсной Журналъ» 1878. No. 6.
- Оселеводство ради молока въ Бессар.* В. Г. Гилдичъ «Зем. Газета» 26 — 1878.
- Мѣстныя законы въ Бессарабіи.* «Новое время» 1878 г. No. 949.
- Исторія русскаго прова Д. Симоковасова.* 1888. I, pag. 233—235.
- Тамный періодъ въ исторіи Румынии, de preotul N. Lascov.* Кишин. 1886, pag. 2—5—7—11.
- Матеріалы для географіи и статист. Россіи,* собранные офицерами генеральнаго штаба. А. Ваиука. Спб. 1862.
- Критическія и библиографич. замѣтки.* Васильевского. 1879.
- Моравія и Мадьяры* К. Я. Грота. Спб 1881, pag. 41—42—44—45.
- Исторія Бессарабіи съ древн. временъ.* Алексія Накко. v. 4.
- Генетическое и этнографическое сродство скивовъ и славянъ.* Д. Я. Симоковасова. «Труды 5-го Археол. съѣзда» 1887, pag. 196—197.
- Краткій очеркъ православныхъ церквей Болгарской, Сербской и Румынской.* Е. Голубинскій. 1871, pag. 333—334.
- Очеркъ извѣстій о Подольской землѣ до 1434 г.* Н. Молчановскій. 1885, Кіевъ, pag. 17—18.
- Кіевская Старица.* 1883.
- Русь и Византія въ X вѣкѣ.* О. Успенскаго. 1888, рvg. 12—15.
- Бессарабія* Р. Н. Батюшкова, изд. министерства Внутреннихъ дѣлъ. 1892.
- Очерки русской исторической географіи.* Н. Барсова. Варшава. 1886 г.
- Образованіе втораго Болгарскаго царства.* О. Успенскаго. Одесса. 1879.
- Полѣзна въ Южную Россію.* А. Леанасьева-Чужбинскаго. Спб. 1863, pag. 373.
- Румынскія господарства Валахіи и Молдавіи въ историческомъ, географическомъ и политич. отношеніи* С. Н. Палаузова. Спб. 1859, pag. 71—80.
- Сводная галицко-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 г.* А. С. Петрушевска. Львовъ. 1889.
- Кляшеніе Данила Романовича Галицкаго.* Дашковачъ. 1873. Кіевъ.
- Записки Одесс. Общ. исторіи и древности т. II,* pag. 807.

Византия и Печенеги. В. Васильевского. «Жур. Мин. Народ. Просв.» Decembre 1872. Pe pag. 302 scrie: «Românizarea Slavilor s'a operat prin tenacitatea Românilor. Chiar și azi, pe unde Românii locuiesc împreună cu Slavi, același eveniment se observă, adică Slavi cu înlesnire își însușesc limba românească, pe când Românii disprețuiesc studiul limbii slave, așa că Slavi se desnaționalizează.»

Новый взгляд на жизнь и деятельность Григорія Цамалака. П. А. Сырку. «Жур. Мин. Народ. Просвѣщ.» 1884. Novembre.

Лепидарныя надписи въ XV столѣтіи изъ Бѣлгорода (Азербайджан). А. Кочубинскій. «Зап. Одес. Общ. Исторіи и древностей».

Описание рукописей церковно-археологич. музея при Киев. дух. академіи. Н. Петрова. Киевъ. 1875, pag. 458.

Сказаніе акратія о молдавскихъ господаряхъ. «Рукописи Почаевской лавры». No. 116, pag. 452—453—468—483.

Кіевскій митрополитъ Пестръ Могила и его следователи. С. Голубова. 1883.

Молдо-алазійскіе господа изъ грековъ. Н. Лашковъ. Кип. Епар. Вѣд. за 1884—85.

Молдо-алазійскій викариатъ (1808—1812) прѣотул М. Ганіфѣу. Кип. Епар. Вѣд. No. 12. 1884.

Христіанство у Гтаговъ. Д. Бѣликова. «Правос. Собесѣдникъ». 1886—87.

Открытіе исторіи западно-русской церкви. И. Уматовича. 1882, pag. 113.

Описание словяно-русскаго книгъ напечатанныхъ Керилловскими буквами. Н. Каратаевъ. Спб. 1883, t. I. No. 92—98, foarte interesant din punctul de vedere al bibliografiei cărților tipărite în România.

Лѣтопись Львовскаго Острогнѣвскаго Братства. Зубринскій. Жур. Мин. Нар. Прасв. 1840.

Исторія Кіевской Академіи, Макарія Булакова, pag. 81.

Житіе и писаніа молдавскаго старца Паисія Величковскаго. Москва. 1847, și «Кип. Епар. Вѣд.» No. 21. 1880.

Веніаминъ Костакъ, митрополитъ Молдавскій и его дѣятельность на пользу духовнаго просвѣщ. (1786—1846) Ербилянъ, manuscript în Arhiva Acad. duhov. din Kiew.

Geographia Blaviana. 1662, vol. II, lib. VI, p. 10.

Кіевъ его судьба и значеніе съ XIV—XVI вѣка. В. Липовича, въ Кіевской Старинѣ, Январь 1882 pag. 26—27—36, idem Январь 1889 pag. 121.

Очерки русской исторіи. географіи Н. Барсова, pag. 115—118.

Описание Бессарабской Области. П. Саинина. 1816 г. și «Записки Одес. Общ. Исторіи и древностей, t. VI, pag. 203.

Письма фотъ-Рала. Перечень книгъ собственнаго моего журнала въ продолженіи войны 1787—1790. Cu adnotările foarte interesante istorice făcute de d-l G. Samuilanu.

Роскоцкій или Микулинскій монастырь. І. Шиповича. 1891, pag. 27—28.

Сношенія Россіи съ Востокомъ. А. Н. Муравьева, pag. 270.

Открытіе исторіи западной русской церкви. И. Уматовича, pag. 2, pag. 305 in Кип. Епар. Вѣд. 1874.

Synopsis Gedymina. Stadnickiego t. I, pag. 63—64.

Podole, Wolyn, Ukraina. A. Brzadzieskiego, t. I 129.

- Богданъ Хмельницкій*. Н. И. Кастомаровъ. 1884, t. I, pag. 117.
Полное собраніе законовъ Россійской Имперіи въ 1649 г. Спб. 1830. No. 1324, pag. 962—965.
Петръ Великій на берегахъ Прута in Жур. Мин. Нар. Прос. 1847 Январь и Февраль.
Штурмъ Измаила 11 Декабря 1790 г. Н. Орловъ. Хер. Епарх. Вѣд. 1860. No. 6.
Вѣдомость городовъ, сѣлъ, хуторовъ и пустопороженныхъ участковъ въ отходящихъ къ Турціи и Молдавіи пространствахъ. 1856. генераль-маіоръ *Шебеко*.
Представленіе генераль-маіора Шебеко о приѣмѣ отъ Румынскаго Правительства Бассарабіи 24 Noembrie 1878 г.
 Вес. справочный Календаръ за 1890 г.

- Ion Vodă cel Cumplit*. Ediț. 2. 1896. B. P. Hasdeu.
Archiva Istorică a României, t. I, III. B. P. Hasdeu.
Istoria critică a României, t. I. B. P. Hasdeu.
Fragmente pentru istoria limbii române, 1876—77. B. P. Hasdeu.
Cuvinte din Bețană, t. I. B. P. Hasdeu.
Ety mologicum Magnum Romaniae, v. I, II și fasc. III din vol. III. B. P. Hasdeu.
Istoria Românilor, t. I și II. A. D. Xenopol.
Cronicele României de M. Kogălniceanu, tom. I, II și III.
Istoria Imperiului Otoman de Demetriu Cantemir, traducere de Dr. I. Hodosiu, part. I și II.
Descrierea Moldovei, trad. de Dr. Hodosiu.
Dacia înainte de Români, p. 674. Gr. G. Tocilescu. (An. Acad. Române.)
Neigebaur, Dacien aus den Ueberresten des klassischen Alterthums.
Gratian de Ioană Heraclide Despota Vallachorum principe.
Biblioteka starozytna pisarzy polskich. 1842, t. 6.
Acta Eruditorum.
Оболенскій Книга Посольская В. К. Литовскаго съ 1545 до 1572. Москва. 1843.
Orzechowski Quincunx to jest Wzor Korony Polskiej.
Okolski Orbis Polonus.
Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, t. III.
 A. D. Xenopol, Răsboiele dintre Ruși și Turci și înfrîngerea lor asupra țărilor române. 1880. 2 vol.
 Teoria lui Rösler, studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană. 1884.
 Les Roumains au moyen-âge. 1885. Paris.
 • Etudes historiques sur le peuple roumain. 1888. Iași.
 • Istoria Românilor din Dacia Traiană, 1888—95, v. 6.
 • Michail Kogălniceanu. Discours de réception. 1895.
 Erbicăanu C., Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași.
 Religiunea în luptele Românilor. 1895.
 Viéța și activitatea preasf. Neofit Scriban, Episcop de Eclesia și fost profesor la Seminariul Veniamin din Socola. 1888.
 Discursul rostit în aula Universității din Iași asupra școlii grece și române din timpurile lui Vasile Lupu și Matei Basarab. 1885.

Tocilescu Gr. G., Cercetări asupra popórelor cari au locuit țările române de-a stânga Dunării, mai înainte de conculsta acestor țări de către Împăratul Traian. (An. Soc. Acad. X, secț. II.). Raporturi asupra cător-va mănăstiri, schituri și biserici din țără. 1887.

V. A. Urechia, Operele complete ale lui Miron Costin, 1886.

Séma Visteriei Moldovei din 1818.

Istoria evenimentelor din Orient cu referință la Principatele Moldovei și Valachiei, 1769—1774, scrisă de biv vel stolu. Dumitrache, din 1782. București. 1889.

Dr. N. Manolescu, Igiena țeranului, costumele țeranilor din Soroca, etc.

Dissertation sur une tête de marbre antique découverte sur la rive droite du Dniester, près de la forteresse d'Akkerman, par *I. P. Blaramberg*.

Quelques antiquités découvertes en Bessarabie, par *I. P. Blaramberg*.

Documente privitoare la Istoria Românilor, 1376—1650, de *Eudoxie de Hurmuzaki*, vol. VIII.

N. Iorga, Acte și fragmente cu privire la Istoria Românilor, pag. 24—5—26—7—96—7—116—149.

Manuscripte din bibliotecă străine relative la istoria Românilor: memoriul întâi și al doilea, Anal. Acad. Române, Seria II, tom. XX și XXI.

Stefan Cellu Mare, de *C. Esarcu*.

Fragments tirés des chroniques Moldaves et Valaques par le Major M. Kogalnicean. 1845. Iași.

Documente istorice descoperite în arhivele Italiei, de *C. Esarcu*. 1878.

«Сынъ Гетмана» *O. Ragova*. (Despre căsătoria lui Timaș.)

P. Bekker. Die Gestade des Pontus Euxius vom Ister bis zum Borysthenes in Bezug auf die im Alterthume dort gelegenen Kolonien (notițe despre Akkerman și colonia Șaba). 1852, in-8°, pag. 82.

(Οφιούσα). Ofiuza.

Köhne (Bernh.), Musée de feu le prince Basile Kotchubey et recherche sur l'histoire des colonies grecques en Russie. S. Peter. 1856. 8. v. Voyage de Vienne à Belgrad et à Kilia, dans le pays des Tartares Budjacs et Nogais, fait en 1768—1770. Neufchatel. 1780.

M. de Sainson, le Play, Voyage dans la Russie Méridionale, Valachie et Moldavie exécuté en 1837. Paris. Bourdin et Cie éditeurs. 1840 4 v. in-8°.

Soumarocoff (Paul), Reise durch die Krimm und Bassarabien im Jahre 1799. Leipzig 1802, in-12°, pag. 230.

Struve (Joh.), Reisen eines jungen Russen von Wien über Iassy in die Krimm Gotha 1801.

Путешествіе по всему Крыму и Бессарабіи въ 1799. Москва 1800.

Vasile Lașcu a scris în limba rusescă o dramă în 3 acte: «Răsbunarea ne-reușită». E scrisă în versuri; piesa e slabă, limba rusescă puțină.

TARTARIAE DESCRIPTIO

de Martin (des Biezdfedea) Bronewsky, Köln 1593. Edițiunea a doua s'a făcut la 1680 la Leiden și este intitulată: *Russia seu Moscovia item que Tartaria*.

. . . . De la hotarele Podoliei *Moldaviei* sau *Valachiei* aparținând, ajungem la Cameneț, Hotin, Soroca și Olhionia, de aci spre orașele Principatului Moldovei și cetățile ce se află pe Nistru. Apoi trecând Prutu sau Hieras, rîu moldovenesc, găsim Stepanovca sau Iașii, orașul principal al Valachiei: sau mai drept pe Prut vom găsi orașul Technia și o cetate turcească, nu de mult construită, tocmai la gura Nistrului, tot acolo pe Nistru se află trecerea de la Tinichea sau trecătorea moldovenescă, care duce în stepele Vetinens, trece prin lacul Vidov sau Obido, care, precum dic mulți a căpătat numele său de la Ovid, pôte că e un basm; lacul e mare și se revarsă în Marea Neagră lângă orașul Belgorod. Anticii numiau acest oraș și cetatea *Moncastro*; nu de mult acest or.ș a fost luat de la Turci de către Principii Valachiei și ai Moldovei, cari îl ocărmuesc. Aci Tiras se revarsă în mare. Tocmai la gurile sale se află un turn de piatră, numit turnul Neuptolomei, și satul Hermonacta, iar din ambele părți ale Nistrului sunt două orașe, din cari, după Strabon, unul e Niconia, iar cel de pe malul stîng *Oftusa*. În față se află vadul *Maiachi* . . .

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
Introducere. Considerațiuni istorice generale asupra Basarabiei dinainte de 1812.	6
Cartea I. Geografia fizică și politică. Geografia, orografia, hidro- grafia, clima, flora, fauna	25
Geografia fizică .	»
Geografia politică .	30
Spațiul său suprafața . .	31
Impărțirea administrativă	32
Geologia.	38
Orografia .	46
Hidrografia . . .	51
Basenul Nistrului .	53
Basenul Prutului	62
Dunărea.	65
Lacurile din sudul Basarabiei .	68
Mlaștine. . .	70
Isvóre subterane	71
Apele minerale	72
Marea Négră. .	»
Clima .	»
Flora .	63
Fauna.	87
Cartea II-a. Locuitorii. Demografia de la 1810—1892. Etnografia .	91
Locuitorii.	»
Etnografia.	99
Români . . .	»
Rusini și Ruși	100
Ruteni	101
Poloni. . .	102
Germani	»
Bulgari .	104

	Pagina
Armeni .	109
Țigani	113
Fisionomia etnică (numărul locuitorilor pe nēmuri)	117
Locuitorii după clasele sociale. . .	126
Conclusiune la studiul demografiei și etnografiei .	140
Cartea III-a. Moravurile și obiceiurile popórelor din Basarabia.	148
Românii.	"
Cântecele poporale române.	177
Proverbele poporale române	191
Bulgarii.	196
Obiceiurile coloniștilor bulgari	206
Colinda la Bulgari.	213
Coloniștii germani	215
Cântecele poporale la Germani	219
Țigani	223
Limba țigănescă	227
Rutenii	229
Colinde la Ruteni	231
Ruși	239
Cartea IV-a. Orașele și satele din Basarabia	242
Chișineu.	249
Akkerman.	264
Bender	279
Bălți .	284
Orhei	287
Soroca	292
Hotin .	295
Ismail.	300
Chilia .	301
Belgrad .	303
Reni	304
Cahul	306
Țirgușórele din Basarabia	"
Atachi.	"
Briceni, Vadu-Rișcovului	306
Camrat	307
Cubeu, Criuleni, Lipcani, Mazir	"
Bairamcea, Noua-Sulița, Căușani	308
Peresecina, Sculeni, Ancecrac	309
Tatar-Bunar, Telenesci.	310
Fălesci, Șaba, Turlachi, Ungheni, Stavuceni, Popușoi, Leova	311
Vălcănesci, Vilcov	312
Mănăstirile din Basarabia.	315
Mănăstirea Chlpriani	317
Schitul Condrița	321
Mănăstirea Hăncul.	"

	Pagina
Mănăstirea Sorucean .	323
Mănăstirea Vărzăresci.	324
Mănăstirea Chirova	325
Mănăstirea Curcova .	"
Mănăstirea Tabora .	326
Mănăstirea Țiganesci	327
Mănăstirea Frumușica.	328
Mănăstirea Reciul . . .	329
Mănăstirea Gârbovățul.	"
Mănăstirea Hârjaucă	330
Mănăstirea Dobrușa .	332
Mănăstirea Coșeleva.	334
Mănăstirea Saharneni	"
Mănăstirea Grădiștea	335
Mănăstirea Călărași .	336
Mănăstirea Șaba . . .	337
Mănăstirea Noul-Neamț .	339
Despre averea mănăstirilor	352
Anticitățile din Basarabia	368
Cartea V. Agricultură și proprietatea funciară .	383
Pomicultura.	433
Viticultura.	435
Sericicultura	443
Cultura plantelor manufacturale.	444
Albinăritul.	445
Silvicultura .	447
Crescerea vitelor	457
Pescuitul .	485
Conclușiune la partea economică a cărții .	469
Cartea VI-a. Industria .	472
Comerțul .	475
Căi de comunicațiune .	486
Căile ferate	493
Cartea VII-a. Biserica și școala .	500
Biserica română de la 1812 .	505
Diferite religii din Basarabia .	512
Sectanții	513
Învățământul public . . .	520
Pătura cultă în Basarabia .	530
Criminalitatea	533
Cartea VIII-a. Administrațiunea și justiția.	537
Armata	555
Birurile și impozitele	556
Anexe :	
I. Legile speciale ale Basarabiei.	561
Drepturile și datoriile familiare .	562

MĂRCILE DISTRICTULUI

Orhei.

Hofin

Jsmail

Ba.
și C.

Ak

TELOR BASARABIEI

Juroca

Biserica

abia
ineu

Bender

mann